

ప్రతి 1-కి రు. అ.

ఋగ్వేదపూర్వప్రయోగాదర్శము	...	2	8
పంచోపనిషత్తులు, తైత్తిరీయము, సస్వరము	...	0	12
తైత్తిరీయ ఆరణ్యకోపనిషత్తులు, పితృమేధము, మంత్రపన్నములు సహా, సస్వరము	...	3	0
యజుర్వేదసంఖ్యాపదనభాష్యము	...	0	12
యాజుర్పూర్వప్రయోగచంద్రిక, సస్వరము	...	2	8
రుద్రాధ్యాయము	...	1	8
సత్యనారాయణవ్రతకల్పము, తాత్పర్యసహితము	...	0	8
వ్రతర్త్నాకరము, ప్రథమభాగము	...	0	12
,, ద్వితీయభాగము	...	1	8
వ్రతమూడామణి, సంస్కృతము	...	2	8

శ్రీ జ్యోతిషగ్రంథములు.

అటువది (గత) సంవత్సరముల పంచాంగము	...	10	0
ఆరూఢరత్నసిద్ధాంజనము	...	0	12
కాలామృతము, మేలుప్రతి	...	1	8
కృష్ణవాస్తుశాస్త్రము, అనువాస్తుసారసంగ్రహము	...	0	12
జాతకచంద్రిక, గోపాలరత్నాకరము, సాంధ్రతాత్పర్యము	...	0	12
బృహజ్జాతకము, ఆంధ్రటీకాతాత్పర్యవ్యాఖ్యానసహితము, చక్కనిప్రతి	...	2	8
ముహూర్తదర్పణము, సటీక	...	1	0
రెట్టమతశాస్త్రము, సాంధ్రతాత్పర్యము	...	0	14
లఘుతాచకము	...	0	12
వృద్ధపారాశర్యము	...	0	12
శ్రీప్రతి	...	1	8
సర్వార్థచింతామణి, మూలముమూత్రము	...	0	12
సారావళి, సాంధ్రతాత్పర్యము	...	3	8

శ్రీ ధర్మశాస్త్రగ్రంథములు.

ఆంధ్రీకృతన్యాయదర్శనము, ప్రథమభాగము	...	1	4
ధర్మసింధు, తెనుగుపదనము	...	5	0
మనుస్మృతి, ఆంధ్రతాత్పర్యసహితము	...	6	0

	ప్రతి 1-కి రు. అ.	
అష్టోత్తరశతోపనిషత్తులు, మూలము	...	8 0
ఉత్తరగీతా, సూక్తిక, చిన్న సైజు	...	0 12
అద్వైతవేదాంతపరిభాష, సవ్యాఖ్యానము	...	1 8
ఉపదేశసాహస్రి, ఆంధ్రతాత్పర్యము	...	3 0
కామకలావిలాసము	...	2 8
జ్ఞానవాసిష్ఠము	...	10 0
విద్యారణ్యకృత తీవస్తుక్తిప్రకాశిక, ఆంధ్రతాత్పర్యము	...	2 8
వైష్ణవర్మసిద్ధి, సురేశ్వరాచార్యకృతము, ఆంధ్రటికాతాత్పర్య	...	5 0
పంచదశిప్రకరణము, సూక్తిక	...	6 0
బ్రహ్మసూత్రములు, మూలము	...	0 4
,, తీవస్తుక్తిప్రకాశిక	...	12 0
,, తీవస్తుక్తిప్రకాశిక	...	10 0
భగవద్గీతలు, మూలము, చిన్న సైజు	...	0 6
,, కాణికోద్భవము	...	0 8
,, ఆంధ్రతాత్పర్యసహితము	...	1 8
,, చిన్న సైజు	...	0 12
,, వైష్ణవసాధనసాధనసాధనము	...	1 0
,, శ్రీరామచంద్రసమన్వితము, ఆంధ్రటికాతాత్పర్య	...	4 8
,, ఆంధ్రటికాతాత్పర్యము	...	0 10
మహాభాగ్యములు, ఆంధ్రతాత్పర్యము	...	1 8
మహాభాగ్యములు	...	2 8
శివసాగరములు, మూలము	...	2 8
హనుమత్సమములు, తీవస్తుక్తిప్రకాశిక	...	1 0
విద్యారణ్యము	...	5 0

వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్,
292, ఎస్.ప్ల. రోడ్, చెన్నపురి.

1930. 7-8-0

శ్రీరస్తు. పుష్పకేతకంశ్రు శాస్త్రం

వా గ్భ టా చా ర్య కృ త మ కాలం 58. శ్రీరా
శ్రీరామకృష్ణాదు-

అష్టాంగహృదయము 9.1.16.

ఉ త్త ర స్థా న ము

ఆంధ్రతాత్పర్య సహితము.

11658

చెన్న పు రి:

వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రి & అండ్ సన్స్ వారిచే

బ్ర క టి త ము.

1931.

All Rights Reserved.

23-12-95

LBx3.1

356314

Printed by

V. RAMASWAMY SASTRULU & S

at the 'VAVILA' PRESS,

Madras.—1931.

V. RAMASWAMY
N. RAMASWAMY
S. RAMASWAMY

11658

V. Central
Library

Res.

12-60

విషయము.	పుట.	విషయము.	పుట.
ఉపద్రవయుక్తశరీరచిహ్నము	15	దంతోత్పత్తివలన జనించురోగముల	
శిశువుయొక్క శిరోహృద్గోగదిచిహ్నము	„	యందొషధనిషేధము	22
బాలరోగచికిత్సాక్రమము	„	బాలురకు దివాస్వాపాదులచే జనించు	
వాతదుష్టస్తన్యదోషచికిత్స	16	రోగములు	23
వాతదుష్టస్తన్యమునందు ఘృతపానాదులు	„	దివాస్వాపాదులవలన జనించురోగము	
వాతదుష్టస్తన్యమునందు శిశువునకు రాస్నాదిచూర్ణము	„	లకు నైంధవాదిచూర్ణము	„
పిత్తదుష్టస్తన్యజనితరోగచికిత్స	„	బాలురకు ప్రోతశ్శుద్ధికశాషధము	„
పిత్తదుష్టస్తన్యరోగమునందు ఘృతపానాదులు	„	బాలురకు శోషరోగహరఘృతము	24
కఫదుష్టస్తన్యజనితరోగచికిత్స	„	బాలురకు పుష్టికర శృంగ్యాదిఘృతము	„
కఫదుష్టస్తన్యజనితరోగమున తల్లికి వమనాదులు	„	బాలర కభ్యంజనతైలము	„
బాలరకు క్షీరాలసకరోగలక్షణము	17	లాక్షాదికతైలము	25
క్షీరాలసకరోగచికిత్స	„	కాసజ్వరాదులకు అతివసాదిచూర్ణము	„
స్తన్యదోషహరద్రవ్యములు	„	బాలురకు వమనహరభిదిరాదిఘృతము	26
దంతోత్పత్తిజనితరోగములు	„	దంతములలోడ జనించు శిశువునకు	
దంతోత్పత్తిరోగచికిత్స	18	కాంతికర్	„
బాలురకాషధములు	„	తాలుకంటకరోగోషద్రవములు	„
బాలురకు వమనము	19	తాలుకంటకరోగచికిత్స	27
స్తన్యపానము చేయు బాలురకు వమనము	„	తాలుకంటకరోగమునందు శృంగ	
అన్నమును భుజించునట్టి బాలురకు వమనక్రమము	„	బేరారిదిలేవనము	„
బాలురకు వస్త్యాదిప్రయోగక్రమము	20	తాలుకంటకరోగమునందు హరీత	
స్తన్యదోషహరమూర్వాదిచూర్ణము	„	క్యాదికల్మము	„
దంతోత్పత్తియందు సిప్పల్యాదిచూర్ణప్రతిసారణము	21	శిశువునకు గుదమున జనించు వ్రణము	28
దంతోత్పత్తికి లావకాదిమాంసచూర్ణము	„	శిశువునకు గుదవ్రణచికిత్స	„
దంతోత్పత్తికి వచాదిఘృతము	„	గుదకుట్టక వ్రణచికిత్స	„
బాలరోగహర రజన్యాదిచూర్ణము	22	బాలురకు మృద్భక్షణజనితరోగచికిత్స	29
దంతోత్పత్తివలన జనించురోగములకు సమంగాదిఘృతము	„	శిశువునకు ఔషధప్రయోగక్రమము	„
		తృతీయాధ్యాయము.	
		బాలగ్రహప్రతిషేధాధ్యాయ	
		ప్రారంభము	30
		బాలగ్రహభేదము	„
		బాలగ్రహగ్రహణపూర్వరూపములు	30
		బాలగ్రహగ్రహీతసామాన్యలక్షణము	31
		స్కందగ్రహగ్రహీతశిశులక్షణము	„

విషయము.	పుట.	విషయము.	పుట.
విశాఖ గ్రహగృహీతబాలలక్షణము	32	గ్రహదోషానుబంధచికిత్స	41
మేష గ్రహగృహీతబాలలక్షణము	„	చతుర్థాధ్యాయము.	
శ్వ గ్రహగృహీతబాలలక్షణము	33	భూతవిజ్ఞానీయాధ్యాయప్రారంభము	43
పితృ గ్రహగృహీతబాలలక్షణము	„	భూతగృహీతపురుషలక్షణము	„
శకుని గ్రహగృహీతబాలలక్షణము	„	దేవాదిభూతములు సోఁకిన పురుష	
పూతనా గ్రహగృహీతబాలలక్షణము	34	లక్షణము	„
శీతపూతనా గ్రహగృహీతబాలలక్షణము	„	దేవాదిభూతములు సోఁకుటకు	
అంధపూతనా గ్రహగృహీతబాల		కారణము	44
లక్షణము	„	భూత గ్రహణకాలము	„
ముఖమండలికా గ్రహగృహీతశిశు		దేవగ్రహగృహీతలక్షణము	45
లక్షణము	35	అశురగ్రహగృహీతలక్షణము	46
రేవతీ గ్రహగృహీతబాలలక్షణము	„	గంధర్వగ్రహగృహీతలక్షణము	„
శుక్ల రేవతీ గ్రహగృహీతబాలలక్షణము	„	ఉరగ గ్రహగృహీతలక్షణము	„
బాల గ్రహసాధ్యలక్షణము	„	యక్ష గ్రహగృహీతలక్షణము	47
అసాధ్యశుక్ల రేవతీ గ్రహలక్షణము	36	బ్రహ్మరాక్షస గ్రహగృహీతలక్షణము	„
బాల గ్రహ గ్రహణకారణము	„	రాక్షస గ్రహగృహీతలక్షణము	48
హింసాత్మక గ్రహగృహీతలక్షణము	„	విశాచ గ్రహగృహీతలక్షణము	„
రతికామ గ్రహగృహీతలక్షణము	37	ప్రేత గ్రహగృహీతలక్షణము	49
బలికామ గ్రహగృహీతలక్షణము	„	కూక్షాండ గ్రహగృహీతలక్షణము	„
హింసాత్మకాది గ్రహదోషచికిత్స	„	నిషాద గ్రహగృహీతలక్షణము	„
సాధ్యబాల గ్రహదోషచికిత్స	38	బౌకిరణ గ్రహగృహీతలక్షణము	50
సర్వ గ్రహపీడాహరధూపము	39	వేతాళ గ్రహగృహీతలక్షణము	„
దశాంగధూపము	„	పితృ గ్రహగృహీతలక్షణము	„
సర్వ గ్రహదోషహరసర్వ పాదిధూపము	„	గురువృద్ధాది గ్రహగృహీత లక్షణము	51
బాల గ్రహదోషమునకు అసంతాది		అసాధ్యభూతలక్షణము	„
ఘృతము	„	పంచమాధ్యాయము.	
బాల గ్రహదోషమునకు రాస్నాది		భూతప్రతిషేధాధ్యాయప్రారంభము	52
ఘృతము	40	అహింసాత్మక భూతచికిత్స	„
గ్రహదోషమునకు సారిబాదిఘృతము	„	భూతపీడాహరయోగము	„
భూత గ్రహదోషములకు గోశృంగాది		భూతోపద్రవమునకు నస్యములు	53
ధూపము	„	సిద్ధారకమృతము	„
గ్రహదోషములకు బలిహోమాదులు	41	భూతోపద్రవమునకు సిద్ధారకాది	
గ్రహదోషహరస్నానము	„	ఘృతము	54

విషయము.	పుట.	విషయము.	పుట.
భూతబాధాహరణాపము	55	కఫజోన్నాదలక్షణము	65
భూతరావణ్యుతము	„	సన్నిపాతజోన్నాదలక్షణము	„
మహాభూతరావణ్యుతము	56	మనోవ్యాధివలన జనించిన ఉన్నాద	„
భూతములకు బలిపూజాదికాలము	„	లక్షణము	66
భూతములకు సామాన్యబలిద్రవ్యములు	57	విషజోన్నాదలక్షణము	„
దేవాదిభూతములకు బలిసానములు	„	వాతజోన్నాదచికిత్స	„
దేవగ్రహబలిద్రవ్యములు	58	కఫజిత్తజోన్నాదచికిత్స	„
దేవగ్రహపీడాహరణ్యుతము	„	ఉన్నాదరోగమున నస్యాంజనములు	67
దేవగ్రహపీడాహరణస్యాంజనములు	„	ఉన్నాదరోగమునకు హింగాద్ది	„
దైత్యగ్రహబలిద్రవ్యములు	„	ఘృతము	„
నర్మగ్రహబలిద్రవ్యములు	„	బ్రహ్మీఘృతము	„
నర్మగ్రహబాధాహరణస్యాం	„	కల్యాణకఘృతము	68
జనములు	59	మహాకల్యాణకఘృతము	69
యక్షగ్రహబలిద్రవ్యములు	„	మహాపిశాచకఘృతము	„
యక్షబాధాహరణస్యాదులు	„	ఉన్నాదహరణపత్రి	70
బ్రహ్మరాక్షసబలిద్రవ్యములు	„	ఉన్నాదహరణస్వేదాభ్యంగాదులు	„
బ్రహ్మరాక్షసపీడాహరణస్యాదులు	„	ఉన్నాదరోగహరణాపాదులు	„
రాక్షసబలిద్రవ్యములు	60	వాతశ్లేష్మోన్నాదమునకు ధూపము	71
రాక్షసగ్రహబాధాహరణస్యాదులు	„	పిత్తోన్నాదచికిత్స	„
పిశాచబలిద్రవ్యములు	61	ఉన్నాదశమనోపాయము	„
పిశాచపీడాహరణస్యాదులు	„	ఆధిజోన్నాదశమనోపాయము	72
దేవాదిగ్రహములకు తీక్షణస్యాది	„	కామాదిజోన్నాదశమనోపాయము	„
నిషేధము	„	భూతజోన్నాదచికిత్స	73
నర్మగ్రహపీడలకు మంత్రజపము	62	భూతజోన్నాదమున బలిదానము	„
భూతగ్రహములకు అవస్తారచికిత్స	„	ఉన్నాదానుత్పత్తికారణము	„
షష్ఠాధ్యాయము.	„	ఉన్నాదనివృత్తిలక్షణము	74
ఉన్నాదప్రతిషేధాధ్యాయ	„	సప్తమాధ్యాయము	„
ప్రారంభము	63	అవస్తారప్రతిషేధాధ్యాయప్రారం	„
షడ్విధోన్నాదములు	„	భము	75
ఉన్నాదస్వరూపము	„	అవస్తారసామాన్యలక్షణము	„
షడ్విధోన్నాదసామాన్య లక్షణము	63	చతుర్విధావస్తారలక్షణము	76
వాతజోన్నాదలక్షణము	64	అవస్తారపూర్వరూపలక్షణము	„
పిత్తజోన్నాదలక్షణము	65	వాతజావస్తారలక్షణము	„

విషయము.

పితృజాపస్తారలక్షణము
కఫజాపస్తారలక్షణము
సన్నిపాతాపస్తారలక్షణము
అపస్తారసామాన్యచికిత్స
వాతాద్యపస్తారచికిత్స
అపస్తారమునకు సంశమనయోగములు
పంచగవ్యఘృతము
మహాపంచగవ్యఘృతము
అపస్తారరోగమునకు బ్రాహ్మగ్ధి
ఘృతము
అపస్తారమునకు జీవనీయఘృతము
అపస్తారమునకు కాశర్ధృఘృతము
అపస్తారహరక్షీరము
అపస్తారమునకు కూశ్మాండఘృతము
అపస్తారమునకు నస్యము
అపస్తారమునకు నస్యార్ధ్యంగతైలము
అపస్తారమునకు త్రిఫలాదితైలము
అపస్తారహరధూమము
అపస్తారహరలశునాదిప్రయోగము
అపస్తారరోగమునందు రసాయన
ప్రయోగము
అపస్తారరోగవిముక్తుని కుత్సాహ
పరికల్పనము

అష్టమాధ్యాయము.

వర్షరోగవిజ్ఞానీయాధ్యాయ
ప్రారంభము
నేత్రరోగనిదానము సంప్రాప్తి
కృచ్ఛీస్థిలరోగము
నిమేషరోగము
వాతహతరోగము
కుంభిరోగము
పిత్తోద్గ్రాష్టరోగము
పక్షశాతరోగము

పుట. విషయము.

77 పాతకీరోగము
,, కఫోద్గ్రాష్టరోగము
,, లగణరోగము
78 ఉత్సంగపిటికారోగము
,, ఉద్గ్రాష్టరోగము
,, వర్షారోగము
,, అంజనరోగము
79 దినవర్షారోగము
,, ఉద్గ్రాష్టవర్షారోగము
,, శ్యావవర్షారోగము
80 శ్లిష్టవర్షారోగము
,, సికతావర్షారోగము
,, కర్దమవర్షారోగము
,, బహళరోగము
,, కుకూణకరోగము
81 పక్షిపరోధరోగము
,, అలజీరోగము
,, అర్బుదరోగము
,, రెప్పలయందు జనించురోగములసంఖ్య
,, వర్షారోగసాధ్యాసాధ్యములు
82 వర్షారోగములయందు శస్త్రచికిత్సా
క్రమము
,,

నవమాధ్యాయము.

వర్షారోగప్రతిషేధాధ్యాయ
ప్రారంభము
83 కృచ్ఛీస్థిలనేత్రరోగచికిత్స
,, కుంభీకావర్షారోగచికిత్స
84 వర్షారోగమునకు శస్త్రలేఖనక్రమము
,, సులిఖితవర్షారోగము
,, అతిలేఖనోపద్రవచికిత్సలు
85 వర్షారోగముననేత్రనేచనము
,, అతిలేఖనోపద్రవమునకు నేచనము
,, వర్షపిటికాభేదనము
94

పుట. 85
,,
86
,,
,,
,,
,,
87
,,
,,
,,
,,
88
,,
89
,,
,,
,,
91
,,
,,
92
93
93
,,
,,
94

విషయము.	పుట.	విషయము.	పుట.
పీఠోత్పత్తి-ప్రర్థనా-ప్రవర్తన రోగ చికిత్స	94	వర్తనంధిగతరోగసాధ్యసాధ్యములు	102
పక్షికాతనవర్తన రోగ చికిత్స	"	తేల్లగుడ్డునగలు రోగములు పదుమూడు	"
పక్షికాతన రోగమునకంజనము	95	అందు శుక్తికారోగము	"
పాదరోగ చికిత్స	"	శుక్తారోగము	"
కఫోత్పత్తి-ప్రవర్తన రోగ చికిత్స	"	బలసగ్రధితరోగము	103
లగణవర్తన రోగ చికిత్స	96	పిష్టకార రోగము	"
కుమూణకరోగ చికిత్స	"	సిరోత్పాతరోగము	"
కుమూణకరోగమునందు ధాత్రిప్రసా	"	సిరాహర్ష రోగము	"
లేపము	"	సిరాజాలరోగము	"
కుమూణకరోగమునందు దాదికి ముస్తాది	"	శోణితార రోగము	"
కమాయపానము	"	ఆర్ద్రనరోగము	104
కుమూణకరోగమునందు శిశువునేత్ర	"	ప్రస్తార్ద్ర రోగము	"
మునకు లేఖనకర్త	"	స్రావార రోగము	"
శిశువులకు వమనావశ్యకత్వము	97	ఆధిమాంసార రోగము	"
కుమూణకరోగమునందు బాలురకు	"	సిరాజపిటికారోగము	105
వమనావధము	"	శుక్తిసిరాహర్షాదిరోగచికిత్సాక్రమము	"
కుమూణకరోగమునందు వర్తి	"	ఆర్ద్ర రోగ చికిత్స	"
కుమూణకపాదరోగములకు వర్తి	98	క్షతశుక్రకరోగలక్షణము	106
పక్షివరోధవర్తన రోగ చికిత్స	"	శుద్ధశుక్రకరోగలక్షణము	"
బాహ్యలశ్యాదిసర్వ రోగ చికిత్స	99	అజకారోగలక్షణము	"
దశమాధ్యాయము.	"	సిరాశుక్లరోగలక్షణము	107
సంధిసితాసితరోగవిజ్ఞానీ మూధ్యాయ	"	పాకాత్యయము, అసాధ్యశుక్ర	"
ప్రారంభము	100	రోగములు	"
సంధిగతరోగములు తొమ్మిది. అందు	"	నల్లగుడ్డునందుజనించురోగములసంఖ్య	108
జలస్రావరోగలక్షణము	"	ఏకాదశాధ్యాయము.	"
కఫజలస్రావరోగము	"	సంధిసితాసితరోగ ప్రతిషేధాధ్యాయము	"
ఉపనాహరోగము	"	ప్రారంభము	109
రక్తస్రావరోగము	101	ఉపనాహరోగ చికిత్స	"
వర్షణిరోగము	"	వర్షణిరోగ చికిత్స	110
పూయస్రావరోగము	"	పూయాలసరోగ చికిత్స	"
పూయాలసరోగము	"	పూయాలసకరోగమునకు చూర్ణాంజనము,	"
అలజీరోగము	"	క్రిమిగుంధిరోగ చికిత్స	"
క్రిమిగుంధిరోగము	102	శుక్తిరోగ చికిత్స	111

విషయము.	పుట.
బలాసగ్రధితపిష్టకరోగచికిత్స	111
బలాసగ్రధితరోగములకంజనము	„
సిరోత్పాతాదిచికిత్స	„
సిరోత్పాతాదిరోగములకంజనము	„
అర్తరోగచికిత్స	112
అర్తరోగమునందు శస్త్రచికిత్స	„
అర్తరోగమునందు సేకాదిక్రమము	113
హీనాతిచ్ఛేదరోగచికిత్స	„
శుక్లార్తాదిరోగములకంజనము	114
తిమిరరోగమునకు లేఖనాంజనము	„
సిరాజాలరోగచికిత్స	„
శుక్రరోగచికిత్స	„
క్షతశుక్రరోగచికిత్స	115
క్షతశుక్రహరవర్తి	„
క్షతశుక్రమునకు దంతవర్తి	„
శుక్రరోగమునకు తమాలపత్రాదివర్తి	116
సర్వశుక్రహరాంజనము	„
గంభీరశుక్రరోగచికిత్స	„
శుద్ధశుక్రరోగచికిత్స	„
శుక్రరోగమునకు మహానీలఘటికలు	117
కఠినశుక్రరోగచికిత్స	„
కఠినశుక్రరోగమున కంజనయోగములు	„
శుక్రరోగహరాంజనము	118
హృష్టశుక్రహరవర్తి	„
ఉత్పన్నశుక్రాదిచికిత్స	„
సిరాశుక్రరోగచికిత్స	„
శుక్రరోగమునకు పుండ్రాద్యంజనము	„
అజకారోగచికిత్స	119
అసాధ్యజకారోగశమనోపాయము	„
అసాధ్యశుక్రదోషహరాంజనము	„
అజకారోగమున శస్త్రచికిత్స	„
శుక్రరోగమునఘృతపానాద్యావశ్యకము	120

విషయము.	పుట.
ద్వాదశాధ్యాయము.	
దృష్టిరోగవిజ్ఞానీయాధ్యాయ	
ప్రారంభము	121
తిమిరరోగలక్షణము	„
కాచరోగలక్షణము	122
వాతజతిమిరకాచలింగనాశరోగ	
లక్షణములు	123
గంభీరదృష్టిలక్షణము	124
పిత్తజతిమిరకాచలింగనాశలక్షణములు	„
హస్త్యదృష్టిపిత్తవిదగ్ధదృష్టిలక్షణములు	125
కఫజతిమిరకాచలింగనాశలక్షణములు	„
రక్తజతిమిరలింగనాశలక్షణములు	„
సంస్కర్తసన్నిపాతజతిమిరాదిరోగ	
లక్షణములు	126
నకులంధ్యలక్షణము	„
దోషాంధ్యలక్షణము	„
ఉష్ణవిదగ్ధదృష్టిలక్షణము	127
విదగాష్టదృష్టిలక్షణము	„
ధూమరరోగలక్షణము	„
ఔషసర్గి కలింగనాశలక్షణము	„
సాధ్యాసాధ్యయాప్యదృష్టిరోగములు	128
త్రయోదశాధ్యాయము.	
తిమిరరోగప్రతిషేధాధ్యాయ	
ప్రారంభము	129
తిమిరరోగచికిత్సావశ్యకత్వము	„
తిమిరరోగమునకు జీవంత్యాదిఘృతము	„
పటోలాద్యఘృతము	130
త్రిఫలాఘృతము	131
మహాతైఫలఘృతము	„
తిమిరరోగమున త్రిఫలాపయోగము	132
తిమిరరోగికి త్రిఫలపాయసాద్యుప	„
యోగము	„

విషయము.	పుట.	విషయము.	పుట.
తిమిరరోగహరమార్గరాంజనము	133	పిత్తజలిమిరరోగమున నేకలేపాదులు	142
తిమిరార్వాదినేత్రరోగహరాంజనము	"	సిత్తజలిమిరరోగహరాంజనము	"
కఫజలిమిరరోగహరాంజనము	134	పిత్తజలిమిరరోగమున సావీరా	"
దృష్టిప్రసాదనాంజనము	"	ద్యంజనము	"
భాస్కరమార్గము	"	పిత్తజలిమిరరోగమునకు నస్యము	143
తిమిరాంతకాంజనము	135	కఫజలిమిరరోగ చికిత్స	"
తుత్థాంజనము	"	కఫజలిమిరరోగమునకు నస్యము	"
అంజనశలాకా	"	విమలశోకిలాపద్రులు	"
దృష్టిశక్తికరాంజనము	136	తిమిరశుక్రరోగహరపత్రి	144
కుక్కుటవిష్టాంజనము	137	రక్తజలిమిరరోగ చికిత్స	"
దృష్టిశక్తికరసక్రియ	"	రక్తజలిమిరరోగహరాంజనము	"
అప్రతిసారాంజనము	"	సంసర్గ నన్ని పాతజ తిమిరరోగ చికిత్స	145
తిమిరరోగమునకు అక్షవీహాదిగుటికలు	"	నన్ని పాతజలిమిరరోగమునకు నస్యము	"
షడ్వాక్షకయోగము	138	నన్ని పాతజలిమిరరోగమునకు శిరో	"
రత్నాదిమార్గరాంజనము	"	వస్తి నస్యములు	"
దృష్టిబలకరనస్యము	"	నన్ని పాతజలిమిరరోగమునకంజనము	"
తిమిరరోగమున న్నేహపానరక్త	"	నన్ని పాతజలిమిరరోగహరాంజనము	146
మోక్షణాదులు	"	కాచరోగ చికిత్స	"
వాతజలిమిరరోగ చికిత్స	139	కాచరోగమునకంజనము	"
జీవంతీతైలము	"	నన్ని పాతనకులాంధరోగ చికిత్స	147
జత్వార్ధ్యరోగములకు విరండాది	"	నిశాంధ్యరోగమున కంజనము	"
తైలము	140	నిశాంధ్యమునకు పత్రి	"
తిమిరరోగమునకు వ్యాఘ్రపసాద్యం	"	రాత్ర్యాంధ్యమున కంజనము	"
జనము	"	నిశాంధ్యమున యక్షదృఢజము	148
సోపీరాంజనోపయోగక్రమము	"	నిశాంధ్యరోగమున జీవంత్యాదిపల్లవా	"
తిమిరరోగమున తర్పణచికిత్స	"	ద్యుపయోగము	"
వాతజలిమిరరోగమునకు తర్ప	"	ధూమరాదినేత్రరోగ చికిత్స	"
ణౌషధము	141	ధూమరాదిరోగములయందు రస	"
రాంజరతర్పణౌషధము	"	క్రియాంజనములు	"
రోగమునకు పుటపాక	"	ధూమరాదిరోగముల కంజనము	"
వస్త్యాదులు	"	ధూమరాదిరోగములయందు సిరా	"
రోగ చికిత్స	142	వేధము	149
రోగమున విశేచనము	"	చింతాదిజనితనేత్రరోగ చికిత్స	"

విషయము.

అభిహృతజదృష్టిరోగచికిత్స

నేత్రరక్షణావశ్యకత్వము

నేత్రరక్షణోపాయములు

చతుర్దశాధ్యాయము.

లింగనాశప్రతిషేధాధ్యాయ

ప్రారంభము

లింగనాశరోగచికిత్స

జ్వేష్ణజలింగనాశరోగస్వరూపము

ఆవర్తకీదృష్టిలక్షణము

శర్కరా రాజీమతీదృష్టిలక్షణములు

ఛిన్నాంశుకదృష్టిలక్షణము

చంద్రకీదృష్టిలక్షణము

భ్రత్రకీలక్షణము

అవేధ్యలింగనాశరోగములు

లింగనాశరోగమున శస్త్రచికిత్స

క్రమము

సువిద్ధనేత్రలక్షణము

లింగనాశరోగచికిత్సయందు వర్జింపఁ

దగినవి

లింగనాశరోగమునందు వేదనానంతర

కర్తవ్యము

లింగనాశరోగికి సూక్ష్మాదిరూప

దర్శననిషేధము

లింగనాశరోగికి ఆహితాహారాది

జనితరోగము

లింగనాశరోగికి దూర్వాదిముఖాలేపము

లింగనాశరోగికి ఆశోచ్ఛృతనము

లింగనాశరోగమున సిరామోక్షణము

లింగనాశరోగమునందు వృత్తి

లింగనాశరోగమున పిండాంజనము

పంచదశాధ్యాయము.

సర్వాక్షిరోగవిజ్ఞానీయాధ్యాయ

ప్రారంభము

పుట.

149

150

„

151

„

„

„

152

„

„

„

„

153

„

„

„

154

155

„

„

„

„

„

„

„

„

„

„

„

„

„

„

„

„

విషయము.

వాతాభివ్యంధలక్షణము

అధిమంధరోగలక్షణము

„ హతాభిమంధలక్షణము

అన్యతోవాతరోగలక్షణము

వాతవిషర్జయరోగలక్షణము

పితృభివ్యంధలక్షణము

„ పితృభిమంధరోగలక్షణము

„ కఫాభివ్యంధలక్షణము

„ కఫాభిమంధలక్షణము

„ రక్తాభివ్యంధరోగలక్షణము

„ రక్తాభిమంధరోగలక్షణము

„ అధిమంధసామాన్యలక్షణము

„ శుష్కాక్షిపాకరోగలక్షణము

„ సశోఫరోగలక్షణము

„ ఆల్పశోఫరోగలక్షణము

„ ఆమ్లాశితరోగలక్షణము

„ సర్వాక్షిరోగసంఖ్య

„ అసాధ్యదృష్టిరోగములు

„ అధిమంధరోగ కాలనియమము

„ షోడశాధ్యాయము.

„ సర్వాక్షిరోగప్రతిషేధాధ్యాయ

ప్రారంభము

„ అభివ్యంధరోగసామాన్యచికిత్స

„ వాతజాద్యభివ్యంధరోగమునకు విదాలక

ప్రయోగము

„ అభివ్యంధరోగమునకు అవగుంతనము

„ అభివ్యంధరోగమునకు కుశుతచూర్ణోప

యోగము

„ నేత్రరోగములకు ఘోషాదిచూర్ణ

„ ధారణము

„ అభివ్యంధరోగమునకు నేకము

„ నేత్రరోగమునకు శిగురసోప

యోగము

„

పుట.

159

160

„

„

161

„

„

„

„

162

„

„

„

163

„

„

164

„

„

„

165

„

„

„

„

166

„

„

„

167

„

„

„

„

విషయము.	పుట.	విషయము.	పుట.
వాతాభివ్యందమునకు ఏరండమూల		నేత్రరోగమునకు వ్యాఘ్రాదికలగ్నము	174
క్షీరోపయోగము	167	అమ్మోషితరోగచికిత్స	175
వాతాభివ్యందరోగమునకాశోచ్ఛ్రి		పిల్లరోగచికిత్స	„
తనము	168	పిల్లరోగసామాన్యచికిత్స	„
రక్తపిత్తజాభివ్యందరోగమునకు కశే		పిల్లరోగమునకు తుత్థకాదిలేపనము	„
ర్వాదిప్రయోగము	„	పిల్లరోగహరణము	176
రక్తపిత్తజాభివ్యందమునకు పుండ్రాది		పిల్లరోగమునకు రసాంజనాద్యంజనము	„
ధారణము	„	పిల్లరోగహరవర్తి	177
పిత్తరక్తజాభివ్యందమునకు రోద్రాది		పిల్లరోగమునకు పుష్పకాసీనమార్ణోప	
ప్రయోగము	169	యోగము	„
కఫజాభివ్యందమునకాశోచ్ఛ్రితనము	„	పిల్లరోగమునకు హరితాశాదిచూర్ణము	„
సన్నిపాతాభివ్యందమునకాశోచ్ఛ్రి		పిల్లరోగహరమషి	„
తనము	„	పిల్లరోగమునకు రక్తమోక్షణాదులు	178
వాతజాద్యభివ్యందములకు రక్తస్రావము	„	నేత్రరోగసంఖ్య	„
అభివ్యందశూలహరలేపనము	„	నేత్రహితకరాహారాదులు	„
అధిమంథరోగచికిత్స	170	నేత్రరోగికి వర్జనీయములు	179
అధిమంథరోగమునందు దాహకర్త	„	పాదాభ్యంజనాదావశ్యకత్వము	„
వాతనేత్రరోగహరవర్తి	„	సప్తదశాధ్యాయము.	
పిత్తరక్తనేత్రరోగహరవర్తి	„	కర్ణరోగవిజ్ఞానీయాధ్యాయ	
శ్లేష్మనేత్రరోగహరవర్తి	„	ప్రారంభము	181
అభివ్యందరోగములకు పాశుపత		వాతజకర్ణరోగలక్షణము	„
యోగము	171	పిత్తజకర్ణ	182
శుష్కక్షీపాకరోగచికిత్స	„	కఫజకర్ణ	„
శుష్కక్షీపాకరోగహరణము	172	రక్తజకర్ణ	„
సశోఫాల్పశోఫచికిత్స	„	సన్నిపాతజకర్ణ	„
సశోఫాదిరోగశూలహరనేకము	„	కర్ణనాదరోగములు	183
నేత్రరోగములకుసంధావయోగములు	173	బధిరలక్షణము	„
శంఖసంధావము	„	ప్రలీనాహరోగలక్షణము	„
ఉదుంబరఫలసంధావము	„	కంఠూశోఫ	„
శిగుప్తలవసంధావము	„	పూలికర్ణ	„
మృత్పాలాదిసంధావము	174	క్రమికర్ణ	184
సంధావప్రయోగానంతరకర్తవ్యము	„	కర్ణవిద్రుధి	„
నేత్రరోగమునకు తాళిసాదిగుటికలు	„	కర్ణశోఫ	„

విషయము.	పుట.	విషయము.	పుట.
కూచికర్ణ రోగలక్షణము		185 పూయస్రావమునకు ప్రియంగ్వది	
కర్ణసిప్పలీ	,,	,, తైలము	192
కర్ణవిదారికారోగలక్షణము		185 కర్ణనాదబాధిర్యచికిత్స	,,
పాళీశోష	,,	,, కర్ణనాదహరతైలము	,,
తంత్రికా	,,	186 కర్ణనాదమునకు పచాదితైలము	193
పరిపోట	,,	,, కర్ణనాదమునకు సర్వ పతైలము	,,
ఉత్పాతకర్ణ	,,	,, క్షౌరతైలము	,,
ఉన్నంధకర్ణ	,,	,, కర్ణరోగమునకు రక్తమోక్షణము	194
దుఃఖవర్ధనకర్ణ	,,	187 కర్ణరోగమున భ్రమనము	,,
లేహ్యఖ్యకర్ణ	,,	,, వర్జనీయబాధిర్యము	,,
సాధ్యాసాధ్యకర్ణ రోగములు		,, ప్రతినాహారోగచికిత్స	,,
అష్టాదశాధ్యాయము.		,, మలపూర్ణకర్ణాదిచికిత్స	195
కర్ణరోగ ప్రతిషేధాధ్యాయ		,, పూర్ణక్రిమికర్ణకర్ణవిద్రధిచికిత్స	,,
ప్రారంభము		188 క్షతవిద్రధిచికిత్స	,,
వాతజకర్ణ రోగచికిత్స	,,	,, కర్ణార్కశ్చికిత్స	,,
కర్ణరోగమునకు మహాన్నేహము	,,	,, కర్ణవిదారికాచికిత్స	,,
వాతజకర్ణ శూలలకు పంచమూల		,, పాళీశోషచికిత్స	196
న్నేహము		189 కర్ణశోషమునకు పుష్టికరతైలము	,,
వాతజకర్ణ రోగికి వర్జంబులు	,,	,, కర్ణపాళీవృద్ధికరతైలము	,,
పిత్తజకర్ణ రోగచికిత్స	,,	,, క్షీణకర్ణ పాళీచ్ఛేదము	,,
పిత్తజకర్ణ రోగమునకు యష్టిమధుకాది		,, యావ్యకర్ణరోగములు	197
తైలము	,,	,, కర్ణోత్పాతచికిత్స	,,
పిత్తజకర్ణ శూలకు యష్టాదిలేపము	190	,, ఉత్పాతకర్ణ రోగమునకు జంబ్వాదితైలం,	,,
కఫజకర్ణ రోగ చికిత్స	,,	,, ఉన్నంధరోగచికిత్స	,,
కఫజకర్ణ రోగమునకు లఘునాది		,, దుర్విధకర్ణ	,,
పూరణము	,,	,, పరిలేహికర్ణ	198
కఫజకర్ణ రోగమునకు స్నుప్రీ కాండ		,, సద్యశ్చిన్నకర్ణ చికిత్స	,,
రసము	,,	,, కర్ణరోగశస్త్రచికిత్స	,,
కఫజకర్ణ శూలలకు బీజపూరాదిరసము	191	,, కర్ణవర్ధనతైలము	199
కఫజకర్ణ శూలకు సర్వ పాదితైలము	,,	,, నాసికాచ్ఛేదచికిత్స	200
రక్తజకర్ణ రోగచికిత్స	,,	,, సద్యశ్చిన్న నాసికాచికిత్స	201
పూయవహకర్ణ రోగచికిత్స	,,	,, చిన్నైష్ఠచికిత్స	,,
పూయస్రావకర్ణ రోగచికిత్స	,,		

విషయము.	పుట.	విషయము.	పుట.
ఏకోనవింశాధ్యాయము.		కఫజపీనసచికిత్స	211
నాసారోగవిజ్ఞానీయాధ్యాయ		సన్నిపాతపీనసచికిత్స	,,
ప్రారంభము	202	దుష్టపీనసశమనోపాయము	,,
పీనసరోగోత్పత్తి	,,	దుష్టపీనసహరవర్తి	,,
వాతజపీనసరోగలక్షణము	203	క్షవధురోగచికిత్స	212
పిత్తజపీనస	,,	క్షవధురోగమునకు నన్యము	,,
కఫజపీనస	,,	నాసాశోషరోగచికిత్స	,,
సన్నిపాతజపీనసలక్షణము	,,	నాసాపాకాదిరోగచికిత్స	,,
రక్తజపీనసలక్షణము	204	పూతినాసాదిరోగచికిత్స	,,
దుష్టపీనసరోగలక్షణము	,,	పూతినాసాదిరోగములకు నన్యము	,,
పక్షపీనస	,,	పూతినాసాదిరోగములకు శిగు	,,
క్షవధురోగలక్షణము	205	బీజాదిసన్యతైలము	213
నాసికాశోష	,,	పూయరక్తరోగచికిత్స	,,
నాసానాహ	,,	నాసారోగ్యైర్బుదచికిత్స	,,
ఘ్రాణపాక	206	ఏకవింశాధ్యాయము.	
ఘ్రాణస్రావరోగలక్షణము	,,	ముఖరోగవిజ్ఞానీయాధ్యాయ	
ప్రవృద్ధపీనసలక్షణము	,,	ప్రారంభము	214
దీప్తిరోగలక్షణము	,,	ముఖరోగోత్పత్తికారణము	,,
పూతినాస	,,	ఖండౌష్ణ్యరోగలక్షణము	215
పూయరక్త	207	వాతజౌష్ణ్యరోగలక్షణము	,,
పుటక	,,	పిత్తజౌష్ణ్యరోగలక్షణము	,,
నాసికార్వాదిలక్షణము	,,	కఫజౌష్ణ్య	,,
యాప్యపీనసము	,,	సన్నిపాతజౌష్ణ్య	,,
వింశాధ్యాయము.		రక్తజౌష్ణ్య	216
నాసారోగప్రతిషేధాధ్యాయ		మాంసజౌష్ణ్య	,,
ప్రారంభము	208	మేదోజౌష్ణ్య	,,
పీనసరోగసామాన్యచికిత్స	,,	క్షతజౌష్ణ్య	,,
పీనసరోగమునకు వ్యోమాదిగుటికలు	209	జ్వారూర్బుదరోగలక్షణము	,,
పీనసరోగమునందు ధూమపానము	,,	గండాలజీ	,,
పీనసరోగమునందు వర్జనీయములు	210	శీతదంత	217
వాతపీనసచికిత్స	,,	దంతహర్ష	,,
పిత్తజరక్తజపీనసరోగచికిత్స	,,	దంతభేద	,,
పిత్తజాదిపీనసములకు నావనతైలము	,,	దంతచాలన	,,

విషయము.

క రాశిరోగలక్షణము

ఆధిదంత

దంతశర్కరా

క.పాలికా

శ్యావరోగలక్షణము

క్రిమిదంత

శీతాద

ఉపకుశ

దంతపుష్పట

దంతవిద్రుధి

సుషిర

మహాసుషిర

ఆధిమాంస

విదర్భ

గతి

వాతజిహ్వ

పిత్తజిహ్వ

కఫజిహ్వ

అలస

ఆధిజిహ్వ

ఉపజిహ్వ

తాలుపిటకా

గళశుండీకా

తాలుసంహతి

తాల్యర్బుద

కచ్చపతాలుపుష్పటరోగలక్షణములు

తాలుపాక రోగలక్షణము

తాలుశోష

రోహిణి

వాతజిహ్వ

పిత్తజిహ్వ

కఫజిహ్వ

రక్తజిహ్వ

పుట.

217

218

219

220

221

222

223

224

225

226

227

228

229

230

231

232

233

234

235

236

237

238

239

240

241

242

243

244

245

246

247

248

249

250

251

252

253

విషయము.

సన్నిపాతజిహ్వ

కరతకాలాకలక్షణము

బృందరోగలక్షణము

తుండికేరికాలక్షణము

గళాఘరోగలక్షణము

వలయరోగలక్షణము

గళాయంక

శతస్మి

కంఠవిద్రుధి

గళార్బుద

గళగండ

వాతజిహ్వగండ

కఫజిహ్వగండ

మేదోగళగండలక్షణము

వాతజస్వరఘ్నరోగలక్షణము

ముఖపాక

ఊర్ధ్వగద

పిత్తముఖపాక

రక్తముఖపాక

కఫజముఖపాక

ముఖార్బుదరోగలక్షణము

సన్నిపాతముఖపాకరోగలక్షణము

పూతివక్త్రరోగలక్షణము

ముఖరోగసంఖ్య

అసాధ్యముఖరోగములు

ద్వావింశాధ్యాయము.

ముఖరోగప్రతిషేధాధ్యాయము

ప్రారంభము

ఖండోష్ఠరోగచికిత్స

ఖండోష్ఠరోగమున యష్టిచుఘ్నకాచి

తైలము

ఖండోష్ఠరోగమునకు నస్యతైలము

పుట.

225

226

227

228

229

230

231

232

233

234

235

236

237

238

239

240

241

242

243

244

245

246

247

248

249

250

251

252

253

254

255

256

257

258

259

260

విషయము.	పుట.	విషయము.	పుట.
వాతోష్ఠరోగలక్షణమునకు మహా		జిహ్వలసరోగచికిత్స	240
స్నేహము	232	అధిజిహ్వీకారోగచికిత్స	241
వాతోష్ఠరోగ ప్రతిసారణము	,,	ఉపజిహ్వ చికిత్స	,,
వాతోష్ఠరోగమునకు స్వేదనస్యములు	,,	గళశుండికాచికిత్స	,,
పితృభిషూతోష్ఠచికిత్స	,,	గళశుండికాయందు శస్త్రచికిత్స	,,
రక్తజోష్ఠరోగచికిత్స	233	గళశుండికాయందు మరిచాదిఘ్నము	,,
కఫజోష్ఠచికిత్స	,,	తాలసంహత్యాదిచికిత్స	242
మేదోజోష్ఠచికిత్స	,,	అపక్వతాలుపాకచికిత్స	,,
జలార్బుదగోగచికిత్స	,,	పక్వతాలుపాకచికిత్స	242
గండాబజీచికిత్స	234	తాలుశోష్ఠచికిత్స	,,
శీతదంతచికిత్స	,,	కంఠరోగచికిత్స	243
దంతహర్ష భేదచికిత్స	,,	కంఠరోగమునందు కబళాదిధారణము	,,
దంతచాలరోగచికిత్స	,,	కంఠశూలహరలేపము	,,
అధిదంత	,,	235 వాతరోహిణీచికిత్స	244
దంతశర్కరా	,,	పిత్తరోహిణీచికిత్స	,,
కపాలికా	,,	రక్తజరోహిణీచికిత్స	,,
కృమిదంత	,,	కఫజరోహిణీచికిత్స	,,
కృమిదంతశూలహరచికిత్స	236	బృందశాలాకాదిచికిత్స	245
కృమిదంతమునకు గండ్మాషము	,,	కంఠవిద్రుధిచికిత్స	,,
శూలయుక్తదంతోత్పాటనము	,,	వాతజగళగండచికిత్స	,,
దంతశూలహరనస్యము	,,	వాతజగళగండమునకు గుడూచ్చాది	
దంతోత్పాటననిషేధము	237	తైలము	246
శీతాదరోగచికిత్స	,,	కఫజగళగండచికిత్స	,,
ఉపకుశరోగచికిత్స	,,	కఫజగళగండహరలేపము	,,
దంతపుష్పటచికిత్స	238	కఫజగళగండమునకు తైలపానము	,,
దంతవిద్రుధిచికిత్స	,,	మేదోజగళగండచికిత్స	247
సుషిరరోగచికిత్స	,,	ముఖపాకరోగచికిత్స	,,
అధిమాంసకరోగచికిత్స	239	ముఖపాకమునందు ప్రతిసారణాదులు	,,
విదర్బురోగచికిత్స	,,	పిత్తరక్తచికిత్స	,,
నాడీరోగచికిత్స	,,	పిత్తరక్తపిటకాచికిత్స	248
వాతజిహ్వకంటకరోగచికిత్స	240	సన్నిపాతముఖపాకచికిత్స	,,
పిత్తజిహ్వకంటకరోగచికిత్స	,,	అర్బుదరోగచికిత్స	,,

విషయము.

ముఖదోషహర త్రిఫలాదిగుటికలు	పుట. 249
ఖదిరాది తైలము	„
ముఖరోగమునకు సహచరఘృతము	250
ముఖరోగహరఖదిరసారాదిగుటికలు	„
అరిమేదోఘృతము	251
ఖదిరగుటికాదిఫలము	252
ముఖరోగహరకబళేధారణము	„
దంతశూలాదిహరపాతాదిచూర్ణము	„
ముఖరోగాదులకు కాలకచూర్ణము	„
దంతాదిరోగములకు పీతకచూర్ణము	253
కంఠరోగహరగుటికలు	„
ముఖరోగహరహరితకీ	„
ముఖపాకహరకషాయము	„
ముఖరోగహరపటోలాదికషాయము	254
ముఖపాకమునకు దార్దీస్వరసము	„
ముఖపాకమునకు పటోలాదిస్వరసము	„
దంతరోగమునకు ఖదిరాదికషాయము	„
ముఖరోగాదులయందు రక్తమోక్షణము	255
ముఖరోగాదులయందు విరేచనాద్య	„
వశ్యకత్వము	„
ముఖదంతరోగులకు వధ్యాహరములు	„
కంఠాదిరోగములకు చికిత్సావశ్యకత్వము.	„
త్రయోవింశాధ్యాయము.	
శిరోరోగవిజ్ఞానీయాధ్యాయ	
ప్రారంభము	256
శిరోరోగ కారణము	„
వాతజశిరోభితాపలక్షణము	257
అర్ధావభేదశిరోరోగలక్షణము	„
పిత్తజశిరోభితాపలక్షణము	258
కఫజశిరోభితాపలక్షణము	„
రక్తజశిరోభితాపలక్షణము	„
సన్నిపాతజశిరోభితాపలక్షణము	„
క్రిమిజశిరోభితాపలక్షణము	259

పుట. విషయము.

శిరఃకంఠరోగలక్షణము	పుట. 259
శంఖకశిరోరోగలక్షణము	„
సూర్యావర్తశిరోరోగలక్షణము	260
కపాలరోగములు	„
ఉపశీర్షకరోగలక్షణము	„
కపాలపిట కాదిరోగలక్షణము	„
అరూంషికారోగలక్షణము	261
దారుణకరోగలక్షణము	„
ఇంద్రులుప్తరోగలక్షణము	„
ఖలతిరోగలక్షణము	„
వాతాదిఖలతిరోగలక్షణము	262
పలితరోగలక్షణము	„
వాతాదిపలితరోగలక్షణము	„
శిరశ్శూలజపలితలక్షణము	263
అసాధ్యశిరోరోగలక్షణము	„
చతుర్వింశాధ్యాయము.	
శిరోరోగ ప్రతిషేధాధ్యాయ	
ప్రారంభము	264
వాతజశిరోభితాపచికిత్స	„
వాతజశిరోభితాపమునకు నస్యము	265
ఉర్ధ్వరోగహరనస్యము	„
పిత్తరక్తజశిరోభితాపచికిత్స	„
అర్ధావభేదకరోగచికిత్స	266
అర్ధావభేదకరోగమున నస్యాదులు	„
సూర్యావర్తరోగచికిత్స	„
పిత్తజశిరోభితాపచికిత్స	„
రక్తజశిరోభితాపచికిత్స	„
శ్లేష్మజశిరోభితాపచికిత్స	267
క్రిమిజశిరోభితాపచికిత్స	„
క్రిమిజశిరోభితాపమునకు నస్యము	„
క్రిమిజశిరోరోగమున ధూమపానము	„
క్రిమిజశిరోరోగమున రక్తమోక్షణ	„
నిషేధము	268

విషయము.	పుట.	విషయము.	పుట.
శిరఃకంపరోగ చికిత్స	268	వాతజ్వర బాలక్షణము	278
ఉపశీర్ష కరోగ చికిత్స	"	పిత్తజ్వర బాలక్షణము	"
శిరోవిద్ర ధ్యాదిచికిత్స	"	కఫజ్వర బాలక్షణము	279
అరూంషి కారోగ చికిత్స	"	రక్తజ్వర బాలక్షణము	"
అరూంషి కారోగ హఠాభ్యంజనము	269	సంస్కర్త సన్ని పాతజ్వర బాలక్షణము	"
అరూంషి కారోగమున శిరశ్శోధనము	"	శుద్ధజ్వర బాలక్షణము	"
దారుణకరోగ చికిత్స	"	వణసానములు	280
ఇంద్రుల పురోగ చికిత్స	270	సుఖసాధ్యజ్వర బాలక్షణము	"
శుక్లరో మోత్సత్తి చికిత్స	"	కష్టసాధ్యజ్వర బాలక్షణము	"
ఇంద్రుల పురోగికి స్నాననిషేధము	"	అసాధ్యజ్వర బాలక్షణములు	281
ఖలత్యాదిరోగ చికిత్స	"	శీఘ్రసాధ్యజ్వర బాలక్షణము	"
ఖలత్యాదిరోగములయందు నస్యము	271	వణమునందువమనవిశేషనోపయోగం	282
పలితరోగ చికిత్స	"	వణమునకు శీతోపచారము	"
పలితరోగమునకు నస్యము	"	శోఫజ్వరములకు రక్తమోక్షణము	"
పలితరోగహరలేపము	272	శోఫజ్వరమునకు సేకాభ్యంగాదులు	"
పలితరోగమునకు ప్రియూళాదిలేపము	"	వణశోఫహరలేపము	"
కేశవృద్ధి కరలేపము	"	శోఫజ్వరములకు స్వేదకర్త	"
కేశవృద్ధికి జటామాంస్యాదిలేపము	"	స్థిరశోఫకు లేపము	"
పలితరోగమునకు ఆయశ్చూర్ణాదిలేపము	"	స్థిరశోఫమునకు ఉపనాహ స్వేదము	284
పలితమునకు మాషాదిలేపము	273	వణమునకు ఉపనాహ స్వేదము	"
శిరోరోగహర ప్రపాండరీకాదితైలము	"	శోఫహరశస్త్రకర్త	"
జత్సూర్ధ్వరోగహరనస్యము	"	శోఫవిదారణద్రవ్యములు	"
మాయూరఘృతము	274	పూయగర్భజ్వరమునకు పీడనము	285
మహామాయూరఘృతము	"	ఔషధలేపనక్రమము	"
జత్సూర్ధ్వరోగసంఖ్య	275	వణపీడనద్రవ్యములు	"
జత్సూర్ధ్వరోగ చికిత్సావశ్యకత్వము	"	వణక్షౌళనాదికృత్యములయందు	"
శిరోరక్షణావశ్యకత్వము	276	ఆరగ్యధాదియోగము	"
పంచవింశాధ్యాయము.		శుద్ధాశుద్ధజ్వర వణక్షౌళనక్రమము	"
వణవిజ్ఞానియ ప్రతిషేధాధ్యాయ		వణశోధన లేపనము	286
ప్రారంభము	277	సూక్ష్మద్వారజ్వర వణశోధనక్రమము	"
వణదైవిధ్యము	"	వాతాదిజ్వరమునకు ధూపము	"
దుష్టజ్వర బాలక్షణములు	"	పిత్తరక్తజ్వర చికిత్స	"
పంచదశజ్వర భేదములు	278	వణమునకు ఉత్సాదనకర్త	"

విషయము.	పుట.	విషయము.	పుట.
ఉత్పన్నాదిప్రణహరలేపనము	287	చిన్నకృకాటికాచికిత్స	296
ఉత్పన్నాదిప్రణములకు ఖారకర్మ	,,	శాఖాఘాతచికిత్స	,,
ఆగ్నికర్పూరప్రణములు	,,	చిన్నవృషణచికిత్స	297
వ్రణరోపణద్రవ్యములు	288	చిన్నవృషణరోపణతైలము	,,
మాంసాశితప్రణహరలేపనము	,,	చిన్నహస్తపాదచికిత్స	,,
వ్రణశుద్ధ్యాదులకు తిలకల్కము	,,	శిరోభంగచికిత్స	,,
రక్తసిక్తాదివ్రణచికిత్స	,,	అంగచ్ఛేదమున స్నేహవర్తి	298
వ్రణములకు సారాష్ట్రాదిలేపనము	289	మాత్సర్యముఖవ్రణచికిత్స	,,
చర్మాశితప్రణములకు చూర్ణోపయోగము	,,	శోష్ణభేదోపద్రవములు	,,
చర్మవ్రణములకు కకుభాదిచూర్ణము	,,	ఆమాశయగతరుక్తోపద్రవములు	299
చర్మశుద్ధికరలాక్షాదిలేపనము	,,	పక్షాశయగతరుక్తరోపద్రవములు	,,
సవర్ణకరలేపనము	,,	ఆమపక్షాశయ రక్తప్రవేశక్రమము	,,
రోమోత్పత్తికరలేపనము	290	అసాధ్యరక్తరోగము	,,
వ్రణరోగమునందు పథ్యాహారాదులు	,,	ఆమాశయాదిగతరక్తచికిత్స	300
వాతాదివ్రణములకు ప్రత్యాశనాది	,,	శోష్ణవ్రణితునికి పథ్యాహారము	,,
ద్రవ్యములు	,,	అధికరక్తస్రావమునందు రక్తపానము	,,
గంభీరాదిప్రణహరఘృతము	291	క్లిష్ణభిక్షాంతప్రణాసాధ్యత్వము	,,
షడ్వింశాధ్యాయము.		సాధ్యకోష్ఠభేదలక్షణము	301
సద్యోప్రణప్రతిషేధాధ్యాయ		అభిన్నాంతఃఘ్రిత్స	,,
ప్రారంభము	292	చిన్నాంతప్రవేశనక్రమము	,,
ఆప్టవిధసద్యోప్రణములు	,,	శుష్కాంతప్రవేశనక్రమము	,,
ఆప్టవిధసద్యోప్రణలక్షణము	,,	అనేకాంతప్రవేశనక్రమము	302
సద్యోప్రణచికిత్స	293	బహిర్గతమేదోవర్తిచికిత్స	,,
సద్యోప్రణమునందు లేపాదులు	,,	సద్యోప్రణరోపణతైలము	303
ఆయతసద్యోప్రణచికిత్స	,,	గూఢప్రహారాదిచికిత్స	,,
ససారంభప్రణచికిత్స	294	విశిష్టదేహాదిచికిత్స	304
ఘృష్టవిదళితప్రణచికిత్స	,,	సప్తవింశాధ్యాయము.	
అధికరక్తస్రావప్రణచికిత్స	,,	భంగప్రతిషేధాధ్యాయప్రారంభము	305
ఘృష్టప్రణచికిత్స	295	భంగలక్షణము	,,
అవృత్తాదివ్రణచికిత్స	,,	అసాధ్యాస్థిభంగములు	306
స్ఫుటితనేత్రచికిత్స	,,	అసాధ్యతరుణాస్థ్యాదిభంగలక్షణము	307
స్ఫుటితనేత్రమునకు నేచనాదులు	,,	అస్థిభంగచికిత్స	,,
స్థానచ్యుతకర్ణచికిత్స	296	భగ్నాస్థిబంధనక్రమము	308

విషయము.	పుట.	విషయము.	పుట.
బంధమోక్షకాలనియమము	308	భగందర ప్రణమము	316
భగ్వాన్ని సేచనము	„	శతపోనకభగందరము	317
అస్తిభంగమునకు చక్రతైలోపయోగము	„	ఉష్ట్రగ్రీవభగందరము	„
అస్తిభంగమునందు సేకలేపములు	„	పరిసావిభగందరము	„
అస్తిభంగమునందు గృప్తిక్షీరపానము	309	పరిక్షేపిభగందరము	„
సప్రణభంగచికిత్స	„	ఋజుభగందరము	„
లంబప్రణచికిత్స	„	ఆర్శోభగందరము	„
లంబప్రణమమునకు అనచూర్ణప్రయోగము	„	శంఖూకావర్తభగందరము	318
సుఖసాధ్యప్రణమము	310	ఉష్ట్రగ్రీవభగందరము	„
భగ్నుసంధిస్థైర్యకాలనియమము	„	భగందర ప్రణశూలాదిజ్ఞానము	„
కటీభంగాదులయందు శయనక్రమము	„	సాధ్యాసాధ్యభగందరములు	319
సంధిభంగచికిత్స	„	భగందరచికిత్సాక్రమము	„
చిరవిముక్తసంధిచికిత్స	311	భగందరమునకు స్నేహకర్తాదులు	„
అసంధిభంగచికిత్స	„	అంతర్దుఖాదిభగందరచికిత్స	„
అస్తిభంగపాకనిషేధము	„	శతపోనకచికిత్స	320
భంగమునందు స్నేహవస్తికర్తలు	„	పరిక్షేపిచికిత్స	„
అస్తిభంగమునందాహారము	312	ఆర్శోభగందరచికిత్స	„
భగ్నునికి వర్జనీయములు	„	బహుచ్ఛిద్రభగందరచికిత్స	„
గంధతైలము	„	గోతీర్థాదిచ్ఛిద్రలక్షణము	321
అష్టావింశాధ్యాయము.		భగందరమునకు అగ్నికర్త	„
భగందరప్రతిషేధాధ్యాయప్రారంభము	314	భగందరరోగికి శోష్ణశుద్ధి	„
భగందరనిదానలక్షణము	„	భగందర ప్రణలేపము	„
భగందరోపద్రవములు	315	భగందరములకు జ్యోతిష్వత్సాదితైలము	„
భగందరభేదములు	„	భగందరమునకు యష్టియధుకతైలము	322
భగందరపిటకా	„	భగందరములకు విడంగసారాదిచూర్ణము	„
భగందరకారణపిటకలు	„	భగందరమునకు అమృతాదిచూర్ణము	„
వాతజభగందరపిటకాలక్షణము	„	స్వాయంభువగుస్థులు	323
పిత్తజభగందరపిటకాలక్షణము	316	భగందరమునకు శృంగిబేరాదిచూర్ణము	„
కఫజభగందరపిటకాలక్షణము	„	భగందరమునకు త్రిఫలాదిచూర్ణము	„
వాతపిత్తజభగందరపిటకాలక్షణము	„	భగందరరోగికి వర్జనీయములు	324
కఫవాతజభగందరపిటకాలక్షణము	„	ఏకోనత్రింశాధ్యాయము.	
సన్నిపాతజభగందరపిటకాలక్షణము	„	గ్రంథ్యర్బుదగ్గి పదాపచీనాడివిజ్ఞానా	
		ధ్యాయప్రారంభము	325

విషయము.

గ్రంథిలక్షణము
గ్రంథిభేదములు
వాతజగ్రంథిలక్షణము
పిత్తజగ్రంథిలక్షణము
కఫజగ్రంథిలక్షణము
రక్తజగ్రంథిలక్షణము
మాంసజగ్రంథిలక్షణము
మేదోజగ్రంథిలక్షణము
ఆస్థిగ్రంథిలక్షణము
సిరాగ్రంథిలక్షణము
వ్రణగ్రంథిలక్షణము
సాధ్యసాధ్యగ్రంథిలక్షణము
అర్బుదరోగభేదములు
శోణితార్బుదలక్షణము
సాధ్యసాధ్యార్బుదరోగములు
శ్లీపదరోగసంప్రాప్తి
వాతజగ్రంథిలక్షణము
పిత్తజగ్రంథిలక్షణము
కఫజగ్రంథిలక్షణము
అసాధ్యగ్రంథిలక్షణము
శ్లీపదభేదములు
గండమాలాపచీలక్షణము
అసాధ్యగండమాల
నాడిగతిలక్షణము
పంచవిధనాడిప్రణామాలు
వాతజనాడిలక్షణము
పిత్తజనాడి
కఫజనాడిలక్షణము
సన్నిపాతజనాడిలక్షణము
శల్యజనాడిలక్షణము
త్రింశోధ్యాయము.
గ్రంథ్యర్బుదశ్లీపదావచీనాడిప్రతి
షేధాధ్యాయప్రారంభము

పుట

325

326

327

328

329

330

331

332

333

334

335

336

337

338

339

340

341

342

343

344

345

346

347

348

349

350

351

352

353

354

355

356

357

358

359

360

361

362

363

364

365

366

367

విషయము.

గ్రంథిచికిత్స

గ్రంథిరోగమునకు స్నేహలేపనములు

గ్రంథులకు స్వేదకర్త

వాతజాదిగ్రంథిచికిత్స

వాతజాదిగ్రంథులకు దాహకర్త

మాంసవ్రణగ్రంథిచికిత్స

మేదోభవగ్రంథిచికిత్స

సిరాగ్రంథిచికిత్స

అర్బుదచికిత్స

శ్లీపదరోగచికిత్స

పిత్తజగ్రంథిచికిత్స

కఫజగ్రంథిచికిత్స

అపచీరోగచికిత్స

అపకర్షగ్రంథిచికిత్స

గ్రంథులకు శమ్యానిలేపనము

పాకోస్తుభగ్రంథిచికిత్స

గండమాలలకు కాకాదన్యాదితైలము

అపచీరోగమునకు లాంగల్యాదితైలము

గండమాలకు చందనాదితైలము

అపచీరోగమునకు వచాదితైలము

అపచీరోగమునకు శరభుఖామూలలేపనము

అపచీరోగమునకు పీలుపర్ణాదిలేపనము

గండమాలాపచీహరలేపనము

అపచీగండమాలలకు అన్నికర్త

గ్రంథిరోగమున శస్త్రచికిత్స

గ్రంథిరోగమునసుశ్రుతమతశస్త్రచికిత్స

గ్రంథిరోగమున మతాంతరశస్త్రచికిత్స

వాతజనాడిచికిత్స

పిత్తజనాడిచికిత్స

కఫజనాడిచికిత్స

శల్యజనాడిచికిత్స

శస్త్రకర్తానర్తనాడిచికిత్స

నాడిప్రణామాలు

నాడిప్రణామాలు

నాడిప్రణామాలు

నాడిప్రణామాలు

నాడిప్రణామాలు

నాడిప్రణామాలు

నాడిప్రణామాలు

నాడిప్రణామాలు

నాడిప్రణామాలు

నాడిప్రణామాలు

నాడిప్రణామాలు

పుట.

333

334

335

336

337

338

339

340

341

342

343

344

345

346

347

348

349

350

351

352

353

354

355

356

357

358

359

360

361

362

363

364

365

366

367

368

369

370

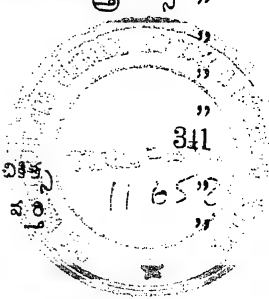
371

372

373

374

375

విషయము.

నాడీ ప్రణహరలేపము

నాడీ ప్రణహరవర్తి

నాడీ ప్రణహరకల్పాదులు

ఏక త్రింశాధ్యాయము.

క్షుద్ర రోగ విజ్ఞానీయాధ్యాయ

ప్రారంభము

అజగల్గి కారోగలక్షణము

యన ప్రఖ్యాతలక్షణము

కచ్చసీలక్షణము

వనసి కాలక్షణము

పామణగర్దభలక్షణము

ముఖదూషికా ,,

వద్ద కంటక ,,

వివృతా ,,

మనురికాపిట కాలక్షణము

విస్ఫోటాలక్షణము

విదా ,,

గర్దభి ,,

కక్ష్యలక్షణము

గంధనామరాజి కాలక్షణము

జాలగర్దభరోగ ,,

అగ్నిరోహణి ,,

ఇరివేల్లికా ,,

విదారీ ,,

శర్కరార్బుద ,,

వల్లిక ,,

కదరలక్షణము

రుద్ధులక్షణము

ఉపసఖరోగలక్షణము

కునఖలక్షణము

అలసలక్షణము

లిలకాలకలక్షణము

సూచ ,,

పుట.

341

,,

,,

343

,,

344

,,

,,

,,

,,

,,

,,

345

,,

,,

,,

,,

,,

,,

346

,,

,,

,,

347

,,

,,

,,

348

,,

,,

,,

349

,,

,,

విషయము.

చర్మ కీలలక్షణము

జతుమణి ,,

లారిచన ,,

వ్యంగసీలి కాలక్షణము

వాతాదివ్యంగ ,,

ప్రసూప్తిరోగలక్షణము

ఉత్కోటలక్షణము

క్షుద్ర రోగసంఖ్య

ద్వాత్రింశాధ్యాయము.

క్షుద్ర రోగ ప్రతిషేధాధ్యాయ

ప్రారంభము

అజగల్గి కాచికిత్స

యవ ప్రఖ్యాచికిత్స

పామణగర్దభాచికిత్స

ముఖదూషిక చికిత్స

వద్ద కంటక చికిత్స

వివృతాచికిత్స

జాలకగర్దభ చికిత్స

విదారి కాచికిత్స

శర్కరార్బుద చికిత్స

అసాధ్యవల్లికము

సాధ్యవల్లిక చికిత్స

నాడీ ప్రణ చికిత్స

కదర చికిత్స

చివ్య చికిత్స

కునఖ చికిత్స

అలస చికిత్స

లిలకాలక చికిత్స

చర్మ కీలజతుమణి చికిత్స

లారిచనవ్యంగసీలి కాచికిత్స

వ్యంగహరలేపములు

సవర్ణ కరలేపము

వ్యంగమున కుద్వర్తనయోగము

పుట.

349

,,

,,

350

,,

,,

,,

351

,,

352

,,

,,

,,

,,

353

,,

,,

,,

,,

354

,,

,,

,,

355

,,

,,

,,

,,

356

,,

357

,,

విషయము.	పుట.	విషయము.	పుట.
వ్యంగహరతైలములు	357	గుహ్యశతపానకలక్షణము	366
నీలికావ్యంగహరలేపనము	358	త్వక్పాక	"
నీలికాదులకు కుంకుమాదితైలము	"	మాంసపాక	"
వ్యంగనీల్యాదులకు మంజిష్ఠాదితైలము	359	రక్తార్బుద	367
వ్యంగాదులకు నస్యము	"	మాంసార్బుద	"
ప్రసూప్తిచికిత్స	"	తిలకాలక	"
ఉత్తోగ్రచికిత్స	360	ఆసాధ్యగుహ్యరోగములు	"
త్రయశ్రీంశాధ్యాయము.		యోనిరోగసంఖ్య	"
గుహ్యరోగవిజ్ఞానీయాధ్యాయ		వాతకీలక్షణము	368
ప్రారంభము	361	ఆతిచరణాలక్షణము	"
ఉపదంశాదిగుహ్యరోగములు	"	ప్రాకృతజ్వరము	"
పంచవిధోపదంశరోగములు	362	ఉదావృత్తము	"
వాతజ్వరోపదంశరోగలక్షణము	"	జాతస్మి	369
పిత్తజ్వరోపదంశలక్షణము	"	అంతర్ముఖము	"
కఫజ్వరోపదంశలక్షణము	"	సూచీముఖము	"
రక్తజ్వరోపదంశలక్షణము	"	శుష్కామ్లము	"
సన్నిపాతోపదంశలక్షణము	363	వామినీ	370
ఆసాధ్యోపదంశ	"	మండ	"
యోస్యరోగము	"	మహాయోని	"
సర్పపిశాచము	"	వైష్ణవము	"
ఆవమంథలక్షణము	364	రక్తయోని	371
కుంభికా	"	వైష్ణవము	"
యోస్యలబ్ధి	"	లోహితక్షయాలక్షణము	"
ఉత్తమా	"	పరిష్కృతాలక్షణము	"
పుష్కరికా	"	ఉపస్థుతాలక్షణము	372
సంపూర్ణధమికా	"	విష్కృతము	"
మృదితము	"	కర్ణినీ	"
ఆస్థిలికా	365	సాన్నిపాతికము	"
నివృత్తము	"	చతుశ్రీంశాధ్యాయము.	
అపపాటికాలక్షణము	"	గుహ్యరోగప్రతిషేధాధ్యాయ	
నిరుద్ధమణిలక్షణము	"	ప్రారంభము	374
గ్రథితము	366	ఉపదంశరోగచికిత్స	"
స్వర్ణహాని	"		

విషయము.	పుట.	విషయము.	పుట.
ఉపదంశరొగమునకు కషాయతైలములు	374	యోనిరొగమునకు జీవనీయతీర	
ఉపదంశ వణహరలేపము	375	పానము	383
వాతజాద్యుపదంశ చికిత్స	,,	యోనిరొగమునకు బలాదితైలము	,,
ఉపదంశ పాకనిషేధము	,,	రక్తయోని చికిత్స	334
మేధాగ్నీశ్చికిత్స	376	పుష్కరచూర్ణము	,,
సర్వపిశాచికిత్స	,,	శ్లేష్మదుష్టయోని చికిత్స	385
అవమంథచికిత్స	,,	యోనిరొగమునకు ధాతక్యాదితైలము	,,
కుంభికాచికిత్స	,,	యోనిరొగమునకు యవాన్నాద్యుప	
అలజీచికిత్స	,,	యోగము	,,
ఉత్తమాచికిత్స	,,	యానిరొగమునకు కాసీసాదిచూర్ణము	386
పుష్కరపూర్ణచికిత్స	377	యోనిరొగమునకు పలాసాదిచూర్ణము	,,
త్వక్పాకచికిత్స	,,	దుర్గంధయోని చికిత్స	,,
మృదితచికిత్స	,,	వాతదుష్టయోని చికిత్స	,,
అస్థిలికాచికిత్స	,,	సన్నిపాతయోని చికిత్స	387
నివృత్తచికిత్స	,,	శుద్ధయోనియందు గర్భధారణము	,,
అవపాటీచికిత్స	378	శుక్రదోషచికిత్స	,,
నిరుద్ధమణిచికిత్స	,,	ఫలసర్పి	,,
గ్రంథితచికిత్స	,,	పంచత్రింశాధ్యాయము.	
శతపోషకచికిత్స	379	విషప్రతిషేధాధ్యాయస్థారంభము	389
రక్తార్బుదచికిత్స	,,	విషోత్పత్తి	,,
అంగరోగోపచారము	,,	స్థావరవిషలక్షణము	390
యోనివ్యాపచ్ఛికిత్స	,,	జంగమవిష	,,
యోనిరొగమునందు బలాతైలాద్యుప		కృత్రిమాకృత్రిమవిషలక్షణము	,,
యోగము	380	విషస్వరూపము	391
యోనిరొగమునందు వమనాదికర్తలు	,,	విషోపద్రవము	,,
యోనిరొగమునకు కాశ్చర్యాదిఘృతము	,,	స్థావరవిషప్రథమవేగోపద్రవములు	,,
యోనిరొగమునకువచాద్యుపయోగము	381	ద్వితీయవేగోపద్రవములు	392
యోనిరొగమునకువృషకాదిఘ్రపానం	,,	తృతీయవేగోపద్రవములు	,,
యోనిరొగమునకు రాస్నాదితీరము	,,	చతుర్థవేగోపద్రవములు	,,
యోనిరొగమునందు పరిషేచనము	,,	పంచమవేగోపద్రవములు	,,
యోనిశూలహరశ్చిచువు	382	షష్ఠసప్తమవేగోపద్రవములు	,,
పిత్తలయోని చికిత్స	,,	ఋథమవిషవేగచికిత్స	393
యోనిరొగమునకు శతావరీఘృతము	,,	ద్వితీయవిషవేగచికిత్స	,,

విషయము.	పుట.	విషయము.	పుట.
తృతీయవిషయేగచికిత్స	393	రాజీమల్లక్షణము	405
చతుర్థపంచమవృత్తపంచవిషయేగచికిత్స	394	గోధానుశలక్షణము	„
విషయేగమునందు యవాగూపానము	394	సంకరాతివ్యంతరసర్పలక్షణము	„
విషమునకు చంద్రోదయశాంతి	„	సర్పదంశకారణము	„
దూషీవిషలక్షణము	395	వ్యంతరస్వరూపము	406
దూషీవిషనామకారణము	396	తుండాహతాదిసర్పదంశలక్షణము	„
దూషీవిషచికిత్స	„	సర్పవిషలక్షణము	„
దూషీవిషహరద్రవ్యములు	397	సర్పాంగాభిహతలక్షణము	407
విషదిగ్విధచికిత్స	„	శంకావిషలక్షణము	„
దుర్గంధప్రణచికిత్స	398	సవిషనిర్విషలక్షణము	„
గర్భయోగము	„	దర్శికరప్రథమవిషవేగాద్యుపద్రవ	„
గర్భలక్షణము	„	ములు	„
గర్భోపద్రవములు	399	మండలివిషప్రథమాదివేగాద్యుపద్రవ	„
గర్భార్తచికిత్స	„	ములు	408
గర్భోపద్రవహరలేపము	400	రాజీలసర్పవిషవేగాద్యుపద్రవము	„
గర్భోపద్రవహరమార్జము	„	మండలివిషచికిత్సాకాలము	409
గర్భోపద్రవహరకషాయము	„	అల్పవిషసర్పములు	„
విషసంకటలక్షణము	„	అసాధ్యవిషలక్షణము	410
విషవృద్ధికరద్రవ్యములు	401	సాధ్యవిషచికిత్స	412
వర్షాదికాలవిషస్వరూపము	„	విషవ్యాప్తిక్రమము	„
విషప్రకృత్యాదిజ్ఞానావశ్యకత్వము	„	సర్పదప్తచికిత్స	„
తైష్ఠికవిషచికిత్స	„	సర్పదంశబంధనము	„
పైత్తికవిషచికిత్స	402	సర్పవిషహరణము	413
వాతికవిషచికిత్స	„	సర్పదంశమునకు దాహకర	„
విషమునందు ఘృతమునకు శ్రేష్ఠత్వము	„	సర్పవిషామాషణము	„
సాధ్యాసాధ్యవిషములు	„	విషోపద్రవమున సిరావేధము	414
షట్ప్రింశాధ్యాయము.		సవిషనిర్విషరక్తలక్షణము	„
సర్పవిషప్రతిషేధాధ్యాయప్రారంభము	403	విషమునందు జలౌకాప్రయోగము	„
దర్శికరాదిసర్పభేదములు	„	విషోపద్రవమున రక్తస్రంభనము	„
దర్శికరాదివిషలక్షణము	„	విషమూర్ఛాహరణోపచారములు	415
దర్శికరాదివిషవృద్ధికాలము	404	విషోపద్రవమునకు ఘృతపానము	„
దర్శికరలక్షణము	„	విషవేగమున వసునావశ్యకత్వము	„
మండలిలక్షణము	„	దర్శికరాదిప్రకృత్యనుగుణచికిత్స	„

విషయము.	పుట.	విషయము.	పుట.
దర్శికరవిషయమున పానసస్యములు	416	వృశ్చికోత్పత్తిక్రమము	426
కృష్ణసర్పదష్టచికిత్స	„	మందవిషవృశ్చికలక్షణము	„
రాజీమద్దష్టచికిత్స	„	మధ్యవిషవృశ్చికలక్షణము	„
మండలివిషచికిత్స	„	మహావిషవృశ్చికలక్షణము	„
మండలివిషహరలేపము	417	మహావిషదష్టలక్షణము	427
మండలివిషమున కాశ్మర్యాది పానము	„	ఉచ్చటింగవృశ్చికదష్టలక్షణము	„
గోనసవిషచికిత్స	„	కీటాదిస్వరూపము	„
రాజీమద్విషచికిత్స	„	వాతికవిషలక్షణము	428
కాండచిత్రావిషహరచికిత్స	418	వైత్తికవిషలక్షణము	„
వ్యంతరవిషహరచికిత్స	„	వైత్తికవిషలక్షణము	„
సర్పదష్టపానసస్యాదులు	„	వాతికవిషచికిత్స	„
సర్పవిషహరపానము	„	వైత్తికవిషచికిత్స	429
దర్శికరవిషవేగచికిత్స	419	వైత్తికవిషచికిత్స	„
మండలివిషవేగచికిత్స	„	ప్రివిధకీటదష్టచికిత్స	„
రాజీమద్విషవేగచికిత్స	420	విషదంశమునకు నృకేశాదిధూపము	„
అనుక్తవిషవేగచికిత్స	„	కీటవృశ్చికదష్టచికిత్స	430
గర్భిణ్యాదులకు సిరావేధనిషేధము	„	కీటవిషమునకు తండులీయాది పానము	„
సర్పవిషహరత్వగాదిపానము	„	కీటవిషమునకు తీరివృక్షత్వగాలేపము	„
భుజంగాదివిషహరపానసస్యాదులు	421	కీటవిషమున శోఫాదిహరలేపము	„
నిశ్చేషవిషహరణావశ్యకత్వము	„	కీటవిషమునకు దశాంగౌషధము	„
విముక్తవిషావచారము	„	వృశ్చికవిషమునకు నేకము	431
సర్పాంగాభిహతచికిత్స	422	వృశ్చికదంశమునకు ఉపనాహము	„
విషహరరత్నాదిధారణము	„	వృశ్చికదంశమునకు ప్రతిసారణము	„
సప్తత్రింశాధ్యాయము.		వృశ్చికవిషమున మాతులుంగాదిలేపము	„
కీటలూతాదివిషప్రతిషేధాధ్యాయ		వృశ్చికవిషమున పారావతశకృదాది	„
ప్రారంభము	424	లేపము	432
చతుర్విధకీటములు	„	వృశ్చికదంశమునకు హింగాద్వి	„
వాయవ్యకీటదంశలక్షణము	„	లేపనాంజనము	„
ఆగ్నేయకీటదంశలక్షణము	„	వృశ్చికదంశమునకు కరంజాదిలేపనము	„
వైశ్వికకీటదంశలక్షణము	425	వృశ్చికదంశమునకు వధ్యాదిలేపనము	433
సాన్నిపాతికకీటదంశలక్షణము	„	వృశ్చికదంశమున సిరావేధాదులు	„
కీటవిషవేగలక్షణము	„	వృశ్చికవిషమునకు నాగరాదిలేపము	„
వృశ్చికవిషలక్షణము	„	వృశ్చికవిషహరగుటికలు	„

విషయము.

కీటాదులకు విషహారావధము	
వృశ్చికవిషసంక్రాంతికరావధము	
లూతాదంశభేదక్షణములు	
సాధ్యాసాధ్యలూతావిషము	
పైత్తికలూతాదంశలక్షణము	
శైషికలూతాదంశలక్షణము	
వాతికలూతాదంశలక్షణము	
అసాధ్యలూతావక్షణము	
పైత్తికాదివ్యవచేతకారణము	
తీక్షణాదిలూతాలక్షణము	
లూతాదంశలక్షణము	
లూతాదివిషస్థానములు	
లూతాకీటదంశస్థానములు	
లూతావిషప్రథమవేగలక్షణము	
లూతావిషద్విటీయాదివేగలక్షణములు	433
లూతావిషకాలప్రమాణము	
లూతాదప్తచికిత్స	
లూతాదంశమున దాహకర్మనిషేధము	439
లూతాదంశమునకు సేచనము	
లూతాదంశమునకు రక్తమోక్షణాదులు	
లూతాదంశమునకు పద్మకలేపము	
లూతాదంశమునకు చంపకౌషధము	440
లూతాదంశమునకు మందరగంధమాద	
నౌషధములు	
లూతాదంశమునకు వమనము	
లూతాదంశమునకు వమనవిరేచ	
నౌషధము	
లూతాదంశమున కర్ణికాపాతనము	441
లూతాదంశమున కర్ణికాపాతనౌషధము	
కర్ణికాపాతమున బృంహణచికిత్స	442
లూతాదంశమున ఘృతపానము	
సిత్తాదిలూతాదంశములకు ప్రీతేరాది	
యోగములు	

పుట.	విషయము.	పుట.
434	సర్వలూతాదంశహరనస్యాయము	443
"	అష్టత్రింశాధ్యాయము.	
"	మూషికాశర్కరవిషప్రతిషేధాధ్యాయ	
435	ప్రారంభము	444
"	మూషికాభేదములు	"
"	మూషికావిషదుష్టలక్షణము	"
"	ఆఖువిషలక్షణము	445
436	అసాధ్యమూషికావిషలక్షణము	"
"	వర్జనీయమూషికాదప్తలక్షణము	"
436	దుష్టశునకలక్షణము.	446
437	శునకదప్తమనుజలక్షణము	"
"	దుష్టజంతుదప్తలక్షణము	"
"	సవిషనిర్విషలక్షణము	"
"	శునకాదిదప్తలక్షణము	447
438	జలసంతాసలక్షణము	"
"	ఆఖుదప్తచికిత్స	"
"	మూషికదప్తమున రక్తస్రావాదులు	"
439	మూషికదంశమున కులేపము	"
"	మూషికదంశమున లేపాదులు	448
"	మూషికాదప్తమున వమనము	"
"	మూషికాదప్తమున వమనము	"
440	మూషికావిషహరపానము.	"
"	మూషికవిషమునందు విరేచనము	449
"	మూషికవిషమునకంజనము	"
"	మూషికవిషమున కపలేపము	"
"	ఆఖువిషహరఘృతము	"
"	మూషికవిషమునకు సింధువారాది	
"	కషాయము	"
"	మూషికవిషమునకు అంకిలమూల	
"	కల్కము	450
"	మూషికవిషహరకల్కాదులు	"
"	మూషికవిషమునకు నస్యాయము	"
"	సశేషమూషికవిషచికిత్స	"

విషయము.	పుట.	విషయము.	పుట.
అశర్కదంశచికిత్స	451	భల్లాతకన్వరసము	463
మూషికవిషహరపానము	,,	భల్లాతకలేహము	469
అశర్కవిషమునకు తిలమార్జాదిపానము,,		భల్లాతకతైలము	470
అశర్కవిషమునకు మంత్రాదులు	452	భల్లాతకోపయోగక్రమము	,,
చతుష్పాద్విషము	,,	భల్లాతకలక్షణము	,,
నఖదంతవిషహరౌషధములు	453	భల్లాతకగుణము	,,
ఏకోనచత్వారింశాధ్యాయము.		వాతాతపికమున వర్జనీయములు	471
రసాయనాధ్యాయప్రారంభము	454	తువరకతైలసేవనక్రమము	,,
రసాయనస్వరూపము	,,	సిప్పలీరసాయనవిధానము	473
రసాయనసేవన కాలము	455	వర్జమానసిప్పలీరసాయనము	,,
అశుద్ధశరీరునికి రసాయననిష్ఠేధము	,,	సిప్పలీరసాయనఫలము	474
ద్వివిధరసాయనప్రయోగము	,,	సిప్పల్యాయనసేవనము	,,
కుటీనిర్మాణక్రమము	,,	శుంఠ్యాద్యాయనసేవనము	,,
రసాయనప్రారంభ కాలము	456	సోమరాజీరసాయనము	475
రసాయనోపయోగపూర్వకర్తవ్యము	,,	కుష్మమునందు సోమరాజీసేవనము	,,
శుద్ధశరీరునికి యవాన్నోపయోగము	457	కుష్మమున సోమరాజీసారసేవనము	476
శుద్ధకోష్ఠానికి రసాయనసేవనవిధి	,,	లశునరసాయనవిధి	,,
బ్రాహ్మరసాయనము	,,	లశునోత్పత్తిక్రమము	,,
అభయములకరసాయనము	458	లశునసేవన కాలము	477
అమలకరసాయనము	459	లశునసేవనక్రమము	,,
చ్యవనప్రాశనమనురసాయనము	460	లశునసేవనయందు సేకాదులు	478
త్రిఫలారసాయనము	462	లశునసేవనయందు శీతానుసేవనము	,,
మండుకపర్ణాదిరసాయనము	,,	లశునరసప్రమాణము	,,
శంఖపుష్పీరసాయనము	,,	లశునసేవనయందు పథ్యాహారము	,,
పంచారవిందఘృతము	463	లశునసేవనయందు పానము	479
చతుష్కులయఘృతము	,,	లశునవిమర్దకాద్యుపయోగము	,,
బ్రాహ్మీరసాయనము	464	వాతమునందు లశునావశ్యకత్వము	,,
నాగబలారసాయనము	465	లశుననిష్ఠేధము	480
గోక్షురకరసాయనము	,,	లశునసేవనయందు విశేషము	,,
వారాహకందరసాయనము	,,	శిలాజితూత్పత్తిక్రమము	,,
విదార్యాదిరసాయనయోగము	466	శిలాజతుగుణము	481
చిత్రమూలరసాయనయోగము	,,	శ్రేష్ఠమైనశిలాజతులక్షణము	,,
భల్లాతకరసాయనవిధి	467	శిలాజతుభావనాక్రమము	,,

విషయము.	పుట.	విషయము.	పుట.
శిలాజతుభావనాకమాయము	481	రసాయన సేవనగుణము	505
శిలాజతు ప్రయోగ క్రమము	482	పరిపూర్ణ రసాయనఫలము	506
శిలాజతు సేవన కాల ప్రమాణము	„	చైతన్యరింశాధ్యాయము.	
శిలాజతు సేవనవిధి	483	వాజీకరణాధ్యాయ ప్రారంభము	507
శిలాజతువునకు సర్వరోగహరత్వము	484	వాజీకరణోషధగుణము	„
కుటీప్రవేశనాతాతపరసాయన		వాజీకరణలక్షణము	„
యోగ్యము	497	బ్రహ్మచర్యప్రాశస్త్యము	508
వాతాతపరసాయనయోగము	„	వాజీకరణప్రయోజనము	„
వాతాతపహరీతకీడిధానము	„	వాజీకరణసేవన క్రమము	509
హరీతకీఘృతము	„	సంతానరహితపురుషునిద	„
ధాత్రీరసాయనము	495	సంతాన ప్రశంస	„
ధాత్ర్యాదిచూర్ణము	„	శుద్ధశరీరమునవాజీకరణోషధప్రయోగం	510
లోహాదిచూర్ణము	498	వృష్య లేనము	„
విడంగాదిచూర్ణము	„	విదార్యాదిచూర్ణము	511
త్రిఫలవాతాతపవిధానము	499	ఆత్మగుప్తాదియోగము	„
పునర్నవారసాయనము	„	భావితతిలయోగము	512
మూర్వాదిరసాయనము	„	విదారీచూర్ణ యోగము	„
శతావరీఘృతరసాయనము	500	పిష్పల్యాదిచూర్ణ యోగము	„
ఆశ్వగంధారసాయనము	„	యష్టివృధకచూర్ణ యోగము	„
కృష్ణతిలరసాయనయోగము	„	కర్కాటకశృంగియోగము	„
శ్వదంష్ట్రాదిరసాయనయోగము	„	క్షీరకాకోళియోగము	513
హరీతక్యామలకరసాయనయోగము	501	స్వయంగుప్తాదిచూర్ణ యోగము	„
శిలాజత్వాదిరసాయనయోగము	„	దధినరాదివృష్య యోగము	„
భృంగరసాయనయోగము	„	శ్వదంష్ట్రాదియోగము	„
వచారసాయనవిధి	„	శుక్రవృద్ధికరవస్తువులు	514
మండుకపరీరసాయనవిధి	502	శబ్దాదివిషయములకు కామోద్దీపకత్వము	„
లాంగల్యాదిరసాయనగుటికలు	„	శబ్దాదివిషయములకు కామోద్దీపకత్వము	„
నారసింహఘృతము	503	కాంతాజనములకు కామోద్దీపకత్వము	515
భృంగప్రవాళరసాయనము	504	వైద్యులం త్రాచుగుణసురతావశ్యకత్వము	„
భృంగతైలకల్పము	505	మనోవాజీకరణోషధవస్తువులు	„
యుగనురూపరసాయనము	„	కామోద్దీపకరవస్తువులు	516
రసాయనవిధి భ్రంశవిధి	„	జ్వరాదిరోగములకు ముఖ్యోషధ	„
నిత్యరసాయనలక్షణము	„	సంగ్రహము	„

విషయము.
 అగ్నివేశకృతాయుర్వేదవిషయ
 ప్రశ్నము
 ఆశ్రేయమహర్షి కృతోత్తరము
 ఆయుర్వేదజ్ఞానకూన్యవైద్యునింద
 ఆయుర్వేదసంప్రదాయానుభవజ్ఞ
 వైద్యప్రశంస

పుట.	విషయము.	పుట.
	అష్టాంగహృదయగ్రంథనిర్దాణఫలము	523
519	బాహుటచికిత్సితాశంకానిషేధము	524
„	అష్టాంగహృదయగ్రంథపఠనఫలము	„
522	అష్టాంగహృదయపఠనావశ్యకత్వము	525
	అష్టాంగహృదయగ్రాహ్యత్వము	„
523	అష్టాంగహృదయగ్రంథసంపూర్తి	526

జ్యోతిష గ్రంథములు.

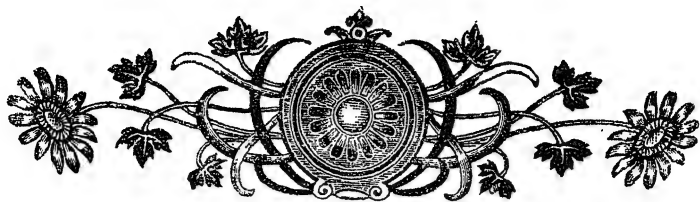
	ప్రతి 1-కి ద్వి. ఆ.
అష్టకపద్ధు, సాంధ్ర తాత్పర్యము, చక్కనిప్రతి	... 0 4
ఆరూఢరత్న సిద్ధాంజనము, సాంధ్ర తాత్పర్యము	... 0 12
కాలామృతము	... 1 0
కేరళ ప్రశ్నము, సాంధ్ర తాత్పర్యము	... 0 3
గౌళిశాస్త్రము, తెనుగు	... 0 2
భషన్నము, ప్రశ్న శాస్త్రము, ఆంధ్ర తాత్పర్యసహితము	... 0 6
బలార్గళ శాస్త్రము, ఆంధ్ర తాత్పర్యసహితము	... 0 4
జాతకచంద్రిక, గోపాలరత్నాకరము, సాంధ్ర తాత్పర్యము	... 0 8
నక్షత్రచూడామణి, చక్కనిప్రతి	... 0 6
బృహజ్ఞాతకము, ఆంధ్ర టీకాతాత్పర్యవివరణసహితము, నూతనముద్రితము	2 0
బృహద్యోగరత్నాకరము	... 0 8
భృగుసూత్రములు, సాంధ్ర తాత్పర్యము	... 0 6
భావార్థ చంద్రిక	... 0 8
మయవాస్తువు	... 0 3
ముహూర్తదర్పణము, సటిక, చక్కనికూర్పు	... 0 12
రెట్టమతశాస్త్రము, తాత్పర్యసహితము	... 0 10
లఘుతాచకము, సాంధ్ర తాత్పర్యము	... 0 12
వనమాల (వర్ష ఫణి), సాంధ్ర తాత్పర్యము	... 0 3
వాస్తుసర్వస్వము	... 0 4
వృద్ధపారాశరము	... 0 10
శకునశాస్త్రము (శిఖినరసింహశతకము), తాత్పర్యసహితము	... 0 4
శ్రీపతి, సాంధ్ర తాత్పర్యము	... 1 8
సర్వార్థచింతామణి, మేలుప్రతి	... 0 12
సనత్కుమారగృహవాస్తువు, సాంధ్ర తాత్పర్యము	... 0 3
స్వప్న శాస్త్రము	... 0 3
సాముద్రికశాస్త్రము, సటిక	... 0 4
సాముద్రికశాస్త్రము, తెనుగు పద్య కావ్యము	... 0 6
సారావళి, సాంధ్ర తాత్పర్యము	... 3 0
షోడశప్రశ్నరత్నావళి, వెపోలియన్ ఆనుష్ఠించిన ప్రశ్న గ్రంథమునకు తెనుగు	... 0 3
హోరారత్నమాల	... 0 8

వేదాంత గ్రంథములు.

ప్రతి 1-¹ రూ. అ.

అద్వైతానుభూతి	...	0	2
అద్వైతసంగ్రహము, తెనుఁగువచనము	...	0	2
అష్టాత్మరశతోపనిషత్తులు	...	6	0
ఆత్మబోధము, సటీక	...	0	4
ఆనందలహరి, ఆంధ్ర తాత్పర్యసహితము	...	0	4
ఆత్మ పూజ	...	0	1
ఆత్మ విద్యావిలాసము	...	0	6
ఆత్మనాత్మ వివేకము	...	0	4
ఉత్తరగీతా, సాంధ్ర టీకాతాత్పర్యము, చిన్న నైజా	...	0	12
జ్ఞానవాసిష్ఠము, ఆంధ్ర తాత్పర్యసహితము	...	8	0
జీవన్ముక్తిప్రకాశిక, ఆంధ్ర తాత్పర్యసహితము	...	2	0
నైమగ్నస్వస్థి, సురేశ్వరాచార్యకృతము, ఆంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము	...	3	8
పంచదశిప్రకరణము, సవ్యాఖ్యానాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము	...	5	0
పంచీకరణము, ఆంధ్ర తాత్పర్యసహితము	...	0	2
డిటా తెనుఁగువచనము	...	0	2
బ్రహ్మసూత్రములు, మూలము, చిన్న నైజా	...	0	3
భగవద్గీతలు, మూలముమాత్రము, చిన్న నైజా	...	0	4
డిటా కాలికోబైండు	...	0	6
డిటా ఆంధ్ర తాత్పర్యసహితము, కాలికోబైండు	...	1	4
డిటా ,, చిన్న నైజా	...	0	8
డిటా ఆశివినెంటుగారి ఇంగ్లీషుతర్జుమాతో	...	0	8
భగవద్గీతలు, శ్రీరామచంద్రసరస్వతీకృత ఆంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము, మతత్రయభాష్యములనుండి అనేక అంశములిందు చేర్చి శ్లోకానుక్రమ ణికతో ముద్రింపఁబడినది.	...	2	12
రామగీతా, సటీక, చిన్న నైజా	...	0	6
వివేక చూడామణి ఆంధ్ర తాత్పర్యసహితము, క్రొత్త కూర్పు	...	0	12
వేదాంతస్తోత్ర పంచకము, శ్రీశంకరాచార్యకృతము, ఆంధ్ర తాత్పర్య సహితము:—ఇందు ఏకశ్లోకీ, యతిపంచకము, మనీషాపంచకము, ప్రాతఃస్మరణము మొదలైనవిగలవు	...	0	4
వ్యవహారపంచకము, సాంధ్ర తాత్పర్యము	...	0	2
శంకరపిఠయము, సవ్యాఖ్యానము, నూతనముద్రితము	...	2	0

వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రిలు అండ్ సన్స్,

శ్రీ రస్తు.

వాగ్భటాచార్యకృత

అష్టాంగహృదయము

సాంధ్రతాత్పర్యము.

ఉత్తరస్థానము.

ప్రథమాధ్యాయము.

(బాలచికిత్స) 2-వ అంగము.

అవతారిక. “క్రియతేఽష్టాంగహృదయం నాతिसంక్షేపవిస్తరమ్, కాయబాల
గ్రహోద్ధ్వంగశల్యదంష్ట్రజరాపుష్కా, అష్టావంగాని తస్యాహుశ్చికిత్సా యేష సం
శ్రితా.” అనువచనములచే కాయచికిత్స, బాలచికిత్స, గ్రహచికిత్స, ఉద్ధ్వంగచికిత్స,
శల్యచికిత్స, విషచికిత్స, రసాయనచికిత్స, వాజీకరణచికిత్స అను నెనిమిదియంగము
లుగల అష్టాంగహృదయమును వైద్యగ్రంథమును చేయుచున్నానని గ్రంథకర్తయైన
వాగ్భటాచార్యుఁడు తొలుత ప్రతిజ్ఞచేసి అటులనే సూత్రశారీర నిదానచికిత్స
కల్పములను పూర్వస్థానములచే కాయచికిత్సను నిరూపించి పదంపడి క్రమప్రాప్తం
బైన బాలచికిత్సాదులను నిరూపించుటకై ఉత్తరస్థానమును నీ ప్రకరణము నారం
భించి యందు తొలుత బాలచికిత్సయని పఠంగునంగమును నిరూపించుచున్నాఁడు !
ఇదియే కౌమారభృత్యతంత్రమని ప్రాచీనులచే వ్యవహరింపఁ బడియె:—

బాలోపచరణీయాధ్యాయము.

సూ. అథాతో బాలోపచరణీయమధ్యాయం వ్యాఖ్యాస్యామః,
ఇతిహస్తాహురాత్రేయాదయో మహర్షయః.

తా. కల్పస్థాన నిరూపణానంతరము బాలురకుపయుక్తమైన యాషఢ స్తన్య లక్షణాదులను బోధించునట్టి బాలాపచరణీయమను నీ యధ్యాయమును వివరించెదము.

శిశువు జనించినతోడనే చేయవలసిన యుపచారక్రమము. ౧౭

శ్లో. జాతమాత్రం విశోధోల్బాద్బాలం సైంధవసర్పిషా,
ప్రసూతిక్లేశితం చాను బలాత్తైలేన సేచయేత్. ౧
అశ్వనోర్వాదనం చాస్య కర్ణమూలే సమాచరేత్,
అథాస్య దక్షిణే కర్ణే మంత్రముచ్చారయేదిమమ్. ౨
అంగాదంగాత్సంభవసి హృదయాదధిజాయసే,
ఆత్మా వై పుత్ర! నామాసి స జీవ శరదశ్శతమ్. ౩
శతాయు శ్శతవర్షోఽసి దీర్ఘమాయురవాప్నుహి.
నక్షత్రాణి దిశో రాత్రిరహశ్చ త్వాఽభిరక్షతు. ౪

తా. శిశువు జనించినతోడనే శిశువుయొక్క శరీరముపై సైంధవలవణము చేర్చిన నేతినిపూసి శరీరమునం దంటికొనియుండు మావిని పరిహరింపఁజేసి ప్రసవ శ్రమను జేందియుండు నాశిశువునకు బలాత్తైలముచే సేచనముచేయించవలయును. పిదప ఆశిశువు యొక్క కర్ణరంధ్రముల సమీపమున రెండురాళ్లచే చప్పుడుచేయించి తర్వాత దక్షిణ కర్ణమునందు క్రింద చెప్పియుండు:—“అంగాదంగాత్సంభవసి” అను మంత్రములను జపించవలయును.

శిశువునకు నాభినాళచ్ఛేదన్నానక్రమము. ౧౮

స్వస్థీభూతస్య నాభిం చ సూత్రేణ చతురంగులాత్,
బద్ధోద్ధిగ్ధం వద్ధయిత్వా చ గ్రీవాయామవసంజయేత్. ౧
నాభిం చ కుష్ఠతైలేన సేచయేత్సృపయేదను,
క్షీరివృక్షకషాయేణ సర్వగంధోదకేన వా. ౨
కోష్ఠేన తప్తరజతతపసియనిమజ్జనైః,

తా. మాతృగర్భమునుండి వెలుపలికి వచ్చుటవలన కలిగిన శ్రమ శమించి సుఖ ముగనుండు శిశువుయొక్క నాభినాళమును నాల్గంగులములకుపై నూలును చుట్టి గట్టిగకట్టి ఛేదించి యానూలును శిశువుమెడకు చుట్టవలయును. పిదప ఆనాభికి చెంగల్వ కోవ్వువైచి కాంచిన తైలమునుపూసి యాశిశువునకు క్షీరవృక్షకషాయముచేఁగాని, వెండి బంగారు వీనిని పలుమారు నిప్పులోకాల్చి చందనాద్యుదకములో పలుమారు ముంచి సుఖోష్ణముగనుండు నాయుదకముచేఁగాని, స్నానముచేయించవలయును.

“అశ్వత్థోదుంబరప్లక్షవటపిష్పలసంజ్ఞితాః,

పంచైతేక్షీరిణో వృక్షాస్సమాఖ్యాతా విచక్షణైః.”

రావి, మేడి, జువ్వి, మట్టి, కలుజుల్వి అనునవి తీరవృక్షము లనఁబడును. అని తంత్రాంతరమునందు చెప్పియున్నది.

శిశువునకు బ్రాహ్మదీకల్కపానము ౨౭

తతో దక్షిణతర్జన్యా తాలూన్నమ్యాఽవకుంతయేత్. ౭

శిరసి స్నేహపిచునా ప్రాశ్యం చాస్య ప్రయోజయేత్,

హరేణుమాత్రం మేధాయుర్బలార్థమభిమంత్రితమ్. ౮

ఐంద్రిబ్రాహ్మీవచాశంఖపుష్పీకల్కం ఘృతం మధు,

తా. వైద్యుఁడు తనకుడిజుట్టనవ్రేలిచే శిశువుయొక్క లోదాడనుపైకెత్తినువ్వులనూనెలో తడుపఁబడిన ప్రతిచే శిరమును మూయవలయును. పిదప ఆయుస్సు బలము బుద్ధియు వృద్ధిజేందుటకై పిన్నపాపర మండుక బ్రహ్మి సరస్వతియాకు వన శంఖపుష్పి వీని కల్కములో ఆవునెయ్యి తేనెయు కలిపి పూర్వోక్తమంత్రముచే నభిమంత్రించి రేణుకంతప్రమాణము శిశువునకు నాకించవలయును.

శిశువునకు స్వర్ణచూర్ణాదిలేహము. ౨౮

చామీకరవచాబ్రాహ్మీతాప్యపథ్యారజీకృతాః. ౯

లిహ్యన్మధుఘృతోవేతాః హేమధాత్రీరజోఽథవా,

తా. బంగారు, వన, మండుక బ్రహ్మి, సరస్వతియాకు, ధాతుమాక్షికము, కరక్కాయ వీనిని చక్కగ చూర్ణముచేసి ఆవునెయ్యి, తేనె వీనిలో కలిపిగాని, లేకబంగారు ఉసిరికవరుగు వీనిచూర్ణమును ఆవునెయ్యి, తేనె వీనిలో కలిపిగాని శిశువునకు నాకించవలయును.

శిశువునకు గర్భోదకవమనము చేయించుట. ౨౯

గర్భాంభస్సైంధవవతా సర్పిషా వామయేత్తతః. ౧౦

తా. పిదప ఆవునేతితో సైంధవలక్షణముకలిపి యాశిశువునకు నాకించి కడుపులోనుండు గర్భోదకమును వమనము చేయించవలయును.

జాతకర్తము. ౩౦

ప్రాజాపత్యేన విధినా జాతకర్తాణి కారయేత్,

తా. తమతమ గృహ్యసూత్రములలోఁ జెప్పియుండు శిశువునకుజాతకర్తమును చేయించవలయును.

శిశువునకు ఒకటి రెండు మూడుదినములయందు ఘృతాదిపానము. ౧౦

సిరాణాంహృదయస్థానాం వివృతత్వా త్ప్రసూతితః. ౧౧

తృతీయేఽహ్ని చతుర్థే వా స్త్రీణాం స్తన్యం ప్రవర్తతే,

ప్రథమే దివసే తస్మాత్త్రికాలం మధుసర్పిషీ. ౧౨

అనంతామిశ్రితే మంత్రపావిత్రే ప్రాశయేచ్ఛిశుమ్,

ద్వితీయే లక్ష్మణాసిద్ధం తృతీయే చ ఘృతం తతః. ౧౩

ప్రాజ్ఞిషిద్ధస్తనస్యాస్య తత్పాణితలసమ్మితమ్,

స్తన్యానుపానం ద్వా కాలౌ నవనీతం ప్రయోజయేత్. ౧౪

తా. హృదయమునందలి సిరలు ప్రసవక్రమముచేత తెరవఁబడియుండుటవలన స్త్రీలకు ప్రసవించిన మూడవదినమునందుఁగాని నాల్గవదినమునందుఁగాని చనుబాలు జనించును. కావున శిశువునకు ప్రథమదినమునందు తేనె ఆవునెయ్యి కొంచెము దూలగో విలరసము అనునీమూటినిఒక్కటిగాకలిపి మంత్రముచేసభిషంత్రించి దినమునకుమూడు మార్లు పానముచేయించవలయును. రెండవ మూడవదినములయందు లక్ష్మణసంజని నేతిలోవైచికాఁచి యాఘృతమును దినమునకు మూడుమార్లు పానము చేయించవలయును. పిదప ఆశిశువుయొక్క అరచేతిప్రమాణము వెన్నను రెండుకాలములయందు శిశువునకు భుజింపఁజేసి చనుపాలను త్రాగించవలయును.

స్తన్యపానక్రమము. ౧౫

మాతురేవ పిబే త్స్తన్యం తత్పరం దేహవృద్ధయే,

స్తన్యథాత్రాప్తౌనభే కార్యే తదనంపది వత్సరే. ౧౬

అవ్యంగే బ్రహ్మచారిణ్యో వర్ణప్రకృతితస్స మే,

నీరుజే మధ్యవయసౌ జీవద్వత్సే న లోలుపే. ౧౭

హితాహారవిహారేణ యత్నాదుపచరేచ్ఛతే,

తా. శిశువు తల్లిచనుబాలను పానముచేసినయెడల మిక్కుటముగ బలము పుష్టి కలుగును. తల్లికి చనుపాలులేకుండినచో శిశువునందుపీతిగలవారును, అంగపీనత లేనివారును, మైగుసమునువర్జించినవారును, సమానవర్ణము సమానవ్రకృతిగలవారును, రోగరహితులును, మధ్యగుపయస్సు గలవారును, జీవించియుండు శిశువుగలవారును

చాపల్యరహితులునైన దాదులనిద్దరి పాలిచ్చుటకు నేర్పరచి వారిని హితాహారవిహారాదులచే కడుప్రయత్నముతో నుపచరింపవలయును.

— స్తన్యక్షయవృద్ధి కారణములు. —

శుక్రోద్గ్రహలంఘనాయాసాస్తన్యనాశస్య హేతవః. ౧౭

స్తన్యస్య శీఘ్రవర్జ్యాని మద్యాన్యానూపజా రసాః,
క్షీరం క్షీరిణ్య ఓషధ్యశ్శోకాదే శ్చ విపర్యయః. ౧౮

తా. శోకము కోపము లంఘనము శ్రమకరమైనపనులు నివి చనుపాలు నశించుటకు కారణములు. శీఘ్రవను మద్యముతప్ప యితరములైన మద్యములు, అనూపదేశజంతుమాంసరసములు, పాలు, పాలతోఁగూడియుండు జీవంతి మొదలగు నోషధులు, శోకము కోపము లంఘనము శ్రమకరములైన పనులు భయము ఇవి లేకుండుట. ఇవి యన్నియు చనుపాలవృద్ధికి కారణంబులు.

— రోగకర స్తన్యములు. —

విరుద్ధాహారభుక్తాయాః క్షుధితాయా విచేతసః,
ప్రదుష్టథాతోర్గర్భణ్యాస్తన్యం రోగకరం శిశోః. ౧౯

తా. విరుద్ధాహారములను భుజించియుండుస్త్రీ, ఆకలితోఁగూడియుండుస్త్రీ, ఉన్మాదముగలస్త్రీ, రసరక్తాదిధాతువులు దుష్టములైయుండుస్త్రీ, గర్భిణీస్త్రీ, వీరలచనుబాలు శిశువునకు రోగమును కలుగజేయును. కావున అట్టివారి స్తన్యమును ఇప్పింపఁదగదు.

— స్తన్యాభావమునందు మేఁక పాలుమొదలగునవి. —

స్తన్యాభావే పయ శ్చాగం గవ్యం వా తద్ధణం పిబేత్,
హ్రస్వేన పంచమూలేన స్థిరయా వా సితాయుతమ్. ౨౦

తా. తల్లికి చనుబాలులేకుండినయెడల మేఁక పాలను శిశువునకు పానము చేయించవలయును. లేక హ్రస్వపంచమూలములనుగాని, ముయ్యోకుపొన్ననుగాని కవుపాలలతోవైచి చక్కఁగకాచి అందులో పంచదారకలిపి పానముచేయించిన మేఁకపాలవలెనే హితకరముగనుండును.

— ఆజవరాత్రియందు బలిరక్షణాదులు. —

షష్ఠీం నిశాం విశేషేణ కృతరక్షాబలిక్రియాః,
జాగ్రయూర్బాధవాస్తస్య దధతః పరమాం ముదమ్. ౨౧

తా. బంధువులు శిశువుజనించిన యారవ దినమునందు రాత్రి రక్ష బలి మొద

లగః పూజలను జేసి యా శిశువునకు మిగుల సంతసమును కల్పించుచు జాగరణము చేయవలయును.

—ॐ నామకరణాదులు. ॐ—

దశమే దివసే పూర్ణే విధిభిః స్వకులోచితైః,
కారయేత్సూతికోత్థానం నామ బాలస్య చార్పితమ్. ౨౨
బిభ్రతోఽంగై ర్మనోహ్వలరోచనాగురుచందనమ్,
నక్షత్ర దేవతాయుక్తం బాంధవం వా సమాక్షరమ్. ౨౩

తా. పదియవదినము సంపూర్ణమైన పిదప స్వకులోచిత విధానంబులచే నూతి కోత్థానమును (అనగా ప్రసవించిన స్త్రీకి స్నానము మొదలగువానిని) చేయించవలయును. మఱియు నాశిశువుయొక్క శరీరమునకు మణిశిల హరిదళము గోరోచనము అగరు చందనము వీనినిలేవనముచేసి నక్షత్ర దేవతాయుక్తముగను లేక పూర్వబంధువుల సంబంధముగలదిగను సమాక్షరములుగలదిగను కులజాత్యాదులకు యుక్తంబుగను శుభకరముగను నుండుపేరును పెట్టవలయును.

—ॐ శిశువుయొక్క ఆయుస్సును పరీక్షించు క్రమము. ॐ—

తతః ప్రకృతిభేదోక్తరూపై రాయుః పరీక్షణమ్,
ప్రాగుదక్ష్ఠిరసః కుర్యాద్బాలస్య జ్ఞానవాక్ భిషక్.
శుచిధాతోపథానాని నిర్మలాని మృదూని చ,
శయ్యాస్తరణవాసాంసి రక్షోఽఘ్నైర్ధూపితాని చ. ౨౪

తా. సమర్థుడగువైద్యుడు నామకరణానంతరము శిశువును తూర్పున శిరముండునటులగాని, ఉత్తరమున శిరముండునటులగాని బరుండబెట్టి వికృతి విజ్ఞానీ యాధ్యాయమున చెప్పియుండు ప్రకృతిభేదలక్షణంబులచే ఆయుస్సును పరీక్షించి ఆ శిశువునకు పరిశుద్ధముగను తెల్లగనునండు దిండ్లు, మురికిలేనిదిగ మెత్తగనుండు పరుపు వీనికిరక్షోహరములైన ధూపములుచేసి అందులో శిశువును పరుండబెట్టవలయును.

—ॐ రక్షోహరధూపము. ॐ—

కాకో విశస్త శ్శస్త శ్చ ధూపనే త్రివృతాన్వితః,

తా. సజీవముగనుండు కాకినిచంపి యాకాకిమాంసమును తెల్లలేగడును గూర్చి శిశువుయొక్క పరుపులు గుడ్డలు మున్నగువానికి ధూపము వేసిన గాక్షసహరముగ నుండును.

శిశువునకు మఱ్యోషధాదిధారణము. ౧౦

జీవత్ఫణాదిశృంగోత్థానా సదా బాలశ్శుభాన్తణీకా. ౨౬

ధారయేదాషధీః శ్రేష్ఠా బ్రాహ్మ్యేంద్రీ జీవకాదికాః,
హస్తాభ్యాం గ్రీవయా మూర్ధ్నా విశేషా త్సతతం వచామ్. ౨౭
ఆయుర్దేహాస్తృతిస్వాస్థ్యకరీం రక్షోఽభిరక్షణీమ్,

తా. జీవించియుండు ఖడ్గమృగము మొదలైనవాని కొమ్మలలోజనించినవియు కరములునైన రత్నములు మండుకబ్రహ్మ సరస్వతియాకు పిన్నపాపర జీవకము సలగు నోషధులు వీనిని శిశువుయొక్క హస్తాదులయందు ధరింపఁజేయవలయును. యు రాక్షసుల నివారించునదియు, ఆయుస్సు బుద్ధి స్తృతి సౌఖ్యమువీనిని గలుగఁచునదియు నైనవనను చేతులు మెడ శిరము వీనియందెల్లప్పుడు ధరించునటుల జలయును.

శిశువునకు అన్నప్రాశనము. ౧౧

పంచమే మాసి పుణ్యేఽహ్ని ధరణ్యాముపవేశయేత్. ౨౮

షష్ఠేఽన్నప్రాశనం మాసి క్రమాత్తత్ర ప్రయోజయేత్,

తా. విదవ మాసమున శుభదినమునందు శిశువును భూమిపై పరుండబెట్టవలయును. ఆరవ మాసమునందు విధిప్రకారము అన్నప్రాశనమును చేయించవలయును.

శిశువుకు కర్ణవేధము. ౧౨

షట్పస్తమాష్టమాసేషు నీరుజస్య శుభేఽహని. ౨౯

కర్ణౌ హిమాగమే విధ్యే ధాత్ర్యంకస్థస్య సాంత్యయన్,

తా. (6) లేక (7) లేక (8) వ మాసమున ఆరోగ్యతనున్న శిశువును శుభార్థమున చల్లనికాలమునందు తల్లియంకతలంబుననుంచుకొని శిశువునకుభయముండునటుల నోదార్పుచు చెవులను కుట్టవలయును.

కర్ణవేధన క్రమము. ౧౩

ప్రాగక్షీణం కుమారస్య భిషగ్వామం తు యోషితః. ౩౦

దక్షిణేన దధత్సూచీం పాళిమన్వేన పాణినా,

మధ్యతః కర్ణపీఠస్య కించిద్గండాశ్రయం ప్రతి. ౩౧

జరాయుమాత్రప్రచ్ఛన్నే రవిరశ్వవభాసితే,

ధృతస్యనిశ్చలం సమ్యగ్ల క్తకరసాంకితే. ౩౨

విధ్యే వైవక్యతే చిద్రే సకృదేవద్బలాఘవాత్,

నోర్ధ్వం న పార్శ్వతో నాధస్సిరాస్తత్ర హి సంశ్రితాః. 33
కాళికా మర్తరీ రక్తా

తా. బుద్ధిమంతుడగువైద్యుడు తల్లియంకతలంబున శిశువునుకదలకుండ పట్టుకొనునటులజేసి తనకుడిచేతితో సూదిని, ఎడమచేతితో శిశువుయొక్క చెవి కొనభాగమునుపట్టుకొని తమ్మెనువ్యభాగమున కొంచెముకణతప్రక్కన జరాయువుచే మూయబడియుండునదియు, సూర్యురల్కిచే ప్రకాశించునదియు, తొలుత లత్తుకరసముజేగుర్తుబెట్టబడినదియునైన దైవకృతరంధ్రమును వంకరలేక ఒకేపర్యాయము కుట్టవలయును. పురుషశిశువునకు తొలుత కుడిచెవియును స్త్రీశిశువునకు తొలుత నెడమచెవియును కుట్టవలయును. చెవితమ్మెయొక్క మధ్యప్రదేశమున కూర్ధ్వాధః పార్శ్వప్రదేశములయందు 'కాళికా, మర్తరీ, రక్తా' అనునాడులకు గాయముతగులును; కావున పైన చెప్పినస్థలమునకన్న నితరస్థలములయందు కర్ణవేధనముచేయంజనదు.

— కర్ణసిరావేధమువలనజనించు నుపద్రవములు. —

తద్వ్యథా ద్రాగరుగ్జ్వరాః,

సశోభదాహసంరంభ మన్యాస్తంభావతానకాః.

తేషాం యథామయం కుర్యాద్విభజ్యాశు చికిత్సితమ్. 34

తా. చెవులయందుండు కాళికాది సిరలకు గాయము తగిలిన యెఱుపువర్ణము శూల, జ్వరము, వాపు, సర్వాంగతాపము, జ్వరవేగము, మన్యాస్తంభము, అవతానకము, ఈయుపద్రవములు జనించును. కావున చక్కగపర్యాలోచించి ఆయారోగములకు తగినట్లు చికిత్సలు చేయవలయును.

— స్థానవేధ గుణము. —

స్థానే వ్యథాన్నరుధిరం నరుగ్రాగాదిసంభవః. 35

తా. చెవిని సరియైన స్థానమునందు కుట్టినయెడల రక్తము, శూలలు, ఎఱుపుసర్పము మొదలగునవి కలుగనేరవు.

— కర్ణవేధానంతరకర్తవ్యము. —

స్నేహాక్షం సూచ్యనుసూతం సూత్రం చాను నిధానయేత్,
ఆమే త్రైలేన సింఛేచ్ఛ బహళాం తద్వదారయా. 36

విధ్యే శ్వాళీం హితభుజస్సంచార్యాభస్థవీయసీ,
నర్నిస్త్రహేత్తతో రూఢం వర్ణయేత శనై శ్శనైః 37

తా. చెవినికుట్టినపిదప సూదిలోగుచ్చియుండు దారమును నూనెలోతడిపి యాద్వారమునందుకట్టి దాని నుంచవలయును. పలుమారుతైలముచే తడుపుచుండవలయును. శిశువు చెవితమ్రైలావుగనుండినయెడల చర్మమునుకుట్టునట్టి సూదిచేకుట్టవలయును. పిదప మూడు దినములకుపైన లావుగనుండు వర్తులను కుట్టినద్వారములో ప్రవేశింపజేసి మెల్లమెల్లగ నానాట నాద్వారమును పెంచవలయును.

❖ శిశువునకు అన్నప్రయోగక్రమము. ❖

అథై నం జాతదశనం క్రమేణాపనయేత్సనాత్,

పూర్వోక్తం యోజయేత్తీరమన్నం చ లఘు బృంహణమ్. ౩౮

తా. శిశువునకు దంతములుజనించిన పిదప క్రమక్రమముగ చనుబాలను నివర్తింపజేసి పూర్వము చెప్పియుండు మేఁకపాలు మొదలగునవియు లఘువుగను శరీర పుష్టికరముగను నుండు అన్నమును తినిపించవలెను.

❖ శిశువునకు దీపనాదిమోదకములు. ❖

ప్రియాశమజ్జమధుకమధులాజానీతోపలైః,

అపస్తనస్య సంయోజ్యః ప్రీణనో మోదకశ్శిశోః.

3౯

దీపనో బాలబిలై వ్విలాశర్కరాలాజసక్తుభిః,

సంగ్రహి ధాతకీపుష్పశర్కరాలాజతర్పణైః

౪౦

తా. చనుబాలనువిడిచి అన్నాదులనుభుజించునట్టి శిశువునకు చారపప్పు అతి మధురము, తేనె, పరిపేలాలు, ఖండశర్కర వీనితోచేయఁబడిన కుడుముల నిప్పించవలయును. ఇదితృప్తినిగలుగజేయును; మఱియు లేతమారేడు ఏలకులు, పంచదార, పరిపేలపిండి వీనితోచేయఁబడినవియు అగ్నిదీపనకరములునైన కుడుములను, ఆరెపువ్వు పంచదార పరిపేలపిండి వీనితోచేయఁబడినవియు మలమును గట్టివరచునవియునైన మోదకముల నిప్పించవలయును.

❖ శిశువులకు సామ్యాషధప్రయోగము. ❖

రోగాం శ్చాస్య జయేత్సమైర్భేషజై రవిషాదకైః,

అస్య త్రాత్యయికాద్వాన్యధేర్విరేకం సుతరాంత్యజేత్.

౪౧

తా. శిశువునకు రోగముజనించినయెడల నేడైన దారుణము కాకుండునవియు వ్యమును కలుగఁజేయకుండునవియునైనయాషధములచే చికిత్స చేయవలయును. అసాధ్య గ్యాధియందు తప్పు యితరరోగములయందు విరేచనమున కిష్ఠింపంజనదు.

— శ్రాసన నిషేధము. —

శ్రాసయేన్నావిధేయం తం త్రస్తం గృహ్లాంతి హి గ్రహః.

తా. చండితనముగల శిశువును బెదరింపజనదు. అటులబెదరించిన నాసమయమున నాశిశువునకు బాలగ్రహములు సోకును.

— శిశురక్షణక్రమము. —

వస్త్రవాతాత్తరస్పృశ్యాత్పాలయేల్లంఘితాచ్చ తమ్. ౪౨

తా. శిశువునకు బట్టనుండువచ్చు గాలిని సోకనీయకూడదు. కఠినములగు వస్తువుల స్పర్శము తగులనీయఁదగు. ఆహారం బిడక వస్తుబెట్టఁదగదు.

— బాలురకు బ్రాహ్మ్యదిఘృతము. —

బ్రాహ్మీసిద్ధార్థకవచాసారిబాకుష్ఠనైంధవైః,
సకణై స్సాధితం వీతం నాజ్ఞే ధాన్యైతికృష్ణైతమ్. ౪౩

ఆయుష్యం పాప్తరక్షోఘ్నం భూతోన్మాదనిబర్హణమ్,

తా. మండుకబ్రహ్మి (నరస్వతియాకు), తెల్లవాలు, వస, నల్లసుగంధిపాలు, చెంగల్వకోష్ఠ, నైంధవలవణము, కిప్పళ్లు వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి కల్కము చేసి ఆవునేతిలో కలిపి ఘృతపాకవిధి ప్రకారము పక్వముచేయఁబడినఘృతమును శిశువునకు పానముచేయించిన వాక్పటుత్వము, బుద్ధి, స్మృతి, ఆయుర్వృద్ధి ఇవి కలుగును. మఱియు పాపము, రాక్షసబాధ, భూతవీడ, ఉన్మాదంబును హరించును.

— అష్టాంగఘృతము. —

వచేందులేఖా మండుకీ శంఖపుష్పీ శతావరీ. ౪౪

బ్రహ్మసోమామృతా బ్రాహ్మీః కల్కీకృత్య పలాంశికాః,
అష్టాంగం విపచే త్సర్విః ప్రస్థం క్షీరం చతుర్ధణమ్ ౪౫

తత్పీతంధన్య నూయుష్యం నాజ్ఞే ధాన్యైతిబుద్ధికృత్,

తా. వస, క్రాలుగచ్చ, మండుకబ్రహ్మి (నరస్వతియాకు), శంఖపుష్పి, పిల్లిపీచర, బ్రహ్మచెట్టు, తిప్పతీర, పాన్నగంటి వీనిని దినుసుకు (1) పలముచొప్పన గ్రహించి కల్కముచేసి (1) ప్రస్థ మావునేతిలోకలిపి (4) ప్రస్థము ఆవుపాలుబోసి ఘృతపాకవిధిగ పక్వముచేయవలయును. ఇది అష్టాంగఘృతమనఁబడును. దీనిని శిశువులకు పానముచేయించిన ఆయుర్వృద్ధి, వాక్పటుత్వము, ధారణాశక్తి, స్మృతి, బుద్ధి ఇవి కలుగును.

సారస్వతఘృతము. ౧౦

అజాతీరాభయావ్యోషపాతోగ్రాశిగ్రునైంధవైః.

౪౬

సిద్ధం సారస్వతం సర్పి రావృజ్జేఘాస్త్వతి *వహ్ని కృత్,

తా. కరక్కాయలు, త్రికటుకములు, చిరుబొద్ది, వస, మునగ, సైంధవలవణము వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి కల్కముచేసి ఆవునేతిలోకలిపి నేతికినాలుగింతలు మేకపాలుబోసి విధిప్రకారము పక్వముచేసిన నది సారస్వతఘృతమనబడును. ఇది బాలురకు వాక్పటుత్వము, ధారణాశక్తి, స్మృతి, అగ్నిదీపనము వీనిని కలుగఁజేయును.

శిశువునకు వచాదిఘృతము. ౧౧

వచామృతాశతీపథ్యా శంఖినీవేల్లనాగ్నరైః.

౪౭

అపామార్గేణ చ ఘృతం సాధితం పూర్వవద్ధుణైః,

తా. వస, తిప్పతీగె, కచోరములు, కరకాయ, శంఖిని, వాయువిడంగములు, శుంతి, ఉత్తరేణి వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి కల్కముచేసి ఆవునేతిలోకలిపి పక్వముచేసి యిప్పించిన శిశువునకు ప్రెళ్లోకములూజెప్పియుండు బుద్ధి మొదలగు గుణములు కలుగును.

హేమచూర్ణాదియోగ చతుష్టయము. ౧౨

హేమ శ్వేతవచా కుష్ఠమర్కపుష్పీ సకాంచనా.

౪౮

హేమమత్స్యక్షకశృంఖః కై డర్యః కనకం వచా,

చత్వార ఏతే పాదోక్తాః ప్రాశ్యా మధుఘృతాప్లుతాః

౪౯

వర్షం లీఢా వపుర్రేఢాబలవర్ణకరాశ్శుభాః,

తా. బంగారు, తెల్లవస, చెంగల్వకోష్ఠు వీనిచూర్ణము నైనను, కోలపాల, బంగారు వీనిచూర్ణము నైనను, బంగారు, పొన్నగంటి, శంఖము వీనిచూర్ణము నైనను, పప్పుడుటేకు, బంగారు, వస వీనిచూర్ణము నైనను; ఈనాల్గుచూర్ణయోగములతో వీనినైనను తేనె, ఆవునెయ్యి వీనిలో కలిపి శిశువునకు ఒక సంవత్సరమువరకు నాకించిన శరీరమునకువృద్ధి, బుద్ధి, బలము, మంచివర్ణంబును కలుగును. ఈ నాల్గు యోగములు కడుప్రశస్తంబులైనవి.

* బుద్ధి కృత్.

❧ వాక్యద్వికరవచాదిచూర్ణము. ❧

వచాయష్టాహ్వసింధూత్థపథ్యానాగరదీప్యకైః.

౫౦

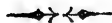
శుద్ధ్యతేవాగ్నవిగ్నిధైస్సకుప్తకణజీరకైః,

ఇత్యష్టాంగహృదయే ఉత్తరతంత్రే ప్రథమోఽధ్యాయః

తా. వస, యష్టిమధుకము, నైంధవలవణము, కరక్కాయ, సొంటి, ఓమము, చెంగల్వకోష్ఠ, పిప్పళ్లు, జీలకఱ్ఱ వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణముచేసి నేతిలోకలిపి బాలులకు నాకించిన వాక్కు స్ఫుటముగ నగును.

ఇది అష్టాంగహృదయమందలి ఉత్తరతంత్రమను

మొదటి అధ్యాయము ముగిసినది.

శ్రీ రస్తు ద్వితీయాధ్యాయము.

అవ. పూర్వాధ్యాయమునందుఁజెప్పిన ప్రకారము బాలురకు పఞ్చరములను జేసియు రోగములు కలిగినయెడల నారోగములకు చికిత్సలను తెలియపరచుటకై బాలాపఞ్చరణీయాధ్యాయనిరూపణానంతరము బాలామయ ప్రతిషేధాధ్యాయము చెప్పఁబడుచున్న యది:—

బాలామయప్రతిషేధాధ్యాయః.

అథాతో బాలామయ ప్రతిషేధం వ్యాఖ్యాస్యామః.
ఇతిహ స్తాహురాత్రేయాదయో మహర్షయః.

తా. బాలాపఞ్చరణీయాధ్యాయనిరూపణానంతరము బాలురకు జనించు రోగములకు చికిత్సలను తెలియపరచునట్టి బాలామయ ప్రతిషేధమును నీ యధ్యాయమును వివరించెదము.

❧ త్రివిధబాలురు. ❧

త్రివిధః కథితో బాలః క్షీరాన్నోభయవర్తనః,

స్వాస్థ్యం తాభ్యామదుష్టాభ్యాం దుష్టాభ్యాం రోగసంభవః. ౧

తా. క్షీరపవర్తనుఁడు అన్నపవర్తనుఁడు ఉభయపవర్తనుఁడు అని బాలురు మూఁడు ప్రకారములుగనుదురని మహర్షులు వచింపుచున్నారు. (పాలనుమాత్రము త్రాగునీతి నుండుబాలుఁడు క్షీరపవర్తనుఁడు, పాలనుపదలి యన్నమునుమాత్రము తిను బాలుఁడు అన్నపవర్తనుఁడు, పాలను అన్నమును గూడ నాహారముచేయు బాలుఁడు ఉభయపవర్తనుఁడు.) అట్టిపాలు అన్నము ఇవి దోషరహితంబులై యుండినయెడల బాలురకు రోగముజనింపదు. దుష్టంబులైయుండిన రోగములు జనించును.

❧ శుద్ధక్షీరలక్షణము. ❧

యదద్భిరేకతాం యాతి న చ దోషైరధిష్ఠితమ్,
తద్విశుద్ధం పయః

తా. ఉదకములూపోసిన నొకటిగకలియునదిగను వాతాదిదోషములచే చెరచబడకయుండునదిగనుండుపాలు శుద్ధమయినదని తెలిసికొనవలయును.

— శాతదుష్టక్షీరలక్షణము. ౧౯ —

వాతాద్దుష్టం తుష్టవతేఽంభసి. ౨

కషాయం ఘేనిలం రూక్షం వరోచీనూత్రవిబంధకృత్,

తా. ఉదకములూపోసిన వైకేలేలునదిగను వగరుగను నురుగుతోఁగూడినదిగను, రూక్షగను (జిడ్డులేనిదిగ) నుండు చనుపాలు వాతముచే దుష్టమయినదని తెలిసికొనవలయును. ఇది మలమూత్రములను బంధించును.

— పిత్తదుష్టక్షీరలక్షణము. ౨౦ —

పిత్తా దుష్టాన్లుకటుకం వీతరాజ్యపు దాహకృత్. 3

తా. పిత్తముచే దూషింపఁబడిన చనుపాలు ఉష్ణముగను పుల్లగను కారముగను ఉండును ; ఉదకములూఁబోసిన పసుపువర్ణముగలరేఖలుగలదిగనుండును ; ఇది సర్వాంగతాపమును కలుగజేయును.

— కఫదుష్టక్షీరలక్షణము. ౨౧ —

కఫా త్వలవణం సాంద్రం జలే మజ్జతి సిచ్చిలమ్,

తా. కఫదుష్టమైన చనుబాలు కొంచెమువ్వుగ దట్టముగనుండును. ఉదకములూపోసిన కలియక మునిగిపోవును. జిగటగనుండును.

— సంస్కరసన్నిపాత దుష్టక్షీరలక్షణము. ౨౨ —

సంస్కృప్తలింగం సంస్కర్తత్రిలింగం సాన్నిపాతికమ్. ౪

తా. రెండేసిదోషముల సంస్కరముచే దుష్టమైన చనుబాలు వాతాదులకు వేరువేర జెప్పఁబడిన లక్షణములలో రెండేసిదోషముల లక్షణములు కలిగియుండును. సన్నిపాతదుష్టమైనపాలకు వాతాదిదోషదుష్టలక్షణములన్నియుఁ గలిగియుండును.

— దుష్టక్షీరజరోగములు. ౨౩ —

యథా స్వలింగాంస్తద్వాక్యధీన్ జనయత్యుపయోజితమ్,

తా. పైవాతాదిదోషములచే దుష్టమైన పాలను శిశువున కుపయోగించినచో ఆ యాదోషలక్షణములుగల వ్యాధులు జనించును.

— తీక్ష్ణతీక్షరోగజ్ఞానము. ౨౪ —

శిశో సీక్షామతీక్షాంచ రోదనాలక్షయేద్దుజమ్.

తా. శిశువునకు స్వల్పముగను లేక తీవ్రముగనునుండు రోగమును ఆశిశువు యొక్క రోదనముచేతనే తెలిసికొనవలయును. (అనగా మిక్కుటముగ నేడ్చిన దారుణవ్యాధియనియు, కొంచెముగ నేడ్చిన స్వల్పవ్యాధియనియు) తెలిసి కొనవలయును.

— ఉపద్రవయుక్తశరీరచిహ్నము. —

సోఽయం స్పృశేద్భ్రూశం దేశం యత్ర చ స్పర్శనాక్షమః,
తత్ర విద్యా ద్రుజం

తా. శిశువు తనశరీరములో ఏద్రవమును పలుమారుచేతితో తాకుచుండునో, ఎచటతాకిన సహించకుండునో అట్టిద్రవమునందు నొప్పికలిగియున్నదని తెలిసికొనవలయును.

— శిశువుయొక్కశిరోహృద్భాగాదిచిహ్నము. —

మూర్ధ్ని రుజం చాక్షీనిమీలనాత్.

౬

హృది జిహ్వార్థదశసశ్వాసముష్టినివీడితైః,

కోష్ఠే విబంధవమధుస్తనదంశాంత్రకూజ్జనైః.

౭

ఆధ్మానవృష్టనమనజతరోన్నమనైరపి,

వస్తా గుహ్యే చ విణ్ణాత్రసంగత్రాసదిగీక్షణైః.

౮

తా. శిశువు ఎల్లప్పుడు కండ్లుమూసికొనియుండినచో శిరమునందు నొప్పికలిగియున్నదనియు, నాలుక, పెదవులు వీనిని పలుమారుకరచుట, శ్వాసము, చేతులు ముడిచికొనుట, ఇవి కలిగియుండినచో అగ్నిమునందునొప్పి గలిగియున్నదనియు, మలబంధము, వాంతి, తల్లిస్తనములను కరచుట ప్రేగులరచుట, ఇవి కలిగియుండినచో కడుపునందు నొప్పిగలిగియున్నదనియు, కడుపుబ్బరము, వీపునువంచుట కడుపును పైకెత్తుట ఇవికలిగియుండినచో పొట్టికడుపునొప్పి గలిగియున్నదనియు, మలమూత్రప్రతిబంధము, ఉలికిపడుట, దిక్కులుచూచుట ఇవికలిగియుండినచో గుదమునందు నొప్పిగలిగియున్నదనియు తెలిసికొనవలయును.

— బాలరోగచికిత్సాక్రమము. —

అథ ధాత్రావీః క్రియాం కుర్యాద్యథాదోషం యథామయమ్,

తా. శిశువులకు రోగముజనించినచో నారోగములకును దోషములకును అనుగుణములైన చికిత్సలను తల్లికిచేయవలయును.

❖ వాతదుష్టస్తన్యదోషచికిత్స. ❖

తత్ర వాతాత్త కే స్తన్యే దశమూలం త్ర్యహం పిబేత్. ౯
అథవాగ్ని వచాపాతాకటు కాకుప్తదీప్యకమ్,
సభారీ దారుసరళవృశ్చి కాలీకణోషణమ్. ౧౦

తా. వాతదుష్టస్తన్యమునందు దశమూలకషాయమునుగాని, చిత్తమూలము, వస, చిరుబొద్ది, కటుకరోహిణి, చెంగల్వొళ్ళోట్టు, ఓమము, గంటుభారంగి, దేవదారు, సరళశ దేవదారు, తేలుమణి, పిప్పళ్లు, మిరియాలు వీనికషాయమునుగాని మూడుదినములు తల్లికి పానముచేయించవలయును.

❖ వాతదుష్టస్తన్యమునందు ఘృతపానాదులు. ❖

తతః పిబేదన్యతమం వాతవ్యాధిహరం ఘృతమ్,
అనుచాచ్ఛసురామేవం స్నిగ్ధం మృదు విరేచయేత్. ౧౧
వస్త్రీకర్ష తతః కుర్యాత్స్వేదాదీంశ్చానిలాపహాన్,

తా. పిదప తల్లికి వాతవ్యాధి చికిత్సితాధ్యాయమున చెప్పియుండు వాతహర ఘృతములలో దేనినైన నొకదానిని పానముచేయించి తేటగనుండు సురయను మధ్యమును పానముచేయించవలయును. తర్వాత స్నేహకర్మను చేయించి మృదు విరేచనము, వస్త్రీకర్ష, వాతహరములైన స్వేదాభ్యంగములు వీనిని క్రమముగ చేయించ నలయును.

❖ వాతదుష్టస్తన్యమునందు శిశువునకు రాస్నాదిచూర్ణము. ❖

రాస్నా జమోదాసరళదేవదారురజోన్వితమ్. ౧౨
బాలో లిహ్యద్ధృతంతైర్వా విపక్వం ససితోపలమ్,

తా. సన్నరాస్నము, ఓమము, సరళదేవదారుచెక్క వీనిని చక్కగచూర్ణము చేసి నేతిలోకలిపి శిశువునకు నాకించవలయును. లేక పై జెప్పబడిన సన్నరాష్ట్రము మొదలగు ద్రవ్యములతో పక్వము జేయబడిన ఘృతములలో ఖండశర్కరనుకలిపి నాకించవలయును.

❖ పిత్తదుష్టస్తన్యజనితరోగచికిత్స. ❖

పిత్తదుష్టేఽమృతాభీరుపటోలీనింబచందనమ్. ౧౩
థాత్రీ కుమార శ్చ పిబేత్కాఫ్విధయిత్వా ససారిబమ్,
అథవా త్రిఫలాముస్తభూనింబకటురోహిణీః. ౧౪

సారిబాదిం పటోలాదిం పద్మకాదిం తథా గణమ్,

తా. పితృముచే దుష్టమైన స్తన్యమునందు తల్లికిని బిడ్డకును తిప్పిడిగ, పిల్లిపీచర, చేరుపొట్ట, వేము, చందనము, నల్లనుగంధిపాల వీని నుదకములొవైచి చక్కగ కాచి యాకషాయమునుగాని, త్రిఫలములు, తుంగము ద్దలు, నేలవేము, కటుకరోహిణి వీని కషాయమునుగాని, సారిబాది గణద్రవ్యములకషాయమునుగాని, పటోలాదిగణద్రవ్యముల కషాయమునుగాని, పద్మకాదిగణద్రవ్యముల కషాయమునుగాని పానముచేయింప నలయును.

❧ పితృదుష్ట స్తన్యరోగమునందు ఘృతపానాదులు. ❧

ఘృతాన్యేభిశ్చ సిద్ధాని పితృఘ్నం చ విరేచనమ్.

౧౫

శీతాంశ్చాభ్యంగ లేపాదీన్యంజ్యత్

తా. పితృముచే దూషింపబడిన స్తన్యమునందు సారిబాది గణద్రవ్యముల ట్కముతోడను పటోలాదిగణద్రవ్యములకల్కముతోడను పద్మకాదిగణద్రవ్యముల ట్కముతోడను వెవ్వేరుగ పక్వము చేయబడిన ఘృతములను తల్లికిని బిడ్డకును పానము చేయించవలయును. పితృహరములగు విరేచనోషధముల నిస్పించి శీతముగనుండు అభ్యంగ లేపనాదులను చేయించవలయును.

❧ కఫదుష్ట స్తన్యజనితరోగచికిత్స. ❧

శ్లేష్మాత్మకే పునః.

యష్ట్యాహ్వసైంధవయుతం కుమారం పాయయేష్ఠతమ్.

౧౬

సింధూత్థపిప్పలీమద్వా పిష్టైః షోద్రయతైరథ,

రాటపుష్పైః స్తనౌ లింపేచ్ఛిశోశ్చ దశనచ్ఛచా.

౧౭

సుఖ మేవం వమేద్బాలః

తా. శ్లేష్మదుష్ట స్తన్యమునంగు యష్టిమధుకము, సైంధవలవణము వీనియూర్లను నేతిలోకలిపిగాని, సైంధవలవణము, పిప్పళ్లు వీనియూర్లమును నేతిలోకలిపిగాని ఓవునకు పానముచేయించవలయును. మ్రంగపువ్వును నూరి తేనెలో కలిపి తల్లిస్తనములను శిశువుయొక్క పెదవులకును లేపనముచేసి యాస్తన్యమును శిశువు పానముచేయుముల చేయవలయును. ఇటులచేసిన శిశువునకు అనార్యాసముగ నెనునంబగును.

❧ కఫదుష్ట స్తన్యజనితరోగమున తల్లికి నమనాదులు. ❧

తీక్ష్ణైర్ధాత్రిం తు వామయేత్,

అథాచరితనంసర్గిం ముస్తాది క్వధితం పిబేత్.

౧౮

తద్వత్తగరపృథ్వీకానురదారుకళింగకాఁ,

అథవాతివిషాముస్తషడ్గ్రంథాపంచకోలకమ్.

౧౯

తా. పిదప తీక్ష్ణమైన వమనౌషధములచే తల్లికి వమనముచేయించి పేయమొదలగు వానిని పిప్పించి ముస్తాదిగణద్రవ్యముల కషాయమునుగాని, గ్రంథితగరము, పెద్దజీల కట్ట, దేవదారు, కొడిసేవిత్తులు వీనికషాయమునుగాని, అతివన, తుంగముస్తలు, వన, పంచకోలములు వీనికషాయమునుగాని పానముచేయించవలయును.

—౧౦ బాలరకు క్షీరాలసకరోగలక్షణము. ౧౦—

స్తన్యే త్రిదోషమలినే దుర్గంధ్యామం జలోపమమ్,

విబద్ధమచ్చం విచ్చిన్నం ఫేనిలం చోపవేశ్య తే.

౨౦

శక్పన్నానావ్యథావర్ణం మూత్రం పీతం సితం ఘనమ్,

జ్వరారోచకతృప్తిర్దిశుష్కాద్ధారవిజృంభికాః.

౨౧

అంగభంగోఽంగవిక్షేపః కూజనం వేపథుర్భ్రమః,

ఘ్రాణాక్షిముఖపాకాద్యా జాయంతేఽన్యేఽపి తం గదమ్. ౨౨

క్షీరాలసకమిత్యాహురత్యయం చాతిదారుణమ్,

తా. చనుబాలు సన్నిపాత దుష్టంబైయుండినచో శిశువునకు దుర్గంధముగల దియు, అజీర్ణముతోఁగూడినదియు, ఒకపుడు జలముతో తుల్యమైనదియు, మలబంధముతోఁగూడినదియు, ఒకపుడు నిర్మలముగనుండునదియు, నురుగుతోఁగూడినదియు, నానావిధములైన బాగులు వర్ణములుగలదియు నగు మలమువెడలును. మూత్రము సనువు నర్థముగను, కొంచెముతెల్లగను, చిక్కగను వెడలును. జ్వరము, అరోచకము, దర్శి, వాంతి, ఒకకర, ఆవులింతలు, అవయవములను విరిచికొనుట, కదలించుట, కూతలు వేయుట, నణచు, భ్రమ, ముక్కు, కండ్లు, నోరు, వీనియందు పాకము (అనఁగా వ్రణము). మొదలగు ననేకోపద్రవములు జనించును. దీనిని క్షీరాలసకరోగమని వైద్యులు పలుకుచున్నది. ఇది పుణ్యమును కలుగజేయును; మిగుల దారుణమైనది.

—౧౧ క్షీరాలసకరోగలక్షణము. ౧౧—

తత్రాశు ధాత్రీం బాలం చ వమనేనోపపాదయేత్.

౨౩

విహితాయాం చ సంసర్గ్యాం వచాదిం యోజయేద్దణమ్,

నిశాదిం వాథవా మాద్రీపాతాతిక్తాఘనామయాఁ.

౨౪

తా. క్షీరాలసకరోగమునందు శిశువునకు తల్లికిని నమనము చేయించి తల్లికి పేయమొదలగు ఆహారముల నిష్పించి నచాదిగణద్రవ్య కషాయమునుగాని చూర్ణమును గాని, నికాదిగణ ద్రవ్యకషాయమునుగాని చూర్ణమునుగాని, అతివస, చిరుబాద్ది, కటుక రోహిణి, తుంగముస్తలు, చెంగల్వకోట్టు పీని కషాయమును గాని చూర్ణమును గాని యిష్పించవలయును.

స్తవ్యదోషహరద్రవ్యములు. ౧౭

పాతాశులత్యమృతాతి క్తిక్తిక్తాదేవాహ్వసారిబాః,

సముస్తమూర్వేంద్రయవాః స్తవ్యదోషహరాః పరమ్. ౧౮

తా. చిరుబాద్ది, తిప్పతీగె, నేలవేము, కటుకరోహిణి, దేవదారు, నల్ల సుగంధిపాల, తుంగముస్తలు, చాగ, కొడిసెవిత్తులు ఇవి స్తవ్యదోషములను పోగొట్టును.

అనుబంధే యథావ్యాధి ప్రతికుర్వీత కాలవిత్,

తా. పైన చెప్పినప్రకారము చికిత్స జేసినను బాలురకు స్తవ్యదోషమువలన జనించిన రోగము శమింపకయుండిన కాలము నెఱింగి వైద్యుడు రోగానుగుణముగ చికిత్సలను చేయవలయును.

దంతోత్పత్తిజనితరోగములు. ౧౯

దంతోద్భేదశ్చ రోగాణాం సర్వేషామపి కారణమ్. ౨౦

విశేషాజ్వరవిడ్భేదకాసచ్ఛర్దిశిరోరుజామ్,

అతిస్పందస్య పోథక్యా వినర్పస్య చ జాయతే. ౨౧

పృష్ఠభంగే బిడాలానాం బర్హిణాం చ శిఖోద్గమే,

దంతోద్భవే చ బాలానాం న హి కించిన్న దూయతే. ౨౨

తా. శిశువులకు దంతోత్పత్తి స్వరోగములకు కారణము కావున పండ్లు మొలచునపుడు శిశువులకు జ్వరము, మలభేదము, కాసము, వాంతి, తలనొప్పి, అతి స్పందము, పోథకి, వినర్పము అనునీరోగములు విశేషముగ కలుగును. మఱియు పిల్లలకు పృష్ఠభంగము కలుగునపుడును, నెమళ్లకు జుట్టు జనించునపుడును, బాలురకు దంతములు జనించునపుడు స్వాంగములయందు దవ్యముగ మిక్కుటమైన యుష్మద్రవములు కలుగును.

దంతోత్పత్తిరోగచికిత్స ౨౩

యథాదోషం యథారోగం యథోద్రేకం యథాశయమ్,

విభజ్య దేశకాలాదీంస్తత్ర యోజ్యం భిషగ్భితమ్. ౨౪

తా. బాలరకు దంతములు జనించుటవలన కలుగు రోగములయందు వాతాది దోషములు, జ్వరాదిరోగములు, ఆశయము, దేశకాలసత్త్వ సాత్త్విక ప్రకృతులు వీని నాలోచించి తత్తదనుకూలముగ నౌషధముల నొసంగవలయును.

— ౧౭ బాలర కాషధములు. ౧౬ —

త ఏవ దోషా దూష్యాశ్చ జ్వరాద్యా వ్యాధయశ్చ యత్,
అత స్తదేవ భైషజ్యం మాత్రా త్వస్య కనీయసీ. 3౦

సౌకుమార్యాల్పకాయత్వాత్సర్వాన్నానుపసేవనాత్,

తా. సూత్రస్థానములో చెప్పియుండు వాతాదిదోషములు, రసాదిధాతువులు, జ్వరాదిరోగములు ఇవి బాలరకును పెద్దవారికుండువిధముగనే యుండును. కాన వస్తు భేద ముండదు. కావున చికిత్సాస్థానములో చెప్పియుండు నౌషధములనే బాలర కిప్పించవలయును. అయితే శిశువులు సుకుమారులుగను, స్వల్పముగనుండు శరీరముగల వారునగుటవలనను, గమస్తవిధాన్నములను భుజింపకుండుటవలనను, వారికి ఔషధపరి మాణము మాత్రము మిక్కిలి స్వల్పముగ నుండును.

— ౧౮ బాలరకు వమనము. ౧౭ —

స్నిగ్ధాఏవ సదా బాలా ఘృతక్షీరనిషేవణాత్. 3౧

సద్యస్తాక్ వమనం తస్మాత్పాయయేన్నతిమానక్ మృదు,

తా. శిశువు లెల్లప్పుడు ఘృతక్షీరములను భుజింపుచుండుటవలన స్నిగ్ధశరీరులుగ నుండును, కావున వారికి జ్వరాదిరోగములు కనిపించినతోడనే మృదువైన వమనౌషధమును బుద్ధిమంతుడగు వైద్యుడు పానము చేయించవలయును.

— ౧౯ స్తన్యపానము చేయుబాలరకు వమనము. ౧౮ —

స్తన్యస్య తృప్తం వమయేత్తీ రక్షీరాన్న సేవిన్మ. 3౨

తా. చనుబాలనుమాత్రము త్రాగునట్టి శిశువులకును, పాలు, అన్నము ఈరెంటిని భుజించునట్టి శిశువులకును తొలత చనుబాలను తృప్తిగ పానముచేయించి పిదప వమనము చేయించవలయును.

— ౨౦ అన్నమును భుజించునట్టిబాలరకు వమనక్రమము. ౧౯ —

పీతవంతం తనుం పేయామన్నాదం ఘృతసంయుతామ్,

తా. అన్నమునుమాత్రము భుజించునట్టి బాలరకు తేటగనుండు పేయమును గంజిలో అపునేతినికలిపి తృప్తిగ పానముచేయించి వమనౌషధము నిష్పించవలయును.

౨౭ బాలరకు వస్త్యాదిప్రయోగక్రమము. ౨౭

వస్తీసాధ్యే విరేకేణ మర్చేన ప్రతిమర్చనమ్.

33

యుంజ్యద్విరేచనాదీంస్తు ధాత్ర్యా ఏవ యథోదితాన్,

తా. శిశువులకు విరేచనము చేయించితగిన రోగములయందు వస్తీకర్మను, మర్చమను నస్యముచే చికిత్సజేయఁదగినరోగములయందు ప్రతిమర్చమను నస్యమును ప్రయోగించవలయును. రోగమునకు తగిన విరేచనాద్యైషధములను తల్లికి మాత్రము ప్రయోగించవలయును.

౨౮ స్తన్యదోషహరమూర్వాదిచూర్ణము. ౨౮

మూర్వావ్యోషవరాకోలజంబూత్వద్గౌరునర్ష పాః.

3౪

సపాతా మధునా లీఢ్వా స్తన్యదోషహరాః షరమ్,

తా. చాగ, త్రికటుకములు, త్రిఫలములు, రేఁగు, నేరేడుపట్ట, దేవదారు, ఆవాలు, చిరుబొద్ది వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి చూర్ణముచేసి యాచూర్ణమును తేనెలోకలిపి నాకించిన శిశువులకు స్తన్యదోషము హరించును.

౨౯ దంతోత్పత్తియందు పిష్పల్యాదిచూర్ణప్రతిసారణము. ౨౯

దంతపాలీం సమధునా చూర్ణేన ప్రతిసారయేత్.

3౫

పిష్పల్యా ధాతకీపుష్పథాత్రీఫలకృతేన వా,

తా. పిష్పలిచూర్ణమును తేనెలోకలిపిగాని, ఆరెవువ్వు, ఉసిరికపెరుగు వీని చూర్ణమునుగాని శిశువుయొక్క నోటిలో దంతముల కాధారములగు చిగుళ్లయందు మెల్లగ గావవలయును.

౩౦ దంతోత్పత్తికి లావకాదిహంసచూర్ణము. ౩౦

లావతి త్తిరివల్లూరరజఃపుష్పరసప్లుతమ్.

3౬

ద్రుతం కరోతి బాలానాం దంతకేసరవన్ముఖమ్,

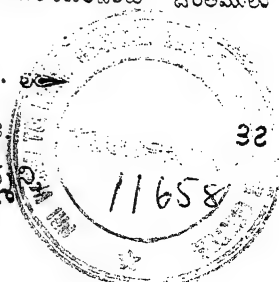
తా. లావుకపిట్ట, తి త్తిరిపిట్ట వీని మాంసములను చక్కగ యెండించి చూర్ణము చేసి తేనెలో కలిపి బాలరకు నిప్పించిన శిశువుముగ తామరకేసులవంటి దంతములు నొందును.

౩౧ దంతోత్పత్తికి వచాదిఘృతము. ౩౧

వచాద్విబ్రుహతీపాతాకటుకాతివిషాఘనైః

మధురైశ్చ ఘృతం సిద్ధం సిద్ధం దశవజన్మనః

3౭

తా. వస, చిన్నములక, పెద్దములక, చిరుబొడ్డి, కటుకరోహిణి, అతివస, తుంగముస్తలు మధురగణద్రవ్యములు వీనిని కల్కముచేసి ఆవునేతిలో కలిపి ఘృతపాకవిధిగ పక్వముచేసి యాఘృతము నిర్మించిన బాలరకు శీఘ్రముగ దంతములు జనించును.

❧ బాలరోగహర రజన్యాదిమాన్యము. ❧

రజనీ దారు సరళ శ్రేయసీబృహతీద్వయమ్. 3౮

పృశ్నిపగ్నీ శతాహ్వ చ లీఢం మాక్షికసర్పిషా,
గ్రహణీదీపనం శ్రేష్ఠం మారుతస్యానులోమనమ్. ౩౯

అతీసారజ్వరశ్వాసకామలాపాండుకాసనుత్,
బాలస్య సర్వరోగేషు పూజతం బలవన్మదమ్. ౪౦

తా. సుషుప్తు, దేవదారు, సరళదేవదారు, కరక్కాయలు, పెద్దములక, చిన్నములక, కోలపొన్న, సహజ, వీనిచూర్ణమును తేనె నెయ్యి వీనిలోకలిపి శిశువులకు నాశించిన జాతరాగ్నిదీపనము వాతమున కనులోమగతియు కలుగును. అతీసారము, జ్వరము, శ్వాసము, కామల, పాండువు, కాసము వీనినిహరించును. ఇది బాలరకు సర్వరోగముల యందు ప్రశస్తము. బలవన్మములను గలుగజేయును.

❧ దంతోత్పత్తివలన జనించురోగములకు సమంగాదిఘృతము. ❧

సమంగాధాతకీలో ద్రకుటన్నటబలాహ్వయోః,
మహాసహాయుద్రసహాయుద్ర బిల్వశలాటుభిః. ౪౧

సకార్పాసీఫలై స్తోయే సాధితై సానిధితం ఘృతమ్,
క్షీరమస్తుయుతం హంతి శీఘ్రం దంతోద్భవోద్భవాన్. ౪౨
వివిధా నామయా నేతద్దృఢకశ్యపనిర్మితమ్,

తా. మంజిష్ఠి, ఆరెఘ్యై, లాద్దుగు, దుండిలము, చిట్టాముట్టి, కాఱుమినుములు, కాఱుపెనులు, లేతమారేడుపిండలు, ప్రత్తికాయలు వీనిని సమభాగములగ నుడకములో వైచి చక్కగ కషాయముకాచి వడియగట్టి అందులో ఆవునెయ్యి ఆవుపాలు పెరుగు మింగడ వీనినిచేర్చి ఘృతపాకవిధిగ పక్వముచేసి శిశువులకు పానముచేయించిన దంతములు జనించుటవలనగలుగు నానావిధరోగములు కడుశీఘ్రముగ నివర్తించును. ఇది పృథ్వికశ్యపునిచే నిర్మించబడిన ఘృతము.

❧ దంతోత్పత్తివలన జనించురోగములయందు దోషధనిషేధము. ❧

దంతోద్భవేషు రోగేషు న బాలమతియంత్రయేత్. ౪౩
స్వయమప్యసశామ్యంతి జాతదంతస్య యథాదాః,

తా. బాలురకు దంతములు జనించునపుడు కలుగురోగములు ఆదంతములు చక్క-
జనించిన పిదప స్వయముగనే శమించును. కావున నీ రోగములయందు బాలురకు
పథ్యభోజ నాపదాదులను మిక్కిలి నిర్బంధముచే నిష్పింపం జనదు.

❧ బాలురకు దివాస్వాపాదులచే జనించురోగములు. ❧

అత్యహః స్వప్నశీతాంబులైష్ణికస్తన్యసేవినః.

౪౪

శిశోః కఫేన రుద్ధేషు ప్రోతస్సు రసవాహిషు,

అరోచకః ప్రతిశ్యామో జ్వరః కానశ్చ జాయతే.

౪౫

కుమార శ్శుష్యతి తతస్సిన్నగ్ధశుక్లముఖేక్షణః,

తా. పగటియందు మిగ్గుటయుగ నిద్రించుట, శీతోదకమును పానము
చేయుట, శ్లేష్మదుష్టమైన చనుపాలనత్రాగుట వీనివలన శిశువునకు రసాదులను
వహించునట్టి ప్రోతస్సులు కఫముచే నడ్డగింపఁబడి ఆరోచకము, పీనసము, జ్వరము,
కానము, ఇవి జనించి శిశువులయొక్క ముఖము, కండ్లు, ఇవి తెల్లగనై శరీరము
శుష్కించును.

❧ దివాస్వాపాదులవలన జనించురోగములకు నైంసవాదిమార్గము. ❧

నైంధవన్యోషశ్శార్దౌష్ఠాపాఠాగిరికదంబకాన్.

౪౬

శుష్యతో మధుసర్పిర్భ్యామరుచ్యాదిషు యోజయేత్,

అశోకరోహిణీయుక్తం పంచకోలం చ చూర్ణితమ్.

౪౭

బదరీధాతకీధాత్రీచూర్ణం వా సర్పిషా ప్లుతమ్,

తా. వైనచెప్పిన అరుచి మొదలగు రోగములయందు నైంసవలనము, త్రికటు
కములు, శార్దౌష్ఠ (అనగా కాకి దొండ), చిరుబొద్ది, అడవికడిమి, వీనిచూర్ణమును తేనె,
ఆవునెయ్యి వీనిలోకలిపి యుపయోగించవలయును అశోకరోహిణి, పంచకోలములు
వీని చూర్ణమునుగాని, లేగుపండ్లు, ఆరెపువ్వు, ఉసిరికపండు, వీని చూర్ణమునుగాని,
నేతిలోకలిపి ఆరోచకాది రోగములయందు శిశువులకు నాకించవలయును.

❧ బాలురకు శ్రోతశుద్ధిక రౌపధము. ❧

స్థిరానచాద్విబ్రహతీకాకోళీవిప్పవీనతైః.

౪౮

నిచులోత్పలవర్షాభూభాగ్ద్విముస్తైశ్చ కార్షికైః,

సిద్ధం ప్రస్థార్థమాజ్యస్య ప్రోతసాం శోధనం పరమ్.

౪౯

సింహ్యత్వగంధాసురసాకణాగర్భం చ తద్గుణమ్,

తా. ముయ్యకపూన్న, వస, పెద్దములక, చిన్నములక, కాకోలి పిప్పళ్లు, గ్రంథితగరము, నీరుప్రబృలి నల్లకలువ, గలిజేరు, గంటుభారంగి, తుంగముస్తలు పీనిని దినుసుకు కర్షప్రమాణము చొప్పున గ్రహించి కల్కముచేసి అర్ధప్రస్థపరిమితమైన యావు నేతిలో కలిపి ఘృతపాకవిధిగ పక్వముచేసి యిప్పించిన బాలురకు ప్రోతస్సులు శుద్ధమగును. మఱియు, ములక, పెన్నేరుగడ్డ, తులసి, పిప్పళ్లు వీనికల్కమునుచేర్చి పక్వముచేయఁబడిన ఘృతము నిప్పించిన ప్రోతస్సులు శుద్ధమగును.

— బాలురకు శోషరోగహరఘృతము. ౭౭ —

యస్యైహ్యవిప్పలీలోధ్రవద్ధకోత్పలచందనైః.

౫౦

తాళీనశారిబాభ్యాం చ సాధితం శోషజిష్ణుతమ్,

తా. యష్టిమధుకము, పిప్పళ్లు, లాద్దుగు, పద్మకము, నల్లకలువ, చందనము, తాళిసపత్రి, సుగంధిపాల, వీనికల్కమునుచేర్చి పక్వముచేయఁబడిన ఘృతము నిప్పించిన బాలురకు శోషరోగము హరించును.

— బాలురకు పుష్టికర శృంగ్యాదిఘృతము ౭౮ —

శృంగీమధూళికాభాగ్ధీ విప్పలీ దేవదారుభిః.

౫౧

అశ్వగంధాద్వికాకోలీరాస్తర్షభకజీవకైః,

శూర్పపర్ణి విడంగైశ్చ కల్మితైస్సానిధితం ఘృతమ్.

౫౨

శశోత్తమాంగనిరూపహే శుష్యతః పుష్టికృష్ణుతమ్,

తా. కుండేలుశిరము నుదకములో వైచి కషాయముకాచి అందులో కర్కాటక శృంగి, చాగ, గంటుభారంగి, పిప్పళ్లు, దేవదారు, పెన్నేరుగడ్డ, కాకోలి, క్షీరకాకోలి, సన్నరాస్తము, ఋషభకము, జీవకము, కాటుపెసలు, వాయువిడంగములు వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి కల్కముచేసి కలపి అందులో నొక ప్రస్థము ఆవు నేతిని బోసి ఘృతపాకవిధిగ పక్వముచేసి బాలురకిప్పించిన కృశించిన బాలురకు మిక్కుటముగ శరీరమునకు పుష్టికలుగును.

— బాలుర కశ్యంజనతైలము ౭౯ —

వచావయస్థాతగరకాయస్థాచోరకైశ్చ తమ్.

౫౩

బస్తమూత్రసురాభ్యాం చ తైలమభ్యంజనే హితమ్,

తా. వస, ఉసిరికవరుగు, గ్రంథితగరము, కరక్కాయలు, కచోరమును గ్రంథ్యము, వీనినినూరి నువ్వుల నూనెలో కలిపి అందులో గొట్టెమూత్రము సురయను

మద్యము వీనినిబోసి విధిప్రకారము పక్వముచేసి బాంబుః కల్పంజనము చేయుచున్న హితముకలుగును.

— ౧౭ లాక్షాదిక తైలము ౧౭ —

లాక్షారససమం తైలప్రస్థం మస్తు చతుర్వణమ్. ౫౪

అశ్వగంధానిశాదారుకౌంతీమృస్మాద్బచందనైః,

సమూర్వారోహిణీరాస్నాశతాహ్వమధుకై స్సమైః. ౫౫

సింధం లాక్షాదికం నామ తైలమభ్యంజనాదిదమ్,

బల్యం జ్వరక్షయోన్నాదశ్వాసాపస్మారవాతనుత్. ౫౬

యక్షరాక్షసభూతఘ్నం గర్భిణీనాం చ శస్త్యతే,

తా లక్ష్మ-౬సము (1) ప్రస్థము, సుప్త్యజనూనె, (1) ప్రస్థము, పెరుగుమీఁగడ

(4) ప్రస్థములు వీనినొకటిగచేర్చి అందులో పెన్నేరుగడ్డ, పసుపు, దేనెదారు, కణుకలు, చెంగల్వకోస్తు, తుంగము స్తలు, చందనము, చాగ, కలుకరోహిణి, సన్నరాస్నము, సదాప, అతిమధురము వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి నూరి కలిపి తైలపాకవిధిగ పక్వము చేయవలయును. ఇది లాక్షాదిక తైల మకలుదును. దీని నశ్యంజనముచేసిన శరీరబలము వృద్ధియగును. జ్వరము, త్వయము, ఉష్మాదము, శ్వాసము, అపస్మారము, వాతరోగము, యక్షరాక్షసులబాధ ఇవి హరించును. ఇది గర్భిణులకును మిక్కిలి ప్రశస్తమైనది.

— ౧౮ కాసజ్వరాదులకు అతివిషాదిచూర్ణము. ౧౮ —

మధునాఽతివిషాశృంగీవిప్పలీర్లేహయేచ్ఛిశుమ్. ౫౭

ఏకాం వాఽతివిషాం కాసజ్వరచ్ఛర్దిరుపద్రుతమ్,

తా. కాసము, జ్వరము, వాంతి వీనిచే పీడింపబడియుండు శిశువులకు అతివస, రాటకశృంగి, విప్పల్లు వీనిచూర్ణమునుగాని, అతివసచూర్ణమును మాత్రము తేనెలో లిపి నాకించవలయును.

వీతం వీతం వమతి యః స్తన్యం తం మధుసర్పిషా. ౫౮

ద్వివార్తాకీఫలరసం పంచకోలం చ లేహయేత్,

విప్పలీపంచలవణం కృమిజిత్పారిభద్రకమ్. ౫౯

తద్వల్లిహ్వత్తథా వ్యోషం మషీం వా రోమచర్మణామ్,

లాభత శ్శల్కకశ్వావిద్ధోధర్మ శ్శిజన్మనామ్. ౬౦

తా. చనుబాలను పానముచేసినపుడెల్ల నమనముచేయుచుండు శిశువునకు తేనె, యి వీనిలో చిన్నములక పండురసము, పెద్దములక పండురసము, పంచ కోలముల

హృద్వంసునుకలిసి నాకించవలయును. మఱియు, పిప్పల్లు, పంచలవణములు, వాయు విడంగములు, వేము, త్రికటుకములు వీనిచూర్ణమునైనను, కల్పకమనుష్కము (మండ్ల పంది), ఏడమృగము, ఉడుము ఎలుగుబంటి, నెమలి వీనిరోమములను చర్మములను కాల్చి యాచునిగాని, తేనె, నెయ్యి వీనితోకలిపి నాకించవలయును

— ౨౭ బాలురకు వసునహర ఖదిరాద్విఘ్నతము. ౨౭ —

ఖదిరాద్భుతతాళీసకుఘ్నచందనజే రసే,

నక్షీరం సాధితం నర్మగ్రహభం వినియచ్ఛతి.

౨౮

తా. చండ్ర, మద్ది, తాళిమత్రి, చెంగల్వకోష్ఠ, చందనము పీనికషాయములతో

ఆననపాలు నెయ్యి వీనిని సుమభాగములుగా చేర్చి షక్వముచేయబడిన ఘ్నతమును బాలు రకు నిర్మించిన వసునము శమించును.

— ౨౮ దంతములతోడ జనించుశిశువునకు శాంతికర్మ. ౨౮ —

సదన్తో జాయతే యస్తు దంతాః ప్రాగ్యస్య చోత్తరాః,

కుర్వీత తస్మిన్నుత్పాతే శాంతకం చ ద్విజాతయే.

౨౯

ధద్యాత్తుదక్షిణం బాలంనైగమేషం చ పూజయేత్*.

తా. శిశువు దంతములతోడ జనించినను లేక శిశువునకు తొలుత పైభాగమునం నుండు నిగుళ్ళయందు దంతములు జనించినను అది యుత్పాతమునబడును. దీనియందు విధిప్రకారము శాంతికర్మచేయించి యాబాలుని దక్షిణతోడ బ్రాహ్మణునికి దాన ముచేసి నైగమేషమును గ్రహమును పూజింపవలయును.

— ౨౯ తాలుకంటకరోగోపద్రవములు. ౨౯ —

తాలుమాంసే కఘః క్రుద్ధః కురుతే తాలుకంటకమ్.

౩౦

* శ్లో. హనుమూలగతో వాయు ర్దంతదేశాస్థిగోచరః,
యదా శిశోః ప్రకుపితో నోత్తిష్ఠంతి తదా ద్విజా.
రూక్షాశినో వాతికస్య చాలయత్యేనిలస్థిరాః,
హన్వాశ్రయాః ప్రసుప్తస్య దంతైశ్చ కరోత్యతః.

తా. శిశువునకు కణతలయందుండు వాతము ఇగుళ్ళ నాశ్రయించి ప్రకోపించినయెడల దంతములు శిశువునకు నంకురింపకుండును. రూక్షములుగనుండుపదార్థములను భుజించుచాడును వాతప్రకృతిగలవాడైన మనుజునికి వాతము ప్రకోపించి యా వాతము కణతల నాశ్రయించియుండుపిరలను నిద్రించునపుడు చలింపజేయును. అందు వలన మనుజుడు దంతములచే కటకటయని శబ్దముచేయును అని కొన్ని గ్రంథముల యందు దధికపాతము గన్నట్లుచున్నది.

తేన తాలుప్రదేశస్య నిమ్నతా మూర్ధ్ని జాయతే,
తాలుపాతః స్తనద్వేషః కృచ్ఛాగ్రత్పానం శకృద్ద్రవమ్. ౬౮
తృడాస్యకంఠ్వక్షిరుజాగ్రీవాదుర్ధరతా వమిః,

తా. కఫము ప్రకోపించినదై లోదౌడహంసమునందు తాలుకంటక మనురోగమును గలుగజేయును. అందువలన లోదౌడయందును శిరమునందును పల్లముగలుగుట, దపుడలు జారిపోవుట, చనుపాలయందు ద్వేషము, కడుకష్టముచే స్తస్యమును పానము చేయుట, ద్రవరూపముగ మలము వెడలుట, దగ్ధి, నోటియందు దురద, కంఠ్వక్షి, మెడసోలి వాలిపోవుట, వాంతియగుట, యాయుషద్రవములు గలుగును.

❧ తాలుకంటకరోగచికిత్స. ౧ ❧

తత్త్రిష్టిస్య యవక్షౌరక్షౌద్రాభ్యాం స్రతిసారయేత్. ౬౯
తాలు తద్వత్కణాశుంకీగోశకృద్రససైంధవైః,

తా. తాలుకంటకరోగమునందు బాలరయొక్క లోదౌడను పైకెత్తి తేనెబోయవక్షౌరమును గలిపిగాని, శిప్పల్లు, సొంటి, ఆవుపేడరసము, సైంధవలనణము వీని నొక్కటిగచేర్చిగాని రాచవలయును.

❧ తాలుకంటకరోగమునందు శృంగబేరదిలేపనము. ౨ ❧

శృంగబేరనిశాభృంగం కల్మితం వటపల్లవైః. ౭౦
బధ్వా గోశకృతా లిప్తం కుకూలే స్వేదయేత్తతః,
రసేన లింపేత్తాల్వాస్యం నేత్రే చ పరిషేచయేత్. ౭౧

తా. ఆల్లము, పసుపు, గుంటగలగర వీనిని చక్కగమారి యుంటజేసి మట్టిచిగుళ్లయందుంచి దానికిపైని మట్టిచిగుళ్లనుమూసి కట్టి పైన ఆవుపేడనుపూసి మంపటిలో కాల్చి, యావనమునుపిండి దానిచే లోదౌడ నోగు వీనికి లేపనముచేసి నేత్రములకు సేచనము చేయవలయును.

❧ తాలుకంటకరోగమునందు హారీతక్యాదికల్కము. ౩ ❧

హారీతకీవచాకుష్ఠకల్కం మూక్షికసంయుతమ్,
వీత్వా కుమారః స్తన్వేన ముచ్యతే తాలుకంటకాత్. ౭౨

తా. కరక్కాయ, వస, చెంగల్వకోష్ఠు వీనిని కల్కముచేసి చనుపాలలోకలిపి అందులో కొంచెము తేనె చేర్చి శిశువునకు పానముచేయించిన తాలుకంటకరోగము నశించును.

శిశువునకు గుదమున జనించువ్రణము

మలోపలేపాత్సేదాద్వా గుదే రక్తకఘోద్భవః,
తామ్రో వ్రణోఽంతఃకంఢామాకా జాయతే భూర్యపద్రవః.
కేచి త్తం మాతృకాదోషం వదంత్యస్యేఽపి పూతనమ్,
స్మృష్టాదుర్గుదకుండం చ కేచి చ్చ త మనామికమ్. 20

తా. గుదమునందు చులము అంటుకొనియుండుటవలనగాని, చెమటగలుగుట వలనగాని యెటుపున్నెము దురద అధికోపద్రవములు వీనితోఁగూడియుండు వ్రణము జనించును. ఇది రిక్తకఘములవలన కలుగును దీనిని కొందఱు మాతృదోషమనియు, కొందఱు పూతనమనియు, కొందఱు పుష్టాదునియు, కొందఱు గుదకుండమనియు, కొందఱు అనామిక (పేరులేదని) మనియు వచింపుచున్నారు.

శిశువుకు గుదవ్రణచికిత్స.

తత్ర ధాత్ర్యః పయస్కోధ్యం పిత్తశ్లేష్మహారాషధైః,
తా. షెరోగమునందు తల్లియొక్క స్తన్యములను పిత్తశ్లేష్మహరములగు నౌషధములచే కుద్ధిచేయవలయును.

గుదకుట్టక వ్రణచికిత్స

శృతశీతం చ శీతాంబుయుక్తమంతరపానకమ్. 21
సక్షోద్రతార్క్ష్యశైలేన వ్రణం తేన ప్రలేపయేత్,
త్రిఫలాబదరీప్లక్ష్యత్వక్వాఘపరిషేచితమ్. 22
కాసీసరోచనాతుత్థమనోహణ్విలరసాంజనైః,
లేపయేదప్లుపిష్టైర్వా చూర్ణితైర్వా నచూర్ణయేత్. 23
సుశ్లేష్ణైరథవా యష్టీశంఖసావీరకాంజనైః,
సారిబాశంఖనాభిభ్యామసనస్య త్వచాఽథవా. 24
రాగకంఢాత్కృతే కుర్యాద్రక్తస్రావం జతాకసా,
సర్వం చ పిత్తవ్రణజిచ్ఛస్య తే గుదకుట్టకే. 25

తా. గుదకుట్టక వ్రణముగల శిశువునకు కాగి చల్లగాన బుడకములో తేనె రసాంజనముకలిపిగాని పానకమునుగాని ఇప్పించవలయును. త్రిఫలములు, శేఁగుపట్ట, గావ్విపట్ట వీనికషాయములచే నేచనముచేసి వైశితోదకముచే వ్రణమును కడుగువల

నును. లేక కాసీసము గోరోవనము, ములుతుత్తము, మఱిశిల, హరిదశము, రసాం
ము వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి కలితోనూరి వైవ్రణమునకు లేపనముచేయవల
యును. లేక పై కాసీసము మొదలగు ద్రవ్యములను సున్నగ చూర్ణముచేసి యాచూర్ణము
గాని; అతిమధురము, శంకము, సౌపరాంజనము వీనిచూర్ణమునుగాని; సుగంధపాల,
కనాభి (అనగా శంకముయొక్క పక్ష్య ప్రజేతము) వీనిచూర్ణమునుగాని, లేక వేగిస
చూర్ణమునుగాని వ్రణమునకు లేపనముచేయవలయును. వైవ్రణమునందు ఎఱుపు
ము దురద ఇవి అధికముగ కలిగియుండినవో జలగలచే రక్తస్రావముచేయించి పిత్త
మునకు చెప్పియుండు చికిత్సల నన్నిటిని చేయవలయును.

— ౨౦ బాలురకు మృద్ధక్షణజనితరోగచికిత్స. —

సాతావేల్లద్విరజసీము స్తభాక్తిపునర్నవైః,

సబిల్వత్రువ్యవైస్సర్విర్వృశ్చికాశీయుతైశ్శృతమ్.

2౬

లిహానో మాత్రయా రోగైర్గుచ్యతే మృత్తికోద్భవైః,

తా. శిశువులు మాట్టిని శ్చీంచుటవలన జనించినరోగములయందు చిరుబొడ్డి, వా
డంగములు, పసుపు, మ్రాని, సుపు, తుంగము స్తబ్ధ, గంబుభారంగి, గలిజేరు, మా
త్రికటుకములు, తేలుమశిచెట్టు వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి కల్పముచేసి
నీతిలో కలిపి విధిప్రకారము పక్వముచేసి తగినపరిమాణముగ నాకించిన ఆరోగ
హరించును.

— ౨౧ శిశువునకు క్షయోషణప్రయోగక్రమము. —

వ్యాధేర్యద్యస్య భైషజ్యం స్తనస్తేన ప్రలేపితః,

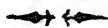
స్థితో ముహూర్తం ధాతోను వీతస్తం తం జయేద్గదమ్.

2౭

తా. ఏరోగమున క్షయోషణము చెప్పబడియున్నదో యాయాషణమును తల్లిస్తన
లేపనముచేసి రెండుగడియలించి పిదప కడిగి యాస్తనములను శిశువులకు పాన
యించిన రోగము నివర్తించును.

ఇది అష్టాంగహృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రమును

రెండవ అధ్యాయము ముగిసినది

శ్రీ రస్తు.

తృతీయాధ్యాయము.

అవ బాలగ్రహ గ్రహములు సోమకుటవలనను పలు తెలుగుల రోగములుజనించును. కావున నట్టిరోగములను చికిత్సలను తెలియపరచుటకై బాలగ్రహ ప్రతిషేధాధ్యాయము చెప్పబడుచున్న యది:—

బాలగ్రహప్రతిషేధాధ్యాయము.

నూ. అథాత్తో బాలగ్రహప్రతిషేధం వ్యాఖ్యాస్యమః,
ఇతిహ స్సాహచరాత్రేయాదయో మహర్షయః.

బాలగ్రహము ప్రతిషేధాధ్యాయనిః, జానంతరము బాలగ్రహములు సోమకుట వలన జనించు నుపద్రవములను తచ్చికిత్సలను వివరించునట్టి బాలగ్రహప్రతిషేధమును నీయధ్యాయమును వివరించెదము.

—ॐ బాలగ్రహభేదము. ॐ—

పురా గుహస్య రక్షార్థం నిర్మితాశ్శూలపాణినా,
మనుష్యవిగ్రహః పంచ, సప్త స్త్రీవిగ్రహః, గ్రహః. ౧
స్కందో విశాఖో మేషాఖ్యశ్వగ్రహః పితృసంక్షతః,
శకునిః పూతనా శీతపూతనా దృష్టిపూతనా. ౨
ముఖమండలికా తద్వ ద్రేసతీ శుక్లరేసతి,

తొల్లి మహాదేవునిచే మహారస్వామి రక్షణార్థమై స్కంద, విశాఖ, మేషాఖ్య, శ్వగ్రహ, పితృసంక్షత అను నైదు పురుషగ్రహంబులును, శకుని, పూతన, శీతపూతన, దృష్టిపూతన, ముఖమండలిక, రేసతి, శుక్లరేసతి అను నేడు స్త్రీగ్రహంబులును సృజింపబడినవి.

—ॐ బాలగ్రహ గ్రహాపూర్వరూపములు ॐ—

తేషాం గ్రహిష్యతాం దూపం వ్రతతం రోదనం జ్వరః.

వైస్రంహదగ్రహంబులు సోమకుసుమపు బాహుగతు సదా నోదనము భృగము
గలుగును

❧ బాలగ్రహగృహీత సామాన్యలక్షణము. ❧

సామాన్యం రూపముః త్రాసభృంభాభూతే పదీనతాః,

ఫేనస్రావోర్ధ్వదృష్ట్యేషడంతఃశస్త్రజాగరాః.

నోదనం కూజనం స్తస్యవిద్వేషస్వరవైశృతమ్,

నక్షైరకస్తాత్పరిశస్పృధాత్స్యంగవిశేఖనమ్.

౪

౫

బాలగతు గ్రహములు సోకినచో ఉత్కించుట, అవలంతలుకలుగుట, కను
బొములు నిక్కబాడిచికొనియుండుట, దీనతనుజెంచుట, నోటియందు నురుగుండలుట,
వైచూపుగలుగుట, పెదవులుకొరకొనుట, పండ్లుకొరకుట, నిద్రపట్టకుండుట, ఏడ్చుట,
వికారముగమాయుట, చనువాలయందు ద్వేషముకలుగుట, కంకర్షరము వికారముగ
నుండుట, తనశరీరమును తల్లిశరీరమును గోళ్లకేగిరుట ఈలక్షణములు కలిగియుండును.

❧ స్కందగ్రహగృహీతశిఖలక్షణము. ❧

తత్రైకనయనస్రావీ శిరో విక్షిపతే ముహుః,

హతైకపక్షః స్తభ్రాంగస్సన్వేదో నతకంధరః.

దంతఖాదీ స్తనద్వేషీ త్రస్యకా రోదితి విస్వరః,

వక్రవక్రో వమేర్థాలాం భృశమూర్ధ్వం నిశ్చితే.

వసాస్పగంధిరుద్విగో బద్ధముష్టిశక్యచ్ఛిఖః,

చలితై కాక్షిగంధభ్రాస్సంరక్తోభయలోచనః.

౬

౭

౮

స్కందార్తస్తేన వై కల్యం మరణం వా భవేద్ధృవమ్,

వైస్రహములలో స్కందగ్రహము సోకినచో శిఖవునకు ఒకనేత్రము

నందు నీరుకారట, శిరమును పలుమారు కదలించుట, ఒకపార్శ్వమున శక్తిలేకుండుట,
అనయనములు స్తభ్రముగనగుట, చెమటపట్టుట, మెడనంగియుండుట, పండ్లుకొరకుట,
చనువాలయందు ద్వేషముకలుగుట, అకస్మాత్తుగ నులికిపడి వికారస్వరముతోనేడ్చుట,
సోరు వంకరగుట, జొల్లుకారుట, మిక్కుటముగ మూర్ధ్వదృష్టిగలుగుట, శరీరమునందు
క్రొవ్వ రక్తము వీనితోతుల్యమైన వాసనగలుగుట, నణచుట, విడికితిగట్టిగపట్టుకొనుట,
మలబంధముగలుగుట, ఒకపార్శ్వమునందలి నేత్రము కణత కనుబొమ యివిచలించుట,
చెందుకండ్లును ఎఱునగుట ఈలక్షణములుకలుగును. అట్టిశిఖవునకు అంగవైకల్యముగాని
మరణముగాని నిస్సంశయముగ గలుగును.

॥ విశాఖ గ్రహగృహీత బాలలక్షణము. ॥

సంక్షానాశో ముహూః కేశలుంఛనం కంధరాసతిః.
 వినమ్య జృంభమాణస్య శక్పన్నాశ్చ స్రవన్తనమ్,
 ఘనోద్వమనమూర్ధ్వతా హస్తభ్రూపాదనర్తనమ్
 స్తవస్వఃహ్వనందంశనంరంభద్వైరజాగరాః,
 పూయశోఽతిగంధశ్చ స్కందాపస్పారలక్షణమ్.

౧౦

౧౧

శిశువునకు విశాఖ గ్రహము సోఁకినచో ప్రజ్ఞలేనుండుట, పలుమారు వెంఠ్ర కలను పీకికొనుట, పెడనందుకొనుట, శరీరమును నంచుకొని యావులించునపుడు మల మూత్రములు వెడలుట, నోటియందు నుగగుడలుట, తైచూపుకలుగుట, హస్తములు పాదములు కనుబొమలు నీనిని పలుమారు కదలించుట, తల్లి స్తనమును తననాలుకను కొరుకుట, జ్వరవేగముగలుగుట, నిదురబట్టకుండుట, శరీరమునందు చీము రక్తము వీనితో తుల్యమయిన వాసనవేయుట ఈలక్షణములు కలిగియుండును. విశాఖ గ్రహమునకు స్కందాపస్పారమనియు నామాంతరము కలదు.

॥ మేష గ్రహగృహీత బాలలక్షణము ॥

అధ్వానం పాణిపాదస్యస్పందనం ఘననిర్వమః,
 తృణ్ముష్టిబంధాతీసారస్వరదై న్యవివర్ణతాః.
 కూజనం సతతం ఛర్దిః కాసహిధ్వాప్రజాగరాః,
 ఓష్ఠదంశాంగసంకోచస్తంభబస్తామగంధతాః,
 ఊర్ధ్వం నిరీక్ష్య హసనం మధ్యే వినమనం జ్వరః,
 మూరైః కనేత్రశోఽశ్చ నైగమేషగ్రహాకృతిః.

౧౨

౧౩

౧౪

కడుపుబ్బరము, కాళ్లుచేతులను నోరును కదలించుట, నురుగుగా కక్కుట, దస్పికలుగుట, పెడికిలి గట్టిగాపట్టుకొనుట, అతీసారము, హీనస్వరము, వికారవర్ణము ఇవికలుగుట, కూతవేయుట, వాంతి, కాసము, ఎక్కిళ్ళు ఇవికలుగుట, నిద్ర పట్టక యుండుట, పెదవులను కొరికికొనుట, అవయవములను ముడిచికొనుట, అవయవములు స్తబ్ధముగనగుట, గొట్టె అజీర్ణము వీనితో తుల్యమైన వాసనశరీరమునందుగలుగుట, వైనిచూచి నవ్వుట, నడుమువంగియుండుట, జ్వరము, మూర్ఛ, ఒకనేత్రమునందు వాపు ఈలక్షణములు మేషగ్రహముసోఁకిన శిశువునకు గలిగియుండును. ఈగ్రహములకు నైగమేషమని సహితము నామము కలదు.

శక్తిగ్రహగృహీత బాలలక్షణము. ౧౭

కంపో హృషితరోమత్వం స్వేదశ్చక్షుర్మిమిలనమ్,
బహిరాయామనం జిహ్వదంశోఽంతఃకంఠకూజనమ్.

౧౫

ధావనం విట్సుగంధత్వం క్రోశనం శ్వానవచ్చుని,

బాలరకు శక్తిగ్రహముసోఁకినవో నణఁకు గగుర్పాలు చెమట ఇవిగలుగుట, కంఠముసికొనియుండుట, బాహ్యయామపాతము కలుగుట, నాలుకను కొరికికొనుట, కంఠములోపల నొకవిధమైన ధ్వనికలుగుట, పరుగులిడుట, శరీరమునందు మలముతో తుల్యమైన వాసనకలుగుట, మక్కువలె మాయుట ఈలక్షణములు కలుగును.

శిత్తగ్రహగృహీత బాలలక్షణము. ౧౮

రోమహర్షో ముహుస్తాసస్పహసా రోదనం జ్వరః.

౧౬

కాసాతిసారవమధుజృంభాత్పటశవగంధతాః,

అంగేష్వాక్షేపవిక్షేపశ్చోషస్తంభవివర్ణతాః.

౧౭

ముష్టిబంధస్సృతిశ్చాక్షో బాలస్య స్యుః శిత్తగ్రహే,

శిశువునకు శిత్తగ్రహము సోఁకినవో గగుర్పాలు కలుగుట, పలుమారు భయపడుట, కారణములేకయే యెద్దుట, జ్వరము, కాసము, అతిసారము, వాంతి, ఆవులింత, దప్పి, శరీరమున శవగంధము ఇవి కలుగుట, అవయవములను చాచుట, ముడుచుట, శోష, స్తంభము, వికారవర్ణము, పిడికిలిగట్టిగాపట్టుట, శీత్రములయందు నీరుకారుట ఈలక్షణములు గలిగియుండును.

శకునిగ్రహగృహీత బాలలక్షణము ౧౯

ప్రస్తాంగత్వమతీసారో జిహ్వతాలుగళే వ్రణాః.

౧౮

స్ఫోటా సుదాహుక్పకాస్సంధిషు స్యుః పునఃపునః,

నిశ్యహ్ని ప్రవిలీయంతే పాకో వక్త్రే గుదేఽపివా.

౧౯

భయం శకునిగంధత్వం జ్వరశ్చ శకునిగ్రహే,

బాలునికి శకునిగ్రహము సోఁకినవో అంగములుజారుట, అతిసారము కలుగుట, నాలుక లోబొడ కంఠము వీనియందు వ్రణముగలుగుట, శరీరసంధులయందు మంట, హూల, పాకము వీనితోఁ గూడియుండు పిటికలు పలుమారుజనించుట, పిటికలు రాత్రులయందు కనుపడి పగటియందు మరగిపోవుట, నోటియందును గుదమునందును వ్రణము జనించుట, భయపడుట, శరీరమునందు పక్షిణో తుల్యమైనవాసనకలుగుట, జ్వరముకలుగుట ఈలక్షణములు కలిగియుండును.

ॐ పూతనాగ్రహగృహీత బాలలక్షణము ॥

పూతనాయాం వమీ కంఠస్తంద్రా రాత్రౌ ప్రజాగరః. ౨౦

హిధ్వాధ్వానం శత్రుద్భేదః పిపాసా మూత్రనిగ్రహః,
స్త్రస్తమృష్టాంగరోమత్వం కాకవత్పుతిగంధతా. ౨౧

బాలరస పూతనాగ్రహము సోకిననో వాంఛ వణకు రాత్రులయందు నిద్రా
భంగము తంద్ర ఎక్కిళ్లు కడుపుబ్బరము మలబంధము దప్పి మూత్ర ప్రతిబంధము అంగ
ములు జారిపోవుట గగుర్పాటు శరీరమున కాకిగానన కలుగుట ఈలక్షణములు గలిగి
యుండును.

ॐ శీతపూతనాగ్రహగృహీత బాలలక్షణము. ॥

శీతపూతనయా కంఠో రోదనం తిర్యగీక్షణమ్,
తృష్ణాంత్రమాజోఽతీసారో వసావద్విస్రగంధతా. ౨౨

పార్శ్వవైకస్య శీతత్వముష్ణత్వమపరస్య చ,

బాలరస శీతపూతనాగ్రహము సోకిననో వణకుట, ఏడ్చుట, అడ్డముగ
చూచుట, దప్పింపులుగుట, ప్రేగులజుచుట, విరేచనములగుట, శరీరమునందు క్రొవ్వునంటి
దుర్గంధము ఇవి కలుగుట, శరీరమున నొకపార్శ్వము చల్లగ మజ్జియుకపార్శ్వము వేడిగ
నుండుట ఈ లక్షణములు గలిగియుండును.

ॐ అంధపూతనాగ్రహగృహీత బాలలక్షణము ॥

అంధపూతనయా ఛర్దిః జ్వరః కాసోఽల్పవహ్నితా. ౨౩

వర్చసో భేదవైవర్ణ్యద్వార్గంధ్యాస్యంగశోషణమ్,
దృష్టిసాదోఽతిరుక్మంధూపోధకీజన్మసూన్యతాః. ౨౪

హిఛ్తోద్వేగస్తనద్వేషవైవర్ణ్యం స్వరతీక్షణతా,
వేపథుర్మశ్శ్యగంధిత్వమథవా సాష్లుగంధితా. ౨౫

దృష్టిపూతనాగ్రహము సోకిన శిశువునకు వాంఛ జ్వరము కాసము అగ్ని
మాంద్యమును కలుగును. మజ్జియు వికారవర్ణదుర్గంధములతోడ భిన్నభిన్నముగ
మలమువెడలుట, శరీరము శుష్కించుట, దృష్టికి శక్తి గుర్త, శరీరమునందు మిక్కుట
ముగ మూల, దురద, పోచకి ఇవి జనించుట, ప్రజ్ఞనశించుట, ఎక్కిళ్లు భయము స్తన్య
మునందు ద్వేషము వికారవర్ణము క్రూరస్వరము వణకు ఇవి కలుగుట, శరీరమునందు
మత్స్యగంధము గాని ఆష్లుగంధము గాని గలిగి యుండుట యీలక్షణములు గలిగి
యుండును. దీనికి అంధపూతనయని పేరుకలదు.

—ॐ ముఖమండలి గ్రహగృహీత శిశులక్షణము. ॐ—

ముఖమండితయా పాణిపాదస్య రమణీయతా,

సిరాభిరసితాభాభిరాచితోదరతా జ్వరః.

—ॐ—

అరోచకోఽంగగ్లవనం గోమూత్ర సమగంధతా,

శిశువునకు ముఖమండలి యను గ్రహము సోఁకినచో హస్తపాదము లందముగ
ండుట, కడుపు పైభాగమునందు నల్లనిసిరలు వ్యాపించియుండుట, జ్వరము అరో
చమును కలుగుట, శరీరము కృశించుట, శరీరమున గోమూత్రముతో తుల్యమైన గంధ
కలుగుట ఈలక్షణములు కలిగియుండును. ఈ గ్రహమును ముఖమండిత యనియు
ప్రదురు.

—ॐ రేవతీ గ్రహగృహీత బాలలక్షణము. ॐ—

రేవత్యాం శ్యావసీలత్వం కర్ణనాసాక్షిమర్దనమ్.

—ॐ—

కాసహింధ్వాక్షివిక్షేపవక్రవక్రత్వరక్తతాః,

బస్తగంధోజ్వరశ్శోషః పురీషం హరితం ద్రవమ్.

—ॐ—

రేవతీ గ్రహము సోఁకిన బాలునికి శరీరమునందు కొంచెము తెల్లగను నల్లగను
ండువర్ణము, చెవులు ముక్కు కండ్లు కినియందు నొప్పి, కాసము ఎక్కిళ్లు ఇవి జనిం
బ, కండ్లుతిరుగుట, నోరు వంకరగనగుట, శరీరమునందు ఎఱుపువర్ణము, గొట్టెతో
ల్యమైనవాసనకలుగుట, జ్వరము శోషయుకలుగుట, మలము పచ్చవర్ణముగను ద్రవ
గను వెడలుట ఈలక్షణములు కలిగియుండును.

—ॐ శుక్ల రేవతీ గ్రహగ్రస్త బాలలక్షణము. ॐ—

జాయతే శుష్క రేవత్యాం క్రమాత్సర్వాంగసంక్షయః,

బాలునికి శుక్ల రేవతి యను గ్రహము సోఁకిన అన్ని యంగములు క్రమక్రమ
గ త్తయించుచుండును.

—ॐ బాలగ్రహ సాంధ్యలక్షణము. ॐ—

కేశశాతోఽన్నవిద్యేషస్సర్వదైన్యం వివర్ణతా.

—ॐ—

రోదనం గృధ్రగంధిత్వం దీర్ఘకాలానువర్తనమ్,

ఉదరే గ్రంథయో వృత్తా యస్య నానావిధం శకృత్.

—ॐ—

జహ్నియా నిమ్నతా మధ్యే శ్యావం తాలు చ తం తృజేత్,

బాలగ్రహము సోఁకిన బాలునికి తలవెంట్రుక లూడుట, అన్నద్యేషము, దీన
రము, వికారవర్ణంబును కలుగుట, యెల్లపు డేడ్పుట, శరీరమున గ్రద్ధవాసన వీచుట,

రోగము బహుకాల మనుసరించియుండుట, కడుపున గుండ్రమైన గ్రంథులు జనించుట, నానావిధములుగ మలమువెడలుట, నాలుక మృత్యుప్రదేశమున పల్లమగుట, లోదాడ నల్లగనగుట ఈ లక్షణములు కలిగియుండునేని యసాధ్యమగుటంజేసి చికిత్సయందు వర్జింపవలయును.

❧ అసాధ్యశుష్కరేవతీ గ్రహలక్షణము. ❧

భుంజానోఽన్నం బహువిధం యో బాలః పరిహీయతే. 30

తృష్ణాగృహీతః త్వామాత్తో హంతి తం శుష్కరేవతీ,

ఏబాలుడు అనేకవిధములైన అన్నములను భుజింపుచుండియు కృశించి మిక్కిలి దుష్పితోఁ గూడిననాడుగ దుర్బలములైన యింద్రియములు గలవాడుగ నుండునో యట్టిబాలుని శుష్కరేవతీయనుగ్రహము చంపును.

❧ బాలగ్రహ గ్రహణకారణము. ❧

హింసారత్యర్చనాకాంతౌ గ్రహగ్రహణకారణమ్. 31

జీవహింసయం దిచ్చ, కామము, పూజయందాసక్తి ఇవి గ్రహములు సోఁకుటకు కారణములు. (అనఁగా హింసించుటయం దిచ్చచేఁగాని సురతమునం దిచ్చచేఁగాని బలి మొదలగుపూజల నైకొనుటయం దిచ్చచేఁగాని మనుజులను గ్రహములుసోఁకును)

❧ హింసాత్మక గ్రహగృహీతలక్షణము. ❧

తత్ర హింసాత్మకే బాలో మహా న్వాస్త్రుతనాసికః,

తుతజిహ్వః క్వణేద్బాహమనుభీ సాశ్రులోచనః. 32

దుర్బల్యో హీననచనః పూతగంధిశ్చ జాయతే,

త్వమో మూత్రపురీషం స్వం మృద్నాతి న జుగుప్సతే. 33

హస్తా చోద్యమ్య సంరభో హంత్యాత్సానం తథా పరమ్,

తద్వచ్చశస్త్రకాష్ఠాద్యైరగ్నిం వా దీప్త మావిశేత్. 34

అప్పు మజ్జేత్పతేత్కూపే కుర్యాదన్యచ్చ తద్విధమ్,

తృడ్డాహమోహాః పూయస్య ఛర్దనం చ ప్రవర్తయేత్. 35

రక్తం చ సర్వమార్గేభ్యో రిష్టోత్పత్తిశ్చ తం త్యజేత్,

హింసించుటయం దిచ్చగల గ్రహము బాలురకుగాని పెద్దవాండ్రకుగాని సోఁకి నచో అట్టివారు చీమిడి కారుచుండు ముక్కు గలవారును, నాలుక లోపలి కీడ్చికొన

బడినవారును, కండ్లయందు నీరు కారుచుండువారును, మిక్కిలి యసౌఖ్యముగలవారును, వికారవర్ణము దీనవచనములు దుర్గంభును గలవారునగుదురు. వికారముగ నరచుట తన మూత్రపురీషములను అసహ్యతలేకయే చేతులతో బిసుకుట, మిక్కిలి యాగ్రహముతో హస్తముల పైకెత్తి తన్నుకొనుట, యితరల నాయుధాదులచే ప్రహరించుట, జ్వలింపు చుండు అగ్నియందు ప్రవేశించుట, ఉదకములో మునుగుట, బావియందురుకుట, మిక్కిటముగ సాహసకృత్యముల నొనర్చుట, దప్పి, సర్వాంగతాపము, మూర్ఛకలుగుట, చీము, వాంతియగుట, స్తోతోమార్గములనుండి రక్తమువెడలుట యివి కలుగును. ఇట్టి అరిష్టసూచకములు కలిగియుండు వారికి చికిత్స జేయంజనను.

— రతికామగ్రహగృహీతలక్షణము. —

రహఃస్త్రీరతినంలావగంధస్రగ్భాషణప్రియః.

32

హృష్టశ్శాంతశ్చ దుస్సాధ్యో రతికామేన వీడితః.

రతియం దాసక్తిగల గ్రహము సోఁకినయెడల మనుజుఁడు ఏకాంతముగ స్త్రీ సంభోగము స్త్రీసంభాషణము మంచిగంధము పుష్పములు భూషణములు వీనియం దిచ్చగలవాఁడును, సంతోషము గలవాఁడును, శాంతిగలవాఁడునై యుండును. ఇది కష్టసాధ్యము.

— బలికామగ్రహ గృహీతలక్షణము. —

దీనః సరిమృశే ద్వక్తం శుష్కృష్టగళతాలుకః.

33

శంకితం వీక్షతే రాతి ధ్యాయత్యాయాతి దీనతామ్,

అన్నమన్నాభిలాషేపి దత్తం నాతిబుభుక్షతే.

34

గృహీతం బలికామేన తం విద్యా త్సుఖసాధనమ్.

బలియం దాసక్తిగల గ్రహము సోఁకినయెడల మనుజుఁడు దైన్యముగల వాఁడును పెదపులు కంఠము లోదొడ ఇవి యెండిన వాఁడునై చేతితో నోటిని తుడుచుకొనును. బెదవి చూచును. కూతవేయును. చింతించును. దీనత్వమును బొందును. అన్నమునం దిచ్చగలిగి యుండునపు డన్నమిడిన భుజింపకుండును. ఇది సుఖ సాధ్యము.

— హింసాత్మకాది గ్రహదోషచికిత్స —

హంతుకామం జయేద్ధోమైస్సిద్ధమంత్రప్రవర్తితైః.

౪౦

ఇతరా తు యథాకామం రతిబల్యాదిదానతః,

హింసేరీచుటయః నిచ్చగల గ్రహమును నిర్ధమంత్రములతోఁ జేయఁబడిన హోమంబులచేతను రతికామ గ్రహమును సంభోగము చేతను, బలికామ గ్రహమును పూజాగులచేతను పరిహరింపవలయును. హింసించు గ్రహము మనుజులసోఁకిన నది చికిత్సయం దసాధ్యంబని పూర్వము చెప్పియుండినను

“తస్మాదాచర మోచ్ఛాప్సా చ్చికిత్సేత్”

చరమశ్వాస పర్యంతము చికిత్స చేయవలయునని యష్టాంగసంగ్రహమునందు చెప్పియుండుటవలన నిచట దానికి చికిత్స చెప్పఁబడినది.

— ౨౨ సాధ్యబాలగ్రహ దోషచికిత్స. ౨౨ —

అథ సాధ్యగ్రహం బాలం వివిక్తే శరణే స్థితమ్. ౪౧

త్రిరహస్సి క్తసంమృష్టా సదాసన్నిహితాసలే,
ప్రకీర్ణభూతికుసుమపత్రబీజాన్నసర్వవే. ౪౨

రక్షోఘ్నతైలజ్వలితప్రదీపహతపాఘ్నిని,
వ్యవాయమద్యపిశితనివృత్తపరిచారకే ౪౩

పురాణసర్పిషాభ్యక్తం పరిషిక్తం సుఖాంబునా,
సాధితేన బలాసింబవై జయంతీనృపద్రుమైః. ౪౪

పారిభద్రకకట్వంగజంబూవరుణకట్పృణైః,
కపోతపంకాపామార్గపాటలామధుశిగుభిః. ౪౫

కాకజంఘామహాశ్వేతాకపిత్థక్షీరపాదపైః,
సకదంబకరంజైశ్చ ధూపం స్నాతస్య చాచరేత్. ౪౬

ద్వీపివ్యాఘ్రాహిసింహార్క్ష చర్మభిర్మృతమిశ్రితైః,

బాలనికి సుఖసాధ్యమైన గ్రహము సోఁకినయెడల వానికి ప్రాతఃనేతితో నభ్యంగముచేయించి, చిట్టాముట్టి, వేము, తక్కిలి, రేల, బాడిదెము, పెనుమ్రాను, నేరేడు, ఉలిమిషి, కామంచిగడ్డి, సరస్వతియాకు, ఉత్తరేణి, కలిగొట్టు, ఎఱ్ఱమునగ, కాకిదొండ, పాలనేలగుమ్మడుగడ్డ, వెలగ, క్షీర్యృక్షములు, కడిమి, క్రానుగు వీనినిచేర్చి కాచి సుఖోష్ణముగనుండు నుదకముచే స్నానము చేయించి పిదప మాడుపర్యాయములు అలికియూష్పఁబడినదియు, పరిశుద్ధమైనదియు ఎల్లపుడుజ్వలింపునుండు అగ్నిగలదియు, విభూతి పుష్పములు పత్రములు బీజములు అన్నము ఆవాలు ఇవి చల్లఁబడినదియు, రాక్షసులను నూరిండునట్టి తైలముచే ప్రకాశింపునుండు దీపముగలదియు, మద్యమాంసమైధున దురా

చారములను వర్ణించియుండు ధరిచారకులతోఁ గూడినదియు నైన గృహమునందు ఆబా
లుని కూర్చుండబెట్టి పెద్దపులి చిరుతపులి పాము సింహము ఎలుగుబంటి వీనిచర్మములను
ఘృతముతో తడిసి ధూపము వేయవలయును.

—ॐ సర్వగ్రహపీడా హరఘాపము. ॐ—

పూతీదశాంగీసిద్ధార్థ వచాభల్లాతదీప్యకైః.

౪౭

సకుష్మై సుఘృతై ధూప సుర్వగ్రహవిమోక్షణః,

కలుక్రానుగు, దశాంగీ, (అనఁగా క్రిందిశ్లోకములలో చెప్పియుండు వన మొద
లగు పదిద్రవ్యములు) తెల్లవాలు, వన, జీడిగింజలు, ఓమము, చెంగల్వకోష్ఠు వీనిని నేతి
లోతడిసి ధూపమువేసిన సర్వగ్రహబాధలు నివర్తించును.

—ॐ దశాంగ ధూపము. ॐ—

వచాహింగువిడంగాని సైంధవం గజపిప్పలీ.

౪౮

పాతాప్రతివిమోక్షం దశాంగః కశ్యపోదితః,

వన, ఇంగువ, వాయువిడంగములు, సైంధవలవణము, వీనుగుపిప్పళ్లు, చిరు
బొద్ది, అతివన, త్రికటుకములు వీని నేకముచేసి సర్వగ్రహములకు ధూపము వేయ
వలయును. ఇది కశ్యపునిచే చెప్పఁబడిన దశాంగధూపము. సర్వగ్రహబాధలను నశిం
పఁజేయును.

—ॐ సర్వగ్రహదోషహర సర్వపాది ధూపము. ॐ—

సర్వపా నింబపత్రాణి మూలమశ్వేఖురా వచా.

౪౯

భూర్జపత్రం ఘృతం ధూపసుర్వగ్రహనివారణః,

ఆవాలు, వేపాకు, వేపవేళ్లు, దింబెన, వన, భుజపత్రి, ఆవు నెయ్యి వీని నొక
టిగచేర్చి ధూపమువేసిన సకలగ్రహబాధలు నివర్తించును.

—ॐ బాలగ్రహదోషమునకు అనంతాదిఘృతము. ॐ—

అనంతామ్రాస్థితగరం మరీచం మధురో గణః.

౫౦

సృగాలవిన్నా ముస్తా చ కల్కితైస్సైగ్ధ్యైః పచేత్,

దశమూలరసక్షీరం యుక్తం తద్ద్రహజత్పరమ్.

౫౧

దూలగోవిల, మామిడిపప్పు, గ్రంథితగరము, మిరియాలు, మధురగణద్రవ్య
ములు, నక్కతోక పొన్న, తుంగముస్తలు వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి కల్కి

ముచేసి దశమూల కషాయములో కలిపి అందులో ఆవుపాలు ఆవునెయ్యి చేర్చి ఘృత పాకవిధిగ పక్వముచేసి శిశువులకు పానముచేయించిన గ్రహబాధలు నిశ్శేషముగ నివర్తింతును.

—ॐ బాలగ్రహదోషమునకు రాస్నాదిఘృతము. ॐ—

రాస్నాద్వ్యంశుమతీవృద్ధపంచమూలవచాఘనాత్,
క్వాథే సర్పిః పచేత్ప్రిష్టైస్సారిబావ్యోషచిత్రకైః. ౫౨

పాతావిడంగమధుకపయస్యాహింగుదారుభిః,
సగ్రంథికై స్సేంద్రయ వైశ్శిశో స్తత్సతతం హితమ్. ౫౩
సర్వరోగగ్రహహరం దీపనం బలవర్ణదమ్,

దుంపరాస్తము, ముయ్యాకు పొన్న, కోలపొన్న, మహాపంచమూలములు, వస, తుంగము స్తలు వీని కషాయములో ఆవునెతిని పోసి అందులో సుగంధిపాల త్రిక టుకములు, చిత్రమూలము, చిరుబొద్ది, వాయువిడంగములు, యష్టిమధుకము, పిన్న మనుబాల, ఇంగువ, దేవదారు, గ్రంథితగరము, కొడిసె విత్తులు వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి కల్కముచేసి కలిపి విధిప్రకారము పక్వముచేసి శిశువుల కిప్పించిన సమస్త రోగములు గ్రహబాధలు హరించును. అగ్నిదీపనము, బలము, శరీరవర్ణంబును కలుగును. సర్వకాలములయందు హితకరముగ నుండును.

—ॐ గ్రహదోషమునకు సారిబాది ఘృతము. ॐ—

సారిబాసురభీబ్రాహ్మిశంఖినీకృష్ణసర్పపైః.
వచాశ్వగంధా సురసాయుక్తై స్సర్పిర్విపాచయేత్,
తన్నాశయేద్ద్రహ్ణ సర్వాః పానేనాభ్యంజనేన చ. ౫౪

సుగంధిపాల, అందుగు, సుస్వతియాకు, శంఖినీ, నల్లఆవాలు, వస, పెన్నేరుగడ్డ, తులసి వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి నూరి ఆవునెతిలో కలిపి పక్వముచేసి శిశువులకు పానాభ్యంజనములయందు పయోగించిన గ్రహబాధలన్నియు శమించును.

—ॐ భూతగ్రహదోషమునకు గోశృంగాది ధూపము. ॐ—

గోశృంగలోమవాలాహినిర్దోకపృషదంశవిత్,
నింబపత్రాజ్యకటుకా మదనం బృహతీద్వయమ్.
కార్పాసాస్థియవచ్చా రోమదేవాహ్వసర్వ పమ్,

మయూరపత్రశ్రీవాసం తుషకేషం సరామతమ్.

౫౭

మృద్ధాంజే బస్తమూత్రేణ భావితం శ్లక్షణాశ్శమ్,

ధూపనార్థం హితం సర్వం భూతేషు విషమజ్యరే.

౫౮

ఆపుయ్యుక్త కొమ్ము వెంట్రుకలు తోక, పాముసుబుసము, పిల్లివిష్ఠము, వేఁ
పాకు, వేఁపనూనె, కలుకరోహిణి, మ్రంగ, పెద్దములక, చిన్నములక, పత్తివిత్తులు,
యవలు, గొట్టెవెంట్రుకలు, దేవదారు, ఆవాలు, నెమలిరెక్కలు, శ్రీవేప్తకము, ఉముక,
మనుజుని తలవెండ్రుకలు, ఇంగువ వీనిని మట్టికుండలోవైచి అందులో గొట్టెమాత్ర
ముబోసి భావనచేసి యెండించి నున్నగ చూర్ణముచేసి దానిని పకలధూత గ్రహబాధ,
విషమజ్వరము వీనియందు ధూపము వేయవలయును.

౫౯ గ్రహదోషముతను బలిహోమాదులు. ౫౯

ఘృతాని భూతవిద్యాయాం వత్సంతే యాని తాని చ,

యుంజ్యత్తథా బలిం హోమం స్నవనం మంత్రతంత్రవిత్.

మంత్రతంత్రములను చక్కగగు రైతఁగిన వైద్యుఁడు భూతప్రతిషేధాధ్యాయం
బున నచించిన ఘృత, బలి, హోమ, స్నానములను శిశువులకు ప్రయోగించవలయును.

౬౦ గ్రహదోషహరస్నానము. ౬౦

పూతీకరంజత్వత్పత్రం క్షీరిభ్యో బర్బరాదపి,

తుంబీవిశాలారలుకాశమింబ్వికవిశ్కాః.

౬౦

ఉత్కృష్ట తోయం తద్రాతౌ బాలానాం స్నవనం శివమ్,

కాలుక్రానుగు, క్షీరివృక్షములు, కుక్కవాయింట వీనిపట్టలు ఆకులు, సార,
పన్నపాపర, దుందిలము, జమ్మి, మారేడు, వెలగ వీనియాకులు; ఇటుల నీయోషధుల
కుదకములోవైచి చక్కగకాచి సుఖోష్ణముగనుండు నా యుదకముచే బాలగ్రహము
గఁగిన శిశువులకు రాత్రులయందు స్నానముచేయించిన హితకరంబుగ నుండును.

౬౧ గ్రహదోషానుబంధచికిత్స. ౬౧

అనుబంధాన్యథాకృచ్ఛగ్రిం గ్రహం పాయేప్యపద్రవాన్.

౬౧

బాలామయనిషేధోక్తభేషజై స్సముపాచరేత్,

వైచిత్త్యలచే గ్రహములు మాత్రము నివర్తించి వానిసంబంధమైన యుపద్రవములు అనుసరింపుమండిన బాలామయప్రతిషేధాధ్యాయమునందు చెప్పబడిన యాషగముల నాయారోగానుగుణముగ నిష్పింపవలయును.

ఇది అష్టాంగహృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రమును

మూడవ అధ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ రస్తు.

చతుర్థాధ్యాయము.

(భూతవిద్య) 3-వ అంగము.

అన. మానవులకు స్కంధాది గ్రహములు సోఁకినచో జ్వరాద్యుపద్రవములు గుటంబోలె మనుజులకు భూతములు సోఁకిన పై జ్వరాద్యుపద్రవములు జనించును. 9న భూతస్వరూపాదులను తెలియపరచుటకై భూతవిజ్ఞానీయాధ్యాయముచెప్పబడు న్నది.

భూతవిజ్ఞానీయాధ్యాయ ప్రారంభము.

గా. అథాత్మో భూతవిజ్ఞాన మధ్యాయం వ్యాఖ్యాస్యమః,

ఇతిహ స్మహురాత్రేయాదయో మహర్షయః.

బాలగ్రహ ప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము భూతగ్రహలక్షణములనుబో నట్టి భూతవిజ్ఞానమను నీయాధ్యాయమును వినరించెదము.

— భూతగృహిత పురుషలక్షణము. —

లక్షయేత్ జ్ఞానవిజ్ఞానవాక్చేష్టాబలపౌరుషమ్,

పురుషేఽపౌరుషం యత్ర తత్ర భూతగ్రహం వదేత్.

జ్ఞాన, విజ్ఞాన, వాక్య, వ్యాపార, బల, సామర్థ్యము లేమానవునికి ప్రకృతికి
1) శృత్త్యస్తముగ నుండునో అట్టివానికి భూతగ్రహము సోఁకియున్నదని నిశ్చ వలయును.

— దేవాదిభూతములు సోఁకిన పురుషులలక్షణము —

భూతస్య రూపప్రకృతిభాషాగత్యాదిచేష్టైతే,

యస్యానుకారం కురుతే తేనావిష్టం తమాదిశేత్.

సోఽప్రాదశవిధో దేవదానవాదివిభేదతః,

దేవదానవాది భేదములచే భూతగ్రహములు పదునెనిమిది విధములుగ నుండును.

2) నేభూతముయొక్క రూపము, స్వభావము, వచనము, గమలము మొదలగు

నుజునికి గలిగి యుండునో యాభూతము సోఁకియున్నదని తెలియ నలయును.

—ॐ దేవాదిభూతములు సోఁకుటకుకారణము. ॐ—

- హేతుస్తదనువక్తౌ తు సద్యః పూర్వకృతోఽథవా. 3
 ప్రజ్ఞాపరాధస్సుతరాం తేన కామాదిజన్మనా,
 లుప్తధర్మప్రతాచారః పూజ్యానవ్యతివర్తతే. ౪
 తంతథా భిన్నమర్యాదం పాప మాత్సోపఘాతినమ్,
 దేవాదయోఽప్యనుష్నుంతి గ్రహశ్చిద్రప్రహారిణః. ౫
 చిద్రంపాతక్రియారంభః పాకోఽనిష్టస్య కర్మణః,
 ఏకస్య శూన్యేఽవస్థానం శ్మశానాదిషు వా నిశి. ౬
 దిగ్వాసస్త్యం గురోర్నిందా రతే రవిధిసేవనమ్,
 అశుచేద్దేవతార్చ్యాది పరసూతకసంకరః. ౭
 హోమమంత్రబలీజ్యానాం విగుణం పరికర్ష చ,
 సమాసాద్దినచర్యాది ప్రోక్తాచారవ్యతిక్రమః. ౮

మనుజులీజన్మమునందైనను పూర్వజన్మమునం దైనను బుద్ధిపూర్వకముగ నపరాధములు (పాపములు) చేయుటవలన నట్టివారిని దేవాదిగ్రహములు సోఁకును. అది యెట్లు నినః—మనుజుఁడు కామకోపాధులవలన బుద్ధిపూర్వకముగ పాపముచేసినచో ధర్మప్రతాచారవిరహితుండై పెద్దలను తీరస్కరించువాఁడును, మర్యాదా రహితుండును పాపమును జేయువాఁడును, తనకుతానే కిడునుచేసికొనువాఁడును నగును. అట్టిమనుజునియందు సమయమును కనుపెట్టియుండు దేవాదిగ్రహములు ప్రవేశించును. తనచే పూర్వజన్మమునంచుగాని, ఈ జన్మమునంచుగాని బుద్ధిపూర్వకముగ చేయఁబడిన పాపములకు ఫలము కలుగుననుయమునందు మనుజుఁడు మరల పాపకృత్యములను చేయుట కారంభించును. ఇదియే చిద్రమనఁబడును. మఱియు రాత్రులయందు నిర్ద్రాప్తదేశమునందుగాని, శ్మశానము మొదలగు దుష్టస్థలంబులయందుగాని యేకాకియైయుండుట, దిగంబరుఁడుగ నుండుట, గురువునునిందించుట, శాస్త్రవిరుద్ధముగ సురతము చేయుట, అశుద్ధిచోడ దేవతల నారాధించుట, ఇతరులయొక్క సూతకములను తానుకలుపుకొనుట, శాస్త్రవిరుద్ధముగ హోమ, మంత్ర, బలి, పూజల నొనర్చుట, దినచర్యాధ్యాయ ధర్మశాస్త్రముల యందుఁ జెప్పఁబడియుండు ధర్మచారముల ననుష్ఠించకుండుట యివి భూతములు సోఁకుటకు కారణంబులు.

—ॐ భూత గ్రహాకాలము. ॐ—

గృహ్లాంతి శుక్లప్రతిపత్త్రయోదశ్యో స్ఫురా నరమ్,

శుక్లత్రయోదశీకృష్ణద్వాదశీద్వాదశానవా గ్రహాః.

౯

గంధర్వాస్తు చతుర్దశ్యాం ద్వాదశ్యాం చోరగాః పునః,

పంచమ్యాం శుక్లసప్తమ్యేకాదశీస్తు ధనేశ్వరాః.

౧౦

శుక్లాష్టపంచమిపూర్ణమాసీషు బ్రహ్మరాక్షసాః,

కృష్ణే రక్షఃపిశాచాద్యా నవద్వాదశ పర్వసు.

౧౧

దశామావాస్యయోరష్ట నవమ్యాఃపితరోఽపరే,

గురువృద్ధాదయః స్త్రాయః కాలం సంధ్యాసు లక్షయేత్.

౧౨

దేవగ్రహములు శుద్ధపాడ్యమిత్రయోదశీ తిథులయందును, దానవగ్రహంబులు శుద్ధత్రయోదశి బహుళద్వాదశులయందును, గంధర్వగ్రహములు చతుర్దశీ ద్వాదశులయందును, సర్పగ్రహములు బహుళపంచమి శుద్ధసప్తములయందును, యక్షగ్రహములు ఏకాదశియందును, బ్రహ్మరాక్షసగ్రహములు శుద్ధాష్టమి పంచమి పూర్ణిమా తిథులయందును, రాక్షసపిశాచాది గ్రహములు బహుళనవమి ద్వాదశీ అమావాస్య పూర్ణిమలయందును, పితృగ్రహంబులు దశమి అమావాస్య అష్టమినవమి తిథులయందును, ఇతరములైన గురువృద్ధగ్రహములు అష్టమి నవమి తిథులయందును మనుజులను సోఁతును. మఱియు పైచెప్పిన గ్రహములన్నియు వాని వానికిచెప్పియుండు తిథులయందు సంధ్యాకాలముననే తఱుచుగసోఁతును.

— దేవగ్రహగృహీతలక్షణము. —

పుల్లపద్మోపమముఖం సౌమ్యదృష్టి మకోపనమ్,

అల్పవాక్సేద్విదవిఘ్నాత్రం భోజనానభిలాషిణమ్.

౧౩

దేవద్విజాతిపరమం శుచినంస్కృతవాదినమ్,

మీలయంతం చిరా న్నేత్రే సురభిం వరదాయినమ్.

౧౪

శుక్లమాల్యాంబరసరిచ్చైలోచ్ఛభవనప్రియమ్,

అనిద్రమప్రభృష్యం చ విద్యాద్దేవవశీకృతమ్.

౧౫

వికసించిన తామరపుష్పమువంటి ముఖముగలవాఁడును, క్రూరదృష్టిలేక సౌమ్యదృష్టికలవాఁడును, కోపములేనివాఁడును, స్వల్పముగమాటలాడువాఁడును, చెమట మలమూత్రములు నివి స్వల్పముగ కలిగియుండు వాఁడును, ఆహారమునం దిచ్చలేనివాఁడును, దేవబ్రాహ్మణులయందు భక్తిగలవాఁడును, శుద్ధముగను సత్యముగను భాషించువాఁడును, చిరకాలము నేత్రములను తెరచికోని యుండువాఁడును, సుగంధమైన శరీరముగలవాఁడును, వరమునిచ్చువాఁడును, తెల్లనిపుష్పములు తెల్లనివస్త్రములు నడులు పర్వత

ములు ఉన్నతగ్రహములు వీనియందెచ్చగలవాఁడును, నిద్రాహీతుండును, ఇతరులచే జయింపఁదగని వాఁడునునై యుండు మనుజుని దేవగ్రహము సోఁకియున్నదని తెలిసికొనవలయును.

— ౭౭ అసురగ్రహగృహీత లక్షణము. ౭౭ —

జహ్నుదృష్టిం దురాత్మానం గురుదేవద్విజద్విషమ్,
నిర్భయం మానినం శూరం క్రోధనం వ్యవసాయినమ్. ౧౬
రుద్రస్కందో విశాఖోఽహ మింద్రోఽహ మితివాదినమ్,
సురామాంసరుచిం విద్యా దైత్యగ్రహగృహీతకమ్. ౧౭

కుటిలదృష్టిగలవాఁడును, దుర్బుద్ధిగలవాఁడును, దేవతాగురుభ్రాహ్మణుల ద్వేషించువాఁడును, భయములేనివాఁడును, మానము శౌర్యము కోపము ఉత్సాహము వీనితోఁ గూడియుండువాఁడును, నేనే ఇంద్రుడను నేనే సుబ్రహ్మణ్యుడను నేనే యీశ్వరుడను అని వాదించువాఁడును, మద్యమాంసములయం దధికేచ్ఛగలవాఁడునునైయుండు మనుజుని యందు అసురగ్రహము ఆవహించియున్నదని తెలిసికొనవలయును.

— ౭౮ గంధర్వగ్రహగృహీత లక్షణము. ౭౮ —

స్వాచారం సురభిం హృష్టం గీతనర్తనకారిణమ్,
స్నానోద్యానరుచిం రక్తవస్త్రమాల్యానులేపనమ్. ౧౮
శృంగారలీలాభరతం గంధర్వాధ్యుషితం వదేత్,

గంధర్వగ్రహము సోఁకినమనుజుఁడు మంచియాచారముల నవలంబించువాఁడును, సుగంధ చంద్రనాదులను ధరించువాఁడును, సంతోషనహితుండును, గానముచేయువాఁడును, నృత్యములను జేయువాఁడును, స్నానముచేయుటయందు ప్రీతికలవాఁడును, ఉద్యానవనమునం దెచ్చగలవాఁడును, ఎఱ్ఱనివస్త్రములు ఎఱ్ఱనిపుష్పములు ఎఱ్ఱనిచందనము వీనిని ధరించుటయం దధికప్రీతికలవాఁడును శృంగారలీలయందాసక్తి కలవాఁడునై యుండును.

— ౭౯ ఉరగగ్రహగృహీత లక్షణము. ౭౯ —

రక్తాక్షం క్రోధనం స్తబ్ధదృష్టిం వక్రగతిం చలమ్. ౧౯
శ్వసంతమనిశం జహ్వలాలినం సృక్ష్ణోలిహమ్,
ప్రియదుగ్ధగుడస్నానమధోవదనశాయినమ్. ౨౦
ఉరగాధిష్ఠితం విద్యాత్రస్యంతం చాతపత్రతః,

ఎఱ్ఱని కన్నులుగలవాఁడును, మిక్కిలి కోపముగలవాఁడును, స్తబ్ధమైన దృష్టిగల
డును, వంకరగ నడచువాఁడును, ఎల్లప్పుడు చలింపు స్వభావముగలవాఁడును, ఎల్ల
పను పెద్దయూరివిడుచువాఁడును, పామువలె నాలుకనాడించువాఁడును, సెలవులను
గా పెదవులకొనలను) నాకువాఁడును, పాలు బెల్లము స్నానము వీనియందు ప్రీతి
వాఁడును, బోర్లగిల పరుండువాఁడును, భయపడువాఁడును నగు మనుజుని ఉరగగ్ర
ంసోఁకినదని తెలిసికొనవలయును.

ॐ యక్షగ్రహగృహీత లక్షణము. ॐ

విప్లుతం త్రస్తరక్తాక్షం శుభగంధం సుతేజసమ్. ౨౦

ప్రియనృత్యకథాగీతస్నానమాల్యానులేపనమ్,
మత్స్యమాంసరుచిం హృష్టం దుష్టం బలినమన్యయమ్. ౨౧

చలితాగ్రకరం కష్టై కిందదామీతి వాదినమ్,
రహస్యభాషణం వై ద్యద్విజాతిపరిభావినమ్. ౨౨

అల్పరోపం హృతగతం విద్యా ద్యక్షగృహీతకమ్,

భయముతోఁగూడి యెఱ్ఱగనుండు నేత్రములు గలవాఁడును, ప్రశస్తమైనవాసన
తేజస్సునుగలవాఁడును, నృత్యము కథలు సంగీతము స్నానము పుష్పములు చంద
మత్స్యము మాంసము వీనియందు ప్రీతిగలవాఁడును, సంతోష సమన్వితుండును,
గలవాఁడును, నాశములేనివాఁడును, చేతివ్రేళ్లను పలుమారు ఆడించువాఁడును, ఎవ
నినిత్తును అని పలుమారు చెప్పువాఁడును, రహస్యముగ భాషించువాఁడును, వైద్య
గ్రాహ్యులను తిరస్కరించువాఁడును, స్వల్పకోపము గలవాఁడునై యుండు మను
కుక్షగ్రహము సోఁకియున్నదని తెలియవలయును.

ॐ బ్రహ్మరాక్షసగ్రహగృహీత లక్షణము. ॐ

హాస్యనృత్యప్రియం రాద్రచేష్టం ఛిద్రప్రహరిణమ్. ౨౩

ఆక్రోశినం శీఘ్రగతిం దేవద్విజభిషద్విషమ్,

ఆత్మనం కామశస్త్రాద్యైర్ఘ్నంతం భోశ్చబ్దవాదినమ్. ౨౪

శాస్త్రవేదపఠం విద్యా ద్గృహీతం బ్రహ్మరాక్షసైః,

పరిహాసము వర్తనము వీనియం దిచ్చగలవాఁడును, కూరవ్యాపారములను చేయు
ను, సమయముజూచి ప్రహరించువాఁడును, కూత వేయువాఁడును, వేగముగ

నడుచువాడును, దేబ్రాహ్మణైర్ద్యులను ద్వేషించువాడును, ఆయుధాదులచే తనశరీరమును కొట్టుకొను వాడును, (ఓ) అని కేకలు వేయువాడును, వేద శాస్త్రములను పఠించువాడునునై యుండు మనుజుడు బ్రహ్మరాక్షస గ్రహపీడితుండని తెలిసికొనఁ జలయును.

❧ రాక్షసగ్రహగృహీత లక్షణము. ❧

సక్రోధదృష్టిం భృకుటీముద్వహంతం ససంభ్రమమ్. ౨౬

ప్రహరంతం ప్రధావంతం శబ్దం తం భైరవాననమ్,

అన్నాద్విదాపి బలినం సప్తనిద్రం నిశాచరమ్ ౨౭

నిర్లజ్జమశుచిం శూరం క్రూరం పరుషభాషిణమ్,

రోషణం రక్తమాల్యస్త్రీరక్తమద్యామిషప్రియమ్. ౨౮

దృష్ట్యా చ రక్తం మాంసం వా లిహానం దశనచ్ఛదా,

హసంతమన్నకాలే చ రాక్షసాధిష్ఠితం వదేత్. ౨౯

కోపదృష్టిగలవాడును, కనుబొమల నిట్రబొడిచికొని యుండు వాడును, సంభ్రమముగలవాడును, అకస్తాత్తుగ మనుజులను కొట్టువాడును, పరుగులిడువాడును, కూయువాడును, భయంకరముఖముగలవాడును, ఆహారములేకుండినను విశేషబలముగలవాడును, నిద్రాశూన్యుండును, రాత్రులయందుసంచరించువాడును, లజ్జారహితుండును, పరిశుద్ధిరహితుండును, శౌర్యసంతుండును, క్రూరముగ భాషించువాడును, కోపముగలవాడును, ఎఱ్ఱనిపుష్పములు స్త్రీలు రక్తము మద్యము వీనియందును మాంసమునందును ఇచ్చుగలవాడును, రక్తమునుగాని మాంసమునుగాని చూచినపుడెల్ల తన నాలుకచే పెదవుల నాకువాడును, ఆహారకాలమునందు నవ్వువాడును నగు మనుజుని రాక్షసగ్రహము సోఁకియున్నదని తెలిసికొనవలయును.

❧ విశాచగ్రహగృహీత లక్షణము. ❧

అస్వస్థచిత్తం నైకత్ర తిష్ఠంతం పరిధావినమ్,

ఉచ్చిష్టశృత్యగాంధర్వహాసమద్యామిషప్రియమ్. ౩౦

నిర్భర్తననాదీనముఖం రుదంతమనిమిత్తతః,

నఖైర్లిఖంతమాత్సానం రూక్షధ్వస్తనపుస్సవ్రమ్. ౩౧

ఆవేదయంతం దుఃఖాని సంబద్ధాబద్ధభాషిణమ్,

సప్తస్మృతిం శూన్యరతిం లోలం నగ్నం మలీమనమ్. ౩౨

రథ్యాచేలపరాధీనం తృణమాలావిభూషణమ్,
ఆరోహంతం చ కాష్ఠాశ్వం తథా సంకరకూటకమ్
బహుళినం పిశాచేన విజానీయాదధిష్ఠితమ్,

33

మనస్సునకు స్వస్థతలేకుండువాఁడును, ఒకచోనైన నిలువక పరుపులిడువాఁడును, ఉచ్చిష్ట, నృత్య, సంగీత, హాస్య, మద్య, మాంసములయందు ప్రీతిగలవాఁడును, ఇతరులు తన్ను బెడరించుటవలన దైన్యమును జెందువాఁడును, కారణములేకయే. రోదనము చేయువాఁడును, నిజసఖంబులచే తనశరీరమును గీచుకొనువాఁడును, రూక్షమైన శరీరము స్వరముగలవాఁడును, తనదుఃఖముల చెప్పుకొనువాఁడును, ఒకపుడు సందర్భరహితుంబుగను మఱియొకపుడు సందర్భసహితంబుగను భాషించువాఁడును, జ్ఞాపకశక్తిలేకుండువాఁడును, నిర్జనప్రదేశమునందుండుట కాసక్తిగలవాఁడును, దిగంబయిండును, మాలిన్యముగలవాఁడును, ఎల్లపుడు వీక్షులయందు పడియుండు గుడ్డపేలికలను కట్టుకొనువాఁడును, తృణములను మాలగాఢరిచువాఁడును, కఱ్ఱతోచేయబడిన గుఱ్ఱము సంకరకూటము (అనగా మిట్టగా పోయబడినకుప్ప) వీని నెక్కువాఁడును, విశేషహాసమును భుజించువాఁడును నై యుండు మనుజుఁడు పిశాచగ్రహపీడితుఁడని తెలిసికొనవలయును.

— ప్రేతగ్రహగృహీత లక్షణము. —

ప్రేతాకృతిక్రియాగంధం భీతమాహారవిద్విషమ్.

కౌర

తృణచ్చిదం చ ప్రేతేన గృహీతం నరమాదిశేత్,

ప్రేతముతో సమానమైనగంధము ఆకారము కృత్యమునుగలవాఁడును, భీతిజెంది యుండువాఁడును, అన్నద్వేషముకలవాఁడును, తృణములను శ్రుంచువాఁడును నైనను జూని ప్రేతగ్రహము సోఁకియున్నదని తెలిసికొనవలయును

— మాశ్మాండగ్రహగృహీత లక్షణము —

బహుప్రలాపం కృష్ణాశ్వం ప్రవిలంబితయానినమ్.

34

శూనప్రలంబవృషణం కూశ్మాండాధిష్ఠితం వదేత్,

అధికముగ మాటలాడువాఁడును, నల్లని ముఖముగల్గివాఁడును, మెల్లగనడచువాఁడును, వృషణములుబిడ్డి ప్రేలాడుచుండువాఁడును నై యుండు మనుజునికి కూశ్మాండగ్రహము సోఁకియున్నదని యెఱుంగవలయును.

— నిషాదగ్రహగృహీత లక్షణము —

గృహీత్వా కాష్ఠలోష్ఠాది భ్రమంతం చీరవాసనమ్.

35

నగ్నం ధావంతము త్రస్తదృష్టిం తృణవిభాషణమ్,

శ్మశానశూన్యాయతనం రథైశ్చ క్రమసేవినమ్.

32

తిలాన్నమద్యమాంసేషు సతతం సక్తలోచనమ్,

నిషాదాధిష్ఠితం విద్యా ద్వదంతం పరుషాశి చ.

33

మట్టిగడ్డలు, కజ్జలు వీనిని చేతులయందుఁగొనించుకొని సంచరించుట, నారచీరలంగట్టుట, పరుగులిడుట, ఒకపుడు దిగంబరుండుగనుండుట, భయముతోఁగూడిన బృష్టిగలిగియుండుట, తృణములను భూషణములుగాఁగొనించుట, శ్మశానాది శూన్య ప్రదేశంబులయందు వసించుట, పీఠులయందలి చెట్లక్రిందనుండుట, నువ్వులయన్నము మద్యము మాంసము వీనియందభిలాష కలిగియుండుట, పరుషముగ భాషించుట ఈలక్షణములుగల మనుజుని నిషాదగ్రహము సోఁకియున్నదని తెలిసికొనవలయును.

— ౧౦ ఔకిరణగ్రహగృహీత లక్షణము. ౧౦ —

యాచంత ముదకం చాన్నం త్రస్తాలోహితలోచనమ్,

ఉగ్రవాక్యం చ జానీయాన్నరమాకిరణార్ద్రత్వమ్.

34

అన్నోదకములను యాచించుట, అధైర్యముతోఁగూడిన యెఱ్ఱనికండ్లు కలిగియుండుట, క్రూరముగభాషించుట ఈ లక్షణములుగల మనుజునియందు ఔకిరణగ్రహము ప్రవేశించియున్నదని తెలిసికొనవలయును.

— ౧౧ వేతాళగ్రహగృహీత లక్షణము. ౧౧ —

గంధమాల్యరతిం సత్యవాదినం పరివేషినమ్,

బహుబ్బిద్రం చ జానీయాద్వేతాళేన వశీకృతమ్.

౪౦

మంచించందనము పుష్పహారములు వీనియందు నుర్రాగము కలిగియుండుట, సత్యముగభాషించుట, వణికుట, విశేషముగ భిక్షములు కలిగియుండుట ఈ లక్షణములుగల మనుజుని వేతాళగ్రహము సోఁకియున్నదని తెలిసికొనవలయును.

— ౧౨ విత్తగ్రహగృహీత లక్షణము. ౧౨ —

అప్రసన్నదృశం దీనవదనం శుష్కతాళుకమ్,

చలన్నయనపక్ష్యాణం నిద్రాశుం మందపావకమ్.

౪౧

అపసవ్యపరీధానం తిలమాంసగుడప్రియమ్,

స్థలద్వాచం చ జానీయాత్పితృగ్రహవశీకృతమ్.

౪౨

కలకఁబారిన సేత్రములు దైన్యముతోఁ గూడియుండు ముఖము, శుష్కించిన తాలుప్రదేశము, చలింపుచుండు కంటిరప్పలు, నిద్రించుస్వభావము, అగ్నిమాంద్యము, అపసవ్యముగ ధరించినశస్త్రము, నువ్వులు, మాంగము, బెల్లము వీనియందుప్రీతి, తడబడు మాటలు ఈ లక్షణములుగల మనుజుని, పితృగ్రహము సోఁకియున్నదని యూహించ వలయును.

— ౨౨ గురువృద్ధాదిగ్రహగృహీత లక్షణము. —

గురువృద్ధుని సిద్ధాభిశాపచింతానుహపతః,

వ్యాహారాహారచేష్టాభిర్యథాస్వం తద్గ్రహం వదేత్.

౪౩

గురువులు వృద్ధులు ఋషులు సిద్ధులు వీరియొక్క శాపాభిప్రాయముల కనుగుణముగ నెవనియొక్క యాహార పచన కృత్యములుండునో అట్టి మనుజునియందు వైచెప్పిన గురువు మొదలగుగ్రహములు ప్రవేశించియున్నవని తెలియవలయును.

— ౨౩ అసాధ్యహూత లక్షణము. —

కుమారబృందానుగతం నగ్న ముద్ధతమూర్ధజమ్,

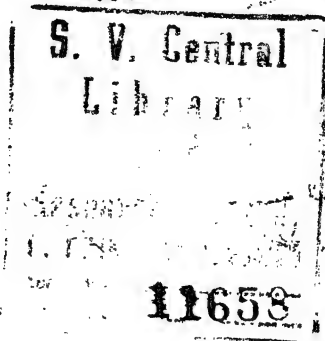
అస్వస్థమనసం దైర్ఘ్యకాలికం తం గ్రహం త్యజేత్.

౪౪

దిగంబరుండును, తలవెండ్రుకలు నిటబొడిచికొని యుండువాఁడును, స్వస్థత లేని మనస్సుకలవాఁడును, చిరకాలమనువర్తింపు గ్రహము కలిగియుండువాఁడును, బాలసమూహముచే నావరింపబడిన వాఁడును నగు మనుజునికి చికిత్సచేయంజనదు. ఇది అసాధ్యము.

ఇది అష్టాంగహృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రము

నాలుగవ యధ్యాయము ముగిసెను.

L B 231
35.6.31.4

శ్రీ రస్తు.

పంచమాధ్యాయము.

అవ. పూర్వాధ్యాయములో చెప్పయుండు దేవాదిభూతములు సోమకుటుంబం
జనించు రోగములకు చికిత్సలను తెలియపడుచుటకై భూతప్రతిషేధమును నీయధ్యాయము
చెప్పబడుచున్నది —

భూతప్రతిషేధాధ్యాయప్రారంభము.

నూ. అథాతో భూతప్రతిషేధం వ్యాఖ్యాస్యామః,

ఇతిహ స్కాహు రాత్రేయాదయో మహర్షయః.

భూతవిజ్ఞానీయాధ్యాయనిరూపణానంతరము భూతోపద్రవంబులకు దగిన చికిత్స
అనుబోధించునట్టి భూతప్రతిషేధమును నీయధ్యాయమును వినరించెదము.

అహింసాత్మక భూతచికిత్స ౧౦

భూతం జయే దహింసేచ్ఛం జపహోమబలివ్రతైః,

తపశ్శీలసమాధానజ్ఞానదానదయాదిభిః.

మనుజులను హింసించుటయందిచ్చలేని. భూతములను జపహోమ బలివ్రత తప
స్సదాచార సాంత్వనచనజ్ఞాన దాన దయాదులచే చికిత్సజేయవలయును.

భూతపీడా హరయోగము. ౧౦

హింశువ్యోమాల నేపాలీలశునార్కజటాజటాః,

ఆజలోమీ సగోలోమీ భూత కేశీ వచా లతా.

కుక్కుటీ సర్పగంధాఖ్యా తిలాః కాలవిషాశికే,

వజ్రస్రోక్తా వయస్థా చ శృంగీ మోహనవల్ల్యపి.

స్త్రోతోజంజనరత్నోఘ్నం రత్నోఘ్నం చాన్యదాషధమ్,

ఖరావ్యశ్యావిదుష్ట గ్రీర్క్ష గోధానకులశల్యకాః.

ద్వీపిమాంజారగోసింహవాళ్యఘృసాముద్రసత్వతః,

చర్మపిత్తద్విజనఖా వర్గైః స్నిగ్ధ సాధయేద్ధృతమ్.

౫

పురాణమథవా తైలం నవం తత్పాననస్యయోః,

అభ్యంగే చ ప్రయోక్తస్యమేషాం చూర్ణం చ ధూపనే.

౬

ఏభి శ్చ గుటికాం యుంజ్యాదంజనే సావపీడనే,

ప్రలేపే కల్ప మేతేషాం క్వాథం చ పరిషేచనే.

౭

ప్రయోగోఽయం గ్రహోన్మాదాన్ సాపస్మారాఞ్చమంసయేత్,

ఇంగున, త్రికటుకములు, హరిదశము, కస్తూరి, వెల్లుల్లి, జిల్లేడుకాడలు, జటా

మాంసి, అజలోమి (అనఁగాతులసి) తెల్లగరికె, నల్లవావిలి, నస, ప్రేంకణము, బూరుగు,

సూప్తి, నువ్వులు, కాకోళి, క్షీరకాకోళి, నల్లేరు, కరక్కాయలు, అతివస, మోహన

వల్లి, స్తోత్రోంజనము, తెల్లవాలు, గుగ్గిలము, రాక్షసబాధలను తొలగించునట్టి యితరా

షధములు, ముండ్లపంది, గాడిచె, గుజ్జిము, అడవిపంది, ఒంటె, యెలుగుబంటి, ఉడుము,

ముంగిస, పులి, పిల్లి, ఆవు, సింహము, పెద్దపులి, జలజంతువులు కీనియొక్క చర్మము

పిత్తము దంతములు గోళ్లు ఈ ద్రవ్యముల కల్పమును పాత్రనేతిలోగాని కొత్తనువ్వుల

నూనెలోగాని కలిపి పాకవిధి ప్రకారము పక్వముచేసి దానిని స్నానాభ్యంజన నస్యముల

యందు ప్రయోగించవలయును. పై ద్రవ్యముల నొకటిగజేర్చి చూర్ణముచేసి ధూపము

వేయవలయును. పైచూర్ణములను గుటికలుచేసి అంజనము వేయవలయును. పైద్రవ్యము

లనునూరి కల్పముచేసి లేపనమువేయవలయును. పైద్రవ్యములనుదకములోవైచి చక్కఁ

గకాచి స్నానము చేయించవలయును. అట్లుప్రయోగించినచో భూతబాధ, ఉన్మాదము,

అపస్మారము వీనిని పోగొట్టును.

ॐ భూతోపద్రవమునకు నస్యాములు. ॐ

గజాహ్వసిప్పలీమూల వ్యోషామలకసర్వ పాణ్.

౮

గోధానకులమార్జారర్పుషపిత్తప్రవేషితాన్,

నావనాభ్యంగనేకేషు విదధీత గ్రహపహాన్.

౯

ఏనుగుసిప్పల్లు, పుష్కరమూలము, త్రికటుకములు, ఉసిరికెవరుగు, ఆవాలు,

ఈ ద్రవ్యములను ఉడుము, ముంగిస, పిల్లి, మత్స్యములు వీనిపిత్తములతో నూరి నస్యా

భ్యంగపరిషేకములయందు ప్రయోగించిన గ్రహబాధలు నివర్తించును.

ॐ సిద్ధార్థక ఘృతము. ॐ

సిద్ధార్థకవచాహింగుప్రియంగురజనీద్యయమ్,

మంజిష్ఠా శ్వేతకటభీ వచా శ్వేతాద్రికర్ణికా.

౧౦

నింబస్య పత్రం బీజం తు నక్తమాలశిరీషయోః,
సురాహ్వం త్రూప్యవణం సర్విగ్గోమూత్రే తై శ్చతుర్గుణే. ౧౧

సిద్ధం సిద్ధార్థకం నామ పానే నస్యే ప్రయోజితమ్,
గ్రహాః సర్వా నిహంత్యాశు విశేషాదాసురాః గ్రహాః. ౧౨
కృత్యాలక్ష్మీవిపోన్మాదజ్వరాపస్పారపాష్ప చ,
ఏభిరేవాపదైర్భస్తవారిణా కల్పితో గదః. ౧౩

పానసన్యాంజనాలేప తనుఘర్షణయోజితః,
గుణైః పూర్వపదుద్దిప్తో రాజద్వారే చ సిద్ధికృత్. ౧౪

తెల్లవాలు, పస, ఇంగువ, ప్రేంకణము, పసుపు, మూనిపసుపు, మంజిష్ఠి, తెల్ల
గురికంజలు, అతివస, తెల్లగినియ, వేపాకు, కానుగువిత్తులు, దిరిసనపువిత్తులు, దేవదారు,
త్రికటుకములు వీనిని సమభాగములుగా గ్రహించి కల్కముచేసి ఆవునేతిలోకలిపి
నేతికినాలుగింతలు గోమూత్రముపోసి ఘృతపాకవిధిగ పక్వముచేసిన నది సిద్ధార్థక ఘృత
మనబడును. పానసస్యముల యందీఘృతము నుపయోగించిన సకలగ్రహబాధలు నివర్తించును. మఱియు నీఘృతనేనమువలన అసురగ్రహములు, శిశువము, అలక్ష్మి, విషము, ఉన్మాదము, జ్వరము, అపస్మారము, పాపము ఇవి పలాయనం బగును. వైతెల్లవాలు మొదలగు ద్రవ్యముల కల్కమును ఆవునేతిలో కలిపి అందులో నేతికి నాలుగింతలు గొట్టెమూత్రముపోసి విధిప్రకారము పక్వముచేసి పానసస్య అభ్యంజనలేపనములయందు ప్రయోగించిన గ్రహాభ్యుపద్రవములు నివర్తించుటయే గాక రాజద్వారమున సహితము సిద్ధికలుగును.

— భూతోపద్రవమునకు సిద్ధార్థకాది ఘృతములు. —

సిద్ధార్థకవ్యోమవచా శ్వగంధానిశాద్వయం హింగుషలాండు
కందమ్, బీజం కరంజాత్కుసుమం శీరీషాత్ఫలంచ వల్కశ్చ
కపిత్థవృక్షాత్. ౧౫

సమాణిమంథం సనతం సకుష్టం స్యోనాకమూలం కిణిహీ
సితా చ, బస్తస్య మూత్రేణ విభావితం తప్తితేన గవ్యేన
గుడాన్విదధ్యాత్. ౧౬

దుష్టప్రణోన్మాదత మోనిశాంధానుద్బద్ధ కాన్వారినిమగ్న
దేహాః, దిగ్ధాహతాః దర్భితసర్పదప్టాంస్తే సాధయంత్యం
జననస్య లేప్తైః. ౧౭

తెల్లవాలు, త్రికటుకములు, వసు, పెన్నేరుగడ్డ, పసుపు, సూనిపసుపు, ఇంగున వెల్లుగడ్డలు, క్రాసుగవిత్తులు, దిరిసెనపుపూలు, దిరిసెనపువిత్తులు, వెలగపట్ట, సైంధవలవణము, గ్రంథితగరము, చెంగల్వకోస్తు, దుందిలపువేళ్లు, తెల్లగినియ వీనిని సమభాగముగ గ్రహించి గొత్తేముత్రములో భావనచేసి ఆపుపిత్తముతోనూరి ఘుటికలుచేసి అంజన నస్యలేపనములయం గువయోగించిన దుష్ట వ్రణములు, ఉన్మాదము, లేచీకటి, బద్ధోదరము, సర్పవిషము మొదలగునవి నివర్తించును.

— భూతబాధాహరణము. —

కౌర్వాసాస్థిమయూరసించ్చబృహతీనిర్మాల్య పిండితక,
త్వజ్జ్వాంసీపుషదంశవిత్తుషవచాకేశాహినిర్మోచనైః,
నాగేంద్రద్విజశృంగహింగుమరివైస్తులైః కృతం ధూపనం,
స్కంధోన్మాదపిశాచరాక్షససురావేశజ్వరఘ్నం పరం.

౧౮

పత్తివిత్తులు, నెమలియీకెలు, చ్రాకుడు, శివనిర్మాల్యము, మ్రంగపట్టు, జటామాంసి, పిల్లివిష్ణుము, ఉముక, వసు, మనుజుని తలవెండుకలు, పాముకుబుసము, యేనుఁగుదంతము, ఇంగున, మిరియాలు, వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి చూర్ణము చేసి ధూపమువేసిన స్కందపిశాచ రాక్షస దేవగ్రహము సోఁకుటవలన జనించిన జ్వరము, ఉన్మాదంబును హరించును.

— భూతరావణపుత్రము. —

దండకము. త్రికటుకదళకుంకుమగ్రంథికఘోరసింహీ నిశాదారుసిద్ధార్థయు
గ్గాంబుశక్రావ్యయైః, సితలశున ఫలశ్రయోశీరతిక్తావచాతుఫ్థ యష్టి
బలాలోహితైలా శిలాపద్మకైః. దధితగరమధూక సారప్రియాహవ్య
విషాఖ్యవిషాతార్క్ష్యశైలైస్సచవ్యామయైః కల్మిషతైః, ఘృతమనవ
మశేషమూత్రాంశస్నిగ్ధం మతం భూతరావాహవ్యయం పానతస్తద్గ్రహ
ఘ్నం పరమ్.

౧౯

త్రికటుకములు, తమాలపత్రము, కుంకుమపువ్వు, మోడి, సర్జతౌరము, ములక, పసుపు, దేవదారు, ఆచాలు, తెల్లవాలు, కురువేరు, కొడిసెవిత్తులు, వెల్లుగడ్డ, త్రిఫలములు, వట్టివేరు, కటుకరోహిణి, వసు, కర్పరీతుల్రము, యష్టిమధుకము, చిట్టామట్టి, మంజిష్ఠ, వీలకులు, మణిశిల, పద్మకము, పెరుగు, గ్రంథితగరము, మధూకసారము, (అనఁగా ఇప్పుడంక) ప్రేంకణము, అతివసు, కాకోశి, రసాంజనము, శిలాజతు, చవ్య

ము, చెంగల్యకోష్ఠ పీనిని సమభాగములగ గ్రహించి కల్కముచేసి మూత్రవర్గములలో చెప్పియుండు ఎనిమిదివిధములైన మూత్రములలోకలిపి అందులో ప్రాత ఆపు నెయ్యిపోసి ఘృతపాకవిధిగ పాకముచేసిన నది భూతరాషభృతమనబడును. దీనిని పానముచేయించిన గ్రహభాగలన్నియు నివర్తించును.

—ॐ మహాభూతరావఘృతము. ॐ—

దండకము. నతమధుక కరంజలూక్షా పటోలీనమంగా వచాపాటలీహింగు సిద్ధాగ్ధసింహీనిశాయుగ్లతారోహిణీ, బదరకటు ఫలత్రికాకాండదారు కృమిఘ్నజగంధామ మరాంకోల్లకోశాతకీశిస్రనింబాంబు దేంద్రాహ్వయైః, గదశుకతనుపుష్పబీజోగ్రయస్త్వదికర్ణి నికుంభాగ్నిబిలైవస్థమైః కల్కితైర్నూత్రనగ్దేణ సిద్ధం ఘృతం, విధివినిహిత మాశు సర్వైః క్రమైర్వ్యజతం హంతి సర్వగ్రహాన్నాదకుష్ఠ జ్వరాం స్తన్మహాభూత రావం స్మృతమ్.

— ౨౦ —

గ్రంథితగరము, అతిమధురము, క్రానుగు, లక్క, చేదుపొట్ల, మంజిష్ఠ, ఐను, కలిగొట్టు, ఇంగువ, తెల్లవాలు, పెద్దములక, పనుపు, మ్రనిపసుపు, ప్రేంకణము, కటుక రోహిణి, రేగు, త్రికటుకములు, త్రిఫలములు, కాకాండము (అనగా హంసపాది లేక పెద్దవేము) దేనెదారు, వాయువిడంగములు, వాయింబ, తిప్పతీగె, ఊడుగు, చేదుబీర, మునగ, వేము, తుంగముస్తలు, కొడిసెవిత్తులు, చెంగల్యకోష్ఠ, దిరిసెనపుపువ్వులు, దిరిసెన పువిత్తులు, అతిపన, తెల్లగినియ, నల్లతెగడ, చిత్రమాలము, మారేడు పీనిని సమభాగములగ గ్రహించి కల్కముచేసి ఆపు నేతిలో కలిపి మూత్రవర్గములలో చెప్పియుండు ఎనిమిది మూత్రములనుచేర్చి విధిప్రకారము పక్షము చేయవలయును. ఇది మహాభూత రావఘృతమని చెప్పవలయును. దీనిని పానాస్థ్యంగనస్యాదులయం దుపయోగించిన స్వగ్రహములు, ఉన్మాదము, కుష్టువు, జ్వరము ఇవి నశింపముగ హరించును.

—ॐ భూతములకు బలిపూజాదికాలము. ॐ—

గ్రహ గృహంతి యే యేషు తేషాం తేషు విశేషతః,
దినేషు బలిహోమాదీన్ ప్రయుంజీత చికిత్సకః.

— ౨౧ —

ఏగ్రహ మేతిథియందు మరుజుని సోమనో యా గ్రహమున కాతిథియందు వై ద్యుడు బలిహోమ పూజాదులను చేయించవలయును.

—ॐ భూతములకు సామాన్యబలిద్రవ్యములు ॐ—

స్నానవస్త్రవసామాంసమద్యక్షీరగుడాది చ,
రోచతే యద్యదా స్తయేభ్య త్తేషామాహరేత్తదా. ౨౨

రత్నాని గంధమాల్యాని బీజాని మధుసర్పిషీ,
భక్ష్యాశ్చ సర్వే సర్వేషాం సామాన్యే విధిరిత్యయమ్. ౨౩

స్నానము, వస్త్రము, క్రొవ్వు, మాంసములు, మద్యములు, పాలు, బెల్లము మొదలగువానిలో నేగ్రహమున కేకాలమునకీది యిష్టముగనుండునో యాగ్రహమునకు దానిని ఆకాలమున నిష్పించవలయును. రత్నములు, గంధము, పుష్పములు, యవధాన్యాదులు, తేనె, నెయ్యి, పలుదెఱుగులైన భక్ష్యములు. ఇవి సర్వగ్రహముల కిష్టమైన వస్తువులు. కావున వానినన్నిగ్రహములకును బలిగ నిష్పించవలయును.

—ॐ దేవాదిభూతములకు బలిస్థానములు. ॐ—

సురర్షి గురువృద్ధేభ్యస్సిద్ధేభ్యశ్చ సురాలయే,
దిశ్యత్తరస్యాం తత్రాపి దేవాయోపహరేద్బలిమ్. ౨౪

పశ్చిమాయాం యథా కాలం దైత్యభూతాయ చత్వరే,
గంధర్వాయ గవాం మార్గే సవస్తాభరణం బలిమ్. ౨౫

పితృనాగ్రహే నద్యాం నాగేభ్యః పూర్వదక్షిణే,
యత్యాయ యత్యాయతనే సరితోర్వా సమాగమే, ౨౬

చతుష్పథే రాక్షసాయ భీమేషు గహనేషు చ,
రక్షసాం దక్షిణస్యాం తు పూర్వస్యాం బ్రహ్మరక్షసామ్. ౨౭

శూన్యాలయే పితౄణాం పశ్చిమాం దిశమాస్థితే,

దేవ, ఋషి, గురు, వృద్ధ, సిద్ధులకు దేవాలయంబులయందును, దేవగ్రహమునకు మాత్రము దేవాలయమునం దుత్తరవైపునందును బలినొసంగవలయును. ఆసురులకు పశ్చిమమున నాల్గుమార్గంబులు కలియుస్థానంబునను, గంధర్వులకు గోవులు గంచరించునట్టి మార్గంబునను, పితృగ్రహములకు నదీతీరమునందును, నాగగ్రహములకు నదియందాగ్నేయ వైపునను, యక్షగ్రహములకు యత్యాయమునను లేక రెండునదులు కలియుస్థానమునను, రాక్షసగ్రహమునకు నాలుగుమార్గములు కలియుస్థలంబునను, లేక భయంకరమైన వనములయందును, బ్రహ్మరాక్షస గ్రహములకు అడవిలో పూర్వదిశయందును, వైశాచగ్రహమునకు పశ్చిమదిక్కున శూన్యగృహమునందును, ఆయాగ్రహమునకుఁ జెప్పియుండు కాలములో బలినొసంగవలయును.

—ॐ దేవగ్రహ బలిద్రవ్యములు. ॐ—

శుచిశుక్లాని మాల్యుని గంధాః త్నైరేయమోదనమ్. ౨౮

దధిచ్ఛత్రం చ ధవళం దేవానాం బలిరిష్యతే,

పరిశుద్ధంబులును, తెల్లనిరంగులవియునైన పుష్పములు, చందనము, కీరాన్నము, షెరుగు, తెల్లనిగొడుగు వీనిని దేవగ్రహములకు బలిగ నిప్పించవలయును.

—ॐ దేవగ్రహపీడాహర ఘృతము. ॐ—

హింగునర్ష పషణ్డగ్రింధావ్యోమైరర్థపలోన్నితైః. ౨౯

చతుర్థణే గవాం మూత్రే ఘృతప్రస్థం విపాచయేత్,

తత్త్వాననావనాభ్యంగైర్దేవగ్రహవిమోక్షణమ్. ౩౦

ఇంగువ, ఆవాలు, నస, త్రికటుకములు వీనిని దినుసుకు ఒకటిన్నర పలముచొప్పున గ్రహించి కల్కముజేసి యొక ప్రస్థము అవునేతిలో కలిపి నాల్గు ప్రస్థములు గోమూత్రముచేర్చి ఘృతపాకవిధిగ పక్వముజేసి యాఘృతముచే పాన, నస్య అభ్యంజనములనుచేయించిన దేవగ్రహబాధలు నివర్తించును.

—ॐ దేవగ్రహపీడాహరనస్యాంజనములు. ॐ—

నస్యాంజనం వచాహింగులశునం బస్తవారిణా,

నస, ఇంగువ, వెల్లుల్లి వీనిని గొట్టెమూత్రముతోనూరి దేవగ్రహములు సోఃకి యుండువారికి నస్యాంజనములను చేయించవలయును.

—ॐ దైత్యగ్రహ బలిద్రవ్యములు. ॐ—

దైత్యే బలిర్బహుఫలస్సశీరకమలోత్పలః. ౩౧

అసురగ్రహమునకు పెక్కు-తెఱంగులైన ఫలములు. వట్టివేరు, తామరపువ్వు, నల్ల కటువ వీనితోడ బలినొసంగవలయును.

—ॐ సర్పగ్రహ బలిద్రవ్యములు ॐ—

నాగానాం సుమనోలాజాగుడాపూపగుడోదనైః,

పరమాన్నమధుక్షీరకృష్ణమృన్నాగకేసరైః. ౩౨

వచాపద్మపురోశీరకృత్పలదత్తైర్బలిః,

సర్పగ్రహంబులకు పుష్పములు, పరిపేలులు, బెల్లముగోఁజేసిన భిక్ష్యములు, బెల్లముచేర్చిన యవ్వము, పాయసము, తేనె, పాలు, నల్లమట్టి, నాగకేసరములు, వస, పద్మకము, గుగ్గిలము, వట్టివేరు, ఎఱ్ఱకలువ వీనితో బలి నిప్పించవలయును.

—ॐ సర్వగ్రహబాధాహరణస్యాంజనములు. ॐ—

శ్వేతపత్రం చ రోద్రం చ తగరం నాగసర్ప పాః. 33

శీతేన వారిణా పిష్టం నావనాంజనయో ర్హితమ్,

తెల్లతామరపువ్వు, లొడ్డుగు, గ్రంథితగరము, ఆవాలు వీనిని శీతోదకముతో నూరి సర్పగ్రహము సోఁకియుండువారికి నస్యాంజనములను చేయించిన హితముకలుగును.

—ॐ యక్షగ్రహ బలిద్రవ్యములు ॐ—

యక్షాణాం క్షీరదధ్యాజ్యమిశ్రకోదనగుగ్గులుః. 34

దేవదారుతృలం పద్మముశీరంవస్త్రకాంచనమ్,

హిరణ్యం చ బలి ర్యోజ్యో

యక్షగ్రహములకు పాలు, పెరుగు, నెయ్యి ఇవి కలిపిన యన్నము, గుగ్గిలము, దేవదారు, నల్లకలువ, తామరపువ్వు, నట్టివేరు, మంచిన స్త్రములు, బంగారు, వెండి వీనిని బలిగ నిర్పించవలయును.

—ॐ యక్షబాధాహరణస్యాదులు. ॐ—

మూత్రాజ్యక్షీరమేకతః. 35

సిద్ధం సమోన్మితం పాననావనాభ్యంజనే హితమ్,

హారితకీ హరిద్రే ద్వే లఘనో మరిచం వచా. 36

నింబపత్రం చ బస్తాంబుకల్మితం నావనాంజనమ్,

ఆపుపాలు, ఆపునెయ్యి, గోమూత్రము వీనిని సువభాగములుగ నేకముజేసి చక్కఁగకాచి పాన, నన్య, ఆశ్వంగములయం దుపయోగించిన యక్షగ్రహబాధ నివర్తించును. మఱియు కరక్కాయలు, పసుపు, మ్రానిపసుపు, వెల్లుల్లి, మిరియాలు, వస, వేఁపాకు, వీనిని గొఱ్ఱేమూత్రములోనూరి కల్కముచేసి నస్యాంజనములను చేయించిన యక్షగ్రహబాధ నివర్తించును.

—ॐ బ్రహ్మరాక్షస బలిద్రవ్యములు. ॐ—

బ్రహ్మరక్షో బలిస్సిద్ధం యవానాం పూర్ణమాఢకమ్. 37

తోయస్య కుంభః పలలం ఛత్రం వస్త్రం విలేపనమ్,

బ్రహ్మరక్షస్సునకు యవాన్నముచే నిండింపఁబడినపాత్ర, నీళ్లునిండియుండు కుండ, మాంసము, గొడుగు, వస్త్రము, చందనము వీనిని బలిగనొసంగవలయును.

—ॐ బ్రహ్మరాక్షసపీడాహరణస్యాదులు. ॐ—

గాయత్రీవింశతిపలక్వాఢేర్ధపలికైః పచేత్. 38

శ్రూషణత్రిఫలాహింగుషడ్గ్రంథామిశిసర్వపైః,
సనింబవత్రలశునైః కుడవాన్ సప్తసర్పిషః.

3౯

గోమూత్రే త్రిగుణే పానసన్యాభ్యంగేషు తద్ధితమ్,

త్రిఫలములు, త్రికటుకములు, ఇంగువ, వస, జటామాంసి, లేక సోఁపు, లేక ఆవాలు, వేఁపాకు, వెల్లుల్లి వీనిని ఒక్కొక్కటి అరపలముచొప్పున గ్రహించి కల్కము చేసి ఇరుపదిపలముల చంద్రకషాయములోకలిపి అందులో ఏడు కుడవములు ఆపు నెయ్యి, నేతికిమూడింతలు గోమూత్రమునుచేర్చి ఘృతపాకవిధిగ పక్వముచేసి పానాభ్యంగ నస్యములయం గుపయోగించిన బ్రహ్మరాక్షసబాధ నివర్తించును.

— రాక్షసబలి ద్రవ్యములు. —

రక్షసాం పలలం శుక్రం కుసుమం మిశ్రకౌదనమ్.

౪౦

బలిః పక్వామమాంసాని నిష్పావా రుధిరోక్షితాః,

రాక్షసగ్రహమునకు మాంసము, తెల్లనిపువ్వులు, మాంసముతోకలిపిన యన్నము, పక్వముచేయబడిన మాంసము, అపక్వముగనుండుమాంసము, రక్తములోతడిచిన అనుములు వీనిని బలిగ నొసంగవలయును.

— రాక్షసగ్రహబాధాహర నస్యాదులు. —

నక్తమాలశిరీషత్వక్ మూలపుష్పఫలానిచ.

౪౧

తద్వచ్చ కృష్ణపాటల్యా బిల్వమూలం కటుత్రికమ్,

హింగ్వంద్రయవసిద్ధార్థలశునామలకీఫలమ్.

౪౨

నావనాంజనయోర్యోజ్యో బస్తమూత్రహృతోగదః,

ఏభిరేవ ఘృతం సిద్ధం గవాం మూత్రే చతుర్గుణే.

౪౩

రక్షోగ్రహాన్ తారయతే పానాభ్యంజననావనైః,

క్రాసుగు, దిరిసెనవుత్తుము, నల్లకలిగొట్టుచెట్టు వీనియొక్క పట్టలు, వేళ్లు, పుష్పములు, ఫలములు, మారేడువేళ్లు, త్రికటుకములు, ఇందువ, కొడిసెవిత్తులు, తెల్లఆవాలు, వెల్లుల్లి, ఉసిరికపండ్లు వీనిని గొట్టెమూత్రముతోనూరి సన్యాంజనములు చేయించిన రాక్షసగ్రహబాధ తొలగను. మఱియు పైనిచెప్పిన క్రాసుగు మొదలగు ద్రవ్యములను సమభాగములుగ గ్రహించి కల్కముచేసి ఆపునేతియందుగలిపి అందులో నేతికి నాలుగింతలు గోమూత్రముచేర్చి ఘృతపాకవిధిగ పక్వముచేసి పానసన్యాభ్యంజనములు చేయించిన రాక్షసగ్రహబాధ తొలగిపోవును.

—ॐ పిశాచబలిద్రవ్యములు. ॐ—

పిశాచానాం బలిశ్శేఘ్ర పిణ్యాకః పలలం దధి.

౪౪

మూలకం లవణం సర్పి స్సభూతోదనయావకమ్,

పిశాచగ్రహమునకు మద్యము, తెలికపిండి, మాంసము, పెరుగు, కందమూలములు, ఉప్పు, నెయ్యి, యవాన్నము, భూతోదనము (అనగా పెరుగు, పసుపు, వరిపేలపిండి, నువ్వులు ఇవికలిపిన యన్నము) వీనిని బలిగొనఁగఁవలయును.

—ॐ పిశాచపీడాహర నస్యాదులు. ॐ—

హరిద్రాద్వయమంజిష్ఠామిసిసైంధవనాగరమ్.

౪౫

హింఘ్రప్రియంగుత్రికటురసోనత్రిఫలా వచా,

పాటలాశ్వేతకటభీశిరీషకుసుమైర్హృత్తమ్.

౪౬

గోమూత్రపాదికం సిద్ధం పానాభ్యంజనయోర్హృత్తమ్,

బస్తాంబుపిష్టైస్తైరేవ యోజ్యమంజననావనమ్.

౪౭

పసుపు, మానిపసుపు, మంజిష్ఠి, జటామాంసి, లేక సిన్నసదాప, సైంధవలవణము, సాంటి, యింగువ, ప్రేంకిణము, త్రికటుకములు, వెల్లల్లి, త్రిఫలములు, నన, కలిగొట్టు, తెల్లగురింజలు, దిరిసెనపువ్వులు వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి కల్కముచేసి నేతి లోకలిపి ఘృతమునకు నాల్గుభాగములు గోమూత్రముచేర్చి విధిప్రకారము పక్షముజేసి పానాభ్యంగములయందు పయోగించిన పిశాచగ్రహము నివర్తించును. మఱియు పైనిచే ప్పిన పసుపు మొదలగు ద్రవ్యములను గొట్టెమూత్రముతోనూరి పిశాచగ్రహమునోడి యుండువారికి అంజననద్యములను జేయించిన హితముకలుగును.

—ॐ దేవాదిగ్రహములకు తీక్ష్ణనస్యాదినిషేధము. ॐ—

దేవర్షిపితృగంధర్వే తీక్ష్ణం నస్యాది వర్జయేత్,

సర్పిపానాది మృద్వస్నిక్ భైషజ్యమవచారయేత్.

౪౮

ఋతే పిశాచాస్సర్వేషు ప్రతికూలం చ నాచరేత్,

స వైద్యమాతురం ఘ్నన్తి క్రుద్ధా స్తే హి మహశాజనః.

౪౯

దేవ, ఋషి, పితృ, గంధర్వగ్రహములయందు తీక్ష్ణమైన నస్యాద్యౌషధములను వర్జించి మృదువైన ఘృతపానాద్యౌషధంబుల నిస్పించవలయును. మఱియు పైశాచగ్రహంబులుతప్ప తదితరగ్రహములయందు తీక్ష్ణమును, ఆగ్రహములకు విరుద్ధములునైన చికిత్సలను చేయంజనదు. చేసినచో విశేషశక్తియుక్తంబులైన యాదేవాదిగ్రహములు కుపితంబులై రోగిని జంపుటయేగాక వైద్యునికూడజంపును.

ॐ సర్వగ్రహపీడలకు మంత్రజపము. ॐ

ఈశ్వరం ద్వాదశభుజం నాథమార్యావలోకితమ్,
సర్వవ్యాధిచికిత్సంతం జపక్ సర్వగ్రహజయేత్.

౫౦

తథోన్నాదానపస్సారానన్యం వా చిత్తవిప్లవమ్,
మహావిద్యాం చ నూయారీం శుచిం తం శ్రావయే త్సదా.

౫౧

భూతేశం పూజయేత్ స్థాణుం ప్రమథాఖ్యాం శ్చ తద్గణాన్,
జపం సిద్ధాంశ్చ తన్మంత్రాన్ గ్రహాన్ సర్వా నపోహతి.

౫౨

“ఈశ్వరంద్వాదశభుజమ్” అను మంత్రమును జపము చేయుచుండిన సర్వగ్రహ
పీడలకు, ఉన్మాదము, అపస్మారము, చిత్తభ్రమము ఇవియన్నియు మానును. మఱియు
ములు సోఁకియుండువారికి స్నానాదులను చేయించి శుచిగనుండు వారికి మా
రీమహావిద్యను ఎల్లపుడు వినిపించవలయును. సర్వభూతంబుల కధిపతియైన పరమే
శ్వర ప్రమథాఖ్యచేవలయు నీశ్వరగణంబులను పూజించి సకలసిద్ధిప్రదంబులైన పర
మహామంత్రములను జపించుచుండిన సర్వగ్రహబాధలు నశించును.

ॐ భూతగ్రహములకు అపస్మారచికిత్స. ॐ

యచ్చానంతరయోః కించిద్వక్ష్య తేఽధ్యాయయోర్హితమ్,
యచ్ఛక్తిమిహ తత్సర్వం ప్రయుంజీత పరస్పరమ్.

౫౩

ఈయధ్యాయమునందు దేవగ్రహములకు ప్రత్యేకముగ చెప్పియుండు చికిత్సలను,
కద ప్రతిషేధాధ్యాయమునందును, అపస్మారప్రతిషేధాధ్యాయమునందును చెప్పఁ
చికిత్సలను గ్రహములు సోఁకియుండువారికి చేయించవలయును.

ఇది అష్టాంగ హృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రమును

విదవయధ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ రస్తు.

షష్ఠాధ్యాయము.

అవ. భూతప్రతిషేధాధ్యాయమున “యచ్చానంతరయోః కించిద్వక్ష్యతే ౭
ధ్యాయయోర్హితమ్.” ఉన్మాదప్రతిషేధాధ్యాయములోను, అపస్మారప్రతిషేధాధ్యాయములోను చెప్పియుండు చికిత్సలను భూతగ్రహోపద్రవములను చేయవలయునని చెప్పియుండుటవలన భూత ప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము ఉన్మాదప్రతి
షేధాధ్యాయము చెప్పబడుచున్నది. —

ఉన్మాదప్రతిషేధాధ్యాయప్రారంభము.

నూ. అథాత ఉన్మాదప్రతిషేధం వ్యాఖ్యాస్యమః,

ఇతిహ స్నాహు రాత్రేయోదయో మహర్షయః.

భూతప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము ఉన్మాదరోగచికిత్సలను తెలియ పరచునట్టి ఉన్మాద ప్రతిషేధ మను నీ యధ్యాయమును వివరించెదము.

—ॐ షడ్విధోన్మాదములు. ॐ—

ఉన్మాదాష్టక్ పృథగ్దోషనిచయాధివిషోద్భవాః,

వాతజము, పిత్తము, క్లేష్మజము, సన్నిపాతజము, ఆధిజము, విషజము, అని ఉన్మాదరోగములు ఆఱువిధంబులు.

—ॐ ఉన్మాదస్వరూపము ॐ—

ఉన్మాదో నామ మనసో దోషైరున్మార్గైర్గుదః.

ప్రకోపమును జెంది విరుద్ధమార్గమున సంచరించునట్టి వాతపిత్తశ్లేష్మములచే మనస్సునందు జనించిన మదము తిక్క ఉన్మాదరోగమని చెప్పబడును.

—ॐ షడ్విధోన్మాదసామాన్య లక్షణము. ॐ—

శారీరమానసైర్గుప్తైరహితాదన్నపానతః,

వికృతాసాత్స్యసమలాద్విషమాదుపయోగతః.

విషమస్యాల్పసత్వస్య వ్యాధివేగ సముద్గమాత్,

క్షీణస్య చేష్టావై షమ్యాత్పూజ్యపూజావ్యతిక్రమాత్.

ఆధిభిశ్చిత్తవిభ్రంశాద్విషేణోపవిషేణ చ,
 ఏభిర్విహీననత్త్వస్య హృది దోషాః ప్రదూషితాః. ౪
 ధియో విధాయ కౌలుష్యం హత్వా మార్గాన్ మనోవహాన్,
 ఉన్నాదం కుర్వతే తేన ధీవిజ్ఞానస్సృతిభ్రమాత్. ౫
 దేహో దుఃఖసుఖభ్రష్టో భ్రష్టసారథివద్రథః,
 భ్రమత్స్యచింతితారంభః

శారీరదోషము, మానసదోషము, అహితముగను విరుద్ధముగను అసాత్మ్యముగను విషమముగనునుండు నాహారపానములు; వ్యాధివేగము, విరుద్ధాచారము, సజ్జనావమానము, మనోవ్యాధి, విషోపవిషములు అనువానిచే మనుజునికి వాతాదిదోషములు హృదయమునందు దుష్టంబులై బుద్ధికిమాలిన్యమును కలుగజేసి మనస్సును సహించునట్టిస్థానో మార్గములను చెరచి ఉన్నాదరోగమును కలుగజేయును. దానిచే మనుజునికి బుద్ధి విజ్ఞానస్మృతులుచెడి శరీరము సుఖదుఃఖజ్ఞానరహితంబై సారథివిహీనంబైన రథముచందంబున విరుద్ధమార్గమున సంచరింపుచుండును. మఱియు నారోగి కృత్యాకృత్య వివేకహాస్యండై యనుచిత కాగ్యములను చేయుటకు యత్నించును.

—ॐ వాతజ్వోన్నాద లక్షణము. ॐ—

తత్రవాతా త్కృశాంగతా.

౬

అస్థానే రోదనా శ్రోతహానితస్త్రితనర్తనమ్,
 గీతవాదిత్రవాగంగవిక్షేపస్ఫోటనాని చ. ౭
 అసామ్నా వేణువీణాదిశబ్దానుకరణం ముహుః,
 ఆస్యాత్ఫేనాగ మోఽజప్రమటనం బహుభాషితా. ౮
 అలంకారోఽనలంకారై రయానైగమనోద్యమః,
 గృద్ధి రభ్యవహార్యేషు తల్లాభే వావమానతా. ౯
 ఉత్పిండితారుణాక్షీత్వం జీర్ణే చాన్నే గదోద్భవః,

వాతదోషమువలన జనించిన ఉన్నాదరోగమునందు అంగములు కృశించుట, కారణములేకయే యేడ్చుట, కూతవేయుట, నవ్వుట, ఆడుట, పాడుట, వాద్యము వాయింపుట, అనియవములు కదలించుట, ఆస్ఫోటనము, (అనగా భుజములనుతట్టుట) గర్వముతో పలుమారు పిల్లనగ్రోవినవీణనుబోలె శబ్దముజేయుట, నోటియందు నురుగువెడలుట, ఎల్లపుడు తిరుగుచుండుట, అధికముగ మాటలాడుట, అలంకారమునకు యోగ్యముకానివస్తువులచే నలంకారము జేసికొనుట, వాహనమునకు అర్హముకాని కాస్తాదుల

నెక్కి సంవరించుటకు యత్నించుట, అన్నాదులయందు మిక్కుటమైన యిచ్చకలు గుట, అన్నము దొరకినచో దానిని తిరస్కరించుట, కండ్లు ఎఱ్ఱనై నిక్కబొడుచుకొని యుండుట, అన్నము జీర్ణమైనపిదప రోగము ప్రకోపించుట ఈ లక్షణములు కలిగి యుండును.

— ౧౭ పిత్తదోష్టాదలక్షణము. ౧౬ —

పితృత్వంత్యనం క్రోధో ముష్టిలోష్టాద్యభిద్రవః. ౧౦

శీతచ్ఛాయోదకాకాంతా నగ్నత్వం పీతవర్ణతా,

అసత్యజ్వలనజ్వాలాతారకాదీపదర్శనమ్. ౧౧

పిత్తదోషమువలన జనించిన యున్మాదరోగమునందు బెడరించుట, కోపము, మట్టిగడ్డలు మొదలగు వానినెత్తుకొని పరుచిడుట, శీతలమైననీడ, ఉదకము నీనియందిచ్చు గలుగుట, దిగంబరుడుగనుండుట, శరీరము పసుపువర్ణముగనగుట, అగ్నిజ్వాల నక్షత్రములు దీపములు ఇవి లేవండినను అవియుండునటుల కంటికి గుపడుట ఈ లక్షణములు కలిగియుండును.

— ౧౮ కఫదోష్టాదలక్షణము. ౧౭ —

కఫాదరోచకశ్చర్దిరత్వేహాహారవాక్యతా,

స్త్రీకామతా రహఃప్రీతిర్గాలాసింఘాణకస్రుతిః. ౧౨

బైభత్స్యం శౌచవిద్యోహో నిద్రాశ్చయథురాననే,

ఉన్మాదో బలవాక్ రాశ్రౌ భుక్తమాత్రే చ జాయతే. ౧౩

కఫదోషమువలన జనించిన యున్మాదరోగమునందు అరోచకము వాంతియుగలు గుట, సంచార ఆహార సంభాషణములు స్వల్పములుగనుండుట, స్త్రీయందభిలాషజనించుట, ఏకాంతస్థలమునందు వసించుటకు ప్రీతిగలుగుట, జొల్లు, చీమిడికారుట, అసవ్యముగనుండుట, ఆహారమును ద్వేషించుట, విశేషముగనిద్రించుట, ముఖమునందు వాపు కలుగుట, రాత్రియందును భుజించినప్పుడును అధికముగ ఉన్మాదము ప్రకోపించుట, ఈ లక్షణములు కలిగియుండును.

— ౧౯ సన్నిపాతదోష్టాదలక్షణము. ౧౮ —

సర్వాయతనసంస్థానసన్నిపాతే తదాత్మకమ్,

ఉన్మాదం దారుణం విద్యాత్తం భిషక్పరివర్జయేత్. ౧౪

సన్నిపాతమువలన జనించిన యున్మాదమునందు వాతాద్యన్మాదరోగములకు పేరుపేరుగ చెప్పియుండు లక్షణము లన్నియు కలిగియుండును. ఇది మిగుల దారుణమైనది యగుటంజేసి చికిత్సయందు వర్జింపవలయును.

—ॐ మనోవ్యాధివలన జనించిన ఉన్మాదలక్షణము ॥—

ధనకాంతాదినాశేన దుస్సహేనాభిషంగవాక్,

పాండుర్దీనో ముహుర్ముహ్యో హాహేతి పరిదేవతే. ౧౫

రోదిత్యకస్సాన్నియతే తద్గుణా బహుమన్యతే,

శోకక్లిప్తమనా ధ్యాయో జాగర్హాకో విచేష్టతే. ౧౬

ధనము ప్రియురాలుమొదలగు తనకు మిక్కిలి ప్రియములగు వస్తువులు నాశన మగుటవలన జనించిన దుస్సహశోకముచే నున్మాదరోగము కలుగును. దానియందు మనుజుఁడు తెలుపువల్లముగలవాఁడై దైన్యముతో పలుమారు మార్గము జెందుచు హా యనియేడ్చుచునుండును. అకస్మాత్తుగ మరణమునుజెందును. అయిష్టవస్తువులగుణంబు లను పలుమారు స్తుతించును. శోకముచే పీడింపబడిన మనస్సుగలవాఁడై చింతింపుచు నిద్రించకయే తిరుగుచుండును.

—ॐ విషజోన్మాదలక్షణము. ॥—

విషేణ శ్యానవదనో నష్టచ్ఛాయాబలేంద్రియః,

వేగాంతరేపి సంభ్రాంతో రక్తాక్షస్తం వివర్ణయేత్. ౧౭

విషసంబంధమువలన జనించిన ఉన్మాదరోగము గలవానికి ముఖము నలుపుబారి యుండును. శరీరకాంతి బలము ఇంద్రియములునునశించును. భ్రమకలుగును. నేత్రము లెఱ్ఱగనగును. ఇట్టివానిని చికిత్సయందు వర్జింపవలయును.

—ॐ వాతజోన్మాదచికిత్స. ॥—

అథానిలజ ఉన్నాదే స్నేహపానం ప్రయోజయేత్,

పూర్వ మావృతమార్గే తు సస్నేహం మృదు శోధనమ్. ౧౮

వాతమువలనజనించిన ఉన్మాదరోగికి తొలుత స్నేహపానమును చేయించవల యును. వాతమార్గము నడ్డగింపబడియుండినయెడల స్నేహముతో గూడినదిగను మృదువు గనునుండు విచేపనౌషధము నిస్పించవలయును.

—ॐ కఫజపిత్తజోన్మాదచికిత్స. ॥—

కఫపిత్తభవే ౭ప్యాదౌ వమనం సవిరేచనమ్,

స్నిగ్ధస్విన్నస్య వస్తిం చ శిరసస్సవిరేచనమ్. ౧౯

తథాస్య శుద్ధదేహస్య ప్రసాదం లభతే మనః,

కఫజోన్మాదము, పిత్తజోన్మాదము వీరియందు రోగికి స్నేహస్వేదకర్మలను చేయించి యథాక్రమముగ వమనవిరేచనంబుల కొనంగవలయును. (కఫజోన్మాదమున

వసునంబును, పితృజ్ఞానాదంబున విరేచనంబును జేయించవలెననుట) వస్త్రీకర్మ శిరో విరేచనము వీనిని చేయించవలయును. ఇటుల చేయుటవలన శరీరము శుద్ధమై మనస్సు ప్రసన్నతనుజెందును.

“ఉన్నాదం స్నేహపానేన సర్వం పూర్వముపాచరేత్”

ఉన్నాదరోగము లన్నిటియందును తొలుత స్నేహపానము చేయించవలయును. అని చరకమునందు చెప్పియున్నది.

— ఉన్నాదరోగమున నస్యాంజనములు. —

ఇత్థమప్యనున్మత్తౌ తు తీక్ష్ణం నావనమంజనమ్. ౨౦

హర్షణాశ్వాసనోత్త్రాసభయతాడనతర్జనమ్,

అభ్యంగోద్వర్తనాలేపఘామాః పానం చ సర్విషః. ౨౧

యుంజ్యతాని హి శుద్ధస్య నయంతి ప్రకృతిం మనః,

పైచెప్పిన ప్రకారము చికిత్సచేసియు వాతజాద్యాన్నాదరోగములు నివర్తించక యుండిన తీక్ష్ణమైన నస్యము అంజనము వీనిని ప్రయోగించవలయును. మఱియు సంతోషపటచుట, సుమాధానపటచుట, ఉలికిపడునట్లుచేయుట, కొట్టుట, బెడరించుట, అభ్యంగము, నలుగు, లేపనములు, ఘామపానము, ఘృతపానము వీనిని చేయవలయును. ఇటుల జేసిన యారోగి మనస్సు స్వస్థతనుజెందును.

— ఉన్నాదరోగమునకు హింగాదిఘృతము. —

హింగుసావర్చలవ్యోమై ర్ద్విపలాంశైర్మృతాఢకమ్. ౨౨

సిద్ధం సమూత్రమున్నాదభూతాపస్నారనుత్పరమ్,

ఇంగున, సావర్చలవణము, త్రికటుకములు వీనిని దినుసుకు రెండేసి పలముల చొప్పున గ్రహించి నూరి ఒక ఆఢకము ఆవునేతిలోకలిపి అందులో గోమూత్రముబోసి ఘృతపాకవిధి పక్వముచేసి దానినిప్పించిన ఉన్నాదము, భూతబాధ, అపస్మారము ఇవి హరించును.

— బ్రాహ్మీఘృతము. —

ద్వాప్రళాః స్వరసాద్భాగ్భిః ఘృతప్రథం చ సాధితమ్. ౨౩

వ్యోమశ్యామాత్రివృద్ధంతిశంఖపుష్పీనృపదుమైః,

ససప్తలాక్ష్మిమహరైః కల్కితైరక్షసమ్మితైః. ౨౪

పలవృద్ధ్యా ప్రయుంజిత పరం మాత్రాచతుష్ఫలమ్,

ఉన్నాదకుషాపస్నారహరం సంధ్యానుతప్రదమ్. ౨౫

వాత్సర్వరస్మృతిమేధాకృద్ధన్యం బ్రాహ్మీఘృతం స్మృతమ్,

మండుక బ్రహ్మ (సరస్వతియాకు) స్వరసము (2) ప్రస్థములు, అపునైయ్యి (1) ప్రస్థము వీని నేకముజేసి అందులో త్రికటుకములు, నల్లసుగంధిపాల, నల్లతెగడ, దంతివేల్లి, శంఖపుష్పి, రేల, సంబరేణు, వాయువిడంగములు వీనినిదినుసుకు కర్షప్రమాణము చొప్పున గ్రహించి కల్కముచేసి కలిసి పక్వముచేసిన నది బ్రాహ్మీఘృతమనబడును. దీనిని మొదటిదినమున 1 పలము, 2 వ దినమున 2 పలములు, 3 వదినమున 3 పలములు, 4 వదినమున 4 పలములు నిప్పించి, 5 వదినము మొదలు 5 పలములచొప్పున నిప్పించుచుండిన ఉన్నాదము, కుఱ్ఱపు, అపస్మారంబును హరించును. గోద్రాలు గర్భముగరించును. వాక్పటుత్వము, స్వరము, స్మృతి, మేధ వీనిని వృద్ధిపరచును. మిగుల ప్రశస్తమైనది.

—ॐ కల్యాణకఘృతము. ॐ—

వరావిశాలాభద్రైలాదేవదార్ద్యలవాలుకైః. ౨౬

ద్విసారిబాద్విరజనీద్విస్థిరాఫలినీనతైః,
బృహతీకుప్తమంజస్థానాగకేసరదాడిమైః. ౨౭

వేల్లతాళీసపత్తైగ్రలామాలతీముకుళోత్పలైః,
నదస్తీపద్మకహిమైః కర్ణాంతైః సుర్విషః పచేత్. ౨౮

ప్రస్థం భూతగ్రహాన్నాదకాసాపస్మారపాప్లును,
పాండుకండుావిషే శోఫే మోహే మేహే గరే జ్వరే. ౨౯

అరేతస్యప్రజసి వా దైవోపహతచేతసి,
అమేధసి స్థలద్వాచి స్మృతికామేల్పపావకే. ౩౦

బల్యం మాంగల్యమాయుష్యం కాంతిసాభాగ్యపుష్టిదమ్,
కల్యాణకమిదం సర్విశ్చేష్ఠం పుంసవనేషు చ. ౩౧

త్రికటములు, పెద్దపాపర, పెద్దయేలకులు, దేవదారు, కూతురుబుడమ, (నూగుదోస), సుగంధిపాల, నల్లసుగంధిపాల, పసుపు, మ్రానిపసుపు, ముయ్యాకుపొన్న, నక్కతోకపొన్న, ప్రేంకణము, గ్రంథితగరము, నాకుడు, చెంగల్యకోళ్ళు, మంజిష్ఠ, నాగకేసరములు, దానిప్పు, వాయువిడంగములు, తాళిసపత్రి, పిన్నయేలకులు, జాజిమొగ్గలు, నల్లకలువ, దంతి, పద్మకము, చందనము వీనిని దినుసుకు కర్షప్రమాణముచొప్పున గ్రహించి నూరి ఒక ప్రస్థ మాపునైయ్యిలోచేర్చి ఘృతపాకవిధిగ పక్వముచేసిన నది కల్యాణకఘృతమనబడును. భూతబాధ, గ్రహబాధ, ఉన్నాదము, కాసము, అపస్మారము, క్షయము, పాండువు, చుకుడ, విషము, శోఫ, మోహము, ప్రమేహము, స్థారవిషము, జ్వరము వీనియందును, రేతస్సు క్షయించినవారు, సంతానములేనివారు, చిత్తభ్రమ

ముగలవారు, బుద్ధిచేసినవారు, మాటలుతడబడియుండువారు, స్మృతినికోరువారు, జాతరా
గ్ని స్వల్పముగనుండువారు, వీరికిని మిగుల శ్రేష్ఠంబు. బలము, ఆయుర్వృద్ధి, కాంతి,
పుష్టి వీనిని గలుగజేయును. గొడ్రాలికి సంతానమును గలుగజేయును.

— ౧౭ మహాకల్యాణకఘృతము. ౧౬ —

ఏభ్యో ద్విసారివాదీని జలే పక్త్యైకవింశతిమ్,
రసే తస్మిన్ పచే త్సర్పిర్వృష్టిక్షీరచతుర్థణమ్. 3౨

వీరాద్విమేదాకాకోలీకపికచ్ఛావిషాణిభిః,
శూర్పపర్ణి యుతై రేతస్సుహాకల్యాణకం పరమ్. 33

బృంహణం సన్నిపాతఘ్నం పూర్వస్నా దధికం గుణైః,

పూర్వశ్లోకములో చెప్పియుండు శ్రీత్రిఫలములు మొదలు నేడు ద్రవ్యములను వర్జించి
సుగంధిపాల మొదలగు (21) ద్రవ్యములను సుసుభాగములుగ నుదకములోవైచి పాదావ
శేషముగ కషాయముకాచి యాకషాయము (4) భాగములు, ఘృతము (1) భాగము, తొ
లియీత ఆవుపాలు (4) భాగములు. ఇటుల నేకముచేసి అందులో పిల్లిపీచర, మేద, మ
హామేద, కాకోలి, రేగటిమాలగోవిల, కర్కాటకశృంగి, పిల్లి పెసర వీనిని ప్రత్యేకము
ఒక పలముచొప్పన గ్రహించి కల్కముచేసికలిపి ఘృతపాకవిధిగ పక్వముచేసిన నదిమ
హాకల్యాణక ఘృతమనబడును. శరీరపుష్టిని గలుగజేయును. సన్నిపాతమును పోకడచును.
కల్యాణఘృతమునకన్న విశేషగుణముగలది.

— ౧౮ మహాపిశాచకఘృతము. ౧౭ —

జటిలా పూతనా కేశీ చారటీ మర్కటీ వచా. 3౪

త్రాయమాణా జయా వీరా చోరకః కటురోహిణీ,
కాయస్థా సూకరీ ఛత్రా అతిచ్ఛత్రా పలంకషా. 3౫

మహాపురుషదంతా చ వయస్థా నాకులీద్వయమ్,
కటంభరా వృశ్చికాళీ శాలిపర్ణి చ తైర్ఘృతమ్. 3౬

సిద్ధం చాతుర్ధికోన్నాదగ్రహపస్నారనాశనమ్,
మహాపైశాచకం నామ ఘృతమేతద్వధా మృతమ్. 3౭

బుద్ధిమేధాస్మృతికరం బాలానాం చాంగవర్ధనమ్,

జటామాంసి, కరక్కాయలు, గంధమాంసి, మునుగుదామర, దూలగోవిల, వస,
కలుక్రానుగు, చిరుతక్కులి, కాకోలి, కచోరములు, కటుకరోహిణి, ఉసిరిక, వృద్ధదా
రుకము, దనియాలు, సదాప, లక్క, పిల్లిపీచర, క్షీరకాకోలీ, సర్పాక్షి, పెద్దసర్పాక్షి,

గొంతెమగోరు, తేలుచుణికట్టు, ముయ్యకుపొన్న వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి నూరి ఆపు నేతిలో కలిపి ఘృత పాక విధిగ పక్వము చేసిన నది మహాపైశాచకఘృతమనఁబడును. అప్పు తతుల్యమైనది. బుద్ధి, దారుణాశక్తి, స్మృతి వీనిని గలుగజేయును. బాబర యంగము లను వృద్ధిపరచును.

—ॐ ఉన్మాదహరవర్తి. ౧౦—

బ్రాహ్మమైంద్రిం విడంగాని వ్యోషం హింగు జటాం మురాం.

రాన్నాం విశల్యాం లశునం విషఘ్నీం సురసాం వచామ్,

జ్యోతిష్కతీం నాగవిన్నామనంతాం సహారీతకీమ్.

3౯

కాచ్ఛీం చ హస్తీమూత్రేణ విప్త్వా చ్ఛాయావిశోషితా,

వర్తి ర్నస్యాంజనాలేపహూపై రున్మాదసూదనీ.

౪౦

మండూకబ్రహ్మి (సరస్వతియాకు), పిన్నపాపర, వాయువిడంగములు, త్రికటు కములు, ఇంగువ, జటామాంసి, మురయను గ్రంథ్యము, సన్నరాస్నము, చెన్నచెర్లగడ్డ, వెల్లుల్లి, అతివస, తులసి, వస, మెరపుతీగె (మాల్కింగిని), నాగదంతి, దూలగొండి, కరక్కాయలు, సౌరాష్ట్రీకము (అనఁగా తువరిమన్ను), వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి ఏనుఁగ మూత్రముతో నూరి వర్తిచేసి నీడనెండించి దానిచే నస్యము అంజనము లేపము ధూపము వీనినిచేయించిన ఉన్మాదము హరించును.

—ॐ ఉన్మాదహరస్వేదాభ్యంగాదులు. ౧౧—

అవవీడాశ్చ వివిధాః సర్వపాః స్నేహసంయుతాః,

కటుతైలేన చాభ్యంగో ధ్వాపయేచ్ఛాస్య తద్రజః.

౪౧

సహింగు స్తీక్షణధూమశ్చ సూత్రస్థానోదితో హితః,

నానావిధ అవవీడస్వేదములు, ఆననూనెచే అభ్యంగము, ఆవాలమార్జమును గొట్టములోపోసి ముక్కులోనునిది నోటితో ఊదుట, సూత్రస్థానములో చెప్పియుండు తీక్షణధూమమును ఇంగువ సహితముగ ప్రయోగించుట వీనిని ఉన్మాదరోగమునందు చేయవలయును.

—ॐ ఉన్మాదరోగ హరిఘోషాదులు. ౧౨—

శృగాలశల్యకోలూకజలూకావృషబస్తజైః.

౪౨

మూత్రపిత్తశకృల్లోమసఖచర్మభిరాచరేత్,

ధూపధూమాంజనాభ్యంగప్రదేహపరిషేచనమ్.

౪౩

నక్క, ముండ్లపంది, గుడ్లకూబ, రాత్రులయందు సంచరింపు నొకవిధమైన పక్షి,

యెద్దు, గొట్టె వీనియొక్క- మూత్రము, పిత్తము మలము వెండుకలు గోళ్లు చర్మము వీనిచేఁదూపము, అంజనము, అభ్యంగము, పట్టు, పరిషేకము వీనిని ఉన్మాదరోగమునందు చేయించవలయును.

❧ వాతశ్లేష్మీన్మాదమునకు ధూపము. ❧

ధూపయేత్సతతం చై నం శ్వగోమతైస్త్రిస్తు పూతిభిః,

వాతశ్లేష్మాత్సకే ప్రాయః

వాతశ్లేష్మమువలన జనించిన యున్మాదరోగమునందు దుర్గంధముతోఁ గూడి యుండు కుక్క-మాంసము గోమాంసము మత్స్యములు వీనిచేత ధూపము వేయవలయును.

❧ పిత్తోన్మాద చికిత్స. ❧

పైత్తికే తు ప్రశస్యతే.

౪౪

తిక్తకం జీవసీయం చ సర్పిః స్నేహశ్చ మిశ్రకః,

శిశిరాణ్యన్నపానాని మధురాణి లఘూని చ.

౪౫

విధ్యేచ్ఛిరాం యథోక్తాం వా తృప్తం మేద్యామిషస్య వా,

నివాతే శాయయేదేవం ముచ్యతే మతివిభ్రమాత్.

౪౬

పిత్తమువలనజనించిన యున్మాదమునందు తిక్తకఘృతము, జీవసీయ ఘృతము, యమకస్నేహము వీనిని నిష్పించవలయును. శిశముగను మధురరసముగలవిగను లఘువుగను నుండు నన్నపానాదుల నిష్పించవలయును. మతియు నిరావిస్య ధ్యాయములో చెప్పి యుండు ప్రకారము నిరనువేధించవలయును. మదకరమైన మాంసమును తృప్తిగ భుజిం పఁజేసి యాయున్మాదరోగిని గాలితేనిధలములో పరుండునటుల చేయవలయును. ఇటు లచేసిన బుద్ధిభ్రమము నివర్తించును.

❧ ఉన్మాదశమనోపాయము ❧

ప్రక్షిప్యైసలిలే కూపే శోషయేద్వా బుభుక్షయా,

ఆశ్వాసయేత్సుహృత్తంవా వాక్యైర్ధర్మార్థసంహితైః.

౪౭

బ్రూయూదిష్టవినాశం వా దర్శయేదద్భుతాని వా,

బద్ధం సర్వ పతైలాక్తం న్యస్తం చోత్తానమాతపే.

౪౮

కపికచ్చాప్యైథవా త పైర్గోహతైలజలైస్సృశేత్,

కశాభి స్తాడయిత్వావా బద్ధం శ్వశ్రే వినిషీవేత్.

౪౯

లథవా వీతశస్త్రాశ్శజనే సంతమసే గృహే,

సప్రోద్ధృతదంష్ట్రీణ దాంతైస్సింహై ర్గజైశ్చ తమ్.

౫౦

అథవా రాజపురుషా బహిర్నీత్వా సుసంయతమ్,

భావయేయర్హధేనై నం తర్జయంతో నృపాజ్ఞయా. ౫౧

దేహదుఃఖభయేభ్యో హి పరం ప్రాణభయం మతమ్,

తేన యాతి శమం తస్య సర్వతో విప్లుతం మనః. ౫౨

సిద్ధాక్రియా ప్రయోజ్యేయం దేశకాలాద్యపేక్షయా,

ఉన్మాదరోగిం ఉదకములేనిబావిలో త్రోసి ఆకలిచేసు స్కించునటుల చేయవలయును.

లేక స్నేహితులు ధర్మార్థసహితముగనుండు వచనములచే సమాధాన పరచవలయును.

లేక యిష్టద్రవ్యబంధు వివాశమును చెప్పవలయును.

లేక ఆశ్చర్యములనుచూపించవలయును.

లేక ఆవాలనూ నెను శరీరమునకు తేవనముచేసి కదలకుండునటుల కట్టి యెండలో వెలికిలపరుండునటుల చేయవలయును.

లేక దురదగొండియాకును శరీరముపై రాచవలయును.

లేక ఇనుము నెఱ్ఱగకాల్చి శరీరమునకు తాకించవలయును.

నూ నెనుగానిఉదకమునుగాని చక్కఁగకాచి శరీరముపై పోసెదమని చెప్పవలయును.

లేక కొరడాచే కొట్టి కదలకుండాకట్టి పల్లములో త్రోయవలయును.

లేక ఆయుధము, రాయి, జనము ఇవి లేకుండునదియు, చీఁకటిగ నుండునదియునైన గృహములో త్రోయవలయును.

లేకకోరలుతీసినపాముచేతను, శిక్షచేస్వాధీనములుగనుండునింహముచేతను, ఏనుఁగుచేతను, బెడరించవలయును.

లేక రాజగతులు బైటికితీసికొనిపోయి అవయవములను కదలకకట్టి రాజునిన్నుచంపునటుల ఉత్తరపు చేసెనని చెప్పి నిన్నుచంపెదమని బెడరించవలెను ఇటులచేసిన శరీరదుఃఖ భయములకన్న ప్రాణభయము ప్రబలముగనుండుటవలన రోగిమనస్సు మిగులభయపడి స్వస్థతను జెందును.

పైచెప్పిన చికిత్సలను దేశకాల బలాదుల ననుసరించి చేయవలయును.

—ॐ ఆదిజోన్మాద సమనోపాయము. ౧౧—

ఇష్టద్రవ్యవినాశాత్తు మనో యస్యోపహస్యతే.

౫౩

తస్య తత్సదృశప్రాప్తిసాంత్యాశ్వాసైశ్శమం నయేత్,

మరుజున కీర్తద్రవ్యములు నశించుటవలన మనస్సుచెడి ఉన్మాదరోగముకలుగును.

అట్టివానికి మరల నాద్రవ్యాదులనుగాని వానికిసమములైన వస్తువులనుగాని లభింపఁజేయవలయును.

ప్రియవచనములచే సమాధానము చెప్పవలయును.

ఇటులజేసిన యాయుష్టాదరోగము శమించును.

—ॐ కామాదిజోన్మాదశమనోపాయము. ౧౨—

కామశోకభయక్రోధహర్షే ర్మూలోభసంభవాత్.

౫౪

పరస్పరప్రతిద్వంద్వైరేభిరేవ శమం నయేత్,

కామము శోకము భయము కోపము సంకోపము అనూయ లోభము వీనివలన జనించిన యున్మాదమును వలస్పరవిరుద్ధములైన వైకామాదులచే (అనగా కామముచే జనించిన యున్మాదమును శోకభయములచేతను, శోకభయములవలన జనించిన యున్మాదమును కామాదులచేతను) శమింపఁజేయవలయును.

— భూతజోన్మాదచికిత్స —

భూతానుబంధమిట్లేత స్తోక్తలింగాధికాకృతిమ్. ౫౧

యద్యన్మాదే తతః కుర్యాద్భూతనిర్దిష్టమాషధమ్,

నిదానోపద్రవాదులు వాతజాద్యన్మాదములకు చెప్పియుండు లక్షణములకంటె ఉన్మాదరోగమున నధికముగనుండినచో నది దేవాదిభూతసంబంధమువలన జనించినదని తెలిసికొని దానికిభూతప్రతిషేధాధ్యాయములో చెప్పియుండు చికిత్సలను చేయవలయును.

— భూతజోన్మాదమున బలిదానము. —

బలిం చ దద్యాత్పలలం యావకం సక్తుపిండికామ్. ౫౨

స్నిగ్ధం మధురమాహారం తండులాక్ రుధిరోక్షితాక్,

పక్వామకాని మాంసాని సురామైరేయమాసవమ్. ౫౩

అతిముక్తస్య పుష్పాణి జాత్యాస్పహచరస్య చ,

చతుష్పథే గవాం తీర్థే నదీనాం సంగమేషు చ. ౫౪

దేవాదిభూతములవలన జనించిన యున్మాదమునందు మాంసము యావకాన్నము పరిపేలసిండియుంటలు, స్నిగ్ధముగను మధురముగను ఉండునన్నము, రక్తములో తడుపఁబడిన బియ్యములు, పాకము చేయఁబడినవియు పచ్చివిగనుండునవియు నైన మాంసములు, సురామైరేయము ఆసవము అనుమద్యములు, మల్లెపూలు జాజిపూలు గోరింటపూలు ఈ వస్తువులను నలు త్రోవలు కలయుస్థలమునందును ఆవులు సంచరించునట్టి మార్గమునందును రెండునదులుచేరు ప్రదేశమునందును బలి నొసంగవలయును.

— ఉన్మాదానుత్పత్తికారణము —

నిన్పత్తామిషమద్యో యో హితాశీ ప్రయతశ్శుచిః,

నిజాగంతుభిరున్నాదైస్సత్త్వవాన్న స యుజ్యతే. ౫౫

మద్యమాంసములను వర్జించినవాఁడును, హితాహారములను భుజించువాఁడును, జితేంద్రియుఁడును, పరిశుద్ధుఁడును, సత్త్వగుణముగలవాఁడు నైన మనుజునియఁదు శూర్వోక్తములైన యున్మాదరోగము లెఱుఁడును జనింపనేరవు.

—ॐ ఉన్మాదనివృత్తిలక్షణము. ॐ—

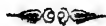
ప్రసాద ఇంద్రియార్థానాం బుద్ధ్యాత్మమనసాం తథా,

ధాతునాం ప్రకృతిస్థత్వం విగతోన్మాదలక్షణమ్. ౬౦

చక్షురాదీంద్రియములు బుద్ధి మనస్సు ఇవి ప్రసన్నములుగనుండుట, వాతాధి
దోషములును రసనక్తాదిధాతువులును, స్వభావముగనుండుట ఇవి యున్మాదరోగశమన
లక్షణంబులు.

ఇది అష్టాంగహృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రమున

ఆఱవయధ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ రస్తు.

నప్త మా ధ్యాయము.

అవ. ఉన్మాదాపస్తారోగములకు చికిత్సలు సమానములుగ నుండుటంజేసి ఉన్మాదప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతర మపస్తారప్రతిషేధాధ్యాయము చెప్పబడుచున్నది.—

అపస్తార ప్రతిషేధాధ్యాయప్రారంభము.

సూ. అథాతోఽపస్తారప్రతిషేధం వ్యాఖ్యాస్యమః.

ఇతిహ స్సాహురాత్రేయాదయో మహర్షయః.

ఉన్మాదప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము అపస్తారోగచికిత్సలను బోధించునట్టి అపస్తారప్రతిషేధమును నీయధ్యాయమును వివరించెదము.

—ॐ అపస్తార సంప్రాప్తిలక్షణము. ॐ—

స్మృత్యసాయోహ్యవస్సారస్స హి సత్త్వాభిసంప్లవాత్,

జాయతేఽభిహతే చిత్తే చింతాశోకభయాదిభిః.

౧

ఉన్మాదవత్ప్రకుపితైశ్చిత్తదేహగతైర్మలైః,

హతే సత్త్వే హృది వ్యాప్తే సంజ్ఞావాహిమః ఘోషః చ.

౨

త మో విశన్ముఢమతిః బీభత్సః కరుతే క్రియాః,

దంతాః ఖాదక్ పమక్ ఘేనం హస్తా పాదా చ విశ్లేషకా.

౩

వశ్యన్నసంతి రూపాణి ప్రస్థలక్ పతతి క్షీతో,

విజహ్నుషీభ్రువో దోషవేగేఽతీతే విబుద్ధ్యతే.

౪

కాలాంతరేణ స పునశ్చైవమేవ విచేష్టతే,

స్మృతినశించుట అపస్తారమనబడును. ఉన్మాదరోగమువలె శారీరమానందోషంబులు ప్రకోపించి సత్త్వగుణమునుచెరచి హృదయమును, సంజ్ఞావాహి స్రోతస్సులను వ్యాపించినయెడల మనుజునికి చింత శోకము భయము మొదలగువానిచే చిత్తము వ్యాకులతనుజెంది బుద్ధి సత్త్వగుణంబును నశించును. అందువలన నపస్తారోగము జనించును. అది జనించినతోడనే మనుజుఁడగు మోహమునుజెంది జ్ఞానశూన్యుడై నిర్నితంబు

అగు కృత్యములను జేయుటయేగాక పండ్లను కటకటకొరుకుచు నురుగునుకక్కుచు హస్త పాదములను విదలించుచు అసత్యంబులైన రూపంబులను జూచుచు ముడిచికొనియుండు నేత్రములు కనుబొమలును గలవాడై భూమింబడును. దోషవేగము శమించినతోడనే పూర్వమువలె స్వభావమును జెందును. కొంతకాలము గడచినపిదప మరల నిటులనే మూర్ఖావికారములను జెందును.

— చతుర్విధాపస్కారలక్షణము. —

అపస్కార శ్చతుర్థేదో వాతాదై ర్నిచయేన తు.

౫

అపస్కారము వాతజము పిత్తజము శ్లేష్మజము సన్నిపాతము అని నాలుగువిధములుగ నుండును.

— అపస్కారపూర్వరూపలక్షణము. —

రూపముత్పిత్తమానేఽస్మి హృత్కంపశ్శూన్యతాశ్రమః,

తమసో దర్శనం ధ్యానం భూప్రదాసోఽక్షీవై కృతమ్.

౬

అశబ్దప్రవణం స్వేదో లాలాసింఘాణకస్రప్రితి,

అవిపాకోఽరుచిర్నుర్భా కుక్ష్యాటోపో బలక్షయః.

౭

నిద్రానాశోఽగమర్దస్త్రుత్ స్వప్నే గానం సనర్తనమ్,

పానం మద్యస్య తైలస్య తయోరేవ చ మేహనమ్.

౮

అమ్మువణకుట, ఏమియు చెలియకుండుట, శ్రమించుట, చీకటిగ్రమ్ముట, చింతపడుట, కనుబొమలు నేత్రములు నివి వికారమునుజెందుట, శబ్దము వినకుండుట, చెమటపట్టుట, బొల్లు, చీమిడియుకారుట, భుజించినయాహారము జీర్ణముకాకుండుట, అరుచికలుగుట, మూర్ఛనచ్చుట, కడుపునందు గడబుడయని శబ్దమగుట, బలము క్షయించుట, నిదుర లేకుండుట, సర్వాంగములయందు నొప్పికలుగుట, దప్పి జనించుట, స్వప్నమునందుసంగీతనర్తనము లొనర్చుటయేగాక మద్యపాన తైలపానములనుచేయుట, స్వప్నమునందు మద్యతైలములు మాత్రమువెంట వెడలుట ఇవి అపస్కారోగముకల్గుటకుముందు జనించు పూర్వరూపంబులు.

— వాతజాపస్కారలక్షణము. —

తత్ర వాతాత్పురత్సక్తి ప్రపతంశ్చ ముహుర్ముహుః,

అపస్కరతి సంజ్ఞాం చ లభతే విస్వరం దుదా.

౯

ఉత్పిండితాక్షశ్వసితీ ఘనం నమతి కంపతే,

అవిధ్యతి శిరోదంతా దశత్యాధ్వాతకంధరః.

౧౦

పరితో విక్షిపత్యంగం విషమం వినతాంగుళిః,
 రూక్షశ్యావారుణాక్షీత్వజ్ఞానాస్యః కృష్ణమీక్షతే.
 చపలం పదుషం రూపం విరూపం వికృతాననమ్,

౧౧

వాతజాపస్పారరోగమునందు తొడలు అదురుట, పలుమారు భూమిపై బడి మూర్ఛనుజెందుట, మరల వికారస్వరముతో నేడ్చుట, ప్రజ్ఞనుజెందుట, నేత్రములు నిట్రబొడిచికొనియుండుట, నిట్టూర్పువిడుచుట, నోటియందు నురుగుకారుట, వణకుట ఈ లక్షణములతోగూడ మైమరచును. మఱియు నీరోగి శిరమును భూమిపై కొట్టికొనును. పండ్లుకొరుకును, మెడయుబ్బి యుండువాడై నలుప్రక్కల యవయవముల విడిలించును. వంకరగనుండు వేళ్లుగలవాడుగ నేత్రములు చర్మము నఖములు ముఖము ఇవి రూక్షములుగ నల్లగనుండువాడుగ నగును. నల్లగ క్రూరముగ చంచలముగ వికారముఖముతోఁ గూడినదిగ వికారరూపము గలదిగనుండు నాకార మతనికంటి కగపడును.

— శి త్తజాపస్పారలక్షణము —

అపస్కరతి పిత్తేన ముహుఃసృజ్ఞాం చ విందతి.

౧౨

వీతఫేనాక్షీవక్రత్వగాస్ఫాలయతి మేదిసీమ్,

భైరవాదీప్తదుషితరూపదర్శి తృషాన్వితః.

౧౩

పిత్తమువలన జనించిన యపస్పారమునందు పలుమారు మూర్ఛనుజెంది మరల ప్రజ్ఞనుజెందుట, నురుగు నేత్రములు ముఖము చర్మము ఇవి పసుపువర్ణముగనుండుట, భూమిని చేతులతోకొట్టుట, క్రూరముగ రూక్షగనుండురూపము కంటికగుపడుట, మిక్కిలి దస్పి ఈలక్షణములు కలిగియుండును.

— కఫజాపస్పారలక్షణము —

కఫాచ్చిరేణ గ్రహణం చిరేణైవ విభోధిష్యే,

చేష్టల్పా భూయసీ లాలా శుక్లనేత్రనఖాస్యతా.

౧౪

శుక్లాభరూపదర్శిత్వం

చిరకాలముమీఁద మూర్ఛగలుగుట, ఆమూర్ఛ చిరకాలముమీఁద నివర్తించుట, హస్తపాదాలను కొంచెముగ కదలించుట, విశేషముగ జొల్లుకారుట, నేత్రములు గోళ్లు ముఖము ఇవి తెల్లగనుండుట, తెలుపువర్ణముతోఁ గూడినరూపము కంటికగుపడుట ఈలక్షణములు కఫజాపస్పారమునందు జనించును.

— సన్నిపాతాపస్పారలక్షణము —

సర్వలింగం తు వర్ణయేత్,

సన్నిపాతమువలన జనించిన యపస్తారమునందు వాతజాద్యపస్తారములకు వేరు వేరుగ చెప్పియుండు లక్షణములన్నియు కలిగి యుండును. ఇది అసాక్ష్యమగుటవలన చికిత్సయందు ఘటింపఁదగినది.

❧ అపస్తారసామాన్యచికిత్స. ❧

అథావృతానాం ధీచిత్తహృత్థానాం ప్రాక్రబ్ధానమ్. ౧౫
తీక్ష్ణైః కుర్యా దపస్సారే కర్ణభి ర్వమనాదిభిః,

పైనిచెప్పిన చొప్పున నపస్తారరోగస్వరూపములను గురైఱిఁగి దోషములచే నావరింపఁబడియుండు బుద్ధి మనస్సు హృదయము ప్రోతస్సులు వీనిని తీక్ష్ణములుగనుండు నమనవిరేచనాదికర్మలచే శుద్ధిపఱచవలయును.

❧ వాతాద్యపస్తారచికిత్స. ❧

వాతీకం వస్త్రిభూయిష్ఠైః పైత్తం ప్రాయో విరేచనైః. ౧౬

శైష్ణికం వమనప్రాయైరపస్సారముపాచరేత్,

వాతజాపస్మారమును వస్త్రికర్మలచేతను, పిత్తజాపస్తారమును విరేచనములచేతను, శైష్ణికజాపస్మారమును వమనంబులచేతను ప్రాయికముగ చికిత్సజేయవలయును.

❧ అపస్తారమునకు సంశమనయోగములు. ❧

సర్వతస్తు విశుద్ధస్య సమ్యగ్వాసితస్య చ. ౧౭

అపస్సారవిమోక్షార్థం యోగాక్ సంశమనాక్ శృణు,

పైనిచెప్పినవిధంబున వాతజాద్యపస్తారరోగము గలవానికి వస్త్రివిరేచన వమనాది కర్మలను ఆయారోగానుగుణముగను, యథాక్రమముగను చేయించి వేయాదికాంజికముల భుజింపఁజేసి పిదప అపస్తారరోగము శమించుటకై ఉత్తరత్ర చెప్పంబడు ఘృత పానాదుల నొసంగవలయును.

❧ పంచగవ్యఘృతము ❧

గోమయస్వరసక్షీరదధిమూతైశ్శృతం హవిః. ౧౮

అపస్సారజ్వరోన్మాదకామాలాంతకరం పిబేత్,

అవుయొక్క పేడరసము పాలు పెరుగు మూత్రము నెయ్యి వీనిని సమభాగములుగ చేర్చి ఘృతపాకవిధిప్రకారము పక్వముచేయవలయును. ఇది పంచగవ్యఘృతమనఁబడును. దీనినేనశలన అపస్మారము జ్వరము ఉన్మాదము కామలయు హరించును.

—౧౭ మహాపంచగవ్యఘృతము. ౧౭—

ద్విపంచమూలీత్రిఫలా ద్వినిశాకుటజత్వచః. ౧౯

సప్తపర్ణమపామార్గం నీలినీం కటురోహిణీమ్,

శమ్భాకపుష్కరజటాఫల్లములదురాలభాః. ౨౦

ద్విపలాసులిలద్రోణే పక్వా పాదావశేషితే,

శార్దూలపాతాథకీకుంభనికుంభవ్యోషరోహిషైః. ౨౧

మూర్ఖాభూతికభూనింబశ్రేయసీసారిబాద్వయైః,

మదయంత్యగ్నినిచుళైరక్షాంశై స్సర్విషః పచేత్. ౨౨

ప్రస్థం తద్వద్ద్రవైః పూర్వైః పంచగవ్య మిదం మహత్,

జ్వరాపస్కారజతరభగందరహరం పరమ్. ౨౩

శోఫార్భకామలాపాండుగుల్మకాసగ్రహపహమ్,

దశమాలములు, త్రిఫలములు, పసుపు, మ్రానిపసుపు, కొడిసెపట్టు, వీడాకులపొ

న్న, ఉత్తరేణి, నీలిచెట్టు, కటుకరోహిణి, రేల, పుష్కరమూలము, జటామాంసి, బ్ర

హ్మమేడివేళ్ళు, రేగటిమూలగోవిల వీనిని దినుసుకు రెండుపలములచొప్పున గ్రహించి

ద్రోణప్రమాణ ముదకములలోవైచి నాల్గవ భాగము మిగులునటుల కషాయముకాచి అం

దులో గంటుభారంగి, చిరుబొద్ది, కందులు, తెగడ, నల్లతెగడ, త్రికటుకములు, కామంచి

గడ్డి, చాగ, చిప్పగడ్డి, నేలవేము, కరక్కాయలు, సుగంధిపాల, నల్లసుగంధిపాల, చిత్రమా

లము, మదయంతి(అనగా చుట్టె), నీరుప్రబృలి వీనిని దినుసుకు కర్షప్రమాణము చొప్పున

గ్రహించి కల్కముచేసి కలిపి ఆవునెయ్యి, గోమయరసము, ఆవుపాలు, ఆవుపెరుగు,

గోమూత్రము వీనిని దినుసుకు ఒకప్రస్థముచొప్పున చేర్చి ఘృతపాకవిధిప్రకారము పక్వ

ముచేసిన నది మహాపంచగవ్య ఘృతమనఁబడును. జ్వరము, అపస్మారము, ఉదరరోగ

ము, భగందరము, శోఫ, అర్భుస్సు, కామిల, పాండురోగము, గుల్మము, కాసము, గ్రహ

కాగ వీనిని నిశ్శేషముగ పోకడచును.

—౧౮ అపస్మారరోగమునకు బ్రాహ్మ్యదిఘృతము. ౧౮—

బ్రాహ్మీరసవచాకుష్ఠశంఖపుష్పీశృతం ఘృతమ్. ౨౪

పురాణం మేధ్యమున్నాదాలక్ష్యపస్కారపాష్ణజిత్,

ప్రాతదియైన ఆవునేతిలో సరస్వతియాకురసము, వస, చెంగల్వకోస్తు, శంఖ

పుష్పి వీనిచేర్చి విధిప్రకారము పక్వముచేసి యిప్పించిన ఉన్మాదరోగము, అప

స్మారరోగము, అలక్ష్మి ఇవి తొలఁగును. ధారణాశక్తి గలుగును.

—ॐ అపస్మారమునకు జీవనీయఘృతము. ॐ—

తైలప్రస్థం ఘృతప్రస్థం జీవనీయైః పలోన్మితైః.

—౧౫

క్షీరద్రోణే పచేత్ప్రీధమపస్మారవిమోక్షణమ్,

సువ్యులనూనె ఒకప్రస్థము, అవునెయ్యి ఒకప్రస్థము, జీవనీయ గణద్రవ్యముల
ర్థము దినుసుకు ఒకపలము వీనిని ద్రోణప్రమాణముగల అవుపాలలో చేర్చి ఘృతపాక
విధిప్రకారము పక్వముచేసి యిప్పించిన అపస్మారరోగము హరించును.

—ॐ అపస్మారమునకు కాశ్యగఘృతము. ॐ—

కంసే క్షీరేక్షురసయోః కాశ్యగ్భేష్టగుణే రసే.

—౧౬

కార్షికైర్జీవనీయైశ్చ సర్పిఃప్రస్థం విపాచయేత్,

వాతపిత్తోద్భవం క్షీప్రమపస్మారం నిహంతి తత్.

—౧౭

చెఱువరసము ఒక అఢకము, అవుపాలు ఒక అఢకము, నేలగుమ్మడు రసము
ఎనిమిదిప్రస్థములు, అవునెయ్యి ఒకప్రస్థము, ఇటుల నీద్రవ్యముల నొకటిగచేర్చి అందు
లో జీవనీయగణద్రవ్యములను దినుసుకుర్షప్రమాణముచొప్పున గ్రహించి కల్కముచేసి
కలిపి ఘృతపాకవిధిగ పక్వముచేసి పానముచేయించిన వాతపిత్తమువలన జనించిన అప
స్మారరోగ మతిశీఘ్రిముగ హరించును.

—ॐ అపస్మార హరక్షీరము. ॐ—

తద్వత్కాశవిదారీక్షుకుశక్వాథశృతం పయః,

కాశగడ్డి, నేలగుమ్మడుగడ్డి, చెరకు, కుశగడ్డి వీనిని సమభాగములుగా నుడకములో
వేచి పాదావశేషముగ కషాయముకాచి వడియగట్టి అందులో అవుపాలుచేర్చి చక్క-గ
కాచి పానముచేయించిన అపస్మారరోగము హరించును.

—ॐ అపస్మారమునకు కూశ్మాండఘృతము. ॐ—

కూశ్మాండస్వరసే సర్పిరస్తాదశగుణే శృతమ్.

—౧౮

యష్టికల్కమపస్మారహరం ధీవాక్స్వరప్రదమ్,

గుమ్మడురసము ఎనిమిది ప్రస్థములు, అవునెయ్యి ఒకప్రస్థము ఇటుల నీరెండు
ద్రవ్యముల నొకటిగచేర్చి అందులో అతిమధురకల్కమును కలిపి విధిప్రకారము పక్వ
ముచేసి యిప్పించిన అపస్మారరోగము శీఘ్రిముగ హరించుటయే గాక ప్రశస్తమయిన
బుద్ధి, వాక్కు, కంఠస్వరము ఇవి స్ఫుటములుగ నగును.

—ॐ అపస్మారమునకు నస్యము. ॐ—

కపిలానాం గవాం పిత్తం నావనం పరమం హితమ్.

—౧౯

శ్వస్థగాలబిడాలానాం సింహాదీనాం చ పూజతమ్,

కపిలనర్జముగల ఆవుయొక్క పిత్తముచే నస్యముచేయించిన అపస్తారరోగికి మిగుల హితముకలుగును. మఱియు కుక్క నక్క పిల్లి సింహము వీనిని త్తములు అపస్తార రోగులకు నస్యకర్మయందు కడు శ్రేష్ఠములు.

—ॐ అపస్తారమునకు నస్యోగ్యంగతైలము. ॐ—

గోధానకులనాగానాం వృషభర్ష గహమపి.

30

పిత్తేషు సాధితం తైలం నన్యేభ్యంకే చ శస్యతే,

అపస్తారరోగులకు ఉడుము, ముంగిస, సర్పము, ఎద్దు, ఆవు, ఎలుగుబంటి వని పిత్తములను నువ్వులనూనెలోవైచి కాచి నస్యోగ్యంగములయందు ప్రయోగించ వలయును.

—ॐ అపస్తారమునకు త్రిఫలాదితైలము. ॐ—

త్రిఫలావ్యోషవీతద్రుయవతౌరఫణిజ్జకైః.

31

శ్యామాపామార్గకారంజబీజైస్తైలం విపాచితమ్,

బస్తమూత్రే హితం నన్యం చూర్ణం వా ధూపయేద్భిషక్.

32

నువ్వులనూనె ఒకభాగము, గొట్టిమూత్రము నాలుగుభాగములు వీనిని ఒకటిగా లిపి అందులో నల్లనుగంధిపాల, ఉత్తరణి, క్రానుగువిత్తులు, త్రిఫలములు, త్రికటు ములు, దేవిదారు, యవతౌరము, మరువము వీనిని సమభాగములగ గ్రహించి కల్కము నీ కలిపి తైలపాకవిధానంబున పక్వముచేసి అపస్తారరోగికి నస్యము చేయించినను లేక త్రిఫలాదిద్రవ్యచూర్ణమును గొట్టములో నుంచి ఉన్నాదాపస్తార రోగులయొక్క నీకాద్వారములయందు ప్రధమనముచేసినను హితముకలుగును.

—ॐ అపస్తారహరధూమము. ॐ—

నకులోలూకమార్దారగృధ్రకీటాహికాకజైః,

తుండైః పక్షైః పురీషైశ్చ ధూమమస్య ప్రయోజయేత్.

33

ముంగిస గుడ్లగూబ, పిల్లి వీనిమలములు, గుడ్లగూబ, గడ్డ, కాకి వీనిముక్కులు, క్రక్కలు, పాముకుటుసము వీనిని గ్రహించి అపస్తారరోగికి ధూపమువేసిన హితము కలుగును.

—ॐ అపస్తారహరలశునాదిప్రయోగము. ॐ—

శీలయేతైలలశునం పయసా వా శతావరీమ్,

బ్రాహ్మీరసం కుష్ఠరసం వచాం వా మధునంయుతామ్.

34

ఇట్లున్న నూనెలోకలిపియైనను, పిల్లిపీచరసు పాలలోకలిపియైనను, సరస్వతియా
కురసమును చెంగలవ్వుతోఁజ్వుక పాయమున గూర్చియైనను, ఐదను తేనెలోకలిపియైనను ప్రతి
దినమునేవించిన అపస్తాంబము శాంతపడును.

—ॐ అపస్తాంబోగమునంగు రసాయనప్రయోగము. ౧౮—

సమం క్రుద్ధైరపస్తాంబో దోషైశ్శార్దూరమానసైః,

యజ్ఞాయతే యతశ్చైష మహామర్గసమాశ్రయః. 3౧

తస్మాద్రసాయనై రేనం దుశ్చికిత్సముపాచరత్,

తదార్థం ఘ్నాగ్నితోయాదో విషమాత్పాలయేత్సదా. 3౨

అపస్తాంబోగము ఏకకాలంబున ప్రకోపించిన శారీరమానసదోషంబు లన్నింటి
వలన జనించినదగుటంజేసియు గొప్పమర్మమగు హృదయము నాశ్రయించియుండుటం
జేసియు అది మిగుల కష్టపాద్యమైనదిగ నుండును. కావున నాయపస్తాంబోగమును రసా
యనములచేత చికిత్స చేయఁలయును మరియు నారోగముగలవానిని నిష్పన్న నీళ్లు మొద
లగువానినలన ముప్పు కలుగనీయక జాగరూకతతోడ సదా రక్షింపుచుండవలయును.

—ॐ అపస్తాంబోగవిముక్తుని కుత్సాహారకల్పనము. ౧౯—

ముక్తం మనోవికారేణ త్వమితథం కృతవానితి,

న బ్రూయాద్విషయైరిష్టైః క్లిష్టం చేతోఽస్య బృంహయేత్. 3౩

పైనివచ్చిన చికిత్సాగులచే నపస్తాంబోగము జనించి మనోవికార రహితుఁడుగ
నుండు నారోగితోడ నీవు పూర్వము నిందనీయకృత్యంబులను జేసి నావనిచెప్పక ప్రియ
ముగను మనోహరంబుగను నుండు విషయంబులంజెప్పి వానిమనస్సున కుత్సాహము
కలుగజేయవలయును.

ఇది అష్టాంగహృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రమున

ఏడవయాధ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ ర స్తు.

అష్టమా ధ్యాయము.

ఊర్ధ్వంగచికిత్స, (శాలాక్యతంత్రము) 4-వ అంగము.

అవ. హృదయమ నెడి మహామర్మస్థానమునుజేరి ప్రకోపించియుండు వాతాది దోషములచే అపస్మారరోగము కలిగెడివిధింబున శరమనెడి మహామర్మస్థానమునుజేరి ప్రకోపించియుండు వాతాదిదోషములచే ఊర్ధ్వంగరోగములు (అనగా మెడకొంకులకు వైభాగమున కలుగురోగములు) జనించుచున్నయవి. కావున అపస్మార ప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతర మూర్ధ్వంగరోగములకు చికిత్సాగలను నచింపుట కుపక్రమించి వానిలో ప్రధానమైన నేత్రరోగములకు తొలుత చికిత్సలం జెప్పటకై వర్త్యరోగవిజ్ఞానీయాధ్యాయము చెప్పబడుచున్నయది. ఈయూర్ధ్వంగచికిత్స యేకాలాక్యతంత్ర మనబడును —

వర్త్యరోగ విజ్ఞానీయా ధ్యాయప్రారంభము.

సూ. అథాతో వర్త్యరోగవిజ్ఞానీయమధ్యాయం వ్యాఖ్యాన్యమః,
ఇతి స్నాహలరాత్రే యాదయో మహర్షయః.

అపస్మారప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము వర్త్యరోగములను బెరియవర చునట్టి వర్త్యరోగవిజ్ఞానీయమను నీయధ్యాయమును వివరించెదము. (వర్త్యరోగమనగా కంటిరెప్పలయందు జనించురోగములు.)

ॐ నేత్రరోగనిదానము సంప్రాప్తి. ॐ

సర్వరోగనిదానోక్తైరహితైః కుపితా మలాః,
అచక్షుష్యైర్విశేషేణ ప్రాయః పితౄనుసారిణః.
సిరాభిరూర్ధ్వం ప్రసృతాః నేత్రావయవమౌశ్రితాః,
వర్త్యసంధిం సితం కృష్ణం దృష్టిం వా సర్వమషీవా.
రోగాన్ కుర్యుః

౧

౨

నిదానస్థానమందలి హృదయోగనిదానాధ్యాయంబున “త్రికోషణ కషాయాష్ట”
 “పితృకల్బష్టుత్థిష్ట” “స్వాద్యష్టుమపణస్నిగ్ధ” అను శ్లోకములచే వివరింపబడిన
 యు, నేత్రములకు మిక్కిలి అహితకరములైనవియునైన అహారవిహారములచే వాతాది
 దోషములు ప్రకోపించి తఱచుగ పితృముతోఁగూడి సిరామార్గములంబున మనుజుని
 మెడకొంకులకు వైభాగమునవ్యాపించి నేత్రములయొక్క అవయవములగునర్జును (అ
 నఁగా రెప్పును) గాని, సఁధినిగాని, తెల్లగుడ్డునుగాని, నల్లగుడ్డునుగాని, దృష్టినిగాని,
 లేక కండ్లంతటగాని, యాశ్రయించి రోగములను కలుగజేయును.

—౧౭ కృచ్ఛ్రస్మిరోగము. ౧౭—

చల స్తత్ర ప్రాప్య వర్షాశ్రయా స్థిరాః,
 సుప్తోత్థితస్య కురుతే వర్షస్తంభం సవేదనమ్. 3
 పాంసుపూర్ణాభనేత్రత్వం కృచ్ఛ్రస్మిలనమశ్రుచ,
 విమర్దనాతాన్యచ్చ శమః కృచ్ఛ్రస్మిలం వదంతి తమ్. ౪

ప్రకోపించినవాతము కంటిరెప్పల కాధారముగనుండు సిరలనుజేరి నిద్రించిలేచిన
 వాని కండ్లలోఁపూల, వర్షస్తంభము, (అనఁగా రెప్పలు స్థబ్ధములుగనగుట) నేత్ర
 ములయందు ఇసుక నిండియుండురీతిగ మెరమెరలాడుచుండుట, కండ్లను కడుకష్టముచే
 తెరచుట, నయనంబులయందు నీరుకారుట మొదలగునపద్రవములను కలుగంజేయును.
 నేత్రములను నలుపుటవలన నొప్పితమించును. దీనిని కృచ్ఛ్రస్మిలన నేత్రరోగమని
 ఋషులు వచింపుదురు.

—౧౮ నిమేషరోగము. ౧౮—

చాలయక్ వర్షస్మి వాయు ర్నిమేషోన్మేషణం ముహూః,
 కరోత్యరుద్ధిమేషోఽసౌ

వాతము ప్రకోపించి కంటిరెప్పలను కదలించుచు నొప్పితేకయే తెరచుట
 మూయుట అనుకృత్యములను పలుమారుచేయుచుండును. దీనిని నిమేషరోగ మని
 ఋషులను

—౧౯ వాతహతరోగము. ౧౯—

వర్షయ త్తు నిమిల్యతే. ౧౯
 విముక్తసంధినిశ్చేష్టం హీనం వాతహతం హి తత్,
 ప్రకోపించినవాతము రెప్పలను సంధిలోనుండి జారినదిగను చలనము లేకుండు
 నదిగనుజేసి మరల రెప్పలను మూయునటులంజేయును. దీనిని ఋషులు వాతహతరోగ
 మని వచించెదరు.

—ॐ కుంభిరోగము. ౧—

కృష్ణాః పితౄన బహ్వ్యంతర్వర్త్య కుంభికబీజవత్.

౬

ఆధ్యాయంతే పునర్భిన్నాః పిటికాః కుంభినంజితాః,

పితౄముచే నల్లగ కుంభికవిత్తులతో (నేపాళపువిత్తులతో) తుల్యములుగనుండు పిటికలు రెప్పలలోపల జనించును. వానిని భేదించిన మరల నవి యుబ్బుచుండును. నిక కుంభియని పేరుగలదు.

—ॐ పిత్తోత్క్లిష్టరోగము. ౧—

సదాహక్లేదనిస్తోదం రక్తాభం స్పర్శనాక్షమమ్.

౭

పితౄన జాయతే వర్త్య పిత్తోత్క్లిష్టముశంతి తత్,

పితౄముచే కంటిరెప్ప మంట పోట్లు వీనితోగూడినదిగను, ఎఱ్ఱగను తాఁకిన క్కిలి యుపద్రవముజేయునదిగను నుండును. దీనిని పిత్తోత్క్లిష్టమును నేత్రరోగమని వింటెదరు.

—ॐ పక్ష్యశాతరోగము. ౧—

కరోతి కంఠాం దాహం చ పితౄం పక్ష్యాంతమాస్థితమ్.

౮

పక్ష్యశాం శాతనం చాను పక్ష్యశాతం వదంతి తత్,

పితౄము ప్రకోపమునుజెంది రెప్పవెండుకల మధ్యభాగమునంజేరి దురదను మం ను కలుగజేయును రెప్పవెండుకల నూడునటులజేయును. దీనిని పక్ష్యశాతరోగ నియెదరు.

—ॐ పోతకీరోగము ౧—

పోథక్యః పిటికాశ్వేతాస్పర్ష పాభా ఘనాః కస్థాత్.

౯

శోఘోపదేహరుక్మంఢూపిచ్ఛిలాశ్రుసమన్వితాః,

కళమువలన రెప్పలలోపల తెల్లగ ఆఱగింజలంత పరిమాణముకలవిగ గట్టిగ వాపు లు దురద జిగురుగనుండు కంటినిరు వీనితోగూడినవిగనుండు పిటికలు జనించును. ని పోథకీయనియెదరు.

—ॐ కఫోత్క్లిష్టరోగము. ౧—

కఫోత్క్లిష్టం భవేద్వర్త్యస్తంభశ్లేదోపదేహవత్.

౧౦

కళమువలన రెప్పలు స్తబ్ధములుగ నీరుకారునవిగ నొప్పితోగూడినవిగ నగును. కి కఫోత్క్లిష్టమనిపేరు.

—ॐ లగణరోగము. ॐ—

గ్రంథిః పాండురరుక్పాకః కంఠానూక కఠినః కఫాత్,
కోలమాత్రస్స లగణః కించిదల్పస్తతోఽపివా.

౧౧

రెప్పలయందు తెలుపునర్థము గలదియు, శూల పాకము ఇవి లేనిదియు, దురదతోఁ గూడినదియు, కఠినస్పర్శము కలదియు, రేఁగుగింజంత లేక కొంచెము తక్కువగ ప్రమాణముగలదియు నైన గ్రంథి కళమువలన జనించును. ఇది లగణమని చెప్పబడును.

—ॐ ఉత్పంగపిటికారోగము. ॐ—

రక్త రక్తేన పిటికా స్తత్తుల్యపిటికాచితాః,
ఉత్పంగాఖ్యాః

రక్తదోషముచే ఎఱుపునర్థముగలవియు అనేకపిటికలతోఁ గూడినవియు నైన పిటికలు రెప్పకుపైభాగమునందు జనించును. దీనికి ఉత్పంగపిటికారోగమని పేరుగలదు.

—ॐ ఉల్క్లిష్టరోగము. ॐ—

తథోల్క్లిష్టం రాజిమ త్వర్చనాక్షమమ్.

౧౨

రెప్పలయందు రక్తదోషముచే రేఖలతోఁ గూడినవియు, తాఁకిన నొప్పిగలవియు నైన పిటికలు జనించును. ఇది ఉల్క్లిష్టమనబడును.

—ॐ వర్తారోగము. ॐ—

అర్యోధిమాంసం వర్తాంతః స్తభం స్నిగ్ధం సదాహరుక్,
రక్తం రక్తేన తత్సాగ్రీవీ చిన్నం చిన్నం చ వర్ధతే.

౧౩

రక్తదోషముచే కంటిరెప్పలలోపల మధ్యభాగమున ఆధికమాంసము జనించును. ఇది యెఱ్ఱగను స్తభముగను మంట శూల వీనితోఁ గూడినదిగను రక్తస్రావము కలదిగను నగును. దీనిని ఛేదించిన మరల వృద్ధిజెందుచుండును. దీనికి వర్తార్యస్సు అనిపేరు.

—ॐ అంజనరోగము ॐ—

మధ్యే వా వర్తనోఽంతే వా కంఠామా రుగ్వతిస్థిరా,
ముద్గమాత్రానృజా తామ్రా పిటికాంజననామికా.

౧౪

రక్తదోషముచే కంటిరెప్పల నడుచుఁగాని కొసలయందుఁగాని దురద, మంట, శూలయుగలదియు, కఠినస్పర్శము గలదియు, పెసలగింజంత ప్రమాణముగలదియు, ఎఱ్ఱగనుండునదియు నైనపిటిక జనించును. దీనికి అంజనమని పేరుగలదు.

—ॐ బిసవర్త్యరోగము. ॐ—

దోషైర్వర్త్యబహిర్భూతం యదంతస్సాక్ష్యభాచితమ్,
సప్రావమంతరుదకవిసాభం బిసవర్త్యతత్. ౧౫

వాతాదిదోషములచే కంటిరెప్పలు పైభాగమున నుబ్బినవిగను నూత్నములగు
ములతోఁగూడినవిగను రక్తస్రావముగలవిగను కంటియందు నీరుకమ్ముకొని యుం
గను నగును. దీనికి బిసవర్త్యమను పేరుగలదు.

—ॐ ఉక్లిష్టవర్త్యరోగము. ॐ—

యద్వర్షోక్లిష్టముక్లిష్టమకస్సాన్లూనతా మియాత్,
రక్తదోషత్రయోక్లేశాద్వదంత్యుక్లిష్టవర్త్యతత్. ౧౬

రక్తదోషము వాతాదిదోషత్రయము వీనివలన కంటిరెప్పలు దుప్పమై కారణము
యెండిపోవును. ఇది ఉక్లిష్టవర్త్యయనబడును.

—ॐ శ్యావవర్త్యరోగము. ॐ—

శ్యావవర్త్య మలై సాన్తిశ్యావవం రుక్లేదశోభనత్,

రక్తదోషము వాతాదిదోషత్రయము వీనివలన కంటిరెప్పలు నలుపువర్ణముగలవి
కాల ఉదక స్రావము వాపు వీనితోఁ గూడినవిగనునగును దీనికి శ్యావవర్త్య
పేరుగలదు.

—ॐ శ్లిష్టవర్త్యరోగము. ॐ—

శ్లిష్టాఖ్యవర్త్యనీ శ్లిష్టే కంఢూశ్వయథురాగిణీ. ౧౭

కంటిరెప్పలు ఒకటితోనొకటి యంటుకొని దురద వాపు ఎరుపువర్ణము వీనితోఁ
విగనగును. దీనికి శ్లిష్టవర్త్యయని పేరుగలదు.

—ॐ సికతావర్త్యరోగము. ॐ—

వర్త్యనోఽంతః ఖరా రూక్షాః పిటికాస్సికతోపమాః,

సికతావర్త్య

కంటిరెప్పలలో మధ్యప్రదేశమున నిసుకంతప్రమాణముగలవియు, కఠిన స్పర్శ
ఁగూడినవియు, రూక్షములుగనుండునవియునైన పిటికలు జనించును. ఇది సికతా
యనబడును.

—ॐ కర్దమవర్త్యరోగము. ॐ—

కృష్ణం తు కర్దమం కర్దమోపమమ్.

కంటిరెప్ప బురదవలె నల్లగనుండిన కద్దమనర్తమనబడును.

—ॐ బహళరోగము. ॐ—

బహళం బహలైర్నాంపై స్పృహన్తే శ్రీయతేనమైః,

రెప్పలకు పైభాగముగ రెప్పలతో సమానవర్ణముగల మాంసము మిక్కుటముగవృద్ధి జెందుచుండును. దీనికి బహళమని పేరుగలది.

—ॐ కుకూణకరోగము ॐ—

కుకూణకశ్చిశోరేవ దంతోత్పత్తినిమిత్తజః.

౧౯

స్యాత్తేన శిశురుచ్ఛాసతామ్రాక్షో పీటుణాక్షమః.

న వర్త్యశూలపై చ్చిల్లకగ్గనాసాక్షిమద్దనః.

౨౦

కుకూణకమను వర్త్యరోగముగలదు. ఇది శిశువులకుమాత్రము దంతోత్పత్తికాలమున జనించును. ఈ రోగముచే శిశువునకు నేత్రములయం చెఱుపువర్ణము, వాపు, చూచుటకు శక్తిలేకుండుట, రెప్పలయందునొప్పి, చెవులు, ముక్కు, నేత్రములు పీనియందు పోటు ఈయుపద్రవములు కలుగును.

—ॐ పక్షిపరోధరోగము. ॐ—

పక్షిపరోధే సంకోచో వర్త్యనాం జాయతే తథా,

ఖరతాంతర్గుఖత్వం చ లోమ్నామన్యాని వాపునః.

౨౧

కంటకై రివ తీక్షణైర్ఘృష్టం తైరక్షి సూయతే,

ఉష్యతే చానిలాదిద్విడల్బాహశ్యాంతిరుద్ధృతైః.

౨౨

పక్షిపరోధమను వర్త్యరోగముగలదు. దీనియందు కంటిరెప్పలు సంకోచము నుజెందును. రెప్పవెండ్రుకలు కఠినములుగ గ్రుడ్డుకఱిముఖములుగ నుండును. లేక వేరెరెప్పవెండ్రుకలు జనించును. రోగస్వభావమువలన ముండ్లవలె వాడిగల్గి యుండు నావెండ్రుకలు కండ్లలోభాగమున గ్రుచ్చుకొనియుండును. దానందేసి కండ్లలోవిశేషముగ మంటయు పోటునుకల్గి గాలిని యోరువలేక ఎండను నిప్పును చూడజాలకుండును. ఆ వెండ్రుకలను పెరికివేసిన కొన్నిదినములలో నా.రోగము శమించును.

—ॐ అలజీరోగము. ॐ—

కనీనికే బహిర్వర్త్య కఠినో గ్రంథిరున్నతః,

తామ్రః పక్షోఽస్తపూయస్రుదలజ్యఞ్గాయతే ముహుః.

౨౩

కంటిరెప్పల వెలుపటిభాగమునందు కఠినముగను ఉన్నతముగను ఎత్తగను పుండై
దిగను రక్తము చీము పీనిని స్రవించునదిగనునుండు గ్రంథిజనించును. దీనికి అలజియని
పేరుగలదు. ఈ గ్రంథియందు పలుమారు చీము రక్తము స్రవించుచు పలుమారు ఉబ్బు
చునుండును.

❧ అర్బుదరోగము. ❧

వర్తాంతర్గాంసపిండాభశ్వయధుర్గ్రథితోఽరుజః,

సాస్త్రైస్సాస్యదర్బుదోదోమైర్విషమో బాహ్యత శ్చలః. ౨౪

రక్తదోషముతోఁ గూడియుండు వాతాదిత్రిదోషములచే కంటిరెప్పలను లోభా
ముననుంటగను, నొప్పిలేనిదిగను, వెలుపల చలించునదిగను, మాంసపిండామునంటి యా
వారముగలదిగను విషమముగనుండు వాపు జనించును. దీనికి అర్బుదమను పేరుగలదు.

❧ రెప్పలయందు జనించు రోగములసంఖ్య. ❧

చతుర్వింశతిరిత్యేతే వ్యాధయో వర్త్యసంశ్రయాః,

ఈ గ్రంథకర్తయగు వాగ్భటాచార్యుఁడు ఇరువది నాల్గు వర్త్యగతరోగములఁ
కెప్పిరి. మాధవకరుఁడు “వర్త్యజాస్త్యేకవింశతిః” అని యిరువదియొక వర్త్యగతరోగ
ములఁజెప్పెను. రోగముల నామములయందు ఈ మతములతో వరస్పరభేదము గానఁ
బడుచున్నది. అయినను ఆయా రోగలక్షణములయందు మాత్రము విశేషముగ మార్పు
నఁబడదు. విజ్ఞులు గమనించెదరుగాక! పైజెప్పిన ప్రకారము ఇరువది నాలుగు రోగములు
కంటిరెప్పలయందు జనించును.

❧ వర్త్యరోగసాధ్యాసాగ్యములు. ❧

ఆద్యోఽత్ర భేషజైస్సాన్ధ్యో ద్వా తతోఽర్చ శ్చ వర్జయేత్. ౨౫

పక్షిష్ఠరోధో యాప్యస్సాన్యచ్ఛేషా శస్త్రేణ సాధయేత్,

పైజెప్పిన ఇరువది నాలుగు వర్త్యరోగములలో కృచ్ఛోగ్రిస్మీలనమును పేరుగల
ముదటిరోగమును ఔషధములచే చికిత్సజేసి సాధించఁదగియుండును. నిమేషము, వాతహ
ము, అర్బుస్సు ఇవి అసాధ్యంబులగుటవలన చికిత్సయందు వర్జింపఁతగినవి. పక్షిష్ఠరోధ
సను రోగము యాప్యముగనుండును. తక్కిన పందొమ్మిది వర్త్యరోగములను శస్త్ర
ముచే చికిత్సజేయవలెను.

❧ వర్త్యరోగములయందు శస్త్రచికిత్సాక్రమము. ❧

కుట్టయేత్పశ్చునదనం ఛింద్యాత్తేవ్యపి చార్బుదమ్. ౨౬

భింద్యా ల్లగణకుంభీకాబిసోత్సంగాజ్జనాలజీః,

పోథకీశ్యావనికతాశ్చిష్టోత్క్లిష్టచతుష్టయమ్. ౨౭

సకర్దమంసబహుళం విలిఖేత్సకుకూణకమ్.

శస్త్రముచే సాధింపఁదగిన పందొమ్మిది వర్త్యరోగములలో పక్షుసదనము, రోగమును సూచికూర్చును శస్త్రముచే పాడవలయును. అర్బుదరోగమును వృద్ధిసలై దిశస్త్రముచే ఛేదింపవలయును. లగణము, కుంభీకము, బిసము, ఉత్సంగము, అంజనము అలజి ఈరోగములను ప్రీహిముఖును శస్త్రముచే ఛేదింపవలయును. పోథకీ, శ్యావము సికతా, శిష్టము, పిత్తోత్క్లిష్టము, కఫోత్క్లిష్టము, రక్తోత్క్లిష్టము, ఉత్క్లిష్టవర్త్య, కర్మము, బహులము, కుకూణకము వీనిని శస్త్రముచే గీచవలయును.

ఇది అష్టాంగహృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రమును

ఎనిమిదవయధ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ రస్తు.

న వ మా ధ్యా య ము.

అన. వర్త్యరోగ విజ్ఞానీయాధ్యాయ నిరూపణానంతరము పై రోగములకు చికి
కు తెలియపరచుటకై వర్త్యరోగప్రతిషేధాధ్యాయము చెప్పబడుచున్నది:—

వర్త్యరోగ ప్రతిషేధాధ్యాయ ప్రారంభము.

౧. అథాత్తో వర్త్యరోగప్రతిషేధం వ్యాఖ్యాస్యమః,
ఇతిహస్సహు రాత్రేయాదయో మహర్షయః.

వర్త్యరోగ విజ్ఞానీయాధ్యాయ నిరూపణానంతరము కంటిరెప్పలయందు బుట్టు
ములకు చికిత్సలను వివరించునట్టి వర్త్యరోగ ప్రతిషేధమును నీయాధ్యాయమును
చెదము.

౨౦ కృచ్ఛ్రస్మిల సేత్రరోగచికిత్స. ౨౦

కృచ్ఛ్రస్మిలే పురాణాజ్యం ద్రాక్షకల్కాంబుసాధితమ్,
ససితం యోజయేత్స్విగ్ధం నస్యధూమాంజనాది చ. ౧

కృచ్ఛ్రస్మిలమును వర్త్యరోగమునందు ద్రాక్షపండు కల్కకషాయములలో ప్రా
వకలిపి ఘృతపాకవిధిగ పక్వముచేసి అందులో సేతికి సమభాగముగ పంచదారను
ప్రయోగించుటయేగాక స్విగ్ధమైన నస్యధూమ అంజనాదులను ప్రయోగించ
ను.

౨౦ కుంభీకావర్త్యరోగచికిత్స. ౨౦

కుంభీకావర్త్య లిఖితం సైంధవప్రతిసారితమ్,
యష్టేధాత్రీసటాలీనాం క్వాథేన పరిషేచయేత్. ౨

కుంభీకా వర్త్యరోగమును వృద్ధిపత్రము మున్నగు శస్త్రములచే గీచవలయును.
మునందు సైంధవలవణమార్గముచే ప్రతిసారిగాముజేసి యష్టమధుకము, ఉసిరిక,
నిని సమభాగములుగచేర్చి కాచబడిన కషాయముచే తడుపునలెను.

— ౧౩ సర్వరోగమునకు శస్త్రులేఖనక్రమము. —

నివాతేఽధిష్ఠితస్యాస్తైశ్శుద్ధస్యాస్తానశాయినః,
 బహిః కోష్ఠాంబుతఃపై న స్వేదితం వర్తన వాసనా. 3
 నిర్భుజ్య వస్త్రాంతరితం వామాంగుష్ఠాంగుళీధృతమ్,
 నస్తంసతే చలతి వా వర్తైవం సర్వతస్తతః. 4
 మండలాగ్రేణ తత్త్రిద్య క్కృత్వా శస్త్రపదాంకితమ్,
 లిఖేత్తేనైవ పత్తైర్వా శాకశేఫాలిజాదిజైః. 5
 ఘేనన తోయరాశేర్వా పిచునా ప్రమృజన్నస్మక్,
 స్థితే రక్తే సులిఖతం సక్షౌద్్రైః ప్రతిసారయేత్. 6
 యథాస్వముక్తైరను చ ప్రత్యాఖ్యోజ్ఞేన వారిణా,
 ఘృతేనాసిక్తమభ్యక్తం బద్ధీయా స్నఘసర్పిషా. 7
 ఊర్ధ్వధః కర్ణయోర్దత్వా పిండిం చ యవనక్తుభిః,
 ద్వితీయేఽహని ముక్తస్య పరిషేకం యథాయథమ్ ౮
 కుర్యాత్ చతుర్థే నస్యాదీక్ ముంచేదేవాహ్ని పంచమే,

సర్వరోగముగలవానికి పనునవిరేచనాది కర్మలనుచేయించి గాలిలేని ప్రక్షేపము లో వెలికిలపరుండబెట్టి ఆపులచే నిటు నటు కదలనియ్యక కట్టుకొను నటులంజేసి సుఖోష్ణమైనయుదకములో తడిసిన వస్త్రముచే కంటిరెప్పలకుపైని స్వేదకర్మను చేయించ వలయును. పిదప కంటిరెప్పకదలక యెడమబొటనవ్రేలిచే పట్టుకొని రెప్పను వెలికిలనుండునట్లు తెరచి మండలాగ్రమును శస్త్రముచేగాని పేకాకు మున్నగు గరుకులుకల ఆకులచేగాని, సమద్రపునురుగుచేగాని అడ్డముగగీచి పత్తిచే రక్తమును తుడవవలయును. గీచిన ప్రదేశములో రక్తము మరలస్రవించక యుండిన లేఖనకర్మ చక్కఁగచేయఁబడినదని (అనఁగా గీయఁబడినదని) తెలిసికొని ఆయాలోగానుగుణముగ సైంధవాదిద్రవ్యములను తేనెలోకలిపి ప్రతిసారణముజేయించి పిదప సుఖోష్ణముగ నుండునుదకముచేకడిగి గీచినస్థలమునందు సేతినిపోసి తేనె, నెయ్యి వీని నొకటిగ చేర్చి వైనరాచి చెవులకు ఊర్ధ్వఘోభాగములయందు యవలసత్తుపిండి యుంటలనునిచి వస్త్రముచే చక్కఁగ కట్టవలయును. రెండవదినమున కట్టువిడిచి రెప్పలకుపై నాయాలోగములకు చెప్పియుండు నొషధములచే పరిషేకముచేయించి ముందువలె నాలవదినమున నస్యాదులను ప్రయోగించవలయును అయిదవదినమున కట్టును ఇప్పివేయవలయును.

—ॐ సులిఖితవర్తలక్షణము. ౧౦—

సమం సఖనిభం శోభకందూఘర్వాద్యవీడితమ్.

౯

విద్యాత్పులిఖితం వర్తం లిఖే ద్భూయో విపర్యయే,

రెప్పలు క్రిందపైనిజారక సమములుగను, గోళ్లతోసదృశమైన యాకారములు
విగను, దురద, నొప్పి ఇవి లేకుండునవిగనునుండిన చక్కగ లేఖనకర్మచేయబడిన
ని తెలిసికొనవలయును. పైనిచెప్పినప్రకారములేకుండినచో మఱల లేఖనకర్మను చేయ
లయును.

—ॐ అతిలేఖనోప ద్రవచికిత్సలు. ౧౧—

రుక్పక్షవర్తం సదనం సంసనాదతిలేఖనాత్.

౧౦

స్నేహస్వేదాదికస్తస్మిన్నిష్టో వాతహరః క్రమః,

అతిలేఖనము (అనగా అధికముగగీచుట) వలన శూలగలుగుట, రెప్పవెండుక
గాడుట, రెప్పలు జారిపోవుట ఈ యుపద్రవములు కలుగును. దీనికి వాతహరములైన
స్నేహస్వేదాది చికిత్సలను చేయవలయును.

—ॐ వర్తరంగమున సేత్రసేచనము. ౧౨—

అభ్యజ్య నవనీతేన శ్వేతరోద్రం ప్రలేపయేత్.

౧౧

ఏరండమూలకల్యేన పుటపాకే పచేత్తతః,

స్విన్నం ప్రక్షాళితం శుష్కం చూర్ణితం పోటలీకృతమ్.

౧౨

స్త్రియాః క్షీరే ఛగల్యా వా మృదితం సేత్రసేచనమ్,

తెల్లలాద్దుగుఘృష్ణమునకు ఆవువెన్నను రాచి ఆముదపు వేళ్లనునూరి పూసి పుటపా
కపేసి పక్వమైన పిదప దానినెత్తుకొని చక్కగకడిగి యెండించి చూర్ణముచేసి వస్త్ర
రితమొనర్చి యాచూర్ణమును చనుపాలలోఁగాని గోక్షైపాలలోఁగానివైచి కలియఁ
క్రిసేత్రములకు సేచనము చేయవలయును.

—ॐ అతిలేఖనోప ద్రవమునకు సేచనము. ౧౩—

శాలితండులకల్యేన లిప్తం తద్వత్పరిష్కృతమ్.

౧౩

కుర్యాన్నేత్రేతిలిఖితే మృదితం దధిమస్తునా,

కేవలేనాపి వా సేకం మస్తునా జాంగలాశినః.

౧౪

కంటిరెప్పలయందు లేఖనకర్మయధికముగ ప్రయోగించబడిన యెడల తెల్ల లా
ఘృష్ణమునకు వెన్నచరిమి దానికి సంగ్రావు బియ్యమును చక్కగనూగి పూసి పుట

పాకముచేయించి పక్వమైన దానినెత్తి కడిగి యెండించి మార్జముచేసి వస్త్రుగాలిత మొనర్చి పెలుగుమీఁది మీఁగడలోకలిపి నేత్రములకు నేచనమును చేయవలయును. లేక యానేత్రరొగికి జాంగలదేశజంతుమాంసమును భుజంపఁజేసి వానికంటికి పెలుగుమీఁది మీఁగడచే నేచనము చేయవలయును.

❧ వర్తపిటికాభేదనము. ❧

పిటికాం ప్రీహివక్త్రేణ భిత్వా తు కఠినోన్నతామ్,
నిష్పీకయేదనువిధిః పరిశేషస్తు పూర్వవత్.

౧౫

రెప్పలకుపైని కఠినముగను ఉన్నతముగను నుండుపిటికను ప్రీహివక్త్రమును శస్త్రముచే భేదించి దానిలోనుండు కల్మషము బైలువెడలునటుల బిసికి పూర్వము చెప్పియుండు ప్రకారము లేపనమున ప్రత్యక్షన నేచనాదికర్మలను చేయించవలయును.

లేఖనే భేదనే చాయం క్రమ సుర్వత్ర వర్తని,

రెప్పలయందు లేఖనభేదనకర్మల చేయునపుడు పైచెప్పిన క్రమముల ననుసరించవలయును.

❧ పిత్తోష్ణిష్ట రక్తోష్ణిష్ట వర్తరొగచికిత్స. ❧

పిత్తాస్రోష్ణిష్టయోసాన్విదుస్కంధసిద్ధేన సర్పిషా.

౧౬

సిరావిమోక్షస్నిగ్ధస్య త్రిశుచ్ఛ్రిష్టం విరేచనమ్,

లిఖితే స్మృతరక్తే చ వర్తని త్తాళనం హితమ్.

౧౭

యష్టికషాయ స్సేకస్తు క్షీరం చందనసాధితమ్,

పిత్తోష్ణిష్టము, రక్తోష్ణిష్టము అను వర్తరొగములయందు ఆరొగికి మధుర గణద్రవ్యములతో పక్వముజేయఁబడిన ఘృతముచే స్నేహకర్మను జేయించి రెప్పలయందు లి సిరను వేధించవలయును. తెగడ, త్రిశలములు వీనిచే విరేచనమును జేయించవలయును. రెప్పలయందు లేఖనకర్మనుచేయించి రక్తము ప్రవించినపిదప దానిని అతిమ ధురకషాయముచే కడిగి చందనముపైచి కాచఁబడిన యావుపాలచే నేచనమును చేయవలయును.

❧ పక్షుశాతనవర్తరొగచికిత్స. ❧

పక్షుణాం సదనే సూచ్యా రోమకూపాన్వికుట్టయేత్.

౧౮

గ్రాహయేద్వా జలాకోభిః పయనేక్షురసేన వా,

వమనం నావనం సర్పిశ్శృతం మధురశీతలైః.

౧౯

పక్ష్యశాతరోగమున రెప్పవెండుక లూడిపడినవో రోమసూపములను నూనిచే
పొడవవలయును. లేక జలగలచే రక్తమును పీల్చునటుల చేయవలయును. లేక ఆవుపాల
తోఁగాని చెఱుసరసముతోఁగాని నిమగము చేయించి మధురముగను శీతలముగను
నుండు ద్రాక్షపండు మొదలగువానినిచేర్చి పక్వముచేయఁబడిన ఘృతముచే నస్యమును
ప్రయోగించిన హితము కలుగును.

— ౯౭ పక్ష్యశాతరోగమునకంజనము. ౧౯ —

సంచూర్ణ్య పుష్పకాసీసం భావయేత్పురసారసైః,

తామ్రే దశాహం పరమం పక్ష్యశాతే తదంజనమ్. ౨౦

పుష్పకాసీసమును చక్కఁగ చూర్ణముచేసి తామ్రపాత్రయందునిచి అందులో
తులసిరసముబోసి పదిదినములు భావనచేసి దానిచే కంఠికి కాటుకవేసిన రెప్పవెండుక
లూడుట మానును. ఇది శ్రేష్ఠమైన అంజనము.

— ౯౮ పోథకీరోగచికిత్స. ౧౯ —

పోథకీర్ణితాశ్మంకీసైంధవ ప్రతిసారితాః,

ఉష్ణాంబుక్షాళితాస్సించేష్ఠదిరాధకిశిగ్రభిః. ౨౧

అప్పిద్దేద్వినిశాశ్రేష్ఠా మధుకై ర్వా సమాక్షికైః,

పోథకీయను వర్త్యరోగమును పృథ్విపత్రము మొదలగు శస్త్రములచే గీచి శుంఠి
నైంధవలవణము వీని చూర్ణముచే ప్రతిసారణము చేయించి ఉష్ణోదకముచేకడిగి చండ్ర,
కందులు, మునగ వీనిని ఉదకములోవైచి చక్కఁగ కాచి యాకిషాయముచేఁగాని,
పసుపు, మ్రానిపసుపు, త్రిఫలములు, అశిమధురము వీని నుదకములోవైచి చక్కఁగ
కాచి కొంచెము తేనెచేర్చి దానిచేఁగాని సేచనము చేయవలయును.

— ౯౯ కఫోత్థి-ప్రవర్త్య రోగచికిత్స. ౧౯ —

కఫోత్థిప్తే విలిఖితే నక్షాద్రైః ప్రతిసారణమ్.

సూక్ష్మైస్సైంధవకాసీసమనోహ్వకణతాక్ష్యజైః,

వమనాంజననస్యాది సర్వం చ కఫజ్జిత్తమ్. ౨౩

కఫోత్థి-ప్రవర్త్య రోగమును శస్త్రముచే ఛేదించి నైంధవలవణము, కాసీ
సము, మణిశిల, పిప్పళ్లు, రసాంజనము వీనిని నున్నగ చూర్ణముజేసి అందు కొంచెముతేనె
జేర్చి దానిచే ప్రతిసారణముచేసిన హితముకలుగును. మరియు నీరోగమున కఫహరము
లైన వమనము, అంజనము, నస్యము మొదలగువానిని చేయవలయును.

—ॐ లగణవర్త్యరోగచికిత్స. ౧౯—

కర్తవ్యం లగణేవ్యేతదశాంతావగ్నినా దహేత్,

కఫోష్ణి-ప్త్యరోగమునకు చెప్పియుండునట్లుల లగణమును వర్త్యరోగమును చికిత్స జేయవలెను. ఇటులజేసియు నారోగము శమింపకయుండిన దానిని అగ్నిచే కాల్చు వలయును.

—ॐ కుకూణకరోగచికిత్స. ౨౦—

కుకూణే ఖదిరశ్రేష్ఠానింబపత్రైశ్శృతం ఘృతమ్.

౨౦

వీత్వా ధాత్రిచమేత్కష్టాస్తాయస్తీనగ్నపనైంధవైః,

అభయాపిష్పశీత్రాక్షాక్వాథేనై నాం విరేచయేత్.

౨౧

శిశువులకు కుకూణకరోగముకలిగిన దానికి చంద్ర, త్రిఫలములు, వేపాకు వీనిని ఆవునేతిలోవైచి కాచి యిప్పించి పిదప పిష్పశ్లు, యష్టిమధుకము, ఆవాలు, నైంధవ అవణము వీనిచే వసునము చేయించి కరక్కాయలు, పిష్పశ్లు, ద్రాక్ష వీనిని సుమభాగములుగ వైచికాచిన కషాయముచే విరేచనము చేయించవలయును.

—ॐ కుకూణకరోగమునందు ధాత్రిస్తనాలేపము. ౨౨—

ముస్తాద్విరజనీకృష్ణాకల్కేనాలేపయేత్ స్తనా,

ధూపయేత్సర్వవైస్సాజ్యైః

కుకూణకరోగమునందు తుంగముస్తలు, పసుపు, మ్రానిపనుపు, పిష్పశ్లు వీనిని నూరి దాదిస్తనములకు లేపనయముజేయించి ఆవాలను నేతిలోతడిపి నిష్పలోవైచి స్తనములకు ధూపము వేయవలయును.

—ॐ కుకూణకరోగమునందు దాదికి ముస్తాదికషాయపానము. ౨౩—

శుద్ధాం క్వాథం చ పాయయేత్.

౨౩

పటోలము స్తమృద్వీకాగుడూచీత్రిఫలోద్భవమ్,

కుకూణకరోగమునందు వసున విరేచనాదులచే శుద్ధము జేయబడిన శరీరముగల దానికి పొట్ల, తుంగముస్తలు, ద్రాక్ష, తిష్పశీగె, త్రిఫలములు వీనికషాయమునుపానము చేయించవలయును.

—ॐ కుకూణకరోగమునందు శిశువునేత్రమునకు లేఖనకర్మ. ౨౪—

శిశో స్తు లిఖితం వర్త్యస్రుతాస్యగ్వాంబుజన్మఖిః.

౨౪

ధాత్ర్యశ్శరీరజంబూత్థపత్రక్వాథేన సేచయేత్,

కుకూళకరోగమునందు శిశువుయొక్క చెప్పలను శస్త్రముచే మెల్లగ గీరిగాని జల
గలచే రక్తమాక్షణము చేయించిగాని, ఉసిరిక, అశ్మంతకము (కొండపిండిచెట్టు) శేరే
డు వీనియాకుల కషాయముచే నేచనము చేయవలయును.

— ౭౭ శిశువులకు వమనావ్యకత్వము. ౭౭ —

ప్రాయః క్షీరఘృతాశిత్యాద్బాలానాం శ్లేష్మజాగదాః. ౨౭
తస్మాద్వమనమేవాగ్రే సర్వవ్యాధిషు పూజతమ్,

బాలురు పాలు నెయ్యి వీనిని విశేషముగ సదా భుజించుటవలన వారి తఱచుగ
కఫరోగములు కలుగును. కావున బాలరకుజనించు సర్వవ్యాధులయందును తొలుత వమ
నముచేయించుట మిక్కిలి ప్రశస్తము.

— ౭౮ కుకూళకరోగమునందు బాలరకు వమనోపధము ౭౮ —

సింధూత్థకృష్ణాపామార్గబీజాజ్యస్తస్యమాక్షికమ్. ౨౯

చూర్ణో వచాయాస్పత్యోద్రో మదనం మధుకాన్వితమ్,
క్షీరం క్షీరాన్నమన్నం చ భజతః శ్రమశశ్శిశోః. ౩౦

వమనం సర్వరోగేషు విశేషేణ కుకూళకే,
సప్తలారససిద్ధాజ్యం యోజ్యంచోభయశోధనమ్. ౩౧

పాలుత్రాగుచుండు శిశువునకు నైంసవలవణము, పిప్పళ్లు, ఉత్తరేశివిత్తులు వీని
చూర్ణములను నెయ్యి చనుబాలు తేనె వీనిలోకలిపి యిప్పించిన వమనంబగును. పాలు,
అన్నము వీనిని భుజింపుచుండు శిశువునకు వన చూర్ణమును తేనెలోకలిపి యిచ్చి వమ
నము చేయించవలయును. అన్నమునుమాత్రము భుజింపుచుండు శిశువునకు అతిమధుర
ము, మ్రంగపండు వీనిచూర్ణములచే వమనము చేయించవలయును. బాలురకు సర్వరోగ
ములయందును వమనముచేయించుట శ్రేష్ఠము. కుకూళకరోగమునందు శిశువులకు వమన
ముచేయించుట మిక్కిలి హితకరము. కుకూళకరోగముగల శిశువునకు విర్రజాజిరసములో
ఆవునేతినికలిపి కాచి పానముచేయించిన వమన విశేషనంబు లగును.

— ౭౯ కుకూళకరోగమునందు వర్తి. ౭౯ —

ద్వినిశారోద్రయప్యాహ్వరోహిణీనింబహ్లువైః,
కుకూళకే హితా వర్తిః పిష్టై స్తామ్రరజోన్వితైః. ౩౨

క్షీరక్షౌద్రఘృతోపేతం దగ్ధం వా లోహితం రజః,

పసుపు, మ్రానిపసుపు, లాద్దగు, అతిమధురము, కటుకరోహిణి, వేచచిగుళ్లు, రాగిరాపాడి వీనిని ఉదకముతో చక్కగనూరి వర్తిజేసి ప్రయోగించినను, లేక ఇనుప రాపాడి చూర్ణమును పాలు, లేనె, నెయ్యి వీనిలో తడిసి నిప్పులో కాల్చి ప్రయోగించినను కుకూళకరోగము శమించును.

❖ కుకూళకపోథకీరోగములకు వర్తి. ౨౭ ❖

ఏలారసోనకతకశంఖోషణఫణిజ్జ్వలైః.

33

వర్తిః కుకూళకపోథకీస్సురాపిష్టైశ్చ కట్ఫలైః,

ఏలవలు, వెల్లుల్లి, చిల్లగింజలు, శంఖము, మిరియాలు, మరువము, పెద్దచేకు వీనిని సురయను మద్యముతోనూరి వర్తిజేసి కుకూళకము పోథకీ ఈరోగములయందు ప్రయోగించిన హితముకలుగును.

❖ పక్షిమోక్షవర్త్యరోగచికిత్స. ౨౮ ❖

పక్షురోధే శ్రవృద్ధేషు శుద్ధదేహస్య రోమసు.

3౪

ఉత్పృజ్య ద్వాభ్రహోఽధస్తా ద్భాగౌ భాగం చ పక్షుతః,
యవమాత్రం యవాకారం తిర్యక్చిత్వాద్ధ్రీవాససా.

3౫

అపనేయమస్మక్తస్మిన్నల్పీభవతి శోణితే,

నీవ్యేత్కుటిలయా సూచ్యా ముద్గమాత్రాంతరైః పదైః.

3౬

బద్ధా లలాటే పటంచ తత్ర నీవనసూత్రకమ్,

నాతిగాఢజ్జోధం సూచ్యా నిక్షిపేదథ యోజయేత్.

3౭

మధుసర్పికబళికాం న చాస్మిక్ బంధమాచరేత్,

స్యగ్రోధాదికషాయైశ్చ సక్షీరైశ్చేచయేద్రుజి.

3౮

పంచమే దివసే సూత్రమపనీయావచూర్ణయేత్,

గైరికేణ వ్రణం యుంజ్యత్తీక్షణం నస్యాంజనాది చ.

3౯

పక్షురోధమును వర్త్యరోగమునందు రెప్పవెండుకలు వృద్ధిజెందియుండినచో ఆరోగికి నమనవిరేచనంబులను చేయించి కనుబొమలకు క్రింద రెండుభాగములును రెప్ప వెండుకలనుచేసిన ఒక భాగమునువదలి యవప్రమాణమురెప్పలను అడ్డముగ శస్త్రముచే షేదించి తడిగుడ్డచే రక్తమునుతువవలయును. రక్తమునిలిచినపిదప వంకరగనుండు నూది చే ఆరెప్పలనుమట్టి దారముతోనుండు నానూదిని నుదుటియందుకట్టి యుంచబడిన వస్త్రఖంఠమునందు మిక్కిలి బిగుతును వదులుగానుండునట్లు కట్టియుంచవలయును.

పిదప తే నె ఘృతము పీనికబళములను ప్రయోగించవలయును. దీనిపై కట్టుగట్టుకూడదు. నొప్పిగలిగినచో న్యగోధాదిగణద్రవ్యకషాయములతో నావుసాలుకలిపి సేచనముచేయవలయును. విదవ దినమునందు ఆకుట్టుదారమును తీసివైచి యావ్రణమునకు కావితాయి చూర్ణముచే అవచూర్ణముచేయించి తీక్షణమైన నవ్యము అంజనము మొదలగువానిని ప్రయోగించవలయును.

❦ బాహ్యలక్ష్యానివర్తరోగచికిత్స. ❦

దహేదశాంతౌ నిర్భుజ్య వర్తదోషాశ్రయం వలీమ్,
సందంశేనాధికం పక్ష్య హృత్వా తస్యాశ్రయం దహేత్. రం
సూచ్యక్రేణాగ్నివర్ణేన దాహో బాహ్యలజ్జే పునః,
భిన్నస్య యౌరవహ్నిభ్యాం సుచ్ఛిన్నస్యార్బుదస్య చ. రం

పైనిచెప్పిన విధమున చికిత్సచేసియు పక్ష్యరోదరోగము శమింపకయుండినచో వర్తరోగమునకు స్థానముగనుండు ప్రచేశమును నిష్పచే కాల్చవలయును. రెప్పవెండు కలధికముగ వృద్ధిజెందియుండినచో వానిని సందశమను శస్త్రముచే (చిమటాచేత) తీసివైచి వానిస్థానమును అగ్నితప్తమైన నూదికొనచే కాల్చవలయును. బాహ్యలజ్జరోగమును శస్త్రముచే భేదించి అగ్నిచేకాల్చవలయును. అర్బుదరోగమును భేదించి యౌరముల చేతను అగ్నిచేతను కాల్చవలయును.

ఇది అష్టాంగహృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రమును

తొమ్మిదవయధ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ రస్తు.

ద శ మా ధ్యాయము.

అప కనుచెప్పల నాశ్రయించినరోగముల చికిత్సను జెప్పినపిదప రెప్పలకుసమీపమున నుండు సంధి సితాసితభాగముల నాశ్రయించి జనించురోగములజెప్పబట్టకై వర్తమానోగ చికిత్సాధ్యాయానంతరము సంధిసితాసితరోగవిజ్ఞానీయాధ్యాయము జెప్పబడుచున్నది:—

సంధి సితాసితరోగవిజ్ఞానీయాధ్యాయప్రారంభము.

సూ. అథాత సంధిసితాసితరోగవిజ్ఞానీయమధ్యాయం,

వ్యాఖ్యాస్యమః, ఇతిహ స్సాహురాత్రేయాదయో మహర్షయః.

వర్తమానోగ ప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము రెప్పలసంధి, కంటితెల్లగుడ్డు, నల్లగుడ్డు పీనియందలి రోగములను తెలియపరచునట్టి సంధిసితాసితవిజ్ఞానమును నీయాధ్యాయమును వివరించెదము.

— సంధిగతరోగములుతొమ్మిది. అందు జల స్రావరోగలక్షణము. —

వాయుః క్రుద్ధ స్థిరాః ప్రాప్త్య జలాభం జలవాహినీః,

అశ్రుస్రావయతే వర్తమానక్ల సంధేః కనీపికాత్.

తేన నేత్రం సరుగ్రాగశోఘం స్వాత్మజలాస్రవః,

తాతము ప్రకోపించి జలమునువహించునట్టి సిరలనుజేరి కనురెప్పలకును తెల్లగుడ్డునకు నడుచునుండు సంధిస్థానమునందుండి ఉదకమునంటి నీరును స్రవింపజేయును. దీనిచే నేత్రములయందు శూల ఎఱుపువర్ణము వాపు ఈయుషద్రవములు జనించును.

— కఫజజలస్రావరోగము. —

కఫాత్కఫస్రవే శ్వేతం పిచ్ఛిలం బహళం స్రవేత్.

కఫవోషమువలన కంటియందు తెల్లగను జిగటగను అధికముగను నుండు నీరు స్రవించును.

— ఉపసాహరోగము. —

కఫేన శోఘస్తీక్షణగ్రః యోరబుద్బుదకోపమః,
పృథుమూలబలస్పృగ్ధస్సవర్ణమృదుపిచ్ఛిలః.

మహానవాకకండామానుషనాహస్య సీరుజా,

నేత్రమునందు శ్లేష్మదోషముచే తీక్ష్ణముగను నీరుబుగ్గవంటిదిగను పెద్దదిగను జీగ
టగను మృసువుగను దురదతో గూడినదిగను నొప్పితేనిదిగను నుండు వాపుజనించును.
ఇది యుషనాహ రోగమనబడును.

—౧౭ రక్తస్రావరోగము. ౧౬—

రక్తాద్వక్తప్రవేతామ్రం బహూష్ణం చాశ్రు సంప్రవేత్. ౪

కంటియందు రక్తదోషము వలన రక్తవర్ణము గలదియు ఉష్ణముగనుండు నదియు
నైన నీరుకారును. ఇది రక్తస్రావరోగ మనబడును.

—౧౮ పర్వణీరోగము. ౧౭—

వర్ణసంధ్యాశ్రయా శుక్లే పిటికా దాహశూలినీ,

తామ్రా ముద్గోపమా భిన్నా రక్తం ప్రవతి పర్వణీ. ౫

రక్తదోషమువలన కంటితెల్లగుడ్డునందు రెప్పలసంధుల నాశ్రయించినదియు,
నుంట కూల వీనితోఁ గూడినదియు, ఎఱుపునర్ణము గలదియు, పెనుఁగింజంత ప్రమా
ముగలదియు నైన పిటిక బొబ్బజనించును. దీనిని ఛేదించిన రక్తము ప్రవించును. ఇది
పర్వణీరోగ మనబడును.

—౧౯ పూయస్రావరోగము. ౧౮—

పూయాస్రావే మలాస్సప్రవర్ణసంధేః కనీనికాత్,

స్రావయంతి ముహూః పూయం సాప్రత్వజ్ఞాంసపాకతః. ౬

వాతాదిదోషములు ప్రకోపించి రక్తముతోఁగూడి చర్మరక్తమాంసములను పాక
ంచేసి రెప్పసంధుల నాశ్రయించి నల్లగుడ్డునుండి పలుమారు చీమును ప్రవింపఁజే
చును. దీనికి పూయస్రావమును పేరుగలదు.

—౨౦ పూయాలసరోగము. ౧౯—

పూయాలసో వ్రణస్సృక్ష్ణశ్చేభసంరంభపూర్వకః,

కనీనసంధావాద్భూయా పూయాస్రావీ సవేదనః. ౭

నల్లగుడ్డు సంధియందు నుబ్బుగలదిగను, చీమును ప్రవింపఁ జేయునదిగను, నొ
కోఁ గూడినదిగను, చిన్నదిగను వాపుగలదిగను నుండు వ్రణము జనించును. ఇది
యాలస మనబడును.

—౨౧ అలజీరోగము. ౨౦—

కనీనస్యాంతరలజీ శోఘో రుక్తోదదాహవాక్,

నల్లగుడ్డు మధ్యమునను నొప్పి పోట్లు మంట పీనితోఁగూడిన వాపు జనించును. ఇది అలజి అని చెప్పబడును.

❧ క్రిమిగ్రంథిరోగము. ❧

అపాంగే వా కనీనే వా కంఢూపాపక్షుపోటవాన్. ౮

పూయస్రావీ క్రిమిగ్రంథి ర్గ్రథిక్రిమియుతోఁ ర్త్రిమాన్,
కడకంటియును గాని నల్లగుడ్డుయందు గాని దురద, మంట, తెప్పయందు పోట్లు, చీముకారుట, నొప్పి, క్రిములు పీనితోఁ గూడియుండు గ్రంథిజనించును. ఇది క్రిమిగ్రంథి యని చెప్పబడును.

❧ వర్త్యసంధిగత రోగ సాధ్యాసాధ్యములు. ❧

ఉపనాహక్రిమిగ్రంథపూయాలసకపర్వణీ ౯

శస్త్రేణ సాధయేత్పంచసాలజీ నాస్రవాంస్త్యజేత్,

ఉపనాహము క్రిమిగ్రంథి పూయాలసకము పర్వణి అనునాల్గుసంధిరోగములను శస్త్రము కర్మచే సాధింపం దగియుండును. జలస్రావము కఫస్రావము రక్తస్రావము పూయస్రావము అలజి అను నీయైదురోగములను చికిత్సయందు నర్జింపవలయును. ఇటుల నేత్రసంధులయందుండు తొమ్మిది రోగములు చెప్పబడినవి.

❧ తెల్లగుడ్డునగల్గు రోగములు పదిమూఁడు. అందు శుక్తికారోగము. ❧

పిత్తం కుర్యాత్ప్రతే బిందూనసితశ్యావవీతకాన్. ౧౦

మలాక్తాదర్శతుల్యం వా నర్వం శుక్లం సదాహరుక్,

రోగోఽయం శుక్తికాసంజ్ఞస్సశకృద్భేజ తృష్టవీరః. ౧౧

పిత్తము తెల్లగుడ్డునందు నల్లగను, శ్యావవర్ణము గలవిగను, పసుపువర్ణము గలవి గను నుండుబిందువులను చుక్కలుగనుకలుగఁజేయును. లేక కంటిలో తెల్లగనుండు ప్రదేశమంతయు మరికితగిలిన అద్దమువలె మలినముగ జేయును. దీనికి శుక్తికారోగమని పేరు గలను. మంట, నొప్పి, దప్పి, జ్వరము ఇవి కలిగియుండును. మలము ఉండలుగవెడలును.

❧ శుక్లార్మరోగము ❧

కఫాచ్ఛుక్లే సమం శ్వేతం చిరవృద్ధ్యధిమాంసకమ్,

శుక్లార్మ

తెల్లగుడ్డునందు సమముగను, తెలుపువర్ణముగలదిగను, చిరకాలండు అధిక మాంసము జనించును. ఇది శుక్లార్మమనఁ

— ౨ లాసగ్రథితరోగము. ౨ —

శోఫస్త్యురుజస్సనన్దో బహళో మృదుః.

౧౨

గురు స్నిగ్ధోఽంబుబింద్వాభో బలాసగ్రథితం స్ఫుటమ్,

కఫముఃపలన నొప్పితేనిదిగను, సమానవర్ణముగలదిగను, పెద్దదిగను, మృదువుగను, గురువుగను, నున్నగను, జలబిందువుతో తుల్యముగ నుండు వాపు తెల్లగుడ్డునందు జనించును. ఇది బలాసగ్రథితమని ఋషులచే చెప్పబడును.

— ౩ పిష్టకార్యరోగము. ౩ —

బిందుభిః పిష్టధవళైరుత్పన్నైః పిష్టకం వదేత్.

౧౩

కఫదోషముఃపలన తెల్లగుడ్డునందు పిండివలెనుండు తెల్లనిబిందువులు జనించును. ఇది పిష్టకార్య మనబడును.

— ౪ సిరోత్పాతరోగము. ౪ —

రక్తరాజీతతం శుక్లముష్యతే యత్సవేదనమ్,

అశోఘాశ్రూపలేపం చ సిరోత్పాతస్సశోణితాత్.

౧౪

రక్తదోషముఃపలన తెల్లగుడ్డు ఎఱ్ఱకేళులతో వ్యాపించినదిగను, మంటయు నొప్పియు గలదిగను, వాపు కంటినిరు ఇది తేనిదిగను నుండును. ఇది సిరోత్పాతమని చెప్పబడును.

— ౫ సిరాహర్షరోగము. ౫ —

ఉపేక్షితస్సిరోత్పాతో రాజీస్తా ఏవ వర్ధయత్,

కుర్యాదస్రం సిరాహర్షం తేనాత్యుద్విక్షణాతుమమ్.

౧౫

పైచెప్పిన సిరోత్పాతరోగమునకు చికిత్సజేయక యుపేక్షించినచో నారోగము వలన కంటి గుడ్డునందు జనించునుండు నెఱ్ఱనిరేఖలు వృద్ధిజెంది కంటినుండి విశేషముగ నీరువెడలును. ఇది సిరాహర్షమని చెప్పబడును. ఈ రోగముచే నేత్రములయందు గల వృష్టి శక్తియు నశించును.

— ౬ సిరాజాలరోగము. ౬ —

సిరాజాలే సిరాజాలం బృహద్రక్తంఘనోన్నతమ్,

కంటి తెల్లగుడ్డునందలి సిరలు ఎఱ్ఱగను కఠినములుగను ఉన్నతములుగను పెద్ద గును నుండును. దీనికి సిరాజాలమను పేరుకలదు.

— ౭ శోణితార్మరోగము. ౭ —

శోణితార్మ సమం శ్లక్షణం పద్మాభమధిమాంసకమ్.

౧౬

సమముగను నున్నగను తామరపువ్వువంటిదిగను నుండు అధికమాంసము కంటితెల్ల గ్రుడ్డునందు జనించును. ఇది శోణితార్మమని చెప్పబడును.

—ॐ అర్జునరోగము. ॐ—

నీరుక్ల్యక్ష్మీ ౭ గుణం బిందుశ్శలలోహితలోహితః,

కంటితెల్లగుడ్డునందు మందేటిరక్తమువలె ఎఱ్ఱగను నున్నగను నొప్పిలేనిదిగను నుండు బింగువు జనించును. దీనిని అర్జునమనియెదరు

—ॐ ప్రస్తార్యరోగము. ॐ—

మృద్వాశువృద్ధ్యరుక్తాంసం ప్రస్తారి శ్యావలోహితమ్.

౧౭

ప్రస్తార్యర్మ మలై సాన్త్రైః

తెల్లగుడ్డుంతయు వ్యాపించునదిగను, శీఘ్రముగ వృద్ధిజెందునదిగను, నలుపు ఎరుపు నగ్గములు కలదిగను, నొప్పిలేనిదిగను, నిర్మలమైన నీరును వెడలింపఁ జేయునది గను నుండు మాంసము రక్తముతోఁ గూడిన త్రిదోషములచే జనించును. దీనిని ప్రస్తార్యర్మయని చెప్పుదురు.

—ॐ స్నావార్మరోగము. ॐ—

స్నావార్మ స్నావసన్నిభమ్,

తెల్లగుడ్డుపై సన్ననినరములవలె మాంసపు పొర వ్యాపించియున్న నయ్యది స్నావార్మ మనఁబడును.

దీనిలక్షణము తన్త్రాస్తరమున నిట్లు చెప్పఁబడినది:—“ప్రస్తారిశోఽర్మణస్సాప్తం నిరుణ్ధియదాశి, వినాస్రావం హి శుష్కం తత్ స్నాయ్యర్మేతిప్రకీర్తితమ్” ఈశ్లోకముచేత ప్రస్తార్యర్మమను రోగమున కంటనీరు స్రవించక వాతముచే నడ్డగింపఁబడి సహనినరములఁ బోలె మాంసపు పొర తెల్లగుడ్డుపైవ్యాపించిన నదియే స్నాయ్యర్మమని యునది. మాధక కరండును దీని కనుగుణముగ “స్థిరాప్రస్తాది మాంసాఢ్యం శుష్కం య్యర్మ” అని చెప్పెను.

—ॐ అధిమాంసార్మరోగము. ॐ—

శుక్లాశుక్లిష్టిండువచ్చ్యానం యన్తాంసం బహళం పృథు.

౧౮

అధిమాంసార్మ తత్

తెల్లగుడ్డునందు తెల్లగను కొంచెము నలుపునర్ణముగలదిగను పెద్దదిగను గడ్డకట్టి యుండు రక్తమువలెను నుండు మాంసపిండము జనించును, ఇది అధిమాంసార్మ మనఁబడును.

—ॐ సిరాజ విటికారోగము. ॐ—

దాహఘర్షనంత్యస్సిరానృతాః,

కృష్ణాసన్నాస్సిరానంజ్ఞాః విటికాస్పర్షవోపమాః.

౧౯

మంట నొప్పిగలవియు, సిరలచే కఙ్కుబడినవియు, అగ్నింజంత ప్రమాణముగల వియునైన విటికలు నల్లగుడ్డుమ సమూహమున తెల్లగుడ్డుపై కలుగును. దీనికి సిరావిటి కలని పేరు.

—ॐ శుక్తిసిరాహర్షాదిరోగ చికిత్సాక్రమము. ॐ—

శుక్తిహర్షసిరోత్పాత విష్టకగ్రధితార్జునమ్,

సాధయే దాష్ణధైష్ట్యం శేషం శస్త్రేణ సప్తకమ్.

౨౦

నవోత్థంతదపి ద్రవ్యైః

పైన చెప్పిన ప్రకారము కంటి తెల్లగుడ్డునందు పదుమూడు రోగములు కలుగును. వానిలో శుక్తిక, సిరాహర్షము, సిరోత్పాతము, విష్టకార్షము, బిలాసగ్రధితము, అర్జునము అను నీ యాదురోగములను ఔషధములచే సాధింపందగి యుండును. తిక్కిన ఋక్తార్షము, సిరాజాలము, శోణితార్షము, ప్రస్తార్భర్మము, స్నాయ్వర్మము, అధిమాంసార్మము, సిరాజవిటిక అను నీయేదురోగములను శస్త్రుకర్మచే సాధింపందగి యుండును. ఈయేదును జనించినతోడనే చికిత్సజేసినయెడ ఔషధములచే సాధింపందగియుండును. ఇతైః అగున శుక్లగతరోగములు పదుమూడు చెప్పబడినవి.

—ॐ అర్మరోగచికిత్స. ॐ—

అర్మోక్తం యచ్చ పంచధా,

తచ్ఛేద్య మసితప్రాప్తం మాంసస్రావసిరానృతమ్.

౨౧

చర్మోద్దాలవదుచ్చాయీ దృష్టిప్రాప్తం చ వర్జయేత్,

పైన చెప్పయుండు శుక్లార్మ శోణితార్మ ప్రస్తార్భర్మ స్నాయ్వార్మ అధిమాంసార్మములను ఐదు అర్మరోగములను శస్త్రముచే భేదించి చికిత్స చేయవలయును. మాంస స్నాయు సిరలతో వ్యాప్తమై చర్మమును భేదించునట్లు నల్లగుడ్డున జనించురోగంబైదు. అందు పొడవుగను నల్లగుడ్డునందుండునుదిగను నుండు అర్మరోగములు దృష్టిజేరియుండు అర్మరోగములు. ఈరెండురోగములు అసాధ్యంబు లగుటవలన చికిత్స పండు వర్జింపబడినవి. వీనిని శస్త్రముచే చికిత్సజేయజనదు.

శ్లో తత్తశుక్రకరోగలక్షణము. ౧౭

పిత్తం కృష్ణేఽథవా దృష్టౌ శుక్రం తోదాశ్రురాగవత్. ౨౨

చిత్వాత్వచం జనయతి తేన స్యాత్కృష్ణమండలమ్,
పర్వజంబూనిభం కించిన్నిమ్నం చ తత్తశుక్రకమ్. ౨౩

తత్కృచ్ఛ్రసాధ్యం యాప్యం తు ద్వితీయ పటలశ్చథాత్,
తత్ర తోదాదిబాహుశ్చం సూచీవిద్ధాభకృష్ణతా. ౨౪

తృతీయపటలచ్ఛేదాదసాధ్యం నిచితం వ్రజైః,

పిత్తము ప్రకుపితమై నేత్రములయందలి మొదటిపటలమును భేదించుకొని పోట్లు నీరుకారుట యెరుపునర్థము వీనితోఁగూడియుండు శుక్రమును నల్లగుడ్డునందుగాని దృష్టియందుగాని కలుగజేయును. దీనిచేత నల్లగుడ్డు పండిన నేరేడుపండుతో తుల్యముగను నడుమ పల్లముగను నగును. ఇది తత్తశుక్రమనఁబడును. ఇది కష్టసాధ్యము. పిత్తము రెండవపటలమును భేదించినచో నల్లగుడ్డునందు పోట్లు మంట నొప్పి మొదలగు నుపద్రవములు విశేషముగ కలుగును నడుమ నూదితో పొడిచినట్లు నల్లగనుండును. పోటునుకల్గును. ఇది యాప్యము. మూడవపటలమును భేదించినచో నల్లగుడ్డునందు విశేషముగ వ్రణములు కలిగియుండును. ఇది అసాధ్యము.

తత్తశుక్రమనగ వ్రణముతోఁగూడిన శుక్లమనియర్థము. ఇయ్యది ఒకటి, రెండు, మూడుపటలముల నాశ్రయించియుండుటచే మూడుతైఁగలు అవియే పైని వివరింపఁబడినవి.

శ్లో శుద్ధశుక్రకరోగలక్షణము. ౧౮

శంఖశుక్రం కఘాచ్ఛ్రవం నాతిరుక్చుద్ధశుక్రకమ్. ౨౫

తెల్లగుడ్డుమధ్యమున కఘదోషముచే కొంచెము నల్లగను శంఖమువలె తెల్లగను కొద్దియుపద్రవములు కలదిగనునుండు శుక్రము (తెల్లనిచుక్క) జనించును. ఇది శుద్ధ శుక్రమనఁబడును. శుద్ధశుక్రమన వ్రణముచేతఁ జనించు శుక్లము యెఱుంగునది.

శ్లో అజకారోగలక్షణము. ౧౯

ఆతామ్రపిచ్ఛిలాస్రస్పదాతామ్రపిటికాతిరుక్,

అజావిటృదృశోచ్ఛ్రాయకార్ణ్యా వజ్రాస్పృజాజకా. ౨౬

నల్లగుడ్డు రక్తదోషముచే కొంచె మెరుపునర్థముగను జిగటగను నుండు రక్త వింపఁజేయునదియు, ఎఱ్ఱని పిటికలతోఁగూడినదియు విశేషముగ నొప్పి

గలదియు మేఁకసింటికలతో సమానమైన పొడవు నలుపునర్ణము గలదియు నగును. ఇది
అజకా యనబడును. ఇది చికిత్సయం దసాగ్యము.

— ౧౧ సిరాశుక్రరోగలక్షణము ౧౧ —

సిరాశుక్రం మలై సాన్తిస్తై స్తజ్జష్టం కృష్ణమంచలమ్,

సతోదదాహతామ్రాభిస్సిరాభిరవతన్యతే,

౨౭

అనిమిత్తోష్ణశీతాచ్ఛనువాసస్రస్కృతత్వజేత్,

వాతాదిత్రిదోషములు దుష్టంబులై రక్తముతోఁగూడి నల్లగుడ్డునందు సిరా
క్రమును రోగమును కలుగఁజేయును. దీనిచే నల్లగుడ్డు పోట్లు మంట యెరుపునర్ణము
వితోఁగూడిన సిరలతో కప్పబడియుండును. కారణములేకయే యొకానొకపుడు చల్ల
య ఒకపుడు వేడిగను ఒకపుడు తేటగను మఱియొకపుడు చిక్కగను నుండు నీరు
నల్లగుడ్డునుండి స్రవించును. ఇది యసాగ్యమగుట వలన చికిత్సయందు వర్జిం
దగినది.

— ౧౨ పాకాత్యయము, అసాగ్యశుక్రరోగములు. ౧౨ —

దోషై సాన్తిస్తై సుకృత్కృష్ణంనీయతే శుక్లరూపతామ్.

౨౮

ధవళాభ్యోపలిప్తాభం నిష్పావార్ధదళాకృతి,

అతితీవ్రరుజారాగదాహశ్వయధువీడితమ్.

౨౯

పాకాత్యయేన తచ్ఛుక్రం వర్ణయేత్తీవ్రవేదనమ్,

యస్య వా లింగనాశోఽంతశ్శ్వాసం య ద్వాసలోహితమ్. ౩౦

అత్యుత్పేధావగాఢం వా సాశ్రవాడీవ్రణాన్పుతమ్,

పురాణం విషమం మధ్యే విచ్ఛిన్నం య ఛ్చ శుక్రకమ్. ౩౧

రక్తముతోఁ గూడియుండు వాతాది త్రిదోషములచే నల్లగుడ్డు తెల్లగను, తెల్ల
గుఱుముచే కప్పబడినటులుండినదిగను, అనపవప్సవంటి యాకారము కలదిగను,
మైననొప్పి యెరుపునర్ణము మంట వాపు వీనితోఁ గూడినదిగను నుండును. అధిక
మువలన మిక్కిలి యుష్మద్రవమును కలుగజేయును. ఇయ్యది అక్షిపాకాత్యయ మనఁ
ను. దీనిని చికిత్సయందు వర్జింపవలయును.

మఱియు దృష్టినశింపఁజేయు శుక్రరోగము, లోన నలుపునర్ణముగలదియు, లేక
నర్ణము గలదియు నగు శుక్రరోగము నడుమ మిక్కిలి యున్నతముగాని పల్లముగ
యుండు శుక్రరోగము రక్తముతోఁగూడియుండు నాడీవ్రణముగల శుక్రరోగ
ఒక సంవత్సరమునకు పైఁబడినదిగ వికారమైన యాకారముగలదిగ నడుమ విచ్ఛి

న్నముగ నుండు శుక్రరోగము. ఈ శుక్రరోగములను చికిత్సయందు విజ్ఞింపవలయును. మఱియు అక్షిపాకాత్యయమును మాధనకారుఁడు ఇట్లుచెప్పెను:—

“శ్వేతస్సూత్రా హతి స్వతోహి దోషేణ యస్యాసిత మణ్డలం చ, తమక్షిపా కాత్యయ మక్షిరోగం సర్వాత్మకం నర్దయితవ్య మాహుః” ఈశ్లోకమునకు పైమూలమునకును అర్థభేదములేదు.

❧ నల్లగుడ్డునందుజనించు రోగములసంఖ్య. ❧

పంచేత్యక్తా గదాః కృష్ణే సాధ్యాసాధ్యవిభాగతః,
పైఁచెప్పినప్రకారము నల్లగుడ్డునందు జనించునట్టి ఐదుశుక్రరోగములు సాధ్యాసాధ్య విభాగములతోడ జెప్పబడినవి.

క్షతశుక్రము, శుద్ధశుక్రము, అజకాజాతము, సిరాశుక్రము, అక్షిపాకాత్యయము నని నల్లగుడ్డున జనించురోగము లైదుగ నెఱుంగునది.

ఇది అష్టాంగహృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రమును

పదియవయధ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ రస్తు.
ప కా ద శా ధ్యాయము.

అను. సంధిసితానితరోగ విజ్ఞానీయాధ్యాయ నిరూపణానంతరము అట్టిరోగముల చికిత్సలతెలియపరచుటకై సంధిసితారోగప్రతిషేధాధ్యాయముచెప్పబడుచున్నది:—

సంధిసితానితరోగప్రతిషేధాధ్యాయ ప్రారంభము.

సూ. అథాత సంధిసితానితరోగప్రతిషేధం వ్యాఖ్యాన్యాయః,
ఇతిహ స్సాహురాత్రేయాదయో మహర్షయః.

సంధిసితానితరోగ విజ్ఞానీయాధ్యాయ నిరూపణానంతరము నేత్రములయందుగల సంధి, తెల్లగుడ్డు నల్లగుడ్డు వీనియందుజనించెడు రోగములను చికిత్సలను వివరించుటకై సంధిసితానితరోగప్రతిషేధమును నీ యధ్యాయమును వివరించెదము.

—ॐ ఉపనాహరోగచికిత్స ౧—

శ్లో. ఉపనాహం భిషక్స్విన్నం భిన్నం ప్రీహిముఖేన చ,
తేఖయే న్నండలాగ్రేణ తత శ్చ ప్రతిసారయేత్.
విప్పలీతౌద్రసింధూత్థైర్బద్ధీయాత్పుర్యవత్తతః,

పటోలపత్రామలకావ్యథేనాశ్చోత్తయేచ్చ తమ్.

వైద్యుడుఉపనాహమును సంధిగతనేత్రరోగమునను సుఖోష్ణోదకములతో తడిసి శస్త్రాఘాతముచే స్వేదకర్మనుచేయించి పిదప దానిని ప్రీహిముఖమును శస్త్రముచేయించి మండలాగ్రమును శస్త్రముచే గీచవలయును. విప్పల్లి, నైంధవలవణము వీనిచూర్ణముతో తేనెనుకలిపి దానిచే ప్రతిసారము చేయించవలయును. పిదప వర్త్యరోగము చెప్పియుండునటుల సుఖోష్ణోదకముచే కడిగి ఘృతమును తడిపి తేనె ఘృతము చరిమి చెవులయొక్క ఊర్ధ్వోభాగములయందు యవలపిండి యంటలనునవి కట్టి పొట్లను ఉసిరిక పీనినిచ్చేర్చి కాచిన కషాయముచే ఆశ్చోత్తనము చేయించును. జలస్నానము కఫస్నానము అను సంధిరోగము లనాధ్య మగుటవలన వానికి శ్రకారుడు చికిత్సలను చెప్పలేదు.

—ॐ పర్వణీరోగచికిత్స. ౧౦—

పర్వణీ బడిశేనాత్తా బాహ్యసంధిత్రిభాగతః,
వృద్ధిపత్రేణ వర్ధ్యాఽర్ధే న్యదస్య గతిరన్యథా.
చికిత్సాచార్మవక్షాద్రసైంధవప్రతిసారితా,

పర్వణీయను సంధిరోగమును వెలుపలనుండు సంధికి పైని బడిశమును శస్త్రము చే పట్టుకొని వృద్ధిపత్రమును శస్త్రముతో మృగభాగమున ఛేదించవలయును. పైనగాని క్రిందగాని ఛేదించినచో విశేషముగ నీరు ప్రవించును. మఱియు తేనె, సైంధవలవణము వీనిచే ప్రతిసారణము చేయించి అర్తరోగమునకు చెప్పియుండు చికిత్సలను చేయవలయును.

—ॐ పూయాలసరోగచికిత్స. ౧౧—

పూయాలసే సిరాం విధ్యేత్తతస్త ముపనాహయేత్.

కుర్వీత చాక్షిపాకోక్తం సర్వం కర్మ యథావిధి,

పూయాలసరోగమునందు సిరను వేధించి ఉపనాహస్వేదమును చేయించి అక్షిపాకరోగమునకు చెప్పియుండు చికిత్సలనున్నిటిని విధిప్రకారము చేయవలయును.

—ॐ పూయాలసకరోగమునకు చూర్ణాంజనము ౧౨—

సైంధవార్ద్రకాశీనలోహతామైస్సుచూర్ణితైః.

చూర్ణాంజనం ప్రయుంజీత సక్షౌద్ధైర్వా రసక్రియామ్,

పూయాలసక రోగమునందు సైంధవలవణము, ఆల్లము, కాశీసము, ఉక్కు, రాగి వీనిని చక్కఁగచూర్ణముచేసి చూర్ణాంజనమును ప్రయోగించవలయును. లేక పై సైంధవలవణము మొదలగు వానిచూర్ణములను తేనెలో కలిపి రసక్రియను ప్రయోగించవలయును.

—ॐ క్రిమిగ్రంథిరోగచికిత్స. ౧౩—

క్రిమిగ్రంథిం కరీషేణ స్విన్నం భిత్వా విలిఖ్య చ.

త్రిఫలాక్షౌద్రకాశీనసైంధవైః ప్రతిసారయేత్,

క్రిమిగ్రంథిరోగమును భేదించి గోమయాదులచే స్వేదకర్మను చేయించి దానిని ప్రిహిముఖము మొదలగు శస్త్రములచే గీచి పిదప త్రిఫలములు, తేనె, కాశీసము, సైంధవలవణము వీనితోడ ప్రతిసారణమును చేయించవలయును.

ॐ శుక్తిరోగచికిత్స ॐ

పితృభిష్యందవచ్చుక్తిం

శుక్తియను రోగమునందు పితృభిష్యందరోగమునకు చెప్పియుండు చికిత్సలనే చేయవలయును.

ॐ బలాసగ్రధిత పిప్లకరోగచికిత్స ॐ

బలాసాహ్వయపిప్లకౌ.

2

కఫాభిష్యందవచ్చుక్త్యా సిరాశ్యధముపాచశేత్,

బీజపూరరసాక్తం చ వ్యోషకట్ఫలమంజనమ్.

౮

బలాసగ్రధితము పిప్లకము ఈ రోగములయందు సిరాశేను వర్జించి కఫాభిష్యందరోగమునకు చెప్పిన తక్కిన చికిత్సలను చేయవలయును త్రికటుకములు, పెద్దటేను పీనిని మాదీఫలరసముతోచాది అంజనము వేయవలయును.

ॐ బలాసగ్రధితరోగముల కంజనము. ॐ

జాతీముకుళసింధూత్థ దేవదారుమహాషధైః,

స్తైః పిప్రసన్నయా వర్తిశ్యోఫకందూఘ్నమంజనమ్.

౯

జాజిమొగ్గలు, సైంధవలసలు, దేవదారు, శుంఠి పీనిని ప్రసన్నయను మద్యము గోనూరి కణికలుచేసి చాది నేత్రముల కంజనము వేసికొనిన శోఫదురద హరించును.

ॐ సిరోత్పాతాదిచికిత్స. ॐ

రక్తస్యందవదుత్పాతహర్షజాలార్జునక్రియా,

సిరోత్పాతము, సిరాహర్షము, సిరాజాలము, ఆర్జునము అను నేత్రరోగముల నందు రక్తస్యందరోగమునకు చెప్పిన చికిత్సలను చేయవలయును.

ॐ సిరోత్పాతాదిరోగముల కంజనము. ॐ

సిరోత్పాతే విశేషేణ ఘృతమాక్షిక మంజనమ్.

౧౦

సిరాహర్షే తు మధునా శ్లేష్మఘృష్టం రసాంజనమ్,

అర్జునే శర్కరామస్త్రు షోద్ధైరాశ్చ్యోతనం హితమ్.

౧౧

స్ఫటికః కుంకుమం శంఖో మధుకో మధునాంజనమ్,

మధునా చాంజనం శంఖః ఘోనో వా సితయా సహ.

౧౨

సిరోత్పాతరోగమునందు ఘృతము, తేనె వీనినొకటిగ చేర్చి నేత్రములను అంజనము చేయవలయును. సిరాహర్షరోగమునందు రసాంజనమును తేనెతోచాది అంజనముచేయవలయును. అర్జునరోగమునందు సంచదార పెరుగు మీఁదిమీఁగడ తేనె వీని నొకటిగ చేర్చి ఆశ్చ్యోతనమును ప్రయోగించవలయును. లేక స్ఫటికము, కుంకుమపువ్వు, శంఖము, అతిమధురము వీనిని తేనెతోచాదిగాని, లేక సావీరాంజనమును తేనెతోచాదిగాని, శంఖమును, లేక సముద్రపు నలుగును చాది పంచదారలో కలిపిగాని నేత్రములను అంజనము చేయవలయును.

❧ ఆర్మరోగచికిత్స ❧

అర్మోక్తం పంచధా త త్తు తనుధూమావిలం చ యత్,

రక్తం దధినిభం య చ్చ శుక్రవ త్రస్య భేషజమ్.

౧౩

అయిదువిధములగు ఆర్మరోగములలో కొంచెముగనుండునదియు, పొగవలె కలకబారియుండునదియు, కొంచెము రక్తవర్ణముగలదియు, పెరుగుతో సమానవర్ణముగలదియునైన ఆర్మరోగమునందు శుక్రరోగమునకు చెప్పియుండుచికిత్సలను చేయవలయును.

❧ ఆర్మరోగమునందు శస్త్రచికిత్స. ❧

ఉత్తానశ్యేతరత్విన్నం ససింధూత్థేన చాంజితమ్,

రసేన బీజపూరస్య నిమిల్యాక్షీ విమర్దయేత్.

౧౪

ఇథం సంరోషితాక్షస్య ప్రచలేత్కర్మాధిమాంసకే,

ధృతస్య నిశ్చలం మూర్ధ్ని వర్తన్మనోశ్చ విశేషతః.

౧౫

అపాంగమీక్షమాణస్య వృద్ధేర్మణి కనీనకాత్,

వలీ స్యాద్యత్ర తత్రార్థ బడిశేనావలంబితమ్.

౧౬

నాత్యాయతం ముచుండ్వా వా సూచ్యా సూత్రేణ వా తతః,

సమంతాన్మండలాగ్రేణ మోచయేదథ మాక్షికమ్.

౧౭

కనీనకముపానీయ చతుర్భాగావశేషితమ్,

ఛింద్యా త్కనీనకే రక్షేద్వాహినీ శ్చాశ్రువాహినీః.

౧౮

కనీనకవ్యధాద శ్రు నాడిచ్ఛాక్షీ ప్రవర్తతే,

వృద్ధేర్మణి తథాపాంగాత్పశ్యతోఽప్య కనీనకాత్.

౧౯

ఆర్మమును నేత్రరోగముగలవానిని వెల్లికిలపరుండబెట్టి ఒక నేత్రమునకు స్వేదకర్మ నుచేయించి సైంధవలవణమును మాడిఘలసముతోచాది అంజనముచేసి కంటిని మూయు నటులచేసి చక్కఁగ నలపవలయును. ఇటులచేయుటచే కలఁకబారియుండునేత్రమునందు

అధిహంసమును అర్మరోగము చలించును. పిదప ఆరోగియొక్క కిరము కంటిరెప్పలు వీనిని పట్టుకొని కడకంటితో చూచునటులజేసిన పి (అనగా ముడత) బడుస్థలమునందుండెడి యా అర్మరోగమును బడికమును శస్త్రముచే పట్టి కొంచె మిచ్చి ముచుండియును నాయుధముచేతగాని నూదిచేతగాని నూత్రముచేతగాని మండలాగ్రమును శస్త్రముచేతగాని నల్లగుడ్డు కపాయముకలుగనియ్యక ఛేదింపవలయును. కంటిపిరుగును నిహించునట్టి సిరలయందు గాయముతగలక కాపాడవలయును. అశ్రువాహినీసిరలకు గాయముతగిలిన కండ్లయందు నెల్లపుడు నీరు కారుచుండును. అర్మరోగము కడకంటియందు వృద్ధిజెంది యుండిన వారోగిని నల్లగుడ్డును చూచునటులజేసి ఆరోగమును ఛేదింపవలయును.

— ఆ అర్మరోగమునందు సేకాదికము. —

సమ్యక్చిన్నం మధువ్యోష సైంధవప్రతిసారితమ్,
ఉష్ణేన సర్పిషాఽసిక్తమభ్యక్తం మధుసర్పిషా. ౨౦

బద్ధీయా త్వేచయేన్ముక్తా వృతీయాదిదినేషు చ,
కరంజబీజసిద్ధేన క్షీరేణ క్వథితైస్తథా. ౨౧

సత్కౌద్రద్వివిశాలోధ్రపటాలీయప్టికింశుకైః,
కురంటముకుళోపేతైర్గుంచేదేవాహ్ని సప్తమే. ౨౨

పైనిచెప్పినప్రకారము అర్మరోగమును చక్కఁగ ఛేదించి తేనె త్రికటుకములు వీనిచే ప్రతిసారమునుచేయించి సుఖోష్ణముగనుండు సేతిని లేపనముచేసి తేనె నెయ్యి వీనినొకటిగ చేర్చి చరిమి కట్టుగట్టవలయును. మూడవదినమునందు కట్టునువిడిచి క్రానుగు విత్తులతో కాచబడిన యావుపాలచేతను, పసుపు, మ్రానిపసుపు, లూదాగు, పొట్ల, అతి మధురము, మోదుగు, గోరింటమొగ్గలు వీని నుదకములోపైచి చక్కఁగ కాచి చల్లార్చి అందులో కొంచెము తేనెకలిపి దానిచేతను సేకముచేయించవలయును. పిదప కట్టుగట్టి మేడవ దినమునందు కట్టును విడువవలయును.

— ఆ హీనాతిచ్ఛేదరోగచికిత్స. —

సమ్యక్చిన్నే భవేత్సాన్వస్యం హీనాతిచ్ఛేదజాక గదాక,
సేకాంజనప్రభృతిభిర్జయేల్లఖనబృంహణైః. ౨౩

రోగికి అర్మరోగము చక్కఁగ ఛేదింపబడియుండిననో స్వస్థత కలుగును. హీనముగగాని అధికముగగాని ఛేదింపబడిననో రోగికి అనేకరోగములు కలుగును; కావున వానికి సేకము అంజనము లేఖనము బృంహణము మొదలగు చికిత్సలను జేయవలయును.

శుక్లార్కాదిరోగములకంజనము. ౧౭

స్థితా * మనశ్శితై రేయలవణో త్తమనాగరమ్,
అర్ధకర్ణోన్మితం తావ్యం పల్కం చ మధుప్లుతమ్.
అంజనం శ్లేష్మతిమిరపిల్లిశుక్లార్కశోషజత్,

౨౪

పంచదార, మణిశిల, వీలపలు, సైంధవలవణము, శుంఠి ఇవి దినుసుకు అర్ధ
కర్ణము, రసాంజనము అర్ధపలుము, ఇటుల వీనిని గ్రహించి నూరి తేనెలో కలిపి కండ్లకు
అంజనము చేసిన శ్లేష్మజతిమిరము, పిల్లము, శుక్లార్క ఈరోగములు హరింనును.

తిమిరరోగమునకు లేఖనాంజనము. ౧౮

శ్రీశుక్రైకతమద్రవ్యత్వచం పాసీయకల్మితామ్.

౨౫

శరావపిహితాం దగ్ధ్వ కపాలే చూర్ణయే త్తతః,

పుథక్యేషాపధరసైః పుథగేవ చ భావితా.

౨౬

సా మషీ శోషితా వేష్యా ఘృయో ద్వీలవణాన్వితా,

త్రీణ్యేతాన్యంజనాన్యాహ లేఖనాని పరం నిమిః.

౨౭

కరకతాండ్రయసిరికలలో శేషైవనాకద్రవ్యముయొక్క బెరడును ఉడకముతో
నూరి దానిని చిల్లపెంకులోనుంచి కైన మూకుడుమూసి చక్కఁగ కాల్చి యామసిని
యొత్తి చూర్ణముచేసి తక్కిన రెండు ద్రవ్యములయొక్క రసములచే ప్రత్యేక ప్రత్యేక
ముగ భావనచేసి యెండించి దానిని సైంధవలవణము కాచలవణము వీనితోడ చక్కఁగ
నూరవలయును. ఇటులనే తాడికాయ, ఉసిరిక వీనిని పైప్రకారము చేయవలయును.
ఈ మూడు లేఖనాంజనములు తిమిరరోగమును విశేషముగ పోగొట్టును. అని నిమి
చేప్పెను.

సిరాజాలరోగచికిత్స. ౧౯

సిరాజాలే సిరాయాస్తు కఠినా లేఖనాష్పధైః,

న సిద్ధ్యంత్యర్థవత్తాసాం పిటికానాం చ సాధనమ్.

౨౮

సిరాజాలరోగమునందు కఠినమైనసిరలు లేఖ నౌషధములచే శమింపకయుండిన
వానికి అర్మరోగమునకు చెప్పియుండు చికిత్సలను చేయవలయును.

శుక్లరోగచికిత్స. ౨౦

దోషానురోధాచ్ఛక్రేషు స్నిగ్ధరూక్షం వరాఘృతమ్,

తిక్తమూర్ధ్వమస్పృశ్నాగ్రో రేకసేకాది చేష్యతే.

౨౯

* మనశ్శితైః మనశ్శిలః చైలా.

శుక్రగోగములయందు దాయాదోపానుగుణముగ ఒకపుడు రూక్షగను మఱియొక
పుడు స్థిగ్గముగను శ్రిశలఘృతమును ప్రయోగించవలయును. మఱియు నారోగమునకు
తిక్తకఘృతము నిష్పించుటయేగాక రక్తస్రావము విరేచనము సేకము మొదలగువానిని
చేయవలయును.

— ఉత్తశుక్రగోగచికిత్స —

త్రిప్రివృద్వారిణా పవ్వం ఉత్తశుక్రే ఘృతం విభేత్,
సిరయాను హరేద్రక్తం జలౌకోభిశ్చ లోచనాత్. 3౦.
సిద్ధేనోత్పలకాకోలిద్రాక్షాయప్తివిదారిభిః,
ససితేనాజపయసా సేచనం సలిలేన వా. 3౧

రాగాశ్రువేదనాశాంతౌ పరం లేఖనమంజనమ్,

ఉత్తశుక్రగోగమునందు తెగడకపాయముతో మూడు పర్యాయములు పక్వము
చేయఁబడినఘృతమును పానము చేయించవలయును. సిరను వేధించిగాని జలగలచేగాని
ఁటియందుండి దుప్తరక్తమును తీయవలయును. నల్లకలువ, కాకోలి, ద్రాక్ష, అతిమధుర
ము నేలగుమ్మడు వీనితో పక్వముచేయఁబడినదియు, పంచదార చేర్చబడినదియు నైన
సీకపాలచేగాని, లేక పైనల్లకలువ మొదలగువానిగూర్చి కాచఁబడిన యుదకముతోఁ
గాని సేచనము చేయించవలయును. ఇటులచేసియు కండ్లయందు ఎఱుపువర్ణము నీరు
కారుట నొప్పి ఇవి శమించకయుండినచో లేఖనకారిగనుండు నంజనమును ప్రయో
గించవలయును.

— ఉత్తశుక్రహరవర్తి. —

వర్తయో జాతిముకుళలాక్షాగై రికచంద్రశైః. 3౨

ప్రసాదయంతి పితౄస్త్రం ఘ్నంతి చ ఉత్తశుక్రకమ్,

జాజిమొగ్గలు, లక్క, కావిరాయి, చందనము వీనిని నూరి కణికలుజేసి చాది అం
నమువేసిన పిత్తరక్తము ఉత్తశుక్రమును హరించును.

— ఉత్తశుక్రమునకు దంతవర్తి. —

దంతైర్దంతవరాహోష్ఠ్యగవాశ్వాజఖరోద్భవైః. 33

సశంఖమౌక్తికాంభోధిఫేనైర్నృరిచపాదికైః,

ఉత్తశుక్రమపి వ్యాపి దంతవర్తిర్నివర్తయేత్. 3౪

ఏనుగు, పంది, ఒంటె, ఆవు, గుఱ్ఱము, మేక, గాడిద, వీనిదంతములు, శంఖ
ము, మత్స్యములు, సముద్రపుసురుగు, వీని నాల్పభాగము, మిరియాలు, వీనినన్నిటి

నొకటిగచ్చే నూరి కణికలుజేసిన నది దంతవర్తి యనబడును. ఇది సేత్రములయందు వ్యాపించియుండు తుతశుక్రము శుద్ధశుక్రము అనురోగములను పోగొట్టును.

— శుక్రరోగమునకు తమాలపత్రాదివర్తి. ౩౦ —

తమాలపత్రం గోదంతశంఖఫేనోఽస్థిగార్దభమ్,

తామ్రం చ వర్తిమూత్రేణ సర్వశుక్రకనాశినీ.

3౧

కానుకచెట్టులకు ఆవుదంతములు శంఖము సముద్రపునురుగు గాడిదె యెముకలు రాగి వీని నావుమూత్రముతో కలపి చక్కగ నూరి కణిక చేసి దానిని ప్రయోగించిన శుక్రరోగములన్నియు హరించును.

— శుక్రశుక్రహరాంజనము. ౩౧ —

రత్నాని దంతాశ్శృంగాణి ధాతవస్త్రాప్యషణం త్రుటిః,

కరంజబీజం లళునో వ్రణసాది చ భేషజమ్.

3౨

సవ్రణావ్రణగంభీరత్వౌస్థశుక్రఘ్నమంజనమ్,

ముత్యములు మున్నగు రత్నములు, ఏనుగు, మొదలగువాని దంతములు, మేక మొదలగువానికొమ్ములు, కావితాయి మొదలగు ధాతువులు, త్రికటుకములు, ఏలకులు, క్రానుగవిత్తులు, వెల్లుల్లి, స్వర్ణక్షీరి మొదలగు వ్రణహరౌషధులు, వీనినేకముచేసి నూరి అంజనముచేసిన వ్రణముతోఁగూడినదియులేక వ్రణములేనిదియు లోతుగనుండు నదియు లేక చర్మములోనుండునదియు నైన శుక్రములన్నియు హరించును.

— శుక్రగంభీరశుక్రరోగచికిత్స. ౩౨ —

నిమ్మమున్నమయే త్నేహపానసస్యరసాంజనైః.

3౩

సరుజం నీరుజం తృప్తిపుటపాకేన శుక్రకమ్,

గంభీరమైన (మిక్కిలి లోతునపుట్టిన) శుక్రరోగమును న్నేహపానసస్య రసాంజనములచేతను, నొప్పికలదియు నొప్పిలేనిదియునైన శుక్రరోగమును తర్పణపుటపాకములచేతను చికిత్సచేయవలెను.

— శుద్ధశుక్రరోగచికిత్స. ౩౩ —

శుద్ధశుక్రే నిశాయప్తేసారిబాశాబరాంభసా.

3౪

సేచనం రోధ్రపోటల్య కోష్ఠాంభోమగ్నయాఽధవా,

శుద్ధశుక్రరోగమునకు షషపు, అతిమధురము, నల్లగుంధిపాల, తెల్లలాడ్డుగునీని వైచికాచిన కషాయముచే సేచనము జేయించినను లేక తెల్లలాడ్డుగును, వస్త్రాం

డమలోమూటగట్టి యామూలను ఉదకములోవైచి చక్కఁగకాంచి దానిచే ఒత్తడము చేయించినను హితముకలుగును.

శుక్రరోగమునకు మహానీలఘ్నితికాం. ౭౭

బృహతీమూలయస్త్వావృతామ్రసైంధవనాగరైః. ౩౯

ధాత్రీఫలాంబునా పిష్టైర్దైపితం తామ్రభాజనమ్,

యవాజ్యమలకీపత్రైర్బహుశోధూపయే త్తతః. ౪౦

తత్ర కుర్వీత గుటికాస్తా జలక్షౌద్రవేషితాః,

మహానీలా ఇతి ఖ్యాతాశ్శుద్ధశుక్రహరాః పరమ్. ౪౧

పెద్దములక వేళ్లు, అతిమధురము, రాగిపొడి, సైంధవలయు, శుంఠి వీనిని చక్కఁగ మార్చముచేసి ఉసిరికాయలరసముతో నైనను కషాయముతో నైనను నూరి తామ్రపాత్రకు లేపనముచేసి దానికి యవలు నెయ్యి ఉసిరికాయ వీనిచే పలుమారు ధూపమువేయవలయును. పిదప దానినెత్తి ఉదకము తేనె వీనితోనూరి ఘ్నితికలు చేయవలయును ఇవి మహానీలఘ్నితిక లనఁబడును. శుద్ధ శుక్రరోగమును పోకడచును.

కఠినశుక్రరోగవికిత్స. ౭౮

స్థిరే శుక్రే ఘనే చాస్య బహుశోఽపహరేదన్యక్,

శిరఃకాయవిరేకాంశ్చ పుటపాకాంశ్చ భూరిశః. ౪౨

కుర్యాన్మరిచవై దేహీశిరీషఫలసైంధవైః,

ఘ్నైం త్రిఫలాక్వాథవీతేన లవణేన వా. ౪౩

కంటిశుక్రరోగము గట్టిగను స్థిరముగనుండిన నట్టిరోగికి పలుమారు రక్తమోక్షణము చేయించి శిరోవిరేచనము శరీరవిరేచనము పుటపాకములు వీనిని పలుమారుచేయించవలయును. మఱియు నాశుక్రరోగమును మిరియాలు, పిప్పళ్లు, దిరిసనపువిత్తులు, సైంధవ లాణము వీనిని మార్చముచేసి రుద్దవలయును. లేక త్రిఫలకషాయము భాజనజేయబడిన సైంధవలామార్చమును రుద్దవలయును.

కఠినశుక్రరోగమున కంజనయోగములు. ౭౯

కుర్యాదంజనయోగౌ వా శ్లోకార్థగదితావిమా,

శంఖకోలాస్థితకద్రాక్షౌమధుకమాక్షికైః. ౪౪

సురాదంతార్ణవమలై శ్శిరీషకుసుమాన్వితైః,

మైన చెప్పియుండు కఠిన శుక్రరోగమునకు శంఖము, రేఁగువిత్తులు, చిల్లగింజలు, ద్రాక్షపండు, అతిమధురము, తేనె వీనిని సూరి రుద్దవలయును. మతీయు సురయనుమద్యము, ఏనుఁగుదంతము, సముద్రపునుఱుగు, దిరిసపపువ్వు వీనిని సూరి రుద్దవలయును.

శుక్రరోగహరంజనము. ౭౭

ధాత్రీ ఫణిజ్జకరనే తూరో లాంగలికోద్భవః. ౪౫

ఉషితశ్శోషితశ్చర్మశ్శుక్రహర్షణమంజనమ్,

ముద్గా వా నిస్తుషాః పిష్టాశ్శంఖతౌద్రసమాయుతాః. ౪౬

సారో మధూకాన్లుధునూన్లుజ్జా వాఽతౌత్సమాక్షీకా,

చెన్న చెర్లగడ్డనుకాల్చి యాబూడిచెను ఉసిరికపండు, మరునము వీనిరసములలో నానబెట్టి యెండించి చూళ్లముచేసి దానిని అంజనమువేసిన శుక్రరోగము హరించును. పొట్టుతీసిన పెసలు, శంఖము, తేనె వీనినొకటిగచేర్చి సూరి శుక్రరోగమున కంజనము పీయవలయును. లేక అతిమధురసారములో తేనెచేర్చి అంజనము చేయవలయును. తాడిగుజ్జను తేనెలోకలిపి అంజనము వేయవలయును.

హృష్టశుక్రహరవర్తి. ౭౮

గోఖరాశోష్ణదశనాశ్శంఖః ఫేనస్సముద్రజః. ౪౭

వర్తిరర్జునతోయేన హృష్టశుక్రకనాశినీ,

ఆపు, గాడిదె, గుజ్జము, ఒంటె, వీనిదంతములు, శంఖము, సముద్రపునుఱుగు వీనిని మద్దికపోయముతోసూరి కఠికజేసి ప్రయోగించిన శుక్రరోగము హరించును.

ఉత్పన్నశుక్రాదిచిక్ష. ౭౯

ఉత్పన్నం వా సశల్యం వా శుక్రం వాలాదిభిర్లిఖేత్. ౪౮

పొడవుగ గాని శల్యముతోగూడిగానియుండు శుక్లరోగమును వెండ్రుకలచే నైనను లేకాప మున్నగువానిచే నైనను గీరవలయును.

సిరాశుక్రరోగచిక్ష. ౮౦

సిరాశుక్రే త్వదృష్టిఘ్నే చికిత్సా వ్రణశుక్రవత్,

దృష్టికి చెరుపును గలుగజేయకుండు సిరాశుక్రరోగమునకు వ్రణశుక్రమునకు చెప్పియుండు చికిత్సను చేయవలయును.

శుక్రరోగమునకు పుండ్రావ్యంజనము. ౮౧

పుండ్రయష్ట్యాహ్వకాకోలీ సింహీలోహనిశాంజనమ్. ౪౯

కల్మితం ఛాగదుగ్ధేన సఘృతైర్ధూపితం యవైః,

ధాత్రీపత్రైశ్చ పర్యాయాద్వర్తిరేత్రాంజనం పరమ్. ౫౦

పుండ్రము (అనగా పువ్వులగురువెండ), యష్టిపాదకము, కాకోలి, వ్రాకుడు, ఉక్కు లేక కృష్ణాగరు, పసుపు, రసాంజనము వీనిని మేఁకపాలతో నూరి దానికి నేతిలో తడుపఁబడిన యనలతోను ఉసిరియాకులతోను భూపమువేయించి కణికలుజేసి నేత్రముల కంజనమువేసిన మిక్కిలి హితము కలుగును.

—ॐ అజకారోగచికిత్స ॐ—

అశాంతావర్గవచ్చస్తమజకాఘ్నే చ యోజయేత్,

అజకమును నేత్రరోగము సామాన్య చికిత్సలచే శమింపకయుండిన అర్కరోగము నకు చెప్పియుండు శస్త్రుచికిత్సను ప్రయోగించవలయును.

—ॐ అసాధ్యజకారోగశమనోపాయము. ॐ—

అజకారూమసాధ్యాయాం శుక్రేఽన్యత్ర చ తద్విధైః. ౫౧

వేదనోపశమం స్నేహపానాస్పృశ్యవణాదిభిః,

కుర్యాద్బిభత్సతాం జేతుం శుక్రస్యోత్సేధసాధనమ్. ౫౨

అసాధ్యమైన అజక నేత్రరోగమునకును తదితరములైన యసాధ్యశుక్రరోగములకును స్నేహపాన రక్తమోక్షణాదులచే చికిత్సచేసి ఉపద్రవములను శమింపఁచేయవలయును. మఱియు నానేత్రరోగములో కలుగువికారములను పోగొట్టుటకు తగినచికిత్సలను చేయవలయును.

—ॐ అసాధ్యశుక్రరోగసహజాంజనము. ॐ—

నారికేళాస్థిభల్లాతతాలవంశకరీరజమ్,

భస్మాద్భిః స్రావయేత్తాభిర్భావయేత్కరభాస్థిజమ్. ౫౩

చూర్ణం శుక్రేష్వసాధ్యేషు తద్దైవ్యగ్న్యఘ్న మంజనమ్,

సాధ్యేషు సాధనాయాలమిదమేవ చ శీలితమ్. ౫౪

పెంకాయచిప్పలు, జీడిగింజలు, తాటిచిగుళ్లు, వెదురుమొలక వీనిని నిప్పులో చక్కఁగ కాల్చి యాభస్మము నుదకములోవైచి చక్కఁగ కలియఁబెట్టి పడియగట్టి యాయుదకమునందు ఒంటెయొకలచూర్ణమును భావనజేసి అసాధ్యశుక్రరోగముల కంజనమువేసిన నేత్రమునందు వికారవర్ణము శమించును సాధ్యముగనుండు దృష్టిరోగములయందు నీయంజనమును వేయుచుండిన నవి నివర్తించును.

—ॐ అజకారోగమున శస్త్రుచికిత్స ॐ—

అజకాం పార్శ్వతో విధ్యా సూచ్యా విస్రావ్యా చోదకమ్,

సమం ప్రవీడ్యాంగుస్థాన వసాద్ద్రేణానుపూరయేత్. ౫౫

ప్రణం గోమాంసచూర్ణేన బద్ధం బద్ధం విముచ్య చ,
సప్తరాత్రాద్వృజే యాథే కృష్ణభాగే సమే స్థితే.

౫౬

స్నేహంజనం చ కర్తవ్యం నస్యం చ క్షీరసర్పిషా,
తథాపి పునరాధ్నానే భేదచ్ఛేదాదికాం క్రియామ్.

౫౭

యుక్త్యా కుర్యాద్యథా నాతిచ్ఛేదేన స్యాన్నిమజ్జనమ్,

అజకరోగమునకు పక్వన నూదిచేపాడిచి చెడ్డకీరును వెడలింపజేసి చేతిబొటన

వ్రేలికి కొవ్వును బూసికొని దానిని యావ్రేలిచే పిసికి యావ్రణములో గోమాంస
చూర్ణమును నిండించి గట్టుగట్టనలయును. ఇటుల కలువారు చేయుచుండనలయును. ఈ
ప్రకారమేమిదిసములుచేసిన వ్రణము శమించి నల్ల గుడ్డు గమముగను స్థిరముగను నగును.
అట్టిసమయమున స్నేహంజనమును, పాలు వెయ్యి వీనితో నస్యమునుచేయించనలయును.
ఈరీతిగ చికిత్సజేసియు నల్లగుడ్డు మరల యుబ్బియుండున దృష్టికి నాశము కలుగకుండు
నటుల భేదభేదాది చికిత్సలను గుడ్డు బొత్తుగ చెడకుండునట్లు యుక్తి నే జేయవలయును

— శుక్రరోగమున శుభ్రపానాద్యావశ్యకము —

నిత్యం చ శుక్రేషు శృతం యథా స్వం

పానే చ మర్శే చ ఘృతం విదధ్యాత్,

న హీయతే లబ్ధబలా తథాంత

స్తీష్ణాంజనైర్దృక్సతతం ప్రయ్యజ్ఞైః.

౫౮

శుక్రరోగములకు ఆయారోగమునకు తగినయోగధులతో పక్వము జేయబడిన
ఘృతమును పాన నస్యసేవనాదులయందు ప్రయోగించవలయును. ఇటులజేసిన ఘృత
పానసేవనాదులచే దృష్టికి బలముకలిగి రోగనివృత్త్యర్థము ప్రయోగించబడిన స్తీష్ణాంజ
నాదులచే దృష్టికి హాని కలుగకుండును.

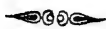
ఇది అష్టాంగ హృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రమును

పదునొకండవయధ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ రస్తు.

ద్వాదశాధ్యాయము.

అస. సంధిసితాసితరోగప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము దృష్టిరోగములను నిరూపించుటకై దృష్టిరోగవిజ్ఞానీయాధ్యాయము చెప్పబడుచున్నయది:—

దృష్టిరోగవిజ్ఞానీయాధ్యాయ ప్రారంభము.

సూ. ఆథాత్తో దృష్టిరోగవిజ్ఞానీయమధ్యాయం వ్యాఖ్యాన్యమః.

ఇతిహ స్సాహురాత్రేయాదయో మహర్షయః.

సంధిసితాసితరోగ ప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము దృష్టిలో జనించురోగములను తెలియపరచునట్టి దృష్టిరోగవిజ్ఞానీయమను నీయధ్యాయమును వివరించెదము.

— తిమిరరోగ లక్షణము. —

సిరాసుసారిణి మలే వ్రథమం పటలం శ్రితే,

అవ్యక్త మిక్షతే రూపం వ్యక్తమవ్యనిమిత్తతః.

ప్రాప్తే ద్వితీయం పటలమభూతమపి పశ్యతి,

భూతం తు యత్నాదాసన్నం దూరే సూక్ష్మం చ నేక్షతే.

దూరాంతకస్థం రూపం చ విపర్యాసేన మన్యతే,

దోషే మండలసంస్థానే మండలానీవ పశ్యతి.

ద్విదైకం దృష్టి మధ్యస్థే బహుధా బహుధాన్ధితే,

దృష్టేరభ్యంతరగతే ప్రాప్యవృద్ధవిపర్యయమ్.

నాంతికస్థమధస్సంస్థే దూరగం నోపరిగ్ధితమ్,

పార్శ్వే పశ్యేన్న పార్శ్వస్థే తిమిరాఖ్యాయ మామయః.

వాతశ్చైత్రకములలో నేతైన నొకదోషము సిరలనాశ్రయించి నేత్రమునందలి ధనుపటలమును జేరినచో అవ్యక్తముగ (సూక్ష్మముగ) సుండురూపము కంటికి కనుపను. స్పష్టముగ సుండురూప మొకానొకపుడు కారణములేకయే కంటి కగుచున్నది.

దోషము శేత్రమునందలి రెండవపటలము నాశ్రయించి యుండినచో అసత్యముగ (అనఁగా తేకుండునట్టి) వస్తువుకూడ కంటికగుపడును. వాస్తవముగ నుండువస్తువు కడుప్రయత్నముచే కనుపడును. నూత్నమయినవస్తువు సమీపమునందుండినపుడుమాత్రమే కనుపడును. దూరమునందుండిన కనుపడనేరదు. మఱియు దూరములోనుండువస్తువు సమీపమునందుండునటులను, సమీపమునందుండునది దూరముగనుండునటులను కనుపడును. దోషము గుండ్రముగ రెండవపటలము నాశ్రయించియుండినచో వస్తువులన్నియు గుండ్రముగ కనుపడును. దోషము దృష్టిమగ్గము నాశ్రయించియుండినచో ఒకేవస్తువు రెండు వస్తువులుగ కనుపడును. దోషము దృష్టియందు బహు ప్రకారములుగ వ్యాపించియుండినచో ఒకేవస్తువు అనేకవస్తువులవలె కనుపడును. దోషము దృష్టియొక్క లోభాగము నాశ్రయించియుండినచో చిన్నదిగనుండువస్తువు పెద్దదిగను పెద్దదిగనుండువస్తువు చిన్నదిగను కనబడును. దోషము దృష్టియొక్క క్రిందిభాగము నాశ్రయించియుండినచో సమీపములోనుండు వస్తువు కనుపడజాలదు. పైభాగము నాశ్రయించియుండినచో దూరములోనుండు వస్తువు కడుపడకయుండును. పార్శ్వముల నాశ్రయించియుండినచో పార్శ్వములోనుండువస్తువు లగపడవు. ఇవియన్నియు తిమిరరంగ భేదము లనబడును.

—ॐ కాచరోగ లక్షణము. ॐ—

ప్రాప్నోతి కాచతాం దోషే తృతీయపటలాశ్రితే,

తేనోర్ధ్వమీక్షతే నాధస్తనుచేలావృతోపమమ్.

౬

యథావర్ణం చ రజ్యేత దృష్టిర్మితే చ క్రమాత్,

తథాప్యపేక్షమాణస్య చతుర్థం పటలంగతః.

౭

లింగనాశం మలః కుర్వన్ ఛాదయేద్దృష్టిమండలమ్,

దోషము శేత్రమునందు మూడవపటలము నాశ్రయించియుండినచో కాచరోగముజనియను. దీనిచేత నూర్ధ్వభాగమునందలి వస్తువు కనుపడును. అధోభాగమునందలి వస్తువులు కనుపడవు. మఱియు దృష్టి సన్నగనుండునస్త్రముచే కప్పబడియుండు నటుల నుండును. ఆయాదోషానుగుణమైనవర్ణము దృష్టికే గలుగును. క్రమక్రమముగ దృష్టికి శక్తి తగ్గును. మఱియు దోషము శేత్రములయందలి మూడవపటలము నాశ్రయించి కాచరోగమును కలుగఁజేయునపుడును చికిత్సచేయక యుపేక్షించిన యాదోషము మూడవ పటలమునుపదలి నాల్గవపటలమునుజేరి దృష్టిని నశింపఁజేయుచు దృష్టిమండలమును మాసివేయును.

[ఇచ్చట నీవిషయము నెఱుంగునది:— “పంచభూతాత్మికా దృష్టిః మనూర్ధాగ్ధ లోన్మితః” అను వచన ప్రమాణముచే నల్లగుడ్డునడుచు చిరుసెనగింజలో నర్ధభాగము

వంటి పరిమితియు ఆకృతియుకల్గి పృథివి, జలము, తేజస్సు, వాయువు, ఆకాశము అను సంవభూతముల సారాంశమైనరూపముగల్గి పాంచభౌతిక ప్రపంచమునందలి రూపముల గ్రహించుకత్తి కల్గిన అమయవచిశేషము దృష్టియని తెలిసెడిది. దీనినే కన్వాపయని లోకమున జెప్పెదరు.

అట్టిదృష్టియందు అంతరభాగములు నాల్గుకలవు. అయ్యది పటలములనిచెప్పబడును. అవి యొక్కొక్కటి దృష్టి పరిమితిలో నైదవభాగమంత పరిమాణముకల్గియుండును. అందొకపటలము తేజస్సునకును జలమునకును ఆధారమైన త్వకు నాశ్రయించియుండును. ఇంకొకటి మాంసము నాశ్రయించియుండును. మూడవది పేదస్సునాశ్రయించియుండును. ఇంకొకటి అస్థి నాశ్రయించియుండును. ఈవిషయమును సుశ్రుతాచార్యు లిట్లుపదేశించిరి:—“తేజోజలాశ్రితంబాహ్యంతేష్వన్యత్పృథితాశ్రితిమ్, మేదస్సతీయంపటలం ఆశ్రితం త్వస్థిచాపరమ్, పశ్చాదాంశ సమందృష్టేః తేషాం బాహుశ్యమిష్యతే”

మరియు—“దృష్టే రస్తరమాద్యంతం పటలం సమభిద్రుతాః, ఏకైకమను పద్యస్తే పర్యాయా త్పటలాస్తరమ్” అను విదేహుని వాక్యప్రకారము మిథ్యాహారవిహారములచే ప్రకుశితములైన వాత-పిత్త-కఫ-రక్తములను నాల్గుదోషములు దృష్టి లోభాగమునంగల నాల్గవపటలమును తొలుతఁజేరి చికిత్సఁజేయక యుపేక్షించినచో నానాట క్రమముగ తక్కిన పటలములతో నొక్కొక్కదానియందును వ్యాపించును. దానంజేసి దృష్టి (మాపు)యందూ మార్పుకల్గుచుండును. అట్టి దృష్టిదోషమునకు సామాన్యముగ తిమిరరోగమనిపేరు. అట్టిభేదములే షైలోకములచేతను ‘ప్రాప్నోతి కావతాం’ ఇవి మున్నగు శ్లోకములచేతను గ్రంథకర్తవివరించెను.

[మరియు:—వాతాదిదోషమును నాల్గు దృష్టియందలి మొదటిరెండుపటలములఁజేరినచో తిమిరరోగ మనఁబడును. మూడవపటలమున జేరినపుడు కల్మషరోగము కావమనఁబడును. నాల్గవరోగమునఁ జేరినపుడు లింగ నాశమనఁబడును. ఇయ్యవి మూడును వాతాదిదోషభేదములచే నొక్కొక్కటి భేదములు కల్గియుండును. అందు తిమిర-కావ-లింగ నాశములను పేరుగ సామాన్యలక్షణములు — “సిగ్గానుసారిణినుతే... గాదయేద్దృష్టి మండలమ్” అనుగ్రంథముచే జెప్పబడెను. ఆరోగముల మూడింటి విశేషలక్షణములు—“తత్ర వాతేన తిమిరే” అని యుపక్రమించి చెప్పబడెను.]

—ॐ వాతజతిమిరకావలింగనాశరోగలక్షణములు. ॐ—

తత్ర వాతేన తిమిరే వ్యావిధ్ధమివ పశ్యతి.

౮

చలావిలాయణాభాసం ప్రసన్నంచేక్షతే ముహూః,

జాలాని కేశాన్మృశకాకా రశ్మింశ్చోపేక్షితేత్ర చ.

౯

కాచీభూతే దృగరుణా పశ్యత్యాస్యమనాసికమ్,

చంద్రదీపాద్యనేకత్వం వక్రమృజ్వపి మన్యతే. ౧౦

వృద్ధః కావో దృశం కుర్యా ద్రజోధూమావృతామిన,
స్పష్టానుశాభాం విస్తీర్ణాం సూక్ష్మాం వా హతదర్శనామ్. ౧౧
స లింగనాశో-

పైని చెప్పిన తిమిరరోగములలో వాతమువలన జనించిన తిమిరరోగమునందు వస్తువులన్నియు న్యావిధముగను (అనగా వంకరగను) చంచలముగను కలకలబారినదిగను ఎఱ్ఱగను ఒకపుడు నిర్మలముగను కనుపడును. జాలము వెండుకలు దోమలు సూర్యరశ్మి ఇవి కలుమారు కంటికగనుడును. దీనిని చికిత్సచేయక యుజేషీంచినచో కాచరోగము జనించును. ఆ కాచరోగమునందు దృష్టి యెఱ్ఱగనగును. ముఖము నాసికారహితముగ కనుపడును. చంద్రుడు దీపము మొదలగునవి అనేకములుగను, వంకరగ నుండునట్లును వంకరలేనట్లుగను కనుపడును. కాచము వృద్ధిజెందినయెడల దృష్టి దుష్టు పొగ వీనిచే కప్పబడియుండు నటులను ఎఱ్ఱగను విస్తీర్ణముగను సూక్ష్మముగను దగ్ధనశక్తిరహితముగను నగును. ఇది వాతజలింగ నాశమనబడును. “లింగ్యతే అనేన లింగనాశః” అను వ్యృత్తిచే జ్ఞానమునకు సాక్షనమైన చూపు లింగనాశమనబడును.

— గంభీరదృష్టి లక్షణము. —

వాతే తు సంకోచయతి దృక్పిరాః,

దృఙ్మండలం విశత్యంతర్గంభీరా దృగసా స్పృతా. ౧౨

ప్రకోపించిన వాతము సిరలనాశ్రయించి దృష్టిలోనుండు సిరలను సంకుచితంబులగజేయును. దీనిచేత దృష్టిమండలము లోభాగమును జెందును. ఇది గంభీరదృష్టియని ఋషులచే చెప్పబడును.

— పిత్తజతిమిరకాచలింగనాశలక్షణములు. —

పిత్తజే తిమిరే విద్యుత్తద్యోతోద్యోతదీపితమ్,
శిఖిత్తిరిపిచ్ఛాభం ప్రాయో నీలం చ పశ్యతి. ౧౩

కాచే దృక్కాచనీలాభా తాదృగేన చ పశ్యతి.
అర్కేందుపరివేషాగ్ని మరిచీంద్రధనూంషి చ. ౧౪

భృంగనీలా నిరాలోకా దృక్స్నిగ్ధా లింగనాశతః,

పిత్తమువలన జనించిన తిమిరరోగమునందు మెఱుము సూర్యుడు వీనిప్రకాశముచేత తలచుగ వస్తువులు కప్పబడినటులను, నెమలి తిత్తిరిపక్షి వీనిరెక్కలవలెను, నల్లగను కనుపడును. దీనిని చికిత్సింపకయుండిన కాచరోగము కలుగును. కాచరోగమున దృష్టి నల్లపూసలాంటి కాంతిగలదిగ నగును. ఇంద్రసూర్యపరివేషములు అగ్నిజ్వాలా

ఇంద్రగనుస్సు నివి యన్నియు నల్లపూసలవలె కనుపడును. కాచరోగము వృద్ధిజెంది నవో దృష్టివశించును. దీనివలన దృష్టి తుమ్మెదవలె నల్లగను, దృష్టి శక్తిలేనిదిగను స్నిగ్ధముగ నగును. ఇది వైత్తిక లింగనాశము.

— ప్రాస్వదృష్టి పిత్తవిదగ్ధదృష్టిలక్షణములు. —

దృష్టిః పిత్రేన ప్రాస్వాఖ్యా సా ప్రాస్వా ప్రాస్వదర్శనా. ౧౫
భవేత్పిత్తవిదగ్ధాఖ్యా వీతా వీతాభదర్శనా,

పిత్తవోషముచే దృష్టి చిన్నదిగను స్వల్పచూపు గలదిగను ఉండును. ఇది ప్రాస్వ దృష్టి యనబడును. మఱియు పిత్తముచే దృష్టి పసుపునర్ణముగలదిగను వస్తువులను పసుపునంటినర్ణముగ గ్రహించునదియునై యుండును. ఇది పిత్తవిదగ్ధయని చెప్పబడును.

— కఫజలిమిర కాచ లింగనాశలక్షణములు. —

కఢేన తిమిరే ప్రాయ స్నిగ్ధం శ్వేతం చ పశ్యతి. ౧౬

శంఖేందుకుందకునుమైః కుముదైరివ చాచితమ్,

కాచే తు నిష్ప్రభేద్వర్కప్రదీపాద్యైరివాచితమ్. ౧౭

సితాభా సా చ దృష్టి సాన్య ల్లింగనాశే తు లక్ష్యతే,

మూర్తః కభో దృష్టిగత స్నిగ్ధో దర్శననాశనః. ౧౮

బిందుర్జలశ్వేవ చలః పద్మినీపుటసంస్థితః,

ఉష్ణే సంకోచమాయాతి ఛాయాయాం పరిసర్పతి. ౧౯

శంఖకుండేందుకుముదస్ఫటికోపమశుక్లిమా,

కఫమువలన తిమిరరోగము జనించినచో రూపము స్నిగ్ధముగను, తెల్లగను, శంఖము చంద్రుడు మొల్లపువ్వు తెల్లకలువ వీనిచే కప్పబడియుండునటులను కనుపడును. దీనికి చికిత్సచేయకుండినచో కఫము మూడవవటలమునజేరి కాచరోగము జనించును. దానియందు వస్తువులు కాంతిఃపితములైన చంద్రసూర్య దీపాదులచే కప్పబడినటుల కనుపడును. కఫజలింగ నాశమున దృష్టి తెల్లగనగును. కఫము గట్టిగ ఉంటుగ వరిణ మించి దృష్టివ్యధమును జెంది దృష్టిని నశింపజేసి తామ్రాకు నడుమనుండు జలబిందువు వలె చలించుచుండును. మఱియు నాకఫము ఎండయందు సంకోచమును జెందుచు నీడ యందు ప్రసరించుచు శంఖము మొల్లపువ్వు చంద్రుడు తెల్లకలువ స్ఫటికము వీనివలె తెల్లగనుండును.

— రక్తజలిమిర లింగనాశలక్షణములు. —

రక్తేన తిమిరే రక్తం త మోఘాతం చ పశ్యతి,

కాచేన రక్తా కృష్ణా వా దృష్టి స్తాద్ధృ కృ పశ్యతి,
లింగనాశేఽపి తాద్దృద్ధృ జ్ఞీఃప్రభా హతదర్శనా.

౨౦

రక్తదోషమువలన జనించిన తిమిరరోగమునందు వస్తువులు ఎఱ్ఱగను చీకటిగ్రమ్మి నలులను కనుపడును. దీనికి చికిత్సచేయకుండిన నారక్తము మాడవపటలమున జేరి యా రోగము కాచముగ పరిణమించును. దీనియందు దృష్టి యెఱ్ఱగగాని నల్లగగాని యగును. వస్తువులు ఎఱ్ఱగగాని నల్లగగాని కనుపడును. దీని నుపేక్షించినచో రక్తము నాల్గవపటలమునజేరి లింగనాశమును గల్గించును. అట్టి రక్తజలింగనాశమున దృష్టి యెఱ్ఱగగాని నల్లగగాని కాంతిరహితంబై దర్శనశక్తి లేనిదిగ నగును.

— ౨౧ సంస్కరస్మిపాతజ తిమిరాదిరోగలక్షణములు. ౨౧ —

సంస్కరస్మిపాతేషు విద్యాత్సంకీర్ణలక్షణాః,
తిమిరాదీనకస్సా చ్చ తైస్సాన్య ద్వ్యక్తా కులేక్షణమ్. ౨౨
తిమిరే శేషయోర్ద్వప్తౌ చిత్రో రాగః ప్రజాయతే,

సంస్కరస్మిపాతమువలన జనించిన తిమిర కాచ లింగనాశ రోగములయందు వా తాదిజనిత తిమిరాది రోగములకు వేరువేర జెప్పిన లక్షణములన్నియు కలిసియుండును. వానిచే దృష్టి యొకానొకపుడు కలకలబారినదియు మఱియొకపుడు నిర్మలముగ నుండు నదియు నగును. సంస్కరస్మిపాతమువలన జనించిన కాచ లింగ నాశరోగములయందు దృష్టిలో విచిత్రమైన యెఱుపువర్ణము కలిగియుండును.

— ౨౩ నకులాంధ్య లక్షణము. ౨౩ —

ద్యౌత్యతే నకులస్యేన యస్య దృ జ్ఞీచితా మతైః. ౨౩
నకులాంధస్స తత్రాహ్ని చిత్రం పశ్యతి నో నిశి,

మనుజునియొక్క దృష్టి వాతాదిదోషములచే వ్యాపింపబడి ముంగిస శేత్రము నలె జ్వలింపుచుండును. అట్టిమనుజుని నకులాంధుడని చెప్పుదురు. వానికి పగటియందు రూపములు విచిత్రములుగ కనుపడును. రాత్రులయందు కూపములే కనుపడవు.

— ౨౪ దోషాంధ లక్షణము ౨౪ —

అర్కేఽస్తమస్తకన్యస్తగభస్తాస్తంభతాం గతాః. ౨౪
ఘగయంతి దృశం దోషా దోషాంధస్స గదోఽపరః,
దివాకరకరస్పృష్టా భ్రష్టా దృష్టివభాన్సలాః.

౨౫

విలీనలీనా యచ్ఛంతి సృక్తమత్రాహ్ని దర్శనమ్,

నూన్యఃస్తమించినచో దోషములు స్తబ్ధములై దృష్టినిగవ్వను. అట్టిరోగము దోషాంధుని చెప్పుదును. ఆరోగము గలవానికి దృష్టి నాశ్రయించియుండు దోష

ములు పగటియందు సూర్యకిరణసంబంధముచే కరిగి దృష్టిలోనుండి జారిపోవును. అందు వలన పగటియందు రూపములు ప్రకాశముగ కనుపడును. దీనినే రేఖికటియని లోకమున జెప్పెదరు.

—ॐ ఉష్ణవిదగ్ధదృష్టి లక్షణము. ౧౯—

ఉష్ణత ప్రస్థ సహసా శీతవారినిమజ్జనాత్.

౨౬

త్రిదోషరక్తసంఘ్నో యాత్యూష్ణోర్ధ్వం తతోఽక్షిణీ,

దాహోష్ణే మలినం శుక్లమహన్యావిలదగ్ధనమ్.

౨౭

రాత్రా వాంధ్యం చ జాయేత విదగ్ధోష్ణేన సా స్మృతా,

ఎండలో ఉన్న మనుజుడు తోడనే శీతోదకములో స్నానముచేయుట వలన ఉష్ణము త్రిదోషరక్తములతోజేరి కంటియందు ప్రవేశించును. దానివలన నేత్రముల యందు మంట, తాపమును కలుగును. తెల్లగుడ్డు కలకలబారియుండును. పగటియందు వస్తువులు దుమ్ముచే కప్పబడినటుల కనుపడును. రాత్రులయందు గ్రుడ్డితనము కలుగును. దీనికి ఉష్ణవిదగ్ధ దృష్టియని పేరు.

—ॐ విదగ్ధాష్ణదృష్టి లక్షణము ౨౮—

భృశమష్టాశనాద్దోషేస్సాస్మైర్యా దృష్టిరాచితా.

౨౮

సక్లేదకండుకలుషా విదగ్ధాష్ణేన సా స్మృతా,

మిక్కుటముగ పులుసును భుజించుటవలన వాతాదిదోషములు ప్రకోపించి రక్తము తోజేరి దృష్టినికప్పికొనును. అందువలన దృష్టి నీరుకారుట దురద పీనితోఁగూడినదియు కలకలబారినదియు నగును. దీనికి అష్ణవిదగ్ధదృష్టియని పేరు.

—ॐ ధూమరరోగ లక్షణము. ౨౯—

శోకజ్వరశిరోరోగ సంతప్తస్యానిలాదయః.

౨౯

ధూమావిలాం ధూమదర్శాం దృశం కుర్వ్యస్సధూమరః,

శోకము జ్వరము తలనొప్పి వీనిచే పీడింపబడియుండు మనుజునికి వాతాదిదోషములు ప్రకోపించి దృష్టిని పొగవలె కలకలబారినదిగజేసి దృష్టిశక్తిని నశింపజేయును. దీనిచేత వస్తువులు పొగకమ్మినటుల కనుపడును. ఇది ధూమరరోగమనబడును.

—ॐ ఔషధి కలింగనాశ లక్షణము. ౩౦—

సహసైవాల్పసత్వస్య పశ్యతో రూప మద్భుతమ్.

౩౦

భాస్వరం భాస్కరాదిం వా వాతాద్యా నయనాశ్రితాః,

కుర్వంతి తేజస్సంశోష్య దృష్టిం ముషితదగ్ధనామ్.

౩౧

వైడూర్యనక్షాం స్తిమితాం ప్రకృతిస్థామివావ్యథామ్,
బౌపసర్గికఇత్యేష లింగనాశః.

గుర్బులుఁడుగనుండు మనుజుఁడు బలాత్కారముగ ఆశ్చర్యకరమైన రూపమును, లేక మిగులప్రకాశము గలరూపమును, లేక చంద్రసూర్యాది లేజస్సులను చూచినచో వానికి వాతాదిదోషములు ప్రకోపించి నేత్రముల నాశ్రయించి లేజస్సును మాన్పి దృష్టినిచేచుటయేగాక వైడూర్యముతో సమానవర్ణముగలదిగను స్తబ్ధముగను పీడారహితముగను జేయుచు దీనికి బౌపసర్గికలింగనాశమని పేరు.

— సాధ్యాసాధ్యయావృద్ధృష్టిరోగముః. —

అత్రనష్టయేత్.

32

వినా కఫా ల్లిజ్జనాశాః గంభీరాంహస్వజామపి,

షట్కూచా నకులాంధశ్చ యావ్యాభ్యేసాం స్తుసాధయేత్. 33

ద్వాదశేతి గదా దృష్టే నిర్దిష్టాస్సప్తవింశతిః,

పైనచెప్పిన నేత్రరోగములలో వాత, పిత్త, సంస్థ, సన్నిపాత, రక్తజనితలింగనాశరోగములు; బౌపసర్గిక లింగనాశరోగము; హ్రస్వదృష్టి; గంభీరదృష్టి ఇవి ఆసాధ్యము లగుటవలన వానిని చికిత్సయందు వర్జించవలయును. వాతజ, పిత్తజ, కఫజ, రక్తజ, సంస్థజ, సన్నిపాతజ కాచరోగములు, నకులాంధరోగము నీయేడురోగములు యావ్యంబులు. వాతజ, పిత్తజ, కఫజ, రక్తజ, సంస్థజ, సన్నిపాతజ తిమిరరోగములు, కఫజ లింగనాశము, పిత్తవిదగ్ధరోగము, దోషాంధము, ఉష్ణవిదగ్ధము, విదగ్ధాప్లము, ధూమరము అను పండ్రెండు నేత్రరోగములు సుఖసాధ్యంబులు. ఇటుల దృష్టిమండలము నాశ్రయించియుండు ఇరువదియేడు రోగములు చెప్పబడినవి.

ఇది అష్టాంగహృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రమను

పండ్రెండవయధ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ రస్తు.

త్రయోదశాధ్యాయము.

అన. దృష్టిరోగవిజ్ఞానీయాధ్యాయనిరూపణానంతరము దృష్టిరోగములలో క్షరణ
రోగములకు చికిత్సలను తెలియఁజుచుటకై తిమిరరోగ ప్రతిషేధాధ్యాయము చెప్పఁ
వ్వయది. (కాచాదిరోగముల చికిత్సలును ఈయధ్యాయముననే చెప్పఁబడును లింగ
రోగములచికిత్సలు బాహుశ్యముగ నుండుటంజేసి ఆట్టి చికిత్సలకై ప్రత్యేకముగ
శ ప్రతిషేధాధ్యాయము దీనివెంటనే చెప్పఁబడును):—

తిమిరరోగ ప్రతిషేధాధ్యాయ ప్రారంభము.

1. అథాత స్తిమిరరోగ ప్రతిషేధం వ్యాఖ్యాన్యమాః,

ఇతిహ స్సాఘురాత్రేయాదయో మహర్షయః.

దృష్టిరోగ విజ్ఞానీయాధ్యాయనిరూపణానంతరము తిమిరరోగచికిత్సలను తెలియ
పట్టి తిమిరరోగ ప్రతిషేధమును నీయధ్యాయమును వివరించెదము.

—ॐ తిమిరరోగచికిత్సానశ్యకత్వము. ॐ—

తిమిరం కాచతాం యాతి కాచోఽపాప్యన్ధ్యముపేక్షయా,

నేత్రరోగే వ్యూహో ఘోరం తిమిరం సాధయే ద్ద్యుతమ్.

౧

తిమిరరోగమునకు చికిత్సచేయక యుపేక్షించినయెడ కాచరోగముగ పరిణమిం
దానికి చికిత్సచేయకుండిన గుడ్డితనము కలుగును. కావున నేత్రరోగములయందు
దారుణమైన తిమిరరోగమునకు శీఘ్రముగ చికిత్సచేయవలెను.

—ॐ తిమిరరోగమునకు జీవంత్యాదిఘృతము. ॐ—

తులాం పచేత జీవంత్యా ద్రోణేఽపాం పాదశేషితే,

తత్త్వాఘ్నే ద్విగుణం క్షీరం ఘృతప్రథం విపాచయేత్.

౨

ప్రపాండరీక కాకోలీషిప్పలీలోద్రసైంధవైః,

శతావ్యమధుక ద్రాక్షాసితాదారుఫలత్రయైః.

౩

కార్షికై ర్నిశి తత్ప్రేతం తిమిరాపహరం పరమ్,

ద్రాక్షాచందనమంజిష్ఠాకాకోలిద్వయజీవక్తైః.

౪

సితాశతావరీమేతాపుండ్రాహ్యమధుకోత్పలైః,

పచేజ్జీరం ఘృతప్రస్థం సమక్షీరం పిచూన్మితైః.

౫

హంతి తత్కాచతిమిరరక్తరాజీశిరోరుజః,

పిన్నమనుబాల నూరుపలములను ద్రోణప్రమాణ ముదకములోవైచి పాదావశేషముగ కషాయముకాచి అందులో ఘృతము ఒక ప్రస్థము, ఆవుపాలు రెండు ప్రస్థములు కలిపి ప్రపాంఢరీకము (కర్పూరపుబెండ), కాకోళి, పిప్పళ్లు, బొద్దుగు, మౌఢవలవణము, సదాప, అతిమధురము, ద్రాక్ష, పంచదార, దేవదారుచెక్క, త్రిఫలములు వీనిని దినుసుకు కర్షప్రమాణముచొప్పున గ్రహించి నూరి కలిపి ఘృతపాకవిధిగ పక్వముచేసి దానిని రాత్రులమందు పానముచేయించిన తిమిరరోగములు నిశ్శేషముగ హరించును. మఱియు ద్రాక్ష, చందనము, మంజిష్ఠి, కాకోళి, క్షీరకాకోళి, జీవకము, సితా (అనఁగా పంచదార), పిల్లిపీచర, మేడ, పుండ్రాహ్యము (అనఁగా పువ్వుల గురివెండ), అతిమధురము, నల్లకలువ వీనిని దినుసుకు కర్షప్రమాణముచొప్పున గ్రహించి నూరి ఒక ప్రస్థము ప్రాత ఆవుసేతిలో కలిపి అందులో ఒక ప్రస్థము ఆవుపాలుచేర్చి ఘృతపాకవిధిగ పక్వముచేసి స్నానముచేయించిన కాచము, తిమిరరోగము, రక్తరాజి (యెఱ్ఱనిరేఖలు), తలనొప్పి ఈరోగములు హరించును.

— పటోలాద్యఘృతము. —

పటోలనింబకటుకాదావ్యే సేవ్యసరాస్పదమ్.

౬

సథన్వయాసత్రాయంతీపర్పటం పాలికం పృథక్,

ప్రస్థమామలకానాం చ క్వాథయేష్వల్యణేఽంభసి.

౭

తదాథకేఽర్ధపలికైః పిప్టైః ప్రస్థం ఘృతాత్పచేత్,

ముస్తభూనింబయప్త్యేహ్వ కుటజోదీచ్యచందనైః.

౮

సపిప్పలీకైస్తశున్నిధ్వాగ్నికణ్ఠాఘ్రోగజత్,

విద్రధిజ్వరదుష్టాదుర్విసర్వాపచిక్షుష్టయత్.

౯

విశేషాచ్ఛక్రతిమిరనక్తాంధ్రోష్ణామ్లదాహనుత్,

చేదుపొట్టు, వేము, కటుకరోహిణి, మ్రూలిపసుపు, నట్టివేరు, త్రిఫలములు, అడ్డ సరము, రేగటిమాలగోవిల, కలుక్రానుగు, పర్పటకము ఇవి దినుసుకు ఒకపలము. ఉసిరికవరుగుఒక ప్రస్థము, ఇటుల వీనిని గ్రహించి ద్రోణప్రమాణ ముదకములోవైచి

వక్కాంగకాచి ఆధక ప్రమాణ మాకషాయమునెత్తుకొని అందులో తుంగము స్తలం; కేల నేము, అతిమధురము, కొడిసె, మరువేరు, చందనము, పిష్పల్లు ఇవి దినసుకు అరవలము వొప్పున గ్రహించి నూరి కలిపి దానిలో ఒక ప్రస్థ మాపు నేతినిచేర్చి విధి ప్రకారము పక్వము చేసి పానము చేయించిన విద్రధి, జ్వరము, దుష్ప్రవణములు, విసర్పము, అపచి, కుష్టువు, ముఖరోగములు, నాసికారోగములు, కర్ణరోగములు ఇవి నివర్తించును. ఇది పటోగ్యాద్యఘృత మనబడును. ఈఘృతము శుక్రము, తిమిరము, రేచీకటి, ఉష్ణవిదగ్ధము, అష్టవిదగ్ధము, కండ్లు మంట అను నీ నేత్రరోగములను నిశ్శేషముగ పోకడచును.

—౧౭ త్రిఫలఘృతము. ౧౭—

త్రిఫలాష్టపలం క్యాభ్యం పాదశేషం జలాధకే. ౧౦

తేన తుల్యసయస్కేన త్రిఫలాపలకల్కవాత్,
అర్ధప్రస్థో ఘృతాత్తిద్ధస్థితయా మాషీ కేణ వా. ౧౧
యుక్తం పిబే త్తత్తిమిరీ తద్యుక్తం వా వరారసమ్,

త్రిఫలములు ఎనిమిదిపలములను ఆధక ప్రమాణ ముదకములో వైచి పాదావశేషముగ కషాయముకాచి దానికి సమముగ అవుపాలనుచేర్చి అందులో త్రిఫలకల్కము ఒకపలము అవు నెయ్యి అర్ధప్రస్థముకలిపి విధి ప్రకారము పక్వముచేసి అందులో పరిచ వారచేర్చిగాని, తేనెచేర్చిగాని తిమిరరోగికి పానము చేయించవలయును. ఇది త్రిఫలాఘృత మనబడును. ఈఘృతమును త్రిఫలకషాయములోకలిపి దోషహామ్యముల ననుచిరిం తిమిరరోగికి పానము చేయించవలయును.

—౧౮ మహాత్రైఫలఘృతము ౧౮—

యష్టిమధుద్వికాకోళీవ్యాఘ్రీకృష్ణామృతోత్పలైః. ౧౨

పాలికైస్సుసితాద్రాక్షై ర్ఘృతప్రస్థం పచేత్సమైః,
అజాక్షీరవరావాసా మార్కవస్వరసైః పృథక్. ౧౩

మహాత్రైఫలమిత్యేతత్పరం దృష్టివికారజల్,

మేఠకాలు ఒక ప్రస్థము, త్రిఫలకషాయము ఒక ప్రస్థము, అష్టదర్శ్వరసము ఒక ప్రస్థము, గుంటగలగరస్వరసము ఒక ప్రస్థము, అవు నెయ్యి ఒక ప్రస్థము ఇటుల వీనినేకము చేసి అందులో అతిమధురము, కాకోళి, క్షీరకాకోళి, వ్రాకుడు, పిష్పల్లు, తిప్పతీగె, కల్లకలున, పంచదార, ద్రాక్ష వీనిని దినసుకు ఒకపలమువొప్పున గ్రహించి నూరి కలిపి ఘృతపాక విధిగ పక్వముచేయవలయును. ఇది మహాత్రైఫలఘృత మనబడును. ఈఘృతము పృష్టిరోగమును నిశ్శేషముగ పోకడచును.

—ॐ తిమిరరోగమున త్రిఫలోపయోగము. ౧౦—

తైఫలేనాథ హవిషా లిహానస్త్రిఫలాం నిశి. ౧౦

యష్టిమధుకసంయుక్తాం మధునా చ పరిష్టుతామ్,
మాసమేకం హితాహారః పిబన్నామలకోదకమ్. ౧౧
సౌపర్ణం లభతే చక్షురిత్యాహ భగవాన్నిమిః,

త్రిఫలాఘృతములో త్రిఫలములు, అతిమధురము వీనిని మార్జముచేసి కలిపి అంసులో తేనెతోసి దానిని ఒక మాసమువరకు రాత్రిలయందు నేవింపుదు హితాహారములను భుజింపుదు ఉసిరికకషాయమును పానము చేయుచునుండిన గరుడునిపంటి దూరదృష్టి నేత్రములకు కలుగునని త్రికాలజ్ఞానసంపన్నుడైన నిమిచక్రవర్తిచెప్పెను.

తాప్యాయో హేమయష్ట్యావ్య సితాజీర్ణాజ్యమాక్షిక్తైః. ౧౨
సంయోజితా యథాకామం తిమిరఘ్నీ వరావరా,

భాతుమాక్షికము, ఉక్కు, బంగారు, అతిమధురము, సంచదార, ప్రాత నెయ్యి, తేనె వీనితోడ త్రిఫలములు నాయాదోషానుగుణముగ నేవించిన తిమిరరోగమును హరించును.

—ॐ తిమిరరోగికి త్రిఫలకషాయపానము. ౧౩—

సఘృతం వా వరాక్వాథం శీలయే త్తిమిరామయీ. ౧౨

అపూపసూపసక్తా వా త్రిఫలాచూర్ణసంయుతా,

తిమిరరోగముగలవాఁడు త్రిఫలకషాయములో నెయ్యినికలిపి పానముచేయవలయును; లేక శత్రుము పవ్వనత్తుడిండి వీనిలో త్రిఫలముల చూర్ణమునుకలిపి భక్షింపవలయును.

—ॐ తిమిరరోగికి త్రిఫలపాయసాద్యుపయోగము ౧౪—

పాయసం వా వరాయుక్తం శీతం సమధుశర్కరమ్. ౧౪

ప్రాత ర్భక్తస్య వా పూర్వమద్యాత్మధ్యాం పృథక్ పృథక్,

మృద్వీకాం శర్కరాక్షౌద్రైస్తతతం తిమిరాతురః. ౧౫

తిమిరరోగముగలవాఁడు ప్రాతఃకాలమునందు పాయసములో త్రిఫలములు, తేనె, శర్కర వీనినిచేర్చి పాయసము చల్లారినపిదప భుజింపవలయును; లేక యాహారమునకు

మందు కరక్కాయనుగాని ద్రాక్షనుగాని శర్కర, తేనె వీనితోడ వెవ్వేరుగ ప్రతిదినము పిజింపుచుండునలయును.

❧ తిమిరరోగహరచూర్ణాంజనము. ❧

స్తోతోజాంశాం శ్చతుష్షష్టిం తామ్రాయోరూప్యకాంచనైః,
యుక్తాః ప్రత్యేకమేకాంశైరంధమూషోదరస్థితాః. ౨౦

ధాన్యపయితౌ సమావృత్తం తతస్తచ్చ నిషేచయేత్,
రసస్కంధకషాయేషు సప్తకృత్వః పృథక్పృథక్. ౨౧

వైడూర్యముక్తాశంఖానాం త్రిభిర్భాగై ర్యతం తతః,
చూర్ణాంజనం ప్రయుంజీతతత్సర్వం తిమిరాపహమ్. ౨౨

సౌవీరాంజనము (సుక్మరాయి) అరువది నాలుగు భాగములు, రాగి, ఉక్కు, వెండి, మంగారు ఇవి ప్రత్యేక మొక్కొకభాగము, ఇటుల వీనిని మూసలోనుంచి కరిగించి మధురాదిగణ ద్రవ్యకషాయములో నొక్కొక కషాయమున వేరువేరుగ ముంచవలయును. ఇటుల ఏడు పర్యాయములు చేయవలయును. పిదప దానిలో (స్తోతోంజనాదులలో) వైడూర్యము, ముత్యములు, శంఖము వీనిని దినుసు కొకభాగముచొప్పున చేర్చి చక్కఁగ మార్చము చేయవలయును. ఇది చూర్ణాంజన మనఁబడును. దీనిని ప్రయోగించిన తిమిరరోగములన్నియు నివర్తించును.

❧ తిమిరార్మాది నేత్రరోగహరాంజనము. ❧

మాంసీత్రిజాతకాయఃకుంకుమనీలోత్పలాభయాతుష్ణైః,
సితకాచశంఖఫేనకమరిచాంజన పిష్పలీమధుక్షైః. ౨౩

చంద్రేఽశ్వినీసనాథే సుచూర్ణితైరంజయేద్యుగళమత్స్యోః,
తిమిరార్నరక్తరాజీకంఢూకాచాదిశమమిచ్ఛత్. ౨౪

తిమిరము, అర్మము, రక్తరాజి, దురద, కాచము మొదలగు నేత్రరోగములను తొలగించుకొనుట కిచ్చగలవారు, జటామాంసి, త్రిజాతకములు, ఉక్కు, కుంకుమ పువ్వు, నల్లకలువ, కరక్కాయలు, మైలుతుత్తము, సితకాచము (అనఁగా తెల్లగాజు), శంఖము, సముద్రపు నులుగు, మిరియాలు, సౌవీరాంజనము, పిష్పళ్లు, అతిమధురము వీనిని గమభాగములుగ గ్రహించి చక్కఁగ మార్చము చేసి యుంచుకొని చంద్రుఁడు అశ్వినీ నక్షత్రములో ప్రవేశించియుండుకాలమునందు నేత్రముల కంజనము వేయుచు కొనవలయును.

— ౧౩ కఫజ తిమిరరోగహరాంజనము. —

మరిచవరలవణభాగౌ భాగౌ ద్వా కణసముద్ర ఫేనాభ్యామ్,
సౌమీరభాగనవకం చిత్రాయాం చూర్ణితం కఫామయజితమ్. ౧
మిరియాలు, సైంధవలనణము ఇవి రెండేసిభాగములు; పిప్పళ్లు, సముద్రపునురు
ఇవి రెండేసిభాగములు; సౌమీరాంజనము తొమ్మిదిభాగములు నిటుల వీనిని నొక్కటి
జేర్చి చిత్రనక్షత్రమునాఁడు చక్కఁగ చుర్ణముచేసి అంజనమువేసికొనిన కఫజ తి
మిరరోగము హరించును.

— ౧౪ దృష్టిప్రసాదనాంజనము. —

ద్రాక్షామృణాళిస్వరసే క్షీరమద్యవసాను చ,
పుషద్వివృణ్మస్రోతోజం సప్తకృత్వో నిషేచయేత్. ౧
తచూర్ణితం స్థితం శంఖే దృక్ప్రసాదనమంజనమ్,
శస్తం సర్వాక్షిరోగేషు విదేహపతినిర్మితమ్. ౨

ద్రాక్షస్వరసము, తామరతూండ్ల స్వరసము, ఆపుపాలు, మద్యము, కొవ్వు, దివ
దకము వీనిలో సౌమీరాంజనమును ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగ నేడుమార్లు భావనచేసి (నిష్ప
కాచి పైచెప్పిన రసములలో ముంచునభివాస) చక్కఁగచూర్ణించి శంఖములో నుం
కొనవలయును. ఈయంజనము నేత్రములకు విశేషశక్తిని వైర్మల్యమునుకలుగజేయున
నేత్రరోగములయం దన్నిటియందును మిగుల శ్రేష్ఠము. ఇది నిమిచక్రవర్తి నిర్మితము

— ౧౫ భాస్కర చూర్ణము. —

నిర్దగ్ధం బాదరాంగారైస్తుత్థం చేత్థం నిషేచితమ్,
క్రమాదజావయస్పర్షిః తౌద్రే తస్మాత్పలద్యయమ్. ౧
కార్షికైస్తాప్యమరిచస్రోతోజకటుకానతైః,
పటురోధ్రశిలాపథ్యాకణైలాంజనశేనకైః. ౨
యుక్తం పలేన యప్త్యాశ్చ మూషాంతర్ధాతచూర్ణితమ్,
హంతికాచార్జనక్తాంధ్యరక్తరాజీస్సుశీలితః. ౩
చూర్ణో విశేషాత్తిమిరం భాస్కరోభాస్కరో యథా,

రేగుకట్టెనిప్పులో మెలుతుత్తమును కార్చి మేకపాలు, ఆవుసెయ్యి, తే
వీనిలో క్రమముగ ముంచవలయును. ఇటుల నేడుపర్యాయములు శుద్ధిచేసిన మెలుతు
త్తము ఐదుపలములు, స్వర్ణమాక్షికము, మిరియాలు, స్రోతోంజనము, కటుకరోహిణి

గ్రంథితగరము, సైంధవలవణము, లోద్ధగు, మణిశిల, కరక్కాయలు, పిష్పళ్లు, ఏలకులు, సోపీరాంజనము, సముద్రపునురుగు ఇవి దినుసు కొకకర్షము ; యష్టిమధుకము ఒక పలము ఇటుల వీనినన్నిటిని మూసలోనిడి కాల్చి గ్రహించి చక్కఁగ చూర్ణము చేయవలయును. దీనిని భాస్కరచూర్ణమని చెప్పుదురు. ఇది నూర్యుఁడంధకారమునునశింపఁజేయుభంగి తిమిరరోగమును నశింపఁజేయును. మఱియు కాచము, అర్కము, రేచీకటి, రక్తశేఖలు అను నేత్రరోగములును శమించును.

తిమిరాంతకాంజనము. ౨౭

త్రింశద్భాగా భుజంగస్య గంధపాషాణసంచకమ్.

3౧

శుల్బతారకయోద్ధౌద్ధౌ వంగస్యైకోఽంజనా త్రయమ్,

అంధమూషీకృతం ధ్వాతం పక్వం విమలమంజనమ్.

3౨

తిమిరాంతకరం లోకే ద్వితీయ ఇవ భాస్కరః,

సీసము ముప్పది భాగములు, గంధపాషాణము ఐదు భాగములు, రాగి రెండుభాగములు, తాళకము రెండు భాగములు, వంగము ఒక భాగము, సోపీరాంజనము మూడు భాగములు వీని నొకటిగచేర్చి మూసలోనిడి కరిగించి చూర్ణముచేసి అంజనము చేయవలయును ఇది నూర్యుఁడంధకారమును పోకడచంద్రంబున తిమిరరోగమును పోకడచును. దీనిని తిమిరాంతక మనియెదరు.

తుష్కాంజనము. ౨౮

గోమూత్రేచ్ఛ గణరసే ఽస్తు కాంజికే చ స్త్రీస్తస్యేహవిషివిషే

చ మాక్షికే చ, యత్తుత్థం జ్వలితమనేకశో నిషిక్తం తత్తు

ర్యాద్గరుడసమం సరస్య చక్షుః.

33

మైలుతు త్తమును నిప్పులో చక్కఁగకాల్చి గోమూత్రము, ఆవుపేడ గసము, పులికడుగు, చనుబాలు, ఆవునెయ్యి, వసూభి, తేనె వీనియందు క్రమముగ ముంచవలయును ఇటుల ఏడు పర్యాయములు ముంచి శుద్ధిచేయఁబడిన మైలుతు త్తమును అంజనముచేసిన మనుజునికి గరుడునితో సమమైన దృష్టిశక్తిగలుగును.

అంజనశలాకా. ౨౯

శ్రేష్ఠాజలం భృంగరసం సవిషాజ్యమజాపయః,

యష్టిరసం చ యత్సీసం సప్తకృత్వో పృథక్పృథక్.

3౪

తప్తం తప్తం పాయితం తచ్ఛలాకా నేత్రే యుక్తా సాంజనా

నంజనా వా, తైమిర్యార్థస్రావపైచ్చిల్ల్యపైల్లం కంఠాంజాడ్యం
 రక్తరాజీం చ హంతి. 31

సీసమును కరిగించి త్రిఫలకషాయము, గుంటగలగరాకు స్వరసము, పసనాభి, ఆవునెయ్యి, మేఠకపాలు, అతిమధుర స్వరసము వీనిలో ప్రతిదానియందు ముంచవలయును. ఇటుల ఏడుసర్వాయములుచేసి యాసీసముచే శలాకును చేయవలయును. దానిని అంజనసహితముగగాని అంజనరహితముగగాని నేత్రములలో ప్రయోగించిన తిమిరము, అర్మరోగములు, స్రావము, పైచ్చిల్ల్యము, పిల్లరోగము, దురద-జాడ్యము (అనగా దృష్టికే శక్తితగ్గియుండుట) రక్తరేఖలు అను నీరోగముల హరించును.

— దృష్టిశక్తికరాంజనము. —

రసేంద్రభుజగౌతుల్యౌతయోస్తుల్యవధాంజనమ్,
 ఈషత్కర్పూరసంయుక్తమంజనం నయనామృతమ్. 32

యోగృథస్తరుణరవిప్రకాశగల్లస్తస్యాస్యం సమయ
 మృతస్య గోశకృద్భిః నిర్దగ్ధం సమమృతమంజనం చ పేష్యం
 యోగోఽయం నయనబలం కరోతి గార్ధ్రమ్. 32

శుద్ధిజేసినరసము, శుద్ధిజేసిన సీసము ఇవి సమభాగములు; ఈ రెంటికిని సమభాగము సావీరాంజనము. ఇటుల వీని నేకముచేసి అందులో పదునాఱవభాగము పచ్చకర్పూరమును జేర్చి నూరి కంటికి అంజనమువేసిన మిగుల హితముకలుగును. తిమిరరోగము హరించును. మఱియు బాలనూర్యనితో సమమైన కాంతిగల చెక్కిళ్లతోఁ గూడియుండునదియు, యుక్తకాలములో మృశిజెందినదియు నైన గద్దముఖమును గ్రహించి యేరుపిడకలలో నుంచి కాల్చి యాభస్మములో నెయ్యి, సావీరాంజనము వీనిని సమభాగములుగ చేర్చి చక్కఁగ చూర్ణముచేసి కంటి కంజరమువేసిన గద్దతో సమమైన దృష్టిశక్తి కలుగును.

కృష్ణసర్పవదనే సహవిష్కందగ్ధ మంజనమనిస్సృత
 ధూమమ్, చూర్ణితం నళదపత్రవిమిశ్రం భిన్నతారమపి
 రక్షతిచక్షుః. 33

నేతిలో సావీరాంజనమునుకలిపి కృష్ణసర్పముయొక్క నోటియందిడి పొగ బైలు వెడలకుండునటుల నేరుపిడకలతోకాల్చి దానితోడ జటామాంసి యాకునుచేర్చి చూర్ణముచేసి నేత్రముల కంజనమువేసిన నేత్రమందలి గల్లగుడ్డునకు భిన్నము కలిగియుండి నను అది చక్కఁబడును.

—ॐ కుక్కుటవిష్టాంజనము. ౧౭—

కృష్ణం సర్పం మృతం నృశ్య చతురశ్చాపి నృశ్చికాః,
క్షీరకుంభే త్రిసప్తాహం క్షేదయిత్వాథ మంథయేత్. ౩౯
తత్ర యన్నవసీతం సాశ్చత్పక్షీయాత్తేన కుక్కుటమ్,
అంధస్తస్య పురీషేణ ప్రేక్షతే ధృవ మంజనాత్. ౪౦

మట్టిమండలాః ఆవుపాలనుబోసి యందులో స్వయముగ చచ్చిన కృష్ణసర్పము
నొకదానిని, నాలుగేళ్లను వైచి చక్కఁగ మూసి ఇరువదియొకదినమువరకుంచి పిదప
దానిని చక్కఁగ చిలికి వెన్నయై త్రి ఆవెన్నను కోడికితినించి యాకోడియొక్క విష్ట
ముచే నేత్రముల కంజనమువేసిన గుడ్డివానికిఁగూడ నిస్సంశయముగ దృష్టికలుగును.

—ॐ దృష్టిశక్తికరరసక్రియ. ౧౮—

కృష్ణసర్పవసాశంఖః కతకాత్ఫలమంజనమ్,
రసక్రియేయమచిరాదంధానాం దర్శనప్రదా. ౪౧

కృష్ణసర్పముయొక్క క్రొత్త, శంఖము, చిల్లిగింజలు, సాహిరాంజనము వీని నొక
టిగచేర్చి నూరి చేసిన రసక్రియను అంజనముఁజేసిన గుడ్డివానికిఁగూడ అతిశీఘ్రముగ
దృష్టిని కలుగఁజేయును.

—ॐ ఆప్రతిసారాంజనము. ౧౯—

మరిచాని దశార్ధపిచు స్తాస్యాత్తుత్థాత్ఫలం పిచుర్యస్తాః,
క్షీరార్ద్రదగ్ధ మంజనమప్రతిసారాఖ్యము త్తమం తిమిరే. ౪౨

మరియాలు పది, స్వర్ణమాక్షికము అర్ధకర్ణము, మైలుతుత్తము ఒకపలము, అతి
మధురము ఒకకర్ణము వీనిని ఆవుపాలలో తడిపి చక్కఁగకాల్చి అంజనము వేయవల
యును. ఇది ఆప్రతిసారాంజన మనఁబడును. తిమిరలోగము నందు మిగుల ప్రశస్త
మైనది.

—ॐ తిమిరలోగమునకు అక్షబీజాది గుటికలు. ౨౦—

అక్షబీజమరిచామలకత్వ కుత్తయప్తిమధుకై *ర్జలపిష్టైః,
ఛాయయై న గుటికాః పరిశుష్కా నాశయంతి తిమిరాన్యచిరేణ.

* స్వమపిష్టైః.

తాడివిత్తులు, మిరియాలు, ఉసిరికనరుగు, మైలుతుత్తము, అతిమధురము వీరి సమభాగములుగ గ్రహించి యుదకముతో చక్కఁగనూరి గుఱికలుజేసి నీడ నెండించి దాని నంజనమువేసిన తిమిరరోగ మశిశ్నుముగ నివర్తించును.

❧ పక్ష్యాక్షికయోగము. ❧

మరిచామలకజలోద్భవతుత్థాంజనతావ్యభాతుభిః క్రమన్యధైః,

పక్ష్యాక్షిక ఇతి యోగ స్తిమిరార్గుక్షేదకాచకంఢూహంతా. ౪

మిరియాలు ఒకభాగము, ఉసిరికనరుగు చెండుభాగములు, జలోద్భవము (అనఁగా తెల్లతామర) మూడుభాగములు, మైలుతుత్తము నాలుభాగములు, సోపిరాంజనన విదుభాగములు, స్వల్పపక్షికము ఆరుభాగములు నిలుల నీద్రవ్యములను గ్రహించి అంజనము వేయవలయును. ఇది పక్ష్యాక్షికయోగ మనఁబడును. తిమిరరోగము అర్కము, జలస్రావము, కాచము, దురద వీనిని పోఁగొట్టును.

❧ రత్నాది చూర్ణాంజనము. ❧

రత్నాని రూప్యం స్ఫటికం సువర్ణం

స్త్రోత్రోంజనం తామ్రమయస్సశంఖమ్,

కుచందనం లోహితగైరికం చ

చూర్ణాంజనం సర్వదృగామయఘ్నమ్. ౪

నజానిరత్నములు, వెండి, స్ఫటికము, బంగారు, సోపిరాంజనము, రాగి, ఉక్కు శంఖము, రక్తచందనము, కుంకుమపువ్వు, కావిరాయి వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి చూర్ణము చేయవలయును. దీనిని చూర్ణాంజన మనియెదరు. ఇది శేత్రరోగము లన్నిటిని పోఁగొట్టును.

❧ దృష్టిబలకరసస్యము. ❧

తిలతైల మక్షతైలం భృంగస్వరసోఽననాచ్చ నిర్యాహః,

ఆయనపాత్రవిసక్వం కరోతి దృష్టేర్బలం నస్యమ్. ౪

సువ్వులనూనె, తాడినూనె, గుంటగలగరాకు స్వరసము, వేగిసకషాయము వీరి సమభాగములుగ గ్రహించి యిసుపపాత్రలోబోసి చక్కఁగ పాకముచేసి దానిచే నము చేయించిన దృష్టికి విశేషబలము కలుగును.

❧ తిమిరరోగమున స్నేహపాన రక్తమోక్షణాదులు. ❧

ఘోషానురోధేన చ నైకశస్త్రం స్నేహస్రవిస్రాణ రేకనస్యైః,

ఉపాచరేదంజనమూర్ధవస్తివస్తిక్రియాత్పణలేపస్తేకైః. ౪

తిమిరరోగమును ఆయాదోషానుగుణముగ స్నేహపానము, రక్తమోక్షణము, విరేచనము, నస్యము, నూత్రస్థానములలో గంఢాపాది విద్యధ్యాయములలో చెప్పియుండు మూర్ధనస్తి, వస్తివిద్యధ్యాయములలో చెప్పియుండు నిరూహాదివస్తువులు, లేపము, నేకము వీనిచే ప్రయత్నముతో చికిత్సింపవలయును. చికిత్స చేయనగును.

సామాన్యం సాధనమిదం ప్రతిదోష మత శ్శృణు,

ఇట్లు తిమిరరోగముల కన్నిటికి సాధారణముగ చికిత్సలు చెప్పబడినవి. వాతాదిదోషములచే జనించిన తిమిరాది నేత్రరోగములకు నాయా దోషానుగుణముగ విశేష చికిత్స లిక చెప్పబడును.

— వాతజ తిమిరరోగచికిత్స —

వాతజే తిమిరే తత్ర దశమూలాంభసా ఘృతమ్. ౮౮

క్షీరే చతుర్ధణే శ్రేష్ఠాకల్కపక్వం పిబేత్తతః.

త్రిఫలాపంచమూలానాం కషాయం క్షీరసంయుతమ్. ౮౯

ఏరండతైలసంయుక్తం యోజయేచ్ఛ విరేచనమ్,

వాతప్రకోపమున కల్గిన తిమిరరోగమునందు దశమూలముల కషాయములలో ఒక ప్రస్థము ఆవునెయ్యి, నాలుప్రస్థములు ఆవుపాలు, త్రిఫలముల కల్కము వీనినిచేర్చి విధి ప్రకారము పక్వముచేసి పానము చేయించవలయును. పిదప త్రిఫలములు పంచమూలములు వీని కషాయములలో ఆవుపాలు, ఆముదముచేర్చి విరేచనమున కిప్పించవలయును.

— జీవంతీతైలము —

సమూల జీవంతీతులాం ద్రోణే ౭౦భసః పచేత్. ౯౦

అష్టభాగస్థితే తస్మిన్స్తైలప్రస్థం పయస్సమమ్,

జలాత్రితయజీవంతీవరీమూలైః పలోన్మితైః. ౯౧

యష్టివలైశ్చతుర్భి శ్చ లోహపాత్రే విపాచయేత్,

లోహ ఏవ స్థితం మాసం నావనాదూర్ధ్వజత్రుజాన్. ౯౨

వాతపిత్తామయాన్ హంతి తద్వీశేషాద్ధృగామయాన్,

కేశాన్యకంధరాస్కంధ పుష్టిలావణ్యకాంతిదమ్. ౯౩

మనుజులచెట్టును సమూలముగ నూరు. పలములుగ్రహించి ద్రోణప్రమాణ ముదకములలో వైచి ఎనిమిదవభాగము మిగులనటుల కషాయముకాచి అందులో ఒక ప్రస్థము నువ్వులనూనె, ఒక ప్రస్థము ఆవుపాలును పోసి, చిట్టాముట్టి, పేరాముట్టి, జిబిలిక, మను

బాల, పిల్ల పీఠచరవేళ్లు ఇవి దినుసు కొక్కొకపలము, అతిహధురము నాల్గుపలములు వీనిని నూరి కలిపి యినుపపాత్రలో విధిప్రకారము పక్వముచేసి యినుపపాత్రలో నొక మాసమువరకు ఉంచి పిదప నస్యముచేయించిన మెడకొంకులకు పైభాగమునందు జనించు నట్టి రోగములన్నియు హరించును. వాతపిత్తాదులవలన జనించు నేత్రరోగముల నన్నింటిని విశేషముగఁ బోగొట్టును. తలవెండ్రుకలు వృద్ధిజెంది నల్లగనగును. మెడ, భుజ, శిరము వీనికి పుష్టికలుగును. శరీరమునకు కాంతి లావణ్యము కలుగును.

❖ జత్సూర్ధ్వరోగములకు ఏరందాదితైలము. ❖

సితైరంఢజటాసింహీఫలదారువచానతైః,

ఘోషయా బిల్వమూలైశ్చ తైలం పక్వం పయోఽన్వితమ్. ౫౪

నస్యం సర్వోర్ధ్వజత్సూత్థవాతశ్లేష్మమయూర్తిజత్,

తెల్లముదపువేళ్లు, వ్రాసుడుపండ్లు, దేవదారుచెక్క, వన, గ్రంధితగరము, ముఁగుగుదామర, మారెడు వేళ్లు వీనిని నూరి నువ్వులనూనెలో చేర్చి నూనెకుసమము అవు పాలనుకలిపి విధిప్రకారము పక్వముచేసి నస్యము చేయించిన వాతశ్లేష్మములవలన మెడ కొంకులకు పైభాగమునందు జనించిన రోగములన్నియు నశించును.

❖ తిమిరరోగమునకు వ్యాఘ్రపసాద్యంజనము. ❖

వసాంజనేచ వై యాఘ్రీ వారాహీ వా ప్రశస్యతే. ౫౫

గృధ్రాహికుక్కుటోత్థా వా మధుకేనాన్వితా పృథక్,

తిమిరరోగమునందు కండ్లకు పెద్దపులికొవ్వనుగాని, పందికొవ్వనుగాని అంజనము వేయవలయును. లేక గద్ద, పాము, కోడి వీనికొవ్వలను వేరువేరుగ అతిహధురముతోచేర్చి నేత్రముల కంజనమువేసిన హితముకలుగును.

❖ సౌఖిరాంజనోపయోగక్రమము. ❖

ప్రత్యంజనే చ స్రోత్రోంజం రసక్షీరఘృతే క్రమాత్. ౫౬

నిషిక్తం పూర్వవద్యోజ్యం తిమిరఘ్నమను త్తమమ్,

సౌఖిరాంజనమును మాంసరసము క్షీరము ఘృతము వీనిలో క్రమముగముంచి అంజనయోగము లన్నిటియందును చేర్చవలయును. ఇటులచేసిన తిమిరరోగము హరించును.

❖ తిమిరరోగమున తర్పణచికిత్స. ❖

స చే దేవం శమం యాతి తతస్తర్పణ మాచరేత్. ౫౭

పైనిచెప్పిన ప్రకారము ఓకిత్సలనుచేసినను వాతజతిమిరరోగము శమింపకయుండిన తర్పణచికిత్సలను చేయవలయును.

❖ వాతజతిమిరరోగమునకు తర్పణోపధము. ❖

శతాహ్వ కుష్ఠనలదకాకోళీద్వయయష్టిభిః,

ప్రపాండరీకసరళపిప్పలీదేవదారుభిః.

౫౮

సర్పిరష్టగుణక్షీరం పక్వం తర్పణముత్తమమ్,

సదాప, చెంగల్యకోష్ఠ, వట్టివేరు, కాకోళి, క్షీరకాకోళి, అతిమధురము, కర్నూరపుదెంప, సరళదేవదారు, పిప్పళ్లు, దేవదారు వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి నూరి ఆవునెయ్యిలోకలిపి నేతి కెనిమిదింత లావుపాలుపోసి విధిప్రకారము పక్వముచేసిన నది శ్రేష్ఠమైన తర్పణోపధ మనబడును.

❖ ప్రకారాంతరతర్పణోపధము. ❖

మేదసస్తద్వదై జేయాద్ధుగ్ధసిద్ధాత్థజాహతాత్.

౫౯

ఉద్భృతం సాధితం తేజో మధుకోశీరచంద్రైః,

శ్యావిచ్ఛల్యకగోధానాం దక్షితిత్తిరిబ్ధ్విణామ్.

౬౦

పృథక్పృథగనేనైవ విధినా కల్పయేద్వసామ్,

ఆవుపాలలో జింకకొవ్వను కలిపి చక్కఁగకాచి యాపాలలోనుండి నెయ్యి తీసి ఆనేతిలో అతిమధురము, వట్టివేరు, చందనము వీనిని సమభాగములుగ నూరి చేర్చి విధి ప్రకారము పక్వముచేసిన నదితర్పణోపధములలో మిగుల శ్రేష్ఠముగనుండును. అడవిపంది, ముండ్లపంది, ఉడుము, కోడి, తిత్తిరిపక్షి, నెమలి వీనికొవ్వలను ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగ ఆవుపాలలోకలిపి కాచి దానిలోనుండితీసిన ఘృతమునందు అతిమధురము, వట్టివేరు, చందనము వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి నూరి కలిపి పక్వముచేసి తర్పణోపధమును ప్రయోగించవలయును.

❖ వాతజతిమిరరోగమునకు పుటపాకనిరూహవస్తాద్రులు. ❖

ప్రసాదనం స్నేహనం చ పుటపాకం ప్రయోజయేత్.

౬౧

వాతపీనసవచ్చాత్ర నిరూహం సానువాసనమ్,

వాతజతిమిరరోగమునకు సూత్రస్థానములో తర్పణపుటపాకవిధ్యధ్యాయములో చెప్పియుండు ప్రసాదన, స్నేహన, పుటపాకములను వాతజ తిమిరరోగమునందు ప్రయోగించవలయును. మఱియు వాతపీనసమునకు చెప్పియుండునూల నిరూహము వాసన నిస్తీకర్మలను చేయవలయును.

—ॐ పిత్తజతిమిరరోగచికిత్స. ॐ—

పిత్తజే తిమిరే సర్పిర్ద్వివనీయఫలత్రయైః.

౬౨

విపాచితం పాయయిత్వా స్నిగ్ధస్య వ్యధయేత్పిరామ్,

పిత్తమువలన జనించిన తిమిరరోగముకలవానికి జీవనీయగ్రాద్రవ్యములు, త్రిఫలములు వీనిని నూరి ఆపు నేతిలోకలిపి పక్వముచేయఁబడిన ఘృతమును పానముచేయించి విదవ స్నేహకర్మముచేయించి నిరలను వేధించవలయును.

—ॐ పిత్తజతిమిరరోగమున విరేచనము ॐ—

శర్కరై లాత్రివృచ్ఛార్జైర్ఘృతైర్విరేచయేత్.

౬౩

పిత్తజతిమిరరోగమున పంచదార, ఏలకులు, తెల్ల తెగడచూర్ణము వీనినొకటిగచేర్చి లే నెలొకలిపి విరేచనమున కొనంగవలయును.

—ॐ పిత్తజతిమిరరోగమున సేకలేపాదులు ॐ—

సుశీతాన్ సేకలేపాదీన్యంజ్యన్నేత్రాస్యమూర్ధను,

పిత్తజతిమిరరోగముగలవానికి సేత్రములు, ముఖము, శిరము వీనియందు మిక్కిలి చల్లగనుండు సేకము, లేపము మొదలగువానిని ప్రయోగించవలయును.

—ॐ పిత్తజతిమిరరోగహరాంజనము. ॐ—

సారిబా పద్మకోశీర ముక్తాశాబరచందనైః.

౬౪

వర్తిశ్యస్తాంజనే చూర్ణస్తథా పత్రోత్పలాంజనైః,

సనాగపుష్పకర్పూరయష్టైహ్వస్వర్ణై రిక్తైః.

౬౫

పిత్తమువలన జనించిన తిమిరరోగమునకు నల్లసుగంధిపాల, పద్మకము, వట్టివేరు, ముత్యములు, తెల్లలొద్దుగు, చందనము వీనిని సుభాగములుగ గ్రహించి నూతి కణికచేసి చాది అంజనమువేసినను, వైద్రవ్యములను చూర్ణముచేసి అంజనమువేసినను, ఆకుపత్రి, నల్లకలున, సౌవీరాంజనము, నాగకేసరములు, పచ్చకర్పూరము, అతిమధురము, కావిరాయి వీనిని చూర్ణముచేసి అంజనమువేసినను హితముకలుగును.

—ॐ పిత్తజతిమిరరోగమున సౌవీరాద్యంజనము. ॐ—

సౌవీరాంజనతుత్థకశృంగీ ధాత్రీఫలస్ఫటికకర్పూరమ్, పంచాంశం
పంచాంశం త్ర్యంశ మథై కాంశమంజనం తిమిరఘ్నమ్.

౬౬

సావీరాంజనము ఐగు భాగములు, మైలుతుత్తము ఐగు భాగములు, కర్కాటక శృంగి మాండుభాగములు, ఉసిరికపండ్లు మాండుభాగములు, పచ్చకర్పూరము ఒక భాగము వీని నొకటిగచేర్చి చూర్ణముచేసి అంజనమువేసిన పిత్తజతిమిరరోగము హరించును.

❀ పిత్తజతిమిరరోగమునకు నస్యము. ❀

నస్యం చాజ్యం శృతం క్షీరజీగనీయసిరోత్పలైః,

ఆవునెయ్యి ఒక భాగము, ఆవుపాలు నాలుగు భాగములు వీని నేకముజేసి అందులో జీవనీయగణద్రవ్యములు, తెల్లకలువ వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి నూరికలిపి విధిప్రకారము పక్వముచేసి పిత్తజాతిమిరరోగము కలవారికి నస్యము చేయించవలయును.

❀ కఫజతిమిరరోగచికిత్స ❀

శ్లేష్మోద్భవేఽమృతాక్వాథవరాకణశృతం ఘృతమ్.

౬౭

విధ్యేత్సిరాం వీతవతో దద్యాచ్చాను విరేచనమ్,

క్వాథం పూగాభయాశుంఠీకృష్ణాకుంభనికుంభజమ్.

౬౮

కఫముపలనజనించిన తిమిరరోగమునకు తిప్పతీగెకషాయములో ఆవునెయ్యికలిపి అందులో త్రిఫలములు, పిప్పళ్లు వీనినినూరి కలిపి విధిప్రకారము పక్వముచేయఁబడిన యాఘృతమును పానముచేయించి పిదప సిరలను వేధించుటయేగాక పోకలు, కరక్కాయలు, శుంఠి, పిప్పళ్లు, తెగడ, దంతివేళ్లు వీనిని సమభాగములుగచేర్చి కాచిన కషాయమును విరేచనార్థము నొసంగవలయును.

❀ కఫజతిమిరరోగమునకు నస్యము. ❀

స్త్రీ బేరదారుద్వినిశాకృష్ణాకల్లైః పయోన్వితైః,

ద్విపంచమూలనిర్యాహే తైలం పక్వం చ నావనమ్.

౬౯

శ్లేష్మజతిమిరరోగమునకు దశమూలకషాయములో నువ్వులనూనె ఆవుపాలు వీనిని సమభాగములుగ పోసి అందులో కురువేరు, దేవదారు, పసుపు, మ్రానిపసుపు, పిప్పళ్లు వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి నూరి కలిపి విధిప్రకారము పక్వము చేయఁబడిన తైలముచే నస్యము చేయించవలయును.

❀ విమలాకోకిలావర్తులు. ❀

శంఖప్రియంగునేపాళీకటుత్రికఫలత్రికైః,

దుగై విమలాయ విమలా వ రిసాతోకిలాపనః.

౭౦

కృష్ణలోహరజోవ్యోవనైంధవత్రిఫలాంజనైః,

శంఖము, ప్రేంకణము, నేపాలి (అనఁగ మణిశీల), త్రికటుకములు, త్రిఫలములు వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి నూరి వర్తి (అనఁగా కణిక) చేయవలయును. దీనికి విమలావర్తియని పేరు. ఉక్కురాపాడి, త్రికటుకములు, నైంధలవణము, త్రిఫలములు, సౌపిరాంజనము వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి నూరి వర్తిచేయవలయును. దీనికి కోశీలావర్తియని పేరు. ఈయెండువర్తులను దృష్టికి నిర్మలత్వము కన్నులకంజనము చేసినచో కలుగును.

— ౨౦ తిమిరశుక్రరోగహరవర్తి. ౨౦ —

శశగోఖరసింహోష్ఠద్విజ్జాలాలాటమస్థిచ.

2౧

శ్వేతగోవామరిచశంఖచందనఫేనకమ్,

పిష్టం స్తన్యజదుద్ధాభ్యాం వర్తిస్తిమిరశుక్రజిత్.

2౨

కుండేలు, ఆవు, గాడిదె, సింహము, ఒంటె వీనియొక్క దంతములు, వాని నుడుటిలోనుండు నెముకలు, తెల్లలపుతోడ వెండుకలు, మిరియాలు, శంఖము, చందనము, సముద్రపునురుగు వీనిని స్త్రీచనుబాలు, మేడకపాలు వీనితోనూరి వర్తిశీసి ప్రయోచిన తిమిరరోగము శుక్రరోగము ఇవి హరించును.

— ౨౧ రక్తజతిమిరరోగచికిత్స. ౨౧ —

రక్తజే పిత్తవత్పిద్ధిశ్శీతైశ్చాస్త్రం ప్రసాదయేత్,

రక్తజతిమిరరోగమునకు పిత్తజతిమిరరోగమునకు చెప్పియుండు చికిత్సలను చేయవలయును. శీతవీర్య శీతస్పర్శములుగల అన్న, పాన, ఔషధ, నేక, లేపాదులచే రక్తమును శుద్ధి పరచవలయును.

అంజనం ఫేనకర్పూరశ్వేతకాంచనచందనైః.

23

సముద్రపునురుగు, పచ్చకర్పూరము, తెల్లకాంచనము, చందనము వీనిని సమభాగములుగనూరి రక్తజతిమిరరోగముల కంజరముచేయవలయును (ఈయోగము ప్రాచీనరోగాంతరములయందు గన్పట్టుచున్నది)

— ౨౨ రక్తజతిమిరరోగహరాంజనము. ౨౨ —

ద్రాక్షయా నళదరోధయస్థిభిశ్శంఖతామ్రహిమపద్మపద్మకైః,

శోత్పలైశ్శగలదుద్ధవర్తితైరస్రజం తిమిరమాశునశ్యతి.

2౪

ద్రాక్షపండు, పట్టివేరు, లాద్దుగు, అతిమధురము, శంఖము, రాగి, చందనము, తామరపువ్వు, పద్మకము, నల్లకలువ వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి గొట్టెపాలతో నూరి వర్తిజేసి ప్రయోగించిన రక్తజతిమిరరోగము శిఘ్రముగ నశించును.

— సంస్కర్షణస్నిపాతజ తిమిరరోగచికిత్స. ౧౭ —

సంస్కర్షణస్నిపాతోత్థే యథాదోషోదయం క్రియా.

సంస్కర్షణస్నిపాతజనితంబులైన తిమిరరోగములయం దాయాదోష ప్రకోపానుగుణముగ పైనిచెప్పియుండు చికిత్సలను చేయవలయును.

— ౧౭ స్నిపాతజ తిమిరరోగమునకు నస్యము. ౧౭ —

సిద్ధం మధూకక్రిమిజన్మరిచామరదారుభిః. 2౫

సక్షీరం నావనం తైలం పిష్టైర్దేహో ముఖస్య చ,

యష్టిమధుకము, వాయువిడంగములు, మిరియాలు, దేవదారు వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి కల్పముచేసి నువ్వులనూనెలో కలిపి దానికి సమముగ ఆవుపాలు చేర్చి విధిప్రకారము పక్వముచేసి యాతైలముచే నస్యము చేయించవలయును. పైయష్టిమధుకాది ద్రవ్యముల నుదకముతోనూరి ముఖమునకు లేపనముచేసిన హితముగనుండును.

— ౧౭ స్నిపాతజ తిమిరరోగమునకు శిరోవస్తి నస్యములు. ౧౭ —

నతనీలోత్పలానంతాయష్ట్యాహ్వానునిష్కణ్డకైః. 2౬

సాధితం నావనే తైలం శిరోవస్తాచ శస్యతే,

గ్రంథితగరము, నల్లకలువ, తిప్పతీగె, లేక దురదగొండి, అతిమధురము, చక్రవర్తిహార వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి నూరి నువ్వులనూనెలోకలిపి విధిప్రకారము పక్వముచేసి యాతైలముచే నస్యము, శిరోవస్తి వీనినిచేసిన స్నిపాతజ తిమిరరోగము శమించును.

— ౧౭ స్నిపాతజ తిమిరరోగమున కంజనము. ౧౭ —

దద్యాదుశీరనిర్యూహే చూర్ణితం కణసైంధవమ్. 22

తచ్ఛుతం సఘృతం భూయః పచేత్తైద్రం ఘనే షీవేత్,

శీతేచాస్త్రి హితమిదం సర్వజే తిమిరేంజనమ్. 2౮

పట్టివేరుకపాయములో పిప్పళ్లు, సైంధవలవణము వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి చూర్ణముచేసి కలిపి పాకముచేసి నైకపాయము పక్వముగునవుడు దించుకొని

అందులో ఆపు నెయ్యినిచేర్చి గట్టిగనగువరకు మరల పాకముచేపిడించుకొని చల్లారినపిదప అందులో తేనెనుచేర్చి కండ్లకు అంజనమువేయవలయును. ఇది సన్నిపాతజ తిమిరరోగ మునందు మిక్కిలి హితకరమైన యంజనము.

—ॐ సన్నిపాతజ తిమిరరోగహారాంజనము. ౧౦—

అస్థిని మజ్జపూర్ణాని సత్త్వానాం రాత్రిచారిణామ్,
స్రోతోజాంజనయుక్తాని వహత్యంభసి వాసయేత్. ౭౯
మానం వింశతిరాత్రం వా తతశ్చోద్ధృత్య శోషయేత్,
సమేషశృంగీపుష్పాణి సయప్త్యహ్వని తాని తు. ౮౦
చూర్ణితాన్యంజనం శ్రేష్ఠం తమిరే సాన్నిపాతకే,

రాత్రులయందు సంచరించునట్టి జంతువులయొక్క యెముకలను, మజ్జగహిత ముగ గ్రహించి అందులో సోపిరాంజనమునుచేర్చి ఆయెముకలను ప్రవహించునట్టి యుద కములో నొకమాసముగాని ఇరువది దినములుగాని యుంచి పిదప దానినెత్తి చూర్ణము చేసి ఒడ్దిపువ్వులు, అతిమధురము ఈరెండువస్తువులను చూర్ణముచేసి పైయెముకల చూర్ణ ములో కలిపి సన్నిపాతజతిమిరరోగమునకు అంజనము వేయవలయును. ఇది మిగులశ్రేష్ఠ మైన యంజనము.

—ॐ కాచరోగచికిత్స. ౧౧—

కాచేఽవ్యేషా క్రియా ముక్త్యా సిరాం యంత్రనివీడితాః. ౮౧
అంధాయస్య ర్మలా దద్యాత్సాన్యే రక్తే జలౌకనః,

కాచరోగమునందును పైనిచెప్పిన చికిత్సల నన్నిటిని చేయఁదగునుకాని సిరలను మాత్రము వేధింపంజనదు. వేధించినచో యంత్రముచే వీడింపబడిన వాతాది దోష ములు గ్రుడ్డితనమును కలుగఁజేయును. రక్తస్రావము జేయవలసిన యెడల జలగలచే రక్తమును తీయవలయును.

—ॐ కాచరోగమున కంజనము. ౧౨—

గుడః ఘ్నోఽంజనం కృష్ణా మరచం కుంకుమాద్రజః. ౮౨
రసక్రియేయం సత్కౌద్రా కాచయాపన మంజనం,

బెల్లము, సముద్రపునురుగు, సోపిరాంజనము, పిష్పళ్లు, మిరియాలు, కుంకుమ పువ్వు వీనిని చూర్ణముచేసి తేనెలోకలిపి చేయబడిన రసక్రియ కాచరోగమును పోగొట్టును.

—ॐ సన్నిపాత్యసమలాంఘరోగచికిత్స. ౧౭—

నకులాంధే త్రిదోషాత్థే తైమిర్యవిహితో విధిః.

౮౩

త్రిదోషములవలనకలిగిన నకులాంఘరోగమునకు త్రిదోషజనిత తిమిరరోగము నకు చెప్పియుండు చికిత్సలను చేయవలయును.

—ॐ నిశాంఘరోగమున కంజనము. ౧౮—

రసక్రియాఘృతక్షౌద్ర గోమయస్వరసదుత్రైః,

తాక్ష్యైర్గైరికతాభీసైర్నిశాంధ్యే హితమంజనమ్.

౮౪

దధ్వా విఘృష్టం మరిచం రాత్ర్యాంధ్యేఽంజనము త్తమమ్,

రసాంజనము, కావితాయి, తాళిసపత్రి వీనిని ఆవునెయ్యి, తేనె, ఆవుపేడ రసము వీనితోనూరి చేయబడిన రసక్రియను నిశాంధ్యరోగముకలవారి కంజనమువేసిన హితము కలుగును. మరియాలను పెరుగుతోచాది అంజనము వేసిన రేచీకటి నివర్తిం చును. ఇది రేచీకటిగలవారికి శ్రేష్ఠమైన అంజనము.

—ॐ నిశాంఘమునకు వర్తి. ౧౯—

కరంజకోత్పలస్వర్ణగైరికాంభోజకేసరైః.

౮౫

పిష్టైర్గోమయతోయేన వర్తి ర్దోషాంధ్యనాశినీ,

అజామూత్రేణ వా కాంతీ కృష్ణా స్రోతోజసైంధవైః.

౮౬

కాలానుసారీత్రికటుత్రిఫలాబయనశ్శిలాః,

సఫేనాశ్చాగ్ధుధేన రాత్ర్యాంధ్యే వర్తయో హితాః.

౮౭

కానుగు, నల్లకలువ, స్వర్ణగైరికము, తామరకేసరములు వీనిని ఆవుపేడ రసముతో నూరి వర్తిజేసి ప్రయోగించినను, రేణుకలు, పిప్పళ్లు, సాపరాజనము, సైంధవలవణము వీనిని మేకమాత్రముతోనూరి వర్తిజేసి ప్రయోగించినను కాలానుసారి త్రికటుక ములు, త్రిఫలములు, హరిదశము, మణిశిల, సముద్రపునురుగు వీనిని మేకపాలతో నూరి వర్తిచేసి ప్రయోగించినను రేచీకటి హరించును.

—ॐ రాత్ర్యాంధ్యమున కంజనము. ౨౦—

సన్నివేశ్య యకృన్సధ్యే పిప్పలీ రదహన్వచేత్,

తాఃశుష్కా మధునా ఘృష్టా నిశాంధ్యే శ్రేష్ఠమంజనమ్.

౮౮

యకృత్తరు మాంసపిండమునను నడుచు పిప్పళ్లనుంచి ఆపిప్పళ్లకు నిప్పు తగుల నియ్యక పక్వముచేసి యెండించి ఆపిప్పళ్లను తేనెలోచాచి కంఠకు అంజనమువేసిన రేచీకటి నివర్తింతును.

ॐ నిశాంధ్యమున యకృద్భక్షణము ౧౭౦

ఖాదేచ్ఛస్తీహయకృతీ మాహిషే తైలసర్పిషా,
బట్టెయొక్క స్తీహము యకృత్తు అను మాంసఖండములను నువ్వులనూనె, నెయి
వీనిలోకలిపి రెచీకటిగలవాఁడు భక్షింపవలయును.

ॐ నిశాంధ్యరోగమున జీవంత్యాదిసల్లవాద్యపయోగము. ౧౭౧

ఘృతే సిద్ధాని జీవంత్యాః పల్లవాని చ భక్షయేత్. ౧౭౨
తథాతిముక్తకై రండుశేఘాల్యాభీరుజాని చ,
భృష్టం ఘృతం కుంభయోనేః పత్రైః పానే చ పూజితమ్. ౧౭౩
మునుబాలచిగుళ్లనుగాని, పువ్వులగురువింద, ఆముదపచ్చెట్టు, నల్లవావిలి, పిల్లిపీ
చర వీనిచిగుళ్లనుగాని ఆవునేతిలో పక్వముచేసి నిశాంధ్యరోగికి ఇప్పించవలయును. అ
సియాకుతో కాచఁబడిన ఘృతము నిశాంధ్యరోగులకు పానమునందు ప్రశస్తము.

ॐ ధూమరాదిసేత్రరోగచిక్ష. ౧౭౪

ధూమరాఖ్యాప్లుపిత్తోష్ణవిదాహే జీర్ణసర్పిషా,
స్నిగ్ధం విరేచయేచ్ఛీతైశ్చీతైర్దిహ్యచ్ఛ సర్వతః. ౧౭౫
ధూమరము, ఆప్లువిదగ్ధా, పిత్తవిదగ్ధా, ఉష్ణవిదగ్ధా అను సేత్రరోగములు గల
వారికి ప్రాత్రనేతితో నగ్ధంజనము చేయించి స్నిగ్ధశరీరుఁడుగానుండువానికి శీతపీర్క
ముగల యాషఢములతో విరేచనము చేయించవలయును. శీతపీర్కాషఢములను నూరి లే
నము చేయించవలయును.

ॐ ధూమరాదిరోగములయందు రసక్రియాంజనములు. ౧౭౬

గోశక్పద్రనదుగ్ధాజ్యైర్విపక్వం శస్త్యతే ఒంజనమ్,
స్వర్ణగైరికతాశీసచూర్ణావాపా రసక్రియా. ౧౭౭
ఆవుపేడరసము, ఆవుపాలు, ఆవునెయ్యి వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి యొక
టిగచేర్చి పక్వముచేయఁబడిన అంజనము, స్వర్ణగైరికము, తాశీసప్రిమార్ణము వీని ప్రతి
వాషముతోఁ గూడియుండు రసక్రియ యివి ధూమరము మొదలగు దృష్టిరోగముల
యందు హితకరమైనవి.

ॐ ధూమరాదిరోగముల కంజనము. ౧౭౮

మేదాశాబరకానంతామంజిష్ఠాదార్పియప్తేభిః,
క్షీరాష్టాంశం ఘృతం పక్వం సత్తైలం నాననం హితమ్. ౧౭౯

మేద, తెల్లలొద్దుగు, తిప్పతీగె, మంజిష్ఠి, మ్రానిపసుపు, అతిమధురము వీనిని సుమభాగములుగ గ్రహించి నూరి ఆవు నేతిలో కలిపి నేతికిసమముగ నువ్వులనూనె, నేతి కెనిమిదిభాగములు ఆవుపాలునుచేర్చి ఘృతపాకవిధిగ పక్వముచేసి నగ్యముచేయించిన ధూమరాది నేత్రరోగములు శమించును.

❧ ధూమరాదిరోగములయందు సిరావేధము. ❧

తర్పణం క్షీరసర్పిస్సాన్య దశామృతి సిరావ్యధః,

పైనిచెప్పినచికిత్సలను చేసియు ఆష్టవిదగ్ధాది దృష్టిరోగములు శమింపకయండి నచో ఆవుపాలలో తీయబడిన ఘృతముచే తర్పణ చికిత్సలనుచేసి పిదప సిరలను వేధించవలయును.

❧ చింతాదిజనిత నేత్రరోగచికిత్స. ❧

చింతాభిఘాతభీశోక రాక్షాత్సోత్కటకాసనాత్. ౯౮

విరేకనన్యవమనపుటపాకాదివిభ్రమాత్,

విదగ్ధాహారవమనాత్తుత్పష్టాదివిధారణాత్. ౯౯

అక్షిరోగావసానాచ్చ పశ్యేత్తిమిరరోగివత్,

యథాన్యం తత్ర, యుంజీత దోషాదీన్ వీక్ష్య భేషజమ్. ౧౦౦

చింత, అభిఘాతము, భయము, శోకము, రూక్షత, విషమముగ కూర్చుండుట వీనివలనను; విరేచనము, నన్యము, వమనము, పుటపాకము వీని నధికముగచేయించుకొనుట వలనను; ఆపక్వాన్నమును భుజించుటవలనను; వమనమువలనను; ఆకలి, దప్పి, మలమూత్రాది వేగములు వీని నడ్డగించుటవలనను జనించిన నేత్రరోగములకు తిమిరరోగలక్షణములు కలిగియుండును. కావున వానికి దోష, దూష్య, దేశ, బలసాత్మ్యాదుల పర్యాలోచించి చికిత్సలను చేయవలయును.

❧ అభిఘాతజదృష్టిరోగచికిత్స ❧

సూర్యోపరాగానలవిద్యుదాది

విలోకనేనోపహతేక్షణస్య,

సంతర్పణం స్నిగ్ధహిమాది కార్యం

తథాంజనం హేమఘృతేన ఘృష్టమ్. ౧౦౧

సూర్యగ్రహణము, నిప్పు, మెఱుపు మొదలగు తేజోవిశేషములను విశేషముగ చూచుటవలన నేత్రేంద్రియమునకు అభిఘాతము కలుగును. అట్టి నేత్రేంద్రియమునకు

స్నిగ్ధముగను శీతముగనునుండు సంతగ్నణ చికిత్సలను చేయవలయును. బంగారునుత్రావు నేడి లోచాది అంజనము వేయవలయును.

— శత్రురక్షణావశ్యకత్వము. —

చక్షూరక్షాయాం సర్వకాలం మనుష్యై
ర్యత్క్షకర్తవ్యో జీవితేయావదిచ్ఛా,
వ్యర్థోలోకోఽయం తుభ్యరాత్రిందివానాం
పుంసామంధానాం విద్యమానేఽపి విత్తే.

౯౮

రేయింబగులు సమముగనుండు నంధులకు విశేషధనము కలిగినను, ఈ ప్రపంచము నిష్ప్రియోజనము. కావున మనుజుఁడు జీవించియుండువఱకు శత్రుములను రక్షించుట యందు నెల్లపుడును యత్నముచేయవలయును.

— శత్రురక్షణోపాయములు. —

త్రిఫలా రుధిరస్త్రితిర్విశుద్ధిర్మనసో నిర్వృతిరంజనం చ
నన్యమ్, శకునాశనతా సపాదపూజా ఘృతపానం చ
నదైవ శత్రురక్షా.

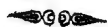
౯౯

అహితా దశనాత్సదా నివృత్తి ర్భృశభాన్యచ్చులసూక్ష్మ
వీక్షణా చ్ఛ, మునినా నిమిసోపదిష్ట మేతత్పరమం రక్షణ
మీక్షణస్య పుంసామ్.

౧౦౦

త్రిఫలఃపయోగము, రక్తస్రావము, నమనవిరేచనంబులగు శోధనౌషధములు, మన స్సంతోషము, అంజనము, నన్యము, పక్షులమాంసమును భుజించుట, పాదములకు తైలాది లేపనములను చేయుట, విశేషముగ ఘృతమునుసేవించుట ఇవి శత్రురక్షణమునకు సాధకం బులు. మఱియు నెల్ల పుడు అహితాహారమును భుజించకుండుట, మిక్కిలి ప్రకాశము కలదిగను చంచలముగను నూత్నముగను నుండువస్తువులను చూడకుండుట ఇవి మనుజులకు శత్రురక్షణమునందు ముఖ్యసాధనమని నిమిచక్రవర్తి చెప్పియున్నాఁడు.

ఇది అష్టాంగ హృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రమును
పదుమూడవయధ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ రస్తు. చతుర్థశాధ్యాయము.

అవ. తిమిరప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము లింగనాశరోగచికిత్సలను తెలియపఱచుటకై లింగనాశప్రతిషేధాధ్యాయము చెప్పబడుచున్నది. —

లింగనాశ ప్రతిషేధాధ్యాయ ప్రారంభము.

సూ. అథాతో లింగనాశప్రతిషేధం వ్యాఖ్యాస్యమః,

ఇతిహ స్సాహురారత్రేయాదయో మహర్షయః.

తిమిర ప్రతిషేధాధ్యాయనిరూపణానంతరము లింగనాశమును శేత్రరోగము లకు చికిత్సలను తెలియపఱచునట్టి లింగనాశ ప్రతిషేధమును నీయధ్యాయమును వివరించెదము.

— లింగనాశరోగచికిత్స. —

విధ్యేత్సంజాతం నిష్పేక్షం లింగనాశం కపోద్భవమ్,

ఆవర్తక్యాదిభిష్టద్భిర్వివర్జితముపద్రవైః.

సంపూర్ణముగ జనించినదిగను, గట్టిగను, దర్భనశ శీరహితముగను, ఇక చెప్పబోయేడు ఆవర్తికి మొదలగు ఆరు ఉపద్రవములు లేనిదిగను, కఫమువలన జనించినదిగను నుండు లింగనాశరోగమును సిరావ్యధనముచేయవలెను. కఫజలింగనాశముతప్ప యితర లింగనాశరోగము అసాధ్యం బగుటచలన వానిని వేధింపంజనదు.

— శ్లేష్మజలింగనాశరోగస్వరూపము. —

సోఽసంజాతో హి విషమో దధిమస్తునిభస్తనుః,

శలాకయావకృష్టోఽపి పునరూర్ధ్వం ప్రచక్షతే.

కరోతి వేదనాం తీవ్రాం దృష్టిం చ స్థగిమేత్సవః.

శ్లేష్మలైః పూర్వతే చాశు సోఽన్యైః సానీప్రశ్చిరాత్.

సంపూర్ణముగ జనింపకుండు లింగనాశరోగము విషమాకారముగల్గిదిగను, పెరుగు మీదిమీదగఱతో సదృశముగను పల్చనగును నుండును. ప్రశ్చిరాత్ సేద్యన మరల వైభాగ

మును జేరును. దారుణమైననొప్పిని గలుగజేయును దానిని వేధించినను మరల దృష్టిని ఆవరించును. శ్లేష్మకర ఆహారములచే శీఘ్రముగ వృద్ధిజెందును. విరుద్ధాహారములచే నుపద్రవములను కలుగజేయును. మెల్లమెల్లగ వృద్ధిజెందును.

శైష్వికో లింగనాశో హి సితత్వా చ్ఛ్లేచ్ఛణస్థితః,

తస్యాస్యదోషాభివద్భవత్వానీలతా గదః.

౪

శ్లేష్మము తెలుపునర్థముగలది యగుటచే శ్లేష్మమువలన జనించిన లింగనాశోగము తెల్లగ నేయుండును. దానికి వాతాదిదోషములయొక్క సంబంధము కలిగినయెడల ఆరోగము కొంచెము నల్లగనగును.

— ఆవర్తకీదృష్టిలక్షణము. —

తత్రావర్తచలా దృష్టిరావర్తక్యరణాసితా,

నీళ్లునుడివలె చలింపుచుండునదియు, ఎఱ్ఱగ, తెల్లగ నుండునదియు నైన దృష్టి ఆవర్తకీయనబడును.

— శర్కరా రాజీమతీదృష్టిలక్షణములు. —

శర్కరార్కవయోలేశనిచితేవ ఘనాతి చ.

౫

రాజీమతీ దృష్ణీచితా శాలిశూకాభరాజిభిః,

జలేడుపాలచుక్కలు నిండియుండునటులను గట్టిగను నుండు దృష్టి శర్కరాయనబడును. పడ్లగింజముల్లువలె సన్నముగనుండు రేఖలతో వ్యాపించియుండు దృష్టి రాజీమతి యనబడును.

— ఛిన్నాంశుక దృష్టిలక్షణము. —

విషమచ్ఛిన్నదగ్ధాభా సదుక్ఖిన్నాంశుకా స్ఫుతా.

౬

వికారాకారము నొప్పి గలదిగను, ఛేదించబడినటులను, కల్పబడినటులను నుండు దృష్టి ఛిన్నాంశుకయనబడును.

— చంద్రకీదృష్టిలక్షణము. —

దృష్టిః కాంస్యసమచ్ఛాయా చంద్రకీ చంద్రకాకృతిః,

చంద్రకీయను దృష్టి కంచుతో సమానమైనకాంతి గలదిగను, నెమలిపురికన్నుతో (అనగా నెమలిరెక్కలో నుండుకన్నుతో) సమానాకారము కలదిగను నుండును.

—ॐ ఛత్రకీలక్షణము. ॐ—

ఛత్రాభా నైకవర్ణా చ ఛత్రకీ నామ నీలికా.

2

గొడుగువలెనుండుచదియు, నానావిధవర్ణములతోఁగూడినదియునగు దృష్టి, ఛత్రకీ యనఁబడును.

—ॐ అవేష్టలింగనాశరోగములు. ॐ—

న విధ్యేదసిరావ్హాణాం నదృష్వీనసకాసినామ్,

నాజీర్ణ భీరువమితశిరఃకర్ణాక్షిశూలినామ్.

౩

సిరావేధకనర్హులు- వీనసము, కాసము, అజీర్ణము, శిరోరోగము, కర్ణరోగము, నేత్రరోగము- ఈరోగములుగలవారు; శయమును జెందియుండువారు; వాంతిచేయు వారు వీరలను జనించియుండు లింగనాశరోగమును వేధింపజనదు.

—ॐ లింగనాశరోగమున శస్త్రచికిత్సాక్రమము. ॐ—

అథ సాధారణే కాలే శుద్ధసంభోజితాత్మనః,

దేశే ప్రకాశే పూర్వాహ్ణే భిషగ్జ్ఞానూచ్చవీరగః.

౪

యంత్రితస్యోపవిష్టస్య స్విన్నాక్షస్య ముఖానిలైః,

అంగుష్ఠమృదితే నేత్రే దృష్టే దృష్ట్యోత్స్వితంమలమ్.

౧౧

స్వనాసాం ప్రేక్షమాణస్య నిష్క్రంపం మూర్ధ్ని ధారితే,

కృష్ణాదర్ధాంగుళం ముక్త్యా తదర్ధాధమపాంగతః.

౧౧

తర్లనీమధ్యమాంగుష్ఠైశ్చలాకాం నిశ్చలం ధృతామ్,

* దైవచ్చిద్రం నయేత్పిర్వాదూర్ధ్వమామంథయన్నివ. ౧౨
సవ్యం దక్షిణహస్తేన నేత్రం సవ్యేనచేతరత్,

వైద్యుఁడు సాధారణ సమశీతోష్ణమైనకాలమునందు (అనఁగా శ్రావణాదిమాసములయందు) పూర్వాహ్ణమున వెలుతురుగనుండు ప్రదేశములో మోకాలంత పొడవుగల యాసనముపైకూర్చుండి స్వస్థివాచనము జేయించికొనినవాఁడును, సమన విశేషనంబు అచే శుద్ధమైన శరీరముగలవాఁడును, చక్కఁగ నాహారమును భుజించినవాఁడును నైన నేత్రరోగిని ఎదుట కదలక కూర్చుండబెట్టుకొని వాని నేత్రములకు తననోటిగాలిచే న్వేదకర్మనుచేయించి పిదప నేత్రమును చేతిబొటనవ్రేలిచే నలవనచో దృష్టియందలి

* దైవచ్చిద్రం నయేన్నాథ ఊర్ధ్వం వా! మంథయన్నివ.

రోగము వైభాగమునకుఁజేరును. అపుడు వైద్యుఁ డారోగమునుమాచి యారోగిని తన ముక్కును రెప్పపాటులేకుండ జూచుకొనియుండునటులఁజేసి వానిశిరమును కదలకుండు నటుల ఇతరులచే పట్టుకొమ్మని నల్లగుడ్డుకు సమీపమున అర్ధాంగుళము యంగులమును, కడకంటికి ప్రక్కన పరకయంగులమును పదలి తర్జనీమధ్యమాంగుస్తములచే కలాకును గట్టిగపట్టుకొని దైవచ్ఛిద్రమునకుపక్కన వేధించవలయును. ఎడమకన్నును కుడిచేతితో మ కుడికన్నును ఎడమచేతితోను జాగరూకతతో వేధించవలయును.

— సువిధనే త్రలక్షణము. —

విధ్యేత్ సువిధే శబ్దస్సన్విదగుత్పాంబులవస్రతః. ౧౩

సాంత్యయాన్నాతురం చాను నేత్రం స్తస్యేనసేచయేత్,
శలాకాయూస్త్యోఽగ్రేణ నిర్లిఖేన్నేత్రమండలమ్. ౧౪

అబాధమానశ్చరకైర్నాసాం ప్రతినుదంస్తతః,
ఉత్పంచనాచ్చాపహరేద్దృష్టిమండలగం కఫమ్, ౧౫

స్థిరే దోషే చలే వాపి స్వేదయే దక్షి బాహ్యతః,
అథ దృష్టేషు రూపేషు శలాకాయాహరే చ్ఛనైః. ౧౬

ఘృతాప్లుతం పిచుం దత్వా బద్ధాక్షం శాయయే త్తతః,
విద్ధాదస్యేన పార్శ్వేన తముత్తానం ద్వయోర్వ్యథే. ౧౭

నివాతే శయనేఽభ్యక్తశిరఃపాదం హితే రతమ్,

నేత్రము చక్కఁగ వేధించబడినచో నొప్పిలేకుండును. ఒకవిధమైన శబ్దము కలుగును. జలబిందువులు ప్రవించును. అట్టిసమయమున రోగిని వైద్యుఁడు ప్రియమైన మాటలచే నూరడింపుచు చనుబాలచే కన్నునుతడిపి శలాకుకొనచే దృష్టిమండలమును నొప్పికలుగక గీచి మెల్లగ దృష్టిమండలములోనుండు కఫమును నాసికానమీచమునకు తీసికొనిచచ్చి వెలిపరచవలయును. దోషము చంచలముగను, లేక నిరముగను నుండినచో ఆ నేత్రమునకు వెలుపల స్వేదకర్మను చేయించవలయును. వస్తువులు రోగినేత్రములకు కను పడినచో మెల్లగ శలాకును బైటికితీసివేసి నేతిలో తడుపఁబడిన పత్తిని కంటిలోనుంచి దృఢమైన వస్త్రఖండముచే కట్టి గాలిలేకుండు స్థలములో వేధింపకయుండుపార్శ్వము చే పరుండునటుల చేయవలయును. రెండుకండ్లను వేధించినచో వెలికిలపరుండునటుల చేయవలయును. అట్టిసమయమున శిరము పాదములు పీనికి ఘృతాదులచే నభ్యంజనము చేయించవలయును.

—౧౭ లింగనాశరోగచికిత్సయందు వర్ణింపఁదగినవి. ౧౬—

క్షువధుం కాసముద్ధారం స్త్రీవనం పానమంభసః. ౧౮

అధోముఖస్థితిం స్నానం దంతధావనభక్షణమ్,
సప్తాహం నాచరేత్సేహపీతవచ్చాత్ర యంత్రణా. ౧౯

తుమ్మట, దగ్గుట, తేనుపులువిడుచుట, కారి యుమియుట, నీరుత్రాగుట, తల
వంచుకొని కూర్చుండుట, స్నానముచేయుట, పండ్లుతో ముకొనుట, భుజించుట వీనిని
సిరాజేగను చేయించుకొనిన సేత్రరోగి ఏడుదినములవఱకు వర్ణింపవలయును. స్నేహపా
నము చేసినవానికి చెప్పియుండు షడ్వములను చేయవలయును.

—౧౮ లింగనాశరోగమునందు వేదనానంతరకర్తవ్యము. ౧౭—

శక్తితో లంఘయేత్సేకో రుజి కోష్ఠేన సర్పిషా,
సవ్యోపామలకం వాట్యమశ్నీయాత్సఘృతం ద్రవమ్. ౨౦
విలేపీం వా త్ర్యహాచ్చాస్య కావ్యైర్గుక్వాషీ సేచయేత్,
వాతఘ్నై స్సప్తమేత్సహి సర్వధై వాషీ మోచయేత్. ౨౧

సేత్రమును వేధించికొనినవానికి శక్త్యుపసారముగ లంఘనము చేయించవలయు
ను. సేత్రములయందు నొప్పికలిగినచో కొంచె ముష్ణముగనుండు సేతితో కంటికి సేకము
చేయించి త్రికటుకములు, ఉసిరిక పరుగు ఇవి చేర్చబడినదియు, ద్రవముగనుండునదియు,
ఘృతముచేర్చబడినదియునైన వాట్యమునుగాని విలేపియనుగంటినిగాని మూఁడుదినముల
వఱ కిప్పించవలయును. పిదప కంటి కట్టునువిడిచి వాతహరమైన కషాయములచే సేచన
ముచేసి మఱల కంటికి కట్టుకట్టి యేడుదినముల వఱకుంచి పిమ్మట కట్టునువిడిచి వేయ
వలయును.

—౧౯ లింగనాశరోగికి సూక్ష్మదీర్ఘదర్శననిష్ఠగము. ౧౮—

* యంత్రణా మనురుధ్యేత దృష్టేరాష్టైర్యలాభతః,
రూపాణి సూక్ష్మదీప్తాని సహసా నావలోకయేత్. ౨౨

దృష్టికి నిరీత్యము, బలముకలుగునఱకు షడ్వముగనుండువలయును. బలముకలిగిన
పిదపనైనను అతినూత్నముగను అధికప్రకాశముగను నుండు వస్తువులను బలవంతముగ
చూడంబనదు.

* “కల్పితా స్సఘృతా దూర్వా యంత్రణా మనురుధ్యతే, దృష్టే రాప్యా
యనం శర్యా దృష్టే రాష్టైర్యలాభతః” అని పాఠాంతరము.

—ॐ లింగనాశరోగికి అహితాహారాదిజనితరోగము. ॐ—

శోఫరాగరుజాదీనామధిమంథస్య చోద్భవః,
అహితైర్వేధదోషాచ్చ యథాస్వం తానుపాచరేత్, २౩
అహితాహారవిహారములవలనను, వేదోషమువలనను కంటియందు వాపు, ఎఱుపు
వర్ణము, నొప్పి, ఆధిరుంధము ఈ మొదలగురోగములు జనించును. దీనియం దాయారో
గానుగుణముగ చికిత్సలను చేయులయును.

—ॐ లింగనాశరోగికి దూర్వాదిముఖాలేపము. ॐ—

కల్మితా స్పృశ్యతా దూర్వా యవగై రికసారిబాః,
ముఖాలేపే ప్రయోక్తవ్యా రుజారాగోపశాంతయే. ౨౪
ససర్వపాస్తిలాస్తద్వన్మాతులుంగరసాప్లుతాః,
పయస్యాసారిబాసంతామంజిష్ఠామధుయష్టిభిః. ౨౫
అజాక్షీరయుతైర్లేపస్సుఖోష్ణశ్శర్మకృత్పరమ్,

లింగనాశరోగికి అహితాహారవిహారాదులచే కంటియందునొప్పి ఎఱుపువర్ణము
కలిగియుండిన నవి శమించుటకై గరిక, యవలు, కావరాయి, సుగంధిపాల వీనిని నూరి
ఆపునెయ్యిలోకలిపి ముఖమునకు లేపనము చేయవలయును. మఱియు నువ్వులు, ఆవాల
వీనిని సమముగ గ్రహించి నూరి మాదీఫలరసములో కలిపి ముఖమునకు లేపనము చేసిన
కంటినొప్పి ఎఱుపువర్ణము ఇవి శమించును. మనుజాల, నల్లసుగంధిపాల, తిప్పతీగె,
మంజిష్ఠి, అతిమధురము వీనిని నూరి మేకపాలలోకలిపి యుడికించి సుఖోష్ణముగ ముఖ
మునకు లేపనముచేసిన శేత్రరోగికి మిక్కిలి సుఖముకలుగును.

—ॐ లింగనాశరోగికి ఆశోచ్ఛ్రితనము. ॐ—

రోధ్రసైంధవమృద్వీకామధుకై శ్చాగలం పయః. ౨౬
శృతమాశోచ్ఛ్రితనం యోజ్యం రుజారాగవినాశనమ్,
మధుకోత్పలకుష్ఠైర్వా ద్రాక్షాలాక్షాసితాన్వితైః. ౨౭
వాతఘ్నసిద్ధే పయసి శృతం సర్విశ్చతుర్గుణే,
పద్మకాదిప్రతీవాపం సర్వకర్మసు శస్యతే. ౨౮

బొద్దుగు, సైంధవలనణము, ద్రాక్ష, అతిమధురము వీనిని మేకపాలలోవైచి
చక్క-గకాచి యాపాలచే ఆశోచ్ఛ్రితనము చేయించినను, అతిమధురము, నల్లకలువ,

చెంగల్వతోపు, ద్రాక్ష, లక్క, పంచదార వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి నూరి మేక పాలలో కలిపి చక్కఁగ కాచి ఆశ్చ్యోతనము చేయించినను, లింగనాశరోగికి అహితాహరవివేకములచే జనించిననొప్పి, ఎఱుపునర్థము ఇవి శమించును. వాతహరద్రవ్యములతో కాచఁబడిన ఆవుపాలు నాలుగు భాగములు, ఆవునెయ్యి ఒకభాగము వీని నొకటిగ చేర్చి అందులో పద్మకాదిద్రవ్యముల కల్పములను కలిపి చక్కఁగ కాచిన నది ఆశ్చ్యోతనాది సర్వకృత్యములయందును మిగుల శ్రేష్ఠముగ నుండును.

— ౨౭ లింగనాశరోగమున సిరామోక్షణము. ౨౭ —

సిరాం తథానుపశమే స్నిగ్ధస్విన్నస్య మోక్షయేత్,

మంథోక్తాం చ క్రియాం కుర్యాద్వ్యధేరూఢేఽంజనమ్మదు. ౨౮

పై చెప్పినవిధమున చికిత్సలంజేసియు కంటినొప్పి ఎఱుపునర్థము ఇవి శమింపక యుండిన స్నేహస్వేదకర్మలను చేయించి సిరలకు వేధించుటయేగాక మంథరోగమునకు చెప్పియుండు చికిత్సలను గూడ చేయవలయును. వేధించిన ప్రణామ శమించినయెడల మృదువైన యంజనము వేయవలయును.

— ౨౮ లింగనాశరోగమునందు ప. ౨౮. ౨౮ —

అధకిమూలమరిచహరితాలరసాంజనైః,

విధేఽక్షి సగుడావర్తిర్యోజ్యా దివ్యాంబువేషితా. ౩౦

కందివేళ్లు, మిరియాలు, హరిదళము, రసాంజనము వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి దివ్యోదకముతో చక్కఁగ నూరి అందులో బెల్లముకలిపి కణికజేసి చాది శేత్రమునందు ప్రయోగించిన హితముకలుగును.

— ౨౯ లింగనాశరోగమున పిండాంజనము. ౨౯ —

జాతీశిరీషధవమేష విషాణిపుష్ప

వైడూర్యమూక్తిక ఫలంపయసానుపిష్టమ్,

ఆజేనతామ్రమమునా ప్రతను ప్రదిగ్ధం

సప్తాహతః పునరిదం పయసైవ పిష్టమ్. ౩౧

పిండాంజనం హితమనాతపశుష్కమక్షి

విధే ప్రసాద జననం బలకృచ్చ దృష్టేః,

స్తోతోజవిద్రుమశిలాంబుధిఘ్నేనతీక్షణైః

రసైస్త్రినతుల్యముదితం గుణకల్పనాభిః.

జాశిపువ్వు, దివిసపు పువ్వు, ధవళక్షుపుష్పము, ఒద్దిపువ్వు, వైహార్యము, ముత్యములు వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి మేకపాలతో చక్కగానూరి తామ్రపాత్రకు లఘువుగచుట్టించి ఏడుదినములుంచవలయును. పిదప తామ్రపాత్రకు లేపనముచేసియుండుదానినెత్తి మేకపాలతోనూరి యంటజేసి నీడ నెండించిన నది పిండాంజన మనబడును. ఈపిండాంజనమునువేధించిన నేత్రములకంజనమువేసిన దృష్టికి నైర్మల్యము బలము కలుగును. మఱియు సౌఖిరాంజనము, పగడము, మణిశిల, సముద్రపుసురుగు వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి మేకపాలతోనూరి పిండాంజనముజేసి నేత్రములకంజనమువేసిన దృష్టికి బలము నైర్మల్యదులును కలుగును.

ఇది అష్టాంగహృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రమును
పదునాల్గవయధ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ రస్తు. పంచదశాధ్యాయము.

అవ. లింగనాశ ప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము సర్వాక్షిరోగ విజ్ఞానీ యము చెప్పబడుచున్నది:—

స్వాక్షిరోగ విజ్ఞానీయాధ్యాయ ప్రారంభము.

1. అథాత సుర్వాక్షిరోగవిజ్ఞానం వ్యాఖ్యాస్యమః,

ఇతిహ స్తానలరాత్రేయాదయో మహర్షయః.

లింగనాశ ప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము నేత్రములయందంతట జనిం
యులను తెలియపరచునట్టి సర్వాక్షిరోగ విజ్ఞానీయమును నీ యధ్యాయమును వివ
రించును.

[కన్నులయందలి తెల్లగుడ్డు నల్లగుడ్డు దృష్టిభాగము కనురెప్పలు మున్నగు నే
మము లన్నింటియందును సమకాలమున వ్యాపించురోగములు సర్వాక్షిరోగములు
నీ కన్నులతో నీరుగారటయే ప్రధానముగ నైనది యభిప్రాయపడెదామము. అయ్య
మిత్థాహార విహారములంజేసి ప్రకుపితములైన వాతాదిదోషములచే గల్గును. ఈ
భిష్టరోగము తక్కిన నేత్రరోగముల కన్నింటికిని ప్రధానకారణ మగును. ఈవిష
య సుశ్రుతాచార్యుఁ డిట్లుచెప్పెను:— “ప్రాచ్యేణ సర్వేనయ వామయాస్తే భవ
న్భిష్ట నిమిత్తమాలాః” అట్టియభిప్రాయపడెదామము శ్రీక్రింద వివరింపఁబడును.]

—ॐ వాతాభిప్రయందలక్షణము. ॐ—

వాతేన నేత్రేభిప్రయందే నాసానాహోల్బుశోఘతా,

శంఖాక్షిభూగ్రిలలాటస్య తోదస్ఫురణభేదనమ్.

శుష్కాల్పదూషికాశీతమచ్చ మశ్రుచలా రుజః,

నిమేషోన్మేషనం కృచ్ఛాగ్ని జ్వంతూనామివ సర్పణమ్.

అత్యైధ్యాతమివాభాతి సూక్ష్మైశ్చల్లైర్వివాచితమ్,

స్నిగ్ధోష్ణైశ్చోచ్చశమనం.

నేత్రములయందు వాతమువలన నభిప్రయందరోగము జనించుచుండినయెడల
ఉబ్బుట ; కండ్లయందు కొంచెము వాపుకలుగుట ; కణతలు, నేత్రములు,

కనుబొమలు, నుదురు వీనియందు పోట్లు, అదురు, భేదనము కలుగుట ; నేత్రముల యందు స్వల్పముగను ఎండినదిగను నుండు పునీజనించుట ; కంఠస్థుండి చల్లగ నిర్మలముగ నీరుకారుట ; నొప్పికలుగుట ; కడుకష్టముమీఁద కంఠస్థముయొంటు తెరుచుట ; కంటిలో జంతువులు చలించునట్లు గులగుల లాడుట, కంఠు ఉబ్బియుండునటులను నూత్నముగ నుండు శల్యములతో వ్యాపించినటులను, ఇసుక కూరినట్లు మెరమెరలాడుచుండుట, స్నిగ్ధముగను, ఉష్ణముగను నుండు చికిత్సలచే పైయుపద్రవములు కొంచెముగ శమించుట ఈ లక్షణములు కలిగియుండును. దీనిని కంటికలకలని లోకమున చెప్పెదరు.

అథ అధిమంథరోగలక్షణము. ౭౭

సో భిష్యంద ఉవేషీతః. 3

అధిమంథో భవేత్తత్ర కర్ణయోర్నదనం భ్రమః,

అరేణ్యవచ మధ్యంతే లలాటాక్షి భ్రువాదయః. ౪

పైచెప్పిన వాతాభిష్యందరోగమునకు చికిత్సచేయక యువేషించిన అధిమంథరోగము కలుగును. ఈరోగమునందు చెవులలో మోత, భ్రమకలుగుట, నుదురు, కనుబొమలు, నేత్రములు, కణతలు మొదలగు స్థలములయందు అరణుల మధించిన విధముగ బాధకల్గుట. ఈ యుపద్రవములు కలుగును.

అథ హతాధిమంథలక్షణము. ౭౮

హతాధిమంథసోఽపి స్యాత్ప్రమాదాత్తేన వేదనాః,

అనేకరూపా జాయంతే వ్రణో దృష్టే చ దృష్టిహః. ౫

పై అధిమంథరోగమునకు చికిత్స చేయనియెడల హతాధిమంథమును నేత్రరోగము జనించును. ఈ రోగమునలన నేత్రములయందు అనేక విధోపద్రవములును దృష్టికి హానిని కలుగఁజేయు వ్రణములును కలుగును.

అథ అన్యతో వాతరోగ లక్షణము. ౭౯

మన్యాక్షిశంఖతో వాయురస్యతో వా ప్రవర్తయేత్,

స్యథాం తీవ్రామపైచ్ఛిరారాగశోఘం విలోచనమ్. ౬

సంకోచయతి పర్యశ్రు సోఽన్యతో వాతసంజ్ఞితః,

వాతము, మెడ, కంఠు, కణతలు వీనియందుగాని, ఇతరస్థలముల యందుగాని, తీవ్రమైన బాధలను కలుగఁజేయును. కంటియందు ఎఱుపువర్ణము, వాపు, మిక్కుటముగ జలస్రావము వీనిని కలుగఁజేసి నేత్రములను సంకోచింపఁజేయును. దీనికి అన్యతో వాతమని పేరుకలదు.

—౧౭ వాతవిపర్యయరోగలక్షణము. ౧౭—

తద్వన్నేత్రం భవేష్టహ్నమునానం వాతవిపర్యయే, 2

అన్యతో వాతరోగలక్షణములు కలుగుటయేగాక నేత్రము వంకరగను తగ్గినదిగను నుండుట ఈ లక్షణములు వాతవిపర్యయరోగమునకు కలిగియుండును.

—౧౮ పిత్తాభిష్యందలక్షణము. ౧౮—

దాహో ధూమాయనం శోఘశ్శ్యావతా వర్తనో బహిః,
అంతఃక్షేదోఽశ్రు పీతోష్ణం రాగః పీతాభదర్శనమ్. ౮
తూరోక్షితక్షతాక్షిత్యం పిత్తాభిష్యందలక్షణమ్,

కండ్లయందు మంటగలుగుట, కండ్లనుండి పొగ వెడలునటులుండుట, నేత్రముల యందు వాపుకలుగుట, చెప్పలకు వెలుపల శ్యావవర్ణముగను, పసుపువర్ణముగను, వేడిగను నుండునీరుకారుట, అంతఃక్షేదము, ఎఱుపువర్ణము, వస్తువులు పసుపువర్ణముగ కనుపడుట, కంటిలో బూడిచె నిండియుండునటులుండుట, దృష్టిశక్తి తగ్గియుండుట ఈలక్షణములు పిత్తాభిష్యందరోగమునకు కలిగియుండును.

—౧౯ పిత్తాధిమంథరోగలక్షణము. ౧౯—

జ్వలదంగారకీర్ణాభం యక్ష్మత్పిండసమప్రభమ్. ౯
అధిమంథే భవేన్నేత్రం-

పిత్తమువలన జనించిన అధిమంథ నేత్రరోగమున నేత్రములు రగులుచుండు కట్టె వలెను, యక్ష్మత్తనుమాంసపిండముతో తుల్యమైన కాంతికలదిగను నుండును.

—౨౦ కఫాభిష్యందలక్షణము. ౨౦—

స్యందేతు కఫసంభవే,

జాడ్యం శోఘో మహా స్కంధూ ర్షిద్రాన్నానభినందనమ్. ౧౦

సాంద్రస్నిగ్ధబహుశ్యేతపిచ్ఛానద్దూషికాశ్రుతా,

కఫరోషమువలన నేత్రములయం దభిష్యందరోగము జనించుచుండినచో కండ్ల యందు జడత్వము, అధికమైనవాపు, దురదయు కలుగును. నిద్రాహారములయం దిచ్ఛలే కుండును. దట్టముగను, జిగురుగను, అధికముగను, తెలుపువర్ణముగలదిగను నుండు పుసి, నీరు ఇవి కలుగును.

—౨౧ కపాధిమంథలక్షణము. ౨౧—

అధిమంథే నతం కృష్ణమున్నతం శుక్లమంశలమ్. ౧౧

ప్రసేవో నాసికాధ్వానం పాంసుపూర్ణమివేక్షణమ్,

కఫమువలన జనించిన యధిమంధరోగమునందు నల్లగుడ్డు లోనికీపోవును. తెల్లగుడ్డు ఉన్నతముగనుండును. నీరుకారును. ముక్కు ఉబ్బును. శేత్రములయందు ధూళి నిండియుండునటులుండును.

— ౭౭ రక్తాభిష్యందరోగలక్షణము. ౭౭ —

రక్తాశ్రురాజీదూషీకశుక్లమండలదర్శనమ్.

౧౨

రక్తస్యందేన నయనం సపిత్తస్యందలక్షణమ్,

రక్తమువలన జనించిన యభిష్యందరోగమునందు కంటినుండి యెఱ్ఱని నీరుకారును. ఎఱుపువర్ణముగలరేఖలు, ఎఱ్ఱనిపునీ, తెల్లగుడ్డునందు ఎఱుపువర్ణము పిత్తాభిష్యందమునకు చెప్పినలక్షణములును కలిగియుండును.

— ౭౮ రక్తాధిమంధరోగలక్షణము. ౭౮ —

మంధేఽఙ్గీతాశ్రువర్షంతముత్పాటనసమానరుక్.

౧౩

రాగేణ బంధూకనిభం తామ్యతి స్పర్శనాక్షనుమ్,

అస్పృజ్మిమగ్నాద్విభం కృష్ణ మగ్నాద్రభదర్శనమ్.

౧౪

శేత్రములకొనలయం చెరువువర్ణము, కండ్లుపెల్లగిలిపోవునటుల వేదన, శేత్రములయందు బంధూకపుష్పము (మంకెనపువ్వు)వలె సెఱ్ఱవర్ణము, తాఁకిన సహించునటుల, నల్లగుడ్డు రక్తములోమునిగిన వేఁసగింజవలె నుండుట, వస్త్రపులు నిప్పువలె సెఱ్ఱగ నగుపడుట ఇట్టిలక్షణములు రక్తమువలన జనించిన యధిమంధరోగమున కలుగును.

— ౭౯ అధిమంధసామన్యలక్షణము. ౭౯ —

అధిమంథా యథాస్వంచ సర్వే స్యందాధికవ్యథాః,

శంఖదంతకపోలేషు కపాలేచాత్రుక్కురాః.

౧౫

వైనిచెప్పిన అధిమంధరోగము లన్నిటియందు వాతాద్యభిష్యందాదిరోగముల కన్న తీవ్రమైన యుపద్రవములు, కణతలు, దంతములు, దొడ, కపాలము వీనియందు మిక్కుటమైన శూల ఇవి కలుగును.

— ౮౦ శుష్కాక్షిపాకరోగలక్షణము. ౮౦ —

వాతపిత్తోత్తరం ఘర్షతోదభేదోపదేహవత్,

దూక్షదారుణవర్తాన్మిక్యచ్ఛ్చిన్మీలనమీలనమ్.

౧౬

వికూణనం విశుష్కత్వం శీతేచ్ఛాశూలపాకవత్,

ఉక్తశ్శుష్కాక్షిపాకోఽయం.

వాతపితృధిక్యమువలన నేత్రములయందు పోట్లుకలుగుట, చీల్చబడినటుల నుప
ద్రవము కలుగుట, తెప్పలు రూతుగను వికారముగను ఉండుట, నేత్రములను కడుకప్ప
ముచే తెరచుట, మూయుట, నేత్రములు శుష్కమును సంకోచమును జెందుట, శీతవస్తు
పులయం దిచ్చకలుగుట, కండ్లయందుశూల పాకముకలుగుట ఇట్టియుపద్రవములుగల
రోగమును శుష్కాక్షిపాకరోగ మనియెదరు.

— సశోఢరోగలక్షణము. —

సశోఢస్సన్వృత్తిభిర్నలైః.

౧౭

సర్వకైస్త్ర శోఢోఽతిరుద్ధాహస్థీవనాదిమాన్,
పక్ష్యదుంబరసంకాశం జాయతే శుక్లమండలమ్.

౧౮

అస్మాష్ట శీతవిశదపిచ్చిలాచ్చఘనం ముహుః,

నేత్రములయందు వాతాదిత్రిదోషములు రక్తమతోఁగూడి సశోఢమును రోగ
మును కలుగజేయును. దీనియందు వాపు, విశేషమైననొప్పి, మంటకలుగును. నోటియందు
కఫమువెడలును. కంటియందలి తెల్లగుడ్డు పండిన మేడిపండువలె నగును. కంటినిరు ఉష్ణ
ముగ, శీతముగ, నిర్మలముగ, జిగురుగ, తేటగ, దట్టముగ పలుమారు వెడలుచుండును.

— అల్పశోఢరోగలక్షణము. —

అల్పశోఢోఽల్పశోఢస్తు పాశోఽన్వైర్లక్షణైస్తథా.

౧౯

అక్షిపాకాత్యయే శోఢ స్సంరంభః కలుషాశ్రుతా,
కఫోపదిగ్ధమసితం సితం ప్రక్షేదరాగవత్.

౨౦

దాహా దర్శనసంరోధో వేదనాశ్చానవస్థితాః,

అల్పశోఢమగురోగమునందు నేత్రములలో కొంచెము వాపు, సశోఢరోగమునకు
చెప్పియుండులక్షణములును కలుగును. అక్షిపాకాత్యయమును రోగమున వాపు, నొప్పి,
కంటియందలి నీరు కలఁకజెందుట ఈలక్షణములు కలుగును. నల్లగుడ్డు కఫముచే నాన
రింపఁబడియుండును. తెల్లగుడ్డును నొప్పి, యెఱుపువర్ణము కలుగును. మఱియు నేత్ర
ములయందు మంట, చూపులేకపోవుట, ఒహువిధములైన యుపద్రవములు కలుగును.

— అమ్లౌషిత రోగలక్షణము. —

అన్నసారోఽస్తుతాం నీతః పిత్తరక్తోల్బలైర్నలైః.

౨౧

సిరాభి ర్నేత్ర మారూఢః కరోతి శ్వాసలోహితస్,

సశోఢదాహపాకాశ్రు భృశంచావిలదర్శనమ్.

౨౨

ఆమ్లౌషితోయం.

వాతాదిత్రిదోషములు పితృరక్తాధిక్యముతోఁగూడి భుజించిన యాహారరసమును అష్టుముగజేయును అట్టి యాహారరసము రసవాహినియైన స్తోతోమార్గమూలంబున నేత్రములనుఁజేరి నేత్రములయందు ఎఱుపువర్ణము, నలుపువర్ణము, వాపు, మంట, పాకము, ఉదకస్రావము మొదలగువానిని కలుగఁజేయును. నేత్రములు కలఁకఁబారియుండును. ఇది అష్టైషితరోగ మనఁబడును.

— సర్వాక్షిరోగసంఖ్య. ౧౯ —

ఇత్యుక్తా గదా ఘోషశసర్వగాః,

ఇటుల నేత్రములయందంతట వ్యాపించియుండునట్టి పదునారు నేత్రరోగములు చెప్పఁబడియె.

— అసాఢ్యదృష్టిరోగములు. ౨౦ —

హతాధిమంథమే తేషు సాక్షి పాకాత్యయం త్యజేత్. ౨౩

మైనిచెప్పిన పదునారురోగములలో హతాధిమంథము, అక్షిపాకాత్యయము ఇవి అసాఢ్యములగుటచే చికిత్సయగుదు ఁబ్బింపవలయును.

— అధిమంథరోగకాలనియమము. ౨౧ —

వాతోద్భూతః పంచరాత్రేణ దృష్టిం

సప్తాహేన శ్లేష్మజాతోఽధిమంథః,

రక్తోత్పన్నో హంతి తద్వత్త్రిరాత్రా

న్నిధ్యాచారాత్ పైత్తికస్పద్య ఏవ. ౨౪

అహితాహారదులచే వాతమువలన జనించిన అధిమంథరోగము విడుదినములలోను పితృమువలన జనించిన అధిమంథరోగము తత్త్వణమునందును, శ్లేష్మమువలన జనించిన అధిమంథము ఏడుదినములలోను, రక్తమువలన జనించిన అధిమంథరోగము మూఁడుదినములలోను, దృష్టికి విఘాతమును కలుగఁజేయును.

ఇది అష్టాంగహృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రమును పునఃనైదవయధ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ రస్తు. పోద శా ధ్యాయము.

—❦—

అవ. సర్వాక్షిరోగ విజ్ఞానీయాధ్యాయ నిరూపణానంతరము నేత్రంబులయందం
తట జనించు అభిప్రయందారోగంబులకు చికిత్సలను విశదీకరించుటకై సర్వాక్షిరోగ
ప్రతిషేధాధ్యాయము చెప్పబడుచున్నది —

సర్వాక్షిరోగ ప్రతిషేధాధ్యాయ ప్రారంభము.

సూ. అథాత సర్వాక్షిరోగప్రతిషేధం వ్యాఖ్యాస్యామః,
ఇతిహస్నాహు రాత్రేయాదయో మహర్షయః.

సర్వాక్షిరోగ విజ్ఞానీయాధ్యాయ నిరూపణానంతరము సర్వాక్షిరోగములకు చికి
త్సలను తెలియపరచునట్టి సర్వాక్షిరోగ ప్రతిషేధమును నీయధ్యాయమును వివరిం
చెదము.

❦ అభిప్రయందరోగసామాన్యచికిత్స. ❦

ప్రాగ్రూప ఏవ స్యందేషు తీక్ష్ణగంఢూషణావనమ్,
కారయే దుపవాసం చ కోపాదన్యత్ర వాతజాత్.

అభిప్రయందమును నేత్రరోగమునకు పూర్వరూపములు కనబడునపుడే తీక్ష్ణమైన
గంఢూషము, నన్యము, ఉపవాసము వీనిని చేయించవలయును అయితే వాతప్రకోపము
లన జనించిన అభిప్రయందరోగములకు మాత్రము వైయుపవాసాదులను చేయంజనదు.

❦ వాతజాద్యభిప్రయందరోగమునకు బిడాలక ప్రయోగము. ❦

దాహోప దేహరాగాశ్రుశోఫ శాంత్యై బిడాలకమ్,
కుర్యాత్సర్వత్ర పత్రైలామరిచస్వర్గై రిక్తైః.
సరసాంజనయప్త్యాహ్వనతచందనసైంధవైః,
సైంధవం నాగరం తార్క్ష్యంభృష్టం మండేన సర్పిషః.
పాతతే ఘృతభృష్టం వా యోజ్యం శాబరదేశజమ్,

౧

౨

౩

మాంసీపద్మక కాకోళీయప్త్యావైవ్విః పితృరక్తయోః.

౪

మనోహ్వయినీషోద్రైః కఫే సర్వైస్తు సర్వజే,

వాతాద్యభిష్యందరోగము లన్నిటియందును కంష్టముందు మంట, ఉపదేహము (అనఁగా ఉబ్బు) ఎఱుపునర్లము, ఉడకస్రావము, వాపు ఇది నినిర్తింతుటకై ఆకుపత్రి, ఏలకులు, మిరియాలు, బంగారువర్ణముగల జేగురుతాయి, రసాంజనము, అతిమధురము, గ్రంథితగరము, చందనము, సైంధవలనము వీనిచే బిడాలకమును (అనఁగా అంజనమును) ప్రయోగించవలయును. వాతజాభిష్యందరోగమునకు సైంధవలనము, శుంఠి, రసాంజనము వీనిని నేతిమిఠాడతో వేయించిగాని, నేతిలో తెల్లలొద్దుగును వేయించిగాని అంజనము వేయవలయును. పితృరక్తములన కలిగిన అభిష్యందరోగములయందు జలూమాంసి, పద్మకము, కాకోళి, అతిమధురము వీనితోడను; కఫజాభిష్యందరోగము నందు మణిశిల, ప్రేంకణము, తేనె వీనితోడను; సన్నిపాతజాభిష్యందరోగమునకు పైన చెప్పిన యౌషధము లన్నిటితోడను బిడాలకమును ప్రయోగించవలయును.

—॥७॥ అభిష్యందరోగమునకు అవసరమము. ॥—

సితమరిచభాగమేకం చతుర్శనోహ్వం ద్వీరప్తశాబరకమ్,

సంచూర్ణ్య వస్త్రబద్ధం ప్రకుశితమాత్రే వకుంతనం నేత్రే.

౫

తెల్లమిరియాలు ఒకభాగము, మణిశిల నాలుభాగములు, తెల్లలొద్దుగు పదునారు భాగములు వీని నొకటిగఁచేర్చి నున్నగ చూర్ణముచేసి సన్ననివస్త్రములో మూటకట్టి ప్రకోపించియుండు నేత్రమునకు అవసరమము (అనఁగా కైమూటను కంటిపై గ్రమ్మి యుండునట్లు నునిచి నదులుగ కట్టుగట్టుట) చేయించిన హితము కలుగును.

—॥७॥ అభిష్యందరోగమునకు కుశుతేహార్ణోపయోగము. ॥—

ఆరణ్యాశ్చగణరసే పటావబద్ధా

స్ఫుస్విన్నా సఖివితుషేకృతాః కుళుతాః,

తచూర్ణం సకృదవచూర్ణనాన్నిశీఢే

నేత్రాణాం విధమతి సద్య ఏవ కోపమ్.

౬

అడవియలనలను వస్త్రములో మూటకట్టి ఆవుపేడ రసముయొక్క.. యావిరిచే నుడికించి దాని నెత్తి గోళ్లచే వైచాట్టును తీసివైచి యెండించి చూర్ణముచేసి దాని నొక పర్యాయము ఆర్థరాత్రియందు నేత్రములయందు దంజనముగా ప్రయోగించిన అభిష్యందరోగము ఖారించును.

— ౧౭ నేత్రరోగములకు ఘోషాదిచూర్ణధారణము. ౧౬ —

ఘోషాభయాతుష్కయప్టిరోద్ధే ౧

ద్వూతీ సుసూక్ష్మైశ్చశ్చవస్తబద్ధైః,

తామ్రస్థధాన్యాన్మునిమగ్నమూర్తి

రాత్రిం జయత్యప్యీణినైకదూపామ్. 2

ఘోషా, [అనగా గొట్టెచెట్ట] కరక్కాయలు, మైలుతుత్తము, అతిమధురము, లావుగు వీరి నొకటిగచేర్చి నున్నగ చూర్ణముచేసి సన్ననిగుడ్డలో వదులుగ నుండునట్లు మూటగట్టి తామ్రపాత్రలో కలినిబోసి అందులో ఆమూటనుమంచి నేత్రములయందు ధరింపఁజేసిన పలుతెఱంగులైన నేత్రరోగములు హరించును.

— ౧౮ అభిష్యందరోగమునకు సేకము ౧౭ —

పోశశభిస్ఫలిలపల్లైః ఫుంతుతైకం కటంకశేర్వాః సిద్ధమ్,

సేకోఽష్టభాగశిష్టః ఔద్రయుతస్సర్వదోషకుపితే నేత్రే. ౧౮

ఒకపలము మ్రాలిపసుపును పదునారుపలముల యుదకములోవైచి ఎనిమిదవ భాగము మిగులునట్లు చక్కఁగ కషాయముకాచి కొంచెము తేనెకలిపి సర్వదోషములచే కుపితమైన నేత్రమునందు సేకముచేయించిన హితముకలుగును.

— ౧౯ నేత్రరోగమునకు శిగురసోపయోగము. ౧౯ —

వాతపిత్తకఫసన్నిపాతజాం

నేత్రయోర్బహువిధామపిన్యథామ్,

శీఘ్రమేన జయతి ప్రయోజిత

శిగురపల్లవరసః సమాక్షికః. ౧౯

మనగచిగుళ్లరసములో తేనెకలిపి నేత్రమునందు ప్రయోగించిన వాతపిత్తకఫ సన్నిపాతముల నలన జనించిన పలుతెఱంగులైన నేత్రోపద్రవములు శీఘ్రముగ శమించును.

— ౨౦ వాతాభిష్యందమునకు ఏరండమూలక్షీరోపయోగము. ౨౦ —

తరుణమురుబూకపత్రంమూలం చ విభిద్య సిద్ధమాజేక్షీరే,

వాతాభిష్యందరుజం సద్యో వినిహంతి సక్తుపిండికాచోష్ణా. ౨౦

ఆముదపుచెట్టుయొక్క లేతచిగుళ్లనేళ్లను నలియఁగొట్టి మేకపాలలో చేర్చి చక్కఁగ కాచి ప్రయోగించినను, లేక దోషాద్యనుగుణముగ సత్తుపిండియొంటలను ఉష్ణముగ ప్రయోగించినను, వాతాభిష్యందబాధలు హరించును.

—ॐ వాతాభిష్యందరోగమున కాశోచ్ఛ్రితనము. ॐ—

ఆశోచ్ఛ్రితనం మారుతజే కావ్యథో బిల్వాదిభిర్నితః,

కోష్ఠస్పహైరండజటాబృహతీమధుశిగుభిః.

౧౧

స్త్రీ బేరవక్రశాగేష్టోదుంబరత్వక్షు సాధితమ్,

సాంభసా పయసాఽఽజేన శూలాశోచ్ఛ్రితనము త్తమమ్.

౧౨

మంజిసారజనీలాక్షాద్రాక్షాద్వమధుకోత్పతైః,

క్వాథస్సుశర్కరశ్శీతస్సేచనం రక్తపిత్తజితమ్.

౧౩

వాతాభిష్యందరోగమున బిల్వాదిగణద్రవ్యములు, అమృతపువేళ్లు, పెద్దములక, ఎఱ్ఱమునగ వీనిని ఉదకములోవైచి చక్కఁగకాచి సుఖోష్ణముగ ఆశోచ్ఛ్రితనమును చేయించిన హితము కలుగును. కురువేరు, గ్రంథితగరము, శార్లేష్ట, [అనఁగా క్రాసుగు] మేకిపట్ట వీని నుదకములోవైచి చక్కఁగకాచి మేకపాలను కలిపి ఆశోచ్ఛ్రితనమును చేయించిన కంటిపోటు శమించును. మంజిష్ఠి, పసుపు, లక్క, ద్రాక్షపండు, అతిమధురము, ఇష్పపట్ట, నల్లకలువ వీని నుదకములోవైచి చక్కఁగ కాచి అందులో పంచదారచేర్చి చల్లార్చి సేచనము చేయించిన రక్తపిత్తములచే కల్గిన నేత్రరోగములు హరించును.

—ॐ రక్తపిత్తజాభిష్యందరోగమునకు కశేర్వాదిప్రయోగము. ॐ—

కశేరుయప్త్యహ్వరజస్తాంతవే శిథిలం స్థితమ్,

అప్పు దివ్యాసు నిహితం హితం స్యం దేఽస్రపిత్తజే.

౧౪

తుంగముస్తల, అతిమధురము వీనిచూర్ణమును సన్ననినస్త్రములో పెరులుగ మూటగట్టి దివ్యోదకములో మంచి నేత్రములపై ధరింపఁజేసిన రక్తపిత్తములవలన జనించిన యభిష్యందరోగము శమించును.

—ॐ రక్తపిత్తజాభిష్యందమనకు పుండ్రానిధారణము. ॐ—

పుండ్రయష్ఠీనిశామూతీ ప్లుతాస్తస్యే సశర్కరే,

ఛాగదుగ్ధేఽథ వా దాహరుగ్గాగ్రాశ్రునివర్తనీ.

౧౫

చెలుస లేక తెల్లతామరపువ్వు, అతిమధురము, పసుపు వీనిని నలియఁగొట్టి మూటగట్టి శర్కర సహితముగనుండు చనుబాలలోనైనను, మేకపాలలోగాని మంచి నేత్రములపై ధరింపఁజేసిన మంట, నొప్పి, ఎఱుపునర్ణము, అశ్రుస్రావము నివర్తించును.

—ॐ పితృరక్షజాభిష్యందమునకు రోధాగ్నిప్రయోగము. ॐ—

శ్వేతరోద్రం సమధుకం ఘృతభృష్టం సుచూర్ణితమ్,

వస్త్రస్థం స్తవ్యమృదితం పితృరక్షాభిఘాతజిత్.

౧౬

తెల్లలొద్దుగు, అతిమధురము వీనిని నేతిలో వేయించి చూర్ణముచేసి వస్త్రములో మూటగట్టి చనుచాలలోముంచి పినికి నేత్రములయందు ప్రయోగించిన పితృరక్షములచేతను, అభిఘాతముచేతను జనించిన నేత్రరోగము శమించును.

—ॐ కఫజాభిష్యందమున కాశోచ్ఛ్వాసము ॐ—

నాగరత్రిఫలానింబవాసారోధ్రరసం కఫే,

రోష్ణమాశోచ్ఛ్వాసనం.

శుంఠి, త్రిఫలములు, వేము, అడ్డసరము, లొద్దుగు వీనిరసములచే సుఖోష్ణముగ ఆశోచ్ఛ్వాసము చేయించిన కఫజ నేత్రరోగము శమించును.

—ॐ సన్నిపాతాభిష్యందమున కాశోచ్ఛ్వాసము. ॐ—

మిశ్రైశ్చేషజై సన్నిపాతకే.

౧౭

సన్నిపాతజాభిష్యందరోగముకు మైని నెప్పిన వాతాద్యభిష్యందరోగములకు వేరు వేరుగజెప్పిన యాష, ముల నొకటి కలిపి చికిత్సలను చేయవలయును.

—ॐ వాతజాద్యభిష్యందములకు రక్షస్రావము. ॐ—

సర్పిః పురాణం పవనే పిత్రే శర్కరయాన్వితమ్,

వ్యోషసిద్ధం కఫే వీత్వా యవతూరావచూర్ణితమ్.

౧౮

స్రావయేద్రుధిరం భూయస్తతఃస్నిగ్ధం విశేచయేత్,

వాతమువలన జనించిన నేత్రరోగమునకు పాతనెయ్యి, పిత్తమువలన జనించిన నేత్రరోగమునకు శర్కర చేర్చబడిన నెయ్యి, క్షేష్ణమువలన జనించిన నేత్రరోగమునకు త్రికటుకములతో కాచబడిన నెయ్యి ఈమూడువిధములైన ఘృతములను యవతూరచూర్ణములలో కలిపి పానముచేయించి రక్షస్రావమును చేయించవలయును. సిదప స్నేహ కర్మనొనర్చి విశేచనోపధము నిప్పించవలయును.

—ॐ అభిష్యందశూలహారలేపనము. ॐ—

అనూపవేసవారేణ శిరోవదనలేపనమ్.

౧౯

ఉష్ణేన శూలే దాహే తు పయస్పర్పిర్యుత్తైర్హిమైః,

తిమిరప్రతిషేధంచ వీక్ష్య యుంజ్యాద్యధాయథమ్.

౨౦

అభిష్యందరోగికి నేత్రములయందు నొప్పికలిగినచో అనూపదేశజంతువులను గుముయొక్క వేసవారమును కొంచెము వేడిగ శిరమునకును ముఖమునకును లేపనఁ చేయవలయును. అటులచేయుటచే మంటగలిగినచో శీతవీర్యద్రవ్యములను నూరి అంఠలో ఆవుపాలు, నెయ్యి కలిపి కంటిపై లేపనము చేయవలయును. మఱియు అభిష్యందరోగములయందు తిమిరరోగములకు చెప్పినయశాష్యముల నాయారోగానుగుణముఁ నొసంగవలయును.

—ॐ అధిమంధరోగచికిత్స. ॐ—

అయమేవవిధిస్సర్వో మంఠాదివ్యపి శస్యతే,

పైనిచెప్పిన చికిత్సలన్నిటిని మంఠాదిరోగములయందును చేయవలయు. (వాతాభిష్యందమునకుఁ జెప్పినచికిత్సలను వాతాధిమంధమునకును, పితృభిష్యందమునకుఁ జెప్పిన చికిత్సను పితృధిమంధమునకును, ఇయల నే తక్కిన కఫజ సంస్కర్తజ సన్నిపాతాధిమంధములకును ఆయా యభిష్యందచికిత్సలను వరుసఁ చేయవలెననుట.)

—ॐ అధిమంధరోగమునందు దాహకర్మ ॐ—

అశాంతౌ సర్వథా మంఠే భ్రువోరుపరి దాహయేత్ ॥ ౨౧

పైనిచెప్పియుండు ప్రకారము చికిత్సచేసినను అది మంధరోగము శమించకయందుండిన కనుబొమలకు పైన దాహకర్మను చేయించవలయును.

—ॐ వాతనేత్రరోగహరవర్తి ॐ—

రూఢ్యం రూక్షేణ గోదధ్నా లింపేన్నీలత్వయాగతే,

శుష్కే తు మస్తునావర్తిర్వాతాఖ్యామయనాశినీ. ॥ ౨౨

ఆవుపెరుగును పెండిపాత్రకుఘాసి ఆపెరుగు యెండి నల్లగనైనపిదప దానినెత్తి పెరుగుమిదిమిగడలో చేర్చి కణికజేసి ప్రయోగించిన వాతమునలన జనించిన అభిష్యందనేత్రరోగము హరించును.

—ॐ పిత్తరక్తకేత్రరోగహరవర్తి. ॐ—

సుమనఃకోరకా శంఖస్త్రిఫలా మధుకం బలా,

పిత్తరక్తాపహా వర్తిః పిష్టా దివ్యేన వారిణా. ॥ ౨౩

జాబిమొగ్గలు, శంఖము, త్రిఫలములు, అతిహధురము, చిట్టామట్టి వీనిని దివ్యోదకముతోనూరి వర్తిజేసి నేత్రములకు ప్రయోగించిన పిత్తరక్తములచేగల్గిన నేత్రరోగము హరించును

—ॐ క్లేష్మనేత్రరోగహరవర్తి ॐ—

సైంధవం త్రిఫలా వ్యోషం శంఖనాభిసముద్రజః,

శేనశ్చైతేయకం సర్వో వర్తిశ్చైష్టాక్షిరోగనుత్. ౨౪

నైంధవలనము, త్రిశలములు, త్రికటుకములు, శంఖమయొక్క మధ్యభాగము, సముద్రపునుయగు, శిలాజితు, స్వర్ణము వీనిని నూరి వర్తికేసి ప్రయోగించిన శ్లేష్మము వలన జనించిన యభివ్యంధనేత్రరోగములు హరించును.

— అభివ్యంధరోగములకు పాశుపతయోగము. —

ప్రపౌండరీకం యష్ట్యాహ్వం దావ్యం చాష్టపలం పచేత్,
జలద్రోణే రసే పూతే పునః పక్వే ఘనే షీషేత్. ౨౫

పుష్పాంజనాద్దశపలం కర్షం చ మరిచాత్తతః,
కృతశ్చార్థోధవా వర్తిస్సర్వాభివ్యంధసంభవాత్. ౨౬

హంతి రాగరుజాఘ్నాన్ సద్యో దృష్టిం ప్రసాదయేత్,
అయం పాశుపతో యోగో రహస్యం భిషజాం పరమ్. ౨౭

ప్రపౌండరీకము (కర్షురపుబెండ), అతిమధురము, మ్రావినుపు వీనిని దినుసుకు ఎనిమిదిపలములతో పునః గ్రహించి ద్రోణప్రమాణ ముదకములోవైచి చక్కగా కాచి పడియగట్టి మరల పొయిమీదబెట్టి కాచి యిగిరినపిష్టము అందులో పుష్పాంజనము పదిపలములు, మీరియాల ఒకకర్షముచేసి పక్వముచేయవలయును. పిదప దానినెత్తి చూర్ణముచేసి యాచూర్ణమునుగాని, దాని చేయబడిన వర్తిని (కణికను)గాని నేత్రములయందు ప్రయోగించిన అభివ్యంధరోగములవలన నేత్రములయందు జనించిన యెరుపు ఎర్లము, నొప్పి, మెరమెరలాడుట మొదలగునవి శమించుటయేగాక తత్క్షణమే దృష్టికి నైర్మల్యము కలుగును. ఇది పాశుపతయోగమనబడును. ఇది వైద్యులకు మిగుల రహస్యమైన యోగము.

— శుష్కాక్షిపాకరోగచికిత్స. —

శుష్కాక్షిపాకే హవిషః సానమన్యోశ్చ తర్పణమ్,
ఘృతేన జీరణీయేన సస్యం తైలేన చాణునా. ౨౮

పరిషేకో హితశ్చాత్ర సయః కోష్ఠం ససైంధవమ్,

శుష్కాక్షిపాకరోగమునకు ఘృతపానమును, జీరణీయగణద్రవ్యములతో పక్వము చేయబడిన ఘృతముచే నేత్రములకు తర్పణచికిత్సలను, అణుతైలముచే నస్యమును చేయించవలయును. మఱియు ఆపుపాలను చక్కగా కాచి సుఖోష్ణముగనుండునపు డందు సైంధవలనముచేర్చి పరిషేకముచేయించిన నేత్రములకు హితముకలుగును.

శుష్కాక్షిపాకరోగ హారంజనము ౧౧౭

సర్విర్యక్తం స్తన్యపిష్టమంజనం హి మహాషధమ్. ౨౯

వసా చానూపసత్వోత్థా కించిత్రైస్సంధవనాగరా,
ఘృతాక్తా దర్పణే ఘృష్టా కేశాస్సల్లకసంపుటే. 3౮

ద్యౌజ్యపిష్టాలోహస్థా సా మషీ శ్రేష్ఠమంజనమ్,

శుంఠిని చనుపాలతో నూరి అందులో ఆవునేతిని చేర్చి కండ్ల కంజనము వేసినను,

లేక అనూపదేశంతులయొక్క కొవ్వులో శుంఠి, సైంధవలనూము వీరమామలను కొంచెముగాచేర్చి దానిచే యంజనము వేసినను శుష్కాక్షిపాకరోగము మానును. మఱియు మనుజుని తలపై ద్రుకలను ఆవునేతిలో తడిసి అద్దముపై చాది మల్లకసంపుటములో (గుడ్డుచే చేయబడిన సంపుటమున)నునిచి కాల్చి యానుసింగహించి ఆవునేతిలోఁబిడి లోహపాత్రలో నుంచుకొని యంజనము వేసిన శుష్కాక్షిపాకరోగము హరించును.

సశోఘాల్పశోఘచికిత్స ౧౧౮

సశోఘే చాల్పశోఘే చ స్నిగ్ధస్య వ్యధయేత్పిరామ్. 3౧

రేకేఃస్నిగ్ధైః పునర్ద్రాక్షుపథ్యాక్వాభక్తివృద్ధుతైః,

సశోఘము అల్పశోఘము అను నేత్రరోగములయందు రోగికి స్నేహకర్మనుచేయించి నిరలను వేధించి పిదప బ్రాక్షి, కరక్కాయలఁ జూయము, తెగడనుచేర్చి కాచబడిన ఘృతము వీనిచే విరేచనమున కొసంగవలయును.

సశోఘాదిరోగ హాలహరనేకము ౧౧౯

శ్వేతరోధ్రం ఘృతభృష్టం చూర్ణితం తాంతవస్థితమ్. 3౨

ఉష్ణాంబునా విమృదితం నేకశూలహరః పరమ్,

దావీప్రపాండరీకస్య క్వాఘో వాఽఽశోన్యీతనే హితః. 33

తెల్లలాద్దుగును నేతిలో వేయించి చూర్ణముచేసి గుడ్డలోమాట్రగట్టి ఉష్ణోదకము లోముంచి పిసికి నేకముచేయించిన సశోఘాల్పశోఘనేత్రరోగహాలు హరించును. సశోఘాల్పశోఘరోగములయందు మ్రానివసువు ప్రపాండరీకము (ఝూవరపుబెండ) వీని కహయముతో నాశోన్యీతనమును చేయించిన సౌఖ్యము కలుగును.

సంధావాంశ్చ ప్రయంజిత ఘృత్ రాగా శ్రుర్గురాకా,

నేత్రరోగములయందు నొప్పి యొరుపుజల్లము ఉదకస్రావము వీనిని శమింపఁ జేయుటకై యింకఁజెప్పబోయెడు సంధానయోగములను ప్రయోగించవలయును.

— శేత్రకోగములకు సంధావయోగములు —

తామ్రులోహే మూత్రఘృష్టం ప్రయుక్తం
నేత్రే సద్విధూషితం వేదనాఘ్నమ్,
తామ్రైర్గులబ్ధో గవ్యదధ్నస్పరో వా
యుక్తః కృష్ణానైంధవాభ్యాం వరిష్ఠః.

3౪

ఇనుపపాత్రలో కొంచెము గోమూత్రమునుబోసి తామ్రపాత్రతోరుద్ది దానికి నేతితో ధూపమువేసి గ్రహించి నేత్రములకంజనమువేసినను, లేక తామ్రపాత్రలో ప్రపెరుగుమీడి మీగడను వేసి మఱియొక తామ్రపాత్రతోరుద్ది పిప్పళ్లు, నైంధులవము వీనిచూర్ణమును చేర్చి నేత్రములయం దంజనమువేసినను నొప్పి మొదలగు నుపవములు హరించును. ఇది మిక్కిలి శ్రేష్ఠమైన సంధావము.

— శంఖసంధావము. —

శంఖం తామ్రే స్తన్యఘృష్టం ఘృతాకై
శ్వమ్యాః పత్రైర్ధూషితం తద్యవైశ్చ,
నేత్రే యుక్తం హంతి సంధావనంజ్ఞం
క్షీప్రం ఘృత్తం వేదనాం చాతితీవ్రామ్.

3౫

తామ్రపాత్రలో చనుపాలనుబోసి శంఖముచేరుద్ది దానికి నేతిలో తడపబడిన మ్మియాకులతోడను జమ్మిపిత్తులతోడను ధూపమువేసి నేత్రములకంజనమువేసిన దారుణ న నొప్పి మొదలగు నుపద్రవములు శిఘ్రముగశమించును. ఇది సంధావముచబడును.

— ఉదంబర్ఫలసంధావము. —

ఉదంబరఫలం లోహఘృష్టం స్తన్యేన ధూషితమ్,
సాజ్యై శ్వమీచ్ఛదైర్దాహశూలరాగాశ్రుహర్షజత్.

3౬

లోహపాత్రయందు చనుబాలతో మేడిపండును రుద్ది ఘృతములో తడపబడిన మ్మియాకులతోడ ధూపమువేసి నేత్రముల కంజనము వేసిన మంట, నొప్పి, యెరుగ్గము, ఉదకస్రావము మొదలగు నుపద్రవములు శమించును.

— శిగుషల్లన సంధావము —

శిగుషల్లనినిర్యాసస్సుఘృష్టస్తామ్రసంపుశ్చ,
ఘృతేన ధూషితో హంతి శోఫఘ్నూశ్రువేదనాః.

3౭

మునుగ చిగుళ్లరసమును తామ్రపాత్రలో బోసి మఱియొక తామ్రపాత్రతో గ్రిగెరుద్ది ఘృతముతో ధూపమువేసి నేత్రముల కంజనమువేసిన వాపు, మెరమెరములు, ఉదకస్రావము, నొప్పియు హరించును.

ॐ మృత్యుపాలాశిసంధావము. ॐ

తీలాంభసా మృత్యుపాలం కాంక్ష్యే ఘృష్టం సుధూపితమ్,

నింబపత్రైర్భృతాభ్యక్తైర్భృషీశూలాశ్రురాగజితైః. 3౮

కంఠపాత్రలో నువ్వులను వేసి యుదకముబోసి కుండపెంకులతో రుద్ది దానికి నేతిలో తడపబడిన వేపాకుతో ధూపమువేసి నేత్రములకు అంజనము వేసిన ఘర్షణము మెరమెరలాడుట, నీరుకారుట, ఎరుపునర్ణము ఇవి హరించును.

ॐ సంధావప్రయోగానంతరకర్తవ్యము. ॐ

సంధావేనాంజితే నేత్రే విగతౌషధవేదనే,

స్తన్యేనాశ్చ్యోతనం కార్యంత్రీః పరం నాంజయేచ్చ తైః. 3౯

వైనిచెప్పిన సంధావయోగములచే నేత్రముల కంజనమువేసిన నొప్పి శమించును. పిదప నేత్రములపై చనుబాలచే ఆశ్చ్యోతనమును చేయించవలయును. పై సంధావములచే మూడుపర్యాయములకు పైన అంజనము వేయంజనదు.

ॐ నేత్రరోగమునకు తాళిపాదిగుటికలు ॐ

తాళీసపత్రచపలానతలోహరిజోంజనైః,

జాతీముకుళకాసీనసైంధవైర్నృత్రపేషితైః. ౪౦

తామ్రమాలిష్య సప్తాహం ధారయేత్పేషయేత్తతః,

మూత్రేణైవాను గుటికాః కుర్యాచ్చాయావిశోషితాః. ౪౧

తాస్తస్యఘృష్టా ఘర్షాశ్రుశోఫకంఠూవినాశనాః,

తాళిసపత్ర, పిప్పళ్లు, గ్రంథితగరము, ఉక్కురాపాడి, సావీరాంజనము, జాజి మొగ్గలు, కాసీనము, సైంధవలవణము వీనిని సమభాగములగగ్రహించి గోమూత్రముతో చక్కగనూరి తామ్రపాత్రకు బూసి యేడుదినములంచి పిదప దానినెత్తి గోమూత్రముతో నూరి గుటికలుజేసి నీడనెండించి చనుబాలతో రుద్ది కంటి కంజనమువేసిన మెరమెరలాడుట, నీరుకారుట, వాపు, దురద యివి హరించును.

ॐ నేత్రరోగమునకు వ్యాఘ్రాదికల్కము. ॐ

వ్యాఘ్రీత్వజ్జుధుకం తామ్రరజోఽజాక్షీరకల్కితమ్. ౪౨

శమ్యామలకపత్రాజ్యధూపితం శోఫరుక్ప్రణుత్,

నానుడుపట్టు, ఆతిమధురము, రాగిరాపాడి వీనిని మెకపాలతో చక్కగనూరి దానికి జమ్మియాను, ఉసిరికయాను వీనిని నేతిలోతిడిసి ధూపమువేసి పిదప దానిచే నేత్రముల కంజనమువేసిన వాపు, శూల హరించును.

—ॐ అష్టాపితరోగచికిత్స. ౧—

అష్టాపితే ప్రయుంజీత పితృభిష్యందసాధనమ్.

౪౩

అష్టాపిత నేత్రరోగమునకు పితృభిష్యందరోగమునకుఁ జెప్పిన చికిత్సలను చేయవలయును.

—ॐ పిల్లరోగచికిత్స. ౧—

ఉల్లిష్టాః కఫపితృ ప్రనిచయోత్థాః కుకూణకః,

పక్షిపరోధశుష్కాక్షిపాకః పూయాలసో బిసః.

౪౪

పోధకృష్ణాపితోల్పఖ్యంస్యందమంథా వినానిలాత్,

ఏతేఽష్టాదశ పిల్లాఖ్యా ద్విగ్ధకాలానుబంధినః.

౪౫

చికిత్సా పృథగేతేషాం స్వంస్వముక్తాథ వక్ష్యతే,

పిల్లభూతేషు సామాన్యాత్.

కఫ, పిత్త, రక్త, సన్నిసాతములచే వేరువేరజనించిన ఉల్లిష్టనర్తరోగములు గాల్గు, కుకూణకము, పక్షిపరోధము, శుష్కాక్షిపాకము, పూయాలసము, బిసము, పోధక, అష్టాపితము, అల్పరోధము, పితృభిష్యందము, కఫాభిష్యందము, రక్తాభిష్యంము, పితృదిమంధము, కఫాధిమంధము, రక్తాధిమంధము ఈపదునెనిమిదిరోగములు ప్రత్యేకముగగాని, మిశ్రముగగాని నేత్రములయందు చిరకాల మనువర్తింపుచుండిన ల్లమును పేరుగల నేత్రరోగముగా పరిణమించును. పైనిచెప్పిన యుల్లిష్టాష్టదిరోగము సు ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగ ఆయాదోషానుగుణముగ చికిత్సలు జెప్పఁబడియుండినను ప్లరోగముగనై యుండు యారోగములకు చికిత్స లిక సామాన్యముగ చెప్పఁబడును.

—ॐ పిల్లరోగసామాన్యచికిత్స. ౧—

అథ పిల్లాక్షిరోగిణః.

౪౬

స్నిగ్ధస్య చ్ఛర్దితవత స్థిరావిధహృతాస్పృజః,

విరిక్తస్య చ వర్త్మానునిర్లిఖేదావిశుద్ధితః.

౪౭

పిల్లమును నేత్రరోగము కలవానికి స్నేహస్వేదకర్మలు, నమనము, సిరావేదము, క్షమోత్సణము, విరేచనము వీనిని యథాక్రమముగ చేయించి పిల్లరోగము శమించు కు కంటితొప్పను పలుమారు శస్త్రముచే గీనుచుండవలయును.

—ॐ పిల్లరోగమునకు తుత్థకాదిలేపనము. ౧—

తుత్థకస్య పలం శ్వేతమరిచానిచ వింశతిః,

త్రింశతా కాంజకపలైః పిష్టా తామ్రే నిధాపయేత్. ౪౮

పిల్లనపిల్లాక కురుతే బహువర్షోత్థితానపి,
తత్సే కేనోపదేహంస్తు కంఠాశోఘాంశ్చ నాశయేత్. ౪౯

మెలుతు త్తము ఒక పలము, తెల్లమిరియాలు ఇరువది వీనిని ముప్పదిపలములు పులికడుగుతో నూరి తామ్రపాత్రలో నుండుకొని దానిచే నేత్రములను సేకము చేయించిన బహురంతప్సరములుగ జనించియుండు పిల్లరోగములు, ఉపదేహము, దురద్ర, వాపు ఇవి నశించును.

— పిల్లరోగహరాంజనము. —

కరంజబీజం సురసం సుమనఃకోరకాణి చ,
సంక్షుద్య సాధయేత్క్వాథే పూతే తత్ర రసక్రియా. ౫౦
అంజనం ప్లిగ్నైషజ్యం పక్షుణాం చ ప్రరోహణమ్,

క్రాసుగవిశ్మలు, తులసి, జాజిమొగ్గలు వీనిని నలియఁగొట్టి ఉదకములో వైచి చక్కఁగ కషాయము కాచి వడియగట్టి అందు రసక్రియను జేసి అంజనము వేసిన పిల్ల రోగము మానును. ఊడిపోయినరెప్ప వెండుకలు మరల మొలుచును.

— పిల్లరోగమునకు రసాంజనాద్యంజనము. —

రసాంజనం నర్జరసో *రీతిపుష్పం మనశ్శిలా. ౫౧
సముద్రఫేనం లవణం గైరికం మరిచాని చ,
అంజనంమధునా పిష్టం క్లేదకంఘాఘ్నము త్తమమ్. ౫౨
అభయారసపిష్టం వా తగరం పిల్లనాశనమ్,
భావితం బస్తమూత్రేణ సస్పేహం దేవదారు చ. ౫౩

రసాంజనము, నర్జరసము, పుష్పాంజనము, మణిశిల, సముద్రపు నురుగు, సైంధవ లవణము, కావితాయి, మిరియాలు వీనిని తేనెతో నూరి యంజనము వేసిన ఆమ్రస్థావము, దురద్రయు హరించును. ఇది ఉత్తమమైన యంజనము. కరక్కాయకషాయముతో గ్రంథితగఁగును నూరి అంజనము వేసినను, లేక గొట్టెమూత్రములో దేవదారు చెక్కను భావనచేసి నూరి అందులో ఘృతాదిస్పేహములను కలిపి యంజనము వేసినను పిల్లరోగము హరించును.

—ॐ పిల్లరోగహరణ ర్తి. ॐ—

సైంధవ త్రిఫలా కృష్ణా కటుకా శంఖనాభయః,

సతామ్రరజసో వర్తిః పిల్లశుక్రకనాశినీ.

౫౪

సైంధవలవణము, త్రిఫలములు, పిప్పళ్లు, కటుకరోహిణి, శంఖచ్యుతభాగము, గా
రాపాడి వీనినినూరి వర్తిజేసి యంజనము వేసిన పిల్లరోగము శుక్రరోగము హరించును.

—ॐ పిల్లరోగమునకు పుష్పకాశీచూర్ణోపయోగము. ॐ—

పుష్పకాశీచూర్ణోవా సురసారసభావితః,

తామ్రే దశాహం తత్రైవ్యపక్ష్యశాతజదంజనమ్.

౫౫

పుష్పకాశీసములు చూర్ణముచేసి తామ్రపాత్రలోపైచి తులసిరసముబోసి పడి
నములు నానబెట్టి పిదప అంజనము వేసిన పిల్లరోగము తొప్పవెండుకలూడుట ఇవి
హరించును.

—ॐ పిల్లరోగమునకు హరితాశాదిచూర్ణము. ॐ—

అలం చ సావీరకమంజనం చ

తాభ్యం సమం తామ్రరజశ్చ సూక్ష్మమ్,

పిల్లేషు రోమాణి నిషేవితోఽసౌ

చూర్ణఃకరోజ్యేకశలాకయాపి.

౫౬

హరిదళము, సావీరాంజనము యివి సమభాగములు, వీనికిసమము రాగిరాపాడి,
నినొకటిగచ్చే చక్కఁగ చూర్ణముచేసి దాని నెత్తి నొకశలాకుచే యంజనమువేసిన
పిల్లరోగము నివర్తించి తొప్పవెండుకలు చక్కఁగ మొలుచును.

—ॐ పిల్లరోగహరణ ర్తి. ॐ—

లాక్షానిష్ఠంఢీభృంగదావీరసేన

శ్రేష్ఠం కార్పాసం భావితం సప్తకృత్వః,

దీపః ప్రజ్వల్యస్ఫుర్నిమా తత్సముత్థా

శ్రేష్ఠాపిల్లనాం రోపణార్థే మషీ సా.

౫౭

లక్క-, నల్లవావీలియాకు, గుంటగలగర, మ్రనిపసుపు వీనిరసములలో నేడు
ర్యాయములు పత్తిని భావనచేసి వర్తిజేసి నేతిలోతడిపి దీపము వెలిగించి దానిలో

జనించిన మసిని యంజనమువేసిన పిల్లరోగముశమించి శైష్వవేండ్లుకలు చక్కఁగ
మెలుచును.

❧ పిల్లరోగమునకు రక్తమోక్షణాదులు. ❧

వర్షావలేఖం బహుశస్తద్వచ్ఛేదితమోక్షణమ్,

పునః పునర్విరేకం చ నిత్యమాశ్చ్యోతనాంజనమ్.

౫౮

నావనం ధూమపానం చ పిల్లరోగాతురో భజేత్,

పూయాలసే త్వశాంతేంతద్దాహస్సుక్షుశలాకయా.

౫౯

పిల్లరోగముగలవాఁడు శైష్వలను పలుమారు గీమకొనుటయేగాక రక్తమోక్షణ
ము విరేచనము ఆశ్చ్యోతనము అంజనము నస్యము ధూమపానము వీనిని పలుమారు చే
యించుకొనవలయును. ఇటుల చేసినను పిల్లరోగముగా పరిణమించిన పూయాలస
రోగము నివర్తించకుండిన నూక్షుశలాకుచే కంటిలోపల దాహకర్మను చేయించుకొన
వలయును.

❧ నేత్రరోగసంఖ్య. ❧

చతుర్నవతి రిత్యక్షో నేత్రులక్షణసాధనైః,

పరస్పరమసంకీర్ణాః కార్త్రేన్న్యన గదితా గదాః.

౬౦

ఇతైఃసంసృతం తొంబదినాల్గు నేత్రరోగములు వానివాని నిదానలక్షణములతోడ
ను, చికిత్సలతోడను పూర్తిచెప్పబడినవి.

మఱియు సుశ్రుతాచార్యుండు - చుట్ట ప్రతిక్షేత్రరోగాః సంగ్రహేణప్రక్రితాః
అనినేత్రరోగములు డెబ్బదియారుగ పరిగణనముచేసి ప్రత్యేకలక్షణాదుల వివరించెను.
వాఙ్మూటాచార్యుండు మరొకనినేత్రరోగములగనిపెట్టి జానినన్నిటినిజేర్చి తొంబదినా
ల్గని పరిగణనముచేసి వానిలక్షణచికిత్సాదుల వివరించెనని విజ్ఞులు గమనించెదరుగాత?

❧ నేత్రహితకరాహారాదులు. ❧

సర్వదా చ నిషేవేత స్వస్థాపి నయనప్రియః,

పురాణయవగోధూమ శాలిషష్టికకోద్రవాన్.

౬౧

ముద్గాదీన్ కఫపిత్తఘ్నాన్ భూరిసర్పిః పరిప్లుతాన్,

శాకం చైవం విధం మాంసం జాంగలం దాడిమంసితామ్.

నైంధవం త్రిఫలాం ద్రాక్షాం వారి పానే చ నాభసమ్,

ఆతపత్రం పదత్రాణం విధివద్దోషశోధనమ్.

౬౩

నేత్రసంరక్షణముం దిచ్చగలమనుజుఁడు రోగరహితుఁడుగ నుండినను పాతదిగ
ందు యవలు గోధుమలు యెఱ్ఱసంబాధాన్యము ముప్పదిదినములకు ఫలించెడు ధాన్య
ము, కొఱ్ఱలు, పెసలు, కఘపి త్తములను పోగొట్టునట్టి ద్రవ్యములు వీనిని విశేషముగ
పునేతిలో నేవింపవలయును. మఱియు కఘపి త్తహరములైన శాకములు, జాంగలమాం
ము, దానిమ్మ, పంచదార, సైంధవలవణము, త్రిఫలములు, ద్రాక్ష, ఆకాశోదకము
నిసేవించుచును; గొడుగును, పాదరక్షలును ధరించుచు విధ్యుక్తప్రకారము శోధన
కిత్సను నర్పదా సేవించుమండవలయును.

— శ్రీ నేత్రరోగి వర్జనీయములు. —

వర్జయే ద్వేగసంరోధమజ్జీర్ణాధ్యశనాని చ,

శోకశ్రోధదివాస్వప్ననిశాజాగరణాని చ.

౬౪

విదాహి విష్టంభకరం యచ్ఛేహహారభేషజమ్,

మలమూత్రాదివేగముల నడ్డగించుట, అజీర్ణముగనుండునపుడు భుజించుట, భు
జినతోడనే మరల భుజించుట, శోకము కోపము పగటియందు నిద్రించుట, రాత్రు
కుందు నిద్రించునందుట, అజీర్ణకారిగ మలబంధకారిగనుండు అహారోషగములను
ించుట వీనిని నేత్రరోగము గలవారును నేత్రరక్షణమును గోరువారును వర్జింప
యును.

— పాదాభ్యంగనాదావశ్యకత్వము. —

ద్వే పాదమధ్యే పృథు సన్నివేశే

నిరేగతే తే బహుధా చ నేత్రే,

తామ్రక్షోభోద్వర్తనలేపనాదీన్

పాదప్రయుక్తాన్నయనం నయంతి.

౬౫

మలోష్ణసంఘటనవీడనాద్యై

స్తా దూషయంతే నయనానిదుష్టాః,

భజేత్సదా దృష్టిహితాని తస్మా

దుపానదభ్యంగనాదావనాని.

౬౬

పాదముల (అరికాళ్ల) మధ్యప్రదేశమున లావుగనుండు రెండు సిరలగలవు. ఆ పాదములలో నుండి నేత్రములను తఱచుగ వ్యాపించియుండును. కావున పాదములకు చేయు తైలాభ్యంజనము నలుగు లేపనము మొదలగువానిని పైసిగలు నేత్రములకు కొనిపోవుచున్నయవి. మఱియు పాదములయందు మలము ఉష్ణమైన వస్తువులు వీడ మొదలగు నవి సంబంధించినచో పైసిరలు దుష్టంబులై నేత్రములకు చెరువును కలుగజేయును. కావున దృష్టికి హితకరములైన పాదరక్షలు ధరించుట పాదాభ్యంజనము చేసికొనుట, కాళ్లనుచక్కఁగ కడిగికొనుట వీని శిల్పపుడు చేయుచుండవలయును.

ఇది అష్టాంగహృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రమును
పదునాఱవయధ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ రస్తు.

నప్తదశాధ్యాయము.

అవ. అక్షిరోగప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము నేత్రములకు సమీపమున
 ఉండు కర్ణములలో జనించు రోగములను తెలియపఱచుటకై కర్ణరోగవిజ్ఞానీయాధ్యాయము
 చిప్పఁబడుచున్నది:—

కర్ణరోగ విజ్ఞానీయాధ్యాయ ప్రారంభము.

సూ. అథాతః కర్ణరోగవిజ్ఞానీయమధ్యాయం వ్యాఖ్యాస్యమః,
 ఇతిహ స్సాహురాత్రేయాదయో మహర్షయః.

స్వాక్షిరోగప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము కాలాకృతంత్రములలో
 ఉండు కర్ణములలో జనించు రోగములను తెలియఁబఱచునట్టి కర్ణరోగవిజ్ఞానీయమను నీయ
 గ్రామమును వివరించెదము.

—ॐ వాతజకర్ణరోగలక్షణము. ॐ—

ప్రతిశ్శాయజలక్రీడాకర్ణకంఢూయనైర్గురుత్,

మిథ్యాయోగేన శబ్దస్య కుపితోఽన్యైశ్చ కోపనైః.

ప్రాప్య శ్రోత్రసిరాః కుర్యాచ్ఛుల్కం సోతసి వేగవత్,

అర్ధావభేదకం స్తంభం శిశిరానభినందనమ్

చీరాచ్చ పాకం పక్వం తు లసీకామల్పశస్త్రసేవత్,

శ్రోత్రం శూన్య మకస్సాచ్చ స్యాత్సంచారవిచారవత్.

వీనసరోగము, జలక్రీడ వీనిచేతను చెవులలోఁబల పుల్లముదలగువానిచే గోఁత్రకా
 రచేతను, ధ్వనియొక్క మిథ్యాయోగముచేతను, వాతప్రకోపకరములైన యితరహే
 వులచేతను, వాతము ప్రకోపించి చెవులయందలి సిరలనుజేరి కర్ణరంధ్రములయందు
 వ్రమైన శూలను కలుగఁజేయును. మఱియు అర్ధావభేదకమును శిరోరోగము కర్ణస్తం
 బు శీతలస్థువులయందు ద్వేషము చిరకాలముమీఁద న్రణము వీనిని కలుగఁజేయును.

దానినుండి కొంచెముకొంచెముగా లసీకా (అనగా పులిసీరు) స్రవించును. చెవులు వినిపించకయే యుండును. ఒకప్పుడు వినుచును మరియొకప్పుడు వినకయు నుండును.

—ॐ పిత్తజకర్ణరోగలక్షణము. ॐ—

శూలం పితృత్సదాహోషా శీతేచ్ఛాశ్వయథుం జ్వరమ్,
అశుపాకం ప్రపక్వం చ సవీతలసికా స్రుతి.

౪

సా లసీకా స్పృశేద్భద్రత్యత్తత్త్వాకముపైతి చ,

పిత్తప్రకోపముచే చెవులయందు పోటు, మంట, తాపము, శీతవస్తువులయందు దిచ్చ, వాపు, జ్వరము, శీఘ్రముగ పుండగుట యివి కలుగును. చెవులలో న్నణము పండియుండినచో కొంచెము సునుపువర్ణముగల పులిసీరు స్రవించును. ఈసీరు శరీరమున తగిలినచోట్లయందెల్ల న్నణమగును.

—ॐ కఫజకర్ణరోగలక్షణము. ॐ—

కఘాచ్ఛిరో హనుగ్రీవా గౌరవం మందతా దుజః.

౫

కంఠాః శ్వయథురుష్ణేచ్ఛా పాకాచ్ఛ్వేతఘనా స్రుతిః,

కఫప్రకోపమువలన జనించిన కర్ణరోగమున శిరము, దభుడలు, మెడ ఇవి బరువుగనుండును. నొప్పి కొంచెముగ నుండును. చెవులయందు దురద వాపుకలుగును. ఉష్ణ వస్తువులయందిచ్చ జనించును. రోగము పండినచో చెవులలోనుండి తెల్లగ గట్టిగనుండు చిముకారును.

—ॐ రక్తజకర్ణరోగలక్షణము. ॐ—

కరోతి శ్రవణే శూలమభిఘాతాదిదూషితమ్.

౬

రక్తం పిత్తసమానార్తిం కించిద్వాఽధికలక్షణమ్,

దెబ్బలు మొదలగు నభిఘాతములచే చెవులయందలి రక్తము దుష్టంబై చెవులయందు నొప్పిని పిత్తజకర్ణరోగమునకు చెప్పియుండు సుపద్రవములను స్వల్పముగగాని అధికముగ గాని కలుగజేయును.

—ॐ సన్నిపాతజకర్ణరోగలక్షణము. ॐ—

శూలం సముదితైర్ద్వోమైస్సశోభజ్వరతీవ్రరుక్.

౭

పర్యాయాదుష్ణశీతేచ్ఛం జాయతే స్రుతిజాడ్యవత్,

పక్వం సితాసితారక్తఘనపూయప్రవాహి చ.

౮

సన్నిపాతదోషమువలన జనించిన కర్ణరోగమునందు వాపు, జ్వరము, అధికమైన
గొప్పి, ఒకపుడుష్టమునం దిచ్చు, మరియొకపుడు శీతమునందిచ్చు, చెవులలో చీముకారు
౨ ఈలక్షణములు కలుగును. పైకర్ణరోగము పండినచో తెల్లగ, నల్లగ, యెఱ్ఱగ గట్టిగ
పండు చీము స్రవించును.

—౧౭ కర్ణనాదరోగములు. ౧౭—

శబ్దవాహినిరాసంస్థే శృణోతి పవనే ముహూః,

నాదానకస్సాద్వివిధా కర్ణనాదం వదంతి తమ్.

వాతము శబ్దమును విహించునట్టి సిరలను చేరినచో చెవులకు పలువిధములైన శబ్దము
కస్మాత్తుగ (శబ్దము లేనన్నను) వినబడును. దీనిని కర్ణనాదరోగ మనియెదరు.

—౧౮ బధిరలక్షణము. ౧౮—

శ్లేష్మణానుగతో వాయుర్నాదో వాసముపేక్షితః,

ఉచ్చైః కృచ్ఛాగ్రిచ్చుతిం కుర్యాద్బధిరత్వం క్రమేణ చ. ౧౦

శ్లేష్మముతోగూడి యుండు వాతమునకు గాని, కర్ణనాదరోగమునకు గాని,
శ్లేష్మచేయక యుపేక్షించినచో చెవులకు కడుకష్టముమీద శబ్దము వినబడును. క్రమ
క్రమముగ చెవిటితనము కలుగును.

—౧౯ ప్రతీనాహరోగలక్షణము. ౧౯—

వాతేన శోషితశ్లేష్మస్తా స్రోతో లింపేత్తతో భవేత్,

రుగ్గారివం పిధానం చ సప్రతీనాహసంజ్ఞితః. ౧౧

శ్లేష్మము వాతముచే శోషింపబడినదై కర్ణద్వారములయం దంటికొనును. దాని
న చెవులయందు నొప్పి గురుత్వము చెవులు ఆడచికొనియుండుట మొదలగునవి కలు
ను. ఇది ప్రతీనాహరోగ మనబడును.

—౨౦ కంఠాశోఫరోగలక్షణము. ౨౦—

కంఠాశోఫా కఫాద్చ్ఛోత్రే స్థిరా తత్సంజ్ఞయా స్మృతౌ,

దురద వాపు ఇవి కఫమువలన చెవులయందు స్థిరముగనుండును ఇది కంఠాశోఫ
గ మనబడును.

—౨౧ పూతికర్ణరోగలక్షణము. ౨౧—

కఫో విదగ్ధః పిత్తేన సరుజం సీరుజం త్వపి.

ఘనపూతిబహుక్లేదం కురుతే పూతికర్ణకమ్,

౧౨

కళము పిత్తముతోగూడినదై నొప్పితోడగాని నొప్పిలేకగాని గట్టిగను దుర్గంధము క్తముగను నుండు గుబిలిని కలుగఁజేయును. దీనికి పూతికర్ణమును పేరుకలదు.

— శ్రీమికర్ణరోగలక్షణము. ౧౮ —

వాతాదిదూషితం శ్రోత్రం మాంసాస్పృశ్యేదజాం రుజన్. ౧౩
ఖాదంతో జంతవః కుర్కుస్తీన్రాంకృ సమికర్ణకః,

వాతాదులచే దూషితంబైన చెవులయందు క్రిములు జనించి చెవులను తినుచు మాంసకర్ణక్షేదములనలన తీవ్రమైన వేదనలను కలుగఁజేయును. దీనికి శ్రీమికర్ణకమును పేరుకలదు.

— కర్ణవిద్రధిరోగలక్షణము. ౧౯ —

శ్రోత్రకండూయనాజ్ఞాతే తు తే స్యాత్పూర్వలక్షణః. ౧౪

విద్రధిః పూర్వవచ్చాన్యః-

చెవులలో జనించెడు దురదను పోగొట్టుకొనుటకై పుల్లలు మొదలగువానిచే చెవులలో గీరికొనుటవలన గాయముజనించి దాని నుండు శ్రీమికర్ణమునకు చెప్పియుండు లక్షణములు కలుగును. దానికి కర్ణవిద్రధియను పేరు.

“య శ్శోభో బహిరంతర్వామహామూలో మహారుజః,

వృత్తః స్యాదాయతో యో వా స్పృతః షోఢా స విద్రధిః.”

పెద్దపేరుగలదిగను, అధికముగ నొప్పితో గూడినదిగను, గుండ్రముగను, లేక నిడివిగను ఉండు వాపు చెవులలోపలగాని వెలుపలగాని జనించును. ఇది విద్రధియనఁబడునని నిదానస్థానమున జెప్పఁబడెను. అట్టి విద్రధి లక్షణములు కల్గి వైజెప్పిన రీతిగ విద్రధిరోగము కల్గునని భావము.

— కర్ణశోఫరోగలక్షణము. ౨౦ —

శోఫోఽర్శోఽర్బుదమూరితమ్,

తేషు రుక్మాతికర్ణత్వం బధిరత్వం చ జాయతే. ౧౫

కర్ణార్బుసు కర్ణార్బుదము అను రోగములయందు చెవులలో శూల దుర్గంధము చెవిటితనము కలుగును.

“అర్శోధిమాంసం వర్తాంత స్తబ్ధం స్నిగ్ధం సదాహరుక్,

రక్తం రక్తేన తత్సాగ్రివి చిన్నంఛిన్నం వివర్ధతే.

వర్తాంతర్మాంసపిండాభశ్వయధు ర్గ్రధితో రుజః,

సాస్త్రేసాస్యదర్బుదో దోషైర్విషమో బాహ్యత శ్వలః.”

రక్తవోషముచే చెలరెఱుకొని లోభాగమునందలి మాంసముపై రక్తము యివి స్తబ్ధతనొంది ముండు కూలవీనితోగూడి యుండుగట్టియుండును. దానిలోనుండి రక్తము స్రవించుచుండును. దీనిని భేదించిన మరల వృద్ధిజెందుచుండును. ఇది కర్ణార్థస్పృహబడును. కర్ణద్వారమున మాంసపిండమునంటి వాపు జనించి నొప్పితేక చలించుచు నుండును. ఇది కర్ణార్థబద్ధ మనబడునని కర్ణార్థః కర్ణార్థబద్ధ లక్షణంబులు తంత్రాంతరమున జెప్పబడియున్నవి.

— కూచికర్ణరోగలక్షణము. —

గచ్ఛేఽనిలాత్సంకుచితా శమ్కులీ కూచికర్ణకః,

చెవితమ్మి లోభాగమున వాతప్రకోపమువలన ముడిచికొనియుండును. ఇది కూచికర్ణకమని చెప్పబడును.

— కర్ణపిప్పలీరోగలక్షణము. —

ఏకో నీరుగచ్ఛేకో వా గచ్ఛే మాంసాంకురస్థిసరః.

౧౬.

పిప్పలీ పిప్పలీమాంసః.

చెవి లోభాగమున పిప్పలితో సమానాకారముగలదియు, గట్టిగనుండునదియు, నొప్పితేనిదియునైన మాంసాంకురము ఒకటిగాని అనేకములుగాని జనించును. దీనికి కర్ణ పిప్పలియని పేరుకలదు.

— కర్ణవిదారికారోగలక్షణము. —

సన్నిపాతాద్విదారికా,

సవర్ణస్పరుజ స్తబ్ధఃశ్వయధుస్స ఉవేక్షితః.

౧౭

కటుతైలనిభం పక్వస్సృగ్వేత్కృచ్చేణ రోహతి,

సంకోచయతి చూఢా చ సా ధృవం కర్ణశమ్కులీమ్.

౧౮

త్రిదోషముల సన్నిపాతమువలన చెవి లోభాగమునందు నొప్పితో గూడినదియు, స్తబ్ధముగనుండునదియు, చెవితో సమానవర్ణముగలదియు నగు వాపుజనించును. ఇది కర్ణ విదారిక యనబడును. దీనికి చికిత్సచేయక యువేక్షించిన యది పగడి అననూ నెవంటి దుష్టరక్తమును స్రవించుచుండును. ఇది కష్టములతోడనే జనించును. జనించినతోడనే నిస్సంశయముగ కర్ణపాలి సంకోచమును జెందును.

— పాలీశోషరోగలక్షణము. —

సిరాః కురుతే వాయుః పాలీశోషం తదాహ్వయమ్,

వాతము కర్ణసిరల నాశ్రయించి కర్ణపాలిని శుష్కింపజేయును. దీనికి పాలీ శోషమును పేరుగలదు.

❧ తంత్రికారోగలక్షణము. ❧

కృశా దృఢా చ తంత్రీనత్వాళీ వాతేన తంత్రికా. ౧౯

వాతదోషముచే కర్ణసాళి తంత్రీవలె నన్నగ గట్టిగ నగును. ఇది తంత్రికయని జెప్పబడును.

❧ పరిపోటారోగలక్షణము. ❧

సుకుమారే చిరోత్పగ్ధాత్సహపైవ ప్రవర్ధితే,
కర్ణే శోఫస్సరుక్పాశ్చామరుణః పరిపోటవాత్. ౨౦
పరిపోటస్సవనాత్.

మృదువైన కర్ణమునందలి పాలీప్రదేశమును నూది మొదలగువానిచే పొడిచి యాద్యాగమును శీఘ్రముగ పెంచుటకు యత్నించినయెడల వాతము ప్రకోపించి పాలీల యందు నొప్పిగలదిగను, ఎఱ్ఱగను, పగుల్లుగలదిగనుండు వాపును కలుగజేయును. ఇది పరిపోటారోగ మనబడును.

❧ ఉత్సాతకర్ణరోగలక్షణము. ❧

ఉత్సాతః పిత్తశోణితాత్,
గుర్వాభరణభారాదై శ్శ్యావో రుద్దాహపాకవాత్. ౨౧
శ్వయధుః స్ఫోటపిటికా రాగోషాక్షేదనంయుతః,

చెవులయందు బరువైన యాభరణములను ధరించుటవలన పిత్తరక్తము ప్రకోపించి చెవులయందు నొప్పి, మంట, పాకము, స్ఫోటకము, పిటికలు, యెరుపు వర్ణము, తాపము, జలస్రావము వీనితోగూడిన వాపును కలుగజేయును. ఇది ఉత్సాత మనబడును.

❧ ఉన్మంథకర్ణరోగలక్షణము. ❧

పాశ్వాం శోఫోఽనిలకఘాత్సర్వతో నిర్వృధః స్థిరః. ౨౨

స్తబ్ధస్సచర్ణః కంఠూమానున్మంథో గల్లిరశ్చ సః,

వాతకఫములవలన కర్ణపాలీలయందు నొప్పిలేనిదిగను స్థిరముగను స్తబ్ధముగను పాళితో సమానవర్ణముగలదిగను దురదతోగూడినదిగ నుండు వాపుజనించును. ఇది ఉన్మంథమనియు గల్లిరమనియు చెప్పబడును.

—ॐ దుఃఖవర్ధన కర్ణరోగలక్షణము. ॐ—

దుర్విధే వర్ధితే కర్ణే సకంఢూదాహపాకరుక్. ౨౩

శ్వయభుస్సన్నిపాతోత్థస్సనామ్నా దుఃఖవర్ధనః,

చెవులను కుట్టతగనిస్థలమున కుట్టి యాద్యవర్ధమును పెంచినచో వాతాదిత్రిదోషములు ప్రకోపించి దురద, మంట, పాకము, శూల వీనితోగూడిన వాపును కలుగఁజేయును. ఇది దుఃఖవర్ధనముని చెప్పబడును.

—ॐ లేహ్యఖ్యకర్ణరోగలక్షణము. ॐ—

కఘాస్సక్కిమిజాస్సూత్సాస్సకంఢూక్లేదవేదనాః. ౨౪

లేహ్యఖ్యాః పిటికాస్తాహిలిహ్యః పాళీముపేక్షితాః,

కఘరక్తక్రీములవలన జనించినవియు సూత్సముగ నుండునవియు దురద, జలస్రావము, నొప్పి వీనితోగూడినవియు నగు పిటికలు కర్ణపాళియందు జనించును. దీనికి లేహియని పేరు. దీనిని చికిత్సజేయక యుపేక్షించిన పాళీప్రదేశమునంతయు నానాటికి భక్షించును.

—ॐ సాధ్యాసాధ్యకర్ణరోగములు ॐ—

పిష్పలీ సర్వజం శూలం విదారీ కూచికర్ణకః. ౨౫

ఏషామసాధ్యా యావైక్యా తంత్రి కాన్యాంస్తు సాధయేత్,

పంచవింశతిరిత్యుక్తాః కర్ణరోగా విభాగతః. ౨౬

పైనిచెప్పిన కర్ణరోగములలో కర్ణపిష్పలి, సన్నిపాతశూల, విదారికా, కూచికర్ణికా అను నాదుకర్ణరోగములు చికిత్సయందు దసాధ్యంబులు. తంత్రికయను కర్ణరోగము యావ్యము. తక్కినకర్ణరోగములు చికిత్సయందు సుఖసాధ్యంబులు. ఇటుల లక్షణభేదములతో నిరుపదియైదు కర్ణరోగములు నిరూపింపబడియె.

ఇది ఆహ్లాంగహృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రమును

పదు నేడనయధ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ రస్తు.

అష్టాదశాధ్యాయము.

అవ. కర్ణరోగవిజ్ఞానీయాధ్యాయ నిరూపణానంతరము అట్టికర్ణరోగములకుఁ దగిన చికిత్సలను విశదీకరించుటకై కర్ణరోగప్రతిషేధాధ్యాయము చెప్పబడుచున్నయది—

కర్ణరోగప్రతిషేధాధ్యాయప్రారంభము.

సూ. అథాతః కర్ణరోగప్రతిషేధం వ్యాఖ్యాన్యస్యమః,

ఇతిహ స్సాహురాత్రేయాదయో మహర్షయః.

కర్ణరోగవిజ్ఞానీయాధ్యాయనిరూపణానంతరము కర్ణరోగచికిత్సలను తెలియుపరచునట్టి కర్ణరోగప్రతిషేధమును నీయాధ్యాయమును వివరించెదము.

—॥ వాతజకర్ణరోగచికిత్స. ॥—

కర్ణశూలే పవనజే పి.బే ద్రాత్రై రసాశితః,

వాతఘ్నసాధితం సర్పిః కర్ణం స్విన్నం చ పూరయేత్.

౧

పత్రాణాం పృథగశ్చ త్థబిల్వాన్మైరండ్వజన్మనామ్,

తైలసింధూత్థదిగ్ధానాం స్విన్నానాం పుటపాకతః.

౨

రసైః కవోష్ఠైస్తద్వచ్చ మూకస్యారళోరపి,

వాతమువలన జనించిన కర్ణశూలయం రోగికి మాంసరసముతో అన్నమును భుజింపఁజేసి వాతహరద్రవ్యములతో షక్వము క్రియబడినఘృతమును రాత్రులయందు పానముచేయించవలయును. మఱియు కర్ణములకు స్వేదకర్మముచేయించి రావి, మారేడు, జిల్లేడు, ఆముదపుచెట్టు వీనియాకులకుఁ నువ్వులనూనె నైంపవలయుము వీనిని నొక్కటిగా కలిపి పట్టించి ప్రత్యేకప్రత్యేకముగ పుటపాకంబిడి కొంచెముష్ణముగనుండునపు డారసమును చెవులలో పోయవలయును. ఇటులనే ముల్లంగియాకురసమును, కోలపొన్నాకు రసమును చెవులలో పోయవలయును.

—॥ కర్ణరోగమునకు మహాస్నేహము. ॥—

గణే వాతహరేఽష్టేషు మూత్రేషు చ విపాచితః.

౩

మహాస్నేహో ద్రుతం హంతి సుతీవ్రామపి వేదనామ్,

యష్టిమధురసప్రస్థం క్షీరద్విప్రస్థసంయుతమ్,
తైలస్య కుడవం నస్యపూరణాభ్యంజనైరిదమ్.

నిహంతి శూలదాహాహాః కేవలం క్షౌద్రమేవ వా,

అతిమధురము కషాయము ఒకప్రస్థము, అవుపాలు రెండుప్రస్థములు, నువ్వులనూనె ఒకకుడవము ఇటుల వీని నేకముచేసి అందులో అతిమధురము, తిప్పతీగె, చందనము, వట్టివేరు, కాకోలి, లొద్దుగు, జీవకము, తామరతూండ్లు, తామరగడ్డలు, మంజిష్ఠ, నల్ల సుగంధిపాల వీనిని సమభాగములగు గ్రహించి కల్పముచేసి కలిపి తైలపాకవిధిగ పక్వముచేసి యాతైలమును నస్యమునందును కర్ణపూరణమునందును అభ్యంజనమునందును ఉపయోగించిన కర్ణముల యందలి శూలలు, మంట, తాపము హరించును. తేనెను మాత్రమునైనను చెవులలో బోసిన చెవులలోని నొప్పి హరించును.

— శి త్తజకర్ణశూలకు యష్ట్యాదిలేపము. —

యష్ట్యాదిభి శ్చ సమృతైః కర్ణౌ దివ్యశ్శుమంతతః.

౧౦

పైలోకములో చెప్పియుండు యష్టిమధుకము మొదలగు ద్రవ్యములను నూరి నేతిలో కలిపి చెవికి నలుప్రక్కలయందును లేపము చేసిన కర్ణశూలలు హరించును.

— కఫజకర్ణరోగచికిత్స. —

వామయేత్పిప్పలీసిద్ధసర్పిస్సిగ్ధం కఫోద్భవే,

ధూమనావనగంధూష స్వేదాక్ కుర్యాత్కృపాపహాక్.

౧౧

కఫమువలన జనించిన కర్ణశూలయందు పిప్పళ్లనువైచి కాచిన ఘృతముచే యశ్యంజనము చేయించి పిదప వమనమున కొసంగవలయును. కఫహరములైన ధూమపాన నస్య గంధూష స్వేదకర్మలను చేయించవలయును.

— కఫజకర్ణరోగమునకు లఘునాదిపూరణము. —

లఘునార్ద్రశిశిగ్రాణాం సురంగ్య మూలకస్య చ,

కదళ్యాః స్వరసశ్రేష్ఠః కదుష్టః కర్ణపూరణే.

౧౨

కఫమువలన జనించిన కర్ణరోగమునందు వెల్లల్లి, అల్లము, మునగ, తులసి, ముల్లంగి, అరటిగడ్డ వీనిరసమును ప్రత్యేకప్రత్యేకముగ వెచ్చజేసి సుఖోష్ణముగ చెవులయందు పోయవలయును.

— కఫజకర్ణరోగమునకు స్నుప్నీకాండరసము. —

అర్కాంకురానమ్లపిష్టాంస్తైలాక్తాక్ లవణాన్విలాక్,

సన్నిధాయ స్నుహీకాండే కోరితే తచ్చదాన్వితాః. ౧౩

స్వేదయేత్పుటపాకేన సరసశ్శూబజిత్పరమ్,

జిల్లేడుచిగుళ్లను కలితో నూరి అందులో నువ్వులనూనె, నైంగవలణము చేర్చి దానిని జెముడుకాడలకు పట్టించి జెముడాకులచే పొట్లముగట్టి, పుటపాకమువేసి యారసమును సుఖోష్ణముగ చెవులలో బోసిన శూలలు హరించును.

— ౧౭ కఫజకర్ణశూలకు బీజపూరాదిరసము. ౧౭ —

రసేన బీజపూరస్య కపిత్థస్య చ పూరయేత్. ౧౪

సూక్తేన పూరయిత్వా వా షేనేనాన్వవచూర్ణయేత్,

మాదీఫలరసమును గాని వెలగపండురసమును గాని చెవిలో పోసిన శూలలు హరించును. లేక కలిని చెవిలో బోసి సముద్రపు నురుగు చూర్ణమును వేసిన శూలలు హరించును.

— ౧౮ కఫజకర్ణశూలకు సన్న పాదితైలము. ౧౮ —

లిజావిమూత్రనశత్వక్లిన్ధం తైలం చ పూరణమ్. ౧౫

సిన్ధం వా సాన్దపం తైలం హింగుతుంబురునాగరైః,

మేకమూత్రము, గొత్తేమూత్రము, వెరుదుపట్ట వీనిని నువ్వులనూనెలో చేర్చి కాచి యాతైలమును గాని, ఇంగువ, దనియాలు, శుంఠి వీనిని ఆవనూనెలో వైచి కాచి దానినిగాని చెవులయందు బోసిన కర్ణశూలలు హరించును.

— ౧౯ రక్తజకర్ణరోగచికిత్స. ౧౯ —

రక్తజే పిత్తవత్కార్యం సిరాం చాశు విమోక్షయేత్. ౧౬

రక్తదోషమువలన జనించిన కర్ణరోగమునకు పిత్తజకర్ణశూలకు చెప్పియుండు చికిత్సలను చేయవలయును. శీఘ్రముగ సిరను వేధించవలయును.

— ౨౦ పూయపహ కర్ణరోగచికిత్స. ౨౦ —

పక్వే పూయపహే కణ్ఠే ధూమగంఢూషనావనమ్,

యుంజ్యాన్నాడీవిధానం చ దుష్టవ్రణహరం చయత్. ౧౭

చెవిలో పుండు పక్వమై చీముకారుచున్నయెడ ధూమము, గంఢూషము, న్యూము, నాడీవేధము, దుష్టవ్రణహరములైన చికిత్సలు వీనిని చేయించవలయును.

— ౨౧ పూయస్రావకర్ణరోగచికిత్స. ౨౧ —

స్రోతః ప్రమృజ్య దిగ్ధం తు ద్వా కాలా పిచువర్తిభిః,

పూరయే ధూపయిత్యాతు మాషీ కేణ ప్రపూరయేత్. ౧౮

సురసాదిగణకావృథఫాణితాక్తాం చ యోజయేత్,
పిచువర్తిం సుసూక్ష్మైశ్చ తచ్ఛురైరవచూర్ణయేత్. ౧౯

శూలక్షేదగురుత్వానాం విధిరేష నివర్తకః,

చీము ప్రవించునట్టి కర్ణరోగమునందు కర్ణరంధ్రములను పత్తివత్తిచే తుడిచి సాయంప్రాతఃకాలములయందు గుగ్గిలమును ధూపమువేసి చెవులలో తేనెను పోయవలయును. పత్తివత్తిని సురసాదిగణకసాయములో తడిసి దానికి ఖండశర్కర చూర్ణమును పట్టించి ప్రయోగించవలయును. సురసాదిగణద్రవ్యములను చక్కగా చూర్ణము చేసి రంధ్రములలో వేయవలయును. ఇటుల చేసిన కర్ణములయందలిశూలలు స్రావము గురుత్వము హరించును.

— పూయస్రావమునకు ప్రియంగాద్విదైలము. —

ప్రియంగుమధుకాంబస్తాధాతక్యత్పలవర్ణిభిః. ౨౦

మంజిస్తాలోధ్రలాక్షాభిః కపిత్థస్య రసేన చ,
వచేత్తైలం తదా స్రావం నిగృహ్యత్యాశు పూరణాత్. ౨౧

ప్రేంకణము, అతిమధురము, పాటచెట్టు, ఆరెపువ్వు, నల్లకలువ, ముయ్యాకు పొన్న, నక్కతోకపొన్న, మంజిష్ఠ, లొద్దుగు, లక్క వీరిని సమభాగములుగ గ్రహించి నూరి నువ్వులనూనెలో కలిపి అందులో వెలగరసమును చేర్చి విధిప్రకారము పక్వముచేసి చెవిలో బోసిన చీము ప్రవించుట శీఘ్రముగామానును.

— కర్ణనాదబాధిర్యచికిత్స. —

నాదబాధిర్యయోః కుర్యాద్వాతశూలోక్తమాషధమ్,
శ్లేష్మానుబంధే శ్లేష్మాణం ప్రాగ్దయేద్వమనాదిభిః. ౨౨

కర్ణనాదము బాధిర్యము యీరోగములయందు వాతజకర్ణశూలకు చెప్పియుండు చికిత్సలను చేయవలయును వైరోగములలో శ్లేష్మము కలిసియుండినచో తొలుత నమనాదికర్మలచే శ్లేష్మమును పోగొట్టి పిదప వైచికిత్సలను చేయవలయును.

— కర్ణనాదహరతైలము. —

ఏరండశిగువరుణమూలకాత్పత్రజే రసే,

చతుర్గుణే పచేత్తైలం ఊరే చాప్తగుణోన్మితే. ౨౩

యస్త్వైహ్యక్షీరకాకోభీకల్మయ్యుక్తం నిహంతి తత్,

నాదబాధిర్యశూలాని నావనాభ్యంగపూరణైః. ౨౪

ఆముదపుచెట్టు, మునగ, ఉలిమిరి, ముల్లంగి వీనియామకము నాల్గుభాగములు, ఆవుపాలు ఎనిమిదిభాగములు, నువ్వులనూ నె యొకభాగము యిటుల నీద్రవ్యముల కేకముజేసి యంగులో అతిసుధురము, ఊరకాకోలి ఈరెంటిని సమభాగములుగ గ్రహించి కల్మయచేసి కలిపి తైలవిధిప్రకారము పాకము చేయలయును. పిదప నాతైలముచే నస్యాన్యంగ కర్ణపూరణములం జేయించిన కర్ణనాదము చెవిటితనమును శూలను హరించును.

—౧౮ కర్ణనాదమునకు వచాదితైలము. ౧౮—

పక్వం ప్రతివిషాహింగుమినిత్వక్వర్జికోషణైః,

నసూక్తైః పూరణాత్తైలం రుక్మాగ్నివస్త్రినాదనుత్. ౧౯

అతినన, ఇంగున, జటామాంసి, లవంగపట్ట, సర్వక్షారము, పిప్పళ్లు వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి నూరి నువ్వులనూ నెలో కలిపి అంగులో కలిసిపోసి విధిప్రకారము పక్వము చేయఁబడిన తైలమును చెవిలోబోసిన నొప్పి చీయుకారుట చెవియందు ఘోష ఇవి హరించును.

—౧౯ కర్ణనాదమునకు సర్వపతైలము. ౧౯—

కర్ణనాదే హితం తైలం సర్వ పోష్ఠం చ పూరణే,

అవాలనూ నెను చెవిలోబోసిన కర్ణనాదరోగము హరించును.

—౨౦ తూరతైలము. ౨౦—

శుష్కమూలకఖండానాం తూరో హింగుమహిషధమ్. ౨౧

శతపుష్పానచాకుష్ఠదారుశిగ్రురసాంజనమ్,

సౌవర్చలయవతూరస్వర్జి కౌద్భిదపైంధనమ్. ౨౨

భూర్జగ్రంథిబిడం ముస్తా మధునూక్తం చతుర్గుణమ్,

మాతులుంగరస స్తద్వత్కదళిన్వరసశ్చ తైః. ౨౩

పక్వం తైలం జయత్యాశు నుకృచ్ఛాగ్నిసపి పూరణాత్,

కంఠాం కేదం చ బాధిర్యం పూతికర్ణం చ రుక్మిమీ. ౨౪

తూరతైలమిదం శ్రేష్ఠం ముఖదం తామయేషు చ,

ఎండిన ముల్లంగిగెడ్డను తునకలుజేసి నిప్పులో కాల్చి యాబూడిద, ఇంగువ, శుంఠి, సదాప, ఆతివస, చెంగల్యకోస్తు, జేందారు, మునగ, రసాంజనము, సావర్చలకణము, యవతొరము, సర్జితొరము, సముద్రలవణము, సైంధవలవణము, భుజపత్రి, గ్రంథితగరము, బిడాలవణము, తుంగము పులు యివి సమభాగములు, తేనెకలిపిన కలి, మాదీ ఫలరసము, అరిటిగెడ్డరసము యివి దినుసుప నాల్గుభాగములు, నువ్వులనూనె, ఒకభాగము యిటుల వీనిశాకటిఁజేర్చి తైలశాకవిధిగ పక్వముజేసిన నివి తొరతైలమనఁబడును. ముఖరోగమునందును దంతరోగములయందును కడు శ్రేష్ఠంబైనది. దీనిని చెవులలో బోసికొనిన చెవుడు, గురద, చీముకారుట, పూతికణము, శూల, క్రిముల్గు, దారుణమైన కర్ణరోగములను నివర్తింపును.

—ॐ కర్ణరోగమునకు రక్తమోక్షణము. ॐ—

అథ సుప్తావిద స్యాతాం కర్ణౌ రక్తం హరేత్తతః.

30

చెవులు శబ్దగ్రహణరహితములగు నిద్రించుచుండు నుండినయెడ అట్టిసమయమున రక్తమోక్షణమున చేయించవలయును.

—ॐ కర్ణరోగమున వమనము. ॐ—

సశోఫక్లేదయోర్బంధ స్రుతేర్వమనమాచరేత్,

చెవులయందును వాపును చెమ్మయుకల్గి స్వల్పమున నీరుగారుచున్నయెడ వమనము చేయించుట యుక్తము.

—ॐ వర్జనీయబాధిర్యము. ॐ—

బాధిర్యం వర్జయే ద్బాలవృద్ధయో శ్చిరజం చ యత్.

31

బాలరకును వృద్ధలకును జనించినందు చెవుడును చికికలమగునందు చెవుడును చికిత్సయందు పరింపవలయును.

—ॐ ప్రతినాహరోగచికిత్స. ॐ—

ప్రతినాహే పరిక్లేద్య స్నేహస్వేదై ర్విశోధయేత్,

కర్ణశోధనకేనానుకర్ణౌ తైలస్య పూరయేత్.

32

ససూక్తసైంధవమధోగ్నాతులుంగరసస్య వా,

శోధనాద్రూక్షతోత్పత్తౌ ఘృతమండిస్య పూరణమ్.

33

ప్రతినాహరోగమునందు కర్ణములకు స్నేహస్వేదములను చేయించి కర్ణశోధన చిమ్మన గ్రంథి) యంత్రముచే కర్ణ ద్వారములను శుద్ధిచేసి నువ్వులనూనెలోగాని మాదీ

ఫలరసములో గాని తేనె, సైంధవలవణము, కలి వీనినికలిపి చెవినిండునటుల పోయవలయును. ఇటుల చేయుటచే రూక్షగలిగినచో నేతిమిగడను చెవిలో పోయవలయును.

— ౧౧ మలపూర్ణకర్ణాదిచికిత్స. ౧౧ —

క్రమోఽయం మలపూర్ణేపి కర్ణే కండ్వాం కఫాపహమ్,

నస్యదితద్వచ్ఛేపేఽపి కటూష్ఠైశ్చాత్ర లేపనమ్.

3౪

చెవిలో గుబిలినిండియుండినచో ప్రతినాహరోగమునకు చెప్పియుండు చికిత్సలను, చెవులలో దురద కలిగియుండినచో కఫహరచికిత్సలును వాపుకలిగియుండినచో తొలుత కఫహరచికిత్సలను, పిదప కారముగ ఉష్ణముగనుండు ద్రవ్యములచే ప్రలేపనము చేయవలయును.

— ౧౨ పూర్ణక్రిమికర్ణ కర్ణవిద్రధిచికిత్స. ౧౨ —

కర్ణస్థా వోదితం కుర్యాత్పూతిక్రిమికకర్ణయోః,

పూరణం కటుతై లేన విశేషాత్క్రిమికకర్ణకే.

3౫

వమిపూర్వా హితా కర్ణవిద్రధౌవిద్రధిక్రియా,

పూతికర్ణము క్రిమికర్ణము వీనికి కర్ణస్థావరోగమునకు చెప్పియుండు చికిత్సలను చేయవలయును. క్రిమికర్ణరోగమునందు చెవులలో విశేషముగ కటుతైలమును పోయవలయును. కర్ణవిద్రధిరోగికి తొలుత వమనమునకిప్పించి పిదప విద్రధిరోగమునకుచెప్పియుండు చికిత్సలను చేయవలయును.

— ౧౩ తీతవిద్రధిచికిత్స. ౧౩ —

పిత్తోత్తకర్ణశూలోక్తం కర్తవ్యం తీతవిద్రధౌ.

3౬

తీతవిద్రధిరోగమునకు పిత్తజకర్ణశూలకు చెప్పియుండు చికిత్సలను చేయవలయును.

— ౧౪ కర్ణార్కస్పీకిత్స. ౧౪ —

అర్కోఽగ్నిదేషు నానావత్.

కర్ణార్కస్సు కర్ణార్కము యూరోగములకు నాసికారోగమునకు చెప్పియుండు చికిత్సలను చేయవలయును.

— ౧౫ కర్ణవిదారికాచికిత్స. ౧౫ —

ఆమా కర్ణవిదారికా,

కర్ణవిద్రధినత్సాధ్యా యథాదోషోదయేన చ.

3౭

కర్ణవిదారకయను రోగము పండక యుండునపుడు కర్ణవిద్రుధికి చెప్పియుండు చికిత్సలను దోష ప్రకోపానుగుణముగ చేయించవలయును.

— పాళీశోష చికిత్స —

పాళీశోషే ౭ నిలశ్రోత్రశూలవన్నస్య లేపనమ్,
స్వేదం చ కుర్యాత్స్విన్నం చ పాళీ ముద్వర్తయేత్తితైః. ౩౮

ప్రియాళ * బీజయష్ట్యహ్వహయగంధాయవాన్వితైః,
తతః పుష్టికరై స్సే హైరభ్యంగం నిత్యమాచరేత్. ౩౯

పాళీశోష రోగమునకు వాతజకర్ణ శూలలకు జెప్పియుండునట్లుల నస్యలేప స్వేద కర్మలను జేయించి నువ్వులు, చారపప్పు, అతిమధురము, పెన్నేరుగడ్డ, యవలు వీనిని నూరి నూగు పెట్టి పిదప పుష్టికరములగు స్వేదములచే ప్రతినిత్య మభ్యంజనము చేయించవలయును.

— కర్ణశోషమునకు పుష్టికరతైలము. —

శతావరీ వాజిగంధాపయస్యై రండజీవక్తైః,
తైలం వివక్ష్యం సక్షీరం పాళీనాం పుష్టికృత్పరమ్. ౪౦

పిల్లపీచర, పెన్నేరుగడ్డ, మనుబాల, ఆముదపువిత్తులు, జీవకము వీనిని గమభాగములుగ గ్రహించి నూరి నువ్వులనూనెలో కలిపి నూనెకు నాలుగింత లావుపాలను చేర్చి తైలపాకవిధిగ పక్వము చేయవలయును. ఈతైలము కర్ణపాశులకు విశేషముగ పుష్టిని కలుగజేయును.

— కర్ణపాళీవృద్ధికరతైలము —

కల్పేన జీవనీయేన తైలం పయసి పాచితమ్,
ఆనూపమాంసక్వాథే చ పాళీపోషణవర్ధనమ్. ౪౧

ఆనూపదేశజంతు మాంసకషాయములో జీవనీయ ద్రవ్యకల్కమునుజేర్చి నువ్వుల నూనె నూనెకు నాలుగింతలావుపాలు కలిపి విధిప్రకారము పక్వముచేసిన యాతైలము కర్ణపాశులకు పుష్టిని కలుగజేయుటయే గాక వృద్ధిని జేయును.

— క్షీణకర్ణ పాళీచ్ఛేదము. —

పాళీం ఛిత్వా ౭ తిసంక్షీణాం శేషాం సంధాయ పోషయేత్,

మిక్కుటముగ త్రియించియుండు కర్ణపాళినిచ్ఛేదించి త్రియించకుండు పాళి నొకటిగ చేర్చి వృద్ధిచేయవలెను.

—ॐ యాశ్చ కర్ణరోగములు. ॐ—

యావ్యేనం తం త్రికాఖ్యాపి పరిపోతుఁడ్యయం విధిః. ౮౨
తం త్రిక, పరిపోటు అను నీ కర్ణరోగములు యాశ్చంబులు.

—ॐ కణ్ఠోత్పాతచికిత్స. ॐ—

ఉత్పాతే శీతలైర్దేహో జతాకోహృతశోణితే,
కణ్ఠోత్పాతరోగమున జలగలచే రక్తమోక్షణము చేసి శీతద్రవ్యములచే లేపనము
చేయవలయును.

—ॐ ఉత్పాతకర్ణరోగమునకు జంబ్వాదీతైలము. ॐ—

జంబ్వామ్రపల్లవబలాయష్టిరోధ్రతిలోత్పలైః. ౮౩
సధాన్యామైస్సమంజస్తైస్సుకదంబైస్సుసారిబైః,
సిద్ధమభ్యంజనం తైలం వినర్వోక్తఘృతాని చ. ౮౪

ఉత్పాతమును కర్ణరోగమునకు నేరేడుచిగుళ్లు, మామిడిచిగుళ్లు, చిట్టాముట్టి, అతి
మధురము, లొద్దుగు, నువ్వులు, నల్లకలువ, పులికడుగు, మంజిష్ఠ, కడిమి, సుగంధిపాల
వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి నువ్వులనూనెలో కలిపి విధిప్రకారము పక్వము చేయఁ
బడిన తైలముతో నభ్యంజనమును వినర్పరోగమున జెప్పియుండు ఘృతపానమును
చేయించవలయును.

—ॐ ఉన్మంథరోగచికిత్స. ॐ—

ఉన్మంథే ఒభ్యంజనం తైలం గోధాకర్కవసాన్వితమ్,
తాలవత్రాశ్వాగంధార్కవాకుచీతిలసైంధవైః. ౮౫
సురసాలాంగలీభ్యాం చ సిద్ధం తీక్ష్ణం చ నావనమ్.

ఎలకచెవియాకు, లేక తాటియాకులు, పెన్నేరుగడ్డ, జిల్లేడు, బావంచీవిత్తులు,
నువ్వులు, సైంధవలవణము వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి నూరి నువ్వులనూనెలోకలిపి
ఉడుము, యండ్రకాయ వీని క్రొవ్వులను చేచి పక్వముచేసి ఉన్మంథరోగికి అభ్యంజ
నము చేయించవలయును. మఱియు తులసి, చన్నచర్ల గెడ్డ వీనిని నువ్వులనూనెలో వైచి
కాచి యాతైలముచే తీక్ష్ణనగ్ధమును చేయించవలయును

—ॐ దుర్విధకర్ణరోగచికిత్స. ॐ—

దుర్విధే ఒశ్మంతజంబ్వామ్రపత్రక్వాథేన సేచితమ్. ౮౬
తైలేన పాణీం స్వభ్యక్తాం సుశ్లక్ష్ణైరవచూర్ణయేత్,

చూర్ణైర్మసూకమంజిష్ఠాప్రపుండ్రాహ్వనిశోద్భవైః.

౪౬

లాక్షోవిడంగసిద్ధం చ తైలమభ్యంజనే హితమ్,

కొండపండి, నేరేడు, మామిడి వీనియగుల కషాయములతో కర్ణపాళికి నేవనమును, నువ్వులనూనెచే నశ్యంజనమును చేయించి అతిమధురము, మంజిష్ఠ, ప్రపాండరీకము, (కర్పూరపుబెండ), పసుపు వీనిచూర్ణమును పైకి పట్టించవలయును. లక్క, వాయువిడంగములు వీనితో కాచబడిన తైలముచే నశ్యంజనము చేయించవలయును.

— పరిలేహిక కర్ణరోగచికిత్స. ౧౯ —

స్వీన్నాం గోమయజైః పిండైర్బహుళః పరిలేహికామ్.

౪౮

విడంగసారైరాలింపేదురభీమూత్రకల్మిషైః,

కౌటజేంగుదకారంజబీజశమ్భాకవల్కులైః.

౪౯

అథ వా ౭భ్యంజనేతైర్వా కటుతైలం విపాచయేత్,

సనింబపత్రమరిచమదనైర్లేహికాన్రణే.

౫౦

పరిలేహికయను కర్ణరోగమునకు అపుషేడయుంటలచే పలుమారు స్వేదకర్మలను జేయించి (పచ్చి పేడను నిప్పున వేడిచేసి యాపేడచే గుఖోష్ణముగ కాపడకుఁబెట్టుట) అడగొట్టెమూత్రముతో వాయువిడంగములు నూరి లేపనము చేయవలయును. లేక కొడిసెవిత్తులు, గారవిత్తులు, కానుగువిత్తులు, రేలబెరడు వీనిని అడగొట్టె మూత్రముతో నూరి లేపనము చేయవలయును. లేక పైకొడిసెవిత్తులు మొదలగువానితోడను వేపాకు, మిరియాలు, మ్రంగపండు వీనితోడను తైలమును పక్వముచేసి యాకటుతైలముచే పరిలేహికవ్రణమునకు లేపనము చేయించవలయును.

— సద్యశ్చిన్నకర్ణచికిత్స. ౨౦ —

ఛిన్నం తు కర్ణం శుద్ధస్య బంధమాలోచ్య యాగికమ్,

శుద్ధాస్రం లాగయేల్లగ్నే సద్యశ్చిన్నే విశోధనమ్.

౫౧

దెబ్బలు మొదలగు వానిచే కర్ణపాళి ఛేదంపఁబడినచో రక్తమును బైలువెడల నియ్యక చక్కఁగ పర్యాలోచించి యాగికబంధమును కట్టునుకట్టి విరేచనాది శోధనకర్మలను చేయించవలయును.

— కర్ణరోగశస్త్రాచికిత్స. ౨౧ —

అథ గ్రథిత్యా కేశాంతం కృత్వా చ్ఛేదనలేఖనమ్,

నివేశ్య సంధిం సుషమం న నిమ్నం న సమున్నతమ్.

౫౨

అభ్యజ్య మధుసర్పిర్భ్యాం పిచుష్టోతా ౭వకుంతమ్,

సూత్రేణాగాధశిఖిం బద్ధా చూర్ణైరవాకిరణ. ౫౩

శోణితస్థాపనైర్వ్యర్జ్యమాచారం చాదిశేత్తతః,
సప్తాహదామతైలాక్తం శనైరపనయేత్పిచుమ్. ౫౪

సురూఢం జాతరోమాణం శ్లిష్టసంధిసమస్థిరమ్,
సువర్ణాణం సురాగం చ శనైః కర్ణం వివర్ధయేత్. ౫౫

తలవెండుకల నొకటిగచ్చే కట్టి చెవులను వేధించి దోషమును వెలిపఱచి మరల చెవిని హెచ్చుతగ్గున లేక సుముగచ్చే తేనె నెయ్యి వీనినిబూసి ఖండవస్త్రమును జుట్టి నూలుతో మిగులకట్టిగ మిగులవదులుగ లేక కట్టుకట్టవలయును. ప్రణామముశమింకఁ జేయునట్టి యప్పిచుధుక గైరికాచూర్ణములను బూసి ప్రణామములయందు హితమైన అన్న పానాదుల నిర్పించవలయును. ఏడు దినములపైని వైష్ణవస్త్రఖండమునకు నుభయనూనె నుబూసి మెల్లమెల్లగ తీసివేయవలయును. చెవులయందు ప్రణామ శమించి వెండుకలు మొలిచి సంధిసరిగాచేరి గట్టిగనై శరీరముతో తుల్యమైనవర్ణము గలిగియుండిన పిదపమెల్ల మెల్లగ యాకర్ణమును నృద్ధిజేయవలయును.

— శర్ణవర్ధనతైలము. —

జలశూకస్వయంగుప్తా రజన్యా బృహతీద్వయమ్,
అశ్వగంధాబలాహస్తివిప్పలీగౌరనర్న పాః. ౫౬

మూలం కోశాతకా * శ్వఘ్నరూపికాన ప్తవర్ణజమ్,
ఘఘండరీకాలమృతాగృహం మధుకరీకృతమ్. ౫౭

జంతూకా జలజన్మాచ తథా శాబరకందకమ్,
ఏభిః కల్మైః ఖరం పక్వం సతైలం మాహిషం ఘృతమ్. ౫౮

హస్త్యశ్వమూత్రేణ పరమభ్యంగాత్కర్ణవర్ధనమ్,

నాచు, (అనఁగా పాచి) దూలగొండి, పసుపు, ప్రాచిపసుపు, చిన్నములక, పెద్దము క, పెన్నేరుగడ్డ, చిట్టాముట్టి, ఏనుగుపిప్పళ్ళు, తెల్లవాలు, బీర, గన్నేరు, జిల్లేడు, ఏడా లిలశాన్న వీనివేళ్ళు యుక్తకాలములో స్వయముగ వృత్తిజెందిన చుంచెలక, తుమ్మెదల కి కట్టఁబడిన మట్టిగూడు, జంతూకా (అనఁగా లక్క, జలగలు, వెల్లుల్లిగడ్డలు వీనిని సమ రాగములుగ గ్రహించి నూరి బఠైతేతిలో కలిపి అందులో యేనుగమూత్రము గుడ్డుపు టాత్రము నుభయనూనె వీనిని కలిపి ఘృతపాకవిధిగ పక్వముచేసి ఖరపాకముగ దించు ని యభ్యంజనము చేసిన చెవులు నృద్ధిజెందును.

— నాసికాశ్లేషచిత్త ౧౨ —

అథ కుర్యాద్వ్యస్తస్య చిన్నాం శుద్ధస్య నాసికామ్. ౫౯

చింద్యాన్నాసా సమం పత్రంతత్తుల్యం తత్ కపోలతః,
త్వజ్జ్వంసం నాసికాసన్నే రక్షంస్తత్తనుతాం నయేత్. ౬౦

సీవ్యేద్గండం తతస్సూచ్యా సేవిన్యా పిచుయుక్తయా,
నాసాచ్ఛేదే చ లిఖితే పరివర్త్యపరి త్వచమ్. ౬౧

కపోలబంధం సందధ్యాత్సీవ్యేన్నాసాం చ యత్నతః,
నాడీభ్యాముత్థి వేదంతస్సుఖోచ్ఛ్వాసప్రస్ఫుతయే. ౬౨

ఆమత్రై లేన సిక్త్యా తు పతంగమధుకాంజనైః,
శోణితస్థాపనై శ్చావై శ్చస్సుశ్లక్ష్యైరవచూర్ణయేత్. ౬౩

తతో మధుఘృతాభ్యక్తం బధ్వా చారికమాదిశేత్,
జ్ఞాత్వావస్థాంతరం కుర్యాత్సద్యోవ్రణవిధింతతః. ౬౪

చింద్యా ద్రూఢేధికం మాంసం నాసోపాంతే చ చర్మవత్,
సీవ్యే త్తతశ్చస్సుశ్లక్ష్యం హీనం సంవర్ధయేత్పునః. ౬౫

యావనవయస్సుకలవాఁడును శుద్ధశరీరముకలవాఁడునైన మనుజునికి ముక్కుతెగి పోయినచో ముక్కుకు సమముగ నేదైన నొక పత్రమును ఛేదించి యాపత్రమునకు సమముగ చెక్కిళ్లలో ముక్కునకు సమీపప్రదేశమునందుండు చర్మమాంసముల కపాయము కలుగనియ్యక ఛేదించి యచట యాపత్రమునునిచి పిచువుతో గూడియుండు సేవని యనునూదిచే చెక్కిళ్లను కుట్టవలయును. పిదప తెగిపోయిన ముక్కును వంకరలేక కోసి దానిపై చెక్కిళ్లలోనుంచి యెత్తిన చర్మమునునిచి మిగుల ప్రయత్నముతో కుట్టవలయును. పిదప శ్వాసము బైలువెడలుటకై కుట్టినచర్మమునకు లోప్రదేశమున సన్నగనుండు వెదురు బద్దలనునిచి కొంచెము పైకెత్తవలయును. పిదప పచ్చివిగనుండు నువ్వులనూనెను పైచర్మమునకు చరిమి రక్తచందనము, యష్టిమధుకము, సోపిరాంజనము వీనిచూర్ణముచేతను రక్తమును నిలుపునట్టి నూత్రస్థానమునందు నిరావృథవిధ్యధ్యాయములో చెప్పియుండు ద్రవ్యముల చూర్ణములచేతను అచూర్ణమును ప్రయోగించి తేనె ఆవునెయ్యి వీని నేకముచేసి పూసి వస్త్రఖండముచేకట్టి స్నేహాధ్యధ్యాయములో చెప్పియుండు ఆహారాదులను యిప్పించవలయును. అవస్థా విశేషమును తెలిసికొని సద్యోవ్రణప్రతిషేధమునకు జెప్పియుండు చికిత్సలను చేయవలయును. వ్రణము శమిం

చిన పిదప నాసికాసమీపమునందు స్వభావమునకంటె అధికముగ వృద్ధిజెందియుండు చర్మమాంసములను ఛేదించి మరల కట్టవలయును. చర్మమాంసములు వృద్ధిజెందక తగ్గి యుండినచో తైలాదులచే దానిని వృద్ధిపొందింపవలెను.

— సద్యశ్చిన్న నాసికాచికిత్స. —

నివేళితే యథా న్యాసం సద్య శ్చేదేఽప్యయం విధిః,

ముక్కుతెగినయెడల నాసికను ముందువలె స్వస్థానమునం దునిచి పైచెప్పిన ప్రకారము చికిత్సలను చేయవలయును.

— శిన్నాస్తచికిత్స —

నాడీయోగాద్విన్నాస్తస్య నాసాసంధానవిద్విధిః.

౬౬

పెదవులుతెగినచో నాసాచ్ఛేదచికిత్సనొకజెప్పిన నాడీయోగముతక్కు తక్కిన నాసాచ్ఛేదచికిత్సావిధానముల జేయునది.

ఇది అష్టాంగవృద్ధయమునందలి ఉత్తరతంత్రమును పదు నెనిమిదవయథ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ రస్తు.

ఏకోనవింశాధ్యాయము.

ఆవ. కర్ణరోగప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము ప్రతిజ్ఞానుసారముగ నాసారోగవిజ్ఞానీయాధ్యాయము చెప్పబడుచున్నది:—

నాసారోగ విజ్ఞానీయాధ్యాయ ప్రారంభము.

సూ. అథాత్తో నాసారోగవిజ్ఞానీయం వ్యాఖ్యాస్యమః,

ఇతి హ స్సాహురాత్రేయాదయో మహర్షయః.

కర్ణరోగ ప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము నాసికయందు జనించురోగములను తెలియపఱచునట్టి నాసారోగవిజ్ఞానీయమును నీయాధ్యాయమును వివరించెదము.

—ॐ పీనసరోగోత్పత్తి. ॐ—

అవశ్యాయానిలరజోభాష్యతిస్వప్నజాగరైః,

సీచాత్యుచ్చోపధానేన పీతేనాన్యేన వారిణా. ౧

అత్యంబుపానరమణఛర్ది బాష్పగ్రహదిభిః,

రుద్ధా వాతోల్బణా దోషాః నాసాయాం స్త్యానతాం గతాః. ౨

జనయంతి ప్రతిశ్చాయం వర్ధమానం క్షయప్రదమ్,

మంచ గాలి దుమ్ము పీనిలో తిగుగులాడుటవలనను అధికముగ మాటలాడుట వలనను విశేషముగనిద్రించుటవలనను రాత్రులయందు నిద్రించకుండుటవలనను మిక్కిలి యెత్తులేనిదియు లేక కడుయెత్తుగనుండునదియునైన తలగడమీద శిరము నుంచుకొనుట వలనను అన్యదేశజలమును పానముచేయుటవలనను ఉదకము నధికముగ త్రొగుటవలనను మిక్కుటముగ స్త్రీసంభోగము చేయుటవలనను ఐమన దుఃఖముల నణచికొనుటవలనను త్రిదోషములు ప్రకోపించి వాతాధిక్యముతోగూడి ముక్కునందుజేరి గట్టిగనై పీనస రోగమును కలుగజేయును దీనికి చికిత్సచేయకయుపేక్షించినచోక్షయరోగము పుట్టును.

పీనస సామాన్యలక్షణము తంత్రాన్తరమున నిట్లు చెప్పబడెను:—

“మస్తుబద్ధోచిత శ్లేష్మో యదా పిత౯ద్విదహ్యతే, తదా సృష్టిచ్ఛిలం నాసా బహుసింహానకం స్రవేత్, సకజ్జూదాహపాకంచ తంతు విద్యాద్ధి పీనసమ్” (శిరమునం

దలి మెదడుకు తగినశక్తియు పిత్తముచే దపింపబడినయెడ రక్తముతోగూడి పిచ్చిలం బైనశక్తియు నాసారంధ్రములనుండి యేడలేక స్రవించును. అట్టియెడ దురదయు మంటయు కల్గి పుండగును. దీనిని పీనసమనియెదరు. అనిభావము.)

— వాతజపీనసరోగలక్షణము. —

తత్ర వాతాత్పత్తిశ్చాయే ముఖశోషో భృశం క్షయః. 3

ఘ్రాణోపరోధనిస్తోదదంతశంఖశిరోవ్యథాః.

కీటకా ఇవ సర్పంతి మన్య తే పరితో భగ్రివా. ౪

స్వరసాదశ్చిరాత్పాకశ్శిశిరాచ్ఛకఫస్పృతిః,

వాతమువలన జనించిన పీనసరోగమునందు నోరెండుట, మిక్కిలి తుమ్ములు గలుగుట, ముక్కుడచికొనుట, ముక్కులో పోట్లుకలుగుట, దంతములు కణతలు శరము వీనియందు నొప్పికలుగుట, కనుబొమలకు నలుప్రక్కల క్రిములు సంచరించుకలు లుండుట, స్వరహానికలుగుట, చల్లగ స్వచ్ఛముగనుండు కఫము వెడలుట, చిరకాలముమీద పాకమును జెందుట ఇవి కలిగియుండును.

— పిత్తజపీనసరోగలక్షణము. —

పిత్తాత్ప్రస్థాజ్వరఘ్రాణపిటకాసంభవ భ్రమాః. ౫

నాసాగ్రపాకో రూక్షోష్ణస్తామ్రపీతకఫస్పృతిః,

పిత్తమువలన జనించిన పీనసరోగమున దప్పి జ్వరము ముక్కునందు పొక్కులు గ్రమముక్కుకొనయందు వ్రణముజనించును. మతీయు నెఱ్ఱగ పచ్చగ ఉష్ణముగ రూక్ష గుండు కఫమువెడలును.

— కఫజపీనసరోగలక్షణము. —

కఫాత్కాసోఽరుచిశ్వాసో వమఘృగ్రాత్రగౌరవమ్. ౬

మాధుర్యం వదనే కంఠాస్నిగ్ధశుక్లఘనా స్పృతిః,

కఫమువలన జనించిన పీనసరోగమున కాసము, అరుచి, శ్వాసము, వాంతి, శరీర రుత్వము నోటియందు మాధుర్యము శరీరమునందు దురద తెల్లగ గట్టిగ స్నిగ్ధముగ నుండు కఫమువెడలుట ఈలక్షణములు కలిగియుండును.

— సన్నిపాతజపీనసలక్షణము. —

సర్వజోలక్షణైస్తుర్వైరకస్సాద్వృద్ధిశాంతిమాణా. ౭

త్రిదోషమువలన జనించిన పీనసరోగమునందు వైవాతాదులకు వేరువేరజెప్పిన సరోగలక్షణములన్నియు కలిగియుండును. అవి అకారణముగనే వృద్ధిజెంది మరల మించును.

—౧౭ రక్తజసీనసలక్షణము. ౧౭—

దుష్టం నాసాసిరాః ప్రాప్య ప్రతిశ్చాయం కరోత్యసృక్,

ఉరసస్సుప్తతా తామ్రనేత్రత్వం శ్వాసపూతితా. ౮

కంఠూ శ్శోత్రాక్షనాసాసు పిత్తోక్తం చాత్ర లక్షణమ్,

రక్తము దుష్టమై నాసికయందలి సిరలనుజేరి పీనసరోగమును కలుగజేయును. దీనియందు రొమ్మునొప్పి నేత్రములయం దెరుపువర్ణము దుర్గంధయుక్తమైన శ్వాసము, చెవులు, నేత్రములు, ముక్కు దీనియందు దురద, పిత్తజ పీనసమునకు చెప్పియుండు లక్షణములు కలిగియుండును.

—౧౮ దుష్టపీనసరోగలక్షణము. ౧౮—

సర్వ ఏవ ప్రతిశ్చాయా దుష్టతాం యాంతుప్యపేక్షితాః.

యథోక్తోపద్రవాధిక్యాత్స సర్వేంద్రియతాపనః,

సాగ్నిసాదజ్వరశ్వాసకాసోరఃపార్శ్వవేదనః. ౧౦

కుష్ఠత్యకస్సాద్భవశో ముఖదౌర్గంధ్యశోఫకృత్,

నాసికాక్లేదనంశోషశుద్ధిరోధకరో ముహుః. ౧౧

పూయోపమా సితా రక్తగ్రథితా శ్లేష్మసంస్రుతిః,

మూర్ఛంతి చాత్ర కృమయో దీర్ఘస్థిగ్ధసితాణవః. ౧౨

పైనచెప్పిన పీనసరోగములకు చికిత్సజేయక యుపేక్షించిన యవి దుష్టంబులగును. అపుడధికోపద్రవములు చతురాదీంద్రియములయందు విశేషతాపము, అగ్నిహంధ్యము, జ్వరము, శ్వాసము, కాసము, రొమ్మునొప్పి, పక్కశూలలు కలుగును. ఇది దుష్టపీనసమనబడును. కారణములేకయే పలుమారు వృద్ధిజెందును. మఱియు దీనిలో నోటియందు దౌర్గంధ్యము పాపుకలుగును. ముక్కులయందు చీమిడికారును. నాసికయందును నాసికాద్వారము లడచికొనును. చీమువలె తెలుపువర్ణముగలదిగ రక్తముతో గూడినదిగనుండు శ్లేష్మస్రావము కలుగును. నిడుపుగ నున్నగ తెల్లగ అణువువలెనుండు నవిగనుండు క్రిములు విశేషముగ జనించును.

—౧౯ పక్వపీనసరోగలక్షణము. ౧౯—

పక్వలింగాని తేష్వంగలాఘవం త్వవధోశ్యమః,

శ్లేష్మా సచిక్తాః పీతో జ్ఞానం చ రసగంధయోః. ౧౩

శరీరము లఘువుగనుండుట, కానము శమించియుండుట, పసుపువర్ణముగ గట్టిగ నుండు శ్లేష్మము వెడలట, రసగంధజ్ఞానముగలుగుట ఈలక్షణములు పక్వముజేసిన పీనసరోగమునందు కలిగియుండును.

—ॐ తువధురోగలక్షణము. ॐ—

తీక్షణఘోషోపయోగార్కరశ్మిసూత్రతృణాదిభిః,

వాతకోపిభిరవైర్వా నాసికాతరుణాస్థిని.

౧౪

విఘటితే ౭నిలః క్రుద్ధో దుద్ధశృంగాటకం వ్రజేత్,

నివృత్తః కురుతే ౭త్యర్థం తువధుం స భృశం క్షవః.

౧౫

కారముగనుండు మిరియాలు మొదలగువాని నాఘ్రాణిండుట, సూర్యరశ్మి నూలు తృణము మొదలగునవి, వాతప్రకోపకరములైన వస్తువులు వీనిసంబంధము నాసిక యందలి తరుణాస్థికి కలిగినచో వాతము ప్రకోపమునుజేసి అడ్డగింపబడి శృంగాటకా స్థిని చెరచును. అది మరలి వచ్చునపుడు మిక్కుటముగ తుమ్ములను కలుగజేయును. తువధువనబడును.

—ॐ నాసికాశోషరోగలక్షణము. ॐ—

శోషయేన్నాసికాస్రోతః కఫం చ కురుతే ౭నిలః,

శూకపూర్ణాభనాసాత్వం కృచ్ఛాగ్రిదుచ్ఛ్చననం తతః.

౧౬

స్మృతో ౭సా నాసికాశోషః.

వాతము ప్రకోపించి నాసికాద్వారమును కఫమును శోషింపజేయును. దానివలన నాసికమునందు ముండ్లుండునటు లుండును. కడుకష్టముమీద శ్వాసమువెడలును. ఇది నాసికాశోషమని చెప్పబడును.

—ॐ నాసానాహరోగలక్షణము. ॐ—

నాసానాహే తు జాయతే,

నద్ధత్వమివ నాసాయాః శ్లేష్మరుద్ధేన వాయునా.

౧౭

నిశ్వాసోచ్ఛ్వాససంరోధాత్సీగ్రితసీ సంవృతే ఇవ,

నాసానాహరోగము జనించియుండిన యెడల ముక్కు బంధించినట్లుండును. కఫముతో వ్యాప్తమైన వాతముచే నిశ్వాసోచ్ఛ్వాసములు నడ్డగింపబడుటవలన నాసికా ద్వారములు మూయబడినట్లుండును.

—ॐ ఘ్రాణపాకరోగలక్షణము. ౧౮—

పచేన్నాసాపుటే పిత్తం త్వష్ణాంసం దాహశూలవత్. ౧౮

స ఘ్రాణపాకః.

పిత్తము నాసికాద్వారమునందలి చర్మమాంసములను పాకముజేయును. దాని వలన నాసికమునందు మంటశూలలు కలుగును. ఇది ఘ్రాణపాక మనబడును.

—ॐ ఘ్రాణస్రావరోగలక్షణము. ౧౯—

స్రావస్తు తత్సంజ్ఞశ్చేష్టసంభవః,

అదోఘో జలోపమోం జస్రం విశేషాన్నిశి జాయతే. ౧౯

ముక్కులో శ్లేష్మమువలన స్వచ్ఛముగ ఉదకముతో తుల్యముగ నుండుస్రావ మెల్లప్పుడు కలుగును. ఇది విశేషముగ రాత్రులయందు కలుగును. దీనికి ఘ్రాణస్రావ మను పేరుగలదు.

—ॐ ప్రవృద్ధపీనసలక్షణము. ౨౦—

కఫః ప్రవృద్ధో నాసాయాం రుద్ధ్వా ప్రోతాంస్యవీనసమ్,

కుర్యాత్సముద్భురం శ్వాసం వీనసాధికవేదనమ్. ౨౦

అవేరివ స్రవత్యస్య ప్రక్లిన్నా తేన నాసికా,

అజస్రం పిచ్ఛిలం వీతం పక్వం సింఘాణకం ఘనమ్. ౨౧

కఫము నాసికమునందు వృద్ధిజెంది ప్రోతస్సుల నడ్డగించి వీనసరోగమునకంటె సధికములగు నుపద్రవములు కలదియు గుట్టుగుట్టును శబ్దముతో గూడినదియునగు శ్వాసమును కలుగజేయును. మేకముక్కులో కారుమండునట్లు చీమిడి జిగటగ వనువు వర్ణముగ పక్వముగ గట్టిగ నెల్లప్పుడు కారుమండును.

—ॐ దీప్తిరోగలక్షణము. ౨౧—

రక్తేన నాసాదగ్ధేన బాహ్యంతస్పర్శనాసహః,

భవేద్ధామోపమోచ్ఛ్వాసా సా దీప్తి ర్దహతీవచ. ౨౨

దుష్పరక్తముచే నాసికము బాహ్యభ్యంతరముల స్పర్శను గహించలేనిదిగ పొగ వలెనుండు శ్వాసముతో గూడినదిగ నుండును. దీనికి దీప్తియని పేరుగలదు.

—ॐ పూతినాసరోగలక్షణము. ౨౩—

తాలుమూలేమలై ద్దుష్టైర్నాగుతో ముఖనాసికాత్,

శ్లేష్మా చ పూతిర్నిర్గచ్ఛేత్పూతినాసం వదంతి తమ్. ౨౩

తాలు (లోదాడ) మూలప్రదేశమునందు దుష్టంబులైయుండు వాతాట దోషములచే నోటివలన దుర్గంధయు క్తమైన కఫము నాసికాద్వారమున దుర్గంధయు క్తమైన వాతము వెడలును, దీనిని పూతినాసరోగ మనియెదరు.

— ౧౭ పూయర క్తరోగలక్షణము. ౧౭ —

నిచయాదభిఘాతాద్వా పూయాస్పృశ్నాసికా స్రవేత్.

తత్పూయర క్తమాఖ్యాతం శిరోదాహరుజాకరమ్.

౨౪

సన్నిపాతమువలన గాని అభిఘాతమువలన గాని చీముతో గూడియుండు రక్తము నాసికాయందుండి స్రవింపును. ఇది పూయర క్తరోగమని జెప్పబడును. ఈరోగమువలన శిరమునందు నొప్పి మంట కలుగును.

— ౧౮ పుటకరోగలక్షణము. ౧౮ —

పిత్తశ్లేష్మాచరుద్ధోఽంతర్నాసాయాం శోషయేన్నగుత్,

కఫం సశుష్కపుటతాం ప్రాప్నోతి పుటకంతు తత్.

౨౫

వాతము పిత్తశ్లేష్మములచే నడ్డగింపబడి నాసిక లోభాగమునందలి కఫమును శోషింపజేయును. ఆకఫము యెండి యుంటగనగును. దీనిని పుటకమనియెదరు.

— ౧౯ నాసికార్బాదిలక్షణము. ౧౯ —

అర్శోఽర్బుదాని విభజేద్దోషలింగై ర్భూధాయథమ్,

సర్వేషు కృచ్ఛాశ్చిచ్ఛ్చసనం వీనసః ప్రతతం తునః.

౨౬

సానునాసికవాదిత్వం పూతినాసశ్శిరోవ్యథా,

నాసికార్బుస్సులన నాసికార్బుదములను వాతాదిదోష లక్షణంబులచే వాని వానిభేదములను తెలిసికొనవలయును. నాసికార్బు నాశికార్బుడ రోగములయందు కడు గట్టముమీద శ్వాసమువెడలును. వీనసము ఎల్లప్పుడు కాసము ముక్కుతో మాటలాడుట నాసికాయందు దుర్గంధము తలనొప్పి యివి కలిగియుండును.

— ౨౦ యాప్యవీనసము. ౨౦ —

అష్టాదశానామి త్యేషాం యాపయేద్ధృష్ట లేపనమ్.

౨౭

వైనచెప్పిన పదునెనిమిది వీనసరోగములలో దుష్టవీనసమును రోగ మసాధ్యంబగుటవలన యాప్యంబుగనండును.

ఇది అష్టాంగహృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రమున

పందొమ్మిదవయధ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ రస్తు.

వింశాధ్యాయము.

అవ. నాసారోగవిజ్ఞానీయాధ్యాయ నిరూపణానంతరము వాని చికిత్సలను తెలియ పఱచుటకై నాసారోగ ప్రతిషేధాధ్యాయము చెప్పబడుచున్నది:—

నాసారోగ ప్రతిషేధాధ్యాయ ప్రారంభము.

సూ. అథాతో నాసారోగ ప్రతిషేధం వ్యాఖ్యాస్యమః,
ఇతి హ స్నాహురాత్రేయాదయో మహర్షయః.

నాసారోగవిజ్ఞానీయాధ్యాయ నిరూపణానంతరము నాసికాద్వారములందు జనించెడి పీనసాది రోగచికిత్సలను తెలియపఱచునట్టి నాసికారోగ ప్రతిషేధమును నీ యాధ్యాయమును వివరించెదము.

— శీతసారోగ సామాన్యచికిత్స. —

సర్వేషు పీనసేష్వాదా నివాతాగారగో భవేత్,

స్నేహనస్వేదవమనధూమగంఢూషధారణమ్.

వాసో గురూష్ణం శిరసస్సుఖనం పరివేష్టనమ్,

లఘ్వమలవణం స్నిగ్ధముష్ణం భోజనమద్రవమ్.

ధన్వమాంసగుడక్షీరచణక త్రికటూత్కటమ్,

యవగోధూమభూయిష్ఠం దధిదాడిమసాధితమ్.

బాలమూలకజో యూషః కుళుత్థోత్థచ్చ పూజితః,

కవోష్ణం దశమూలాంబు జీర్ణం వా వారుణీం పిబేత్.

జిఘ్రిచ్ఛోరక తర్కారీవచాజాజ్యపకుంచికాః,

పీనసారోగము లన్నిటియందును తొలుత రోగిని గాలిలేని గృహములో నుండు నటుల చేయవలయును. మఱియు వానికి స్నేహపానము స్వేదకర్మము ఐమనము ధూమ

పానము గంధూషధారణము వీనిని చేయించవలయును. గురువుగను ఉష్ణముగను నుండు పట్టుపస్త్రములు కాలవలు వీనిని శిరమునకు గట్టిగ చుట్టుకొనునటుల చేయవలయును. ఉష్ణ, పులుసు స్వల్పముగ చేర్చబడినదియు ఘృతాదిస్నేహములతోఁ గూడినదియు ద్రవముకానిదియు ఉష్ణముగనుండునదియు నైన భోజనము నిష్పించవలయును. జాంగల దేశమాంసము, బెల్లము, ఆవుపాలు, సెనగలు, త్రికటుకములు యివి అధికముగ చేర్చబడిన యవాన్నములను గోధూమాన్నములను పెరుగు దానిమ్మపండు వీనితోఁ బక్వము చేయబడిన కాకములను, లేతముల్లంగికట్టును ఉలవలకట్టును ఇష్పించవలయును. సుఖోష్ణముగనుండు దశమాలకషాయమునుగాని పాతదిగనుండు వాగుణియను మద్యమును గాని పానము చేయించవలయును. కనోరములు, తక్కులి, వస, జీలకఱ్ఱ, నల్లజీలకఱ్ఱ వీని నాఘ్రాణింపఁ జేయవలయును.

— ౨౭ పీనసరోగమునకు వ్యోషాదిగుటికలు. ౨౬ —

వ్యోషతాళీనచవికాత్తి త్తిడికాప్లు వేతసమ్. ౫

సాగ్నవృజాజీద్విపలికా త్వగేలాపత్రపాదికమ్,

జీర్ణాద్ధూడాత్తులాధేన పక్షేన వటకీకృతమ్. ౬

పీనసశ్వాసకాసఘ్నం రుచిస్వరకరం పరమ్,

త్రికటుకములు, తాళిసపత్రి, చవ్యము, చింతపండు, పుల్లపబ్బలి, చిత్రమాలము, జీలకఱ్ఱ యివి దినుసుకు రెండుపలములు. లవంగపట్ట, ఏలకలు, జాపత్రి యివి దినుసుకు ఒకపలము. వీనిని ఏబదిపలముల పాతబెల్లముతో పక్వముచేసి గుటికలు చేయవలయును. ఇది పీనసము, శ్వాసము, కాసము వీనిని పోఁగొట్టును. రుచిని పుట్టించును. కంఠస్వరమును చక్కపరచును.

— ౨౮ పీనసరోగమునందు ధూమపానము. ౨౭ —

శతాహ్వ త్వగ్బలామూలం శోభనాకై రండవిల్విజమ్. ౭

సారగ్వధం పిబేద్ధూమం వసాజ్యమడనాన్వితమ్,

అథవా సఘృతాక్ సక్తాక్ కృత్వా మల్లకసంపుటే. ౮

సదాప, లవంగపట్ట, చిట్టాముట్టి, దుండిలపువేళ్లు, ఆముదపుచెట్టువేళ్లు, మారేడు వేళ్లు, రేలవేళ్లు, క్రొవ్వ, ఆవునెయ్యి, మ్రంగపండు వీనిని నిప్పులోపైచి యాధూమమును పీల్చవలెను. లేక గుడ్డ సంపుటమునందు నేతితోడ సప్తవలను చేర్చి యాధూమమును పానము చేయించవలయును.

—ॐ పీనసరోగమునందు వర్జనీయములు. ॐ—

త్వజేత్స్నానం శుచం క్రోధం భృశం శయ్యాం హిమం జలమ్
పీనసరోగముగలవాడు శిరస్సానము, శోకము, కోపము, విశేషనిద్ర, శీతో-
కము వీనిని వర్జింపవలయును.

—ॐ వాతపీనసచికిత్స. ॐ—

విబేద్వాతప్రతిశ్యాయే సర్పిర్వాతఘ్నసాధితమ్.

ఫటుపంచకసిద్ధంవా విదార్యాదిగణేన వా,

స్వేదనస్యాదికాం కుర్యాత్ చికిత్సామర్దితోదితామ్.

వాతమువలన జనించిన పీనసరోగమునందు వాతహరములగు సన్నరాష్ట్రము మొదలయిన ద్రవ్యములతో పక్వము చేయబడిన ఘృతమునుగాని, లేక సైంధవలవణము మొదలగు నైదువిధములయిన లవణములతో పక్వము చేయబడిన ఘృతమునుగాని విదార్యాది గణద్రవ్యములతో పక్వముచేయబడిన ఘృతమును గాని పానము చేయించవలయును. అర్దితవాతమునకు చెప్పియుండు స్వేదము నస్యము మొదలగుచికిత్సలను చేయించవలయును.

—ॐ పిత్తజర క్షజపీనసరోగచికిత్స. ॐ—

పిత్తకోత్థయోః పేయం సర్పిర్గుధురక్తైశ్శృతమ్,

పరిషేకాన్ ప్రదేహం శ్చ శీతైః కుర్యీత శీతలాన్.

పిత్తమువలన జనించిన పీనసరోగమునందును రక్తమువలన కలిగిన పీనసరోగమునందును మధురద్రవ్యములతో పక్వముచేయబడిన ఘృతమును పానము చేయించవలయును. శీతపీర్వముగల ద్రవ్యములతో పరిషేకప్రదేహములను చేయించవలయును.

—ॐ పిత్తజాదిపీకసములకు నావనతైలము. ॐ—

ధవత్వక్తి ఫలాశ్యామాశ్రీపర్ణి యష్టి *బిష్వక్తైః,

క్షీరే దశగుణే తైలం నావనం సనిశైః పచేత్.

నువ్వులనూనె యొకభాగము దానికి పదింతలు ఆవుపాలు వీని నొకటిగచ్చే దానిలో చండ్రపట్ట, త్రిఫలములు, నల్లగుంధిపాల, తక్కుడ పీల్చనలెను. అతిమధురము, మారేడు, పసపు వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి కల్కముచేసి కలిపి తైలపాకవిధిగ పక్వముచేసి పిత్తజ రక్తజ పీనసరోగములయందు నస్యము చేయించవలయును.

—౧౭ కఫజపీనసచికిత్స ౧౭—

కఫజే లంఘనం లేపః శిరసో గౌరసర్వపైః,
సత్కారం వా ఘృతం పీత్వా వమేత్ప్రీష్టైస్తు నావనమ్. ౧౩
బస్తాంబునా పటువ్యోషవేల్లవత్సకజీరకైః,

కఫమువలన జనించిన పీనసరోగములకు లంఘనము వేయించవలయును. తెల్ల ఆవాలను నూరి శీరమునకు పట్టు వేయవలయును. ఆవునెయ్యిలో యనత్కారమును చేర్చి వమనము చేయించవలయును. త్రికటుకములు, సైంధవలవణము, వాయువిడంగములు, కొడిసెచిత్తులు, జీలకఱ్ఱ కీనిని గొత్తెమూత్రముతో నూరి నస్యముచేయించవలయును.

—౧౮ సన్నిపాతపీనసచికిత్స. ౧౮—

కటుతీత్యైర్గులైర్నైర్నైః కబలైస్సర్వజం జయేత్. ౧౪

సన్నిపాతమువలన జనించిన పీనసరోగమునకు కటువుగ తీక్ష్ణముగనుండు ఘృతమును, పానమునకును, నస్యమునకును, కబలగ్రహమునకును ఉపయోగించవలెను.

—౧౯ దుష్టపీనస శమనోపాయము ౧౯—

యత్కుక్రిమిక్రమం కుర్వ్యత్ యాపయేద్దుష్టపీనసమ్,

దుష్టపీనసరోగమునకు యత్కురోగ చికిత్సలు క్రిమిరోగచికిత్సలు చేయించిన తర్వాతమునకు మాత్రము శమనము నొందును. ఇది యావ్యంబగుటవలన నిశ్శేషముగ నివర్తింపనేరదు.

—౨౦ దుష్టపీనసహరణ్. ౨౦—

వ్యోషోరుబూకక్రిమిజిద్ధారుమాద్రీగజేంగుదమ్. ౧౫

వారాకబీజం త్రిపుతా సిద్ధార్థః పూతిమత్స్యకః,
అగ్నిమంథస్య పుష్పాణి పీలుశిగుఢలాని చ. ౧౬

అశ్వవిద్రసమూత్రాభ్యాం హస్తీమూత్రేణ చైకతః.

క్షౌమగర్భాం కృతాం వర్తిం ధూమంఘ్రాణాస్యతః విభేత్. ౧౭

త్రికటుకములు, ఆముదపుచిత్తులు, వాయువిడంగములు, దేవదారు, అతివస, ఔంగల్వకోష్ఠు, గారెపండు, వంగచిత్తులు, తెగడ, తెల్లవాలు, పూతిమత్స్యకము (అనఁగా క్రూనుగు), కూరనెల్లిపూలు, గోగుచిత్తులు, మునగచిత్తులు వీనిని గుట్టపు విష్ణునము గుట్టి

పుమాత్రము ఏనుగుమాత్రము వీనితోనూరి తెల్లపట్టుగుడ్డలోనుంచి వర్తిజేసి యావర్త
ధూమమును నోటిచేతను ముక్కుచేతను పీల్చునట్లు చేయించవలయును.

—ॐ త్వవధురోగచికిత్స. ॐ—

క్షువధౌ పుటపాకాశ్చ తీక్ష్ణః ప్రథమనం హితమ్,

క్షువధు (తుమ్మల) రోగమునందును, పుటపాకరోగమునందును తీక్ష్ణములగు
ద్రవ్యముల చూర్ణముజేసి నాసారంధ్రములచే పీలువవలెను.

—ॐ త్వవధురోగమునకునస్యము. ॐ—

శుంతీకుష్ఠకణావేల్ల ద్రాక్షాకల్పకషాయవత్. ౧౮

సాధితం తైలమాజ్యం వా నస్యం త్వవపుటప్రణత్,

శుంతి, చెంగలక్కోష్ఠ, పిప్పళ్లు, వాయువిడంగములు, ద్రాక్ష వీనికల్పకషాయ
ములలో నువ్వులనూ నెను గాని ఆవునేతిని గాని కలిపి పక్వముచేసి నస్యము చేయి
చిన త్వవ పుటపాకరోగములు హరించును.

—ॐ నాసాశోషరోగచికిత్స. ॐ—

నాసాశోషే బలాతైలం పానాదా భోజనం రసైః. ౧౯

స్నిగ్ధో ధూమస్తథా స్వేదో నాసానాహేఽవ్యయం విధిః,

నాసాశోషరోగమునందు బలాతైలమును పాననస్యాదులయం దుపయోగించవల
యును. మాంసరసముతో నాహారము నిష్పించవలయును. స్నిగ్ధమైన ధూమపాన స్వేద
కర్మలను చేయించవలయును. నాసానాహారోగమునందును ఈచికిత్సలనే చేయించ
వలయును.

—ॐ నాసాపాకాదిరోగచికిత్స. ॐ—

పాకే దీప్తా చ పిత్తఘ్నం తీక్ష్ణం నస్యాది సంస్రుతౌ. ౨౦

నాసాపాకము దీప్తి అను నీరోగములయందు పిత్తహరచికిత్సలను చేయించ
వలయును. నాసాప్రావమునందు తీక్ష్ణనస్యాదులను చేయించవలయును.

—ॐ పూతినాసాదిరోగచికిత్స. ॐ—

కఫవీనసవత్పూతినాసావీనసయోః క్రియా,

పూతినాస వీనసరోగములయందు కఫజవీనసమునకు చెప్పియుండు చికిత్సలను
చేయించవలయును.

—ॐ పూతినాసాదిరోగములకు నస్యము. ॐ—

లూక్షాకర్ణంజమరిచ వేల్లహింగుకణాగుడ్డైః. ౨౧

అవిమూత్రద్రుతైర్నస్యం కారయే ద్వమనే కృతే,

పైపూతినాన పీనసరోగములయందు పమనముచేయించి లక్ష్మ, క్రానుగు, మిరి యాలు, వాయువిడంగములు, ఇంగువ, పిప్పళ్లు, బెల్లము వీనిని మేకమూత్రముతోనూరి నస్యము చేయించవలయును.

—ॐ పూతినాసాదిరోగములకు శిగుబ్రీజాదినస్యతైలము. ॐ—

శిగుసింహీనికుంభానాం బీజైస్సవ్యోష్ణసైంధవైః. ౨౨

నవేల్ల సురసైస్త్వైలం నావనం పరమం హితమ్,

మునగవిత్తులు, వ్రాకుడువిత్తులు, దంతివిత్తులు, త్రికబుకములు, సైంధవలవ ణము, వాయువిడంగములు, తులసి వీనిని సమభాగములగ గ్రహించి నూరి నువ్వుల నూనెలో కలిపి పక్వముచేసి నస్యముచేయించిన పూతినాన పీనసరోగములుహరించును.

—ॐ పూయర క్తరోగచికిత్స. ॐ—

పూయర క్తే నవే కుర్యాద్రక్తపీనసవత్క్రియామ్. ౨౩

అతిప్రవృద్ధే నాడీవత్.

పూయర క్త రోగమపుడే జనించినదిగనుండిన రక్తపీనసమునకు చెప్పియుండు నటుల చికిత్సచేయవలయును. పైరోగము జనించి బహుకాలమై వృద్ధిజేరియుండిన నాడీప్రణమునకు చెప్పియుండు చికిత్సను చేయవలయును.

—ॐ నాసార్యోర్బుదచికిత్స. ॐ—

దగ్ధేష్వరోర్బుదేషు చ,

నికుంభకుంభసింధూత్థమనోహ్వలవణాగ్నికైః. ౨౪

కల్మిషైర్నైతమధ్వక్తాం ఘృణే వర్తిం ప్రవేశయేత్,

శిగ్రాద్విదినాననం చాత్ర పూతినాసోఽపి తం భజేత్. ౨౫

నాసార్యస్సరోగములందును నాసార్యుదరోగములయందును దాహకర్మను చేయించి దంతివేళ్లు, తెల్లతెగడ, సైంధవలవణము, మణికిల, హరిద్రళము, పిప్పళ్లు, చిత్రమాలము అనువానిని నూరి వర్తిచేసి నెయ్యి, తేనె వీనిలో తడిపి నాసికాద్వార ములయందు ప్రవేశింపజేయవలయును. పూతినాసరోగముగలవానికిని శిగ్రాద్విదినస్య మును చేయించవలయును.

ఇది అష్టాంగహృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రమున

ఇరువదియవయధ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ రస్తు.

ఏకవింశాధ్యాయము.

అవ. నాసారోగ ప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము ముఖరోగములను తెలియపఱచునట్టి ముఖరోగ విజ్ఞానీయాధ్యాయము చెప్పబడుచున్నయది:—

ముఖరోగ విజ్ఞానీయాధ్యాయ ప్రారంభము.

సూ. అథాతో ముఖరోగవిజ్ఞానం వ్యాఖ్యాన్యాయమః,

ఇతి హ స్సావలరాత్రేయాదయో మహర్షయః.

నాసారోగ ప్రతిషేధాధ్యాయము చెప్పినపిదప ముఖములో (అనగా నోటిలో) జనించు రోగములను తెలియపఱచునట్టి ముఖరోగవిజ్ఞాన మను నీయాధ్యాయమును వివరించెదము.

ముఖమనః—“ఓష్ఠపద్మతి ప్రాక్కాకలకాన్మఖమ్” అను ప్రమాణమునుబట్టి పెదవులు మొదలు కుత్తుక కంఠమువరకుంగల అవయవమునకు ముఖమనిపేరు. అట్టి ముఖమున పెదవులు దంతములు దంతమూలములు తావులు మున్నగు నవయవములం గల్గు రోగములు ముఖరోగములు. అట్టిరోగము లీయాధ్యాయమున వేరువేరులక్షణములతో వివరింపబడును.

—● ముఖరోగోత్పత్తికారణము. ●—

మత్స్యమాహిషవారాహాపిశితామకమూలకమ్,

మాషసూపదధిక్షీరసూ క్షేతురసఘాతమ్.

అవాక్చయ్యం చ భజతో ద్విషతో దంతధావనమ్,

ధూమచ్ఛర్దనగంఢూపానుచితం చ సిరావ్యధమ్.

క్రుద్ధాః శ్లేష్మోల్బణా దోషాః కుర్వంత్యంతర్గుభే గదాః,

మత్స్యములు ఎనుము పంది వీనిమాంసములు, పచ్చిముల్లంగి ఉద్దిపప్స పెరుగు పాలు కలి చేయబడినమాషము చెఱుకురసము ఖండకర్కర వీనిని భుజించువారు

గను బోర్ల పరుండువారుగను దంతధావనమును చేయనివారుగను ధూమపానము విమనకర్మ గంఢూపము సిరావేదము వీనిని చేయించుకొనకయుండువారుగను ఉండుమనుజు

అను వాతాదిదోషములు కుపితంబులై శ్లేష్మోద్ధిక్యముతోగూడి నోటిలోపల పలుతెఱంగు

లైన రోగములను కలుగజేయును. ముఖరోగములలో ఓష్ఠజరోగములు పదునొకండు.
అందు:--

—౨౭ ఖండాష్టరోగలక్షణము. ౨౭—

తత్ర ఖండాష్ట ఇత్యుక్తో వా తేనోష్ఠో ద్విధా కృతః. 3

వాతము పెదవులనడుచు రెండుగాచీల్చును. ఇది ఖండాష్టరోగమునబడును.

—౨౮ వాతజ్వారోగలక్షణము. ౨౮—

ఓష్ఠకోపే తు పవనాత్ స్తస్యై వోష్ఠౌ మహారుజా,
దార్యే తే పరిపాక్యే తే పరుషానితకర్కశౌ. ౪

వాతమువలన ఓష్ఠకోపమును రోగము జనించును. దీనియందు పెదవులు స్తబ్ధము గను మిక్కిలి నొప్పితో గూడినవిగను రూక్షగను నల్లగను కఠినముగను చీల్చబడినటుల మితిలేనినొప్పితో గూడినదిగను అగును.

—౨౯ పిత్తజ్వారోగలక్షణము. ౨౯—

పిత్తాత్తీక్ష్ణాసహా పీతౌ సర్వ పాకృతిభి శ్చితౌ,
పిటకాభి ర్గృహణ్లేదావాశుపాకౌ.

పిత్తమువలన పెదవులు కారముగల వస్తువులను సహించునందునవిగను చునువు వర్ణము కలవిగను ఆ వాలవంటి పిటకలతో వ్యాపించినవిగను అధికస్రావముతో గూడినవి గను శీఘ్రముగ పాకము జెందునవిగను అగును.

—౩౦ కఫజ్వారోగలక్షణము. ౩౦—

కఫాత్పునః. ౫

శీతాసహా గురూ శూనౌ సవర్ణ పిటికాచితౌ,

కఫమువలన పెదవులు శీతవస్తువులను సహించునందునవిగను బరువుగను ఉబ్బినవి గను పెదవులతో సమానవర్ణముగల పిటకలు గలవిగను అగును.

—౩౧ సన్నిపాతజ్వారోగలక్షణము. ౩౧—

సన్నిపాతా దనేకాభా దుర్గంధస్రావపిచ్ఛితౌ. ౬

అకస్మాన్సానసంశూనరుజౌ విషమపాకినౌ,

సన్నిపాతమువలన జనించిన ఓష్ఠరోగమునందు పెదవులు నానావర్ణములుగల పిటకలతో నిండియుండునవిగను దుర్గంధస్రావము కలవిగను జీగటగనుండు నవిగను అకస్మాత్తుగ వాడుట ఉబ్బుట నొప్పి వీనితో గూడినవిగను విషమమైన వ్రణములు కలవిగను అగును.

—ॐ రక్తజౌష్ఠిరోగలక్షణము. ౭—

రక్తోవస్పృష్టై రుధిరం స్రవతశ్శీణితప్రభౌ.

2

ఖడ్జూరసదృశం చా త్ర క్షీణే రక్తే ర్బుధం భవేత్,

రక్తదోషముచే పెదవులు రక్తస్రావముతోఁ గూడినవిగను రక్తమువలె నెటువు వర్ణము గలవిగను అగును. రక్తము క్షీణించినచో ఖడ్జూరపుపండువంటి యాకారముగల అర్బుదము పెదవులయందు జనించును.

—ॐ మాంసజౌష్ఠిరోగలక్షణము. ౮—

మాంసపిండోపమా మాంసా

తస్యైతాం మూర్ఖత్క్రిమీక్రమాత్.

౪

మాంసదోషముచే పెదవులు మాంసపిండమువంటి యాకారముగలవిగను క్రిములు విశేషముగ వృద్ధిజెంది యుండునవిగను అగును.

—ॐ మేదోజౌష్ఠిరోగలక్షణము. ౯—

తైలాభిశ్చయధుక్లేదా సకండ్వౌ మేదసా మృదూ,

మేదోదోషమువలన పెదవులు నువ్వులనూ నెవంటి కాంతిగలవిగను వాపు దురద స్రావము వీనితోఁగూడినవిగను మృదువుగను తగును.

—ॐ క్షతజౌష్ఠిరోగలక్షణము. ౧౦—

క్షతజావనదీర్ఘే తే పాశ్చ్యే తే చాసకృత్ప్వనః.

౯

గ్రథితౌ చ పునస్సస్యైతాం కంఢాలా దశనచ్ఛదాః,

గాయమువలన పెదవులు చీల్చఁబడినటులను పలుమారు బద్దలుచేయఁబడినటులను గడ్డలు కట్టియుండునవిగను దురదతోఁ గూడినవిగను అగును.

—ॐ జలార్బుదరోగలక్షణము. ౧౧—

జలబుద్బుదవద్వాతకఘాదోష్ఠే జలార్బుదమ్.

౧౦

వాతకఫములవలన నీరుబుగ్గనంటి యాకారముగల జలార్బుదమును రోగము పెదవులయందు కలుగును. ఇటుల పదునొకండు రోగములు పెదవులయందు జనించును.

—ॐ గండాలజీరోగలక్షణము. ౧౨—

గండాలజీ స్థిరశ్శోఘో గంఢేదాహజ్వరాన్వితః,

మంట జ్వరము వీనితోఁగూడినదియు స్థిరముగనుండునదియునగు వాపు చెక్కిల్ల యందు జనించును. ఇది గండాలజి యనఁబడును. ఇది యొకటి గంఢస్థానమున జనించు ముఖరోగము.

దంతరోగములు. పది. అందు:—

—౧౦ శీతదంతరోగలక్షణము. ౧౦—

వాతాదుష్టసహా దంతాశ్శీతస్పర్శ్యాధికవ్యధాః.

౧౧

దాల్యంత ఇవ శూలేన శీతాఖ్యో దాలనశ్చ సః,

వాతముచే దంతములు ఉష్ణస్పర్శను సహించునవిగను శీతస్పర్శమువలన అధికోప
వ్రణములు గలదిగను చీల్చబడినటుల మిక్కిలి శూలగలదిగను అగును. ఇది శీతదంత
మనియు దాళనమనియు చెప్పబడును.

—౧౧ దంతహర్ష రోగలక్షణము. ౧౧—

దంతహర్షే ప్రవాతాప్లుశీతభక్ష్యక్షమా ద్వీజాః

౧౨

భవం త్యమ్లాశనేనైవ సరుజాశ్చలితా ఇవ,

దంతములు పెనుగాలి స్పర్శము నోర్చుకుండునవిగ పుల్లగను చల్లగను ఉండువస్తు
వుల భక్షణమును సహించునవిగ పుల్లనివస్తువులను భుజించుటవలన నొప్పితోగూడి
చలించునటులండునవిగ నుండును. ఇది దంతహర్ష రోగ మనబడును.

—౧౨ దంతభేదరోగలక్షణము. ౧౨—

దంతభేదే ద్వీజాస్తోదభేదరుక్పృటనాన్వితాః.

౧౩

పండ్లయందు పోట్లు బద్దలుచేయబడినటుల వేదన నొప్పి వగుల్లు ఇవి కలు
గును. ఇది దంత భేదమనబడును.

—౧౩ దంతచాలనరోగలక్షణము. ౧౩—

చాలశ్చలద్భిర్దశనై ర్భక్షణాదధికవ్యధైః,

దంతచాలనమనురోగమునందు దంతములు చలించుచుండును. ఆహారాదులను
భుజించుటవలన దంతములయందు అధికపీడకలుగును.

—౧౪ కరాళరోగలక్షణము. ౧౪—

కరాళస్సుక రాళానాం దశనానాం సముద్భవః.

౧౪

కరాళరోగమునందు వికారముగను క్రొత్తగను దంతములు జనించును.

—౧౫ అధిదంతరోగలక్షణము. ౧౫—

దంతాధికోఽధిదంతాఖ్య స్స చోక్తః ఖలు వర్ధనః,

జాయతే జాయమానేఽతిరుద్ధాతే తత్త్ర శామ్యతి.

౧౫

అధిదంతమును రోగమునందు దంతము లధికముగ జనించును. అవి జనించునపుడు దంతములయందు మిక్కిలి శూలకలిగి జనించినతోడనే శమించును. ఇది వర్షరోగమని యు అధిదంతమునియుఁ జెప్పఁబడును.

—ॐ దంతశర్కరారోగలక్షణము. ౧౬—

అథావనాస్సలో దంతే కఫో వా వాతశోషితః,

పూతిగంధః స్థిరీభూతశ్చర్కరా సోఽపుష్పేషీతః.

౧౬

దంతధావనము చేయునడుటవలన దంతములయందలి మలముగాని కఫముగాని వాతముచే శోషింపఁబడి దుర్గంధయు క్తంబై గట్టిగనగును. దీనికి చికిత్సచేయకుండిన యది శర్కరారోగముగ నగును.

—ॐ కపాలికారోగలక్షణము. ౧౭—

శాతయత్యణుశో దంతాత్కపాలాని కపాలికా,

కపాలికయును దంతరోగమునందు దంతమునందుండి అణుపులవలె కొంచెకొంచె ముగ కపాలములు (పంటిచెక్కలు) ఊడును.

—ॐ శ్యానిరోగలక్షణము. ౧౮—

శ్యావశ్యాన్యవత్ప్రమాయాతా రక్తపిత్తానితైర్ద్విజాః.

౧౮

రక్తపిత్తవాతములచే దంతములు శ్యావవర్ణమును జెందును. ఇది శ్యావదంతరోగ మనఁబడును.

—ॐ క్రిమిదంతరోగలక్షణము. ౧౯—

సమూలం దంతమాశ్రిత్స దోషైరుల్బణమారుతైః,

శోషితే మజ్జి సుషిరే దంతేఽన్నమలపూరితే.

౧౯

పూతిత్వా త్క్రిమయస్సూత్సా జాయంతే జాయతే తతః,

అహేతు తీవ్రాన్రిశమస్ససంరంభోఽసితశ్చలః.

౧౯

ప్రభూతపూయరక్తస్తు స చోక్తః క్రిమిదంతకః,

వాతాధిక్యముతోగూడియుండు దోషములు దంతమూలములను దంతములను ఆశ్రయించి అచటనుండుముజ్జను శోషింపఁజేయును. అందువలన దంతములయందు ద్వారములు కలుగును. ఆద్వారములయం దన్నమలములు నిండి దుర్గంధయు క్తముగ నగుట వలన సందతినూత్ముంబులైన క్రిములు జనించును. అందువలన కారణము లేకయే దంత ములయందు మిక్కిలి యుష్మద్రవములు జనించి యకస్మాత్తుగ శమించును. మఱియు నొప్పి

తోఁ గూడినదిగను నల్లగను చంచలముగను చీము రక్తము స్రవించునదిగను నగును.
ఇది శ్రీమదంతరోగమని చెప్పబడును. ఇటుల దంతరోగములు పది చెప్పబడినవి.

దంతమాంసాశ్రయరోగములు పదిమూఁడు. అందుః—

❧ శీతాదరోగలక్షణము. ❧

శ్లేష్మరక్తేన పూతీని వహంత్యస్తమహేతుకమ్. ౨౦

శీర్ఘంతే దంతమాంసాని మృదుక్లిన్నానితాని చ,

శీతాదోఽసా.

శ్లేష్మరక్తమువలన దంతమాంసములు దుర్గంధయుక్తముగను కారణములేకయే
రక్తమును స్రవింపజేయునదిగను మృదువుగను క్లేదయుక్తముగను నల్లగను నగును. మఱి
యు దంతములు రాలిపడును. ఇది శీతాదమని చెప్పబడును.

❧ ఉపశుశరోగలక్షణము. ❧

ఉపశుశః పాకః పితృస్పగుద్భవః. ౨౧

దంతమాంసాని దహ్యంతే రక్తాన్యత్తేధవంత్యతః,

కంఢూమంతి స్రవంత్యస్తమాధ్నాయంతే స్రుజి స్థితే. ౨౨

చలా మందరుజో దంతాః పూతివక్త్రం చ జాయతే,

పిత్తరక్తముచే దంతమాంసములయందు పాకము (అనఁగా ప్రణామ) జనించును.
దీనికి ఉపశుశమని పేరు. దీనియందు దంతమాంసములు మంటకలవిగను రక్తవర్ణములు
గను పొడవుగను, దురదరక్తస్రావము కలవిగను నగును. రక్తము స్రవించుచుండిన పైదం
తమాంసము లుబ్బును. దంతములు చలించునవిగ కొంచెము నొప్పితోఁగూడినవిగ నగును.
నోటియందు దుర్గంధము జనించును.

❧ దంతపుష్పటరోగలక్షణము. ❧

దంతయోస్త్రిమ వా శోఘో బదరాస్థినిభో ఘనః. ౨౩

కఫాస్రాత్తీవ రుక్మీమృం పచ్యతే దంతపుష్పటః,

రెండు లేక మూఁడు దంతములయందు రేగుపండుతో సమానముగను గట్టిగను
మిక్కిలి నొప్పితోఁగూడినదిగను ఉండు వాపు శ్లేష్మరక్తమువలన జనించి శీఘ్రముగ
పాకమును జెంగును. దీనికి దంతపుష్పటమని పేరు.

❧ దంతవిద్రగిరోగలక్షణము. ❧

దంతమాంసే మలై సాన్తైర్బాహ్యంతశ్చయధుగ్గురః. ౨౪

సరుద్దాహస్సువేద్భిన్నః పూయాన్త్రం దంతవిద్రగః,

రక్తముతో గూడియుండు వాతాది దోషత్రయంబులచే దంతమాంసమున బాహ్యభ్యంతరములయందు పెద్దదియు చాల మంట పీనితో గూడినదియు వైనవాపు జనించును. ఇది పగిలినయెడల దానినుండి దుర్గంధయు క్తమైన చీము రక్తము స్రవించును. ఇది దంతవిద్రుధి యని చెప్పబడును.

— ౨౭ సుషిరరోగలక్షణము. ౨౭ —

శ్వేయధుర్దంతమూలేషు రుజావాక్ పిత్తరక్తజః.

— ౨౮

లాలాస్రావీన సుషిరో దంతమాంసప్రశ్లాతనః.

దంతమాలములయందు పిత్తరక్తముచే సుషిరమునుపేరు గలవాపు కలుగును. ఆ రోగమునందు దంతమాలములో నొప్పి కలుగును. జొల్లుకారును. ఇది దంతమాంసముల నూడిపడునటుల జేయును.

— ౨౯ మహాసుషిరరోగలక్షణము. ౨౯ —

ససన్నిపాతజ్వరవాక్ సపూయరుధిరస్మృతిః.

— ౩౦

మహాసుషిర ఇత్యక్తో విశీర్ణద్విజబంధనః,

పిత్తరక్తముచే సన్నిపాతజ్వరముతో గూడినదిగ రక్తము చీము పీనిని స్రవించజేయునదిగనుండు మహాసుషిర మనువాపు దంతమాలములయందు జనించును. దంతబంధములను చెఱుచును.

— ౩౧ అధిమాంసరోగలక్షణము. ౩౧ —

దంతాంతే కీలవచ్చోభో హనుకర్ణరుజాకరః.

— ౩౨

ప్రతిహంత్యభ్యవహృతిం క్లేష్మణా సోఽధిమాంసకః,

క్లేష్మదోషముచే దవడలు చెవులు పీనియందు విశేషముగ నొప్పిని గలుగజేయునట్టి శంకువలె నుండువాపు దంతమగ్ధభాగంబున జనించును. ఇందువలన ఆహారమును భుజించుటకు పీలుపడదు. దీనిని అధిమాంసకమని చెప్పుదురు.

— ౩౩ విదగ్భరోగలక్షణము. ౩౩ —

ఘృష్టేషు దంతమాంసేషు సంరంభో జాయతే మహాక్.

— ౩౪

యుస్మింశ్చలంతి దంతాశ్చ న విదరోభీఽభిఘాతజః,

దంతకాష్టాదులచే దంతములను గట్టిగ తోమికొనుటవలన దంతమాంసమునందు అభిఘాతము కలుగును. దానిచే మిక్కిలి నొప్పితో గూడిన వాపుకలిగి దంతములను చలంపజేయును. దీనికి విదగ్భమను పేరుగలదు.

— ౧౭ గతిరోగలక్షణము ౧౭ —

దంతమాంసాశ్రితా రోగా యస్సాధ్యానప్యపేక్షతే. ౨౯

అంతస్తస్యాస్తవ దోషస్సాక్షాం సంజనయేద్ధతమ్,

పూయం ముహుస్సాస్తవతి త్వజ్ఞాంసాస్థిప్రభేదినీ. ౩౦

తాః పునః పంచవిజ్ఞేయా లక్షణై స్వైర్యథోదితైః,

దంతమాంసములయందు జనించి యుండు రోగములు సుఖసాధ్యములంగ నుండి నను వానికిఁ దగిన చికిత్సజేయక యుపేక్షించినచో నాదోషము దంతమాంసమునకు లో ప్రదేశమునఁ బ్రవేశించి నూత్నమైన రంధ్రములను కలుగఁజేయును. దానినుండి పలు మారు చిము ప్రవించును. దంతమాంసాదులను పగులగొట్టును. దీనిని గతిరోగమని వచింతురు. ఇది అయిదువిధములుగ నుండును. వానిలక్షణములను వాతాదిదోషములచే తెలిసికొనవలయును. ఇటుల పదిమూఁడురోగములు దంతమూలములయందు జనించును.

జిహ్వోగతిరోగము లారు. అందు:—

— ౧౮ వాతజిహ్వోగలక్షణము. ౧౮ —

శాకపత్రఖిరా నుప్తా స్ఫుటితా వాతదూషితాః. ౩౧

జిహ్వ-

వాతముచే దూషింపఁబడిన నాలుక. లేకాకువలె కఠినస్పర్శము గలదిగను రసజ్ఞానహీనముగను పగిలినదిగను ఉండును.

— ౧౯ పిత్తజిహ్వోగలక్షణము. ౧౯ —

పిత్తాత్పదాహోషా రక్తైర్వాంసాంకురైశ్చితా,

పిత్తముచే దూషింపఁబడిన నాలుకయందు మిక్కిలి తాపము మంట కలుగును. పిత్తగనుండు మాంసాంకురములతో నిండియుండును.

— ౨౦ కఫజిహ్వోగలక్షణము. ౨౦ —

శాల్మలీకంటకాభైస్తు కఢేన బహుళా గురుః. ౩౨

కఫదూషితమైన నాలుక బూరుగముండ్లవలె నుండు మాంసాంకురములతో వ్యాఘ్రముగ గురుత్వము గలదిగ నుండును.

— ౨౧ అలసరోగలక్షణము. ౨౧ —

కఫపిత్తా దధశ్శోఫో జిహ్వస్తంభకృదున్నతః,

మత్స్యగంధిర్భవేత్పక్వసోలసో మాంసశాతనః. ౩౩

కఫపిత్తమువలన నాలుక క్రిందిభాగమునందు పొడవుగ నాలుకను స్తంభింపఁ యునదిగనుండు జిహ్వలన మనువాపు జనించును. ఇది పండినచో దీనియందు మత్స్య

ముతో తుల్యమైన దుర్గంధము కలుగును. ఇది నాలుకయందలి మాంసము నూడిపడునట్లు లక్షణము.

❧ అధిజిహ్వరోగలక్షణము. ❧

ప్రబంధనేఽధో జిహ్వయాశ్శోభో జిహ్వగ్రనన్నిభః,
సాంకురః కఫపిత్తాస్తై ర్దాలోపాస్తంభవాన్ ఖరః. 38

అధిజిహ్వస్పరుక్మంతూర్వాక్యాహరవిఘాతకృత్,

జిహ్వమాలమున నాలుకకు క్రిందిభాగమునందు నాలుకకొనతో సమానమైన దియు మాంసాంకురములు కలదియు జొల్లు, శూల, దురద, మంట, స్తబ్ధత్వము, కఠిన స్పర్శము యివి కలదియునైన అధిజిహ్వ యనువాపు కఫపిత్తరక్తములచే జనించును. ఇయ్యది సంభాషణము ఆహారము వీనిని ప్రతిబంధించును.

❧ ఉపజిహ్వరోగలక్షణము. ❧

తాదృగేవోపజిహ్వస్తు జిహ్వయా ఉపరి స్థితః. 39

నాలుకకు పైభాగమున అధిజిహ్వరోగమునకు చెప్పియుండు లక్షణములు గలవాపు జనించును. ఇది ఉపజిహ్వరోగ మనబడును. ఇట్లు ఆరురోగములు నాలుకయందు పుట్టును.

తాలుగతరోగము తెనిమిది. అందు:—

❧ తాలుపిటకారోగలక్షణము. ❧

తాలుమాంసేఽనిలాద్ధుష్టే పిటికాస్పరుజః ఖరాః,

బహ్వోఽఘనాఃప్రావయుక్తాస్తాస్తాలుపిటికాఃస్ఫృతాః. 31

లోదవుడ మాంసము వాతముచే దూషింపబడి నొప్పి కఠినస్పర్శము గట్టిగనుండు ప్రావము వీనితో గూడినవిగనుండు అనేకపిటకలుగల తాలుపిటకారోగము లోదవడ మాంసమునందు జనించును.

❧ గళశుండికారోగలక్షణము. ❧

తాలుమూలే కఫాత్సాస్రాస్థత్స్యవస్తినిభో మృదుః,

ప్రలంబః పిచ్చిలశ్శోభో నాసయా హరమిరయన్. 32

కంఠోపరోధ తృట్కూసవమిక్ష్మద్దళశుండికా,

రక్తముతో గూడిన శ్లేష్మమువలన లోదాడ మూలప్రచేకమునందు మత్స్యము యొక్క మత్స్యమును వస్తినిభోలే సమానముగ ప్రేలాడుచుండునదిగ జిగటగ మృదువుగనుండు గళశుండిక యనువాపు జనించును. ఇది భుజించిన యాహారములను ముక్కు

ద్వారమునుండి బైటికి త్రోయును. ఈరోగము కలవానికి గొం తడచికొనును. దప్పి, దగ్గు, వాంతియు కలుగును.

❧ తాలుసంహతిరోగలక్షణము. ❧

తాలుమధ్యే నిరుజ్జాంసం సంహతం తాలుసంహతిః. ౩౮

శ్లేష్మరక్తములవలన లోదొడ మధ్యప్రదేశమున నొప్పిలేని మాంససింహము జనించును. ఇది తాలుసంహతి యని చెప్పబడును.

❧ తాల్యర్బుదరోగలక్షణము. ❧

పద్మాకృతిస్తాలుమధ్యే రక్తాశ్శ్యయధురర్బుదమ్,

దుష్టరక్తమువలన లోదొడ మధ్యమునందు తామరపువ్వునంటి యాకారముగల ఆర్బుద మనువాపు జనించును.

❧ కచ్చపతాలుపుష్పటరోగలక్షణములు. ❧

కచ్చపః కచ్చపాకార శ్చిరవృద్ధిః కఫాదరుక్. ౩౯

కోలాభశ్లేష్మమేదోభ్యాం పుష్పటో నీరుజః స్థిరః,

దుష్టమైన కఫమువలన లోదొడనుండు తాబేటి యాకారము గలదియు ఉపద్రవము లేనిదియు చిరకాలముమీఁద వృద్ధిజెందునదియునైన తాలుకచ్చప మను వాపుజనించును. దుష్టంబులైన శ్లేష్మ మేదస్సులవలన రేగుపండువలె నుండునదియు స్థిరముగ నుండునదియు నొప్పిలేనిదియునగు పుష్పట మనువాపు జనించును.

❧ తాలుపాకరోగలక్షణము. ❧

పిత్తేన పాకః పాకాఖ్యః పూయాస్రావీ మహారుజః. ౪౦

దుష్టముగ నుండు పిత్తముచే లోదొడయందు చీమును స్రవింపఁజేయునదియు అధికముగ నుపద్రవములతోఁ గూడినదియునైన పాకము (అనఁగా వ్రణము) జనించును. ఇది తాలుపాక మనఁబడును.

❧ తాలుశోషరోగలక్షణము. ❧

వాతపిత్తజ్వరాయూసైస్తాలుశోషస్తదాహ్వయః,

వాతపిత్తజ్వరము, ఆయాసము వీనిచే లోదొడ ద్రవము లేకుండును. ఇది తాలుశోష మనఁబడును. ఇటుల ఎనిమిదిరోగములు తాలుప్రదేశమున జనించును.

గళరోగములు పదునెనిమిది. అందు:—

—ॐ రోహిణీరోగలక్షణము. ౧౯—

జిహ్వప్రబంధజాః కంఠే దారుణా మార్గరోధినః.

౪౧

మాంసాంకురాశ్శీఘ్రచయా రోహిణీ శీఘ్రకాఢిణీ,

కంఠప్రదేశమునందలి జిహ్వమూలములో దారుణమైన మాంసాంకురములు జనించి యవి శీఘ్రముగ నృద్ధిజేంది కంఠమార్గము నడ్డగించును. ఇది రోహిణీరోగమని చెప్పబడును. శీఘ్రముగ రోగిని జంపును.

—ॐ వాతజరోహిణీరోగలక్షణము. ౨౦—

కంఠాశ్శశోమశ్చద్వాతాత్సహనుశ్రోత్రరుక్మరీ.

౪౨

వాతమువలన జనించిన రోహిణీరోగమునందు కంఠము నోరు యెండిపోవును. చెక్కిల్లు, చెవులు వీనియందు శూలకలుగును.

—ॐ పిత్తజరోహిణీరోగలక్షణము. ౨౧—

పిత్తా జ్వరోపాత్మణ్మహాకంఠధూమాయనాన్వితా,

క్షీప్రజాక్షీప్రపాకాతిరాగిణీ స్ఫుర్భనాసహః.

౪౩

పిత్తమువలన జనించిన రోహిణీరోగమునందు జ్వరము, తాపము, దప్పి, మూర్ఛ, కంఠమునందు పొగవెడలన ట్లుపద్రవము శూల మిక్కిలి యెరుపువర్ణము ఇవి కలుగును. శీఘ్రముగ జనించి పాకమును జేందును. స్ఫుర్భమును సహించకుండును.

—ॐ కఫజరోహిణీరోగలక్షణము. ౨౨—

కఫేన విచ్ఛిల్లా సాండుః-

దుష్టకఫముచే జనించిన రోహిణీరోగము జిగటగ తెలుపువర్ణముగ నుండును.

—ॐ రక్తజరోహిణీరోగలక్షణము. ౨౩—

అస్థజా స్ఫోటకాచితా,

తప్తాంగారనిభా కర్ణరుక్మరీ పిత్తజాకృతీ.

౪౪

దుష్టరక్తముచే జనించిన రోహిణీరోగము పిటకలతో వ్యాప్తంబుగ జ్వలింపుచుండు కొఱవితో సమానవర్ణముగలదిగ చెవులలో నొప్పిని కలగఁజేయునదిగ నుండును. మఱియు దీనియందు పిత్తజరోహిణీకి చెప్పియుండు లక్షణములును కలుగును.

— ౭౭ సన్నిపాతజరోహిణీరోగలక్షణము. ౭౭ —

గంభీరపాకా నిచయాత్పర్వలింగసమన్వితా,

సన్నిపాతమువలన జనించిన రోహిణీరోగము గంభీరపాకము గలదిగ వాతాదిరోహిణీ రోగములకు పేరువేర చెప్పియుండు లక్షణము లన్నిటితోగూడినదిగ నుండును,

— ౭౮ కంఠశాలూకలక్షణము. ౭౮ —

దోషైః కఫోల్బణైశ్చోస్థిః కోలవద్గ్రథితోన్నతః.

౮౫

శూకకంటకవత్కంఠే శాలూరో మార్గరోధనః,

కపాధిక్యముతో గూడియుండు వాతాది దోషములచే కంఠమునందు రేగుపండంత ప్రమాణముగలదిగ నుంటగట్టి యుండునదిగ పొడవుగ నరిముండ్లవలె కంఠమార్గము నడ్డ గించునదిగనుండు కంఠశాలూకమును వాపు జనించును.

— ౭౯ బృందరోగలక్షణము. ౭౯ —

బృందో వృత్తోన్నతో దాహజ్వరకృద్గళపార్శ్వగః.

౮౬

కఫాధిక్యముతో గూడియుండు వాతాదిదోషముల వలన గొంతుకు ప్రక్కన గుండ్రముగ పొడవుగనుండు వాపు జనించును. ఇది బృందమని పఱింగును. సర్వాంగ తాపము జ్వరము వీనిని కలుగజేయును.

— ౮౦ తుండికేరికాలక్షణము. ౮౦ —

హనుసంధ్యాశ్రితః కంఠే కారాస్పీఫలనన్నిభః,

పిచ్చిలో మందరుక్కోఫః కఠినస్తుండికేరికా.

౮౭

కంఠమున చెక్కిళ్లసంధి ప్రదేశమునందు పత్తివిత్తులతో సమానాకారము గలదిగ జిగటగ కొంచెము నొప్పిగలదిగ గట్టిగనుండు తుండికేరికాయను వాపు జనించును.

— ౮౧ గళౌఘరోగలక్షణము. ౮౧ —

బాహ్యంతశ్శ్చయఘ్నోరో గళమార్గార్గరోపమః,

గళౌఘో మూర్ధగురుతా తంద్రాలాలాజ్వరప్రదః.

౮౮

కంఠమున బాహ్యంతరములయందు దారుణమును కంఠమార్గమును గడియవలె నడ్డగించునదిగయు నైన వాపు జనించును. ఇది గళౌఘరోగమని చెప్పబడును, దీని యందు శిరోగురుత్వము, తంద్ర, జొల్లు, జ్వరము కలుగును.

— ౮౨ వలయరోగలక్షణము. ౮౨ —

వలయం నాతిరుక్కోఫస్తద్వదేవాయతోన్నతః,

స్వల్పశూలతో గూడినదిగ పొడవుగ నిడువుగ నుండు వలయమును వాపు కంఠమునందు జనించును. గళోఘమునకు చెప్పియుండు నుపద్రవములతో గూడియుండును.

— ౧౭ గళాయుగరోగలక్షణము. —

మాంసకీలో గళే దోమై రేకోఽనేకోఽథ వాఽల్పరుక్. ౪౯
కృచ్ఛో చాచ్చిసాభ్యవహృతిః పృథుమూలో గళాయుకః,
దుష్టంబులైన వాతాదిదోషములచే స్వల్పశూలతో గూడియుండు మాంసాంకురముకట్టియైనను, తేక అనేకములైన మాంసాంకురము లైనను కంఠప్రదేశమున జనించును. ఇది ఆఘోభాగమున లావుగనుండును. ఈరోగమునందు ఒహుకప్తముచే శ్వాసము వెడలును. ఒహుకప్తము మీఁద ఆహారము లోనికిఁబోవును. ఈరోగమునకు గళాయుకమును నామముకలదు.

— ౧౮ శతఘ్నీరోగలక్షణము. —

భూరిమాంసాంకురవృతా తీవ్రతృష్ణ్యైర్మూర్ధరుక్. ౫౦
శతఘ్నీనిచితా వర్తిశ్యతఘ్నీవాఽతిరుక్కురీ,
అనేక మాంసాంకురములతో వ్యాపించినదిగ బారుమైన దప్పి, జ్వరము, తలనొప్పి వీనిని కలుగఁజేయునదిగ నుండు వర్తి (అనఁగా వాపు) కంఠమునందు జనించును. ఇది శతఘ్నీయను పేరంబుఁగలుగును. సన్నిసాతమువలన జనించును. శతఘ్నీ (ఫిరంగి) శస్త్రముచండంబున మిక్కిలి యుపద్రవమును కలుగఁజేయును.

— ౧౯ కంఠవిద్రుధిరోగలక్షణము. —

వ్యాప్తసర్వగళశ్శీఘ్రజన్మపాకో మహారుజః. ౫౧
పూతిపూయనిభస్రావీ శ్వయధుర్గళవిద్రుధిః,
జనించిన తత్క్షణంబున పాకమును జెంది అధికోపద్రవములతో కంఠమునందంతుల వ్యాపించి దుర్గంధయుక్తమైన చీమువలె మలమును ప్రవించునట్టి వాపు కంఠమునందు జనించును. ఇది కంఠవిద్రుధి యనఁబడును.

— ౨౦ గళార్బుదమిరోగలక్షణము. —

జిహ్వసానే కంఠాదావపాకం శ్వయధుం మలాః. ౫౨
జనయంతి స్థిరం రక్తం నీరుజం తద్గళార్బుదమ్,
ప్రకోపించిన వాతాదిదోషంబులు నాలుకకొనయందు గాని కంఠమూలమునందు గాని పాకరహితముగ గట్టిగ ఎఱ్ఱగ ఉపద్రవరహితముగ నుండు వాపును గలగఁజేయును. దీనిని గళార్బుదమని యందురు.

—౧౭ గళగండవరోగలక్షణము. ౧౭—

పవనశ్లేష్మమేదోభి ర్గళగండవో భవేద్భూహిః ౫౩

వర్ధమానస్సకాలేన ముష్కనల్లంబతే నిరుక్,

దుష్టంబులైన వాతశ్లేష్మ మేదస్సులవలన కంఠమునకు వెలుపల (మెడయందు) గళగండవనురోగము జనించును. ఇది నానాటికి వృద్ధిజెందుచు ఉపద్రవరహితమై పృషణమువలె మెడయందు ప్రేలాడుచుండును.

—౧౮ వాతజగళగండవరోగలక్షణము. ౧౮—

కృష్ణోఽరుణో వా తోదాఢ్యస్సవాతాత్క్రష్టరాజిమా౯. ౫౪

వృద్ధస్తాలుగళే శోషం కుర్యాచ్చ విరసాస్యతామ్,

వాతమువలన పుట్టిన గళగండము నల్లగ లేక యెఱ్ఱగ పోట్లతో గూడినదిగ నల్లని రేఖలు నిండియుండునదిగ నుండును. ఇది వృద్ధిజెంది తోదాడ కంఠము వీనియందు శోషము కలుగఁజేసి నోటిని తిరసముగ జేయును.

—౧౯ కఫజగళగండవరోగలక్షణము. ౧౯—

స్థిర స్సవర్ణః కంఢూమా౯ శీతస్సర్వో గురుః కఫాత్. ౫౫

వృద్ధ స్తాలుగళే లేపం కుర్యాచ్చ మధురాస్యతామ్,

ప్రకౌపించి యుండు కఫమువలన జనించిన గళగండము గట్టిగ కంఠముతో నమానవర్ణము గలదిగ దురదకలదిగ శీతస్పర్శము గలదిగ గురువుగ నుండును. ఇది వృద్ధి జెందినదై లోదాడ కంఠము వీనియందు తేపమును గలుగఁజేయును.

—౨౦ మేదోగళగండవరోగలక్షణము. ౨౦—

మేదసః శ్లేష్మవద్ధానివృద్ధ్యో స్సోఽనువిధీయతే. ౫౬

దేహం వృద్ధశ్చ కురు తే గళే శబ్దం స్వరేఽల్పతామ్,

వృద్ధిజెందిన మేదస్సులవలన జనించిన గళగండరోగమునందు కఫజగళగండమునకు ౩ప్పియుండు లక్షణములన్నియు నుండును. మఱియు నామేదోగళగండ రోగమునందు రీరము వృద్ధిజెందిన వృద్ధియు త్తయించిన త్తయమును వృద్ధిజెందునపుడు కంఠమున నొక ధమైన శబ్దమును స్వరమునకు హానియును కలుగును.

—౨౧ వాతజస్వరఘ్నురోగలక్షణము. ౨౧—

శ్లేష్మరుద్ధానిలగతిశ్శుష్కకంఠో హతస్వరః. ౫౭

తామ్యో ప్రసక్తం శ్వసితి యేన స స్వగహానిలాత్,

దుష్టంబైన క్షేష్ఠముచే వాతమార్గ మడ్డగింపబడిన అందువలన కంఠము క్షుష్కించి స్వరహీనతనొంది కడుకష్టముతో రోగి శ్వాసమును విడుచును. ఇది వాతజ స్వరఘ్నరోగమని పఠింపును. ఇటుల పదునెనిమిదిరోగములు కంఠమునందు జనించును.

నోటిలోజనించురోగము లెనిమిది, అందు:—

—౧౭ ముఖపాకరోగలక్షణము. ౧౭—

కరోతి వదనస్యాంతర్వ్రాణాః సర్వసరోఽనిలిః. ౧౮

సంచారిణోఽరుణాః రూక్షానోష్ఠా తామ్రా చలత్వచౌ,

జహ్వశీతాసహా గుర్వీ స్ఫుటితాకంటకాచితా. ౧౯

భిస్పణోతి చ కృచ్ఛ్రేణ ముఖం పాకో ముఖస్య చః,

శరీరమృందంతట సంచరించునట్టి వాతము నోటిలోపల నెఱుగ రూక్షముగ ప్రసరించునదిగ నుండు వ్రణములను కలుగజేయును. దానివలన పెదవులు యెఱుగవగును. పెదవిపైచర్మమూడును. నాలుక శీతస్పర్శమును సహించకుండునదిగ పగిలినదిగ ముండ్లు బారినదిగ లావుగ నగును. ఇది ముఖపాకరోగ మనబడును. దీనియందు రోగి నోటిని కడుకష్టముతో తెరుచును.

—౨౦ ఊర్ధ్వగదరోగలక్షణము. ౨౦—

అధః ప్రతిహతో వాయురయో గుల్మకఫాదిభిః. ౨౧

యాత్యూర్ధ్వం వక్త్రచౌర్ధ్వం కుర్వన్నూర్ధ్వగద స్తు సః,

అర్కస్సు గుల్మము కఫము మొదలగువానిచే వాతము అధోభాగమునం దడ్డగింపబడి నోటియందు చుర్ధ్వమును కలుగజేయుచు నూర్ధ్వభాగమును జేరును. దీనిని ఊర్ధ్వగదమని వచించెదరు.

—౨౨ పిత్తజముఖపాకరోగలక్షణము. ౨౨—

ముఖస్య పిత్తజే పాకే దాహోషే తిక్తవక్త్రతా. ౨౩

తూరోషీతక్షతసమా వ్రణాః.

పిత్తజముఖపాకరోగమునందు సర్వాంగతాపము మంట నోటియందు చేరు వ్రణమునందుప్పుతగిలిన నట్టియుపద్రవములుగల వ్రణములు జనించును.

—౨౪ రక్తజముఖపాకలక్షణము. ౨౪—

తద్వచ్ఛ రక్తజే,

దుష్టరక్తమువలన జనించిన ముఖపాకరోగమునందు పిత్తజి ముఖపాకమునకు చెప్పినలక్షణములు కలిగియుండును.

— ౧౦ కఫజముఖపాకరోగలక్షణము. ౧౦ —

కఫజే మధురాస్వత్వం కంఠూమ త్విచ్ఛిలా వ్రణాః. ౬౨

కఫజముఖపాకమునందు నోటియందు తీపురసము జిగట దురదతోగూడినదిగ నుండు వ్రణములు జనించును.

— ౧౧ ముఖార్బుదరోగలక్షణము. ౧౧ —

అంతః కపోలమాశ్రిత్య శ్వావపాండు కఫోర్బుదమ్,

కుర్యాత్తత్పాతితం చిన్నం మృదితం చ వివర్ధతే. ౬౩

కఫమువృద్ధిజెంది దళదలలోభాగము నాశ్రయించి కొంచెము నల్లగ తెల్లగనుండు ఆర్బుదరోగమును కలుగజేయును. దీనిని ఛేదించినను మర్దించినను మరల వృద్ధిజెందుచునుండును.

— ౧౨ సన్నిపాతముఖపాకరోగలక్షణము. ౧౨ —

ముఖపాకో భవేత్సన్నైః సుర్వైః సుర్వాకృతిర్బలైః,

రక్తముతోగూడియుండు వాతాదిదోషములచే జనించిన ముఖపాకరోగమునందు వాతాదిముఖపాకలక్షణంబులన్నియు కలుగును.

— ౧౩ పూతివక్తరోగలక్షణము. ౧౩ —

పూత్యాస్యతా చ తైరేవ దంతకాష్ఠాదివిద్విషః. ౬౪

దంతకాష్ఠాదులచే దంతశుద్ధిని జేయకుండువానికి వాతాది త్రిదోషప్రకోపము వలన నోటియందు దుర్గంధము కలుగును.

— ౧౪ ముఖరోగసంఖ్య. ౧౪ —

ఓష్ఠే గంఢే ద్విజే మూలే జిహ్వయాం తాలుకే గళే,

వక్త్రే సర్వత్ర చేత్యక్తాః పంచసప్తతి రామయాః. ౬౫

ఏకాదశైకోదశ చ త్రయోదశ తథా చ షట్,

అష్టా వష్టాదశాష్టా చ క్రమాత్.

పెదవియందు 11, చెక్కిళ్లయందు 1, దంతములయందు 10, దంతమూలములందు 13, నాలుకయందు 6, లోదొడయందు 8, కంఠమునందు 18, నోటిలోపల 8, టుల నోటియందంతట 75 రోగములు జెప్పబడినవి.

—ॐ అసాధ్యముఖరోగములు. ॐ—

తేషామనృపక్రమాః.

౬౬.

కరాళో మాంసరక్తోష్ఠా వర్షదాని జలా ద్విना,

కచ్చస స్తాల్పిటకాగళౌఘస్సుషిరో మహాః.

౬౭

స్వరఘ్నోర్ధ్వగదఃశ్వాన శ్శతఘ్నీవలయాలసాః,

నాడ్యోష్ఠకోపో నిచయా ద్రక్తా త్సరైశ్చ రోహిణీ.

౬౮

దశనే స్ఫుటితే దంతభేదః పక్షోపజిహ్వికా,

గళగండస్వర భ్రంశః కృచ్ఛోచ్ఛ్వాసోఽతివత్సరః.

౬౯

యాఘ్రస్తుహ్నోభేదశ్చ శేషా శస్త్రాషధైర్ద్యయేత్,

పైజెప్పబడిన డెబ్బదియైదు ముఖరోగములలో కరాళము, మాంసజోష్ఠరోగము, రక్తజోష్ఠరోగము, జలార్బదము తప్ప యితర అర్బద రోగములు, కచ్చసము, తాలు పిటక, గళౌఘము, మహాసుషిరము స్వరఘ్నమును కంఠరోగము ఊర్ధ్వగదమును వక్త్రరోగము శ్వానరోగము శతఘ్నీవలయమును కంఠరోగములు అలసము అధజిహ్వము అను జిహ్వ రోగములు, సన్నిపాతనాడీ దంతములరోగములు, సన్నిపాతజోష్ఠకోపము, రక్తజరోహిణి సన్నిపాతజరోహిణి దంతభేదము, పక్షోపజిహ్వికా గళగండము, స్వరభ్రంశము, ఒకసంవత్సరమునకు పైబడిన కృచ్ఛోచ్ఛ్వాసము యివి చికిత్సయందసాధ్యములు. దంత హర్షము దంతభేదము ఈరెండును యాఘ్రములు. తక్కిన ముఖరోగములను క్రిందియభ్యాసమున నాయారోగములను చెప్పియుండు ప్రకారము శస్త్రము ఔషధము వీనిచే చికిత్స జేయవలెను.

ఇది అష్టాంగహృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రమును

ఇరువదియొకటవయధ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ రస్తు.

ద్వావింశాధ్యాయము.

అన. ముఖరోగవిజ్ఞానీయాధ్యాయ నిరూపణానంతరము ముఖరోగ చికిత్సలం
బెలుపు ముఖరోగ ప్రతిషేధాధ్యాయము చెప్పబడు చున్నది:—

ముఖరోగ ప్రతిషేధాధ్యాయప్రారంభము.

సూ. అథాతో ముఖరోగ ప్రతిషేధం వ్యాఖ్యాన్యమః,
ఇతి హ స్సాహురాత్రేయాదయో మహర్షయః.

ముఖరోగవిజ్ఞానీయాధ్యాయ నిరూపణానంతరము నోటిలో జనించునట్టి రోగ
ములకు చికిత్సలను తెలియపఱచునట్టి ముఖరోగ ప్రతిషేధమున నీయాధ్యాయమును వివ
రించెదము.

—ॐ ఖండోష్ఠరోగచికిత్స ౧—

ఖండోష్ఠస్య వివిఖ్యానౌ స్యుత్వా ప్రణవదాచరేత్,
ఖండోష్ఠమున రోగముగలవానికి స్నేహస్వేదకర్మలను చేయించి పెదవికొనలను
శస్త్రముచేగి వానినొకటిగా చేర్చి తెల్లపట్టుదారముచేతుట్టి సవ్యోప్రణామనకుచెప్పియుం
డునటుల నూరుపర్యాయములు కడిగిన నేతిని (శతధౌతఘృతమును) పూసి ప్రణామనకు
పైని కబళికను ప్రయోగించి చికిత్స జేయనగును.

—ॐ ఖండోష్ఠరోగమున యష్టిమధుకాదితైలము. ౨—

యష్టి జ్యోతిష్మతీ రోధశ్రావణీశారిబోత్పలైః.
పటోల్య కాకమాచ్య చ తైలమభ్యంజనం పచేత్,
అతిమధురము, జ్యోతిష్మతి మెరపుతీగె (మాల్కింగిని) బొద్దుగు, బోడతరము,
నల్లసుగంధిపాల, నల్లకలంపొట్ల, కామంచి వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి కల్క
ముచేసి నవ్వులనూనెలో కలిపి తైలపాకవిధిగ వెండి ఖండోష్ఠరోగమునకు పూయ
వలయును.

—ॐ ఖండోష్ఠరోగమునకు నగ్నతైలము. ౩—

నస్యం చ తైలం వాతఘ్నమధురస్కంధసాధితమ్.

ఖండోష్ఠరోగమునందు వాతహరద్రవ్యములు మధురవర్గద్రవ్యములు వీనితో పక్వము చేయబడిన తైలము చే నస్యమును చేయించవలయును.

❧ వాతోష్ఠరోగలక్షణమునకు మహాస్నేహము. ❧

మహాస్నేహేన వాతౌష్ఠే సిద్ధేనా క్తః పిచుర్హి తః,
దేవధూపమధూచ్ఛిష్టగుగ్గుల్యమరదారుభిః.

3

వాతమువలన జనించిన ఓష్ఠరోగమునందు సర్జరసము, మైనము, గుగ్గిలము, దేవదారు అనువానిని మహాస్నేహములో కలిపి పక్వముచేసి అందులో ప్రత్తిని తడిసి పెదవిపై వేయవలయును. (ఘృతము, మజ్జ, వసా, తైలము ఈ నాల్గింటి నొకటిగా చేర్చిన మహాస్నేహమందురు.)

❧ వాతోష్ఠరోగప్రతిసారణము. ❧

యస్త్వాహ్వ చూర్ణయ్యుక్తేన తేనైవ ప్రతిసారణమ్,
వాతోష్ఠరోగమునందు అతిమధురమును చూర్ణముజేసి పైచెప్పిన మహాస్నేహముతో చేర్చి ప్రతిసారణము చేయించవలయును.

❧ వాతోష్ఠరోగమునకు స్వేదనస్యములు. ❧

నాడ్యోష్ఠం స్వేదయేద్ధగ్ధసిద్ధైరేండవల్లవైః.

౪

ఖండోష్ఠవిహితం నస్యం తస్య మూర్ధ్ని చ తర్పణమ్,

వాతోష్ఠరోగమునకును ఆవుపాలలో ఆముదపుచిగుళ్లను వైచి చక్కఁగకాచి నాడిచే స్వేదకర్మను చేయించి ఖండోష్ఠరోగమునకు చెప్పియుండు నస్యములను శిరోభ్యంగమును చేయవలయును.

❧ పితృభిః వాతోష్ఠచికిత్స. ❧

పితృభిః పాతజావోష్ఠౌ జలకోభిరుపాచరేత్.

౫

రోధ్రసర్జరసక్షౌద్రమధుకైః ప్రతిసారణమ్,

గుడూచీయప్తిపత్తంగసిద్ధమభ్యంజనే ఘృతమ్.

౬

పిత్తవిద్రధివచ్చాత్ర క్రియా-

పిత్తజోష్ఠరోగము అభిఘాతజోష్ఠరోగము ఈ రోగములకు జలగలచేరక్తస్రావమును చేయించి లొద్దుగు, సర్జరసము, తేనె, అతిమధురము వీనిచే ప్రతిసారణము; తిప్ప తీగ, అతిమధురము, రక్తచందనము వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి నూరి అపు

నేతిలో కలిపి సిద్ధముచేయబడిన ఘృతముచే నభ్యంజనమును పిత్తవిద్రుధిరోగమునకు చెప్పినటుల చికిత్సలను చేయవలయును.

— ౧౭ కఙ్గోష్ఠరోగచికిత్స. ౧౬ —

శోణితే ౭పిచు,

ఇదమేవ భవేత్కార్యం కర్మ-

దుష్టరక్తమువలన జనించిన ఓష్ఠరోగమునందు పిత్తాభిఘాతజ్వోష్ఠములకు చెప్పి యుండు చికిత్సలను చేయవలయును.

— ౧౮ కఙ్గోష్ఠచికిత్స. ౧౭ —

ఓష్ఠే తు కఙ్గోత్తరే.

౭

పాతాక్షారమధువ్యోమైర్వృతాస్తే ప్రతిసారణమ్,

ధూమనావనగండాపాః స్రయోజ్యాశ్చ కఙ్గిధః.

౮

కఙ్గోష్ఠరోగమునకు తొలుత రక్తమోక్షణమును చేయించి పిదప చిరుబొద్ది, సర్జితార్ము, తేనె, త్రికటుకములు వీనిచే ప్రతిసారణమును కఙ్గహరములైన ధూమపాననస్య గండాపములను చేయించవలయును.

— ౧౯ మేదోజ్వోష్ఠరోగచికిత్స. ౧౮ —

స్విన్నం భిన్నం విమేదస్కం దహేన్నేదోజమగ్నినా,

ప్రియంగురోధ్రప్రిఫలామాక్షికైః ప్రతిసారయేత్.

౯

మేదస్సువలన జనించిన ఓష్ఠరోగమునందు స్వేదకర్మను చేయించి యారోగము ను చీల్చి లోననుండు మేదస్సును తీసివేసి నిష్పచేకాల్చి పిదప ప్రేంకణము, లొద్దుగు, త్రిఫలములు, తేనె వీనితో ప్రతిసారణము చేయించవలయును.

— ౨౦ జలార్బుదరోగచికిత్స. ౧౯ —

సత్కాద్రా ఘర్షణం తీక్ష్ణా భిన్నశుద్ధే జలార్బుదే,

అవగాఢేఽతివృద్ధే వా ఘోర్ఽగ్నిర్వా ప్రతిక్రియా.

౧౦

జలార్బుదరోగమున దారోగమును భేదించి శుద్ధమైన పిదప విషుళ్లు, మిరియా న మొదలగు తీక్ష్ణ ద్రవ్యములను తేనెలో చాది ఆరోగమునకు వైనిరుద్దలయు. ఆరోగ యు లోఁదికి దిగియుండినను లేక నృద్ధికైందియుండినను దానిని ఘోరముచే గాని నిష్పచే గాని కాల్యవలయును.

— ౧౦ గండాలజీచికిత్స. ౧౦ —

అమాద్యవస్థాస్వలజీం గంఢే శోఫవదాచరేత్,

కపాలమునందు జనించిన అలజీరోగము అపక్వముగనుండు నపుడు దానికి శోఫ రోగమునకు చెప్పియుండు నటుల చికిత్స చేయవలెను.

— ౧౧ శీతదంతచికిత్స. ౧౧ —

స్విన్నస్య శీతదంతస్య పాళీం విలిఖతాం దహేత్.

౧౧

తైలేన ప్రతిసార్యా చ సత్కౌద్రఘనసైంధవైః,

దాడిమత్వగ్వరాతార్క్ష్యకాంతాజంబ్వస్థినాగరైః.

౧౨

కబళః క్షీరిణాం క్వధైరణుతైలం చ నావనమ్,

శీతదంతమును రోగమునందు స్వేదకర్మను చేయించి ప్రీహిముఃమును శస్త్రముచే దంతపాళిని ఛేదించి నువ్వులనూనెచే కాల్చునలయును దానిమ్మబెరడు, త్రిఫలములు, రసాంజనము, నేరేడువిత్తులు, శుంఠి, సైంధవలవణము, తుంగముస్తలు, తేనె అనువా నితో ప్రతిసారణును చేయించవలయును. క్షీరిచ్ఛతకపాయములచే కబళమును అణు తైలముచే నస్యమును చేయించవలయును.

— ౧౩ దంతహర్షభేదచికిత్స. ౧౩ —

దంతహర్షే తథా భేదే సర్వా వాతహారా క్రియా.

౧౩

తిలయష్టిమధుశృతం క్షీరం గంఢూషధారణమ్,

దంతభేదము, దంతహర్షము అను నీరోగములయందు వాతహార చికిత్సల నన్నిఁ టిని చేసి నువ్వులు, అతిమధురము వీనితో కాచఁబడిన ఆవుపాలచే గంఢూషమును ధరిం పఁజేయవలయును.

— ౧౪ దంతచాలరోగచికిత్స. ౧౪ —

సన్నేహం దశమూలాంబు గంఢూషః ప్రచలద్విజే.

౧౪

తుత్థరోధకణాశ్రేష్ఠాపత్తంగపటుఘర్షణమ్,

స్నిగ్ధాశ్శీల్యా యథావస్థం నస్యాన్నకబళాదయః.

౧౫

దంతములు చలించుచుండిన దశమూలకపాయములలో నువ్వులనూనెను చేర్చి గంఢూషమును చేయించవలయును. మైలుతుత్తము, లొద్దుగు, పిప్పళ్లు, త్రిఫలములు, పత్తంగము (అనగా రక్తచందనము) సైంధవలవణము వీనిని చక్కగ చూర్ణము చేసి

దంతములపై రుద్దవలయును. మఱియు స్నిగ్ధముగనుండు నన్యము, అన్నము, కబళిఁగు మొదలగువాని నాయాయవస్థానుగుణముగ పలుమారు చేయుచుండవలయును.

—ॐ అధిదంతరోగచికిత్స. ౧౬—

అధిదంతకమాలిప్తం యదా టౌగేణ జర్జరమ్,

కృమిదంతమివోత్పాట్వ తద్వచ్ఛేపచరేత్తదా.

౧౭

అనవస్థితరక్తేన చ దద్ధే వ్రణ ఇవక్రియా,

అధిదంతరోగమునందు నాదంతములకు సర్జితరమును లేపనముచేసి శిథిలము నొంది యుండునపుడు దానిని కృమిదంతమువలె పెరికి చికిత్స జేయవలయును. అధిదంతమును పీనునపుడు నాస్థానమునందు రక్తము విశేషముగ ప్రవించిన నాస్థానమును నిప్పుచేకాల్చి పిదప వ్రణమునకు చెప్పియుండునటుల చికిత్స చేయవలయును.

—ॐ దంతశర్కరారోగచికిత్స. ౧౮—

అహింసద్వంతమూలాని దంతేభ్యశ్శర్కరాం హరేత్.

౧౮

ఔరచూర్ణైర్గుఢ్యుతైస్తతశ్చప్రతిసారయేత్,

దంతశర్కరారోగమున దంతములములకు బాధ కలుగనియక కడుజాగరూక తపో దంతములయందుండు శర్కరను దంతలేఖనక శస్త్రముచే తీసివేసి ఔర చూర్ణములో తేనెను కలిపి ప్రతిసారణము చేయించవలయును.

—ॐ కపాలికారోగచికిత్స. ౧౯—

కపాలికాయామవ్యేవం హర్షోక్తం చ సమాచరేత్.

౧౯

కపాలికాయను దంతరోగమునందు దంతశర్కర, దంతవర్షము అనురోగములకు చెప్పియుండు చికిత్సలనన్నిటిని చేయవలయును.

—ॐ కృమిదంతరోగచికిత్స. ౨౦—

జయేద్విప్రావదౌస్త్రిస్త్వమచలం క్రిమిదంతకమ్,

స్నిగ్ధైశ్చ లేపగంఢాపనస్యాహరైశ్చలాపహైః.

౨౦

గుడేన పూర్ణం సుషిరం మధూచ్ఛిప్తేన వా దహేత్,

సప్తదర్కక్షీరాభ్యాం పూరణం కృమిశూలజత్.

౨౧

కృమిదంత రోగమునందు దంతములు చలించుక యుంపిన యెడల వానిస్వేద గ్నిము చేయించి రక్తమౌక్షణమును చేయవలయును. పిదప స్నిగ్ధముగ హితహర ములుగుండు లేపనము గంఢాపనము నన్యము అహారము వీనిని చేయించవలయును.

మఱియు దంతద్వారముల యందు బెల్లమునుగాని మైనమునుగాని నిండించి నిప్పులా కాల్చిబడిన కుబ్జకలముచే కాల్చునలయును. లేక ఏడాదులపొన్న పాలనుగాని జల్లేడ పాలనుగాని యాదంతద్వారములయందు నిండించిన కృమిశూలులు హరించును.

—౧౧ కృమిదంతశూలహరచికిత్స. ౧౧—

హింగుకట్టలకాసీనస్వర్ణికాకుష్ఠవేల్లజమ్,

రజో రుజం జయత్యాశు వస్త్రస్థం దశనే ధృతమ్. ౧౨

ఇంగువ, కేకు, పుష్పకాసీనము, అన్నభేది, స్వర్ణికాక్షరము, చెంగల్వకోష్ఠ మిరియాలు వీని చూర్ణమును వస్త్రములో మూటగట్టి దంతములపై నైన నుంచుకొనిన కృమిశూలులు శమించును.

—౧౨ కృమిదంతమునకు గండూషము. ౧౨—

గండూషం ధారయే తైలమేభిరేవ చ సాధితమ్,

క్యాతైర్వా యుక్తమేరండద్వివ్యాప్తీభూకదంబజైః. ౧౩

పైచెప్పిన యింగువ మొదలగు ద్రవ్యములతో సిద్ధముచేయబడిన తైలముచే రోగికి గండూషమును చేయించవలయును. లేక ఆముదపుచెట్టు, ములక, పెద్దములక, నేల కడిమి అనువానిని యుదకములోవైచి కషాయముకాచి దానిని నువ్వులనూనెలోకలిపి గండూషమును ధరింపజేయవలయును.

—౧౩ శూలముక్తదంతోత్పాటనము. ౧౩—

క్రియా యోగైర్బహువిధై రిత్త్యశాంతరుజంభృశమ్,

దృఢమపుష్కధరేద్దంతం పూర్వం మూలాద్విమోక్షితమ్. ౧౪

సందంశకేన లఘునా దంతనిర్హాతనేన వా,

తైలం సయప్త్యాహ్వరజో గండూషో మధునా తతః. ౧౫

పైచెప్పిన యనేకవిధ చికిత్సలనుజేసినను ఆకృమిదంత శూల శమించక యుండిన సాదంతము చలించకయుండినను దానిని సందంశకమును యంత్రముచేతగాని దంత నిర్హాతమును యంత్రముచేత గాని తీసివైచి వానికి యప్తిమధుకచూర్ణము చేర్చబడిన తైలమునుగాని తేనెనుగాని గండూషమునందు ధరింపజేయవలయును.

—౧౪ దంతశూలహరనస్యము. ౧౪—

తతోవిదారియప్త్యాహ్వశృంగాటకకశేరుభిః,

తైలం దశగుణక్షీరం సిద్ధం యుంజీత నాపనమ్. ౧౫

నేలగుమ్మడు, అతిమధురము, నమ్మదుంప, తుంగము స్తలు వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి కల్కముచేసి సువ్వులనూనెలో కలిపి నూనెకు బదింత లావుపాలను చేర్చి తైలపాక విధిగవండి నస్యము చేయించిన దంతశూలలు హరించును.

❧ దంతోత్పాటన నిషేధము. ❧

కృశదుర్బలవృద్ధానాం వాతార్తానాం చ నోద్ధరేత్,

నోద్ధరే చ్చోత్తరం దంతం బహూకద్రవకృద్ధి సః.

౨౬.

ఏషామవ్యుద్ధృతైఃస్నిగ్ధస్నాన్విదుశ్శీతః క్రమో హితః,

కృశులు, దుర్బలులు, వృద్ధులు, వాతరోగ పీడితులు, వీరల దంతములను శస్త్రముచే పీకంజనదు. మఱియు వైభాగమునందుండు దంతములను ఎప్పుడును ఊడదీయం దగదు. వానిని తీసివేసినచో అధికోపద్రవములు కలుగును. దంతముల పెరికినతోడనే స్నిగ్ధముగ, శీతముగ, మధురముగ నుండు చికిత్సలను చేయవలయును.

❧ శీతాదరోగచికిత్స. ❧

విస్రానితాన్తే శీతాదే నక్షౌద్రైః ప్రతీసారణమ్.

౨౭

ముస్తార్ధనత్వక్రిఫలాఫలినీతార్క్ష్యనాగరైః,

తత్కావ్యభః కబళో నస్యం తైలం మధురసాధితమ్.

౨౮

శీతాదరోగమునందు రక్తస్రావమును చేయించి తుంగము స్తలు, మద్దిపట్టు, త్రిఫలములు, శ్రేంకణము, రసాంజము, శుంఠి వీని చూర్ణములలో తేనెను గలిపి ప్రతీసారణమును చేయించవలయును. వైతుంగము స్తలు మెదలగువాని కషాయముచే కాచి కబళభారణమును మధురద్రవ్యములతో సిద్ధము చేయఁబడిన తైలముచే నస్యమును చేయించవలయును.

❧ ఉపశుశోగచికిత్స. ❧

దంతమాంసాన్యవకుశే స్విన్నాన్యస్థాంబుధారణైః,

మండలాగ్రేణ శాకాదిపత్తైర్వా బహుశో లిఖేత్.

౨౯

తత్తత్ప్ర ప్రతీసార్యాణి ఘృతమండమధుద్రుతైః,

లాక్షౌప్రియంగుప త్తంగలవణో త్తమగైరికైః.

30

సకుష్ఠశుంఠీమరిచయష్టిమధురసాంజనైః,

సుఖోష్ణో ఘృతమం. ఓ. నుతైలం వా కబళగ్రహః.

31

ఘృతం చ మధురైస్నిగ్ధం హితం కబళనస్యయోః,

ఉపశుశరోగమునందు దంతమాంసములకు సుఖోష్ణముగనుండు ఉదకముచే ;
 దూషధారణమును స్వేదకర్మను చేయించి మండలాగ్రమును శస్త్రముచే గాని టేక
 మున్నగు గఱకులు కల ఆకులచేగాని దంతమాంసములను పలుమారుగిరి లత్తుక, చిత్రవ
 లము, ప్రేంకణము, పత్తంగము, (రక్తచందనము) సైంధవలవణము, కావిరాయి, చె
 ల్వకోష్ఠి, సొంటి, మిరియాలు, అతిమధురము, రసాంజనము అనువానిని నేతిమీగ
 తేనె వీనిలో పక్వముచేసి ప్రతిసారణమును చేయించవలయును. పిదప సుఖోష్ణము
 నుండు నేతిమీగడచే గాని నువ్వులనూనెచే గాని కబళధారణమును చేయించు
 యును. మఱియు మధురౌషధ కల్పములతో పక్వముచేయబడిన ఘృతముచే క
 మును నస్యమును జేసిన హితము కలుగును.

❧ దంతపుష్పటచికిత్స. ౧౯ ❧

దంతపుష్పట కే స్విన్నచ్చిన్నభిన్నవిలేఖితే.

3.

యష్టాహ్వస్వర్దికాశుంఠీసైంధవైః ప్రతిసారణమ్,

దంతపుష్పట రోగమునందు దంతములకు స్వేదకర్మను చేయించి ఛేదన భేద
 లేఖనంబులంజేసి పిదప అతిమధురము, సర్జితారము, సొంటి, సైంధవలవణము అ
 వానిచే ప్రతిసారణమును జేయవలెను.

❧ దంతవిద్రధిచికిత్స. ౨౦ ❧

విద్రధౌ కటుత్తిష్ణోష్ణకూక్షైః కబళ లేపనమ్.

3

ఘృన్నాణం కటుకాకుష్ఠవృశ్చికాలీయవోద్భవైః,

రక్షేత్పాకం హిమైః పక్వం పాట్యౌ దాహ్యౌఽవగాఢకః.

3

దంతవిద్రధిరోగమునందు కారముగ, తీక్ష్ణముగ, ఉష్ణముగ, రూక్షముగనుండు
 కటుకరోహిణి, చుంగల్వకోష్ఠి, తేలుమణివిత్తులు అనువానిచే కబళము లేపనము ఘృ
 నము వీనిని యొనర్పవలయును. శీతవీర్యముగల యౌషధముచే దంతవిద్రధిపాకము;
 జెందకుండునట్లు రక్షింపవలయును. పక్వమైన దంతవిద్రధిని శస్త్రముచే ఛేదింపవ
 యును. లోపలికి దిగియుండుదానిని అగ్నిచే కాల్చవలయును.

❧ సుషిరరోగచికిత్స. ౨౧ ❧

సాషిరే చ్చిన్నలిఖితే సత్కౌడ్రైః ప్రతిసారణమ్,

రోధ్రముస్తామిశ్రేస్తాతార్క్ష్యపత్తంగకింశుకైః.

3:

సకట్ఫలైః కషాయైశ్చ తేషాం గంధూష ఇష్యతే,

యష్టేరోధ్రోత్పలానంతాశారబాగరుచందవైః.

3:

నగైరికసితాపుండ్రస్పిధం తైలం చ నావనమ్,

సాపిరము రోగమునకు ఛేదనలేఖనంబులంజేసి పిదప లూడ్డుగు, తుంగము స్తలు, జటామాంసి, త్రిఫలములు, రసాంజనము, పత్తంగము, మోదుగు, (రక్తచందనము,) పేను అనువాని చూర్ణములతో తేనెను కలిపి ప్రతిసారణమును జేయవలయును. నైలొద్దుగు మొదలగు ద్రవ్యముల కషాయముచే గంఢూషమును జేయించవలయును. అతిమధురము, లూడ్డుగు, నల్లకలువ, తిప్పతీగె, లేక దూలగోవిల, నల్లగుగంధిపాల, అగరు చెక్క, చందనము, కావిరాయి, పంచదార, పుండ్రము అనువాని కల్కముతో సిద్ధము జేయబడిన తైలముచే నస్యము జేయించవలయును.

—౧౭ అధిమాంసకరోగచికిత్స. ౧౭—

ఛిత్వాధిమాంసకం చూర్ణైస్సక్షౌద్రైః ప్రతిసారయేత్. 32

నచాతేజోపతిపాతాస్వర్జికాయవశూకజైః,

పటోలనింబత్రిఫలకషాయః కబళో హితః. 3౩

అధిమాంసకమును దంతరోగమును శస్త్రముచే ఛేదించి పిమ్మట నన, మెరపుతీగె (మాల్కింగిని) చిరుబొద్ది, సర్వక్షౌరము యవక్షౌరము అనువాని చూర్ణములతో తేనెనుకలిపి ప్రతిసారణమును జేయించవలయును. పొట్ల, వేము, త్రిఫలములు అనువాని కషాయముచే కబళమును చేయించవలయును.

—౧౮ విదగ్ధరోగచికిత్స. ౧౮—

విదర్భే దంతమూలాని మండలాగ్రేణ శోధయేత్,

క్షౌరం యుంజ్యత్తతో నస్యం గంఢూషాది చ శీతలమ్. 3౪

విదగ్ధరోగమున దంతమూలమును మండలాగ్ర శస్త్రముచే ఛేదించి సర్వక్షౌరమును ప్రయోగించవలయును. పిదప శీతవ్య ద్రవ్యములతో సిద్ధముచేయబడిన నస్య గంఢూషములను జేయవలయును.

—౧౯ నాడీరోగచికిత్స. ౧౯—

సంశోధ్యోభయతః కాయం శిరశ్చోషచరే త్తతః,

నాడీం దంతానుగాం దంతం సముద్భృత్యాగ్నినా దహేత్. ౪౦

కుబ్జాం నైకగతిం పూర్ణాం మదనేన గుడేన వా,

ధావనం జాతిమదనఖదిరన్వాదుకంటకైః. ౪౧

క్షీరివృక్షాంబుగంఢూషా నస్యం తైలం చ తత్కృతమ్,

దంతవిదగ్భరోగమునందు పమనవిరేచనంబులను జేయించి విరేచన నస్యముచే శిరమును శోధించి దంతసమీపమున నుండు నాడికి చికిత్సచేయవలయును. మఱియు నాదంతమును పెరికివేసి అచట బెల్లమును గాని మ్రంగపండును గాని యుంచి నిప్పచే కాల్చవలయును. జాజి, మ్రంగ, చండ్ర, వీనుగుపల్లెరు అనువానిచే దంతధావనమును చేయవలయును. ఊరివృక్షకషాయముతో గంఢూషమును ఊరివృక్ష కషాయముతో సిద్ధము చేయబడిన తైలముచే నస్యమును ప్రయోగించవలయును. అత్తి, రావి, జుప్పి, అనునవి ఊరివృక్షములు.

❧ వాతజజిహ్వకంటకరోగచికిత్స. ❧

కుర్యాద్వాత్తోష్ణకోపోక్తం కంటకేష్వనిలాత్సను.

౪౨

జిహ్వయాం.

వాతజ జిహ్వకంటకరోగమున వాతజోష్ణకోప రోగమునకు చెప్పియుండు చికిత్సలను చేయవలయును.

❧ పిత్తజజిహ్వకంటకరోగచికిత్స. ❧

పిత్తజాతేషు ఘృప్తేషు రుధిరే స్రుతే,

ప్రతినారణగంఢూషనావనం మధురై ర్హితమ్.

౪౩

పిత్తమువలన జనించిన జిహ్వరోగమునందు నాలుకమలమును గీచి రక్తస్రావమును చేయించి మధురౌషధములతో ప్రతినారణమును గంఢూషమును నస్యమును ప్రయోగించవలయును.

❧ కఫజజిహ్వకంటకరోగచికిత్స. ❧

తీక్ష్ణైః కఘోత్థేష్వవ్యేవం సర్వత్రా వ్యవహరిభిః,

కఫజ జిహ్వకంటకరోగమునందు నాకంటకములను గీచివేసి రక్తమోక్షణము చేయించి తీక్ష్ణముగనుండు ఆవాలు, త్రికటుకములు మొదలగువానిచే ప్రతినారణ గంఢూష నస్యములను ప్రయోగించవలయును.

❧ జిహ్వాలసరోగచికిత్స. ❧

నవే జిహ్వాలసే ౭వ్యేవం తం తు శస్త్రేణ న స్పృశేత్.

౪౪

జిహ్వాలసరోగము క్రొత్తగనుండునపుడు వైచెప్పిన ప్రకారము తీక్ష్ణౌషధములచే ప్రతినారణ గంఢూషాదులను చేయించవలెను. శస్త్రముచే దానిని చికిత్స జేయంజనదు.

—ॐ అధిజహ్నికారోగచికిత్స. ౧౧—

ఉన్నమ్య జిహ్వమాకృష్టాం బడిశేనాధిజహ్నికాన్,

ఛేదయేన్నండలాగ్రేణ తీక్ష్ణోష్ణైర్మగ్నణాది చ.

౪౫

అధిజహ్నికనాలుకను నైకెత్తి దానిక్రిందనుండు అధిజహ్నికారోగమును బడిశ
ను యంత్రముచే నీడ్చిపట్టుకొని మండలాగ్రమును శస్త్రముచే ఛేదించి తీక్ష్ణమగ
న్మముగనుండు నొషగములచే ఘర్షణాదులను ప్రయోగించవలయును.

—ॐ ఉపజిహ్వచికిత్స. ౧౨—

ఉపజిహ్వం పరిస్రావ్య యవతూరేణ ఘ్నయేత్,

ఉపజహ్నికను తేకాసు శున్నగు గజపలుగల ఆకులచే నైనను, శస్త్రముచేనైనను,
ంగుళి శస్త్రముచేనైనను ఛేదించి దుష్పరక్తాదుల ప్రవింపఁజేసి దానిపై యవతూరము
నిది రుద్దవలెను.

—ॐ గళశుండికాచికిత్స. ౧౩—

కవఘ్నై శ్శుండికా సాధ్య నన్యగంధూషఘ్నజైః.

౪౬

శుండికారోగమునందు కఫహరమైన నన్యము గంధూషము ఘర్షణము అను నీచికి
త్సను జేయవలయును.

—ॐ గళశుండికాయందు శస్త్రచికిత్స. ౧౪—

*ఏర్వారుబీజప్రతిమం వృద్ధాయామసిరాతతమ్,

అగ్రే నివిప్తం జిహ్వయాః బడిశాద్యవలంబితమ్.

౪౭

ఛేదయేన్నండలాగ్రేణ నాత్యగ్రే న చ మూలతః,

ఛేదేఽత్యశృక్తుయాన్నత్యుగ్రీనే వ్యాధిర్వివర్ధతే.

౪౮

గళశుండికారోగము వృద్ధిజెందియుండిన నాలుక కొనయందలి నల్లగను, నిడుపు
నక్కదోసవిత్తులవలెను నుండు యా గళశుండికను బడిశాది శస్త్రములచే నీడ్చి
కొని మండలాగ్రమును శస్త్రముచే ఛేదించవలయును. అటుల ఛేదించునప్పుడు మిక్కిలి
యందుగాని మిక్కిలిమూలమునందుగాని ఛేదించఁగూడదు. మిక్కిలి మూలమునందు
చిన విశేషముగ రక్తము తుయించి మరణము కలుగును. మిక్కిలి కొనలయందు
చిన వైకోగము మరల వృద్ధిజెందును.

—ॐ గళశుండికాయందు మరిచాదిఘర్షణము. ౧౫—

మరిచాతినిపాపారావచాకుష్మకుటన్నపైః,

* ఉర్వారుబీజ.

ఛిన్నాయాం సపటుక్షౌద్రైర్ఘ్నాణం కబళః పునః.

౪౯

కటుకాతివిషాపాతా నింబరాస్నావచాంబుభిః,

గళశుండికారోగమును చక్కగ ఛేదించి పిదప మిరియాలు, అతివస, చిరుబొద్ది, వస, చెంగల్వకోష్ఠ్య, దుందిలము, వైంశవలవణము అనువానిని చూర్ణముచేసి అందులో తేనెను చేర్చి ఛేదించి వ్రణముపై నుంచి రుద్దవలయును. కటుకరోహిణి, అతివస, వేము, సన్నరాస్నము, వస అనువాని కషాయముచే కబళమును జేయించవలయును.

❧ తాలసంహత్యాదిచికిత్స. ❧

సంఘాతే పుష్పటే కూర్మే వివిభ్రావం సమాచరేత్.

౫౦

దంతసంహతి, దంతపుష్పటము. దంతకచ్ఛము అనురోగములను పై గళశుండికారోగమునకు చెప్పియుండునటుల శస్త్రముచే ఛేదించి చికిత్సలను జేయవలయును.

❧ అపక్వతాలపాకచికిత్స. ❧

అపక్వే తాలుపాకే తు కాసీనక్షౌద్రతాక్షుజైః,

ఘ్నాణం కబళశ్శీతకషాయమధురాషధైః.

౫౧

తాలపాకరోగము పక్వము కానుండుటకు పూర్వము దానికి పుష్పకాసీనము, తేనె, రసాంజనము అనువానిచే ఘ్నణమును శీతముగ నగరుగ మధురముగనుండు నౌషధములచే కబళమును జేయించవలయును.

❧ పక్వతాలపాకచికిత్స. ❧

పక్వేష్టాపదవద్భిన్నే తీక్ష్ణోష్ణేః ప్రతిసారణమ్,

వృషనింబవటోలాద్యై స్త్రికైః కబళధారణమ్.

౫౨

తాలపాకరోగము పక్వమై యుండినయెడల దానిని మండలాగ్రమును శస్త్రముచే అష్టాపదమువలె ఛేదించి తీక్షణముగ నుష్ణముగనుండు నౌషధములచే ప్రతిసారణమును ప్రయోగించవలయును. పిదప అడ్డసరము, వేము, చేనుపొట్ల, జాజిగన్నేరు, తిప్పతీగె, కటుకరోహిణి, పసుపు, మ్రానిపసుపు, వేపచిగుళ్లు, వ్రాసఁడు మొదలగు తిక్తద్రవ్యముల కషాయముల చేతను మధుత్వైలముచేతను కబళధారణమును జేయించవలయును.

❧ తాలశోషచికిత్స. ❧

తాలశోషే త్వత్పష్టస్య సర్పిరుత్తర భక్తికమ్,

కణాశుంఠీశ్చతంపానమమైర్గండాపధారణమ్.

౫౩

ధన్వమాంసరసాఃస్నిగ్ధాః ఊరసర్విశ్చ నావనమ్,

తాల్మోష లోగముగలవానికి దప్పితేకుండిన ఉత్తరభక్తికమైన ఘృతమును పిప్పళ్లు శుంఠి వీనితో కాచబడిన యుదకపానమును, కలి మొదలగు పుల్లని ద్రవ్యములచే గంఠాపధారణమును ఘృతాది బాంగలదేశ జంతుమాంస రసపానమును, ఆవుపాలు, నెయ్యి వీనిచే నస్యమును జేయించవలయును.

౨౨ కంఠరోగచికిత్స. ౨౨

కంఠరోగే వ్యసృజ్నోక్షస్తీత్యైర్నస్యాది కర్ణ చ.

౫౪

క్వాథః పానం చ దార్వీత్యజ్జింబతార్క్ష్యకళింగజః,

హరీతకీకషాయో వా పేయో మాక్షికసంయుతః.

౫౫

కంఠరోగములయందు రక్తమోక్షణమును తీక్షణముగనుండు ద్రవ్యములచే నస్య గంఠాపానమును, మ్రునిపసుపు, లవంగపట్ట, వేరు, రసాంజనము, కొడిగిత్తులు అనువాని కషాయపానమును, లేక లేనెను జేర్చిన కరక్కాయల కషాయపానమును జేయించవలయును.

౨౩ కంఠరోగమునందు కబళాదిధారణము. ౨౩

శ్రేష్ఠాద్యోషయవత్సారదార్వీద్వీపిరసాంజనైః,

సపారా జేజినీనింబైస్సుక్తగోమూత్రసాధితైః.

౫౬

కబళో గుటికా చాత్ర కల్పితా ప్రతిసారణమ్,

కంఠరోగములను త్రిఫలములు, త్రికటుకములు, యవత్సారము, మ్రునిపసుపు, వ్రాకుడు, రసాంజనము, చిరుబొద్ది, మెరపునీలె, వేరు అనువానిని పులికడుగు, గోమూత్రము వీనిలోచేర్చి చక్కగకాచి దానిచే కబళధారణమును జేయించవలయును. వైత్రి ఫలాదిద్రవ్యముల పైకషాయముతో నూరి గుటికలు చేసి ప్రతిసారణము జేయించవలయును.

౨౪ కంఠమాలహరణేపము. ౨౪

నిచులం కటభీముస్తం దేవదారుమపశాపధమ్.

౫౭

వచా దంతీ చ మూర్వా చ తేహకోష్ఠోఽర్చిశోఫహః,

నీరు ప్రబ్బలి, నల్లగినియ, తుంగము స్థలు, దేవదారు, శుంతి, వస, దంతి చెట్ట చాగ అనువానిని నూరి సుఖోష్ణముగ లేపనము జేసిన కంఠమునందుగల, నొప్పి, వాః హరించును.

❧ వాతరోహిణీచికిత్స. ❧

అథాంతర్బాహ్యతః స్విన్నాం వాతరోహిణికాం లిఖేత్. ౨౪౮

అంగుళీశస్త్ర కేణాశు పటుయుక్తనఖేన వా,

పంచమూలాంబుకబళస్థైలం గంఢూషనావనమ్. ౨౪౯

వాతజరోహిణిరోగము కలవాని యొక్క బాహ్యభృంశరములను స్వేదకర్మన చేయించి అంగుళి శస్త్రముచే గాని నైంధవలవణముతో గూడియుండు నఖముచే గాని శీఘ్రముగ ఛేదించవలయును. పంచమూల కషాయముచే కబళమును, నువ్వులనూ సేచే నస్యమును గంఢూషమును జేయించవలయును.

❧ పిత్తరోహిణీచికిత్స. ❧

విస్రావ్యపిత్తసంభూతాం సితాక్షౌద్రప్రియంగుభిః,

ఘృనే త్సరోద్రపత్తంగైః కబళః క్వణైశ్చ తైః. ౨౫౦

ద్రాక్షపరూషకక్వాథో హితశ్చ కబళగ్రహే,

పిత్తమువలన జనించిన రోహిణిరోగమును భేదించి అందులో నుండు దుష్టరక్తమును వెలిపఱచి పంచదార, తేనె, ప్రేంకణము, లొద్దుగు, పత్తంగము (అనఁగా రక్తచందనము) వీనిని నూరి రుద్దవలయును. మైపంచదార మున్నగు ద్రవ్యములను ఉదకములో వైచి కాచిన కషాయము చేతను, ద్రాక్షపండు, పేరీత వీని కషాయము చేతను కబళభారణము చేయించవలయును.

❧ రక్తజరోహిణీచికిత్స. ❧

ఉపాదరే దేవమేవ ప్రత్యాఖ్యాయాస్త్రసంభవామ్. ౨౫౧

రక్తమువలన కలిగిన రోహిణిరోగ మసాధ్యమగుటంజేసి దానిని చికిత్సయందు వర్జింపవలయును. అయినను దానిని పిత్తజరోహిణికి చెప్పియుండునటుల చికిత్స చేయవలెను.

❧ కఫజరోహిణీచికిత్స. ❧

సాగారధూమైః కటుకైః కఫజాం ప్రతిసారయేత్,

నస్యగంఢూషయోస్తైలం సాధితం చ ప్రశస్యతే. ౨౫౨

అపామార్గఫలశ్లే తాదంతీజంతుఘ్నసైంధవైః,

కథమువలన జనించిన రోహిణీరోగమునందు కరుణాపము కటువర్ణములో చెప్పి
ందు ద్రవ్యములు వీనినినూరి ప్రతిసారమును చేయించవలయును. ఉత్తరేణు
లు, శ్వేతా (అనగా విష్ణుక్రాంతము) దంతి, వాయువిడంగములు, సైంధవలవణము
ని సుభాగములుగ గ్రహించి నూరి నువ్వులనూనెలో కలిపి చక్కగకాచి కఫజరో
శియందు నస్యగంధూషములను చేయించవలయును.

—ॐ బృందశాలాకాదిచికిత్స. ౧౯—

తద్వచ్చ బృందశాలాకతుండికేరీగిలాయుషు. ౬౩

బృందము, శాలాకము, తుండికీ, గిలాయు అను నీరోగములయందు కఫజ
రోహిణీగమునకు చెప్పియుండు చికిత్సలను చేయవలయును.

—ॐ కంఠవిద్రధిచికిత్స. ౨౦—

విద్రధా స్రావితే శ్రేష్ఠా రోచనాతార్క్ష్యగైరికైః,

సరోధపటుపత్తంగకణైర్గంధూషపుష్పణే. ౬౪

విద్రధిరోగమును వస్త్రముచే ఛేదించి రక్తమును స్రవింపజేసి పిదప త్రిఫల
ని, గోరోచనము, రసాంజనము, కావీరాయి, లాద్దుగు, సైంధవలవణము, రక్తచం
న, పిప్పళ్లు వీని నుదకములో వైచి చక్కగ కాచి గంధూషమును చేయించవల
యును. మఱియు పై ద్రవ్యములను నూరి రోగముమీఁద రుద్దవలయును.

—ॐ వాతజగగండచికిత్స. ౨౧—

గళగండః పవనజస్పిన్వో నిసృతశోణితః.

తిలైర్బిజైశ్చలట్యమాప్రియాశశణసంభవైః. ౬౫

ఉపనాహ్యా వ్రణే రూఢే ప్రలేప్యశ్చ పునః పునః,

శిగుత్తిల్యతత్కారీగజకృష్ణాపునర్నవైః. ౬౬

కాలామృత్కామూలైశ్చ పుష్పైశ్చ కరహాటజైః,

ఏకైషికాన్వితైః పిష్టై స్సురయా కాంజకేన వా. ౬౭

వాతమువలన బుట్టిన గళగండరోగమునకు స్వేదకర్మ రక్తస్రావము వీనినిచేయించి
నూనె, మసుంబవిత్తులు, క్రానుగు, అగసివిత్తులు, ప్రేంకణపు విత్తులు, జనప
వీనిచే నుపనాహస్వేదము నొనర్పవలయును. వ్రణము కొంచెము కమించిన
యనగ, తిల్వకమును గ్రంథ్యము, తక్కెడ, ఏనుగుపిప్పళ్లు, తెల్లగజేరు, పెద్దనీలి
అప్పతీగవేళ్లు, బల్లెడువేళ్లు, తామరపువ్వు లేక మ్రంగపువ్వు, తెల్లతెగడ వీనిని

సురయను మధ్యముతోగాని, పులికడుగుతోగాని నూరి పలుమారు లేపనము చేయించ వలయును.

— ౧౭ కాతజగళగండమునకు గుఱుచ్చాదితైలము. ౧౭ —

గుఱుచ్చీనింబకుటజహంసపాదీబలాద్వయైః,

సాధితం పాయయేతైలం సకృష్టాదేవదారుభిః.

౧౮

తిప్పతీగ, వేము, కొడిసె, హంసపాది, చిట్టాముట్టి, పేరాముట్టి, పిప్పళ్లు, దేవ దారు వీని కల్పముతో పక్వముచేయఁబడిన తైలమును గళగండరోగికి పానము చేయిం చవలయును.

— ౧౮ కఫజగళగండచికిత్స. ౧౮ —

కర్తవ్యం కఫజేఽప్యేత త్స్వేదవిష్ణూపనేత్వతి,

కఫముచేత లిగిన గళగండరోగమునందు వాతజ గళగండరోగమునకు చెప్పియుండు చికిత్సలను చేయుటయేగాక స్వేదకర్మ, విష్ణూపనము (అనఁగా మర్దింనుట) వీనిని విశే షముగ చేయించవలయును.

— ౧౯ కఫజగళగండహరలేపము. ౧౯ —

లేపోఽజగంధాతివిషావిశల్యానవిషాణికాః.

౨౦

గుంజాలాబుళుకాహ్వశ్చ పలాశక్షౌరకల్కితాః,

వాయింట, ఆతినన, తేలువఁజి, ఒద్ది, గురిగింజ, ఆనుగు, శుకాహ్వము వీనిని మెరుగుక్షౌర కషాయముతోనూరి కఫజ గళగండమునకు లేపనము చేయవలయును.

— ౨౦ కఫజగళగండమునకు తైలపానము ౨౦ —

మూత్రశృతం హగక్షౌరం పక్త్వా కోద్రవభుషి బేత్.

౨౧

సాధితం వత్సకాద్యైర్వా తైలం సపటువంచకైః,

కఫఘ్నాంఘామవమననావనాదీంశ్చ శీలయేత్.

౨౨

హరక్షౌరం (అనఁగా తూడిహరక్షౌరమును) గోమూత్రములో వేచి చక్కఁగ పండి యాక్షౌరము నుడకములో కలిపి కఫజగళగండరోగికి పానముచేయించి కొఱ్ఱలయ న్నమును పథ్యముగ నిప్పించవలయును. మఱియు వత్సకాదిగణద్రవ్యములు లవణసంచక ము వీనితో బక్వముచేయఁబడిన తైలమును పానముచేయించవలయును. కఫహరములగు ఘామపాన ఐమనోషధి నస్యోగంఘాషధారణములను పలుమారు చేయుచుండవలయును.

౧౭ మేదోజగళగండచికిత్స. ౧౭

మేదోభవే సిరాం విధ్యేత్కృష్ణమ్ చ విధిం భజేత్,
అసనాదిరజశ్చైవ ప్రాతర్నృత్రేణ పాయయేత్. 2౨

మేదోజ గళగండరోగమునందు సిరను వేధించి కఫహరములగు చికిత్సలను చేయించవలయును. అసనాదిగణద్రవ్యచార్ణములను గోమూత్రములో కలిపి ప్రాతఃకాలమునందు పానము చేయించవలయును.

అశాంతౌ పాటయిత్వా చ సర్వాన్ ప్రణవదాచరేత్,
వైచెప్పినప్రకారము చికిత్సచేసినను మేదోజ గళగండరోగము నివర్తింపకయుండిన దానిని శస్త్రముచే ఛేదించి ప్రణచికిత్స నన్నిఁటిని చేయవలయును.

౧౮ ముఖపాకరోగచికిత్స. ౧౮

ముఖపాకేషు సత్కౌద్రాః ప్రయోజ్యా ముఖధావనాః. 23
కృధితాస్త్రిఫలాపాథామృద్వీకాజాజిపల్లవాః,
నిష్ఠేవ్యా భక్షయిత్వా వా కుశేరాదిగళో ౨౪వా, 2౪

ముఖపాకరోగములయందు త్రిఫలములు, చిరుబొద్ది, ద్రాక్ష, జాజిచిగుళ్లు వీనిని ఉడకములో వైచి చక్కఁగ కాచి యాకషాయములో తేనెను చేర్చి దానిచే నోటిని కడగవలయును. లేక వైత్రిఫలాదులనుగాని కుశేరాదిగణద్రవ్యములనుగాని చక్కఁగ నమిలియమియవలయును.

౧౯ ముఖపాకమునందు ప్రతిసారణాదులు. ౧౯

ముఖపాకేఽనిలా త్కృష్ణాపట్వేలాః ప్రతిసారణమ్,
తైలం వాతహరైస్సిద్ధం హితం కబళనస్యయోః. 2౫

వాతమువలన జనించిన ముఖపాకరోగమునందు పిప్పళ్లు నైంశవలనాము, వీలకలు వీనిని ప్రతిసారణమునం గుపయోగించవలయును. వాతహరద్రవ్యములతో పక్వము చేయబడిన తైలముచే కబళనస్యములను చేయించవలయును.

౨౦ పిత్తరక్తచికిత్స. ౨౦

పితౄస్త్రే రక్తపిత్తమ్ కఫమ్ శ్చ కఫే విధిః,

పిత్తరక్తమువలన జనించిన ముఖపాకమున రక్తపిత్తచికిత్సలను కఫమువలన కలిగిన ముఖపాకమున కఫహర చికిత్సలను చేయవలయును.

—ॐ పితృ కృపిటకాచికిత్స. ౧౮—

లిఖే చ్చా కాదివస్త్రై శ్చ పిటకాః కఠినా స్థిరాః.

2౬

ఘృతమును గువానిచే కఠినముగ స్థిరముగనుండు పిటకలను ఛేదించవలయును.

—ॐ సన్నిపాతముఖపాకచికిత్స. ౧౯—

యథా దోషోదయం కుర్యాత్సన్నిపాతే చికిత్సితమ్,

సన్నిపాతజ ముఖపాకరోగమునందు వాతాదిదోషప్రకోపాద్యనుగుణముగ చికిత్సలను చేయవలయును.

—ॐ అర్బుదరోగచికిత్స. ౨౦—

నవేర్బుదేత్వసంవృద్ధేఛేదితే ప్రతిసారణమ్.

22

స్వర్ణ కానాగరక్షాద్రైః క్వాథో గంధూష ఇవ్యతే,

గుడూచీనింబకలోక్త్యో మధుతైలసమన్వితః.

2౪

యవాన్నభు తీక్ష్ణతైలసన్యాభ్యంగం స్తథాచరేత్,

అర్బుదరోగము కొత్తదిగ వృద్ధిజెందనిదిగనుండిన దానిని శస్త్రముచే ఛేదించి స్వర్ణతారము, శుంఠి వీనిచూర్ణములతో తేనెనుకలిపి ప్రతిసారణము చేయించవలయును. తిప్పటిగె, వేపపట్ట చివికపాయములతో తేనెను నువ్వులనూ నెను కలిపి గంధూషమును చేయించవలయును. యవాన్నమును భుజింపజేయవలయును. తీక్ష్ణముగనుండు తైలముచే సన్యాభ్యంగములను చేయించవలయును.

—ॐ పూతివదనరోగచికిత్స. ౨౧—

వమి తే పూతివదనే ధూమస్తీక్ష్ణస్సనావహః.

2౯

సమంగాధాతకీగోధ్రఫలిసేవద్వైర్జలమ్,

ధావనం వదనస్యాంతశుచ్చైర్నితైరవచూర్ణనమ్.

౩౦

శీతాదోషకుశోక్తం చ నావనాది చ శీలయేత్,

పూతిముఖమును రోగము కలనానికి నమనము చేయించి తీక్ష్ణముగనుండు ధూమపానమును నస్యమును చేయించవలయును. మంజిష్ఠ, ఆర్ధపువ్వు, లొద్దుగు, ప్రేంకణము, పద్మకము వీనికపాయముతో నోరును కడగవలయును. వైమంజిష్ఠాది ద్రవ్యములను చూర్ణముచేసి నోటియందు రుద్దవలయును. శీతాదము, ఉష్ణకుశము అనురోగములకు చెప్పియుండు నస్య గంధూషములనుగూడ చేయించవలయును.

—ॐ ముఖినోహర త్రిపలాదిగుటికలు. ॐ—

ఫలత్రయద్వీపకిరాతతి క్తయప్యాహ్వాసిద్ధార్థకటు త్రికాణి,
ముస్తాహరిద్రాద్వయయావశూకవృక్షాష్ట కాష్టా గ్రిమవేతసాశ్చ,
అశ్వత్థజంబ్వామ్రధనంజయత్వక్వక్వాహిమారాఘ్నదీరస్యసారః,
క్వాథేనతేషాం ఘనతాంగ తేనతచ్ఛుద్ధియుక్తాగుటికావిధేయాః.
తా ధారితాఘ్నంతి ముఖేననిత్యం

కంఠాష్టతాల్యాదిగదా సుకృచ్ఛాఘ్న,

విశేషతో రోహిణికాస్య రోష

గంధా విదేహాధి పతిప్రణీతాః.

౮౩

త్రిఫలములు, చిత్రమూలము, నేలవేము, అతిమధురము, తెల్లవాలు, త్రికటుక
లులు, తుంగము పైలు, పసుపు, మ్రానిపసుపు, యవతొరము, చింతపండు, పుల్లప్రబ్బలి,
విపట్ట, నేరేడుపట్ట, మామిడిపట్ట, మద్దిపట్ట, తుమ్మపట్ట, చంద్రబంక వీనిని ఉదక
బలో వైచి చక్కఁగ కషాయము కాచి గట్టిగనగునపుడు పై త్రిఫలములు మొదలగు
స్తువుల చూర్ణమునుచేర్చి గుటికలు చేయవలయును. ఆగుటికలను నోటిలో ధరించు
టులజేసిన కంఠము, పెదవులు, లోదొడ మొదలగు స్థలములలో జనించినవియు మిగుల
గారుణముగ నుండునవియు నగు ముఖరోగము లన్నియు నశించును. విశేషముగ
రోహిణి, ఆగ్నిరోషము, పూతిగంధము మొదలగు రోగములు హరించును. ఇవి నిమి
క్రవర్తిచే నిర్మింపఁబడినవి.

—ॐ ఖదిరాదితైలము. ॐ—

ఖదిరతులామంబుఘటే పక్త్వా తోయేన తేన విష్టైశ్చ,

చందనజోంగకకుంకుమపరిపేలవబాలకోశ్శీఘ్రైః.

౮౪

సురతరురోధ్రద్రాక్షామంజిష్ఠాచోచపద్మకవిడంగైః,

స్పృశ్కానతనఖకట్ఫులసూక్ష్మైశ్చలూధ్యామక్తై స్సప త్తంగైః.

౮౫

తైలవ్రస్థం విపచేత్కర్షాంశైః పాననస్యగంఢామైస్తత్,

హత్వాస్యే సర్వగదా జనయతి గార్ధీ గ్రిం దృశం శ్రుతిం

చ వారాహీమ్. ౮౬. ఉద్వర్తితం చ వ్రపున్నాటరోధ్ర

దావ్యభిరభ్యక్తమనేన వక్త్రమ్, నిర్వ్యంగనీలీముఖదూషి

కాదిసంజాయతే చంద్రసమానకాంతి.

౮౭

నూరుపలముల చండ్రపట్టను ద్రోణప్రమాణ ముదకములోవైచి పాదావశేషముగ కషాయము కాచి యాకషాయముతో చందనము, నల్లఆగరు, కుంకుమపువ్వు, తుంగముస్తల, కురువేరు, వట్టివేరు, దేవదారుచెక్క, లాద్దుగు, ద్రాక్ష, మంజిష్ఠ, లవంగపట్ట, పద్మకము, వాయువిడంగములు, స్ఫుక్కాయగుంధ్యము, గ్రంథితగరము, నఖముచిప్ప, గుఱుడుటేకు, పిన్నయేలకులు, ధ్యామకము, రక్తచందనము వీనిని కర్షప్రమాణము చొప్పున గ్రహించి నూరి కల్పముచేసి ఒకప్రస్థము నువ్వలనూ నెబోకలిపి విధిప్రకారము పక్వము చేయవలయును. ఈతైలమును పాన సస్య గంధూషములయగు దుపయోగించిన నది నోటిలోజనించురోగములన్నిటిని హరింపజేసి గడ్డతో తుల్యమైన దృష్టికక్షిని పందితో తుల్యమైన శ్రవణకక్షిని కలుగజేయును. మతీయు నీతైలముచే ముఖమున కభ్యంజనముచేయించి తగిళిగ, లాద్దుగు, మ్రానికనుపు వీనిని నూరి నలుగు పెట్టిన ముఖమునందు మచ్చ, నీలి, ముఖదూషికా మొదలగు దోషములు నివర్తించి చంద్రునితో తుల్యమైన కాంతికలుగును.

— ముఖరోగమునకు సహచరఘృతము —

పలశతం బాణాతో యథుటే పక్వా రసేఽస్లింశ్చ పలార్ధికైః,
ఖదిరజంబూయస్త్వానంతామైరహిమారసీలోత్పలాన్వితైః. ౮౮
తైలవ్రస్థం పౌచయేచ్ఛట్టపిష్టై రేభిర్ద్రవ్యై ర్ధారితం తన్మథేన,
రోగౌ సర్వా హంతి వక్త్రే విశేషాత్
స్థైర్యం ధత్తే దంతపక్షే శ్వలాయాః. ౮౯

ద్రోణప్రమాణ ముదకములో నూరుపలముల నల్లగోరింటునవైచి పాదావశేషముగ కషాయముకాచి అందులో చండ్ర, నేరేడు, అతిమధురము, తిప్పతీగె, తుమ్మ, మామిడి, శినిష్య, నల్లకలువ ఈ యౌషధులు దినుసుకు ఆరపలముచొప్పున గ్రహించి కల్పముచేసి వైకషాయములో కలిపి ఒకప్రస్థము నువ్వలనూ నెబోసి తైలపాకవిధిగ పక్వముచేసి నోటిలో ధరించిన నోటియందు జనించు రోగములన్నియు నివర్తించును. చలించుచుండు దంతములకు విశేషముగ బలముకలుగును.

— ముఖరోగహరఖదిరసారాదిగుటికలు. —

ఖదిరసారాద్వేతులే పచేద్వల్కాత్తులాం చారిమేదనః,
ఘటచతుష్కేపాదశేషే ఽస్లిక్ పూతేపునః క్వాథనాద్ధనే. ౯౦
ఆషికం షీపేత్సూక్ష్మం రజః సేవ్యాంబువత్తంగై రికమ్,

చందనద్వయరోధ్రపుండ్ర హేయస్త్వహ్వలాక్షాంజనద్వయమ్.

ధాతకీకట్ఫుద్వినిశాత్రిఫలాచతుర్దాతజోంగకమ్,

ముస్తమంజిష్టాస్యగ్రోధప్రరోహమాంసీయ వానకమ్. F-౨

పద్మకైతేయసమంగాశ్చ శీతే తస్మింస్తథా పాలికాం పృథక్,

జాతీపత్రికాం సజాతీఫలాం సహలవంగకంకోల్లకామ్. F-3

స్ఫటికశుభ్రనురభిశర్పారకుడవం చ తత్రావపేత్తతః,

కారయేద్ధుటికాస్సదా వైతా ధార్యా ముఖే తద్దదాపహః. F-౪

నాల్గ్రోణము లుదకములో ఖదిరసారము (కాచు) రెండుసూర్లు పలములు కల్లతుమ్మపట్ట నూరుపలములు వైచి పాదావశేషముగ కషాయము కాచి వడియగట్టి నురలనాకషాయమును పొయిమీఁదబెట్టి కాచి చిక్కగయైనపిదప అందులో వట్టివేరు, సరువేరు, రక్తచందనము, కైరికము, చందనము, పీతచందనము, లాద్దుగు, ప్రపాండ కేము, అతిమధురము, లత్తుక, రసాంజనము, సౌవీరాంజనము, ఆరెపువ్వు, టేకు, పసుపు, చూనపసుపు, త్రిఫలములు, చతుర్దాతకములు, నల్లఆగరు, తుంగముస్తలు, మంజిష్ఠ, మట్టి మూడలు, జటామాంసి, కేగటిదూలగోవిల, పద్మకము, ఏలకులు, చిట్టాముట్టి వీనిని పసుకు కర్షప్రమాణము చొప్పున గ్రహించి చూర్ణముచేసి కలిపి చల్లారినపిదప దానిలో జాపత్రి, జాజికాయ, లవంగములు, తక్కిలములు ఘటికమునలె తెల్లనైన పచ్చకరూపరము ఒకకుడవముచేర్చి గుటికలచేర్చి నోటియందు పెట్టుదు ధరించుచుండిన ముఖిరోగములన్నియు నివర్తించును.

— ఆరిమేదోఘృతము. —

క్వాథాషధవృత్తయ యోజనేన

తైలం పచేత్కల్పనయా ౭నయైవ,

సర్వాస్యరోగోద్భృతయే తదాహు

ర్థం తస్థిరత్వే త్విదమేవముఖ్యమ్. F-౫

నాల్గ్రోణ ముదకములో నల్లతుమ్మపట్ట రెండుచందలపలములు కాచు నూరుపలములు వీనినివైచి పాదావశేషముగ కషాయముకాచి అందులో పూర్వయోగములో పిప్పియుండు నట్టివేరు మొదలగు ద్రవ్యముల కల్పమునుచేర్చి నువ్వులనూసెను బోసి ధిప్రకారము పక్వముచేసి యాతైలమును నోటిలో ధరింపవలయును. ఈతైలము నోటిలో జనించు రోగములన్నిటిని పోగొట్టుటయందును దంతములకు స్థైర్యమును గలుగఁజేయుచును ముఖ్యమైనదని ఋషులు వచింపుచున్నారు.

—ॐ ఖదిరగుటికాదిఫలము. ౧౭—

ఖదిరేణైతా గుటికా స్తైలమిదం చారిమేదసా ప్రథితమ్,
అనుశీలయన్ ప్రతదినం *స్వస్థోపి దృఢద్విజో భవతి. ౯౬
పూర్వశ్లోకములో చెప్పినచొప్పున చండ్రగుటికలు నల్లతుమ్మలైలము వీనిని ప్రతి
దినము స్వస్థకీరులుకూడ నేవించిన విశేషముగ దంతములకు నృఢత్వము కలుగును.

—ॐ ముఖరోగహరకబళధారణము. ౧౮—

క్షుద్రాగుడూచీ సుమనఃప్రవాళ
దార్ద్రయవాన త్రిఫలాకషాయః,
క్షౌద్రేణ యుక్తః కబళగ్రహోఽయం
సర్వామయాన్ వక్త్రగతాన్నిహంతి. ౯౭
వ్రాకుడు, తిప్పశీగె, జాజి వీరిదిగుళ్లు, మ్రనిపసుపు, రేగటిదూల, గోవిల, త్రి
ఫలములు వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి కాచినకషాయములో తేనెను కలిపి కబళ
ము చేయించిన నోటిరోగములన్నియు నివర్తించును.

—ॐ దంతశూలాదిహరపాతాదిచూర్ణము. ౧౯—

పాతాదార్ద్రత్వక్కుప్తముస్తాసమంగా
తిక్తావీతాంగారోధ్ర తేజోవతీనాం,
చూర్ణస్సక్షౌద్రో దంతమాంసార్తి
కండూపాకస్రావాణాం నాశనో ఘ్నర్షణేన. ౯౮
చిరుబొద్ది, మ్రనిపసుపు, లవంగపట్ట, చెంగల్యకోమ్ర, తుంగముస్తలు, మంజిష్ఠ,
కటుకరోహిణి, వీతాంగా (ఆనంగా ప్రేంకణము), లొద్దుగు, జ్యోతిష్మతి ఈయోష
ధులను చక్కఁగ చూర్ణముచేసి ఆచూర్ణమున తేనెను కలిపి దంతములను తోముకొనిన
దంతమాంసములయందలి నొప్పి, దురద, పాకము, స్రావము హరించును.

—ॐ ముఖరోగాదులకు కాలకచూర్ణము. ౨౦—

గృహధూమతార్క్ష్యపాతావ్యోషక్షౌరాగ్నయోవరా తేజోవైవ్యః,
ముఖదంతగళవికారే నక్షౌద్రః కాలకోవిధార్యశ్చుర్ణః. ౯౯
కరిధూపము, రసాంజనము, చిరుబొద్ది, త్రికటుకములు, నల్లజ్వారము, చిత్రమాల
ము, ఉక్కు, త్రిఫలములు, జ్యోతిష్మతి వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి చక్కఁగ

చూర్ణము చేసిన యది కాలకచూర్ణ మనఁబడును. దీనిని తేనెతో కలిపి ముఖరోగము, దంతరోగము, కంఠరోగము వీనియందు నోటిలో ధరింపవలయును.

—౨౭ దంతాదిరోగములకు పీతకచూర్ణము. ౨౭—

దావ్యేత్వక్లింఘాద్భవమనశ్చిలా యావశూకహరితాలైః,

ధార్యః పీతకచూర్ణో దంతాస్యగళామయే సమధావ్యజ్యః. ౧౦౦

మా నిపసుపు, అవంగపట్ట, సైంధవలసణము, మణిశిల, యనతొరము, హరిదశము వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి చక్కఁగ చూర్ణము చేసిన నది పీతకచూర్ణ మనఁబడును. దీనిని తేనె, నెయ్యి వీనితోడఁగూర్చి నోటిలో ధరించిన ముఖరోగము, కంఠరోగము హరించును.

—౨౮ కంఠరోగహరగుటికలు. ౨౮—

ద్విత్వైరధూమవరాపంచపటువ్యోష వేల్లగిరితార్క్షిన్ః,

గోమూత్రేణ విషక్వా గళామయఘ్నీ రసక్రిగుటికా. ౧౦౧

సగ్జత్వైరము, యనతొరము, కరిమాసము, పంచలవణములు, త్రికటుకములు, వాయు విదంగములు, శిలాజతు, రసాంజనము వీనిని గోమూత్రములో వైచి పక్వముచేసి గుటికలుచేసి నేవించిన కంఠరోగము హరించును.

—౨౯ ముఖరోగహరహరీతకీ. ౨౯—

గోమూత్రక్వథనవిలీలవిగ్రహణాం

పథ్యానాం జలమిసికుప్థభావితానామ్,

అత్తారం నరమణవోపి వక్త్రరోగాః

శ్రోతారం నృపమివ న స్పృశం త్యనర్థాః. ౧౦౨

కషాయమునలె చక్కఁగ కాచఁబడిన గోమూత్రములో కరక్కాయను నాన బెట్టి పిదప నాకరక్కాయను మరువేరు, సదాప, చంగల్వకోస్తు వీనికషాయములలో భావనచేసి భుజించువానికి “మంత్రి చెప్పిన హితోక్తులను ఆక్షర్ణించు భూమిఘనికి నాపదలు కలుగకుండు నట్లు” నోటిలో రోగములు కలుగకుండును.

—౩౦ ముఖపాకహరకషాయము. ౩౦—

సప్తచ్ఛదోశీర పటోలముస్త

హరీతకీతిక్తకరోహిణీభిః,

యస్యైహ్వరాజద్రుమచంద్రనైశ్చ

క్వాథం పిబేత్పాకహరంముఖ్య.

శ్రీ రస్తు.

త్రయోవింశాధ్యాయము.

అవ. ముఖరోగ ప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము శిరోరోగవిజ్ఞానీయా
ధ్యాయము చెప్పబడుచున్నది:—

శిరోరోగ విజ్ఞానీయాధ్యాయ ప్రారంభము.

సూ. అథాత శ్శిరోరోగవిజ్ఞానం వ్యాఖ్యాస్యమః,

ఇతి హ స్మామలరాత్రేయాదయో మహర్షయః.

ముఖరోగ ప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము శిరమునందు జనించురోగము
లను తెలియపఱచునట్టి శిరోరోగవిజ్ఞానమును నీయధ్యాయమును వివరించెదము.

— శిరోరోగ కారణము. —

ధూమాతపతుషారాంబుక్రీడాతిస్వప్నజాగరైః,

ఉత్పేదాధిపురోవాతబాష్పనిగ్రహరోదనైః.

అత్యంబుమద్యసానేన క్రిమిభిర్వేగధారణైః,

ఉపధానమృజాభ్యంగద్వేషాధఃప్రతతేక్షణైః.

అసాత్మ్యగంధదుష్టామభాష్యాద్యైశ్చ శిరోగతాః,

జనయంత్యామయాన్ దోషాః.

పొగ, ఎండ, మంచు వీనియందుండుట, ఉదకమున విశేషముగ విహరించుట,
అధికముగ నిద్రించుట, విశేషముగ రాత్రులయందు నిదుర పేలుకొనియుండుట, దేహ
మందలి చెమటను విశేషముగతీయుట, తూర్పుగాలియందు సంచరించుట, శోకము నడ్డ
గించుట, విశేషముగ నేడ్చుట, ఉదకమును గాని మద్యమునుగాని పరిమితికి మించిత్రాగు
ట, శిరమున క్రిములుజనించుట, మలమూత్రాదివేగముల నడ్డగించుట, తలగడలేక యరుం
డుట, శరీరమునందు మురికిని తోమికొనకయుండుట, అత్యంజనమును చేయించుకొనక
యుండుట, అతిసూక్ష్మమును లేక అధికప్రకాశము నైన వస్తువులను విశేషముగ
చూచుట, అసాత్మ్యముగ నుండుగంగముల నాఘాఘ్రించుట, జీర్ణము కాకుండుట,
విగ్రగ మాటలాడుట, ఇవి మున్నగు కారణములచే శిరము నాక్రమించియుండు

వాతాదిదోషములు ప్రకౌపమునుజెంది శిరమునందు దారుణమైన రోగములను కలుగఁ జేయును.

❧ వాతజశిరోభితాపలక్షణము. ❧

తత్ర మారుతకోపతః.

3

నిస్తు డ్యే తేభృశం శంఖౌ ఘటా సంభిద్యతే తథా,

భ్రువోర్నధ్యం లలాటం చ పతతీవాతివేదనమ్.

౪

బాధ్యే తే స్వనతః శ్రోత్రే నిష్క్రమ్యేత ఇవాక్షిణీ,

ఘూర్ణతీవ శిరస్సర్వం సంభిభ్య ఇవ ముచ్యతే.

౫

స్ఫురత్యతీసిరాజాలం కందరాహనుసంగ్రహః,

ప్రకాశాసహతా ఘ్రాణస్రావోఽకస్నాద్వ్యభాశమా.

౬

మార్దవం మర్దనస్నేహస్వేదబంధైశ్చ జాయతే,

శిరస్తాపోయమ్.

వాతప్రకౌపములన కణతలలో పొడుచునట్లు మిక్కిలి యుపద్రవము కలుగును. పెడచీలువఁబడునటులుండును. కనబొవల మధ్యప్రదేశము, నుదురు యివి పడిపోవునటుల మిక్కిలి శూలతో గూడియుండును. బిగ్గరైనమాటలు ఘోషము వీనిని నుటవలన చెవులయందు బాధకలుగును. నేత్రములు పెకఁబడినటుల విశేషముగ నొప్పితో గూడియుండును. శిరము తిరుగునటులను సంఘటించుండి పడిపోవునటుల నుండును. శిరమునందలి నరములు విశేషముగ నగుగుఁచుండును. గొంతు దవుడులు యీడ్చినట్లుండును. వెలుతురుచూచిన బాధకలుగును. ముక్కులోనుండి నీరు కారుచుండు. ఆకస్మాత్తుగ శిరమునందు శూలలు జనించి స్వయమగనే శమించును. శిరమును ర్దించుటవలనను ఘృతాదిస్నేహములను లేపనము చేసికొనుటవలనను స్వేదకర్మను యించుకొనుటవలన వస్త్రాదులచే గట్టిగ శిరమును కట్టికొనుటవలనను నొప్పి కొంచెము బుంచును. ఇది శిరస్తాపమని చెప్పబడును.

❧ అర్ధావభేదకశిరోరోగలక్షణము. ❧

అర్ధే తు మూర్ధ్నసాసేఽర్ధావభేదకః.

2

పక్షాత్కుశ్యతి మాసా ద్వా స్వయమేవ చ శామ్యతి,

అతివృద్ధస్త నయనం శ్రవణం వా వినాశయేత్.

౩

పైచెప్పియుండు వాతజశిరోరోగము శిరమునం దొకపార్శ్వమునందు మాత్రముంచియుండిన నది అర్ధావభేదక మనబడును ఇది పగునైన దినముల కొకపర్యాయ

ముగాని మాసమున కొకపర్యాయముగాని విశేషముగ ప్రకోపించి స్వయముగనే శమించును. ఈ అర్థావభేదకము మిక్కుటముగ వృద్ధిజేందినచో నేత్రములనుగాని చెవులనుగాని నశింపజేయును.

— పిత్తజశిరోభితాపలక్షణము. —

శిరోఽభితాపే పిత్తోత్థే శిరోధూమాయనం జ్వరః,
స్వేదోఽక్షిదహనం మూర్ఛా నిశి శీతై శ్చ మార్దవమ్.

పిత్తప్రకోపమువలన జనించిన శిరోరోగమున శిరమునందు పొగ వెడలునటులుండును. మతీయు జ్వరము, చెమట, కంటియందు మంట, మూర్ఛ, రాత్రులయందు; శీతవస్తువులసేవనచేతను నుపద్రవములు కొంచెము శమించియుండుట యిట్టిలక్షణములు కలిగియుండును.

— కఫజశిరోభితాపలక్షణము. —

అరుచిః కఫజే మూర్ఛో గురు స్తిమితశీతతా,
సిరానిష్పందతాలస్యం రుజ్జుందాహ్వానాధికా నిశి.
తంద్రాశూనాక్షి కూటత్వం కర్ణకంఠాయనే వమిః,

కఫప్రకోపమువలన జనించిన శిరోరోగమునందు అరుచి, శిరము బరువుగ నుండును చల్లగనుండుట, సిరలు చలించకయుండుట ఆలస్యము మధ్యాహ్నమున స్వల్పముగను రాత్రులయందు దధికముగ శిరమునందు నొప్పికలుగుట తంద్ర కంటితొప్పలుండుట చెవులయందు దురద, వాంతి ఇవి కలుగును.

— రక్తజశిరోభితాపలక్షణము. —

రక్తాత్పితాధికరుజః-

దుష్పరక్తమువలన జనించి శిరోరోగమునందు పిత్తజశిరోరోగమునకు జెప్పియుండు లక్షణములు కలిగియుండుటయేగాక అధికముగ నుపద్రవములును కల్గును.

— సన్నిపాతజశిరోభితాపలక్షణము. —

సర్వైస్సాన్యత్సర్వలక్షణః.

సన్నిపాతమువలన జనించిన శిరోరోగమునందు వాతజాది శిరోరోగ లక్షణములన్నియుంబుట్టును.

శ్రీమిజశిరోభితాపలక్షణము. ౧౦

సంక్షీర్ణై ర్భోజనై ర్హృద్ధిః క్షేదితే రుధిరామిషే,

కోపితే సన్నిపాతే చ జాయంతే మూర్ధ్ని జంతవః.

౧౨

శిరస స్తే పిబంతోఽస్రం ఘోరాః కుర్వంతి వేదనాః,

చిత్తవిభ్రంశజననీర్ద్వరః కాసో బలక్షయః.

౧౩

రాక్ష్యశో ఘే వ్యధచ్ఛేదదాహస్ఫుటనపూతితాః,

కపాలే తాలుశిరసోః కంఢాశ్శ్చోషప్రమీలకః.

౧౪

తామ్రాచ్ఛసింఘాణకతా కర్ణనాదశ్చ జంతుజే,

సంక్షిప్తాహరములచేత శిరమునందలి రక్తమాంసములు దుష్టంబులై సన్నిపాతదోషము ప్రకోపించుటవలన శిరమునందు క్రిములుజనించును. ఆ క్రిములు శిరమునందలి రక్తమును పుండునుచేయుచు, దారుణమును మనస్సునకు మోహమును కలుగజేయునదియునైన యుపద్రవములను కలుగజేయును. ఇది జంతుజశిరోరోగమనబడును. మఱియు రోగమునందు జ్వరము, కాసము, బలక్షయము, రూక్షత, వాపు, శిరమునందు కొట్టబడి టులను ఛేదించబడినటులను నొప్పి, దుర్గంధము, సర్వాంగతాపము, కపాలము, లోకాడ, శిరము వీనియందు దురద్ర, శోష, తంద్ర, ఎఱ్ఱగ, తేటగ, చీమిడికారుట, చెవుల నుందు ధ్వని ఇవి జనించియుండును.

శిరఃకంపరోగలక్షణము. ౧౧

వాతోల్బణాశ్శిరఃకంపం తత్సంజ్ఞం కుర్వతే మలాః.

౧౫

వాతాధిక్యముతో గూడియుండుదోషములు శిరమునందు వణకును కలుగజేయును. దీనిని శిరఃకంపరోగమనియెదరు.

శంఖకశిరోరోగలక్షణము. ౧౨

పిత్తప్రధానై ర్వాతాదై శ్శంఖే శోఫస్సశోణితైః,

తీవ్రదాహరుజారాగప్రలాపజ్వరతృఙ్భమాః.

౧౬

తిక్తాస్యః పీతవదనః షీప్రకారీ స శంఖకః,

త్రిరాత్రాజ్జీవితం హంతి సిద్ధ్యత్యవ్యాశు సాధితః.

౧౭

పిత్తాధిక్యముతో గూడియుండు వాతాదిదోషములు రక్తముతోఁగూడి కణతల నుండు వాపు, సర్వాంగతాపము, నొప్పి, యెఱుపునర్థము, కలనరింతలు, జ్వరము,

దప్పి, భ్రమము, నోరుచేదుగనుండుట, ముఖము యనుభవించుండుట, ఇట్టి యుపద్రవములను కలుగఁజేయును. ఇది శంఖకమనఁబడును. దీనికి చికిత్సజేయఁకుండినఁజూడఁజూడినములలో రోగినిజంపును. శీఘ్రముగ చికిత్సజేసిన నొకానొకపుడు రోగి జీవించినను జీవించును.

— ౨౭ సూర్యానర్తకరోగోగలక్షణము. ౨౭ —

పీత్తానుబద్ధశృంఖాక్షీభ్రామిలలాటేషు మారుతః,
రుజం సస్యందనాం కుర్యాదనుసూర్యోదయోదయామ్. ౧౮
ఆమధ్యాహ్నం వివర్ధిష్టుః తుద్వత్సాని విశేషతః,
అస్యవస్థితశీతోష్ణసుఖా శామ్యత్వతః పరమ్. ౧౯
సూర్యానర్త స్స ఇత్యుక్తా దశ రోగాశ్చిరోగతాః,

నాతము పిత్తముతోగూడి కణతలు, నేత్రములు, కనుబొమలు, నుదురు పీనియందు మిక్కిలి హలనుకలుగఁజేయును. ఆహార సూర్యోదయమునజనించి మధ్యాహ్నమువఱకు క్రమముగ వృద్ధిజింది ఆకలితోగూడియుండునపుడు మతియు విశేషముగ వృద్ధిజింది పిదప స్వయముగనే శమించును. ఇది సూర్యానర్తమనఁబడును. ఈరోగమునందు ఒకప్పుడు శీతోపచారముచేతను, ఒకప్పుడు ఉష్ణోపచారముచేతను ఇంచుక సుఖము వ్యవస్థితకలుగును. ఇటుల శిరము నాశ్రయించి జనించు పదిరోగములు చెప్పఁబడినవి.

— ౨౮ కపాలరోగములు. ౨౮ —

శిరస్యేవం చ వక్ష్యంతే కపాలే వ్యాధయో నవ. ౨౦
శిరమునందలి కపాలమునజనించు తొంబదిరోగము లిఁక జెప్పఁబడును.

— ౨౯ ఉపశీర్షకరోగలక్షణము. ౨౯ —

కపాలే పవనే దుష్టే గర్భస్థస్యాపి జాయతే,
సవర్ణో నీరుజశ్శీఘ్రస్తం విద్యాదుపశీర్షకమ్. ౨౧
శిరఃకపాలమునందలి వాతము దుష్టంబైయుండినచో నొప్పిలేనిదియు శరీరముతో సమానవర్ణముగలదియునగు వాపు కపాలమునందు జనించును. ఇది ఉపశీర్షకరోగమని తెలిసికొనవలయును. ఈరోగము గర్భముననుండుశిశువునకును ఒకసమయమున సంభవించును.

— ౩౦ కపాలపిటకాదిరోగలక్షణము. ౩౦ —

యథా దోహోదయం బ్రూయాత్పిటకార్బుదవిద్రధీః,

కపాలమునందు పిటకలు, అర్బుదము, విద్రధి అనురోగములు జనించును. అవి వాతాదులలో నేదోషమువలన జనించునో ఆదోషలక్షణములు వానికి కలిగియుండునని తెలిసికొనవలయును.

—౨౨ అరూంషికారోగలక్షణము. ౨౨—

కపాలే క్లేదబహుళాః పితృస్పృశ్శ్చజంతుభిః, ౨౨

కంగుసిద్ధార్థకనిభాః పిటికాస్సుగరూంషికాః,

పిత్తరక్తము, శ్లేష్మము, క్రిములు వీనిచే కపాలమునందు కొఱ్ఱలు, తెల్లవాలు వీనికి సమానాకారములు గలవిగ విశేష స్థావము కలవిగనుండు పిటకలు జనించును. ఇవి అరూంషిక యనఁబడును.

—౨౩ దారుణకరోగలక్షణము. ౨౩—

కండూకేశచ్యుతిస్వావరాక్ష్యకృత్స్ఫుటనం త్వచః, ౨౩

సుసూక్ష్మం కఫవాతాభ్యాం వింద్యాద్దారుణకం తుతత్,

దురద, వెండ్రుకలాడుట, స్పృశ్యజ్ఞానము లేకుండుట, రూక్షత వీనిని కలుగఁ జేయునదియు మిక్కిలి సూక్ష్మముగ నుండునదియునైన చర్మస్ఫుటనము (అనఁగా చర్మపు పగుళ్లు) కపాలమునందు కఫవాతము వలన జనించును. ఇది దారుణక రోగ మనఁబడును.

—౨౪ ఇంద్రలుప్తరోగలక్షణము. ౨౪—

రోమకూపానుగం పిత్తం వాతేన సహమూర్ఛితమ్. ౨౪

ప్రచ్యావయతి రోమాణి తతశ్లేష్టా సశోణితః,

రోమకూపా రుణద్ధృత్య తేనాస్యేషామసంభవః. ౨౫

తదింద్రలుప్తం రూఢ్యాం చ ప్రాహుశ్చాచేతి చాపశే,

పిత్తము వాతముతోఁగూడి వృద్ధిజేంది రోమకూపములను జేరి రోమముల నూడు నటుల జేయును. పిదప శ్లేష్మము రక్తముతోఁ గూడి వృద్ధిజేందినదై రోమకూపముల నడ్డగించును. ఈకారణము చేత మరల వెండ్రుకలు మొలవకుండును. దీనిని ఇంద్రలుప్త రోగ మనియెదరు. —ఇతరాచార్యు లీరోగమును రూఢివాచకముగ చాచ యని చెప్పెదరు.

—౨౬ ఖిలతిరోగలక్షణము. ౨౬—

ఖిలతేరపి జన్యైవం సదనం తత్ర తు క్రమాత్. ౨౬

ఇంద్రులు ప్రకోగము జనించునటులనే ఖలతిరోగము (అనఁగా బట్టతల) కలుగును. అయితే ఇంద్రులు పై రోగమునందు వెండ్రుకలన్నియు నేకకాలమున నూడిపోవును. ఖలతిరోగమునందు వెండ్రుకలు క్రమక్రమముగ నూడిపోవును.

—ॐ వాతాదిఖలతిరోగలక్షణము. ౧౮—

సా వాతాదగ్నిదగ్ధాభా పితౄ *త్విన్నసిరావృతా,
కఫాద్ధనత్వగ్వణ్ణాంశ్చ యథాస్వం నిద్దిశేత్త్వచి. ౨౭
దోషైస్సర్వాకృతిస్సర్వైర్విరసాధ్యా సా నఖప్రభా,
దగ్ధాగ్ని నేవ నిర్లోమా సదాహా యా చ జాయతే. ౨౮

వాతమువలన జనించిన ఖలతిరోగము నిప్పుచే కాల్చబడినటులను వాతమునకు చెప్పియుండు పర్ణముతో గూడినదిగను నుండును. పిత్తమువలన జనించిన ఖలతిరోగము సన్ననిసిరలతో వ్యాప్తంబుగ పిత్తవర్ణము గలదిగ నుండును. కఫమువలన జనించిన ఖలతిరోగము చర్మము గట్టిగ నుండునదిగ కఫవర్ణము గలదిగ నుండును. సన్నిపాతమువలన జనించిన ఖలతిరోగమునందు వాతజాది ఖలతిరోగ లక్షణము లన్నియు కలిగి యుండును. నఖముతో తుల్యమైన కాంతికలదిగ నుండును. ఇది ౨ సాధ్యము నిప్పుచే కాల్చబడి నటులను రోమ రహితముగను మంటతో గూడినదిగ నుండు ఖలతిరోగము ఆసాధ్యము.

—ॐ పలితరోగలక్షణము. ౧౯—

శోకశ్రమక్రోధకృతశ్శరీరోష్ఠా శిరోగతః,
కేశాః సదోషః పచతి పలితం సంభవత్యతః. ౨౯

శోకము ఆయాసము కోపము వీనివలన కలిగిన శరీరమునందలి యుష్ణము శిరమును జేరి వాతాదిదోషములతోఁ గూడి తలవెండ్రుకలను పాకము జేయును. దానివలన తలవెండ్రుకలు తెల్లగ నగును. ఇది పలితమని చెప్పబడును.

—ॐ వాతాదిపలితరోగలక్షణము. ౨౦—

తద్వాతాత్పుంపటితం శ్యావం ఖరం రూక్షం బలప్రభమ్,
పితౄత్పదాహం పీతాభం కఫాత్పిన్ద్రం వివృద్ధిమత్. 3౦
స్థూలం సశుక్లం సర్వైస్తు వింద్యాద్వామిశ్రలక్షణమ్,

* త్విన్న.

వాతమువలన జనించిన పలితరోగమునందు వెండ్రుకలు పగిలినవిగ క్యామవర్ణము కలవిగ కఠినముగ రూక్షగ ఉదకముతో తుల్యమైన కాంతి కలవిగ నుండును. పిత్తమువలన జనించిన పలితరోగమునందు వెండ్రుకలు పసుపువర్ణము కలవిగ మంటతో గూడినవిగ నుండును. కఫజ పలితరోగమునందు వెండ్రుకలు స్నిగ్ధముగ వృద్ధిజెందునవిగ లావుగ మిక్కిలి తెల్లగనుండును. సన్నిపాతజపలితమునందు వాతజ పలితాదిరోగలక్షణము లన్నియు నుండును.

శిరశ్శూలజపలితలక్షణము. ౨౭

శిరోరుజ్జోద్భవం చాన్యద్వివర్ణం స్పర్శనానహమ్.

3౧

పలితరోగము శిరశ్శూలవలన జనించును. ఇది వికారవర్ణము కలదిగ తాఁకినచో నొప్పిని కలుగజేయునదిగ నుండును.

అసాధ్యశిరోరోగలక్షణము. ౨౮

అసాధ్య సన్నిపాతేన ఖలతిః పలితాని చ,

సన్నిపాతమువలన జనించిన ఖలతిరోగ పలితరోగములు అసాధ్యములు.

శరీరపరిణామోత్థాన్యపేక్షంతే రసాయనమ్.

3౨

మనుజునికి ముసలితనమున పలితరోగము జనించినచో వానికి రసాయనము నిష్పించవలయును.

ఇది అష్టాంగహృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రము

ఇరువదిమూడవయధ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ రస్తు.

చతుర్వింశాధ్యాయము.

శిరోరోగ విజ్ఞానీయాధ్యాయ నిరూపణానంతరము శిరోరోగ చికిత్సల డెలపు
శిరోరోగ ప్రతిషేధాధ్యాయము చెప్పబడుచున్నది:—

శిరోరోగ ప్రతిషేధాధ్యాయప్రారంభము.

సూ. అథాతశ్శిరోరోగ ప్రతిషేధం వ్యాఖ్యాన్యమః,

ఇతి హ స్నాహురాత్రేయాదయో మహర్షయః.

శిరోరోగ విజ్ఞానీయాధ్యాయనిరూపణానంతరము శిరోరోగ చికిత్సలను తెలియఁ
బఱచునట్టి శిరోరోగ ప్రతిషేధమును నీయాధ్యాయమును వివరించెదము.

—ॐ వాతజశిరోభితాపచికిత్స ॐ—

శిరోఽభితాపేఽనిలజే వాతవ్యాధివిధిం చరేత్,

ఘృతాభ్యక్షశిరా రాత్రౌ పిబేదుష్ణపయోనుపః.

మాషాన్ముద్గాఁ కుళుత్థాన్వా తద్వత్థా దేష్టుతాన్వితాఁ,

తైలం తిలానాం కల్కం వా క్షీరేణ సహపాయయేత్.

పిండోపనాహస్వేదాశ్చ మాంసధాన్యకృతాహితాః,

వాతఘ్నదశమూలాదిస్థిగ్ధక్షీరేణ సేచనమ్.

స్నిగ్ధం నన్యం తథా ధూమశ్శిరశ్శ్రవణతర్పణమ్,

వాతముపలన జనించిన శిరోరోగము కలవానికి వాతవ్యాధులకుఁజెప్పిన చికిత్సలను
చేయుటయేగాక ఘృతముచే శిరమున కభ్యంజనము చేయించి రాత్రులయందు ఘృత
మును కొంచెము వేడిగనుండు ఆవుపాలను పానము చేయించవలయును. మఱియు
ఉద్దలనుగాని, పెసలనుగాని, ఉలవలనుగాని పాకముచేసి వానిని ఘృతములోచేర్చి
భక్షింపఁజేసి ఆవుపాలను సుఖిష్ణముగ పానము చేయించవలయును. నువ్వుల నూనెను
గాని, తెలికపిండినిగాని ఆవుపాలతోడ పానము చేయించవలయును. మాంసము ధాన్య
ములు వీనితో బక్వము చేయఁబడిన పిండస్వేదమును ఉపనాహస్వేదమును చేయించ
వలెను. వాతవారములగు దశమూలాది ద్రవ్యములతో కాచఁబడిన ఆవుపాలచే సేచ

నముచేయుట హితకరము. స్నిగ్ధముగనుటకు నశ్వము, ధూపము, హితము శిరస్సున
చేతులను తర్పణచికిత్స చేయించవలయును.

— వాతజశిరోభితాపమునకు నశ్వము. —

వరణాదా గణే యుక్తే క్షీరమర్ధోదకం వచేత్. ౪

క్షీరావశిష్టం తచ్చీతం మథిత్యా సారమాహరేత్,
తతోమధురకై స్సిద్ధం నశ్యం తత్పూజితం హవిః. ౫

వగ్నేత్ర పక్వం క్షీరే చ పేయం సర్విస్సశర్కరమ్,

వరణాదిగ్నాద్రవ్యములను సుపభాగములుగ గ్రహించి నలియఁగొట్టి ఆవుపాలలో
చేర్చి పాలకు నగము నీళ్లుబోసి పాలుమాత్రము మిగులునటుల కాంచి యది చల్లారిన
పిదప చికిత్స వెన్నతీసి కాంచి దానిలో మధురద్రవ్యములనుచేర్చి పక్వముచేసి యాఘృత
ముచే వాతజశిరోరోగముకలవానికి నశ్వము చేయించవలయును. ఇది మిగుల శ్రేష్ఠమైన
నశ్వము. మఱియు వరణాదిగ్నాద్రవ్యములతో కాంచబడిన ఆవుపాలలో నేతినీసి
దానిలో శర్కరనుకలిపి పానముచేయించవలయును.

— ఊర్ధ్వగరోగహరనశ్వము. —

కార్వాసమజ్జాత్వజ్ఞుస్తానుమనఃకోరకాణి చ. ౬

నశ్యముష్ణాంబుపిస్తాని సర్వమూర్ధ్వపజాపహమ్,

పత్తివిత్తులపప్పు, లవంగపట్ట, తుంగముట్టలు, జాజిమొగ్గలు వీని నుష్ణోద్గముతో
నూరి నశ్వముచేయించిన మెడకొంకులకు వైభాగమున జనించునొప్పి శమించును.

— పిత్తరక్తజశిరోభితాపచికిత్స. —

శర్కరాకుంకుమశృతం ఘృతం పితృస్యగన్వయే. ౭

ప్రతేపస్సఘృతైః కుష్ఠకుటిలోత్పలచందనైః,

వాతోద్రేకభయాద్రక్తం న చాస్మిన్నవసేచయేత్. ౮

ఇత్యశాంతౌ చలే దాహః కఫే చోష్ణం యథోదితమ్,

పిత్తరక్తజనితశిరోరోగమునకు పంచదార, కుంకుమపువ్వు వీనిచేర్చి కాంచబడిన
ఘృతిమును పానముచేయించవలయును. చెంగల్యకోష్ఠ, గ్రంథితగరము, నల్లకలువ,
చందనము వీనిని నూరి నేతిలోకలిపి పట్టువేయవలయును. ఈరోగమునందు రక్తమోక్ష
ణము చేయించిన వాతము ప్రకోపించును. గావున రక్తమోక్షణము చేయంజనదు. పై
చెప్పినప్రకారము చికిత్సచేసినను వాతము శమింపకుండిన దాహకర్మను కఫము, శమింప
కుండిన నుష్ణమైన చికిత్సలను చేయవలయును.

—ॐ అర్ధావభేదకరోగచికిత్స. ॐ—

అర్ధావభేదకేఽప్యేషా యథా దోషాన్వయాత్ క్రియా.

అర్ధావభేదకమున శిరోరోగము కలవానికి పైచెప్పిన చికిత్సలను ఆయా దోషాననుగుణముగా చేయవలయును.

—ॐ అర్ధావభేదకరోగమున నస్యాలను ॐ—

శిరీషబీజాపామాన్యమూలం నస్యం విడాన్విత్తమ్,

స్థిరారసో వా లేపే తు ప్రపున్నాటోష్ణుకల్మితః.

అర్ధావభేదకరోగమునందు దిరిసెనపువిత్తులు ఉత్తరేణువేళ్లు వీరిని నూరి విడలగాములుచేర్చి నస్యము చేయించవలయును; లేక ముయ్యాకుపాన్నుకషాయముతో నస్యము చేయించవలయును. తగినవిత్తులను పులికడుగుతో నూరి పంపివేయవలయును.

—ॐ సూర్యానర్తరోగచికిత్స. ॐ—

సూర్యానర్తే తు తస్మిన్తు సిరయాఽపహరేదస్పక్,

సూర్యానర్తరోగమునందు పైచికిత్సలను చేయుటయేగాక సిరలను వేధించి రము తీయవలయును.

—ॐ పిత్తశిరోభితాపచికిత్స. ॐ—

శిరోభితాపే పిత్తోష్ఠే స్నిగ్ధస్య వ్యధయేత్పిరామ్.

శీతా శ్విరోముఖాలేననేకశోధనవస్తయః,

జీవనీయశ్చ తే క్షీరసర్పిషీ పాననస్యయోః.

పిత్తమువలన జరించిన శిరోరోగమునందు స్నేహకర్మముచేయించి సిరను వేధించవలయును. శిరము ముఖము వీనికి శీతముగనుండు లేపనేకములను శోధనవస్త్రాకర్మలను చేయించవలయును. జీవనీయగణ్ధద్రవ్యములతో కాలచబడిన యావుపాలు, ఆవునెయ్యి వీరిని పాననస్యములయందు దుపయోగించవలయును.

—ॐ రక్తశిరోభితాపచికిత్స. ॐ—

రక్తవ్యం రక్తజేఽప్యేతత్ప్రత్యాఖ్యాయ చ శంఖకే,

రక్తమువలన జరించిన శిరోభితాపమునకు పైచికిత్సలనే చేయవలయును. శంఖరోగము అసాధ్యముగనుండినను శమించుట కష్టమనిచెప్పి దానికి పైచికిత్సలనే చేయవలయును.

నస్యౌషధములలో దుర్గంధయుక్తమగు మత్స్యమును చేర్చి ధూపము నేయ
వలయును.

—ॐ శ్రీమిజశిరోరోగమున రక్తమోక్షణనిషేధము. ౧౮—

శృమిభిః పీతరక్తత్వా ద్రక్తమత్ర న నిర్హరేత్. ౧౮

శ్రీములవలన జనించిన శిరోరోగము గలవానియొక్క రక్తమును శ్రీములు విశే
షముగ పానము జేసియుండుటవలన అట్టివానికి రక్తమోక్షణము చేయించంజనదు. శ్రీ
ములు త్రాగుటచేతనే రక్తము తీసింబయిండును. అట్టియెడ రక్తమోక్షణము చేయించి
నచో రక్తము బాతుగనశించును. కావున రక్తమోక్షణము చేయంజనదని భావము.

—ॐ శిరఃకంఠరోగచికిత్స. ౧౯—

వాతాభితాపవిహితః కంఠే దాహో ద్విదాశ్రమః,

కంఠరోగమున వాతజశిరోరోగమునకుఁ జెప్పియుండు చికిత్సలలో దాహకర్మ
దక్క తక్కిన చికిత్సలన్నిటిని చేయవలయును.

—ॐ ఉపశీర్షకరోగచికిత్స. ౨౦—

నవే జన్మోత్తరం జాతేయోజయేదుపశీర్షకే. ౨౦

వాతవ్యాధిక్రియాం పక్షే కర్ణవిద్రధిచోదితమ్,

శిశువు పుట్టినపిదప నాశిశువును ఉపశీర్షకరోగము కలిగినతోడనే దానికి వాత
వ్యాధికిచెప్పియుండు చికిత్సలను చేయవలయును. వైరోగము పక్షమైయుండినచో విద్ర
ధిరోగమునకుఁ జెప్పియుండు చికిత్సలను చేయవలయును.

—ॐ శిరోవిద్రధ్యాదిచికిత్స. ౨౧—

ఆమపక్ష్యే యథా యోగ్యం విద్రధీపిటికార్బుదే. ౨౧

ఆపక్ష్యముగ లేక షక్వముగనుండువిద్రధి, పిటక, అర్బుదము యీరోగములయఁ
దాయాదోషానుగుణముగ చికిత్సలను చేయవలయును.

—ॐ అరూంషికారోగచికిత్స. ౨౨—

అరూంషికాం జలకోభి ర్మృతాస్రాం నింబవారిణా,

సిక్తాం ప్రభూతలవణైర్లింపేదశ్వశకృద్రసైః. ౨౨

పటోలనింబపత్రైర్వా సహరిద్రైస్సుకల్కితైః,

గోమూత్రజీర్ణపిణ్యాకకృకవాకుమలైరపి. ౨౩

కపాలభృష్టం కుష్ఠం వా చూర్ణితం తైలసంయుతం,

రూంషికాలేపనం కంఠాక్షేదదాహోర్తినాశనమ్. ౨౪

అరూంషికారోగమునందు జలగలచే రక్తమునుతీసి వేపాకు కషాయముచే నేచ నము చేయించి గుఱ్ఱపుపింటికలరసములో లవణమును విశేషముగ చేర్చి లేపనము చేయ వలయును; లేక చేనుపొట్టు, వేపాకు, పసుపు వీనిని చక్కఁగ నూరిగాని, పాత తెలిక పిండి, కోడివిష్ఠ వీనిని గోమూత్రముతో నూరిగాని, అరూంషిక రోగమునకు లేపనము చేయవలయును. చెంగల్వకోష్ఠును మార్లముచేసి టండపెంకులోవేయించి నువ్వుల నూనె లో కలిపి అరూంషికారోగమునకు లేపనము చేసెన దురద, క్లేదము, మంట, నొప్పి హరించును.

— ౨౭ అరూంషికారోగహారాభ్యంజనము. —

మాలతీచిత్ర కాశ్యమ్నన క్తమాలప్రసాధితమ్,

వచారూంషికయోస్థైలమభ్యంగః యురభ్యుష్టయోః. ౨౮

వచా (అనఁగా ఇంద్రలుప్తము), అరూంషికా వీనిని మంగలకత్తిచే యొరచి జాబి, చిత్రమాలము, గన్నేరు, కలుక్రానుగు వీనిని చేర్చి కాఁచిన తైలమును రుద్ద వలయును.

— ౨౮ అరూంషికారోగమున శిరశ్శోధనము. —

అశాంతౌ శిరసశ్శుద్ధ్యై యతేత వమనాదిభిః,

వైచెప్పిన ప్రకారము చికిత్సజేసినను అరూంషికారోగము శమింపకయుండిన వహ నాదికర్మలచే శిరసును శుద్ధిచేయవలయును.

— ౨౯ దారుణకరోగచికిత్స. —

విధ్యేచ్ఛిరాం దారుణకే లాలాట్యం శీలయేన్మృజామ్. ౩౦

నావనం మూర్ధ్నివస్తిం చ లేపయేచ్ఛ సమాక్షిక్తైః,

ప్రియాళబీజమధుకకుప్తమామైస్సస్వపైః. ౩౧

లాఘాశమ్యాకపత్రైఃకఙ్కాత్రీఫలైస్తథా,

కోరదూషతృణతౌరవారిప్రతౌళనం హితమ్. ౩౨

మనుజునికి దారుణకరోగము కలిగినచో వాని నుదురులోనుండు సిరసు వేధించ వలయును. శిరశ్శుద్ధి, శిరోవస్తి, నస్యము వీనిని సలమారు చేయించవలయును. మొరలి పప్పు (చారపప్పు), అతిమధురము, చెంగల్వకోష్ఠు, ఉద్దుల, ఆవాలు వీనిని నూరి అందు తేనెకలిపి లేపనము చేయవలయును. లత్తుక, రేలాకు, తిగిరసవిత్తులు, ఉసిరికపండ్లు వీనిని నూరి తేనెలోకలిపి లేపనము చేయించవలయును. కొఱ్ఱగడ్డిని నిప్పులోకాల్చి యాబూ దిద్ద నుదకములో కలిపి దానిచే కడగవలయును.

ॐ ఇంద్రులు ప్రరోగఃకిత్స. ౧౭

ఇంద్రులు పై యథాసన్నం సిరాం విధ్యా ప్రలేపయేత్,

ప్రచ్ఛాయ గాఢం కాసీనమనోహృతుఃకౌషణైః.

౨౮

వన్యమరతరుభ్యాం వా గుంజామూలఫలైస్తథా,

తథా లాంగలికామూలైః కరవీరరసేన వా.

౨౯

సక్షోద్రక్షుద్రవారైకస్వరసేనరసేన వా,

ధత్తూరకస్య పత్రాణాం భల్లాతకరసేన వా.

30

అథవా మాఝీకహవిస్త్రీలపుష్పత్రికంటకైః,

తైలాక్తాహస్తిదంతస్య మషీ వా చౌషధం పరమ్.

31

ఇంద్రులు ప్రరోగమునందు సమీపమున నుండు సీరను వేధించి యాప్రదేశమున శస్త్రముచే కొంచెము ఛేదించి కాసీనము, మణిశిల, మైలుతుత్తము, పిప్పళ్లు వీనిన నూరి లేపనము చేయించవలయును. అడవికంద, దేవదారు వీనినిగాని, గురిగింజవేళ్లు గురిగింజలు వీనినిగాని, చన్నచర్లగడ్డను గాని నూరి లేపనము చేయవలయును. మఱియు గన్నేరు రసముతోగాని, చిన్నములక రసములో లేనను కలిపిగాని, ఉమ్మెత్తాకుర; ముతోగాని, జీడిగింజల రసముతోగాని, నువ్వుపూలు, పల్లెరు వీనినినూరి లేనె, నెయ్యి వీనినిచేర్చి దానిచేగాని లేపనముచేయించవలయును. మఱియు ఏనుగుదంతమును నిప్పులో కాల్చి యామసిని నువ్వులనూనెలో కలిపి లేపనము చేయించవలయును. ఇది యింద్రులు ప్రరోగమునకు మిక్కిలి శ్రేష్ఠౌషధము.

ॐ శుక్లరోమాత్మత్తిచికిత్స. ౧౮

శుక్లరోమాద్ధమే తద్వస్థస్మీ మేషవిమాణజా,

శిరమున తెల్లవెండ్రుకలు మొలిచినచో మేకకొమ్మను నిప్పులో కాల్చి యామసిని నువ్వులనూనెలో కలిపి శిరమునకు లేపనము చేయవలయును.

ॐ ఇంద్రులు ప్రరోగికి స్నాననిషేధము. ౧౯

వర్షయే ద్వారిణాం సేకం యావద్రోమసముద్భవః.

32

ఇంద్రులు ప్రరోగి శిరములో వెండ్రుకలు మొలుచునట్లు స్నానమును వర్షించవలయును.

ॐ ఖిలత్వాడిరోగఃకిత్స. ౨౦

ఖిలతౌ పలితే వల్యాం హరిల్లోమ్ని చ శోధితమ్,

నస్యవక్త్రశిరోభ్యంగప్రదేహ్లాస్థముషాచశ్లేత్.

3

ఖలితి (అనగా బట్టతల) పలితము (అనగా వెండ్రుకలు నెరయుట) వలి, హరి
గ్లోమము (వెండ్రుకలు పచ్చగనుండుట) అను గోగములు కలవానికి వసువచిరేచనానుల
కిప్పించి నస్యము జేయించుటయేగాక ముఖము శిరము వీనికి అన్యంగమును ప్రదేహము
(అనగా పట్టును) చేయించవలయును.

—౨౭ ఖలిత్యానిరోగములయందు నస్యము. ౨౭—

స్థిం తైలం బృహత్యాద్యైర్నీవనీయై శ్చ నావనమ్,
మానం వానింబజం తైలం షీరభుక్షావయేద్యతిః.

3౪

వైఖలిత్యానిరోగములు గలవానికి బృహత్యాదిగర్భద్రవ్యములు జీవనీయగర్భద్రవ్య
ములు వీనితో పక్వముచేయఁబడిన తైలముచే నస్యము చేయించవలయును. తేక వేస
నూనెను ఒక మాసమువఱకు నస్యముచేయించుచు నారోగిని పాలను త్రాగునటులను స్త్రీ
సంభోగము చేయకుండునటులను చేయవలయును.

—౨౮ పలితరోగచికిత్స. ౨౮—

నీలీశిష్యకోరంటభృంగస్వరసభావితమ్,
శేల్వక్షతిలరామాణాం బీజంకాకాంక్షకీసమమ్.

3౫

విష్టా ౭జవయసా లోహణ్లిష్టాగర్భాంశుతాపితాత్,
తైలం శృతం షీరభుజో నావనాత్పలితాంతకృత్.

3౬

విరిగి, తాడి, సురుచడు పీసివిత్తును, నువ్వులు కాకాంక్షకీ (అనగా చెప్పుతట్ట) వీనిని నీలి, దిరిసెనము, గోరింట, గుంటగలగర వీనిస్వసములలో భావనచేసి మేకపాలతో
నూరి ఇనుప పాత్రను బూసి రెండుడలోనుంచినచో నగుండి తైలము ప్రవిందును.
ఆతైలము దీసి పలితరోగముగలవానికి నస్యము చేయించి ఆవుపాలను త్రాగునటులజేసిన
పలితరోగము హరించును.

—౨౯ పలితరోగమునకు నస్యము. ౨౯—

షీరాత్మహచరాద్భృంగరజసస్సారసాద్రసాత్,
ప్రస్తైస్త్రిలస్య కుడవస్సిధ్ధో యష్టీపలాన్వితః.

3౭

నస్యం తైలోద్భవే భాంధే శృంగే మేషస్య వాస్థితః,

ఆవుపాలు ఒక ప్రస్థము, గోరింటరసము ఒక ప్రస్థము, గుంటగలగరరసము ఒక
ప్రస్థము, తులసీరసము ఒక ప్రస్థము, నువ్వులనూనె ఒక కుడవము, యిటల వీనినేకము
దేసి ఒక పలము అతిసుగరమును చేర్చి తైలపాకవిధిగ పక్వముచేసి రాతిపాత్రలో గాని
మేక కొమ్ములో గాని నుంచుకొని నస్యము చేయించిన పలితరోగము హరించును.

—ॐ పలితరోగహరలేపము. ౧౯—

క్షీరేణ శ్శక్తుపిష్టే వా దుగ్ధికాకరవీరకౌ.

3౮

ఉత్పాత్య పలితం దేయా వాశయే పలితాపహణా,

పిన్నపాల, గన్నేరు వీనిని ఆవుపాలతో మెత్తగనూరి దానిని నెరసినవెండ్లుకల నూడతీసి యాస్థలమునకు లేపనముచేసిన పలితరోగము హరించును.

—ॐ పలితరోగమునకు ప్రియాశోదిలేపము. ౧౯—

క్షీరం ప్రియాశం యష్ట్యాహ్వాం జీవనీయో గణ స్తిలాః.

3౯

కృష్ణాః ప్రలేపో వక్త్రస్య హరిల్లోమవలీహితః,

చారపప్పు, అతిమధురము, జీవనీయ గణ ద్రవ్యములు, నల్ల గుల్మలు వీనిని ఆవు పాలతోనూరి ముఖమునకు లేపనముచేసిన ఇంద్రులు ప్రము పలితము హరించును.

—ॐ కేశవృద్ధికరలేపము. ౧౯—

తిలాస్నానులకాః పద్మకింజల్కౌ మధుకం మధు.

౪౦

బృంహయేచ్చ రజేచ్చైతత్కేశాన్సూర్ధప్రలేపనాత్,

నువ్వులు, ఉసిరికపండ్లు, తామరకేసరము, అతిమధురము, తేనె వీని నొకటిగచేర్చి చక్కఁగనూరి శిరమునకు లేపనముచేసిన తలవెండ్లుకలు నల్లనిరంగుతో వృద్ధిజెందును.

—ॐ కేశవృద్ధిః జటామాంసాదిలేపము. ౧౯—

మాంసీ కుష్ఠం తిలాః కృష్ణాస్సారిబా నీలముత్పలమ్.

౪౧

తౌద్రం చ క్షీరపిష్టాని కేశసంవర్ధనం పరమ్,

జటామాంసి, చెంగల్వకోష్ఠు, నల్లనువ్వులు, నల్లనుగంధిపాల, నల్లకలువ వీనిని ఆవుపాలతోనూరి అందులో తౌద్రమును తేనెనుచేర్చి శిరమునకు లేపనముచేసిన వెండ్లుకలు విశేషముగ వృద్ధిజెందును.

—ॐ పలితరోగమునకు అయశ్చూర్ణాదిలేపము. ౧౯—

అయోరజో భృంగరజప్రిఫలా కృష్ణమృత్తికా.

౪౨

స్థితమిక్షురసే మాంసం సమూలం పలితం రజేత్,

ఉక్కురాపాడి, గుంటగలగరమూలము, త్రిఫలము, నల్లమట్టి వీనిని చెఱుకురములో నొకమానమునానఁబెట్టి పలితరోగమునకు లేపనముచేసిన నది నిశ్శేషముగ హరించును. వెండ్లుకలు నల్లన పడును,

పలితమునకు మాషాదిశేషములు.

మాషకోద్రవధాన్యాన్వైర్యవాగూప్తిదినోపితా.

౪౩

లోహశుక్లత్కటా పిష్టా బలాకామపి రంజయేత్,

ఉద్దులు, కొఱ్ఱలు వీనిని పులికడుగులో వైచి గంజికాచి మూడుదినములు పులియ బెట్టి దానిలో నినుపచిత్తెమును నూరి కొంగపై పూసినను అది నల్లగవగును; కావున శిర మునకుఁబూసిన పలితకోగము నిస్సంశయముగ వారించి వెండు కలు నల్లబడును.

శిరోరోగహరప్రపాండరీకాదితైలము.

ప్రపాండరీకమధుకపిప్పలీచందనోత్పలైః.

౪౪

సిద్ధం ధాత్రీరసే శైలం నశ్యేనాభ్యంజనేన చ,

సర్వా న్సూర్ధగదా హంతి పలితాని చ శీలితమ్.

౪౫

ఉసిరికపండ్లరసము, నువ్వులచూనె వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి యొకటిగ చేర్చి యందులో ప్రపాండరీకము (కర్పూరపు బెండ), అతిమధురము, పిప్పళ్లు, చంద నము, నల్లకలువ వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి కల్కముచేసి కలిపి తైలపాకవిధిగ పక్వముచేసి దానిని నస్యస్యంగములయం దుపయోగించిన శిరోరోగములన్నియు హరించుటయేగాక పలితకోగము సహితము నివర్తింతును.

జత్సూర్ధ్వరోగహరనస్యము.

వరీజీవంతినిర్యాసపయోభిర్యమకం వచేత్,

జీవనీయైశ్చ తన్నస్యం సర్వజత్సూర్ధ్వరోగజితమ్.

౪౬

పిల్లిపీచర, మనుబాల వీనికషాయము, ఆవుపాలు, యమకన్నేహము వీని నొక టిగచేర్చి యందు జీవనీయగణద్రవ్యముల కల్కమును కలిపి తైలపాకవిధిగ పక్వ ముచేసి నస్యము చేయించిన మెడకొంతులపై వైభాగమునందు జనించు రోగములన్నియు నివర్తించును.

నెయ్యి, నూనె, కొవ్వు, ఈమూడు స్నేహద్రవ్యములతో రెండు స్నేహద్రవ్య ములుచేసిన నయ్యని యమకన్నేహ మనఁబడును.

* శ్లో. మధూకాయప్తి క్రిమిబిద్విశ్వశృంగైశ్శృతం వావిః,

పచ్చింధునామ తన్నస్యం సర్వమూర్ధామయాహవమ్.

అతిమధురము, వాయువిడంగములు, శుంఠి, గుంటగలగర వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి కల్కముచేసి ఆవునేటిలో కలిపి విధిప్రకారము పక్వముచేసిన నది పచ్చింధు ఘృత మనఁబడును. దీనిని నస్యము చేయించిన శిరోరోగములన్నియు హరించునని ప్రాచీనకోశములయం దధికపాఠము కనఁబడుచున్నయది.

—ॐ మాయూరఘృతము. ॐ—

మాయూరం పక్షపితౄంత్ర పాదవిట్టుండవర్జితమ్,
దశమూలబలారాన్నామధుకైప్రిపలై ర్యతమ్. ౪౭
జలే పక్వాః ఘృతప్రస్థం తస్మిన్ క్షీరసమం పచేత్,
కల్కితై ర్గుధురద్రవ్యై సుర్యజత్సూర్యరోగజిత్. ౪౮
తదభ్యాసీకృతం పానవస్త్యభ్యంజననావనైః,

తొక్కలు, పిత్తము, నరములు, కాళ్లు, మలము, ముక్కు వీని నెత్తివేసిన నెమలి
మాంసము, దశమూలములు, చిట్టాముట్టి, సన్నరాన్నము, అతిమధురము వీనిని దినుసుకు
మూడుపలములచొప్పున నుదకములో వైచి చక్కఁగ కషాయము కాచి అందులో
ఒకప్రస్థ మాపు నెయ్యి, ఒకప్రస్థ మాపుపాలను బోసి మధురగణద్రవ్యకల్కమును
చేర్చి ఘృతపాకవిధిగ పక్వముచేయవలయును. ఇది మాయూరఘృత మనబడును. దీనిని
పానవస్తి అభ్యంజననస్యములయందుపయోగించుకొనుచుండిన మెడకొంకులకు వైభాగ
మున జనించు రోగములన్నియు హరించును.

—ॐ మహామాయూరఘృతము. ॐ—

సతేనైవ కషాయేణ ఘృతప్రస్థం విపాచయేత్. ౪౯
చతుర్ధశేన పయసా కల్కై రేభిశ్చ కార్షికైః,
జీవంతీత్రిఫలామేదామృద్వీకాద్విపరూషకైః. ౫౦
సమంగాచవికాభార్జీ కాశ్మరీకర్కటాహ్వయైః,
ఆత్మగుప్తామహామేదాతాలఖడ్జూరముస్తకైః. ౫౧
మృణాళ విసఖడ్జూరయష్టీమధుకజీవకైః,
శతావరీవిదారీక్షుబ్ధహతీసారిబాయుగైః. ౫౨
దూర్వాశ్వ దంష్ట్ర్య భకశృంగాటకకశేరుకైః,
రాస్నాస్థిరాతామలీసూక్ష్మలూశరిపాష్కరైః. ౫౩
పునర్నవాతవక్షీరీకాకోలీధన్వయాసకైః,
మధూకాక్షోటవాతామముంజాతాభిషుకై రపిః ౫౪
మహామాయూరమి త్యేతన్నాయూరాదధికం గుణైః,

ధాత్వంద్రియస్వరభ్రంశశ్వాసకాసార్దితాపహమ్.

౫౫

యోన్యస్పృక్కుక్రదోషేషు శస్త్రం వంధ్యానుతప్రదిమ్,

పైచెప్పినవిధంబున గ్రహింపబడిన నెమలిమాంసము, దశమాలములు మొదలగువాని కషాయములో ఒకప్రస్థ మాపునెయ్యిని నాల్గప్రస్థ మాపుపాలను చేర్చి పిన్నమనుబాల, త్రిఫలములు, మేద, ద్రాక్ష, చిట్టితపండు, పెద్దయీతపండు, మంజిష్ఠ, చవ్వము, గంటుభారంగి, పెద్దగుమ్మడు, కర్కాటకశృంగి, మరదగొండి, మహామేద, పిండభిర్జూరము, తుంగముస్తలు, తామరతూడు, తామరగెడ్డలు, భిర్జూరము, ఆతిమధురము, జీవకము, పిల్లిపీచర, తెల్లనేలగుమ్మడు, చెరుకు, వ్రాకుడు, సుగంధిపాల, నల్లగుగంధిపాల, గరికె, పల్లెరు, ఋషభకము, పరికెగెడ్డ, నమ్మదుంప, దుంపరాస్తుము, మయ్యూసుసాన్న, నేలయుసిరిక, పిన్నవీలకులు, కచోరములు, పుష్కరమూలము, గలిజేరు, ఆత్మోటము, బాదాము, తపక్షిరి, కాకోలి, రేగటిమూలగోవిల, ముంజాతమను పుష్పశాకము, అభిషకము పీనిని దినుసుకు కర్ణప్రమాణము చొప్పున గ్రహించి కల్కముచేసి కలిపి ఘృతపాకవిధిగ పక్వము చేయవలయును. ఇది మహామాయూరఘృత మనబడును. దీనిని పాననస్యాదులయందు రుపయోగించిన ధాతుక్షయము, ఇంద్రియదౌర్బల్యము, స్వరభంగము, శ్వాసము, కాసము, అర్దితపాతము హరించును. గొఢ్రాలికి సంతానము కలుగును. ఇది యోనిరోగము, శుక్లశోణితదోషము వీణియందు శ్రేష్ఠమైన యాషధము. మాయూరఘృతముకంటె విశేషగుణము కలది.

ఆఖిభిః కర్కటై ర్హంసై శ్శశై శ్చేతి ప్రకల్మయేత్.

౫౬

ఎలక, యండ్రకాయ, హంప, కుండేలు వీనిమాంసములతో ప్రత్యేకప్రత్యేకముగ పైమహామాయూరఘృతమునకు చెప్పియుండు ప్రకారము ఘృతమును పక్వముచేసి సేవించిన మహామాయూరఘృతమునకు చెప్పియుండు గుణములు కలుగును.

జత్రూర్ధ్వరోగసంఖ్య.

జత్రూర్ధ్వజానాం వ్యాధీనామేకత్రింశచ్ఛతద్వయమ్,

పరస్పర మసంకీర్ణంవిస్తరేణ ప్రకాశితమ్.

౫౭

ఇటుల మెడకొండలకుపై జనించు రోగములు, రెండువందలు ముప్పది యొకటియు విస్తారముగ చెప్పబడినవి.

జత్రూర్ధ్వరోగ చికిత్సాశ్శకత్వము.

ఊర్ధ్వమూల మధశ్శాఖమృషయః పురుషం విదుః,

మూలప్రహారిణ స్తస్మాద్దోగ్ధా శీఘ్రతరం జయేత్.

౫౮

మనుజునియొక్క శరీరమునకు వై భాగమునందు వేళ్లును శ్రిందిభాగమునందు కాఖిలు నుండునని ఋషులు చెప్పెదరు. కావున ఆట్టి ప్రదానాంగమైన జత్కర్ష భాగమున జనించురోగములు శరీరమున కాధారముల నశింపజేయును. కావున మెడకు వైభాగమున జనించురోగముల నుపేక్షింపక అతిశీఘ్రముగ చికిత్స జేయవలెనని భావము.

— శిరోక్షణావశ్యకత్వము. —

సర్వేంద్రియాణి యేనాస్త్మి ప్రాణా యేన చ సంశ్రితాః,
తేన తస్యోత్తమాంగస్య రక్షాయామాద్యతో భవేత్.

చక్షురాదీనకలేంద్రియములు ప్రాణములు. ఇవి శరీరమును ముఖ్యముగ నాశ్రయించియుండును. కావున నట్టిశరీరమును గక్షించుటయందు మనుజుఁడు మిక్కిలి ప్రయత్నముగలవాఁడుగ నుండవలయును.

ఇది అష్టాంగహృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రమును
ఇరువది నాల్గవయధ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ ర స్తు.

పంచవింశాధ్యాయము.

(శిష్యతంత్రము) 5-వ అంగము.

శిరోరోగ ప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము వ్రణవిజ్ఞానీయ ప్రతిషేధాధ్యాయము చెప్పబడుచున్నది. —

వ్రణవిజ్ఞానీయప్రతిషేధాధ్యాయప్రారంభము.

సూ. అథా౨తో వ్రణవిజ్ఞానీయప్రతిషేధం వ్యాఖ్యాస్యమః,
ఇతి హ స్సాహురాత్రేయాదయో మహర్షయః.

శిరోరోగప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము వ్రణభేదలక్షణములను వాని చికిత్సలను తెలియపఱచునట్టి వ్రణవిజ్ఞానీయప్రతిషేధ మనునీయధ్యాయమును వివరించెదము.

॥ వ్రణద్వైవిధ్యము. ॥

వ్రణో ద్విధా నిజాగంతుదుష్టశుద్ధవిభేదతః,
నిజో దోషైశ్శరీరోత్థైరాగంతుర్బాహ్య హేతుజః.

దోషైరధిష్ఠితో దుష్టశుద్ధస్థైరనధిష్ఠితః,

నిజము ఆగంతుకము ననియు, దుష్టము శుద్ధము అనియు, వ్రణములు ద్వివిధములుగ నుండును. వానిలో శరీరమందలి దుష్టవాతాదిదోషంబులచే జనించినది నిజ వ్రణమనియు, అభిఘాతాదిబాహ్యకారణములచే జనించినది ఆగంతుక మనియు, దుష్టవాతాదిదోషంబులతోఁ గూడియుండునది దుష్టవ్రణమనియు, దుష్టవాతాదిసంబంధము లేకుండునది శుద్ధవ్రణ మనియు తెలిసికొనవలయును.

॥ దుష్టవ్రణలక్షణములు. ॥

సంవృతత్వం వివృతతా కారిన్యం మృదుతాపి వా.

అత్యుత్పన్నావసన్నత్వమత్యోష్ణ్యమతీతతా,

రక్తత్వం ప్లాండుతా కార్ణ్యం పూతిపూయపరిస్మృతిః.

పూతిమాంససిరాస్నాయుచ్ఛన్నతోత్పంగతా౨తిరుక్,

౨

౩

సంరంభదాహశ్వయధుకండాద్విభిరుపద్రుతిః.

౪

దీర్ఘకాలానుబంధశ్చ విద్యాద్దుష్టప్రణాకృతిమ్,

మూయబడియుండుట, లేక విశేషముగ తెరవబడియుండుట, మిక్కిలి కఠినముగనైనను, మృసువుగనైన నుండుట, మిక్కిలి ఉబ్బియుండునదిగ, లేక లోన ప్రవేశించినదిగ నుండుట, అత్యుష్ణముగ, లేక యతిశీతముగ నుండుట, మిక్కిలి యెఱ్ఱగగాని తెల్లగగాని నల్లగగాని యుండుట, దుర్గంధయుక్తముగు చీముకారుట, మాంసము, సిరలు, నరములు, దుర్గంధయుక్తంబులై యుబ్బి వ్రణద్యారమును మూసికొని యుండుట, అధికముగ నొప్పి, వాపు, మంట, దురద మొదలగు నుపద్రవములు కలిగియుండుట, దీర్ఘకాల మనువర్తించుచుండుట, ఇవి దుష్టప్రణమలని యెఱుంగవలయును.

— పంచదశవ్రణభేదములు. —

స పంచదశధా దోషైస్సరక్తైః-

వాతజము, పిత్తజము, శ్లేష్మజము, వాతపిత్తజము, వాతశ్లేష్మజము, పిత్తశ్లేష్మజము, సన్నిపాతజము, వాతరక్తజము, పిత్తరక్తజము, శ్లేష్మరక్తజము, వాతపిత్తరక్తజము, వాతశ్లేష్మరక్తజము, పిత్తశ్లేష్మరక్తజము, సన్నిపాతరక్తజము, రక్తజము అని వ్రణములు పదిహేనువిధములుగ నుండును.

— వాతజవ్రణలక్షణము. —

తత్ర మారుతాత్.

౫

శ్వాసః కృష్ణో ౭రుణో భస్మకపోతాస్థినిభో ౭పిచ,

మస్తుమాంసపులాకాంబుతుల్యతన్యత్పసంస్రుతిః.

౬

నిర్మాంసస్తోదభేదాఢ్యో రూక్షశ్చటచటాయతే,

వాతమువలన జనించినవ్రణము శ్వాసవర్ణముగను, నల్లగను, యెఱ్ఱగను, పావుర పిట్టయొక్కతో తుల్యముగను, పెరుగుమీడి మీఁగడ, మాంసముగఁగిన నీళ్లు, కూటి నీళ్లు వీనితో సదృశమైన స్రావముగలదిగను, మాంసరహితముగను, పోట్లు, నొప్పిగలదిగను, రూక్షముగను, చటచటయను శబ్దముగలదిగను నుండును.

— పిత్తజవ్రణలక్షణము. —

పిత్తేన క్షిప్రజః వీతో నీలః కపిలపింగళః.

౭

మూత్రకింశుకభస్మాంబుతైలాంభోష్ణబహుస్రుతిః,

క్షౌరోక్షితక్షతసమవ్యథో రాగోష్ణపాకవాక్.

౮

పిత్తమువలన జనించినవ్యాణము శీఘ్రముగ వృద్ధిశీలమును. పసుపువర్ణము, నీల వర్ణము, కపిలవర్ణము, పింగళవర్ణము గలదిగ నుండును. గోమూత్రము, మోమగుళుప్తము, భస్మమును కలిపిన యుదకము, నువ్వులనూనె, ఉదకము వీనితో తుల్యముగను, ఉష్ణముగను, అధికముగను ఉండు స్రావము గలదిగ నుండును. వ్యాణములో నుష్ణతగిలిన నెట్టియుపద్రవము కలుగునో యట్టి యుపద్రవమును యెఱుఁపునర్థమును కల్గి వేడియై పొక్కులు కల్గియుండును.

—● కఫజవ్యాణలక్షణము. ●—

కఫేన పాండుః కంఠామాన్ బహుశ్వేతఘనస్పృతిః,

సూతాప్తః కఠినస్నాన్నియుసిరాజాలస్త్యోల్పగుక్.

కఫమువలన జనించినవ్యాణము తెల్లగను దురద్రతోఁ గూడినదిగను తెల్లగ గట్టిగ నుండు అధిక స్రావము గలదిగను, లావుగనుండు నోష్ఠము కలదిగను, కఠినముగను, నరములచేతను, సిరలచేతను, వ్యాప్తంబుగను, స్వల్పముగ నొప్పితోఁ గూడినదిగను నుండును.

—● రక్తజవ్యాణలక్షణము. ●—

ప్రవాళరక్తో రక్తేన సరక్తం పూయముద్గీరేత్,

వాజిస్థానసమో గంధే యక్తో లింగై శ్చ పై త్తికైః.

రక్తమువలన జనించినవ్యాణము పగడమువలె నెఱుగనుండును. రక్తముతోడ చీము నుస్రవించును. గుఱ్ఱపుశాలయందు కల్గవాసన కలిగియుండును. పిత్తజవ్యాణలక్షణము లతోఁ గూడియుండును.

—● సంసర్గ సన్నిపాతజవ్యాణలక్షణము. ●—

ద్వాభ్యాం త్రిభిశ్చ సర్వైశ్చ విద్యుల్లక్షణసంకరాత్,

ద్వంద్వదోషమువలన జనించిన వ్యాణమునందు ద్వంద్వదోషలక్షణములు కలుగును. సన్నిపాతమువలన జనించు వ్యాణమునందు పై వాతాదివ్యాణలక్షణములన్నియు కలిసియుండును.

—● శుద్ధవ్యాణలక్షణము. ●—

జహ్వప్రభోమ్మదుశ్లేష్ణశ్శ్యావౌష్ణపిటకస్సమః.

కించిదున్నతమధోవౌ వా వ్రణశ్శుద్ధోఽనుపద్రవః,

నాలుకతో తుల్యమైన కాంతిగలదియు మృదువైనదియు సన్నగనుండునదియు అందులయందు నల్లని పిటకలుగలదియు నడమ కొంచెము పొడవుగ నుండునదియు నొప్పిలేనిదియు నైన వ్యాణము శుద్ధమైనదని తెలిసికొనవలయును.

ॐ విజ్ఞానములు. ౧౭

త్వగామిషసిరాస్నాయుసంధ్యస్థీని ప్రణాశయాః. ౧౮
కోష్ఠో మర్మ చ తాన్యష్టైదుస్సాన్యాన్యస్త్రోత్తరమ్,
చర్మము మాంసము సిరలు స్నాయువులు యేముకలు సంధులు కోష్ఠము మర్మము
అను నీ ఎనిమిది యంగములు విజ్ఞానులకు స్థానంబులగు నుండును. వీనిలో జనించినవృణ
ములు నొకదానికంటె నొకటి మిక్కిలి కష్టసాధ్యము.

ॐ సుఖసాధ్యవృణలక్షణము. ౧౯

సుసాధ్యసృత్వమాంసాగ్నివయోబలవతి ప్రణాః. ౧౯
వృత్తో దీర్ఘప్రిపుటకశ్చతురస్రాకృతిశ్చ యః,
తథా స్థిక్వాయుమేథోగ్రీష్ఠపృష్ఠాంతర్వక్త్రగండయోః. ౨౦
శరీరబలము, మాంసపుష్టి, జాతరాగ్నిదీపనము ఇవి గల మానవునికి జనించిన వృ
ణము, వయస్సుగల మనుజునికి జనించిన వృణము, గుండ్రముగ నిడుపుగ త్రికోణా
కారముగ చచ్చెకముగ నుండువృణము, పిఱుదులు గుడము శిశ్నము పెదవులు వీపు
నోరు, కపోలములు వీనియందు జనించినవృణము ఇవి సుఖసాధ్యంబులు.

ॐ కష్టసాధ్యవృణలక్షణము. ౨౧

కృచ్ఛ్రసాధ్యోఽక్షీదశననాసికాపాంగనాభిషు,
సేవనీజరశ్రోత్రపార్శ్వకక్షాస్తనేషు చ. ౨౨
ఫేనపూయానిలవహ శ్వల్యవానూర్ధ్వనిర్వమీ,
భగందరోఽంతర్వనస్తథా కట్యస్థినం శ్రితః. ౨౩
కుష్ఠినాం విషజుష్టానాంశోషిణాం మధుమేహినామ్,
ప్రణాః కృచ్ఛ్రేణ సిద్ధ్యంతి యేషాం చ స్యుర్వ్రణే ప్రణాః. ౨౪
నేత్రములు దంతములు నాసికము కడకండ్లు నాభి సంధులు ఊడరము చెవులు
పార్శ్వములు చంకలు స్తనములు వీనియందు జనించినవృణము కష్టసాధ్యము. మఱియు
ఘ్రుగు చీము వాతము వీనిని విహించునట్టి వృణము, శల్యయుక్త మగువృణము, ఊర్ధ్వ
ముఖముగ నుండువృణము, లోన ముఖము గల భగందరము. నడుమనందలి యస్థుల
నాశ్రయించియుండు వృణము, కుష్ఠోగము గలవారలకును విషసంబంధము గలవారల
కును శ్చయోగికిని మధుమేహోగికిని జనించియుండువృణములు నివి కష్టసాధ్యంబులు
ఒకవృణమునకు వై మఱియొకవృణము జనించిన నదియు నసాధ్యము.

అసాధ్య ప్రణాళికలు. ౭౭

నైవ సిద్ధ్యంతి వీనర్పజ్వరాతీసారకాసినామ్.

విపానూనామనిద్రాణాం శ్వాసినామవిపాశినామ్. ౧౮

భిన్నే శిరఃకపాలే వా మస్తులుంగస్య దర్శనే.

విసర్పము జ్వరము అతిసారము కాసము వీనిలో నేదైన నొకరోగము గలవారికిని, దష్టిగలవారికిని, నిద్రపట్టకుండు వారికిని, శ్వాసము అశ్లిష్ణము గలవారికిని, జనిండు వ్రణములు అసాధ్యములు. మఱియు శిరమునంపలి కపాలము పగులుటవలన మస్తులుంగ మును మాంసము కనుబడినచో నావ్రణము నివర్తించనేరదు.

స్నాయుక్లేదాత్నిరాచ్ఛేదాద్దాంభీర్యాత్రిమిభక్షణాత్. ౧౯

అస్థిభేదాత్సశల్యత్వాత్సవిషత్వాదతర్కితాత్,

మిథ్యాబంధాదతిన్నహాద్ద్రాక్ష్యద్రోమాతిఘట్టనాత్. ౨౦

క్షోభాదశుద్ధకోష్ఠత్వాత్సహిత్యాదతికర్మనాత్,

మద్యపానాద్దివాస్వాపాద్వ్యవాయూద్రాత్రిజాగరాత్. ౨౧

ప్రళోమిథ్యోపచారాచ్చ నైవ సాధ్యేఽపి రోహతి,

వ్రణము సుఖసాధ్యముగ నుండినను నరములయందు క్లేదము, సిరలుచ్ఛేదంప బడుట, పల్లముపడుట, క్రిములచే భక్షింపబడుట, ఎముకలు విఠియుండుట, శల్య ముతోఁ గూడియుండుట, విషసంబంధము కలిగియుండుట, విధిప్రకారము కట్టుగట్ట వుండుట ఘృతాది స్నేహములను విశేషముగ నుపయోగించుట, స్నేహసంబంధమేలేక రూక్షతకలుగుట, వెండ్రుకలంటికొని యుండుట, అభిఘాతము కలుగుట, కోష్ఠమశుద్ధ ముగ నుండుట, మద్యపానము చేయుట, పగటియందు నిద్రబోవుట, మైథునము చేయుట, రాత్రులయందు నిద్రించుపండుట, మిథ్యోపచారముల ననుష్ఠించుట యీ కారణములవలన వ్రణ మసాధ్యంబగును.

శిఘ్రసాధ్య వ్రణలక్షణము. ౭౮

కపోతవర్ణప్రతిమా యస్యాంతాః క్లేదవర్జితాః. ౨౨

స్థిరాశ్చ పిటకావంతో రోహతీతి తమాదిశేత్,

ఏవ్రణముయొక్క అంచులు పావురపిట్టవర్ణముతోఁ గూడినదిగ క్లేద (అనఁగా ప్రాచ) రహితము గట్టిగ వాడికల్గినదిగ నుండునో అట్టివ్రణము శిఘ్రముగ శమించు నని చెప్పవలయును.

—ॐ వ్రిణమునందు ఐమనవిరేచనోపయోగము. ॐ—

అథాత్రశోఘావస్థాయాం యథా సన్నం విశోధనమ్. ౨౩

యోజ్యం శోఘో హి శుద్ధానాం ప్రణశ్చాశు ప్రశామ్యతి.

వ్రిణము వాపుతోఁ గూడి యుండునపుడు సామీ హ్యనుగుణముగ ఐమనమును గాని విరేచనమును గాని చేయించవలయును. ఇట్లుంచేసిన వాపు వ్రిణము ఇవి కీఘ్రిముగ శమించును.

(నాభికి పైభాగమున వ్రిణము జనించినచో ఐమనను, నాభికి క్రిందిభాగమున వ్రిణము జనించినయెడల విరేచనంబును చేయించవలెనని భావము.)

—ॐ వ్రిణమునకు శీతోపచారము. ॐ—

కుర్యాచ్ఛీతోపచారం తు శోఘావస్థస్య సంతతమ్. ౨౪

దోషాగ్నిరగ్నివత్తేన ప్రయాతి సహసా శమమ్,

వ్రిణము శోఘావస్థ (వాపురూపమైన యాకారమున) నున్నపుడు శీతోపచారమును చేసినచో “అగ్నిశీతోపచారముచే శమించు మాడ్కి” దోషాగ్ని కీఘ్రిముగ శమించును.

—ॐ శోఘవ్రిణములకు రక్తమోక్షణము. ॐ—

శోఘే ప్రణేచ కఠినే వివర్ణే వేదనాన్వితే. ౨౫

విషయుక్తే విశేషేణ జలౌకాద్యైర్వైరేదస్యక్,

దుష్టాస్త్రైవగతే సద్య శ్శోఘరాగరుజాం శమః. ౨౬

శోఘ వ్రిణము అవి కఠినముగ వికారవర్ణముతో గూడినవిగ విశేషముగ నొప్పి గలవిగ నుండినను లేక వాని యందు విషసంబంధము కలిగియుండినను జలగలు మొదలగువానిచే నుష్టరక్తమును వెలిసఱచవలయును. ఇట్లుంచేసినచో శరీరమందలి దుష్టరక్తము బైలువెడలి తత్క్షణమే శోఘాదులు శమించును.

—ॐ శోఘవ్రిణమునకు నేకాభ్యంగాదులు. ॐ—

హృతేహృతే చ రుధిరే సుశీతైః స్పర్శవీర్యయోః,

సుశ్లేష్ణైస్తదహః సిప్తైః క్షీరేక్షుస్వరసద్రవైః. ౨౭

శతధౌశఘ్నుతోపేతైర్గుహురన్యైరశోషిభిః,

ప్రతిలోమం హితో లేపస్నేకోఽభ్యంగాశ్చ తత్కృతాః. ౨౮

కాశ్యపు వికారవర్ణము నొప్పి వాపు వీనితోఁ గూడియుండు వ్రణము కల వానికి పలుమారు రక్తమోక్షణము చేయించి మిక్కిలి శీతస్పర్శ శీతవీర్యములు గల ద్రవ్యములను ఆపుపాలు చెరుసరసము వీనితోడ చక్కఁగ నూరి అందులో నూరు పర్యాయములు కడగబడిన నేతనికలిపి వ్రణమునకు లేపనము చేయవలయును. మఱియు వ్రణము శోషింపఁ జేయునందునట్టి యితరద్రవ్యములచే పలుమారు లేపనము చేసి ఆపు పాలు చెరుసరసము నూరుపర్యాయములు కడిగిన నెయ్యి వీనిచే ప్రతిరోమముగ నేకా భ్యంగములను చేయించవలయును.

౨౭ వ్రణశోభహరలేపము. ౨౭

స్వగ్రోధోదుంబరాశ్వత్థప్లక్షవేతనవల్కులైః,
ప్రదేహో భూరిసర్పిర్భిశ్శోఫనిర్వాపణః పరమ్. ౨౯
మట్టి, మేడి, రావి, జావ్వి, ప్రబ్బలి వీనిపట్టలను చక్కఁగనూరి అందులో విశేషముగ ఆపు నేతనిచేర్చి పట్టువేసిన వ్రణమునందలి వాపు హరించును.

౨౮ శోఫవ్రణములకు స్వేదకర్మ. ౨౮

వాతోల్బణానాం స్తబ్ధానాం కఠినానాం మహారుజామ్,
స్రుతాస్పృశాం చ శోఫానాం వ్రణానామపి చేద్యశామ్. ౩౦
ఆనూపశేనవారాద్యై స్వేదస్సమా స్తిలాః పునః,
భృష్టా నిర్వాపితాః క్షీరే తత్ప్రిష్టా దాహర్షగ్ధరాః. ౩౧
వాతాధిక్యముతోఁ గూడినవియు స్తబ్ధముగ కఠినముగ నుండునవియు విశేషముగ నొప్పిగలవియునగు వాపులను వ్రణములను రక్తమోక్షణముచేయించి చక్కఁగ నలియగొట్టి ఘృతాదులతో పక్వము చేయబడిన ఆనూప జంతుమాంసము మొదలగు వానిచే స్వేదకర్మము చేయించవలయును. అగనివిత్తులు, నువ్వులు వీనిని వేయించి ఆపు పాలలో నానఁబెట్టి ఆపుపాలతోడనే నూరి పట్టువేయవలయును. ఇటుల జేసిన మంట కూల హరించును.

౨౯ స్థిరశోఫకు లేపము. ౨౯

స్థిరా న్నందరుజశ్శోఫాన్ స్నేహైర్వాతకఫాపహైః,
అభ్యజ్య స్వేదయిత్వా చ వేణునాడ్యా శనైశ్శనైః. ౩౨
విష్ణూపసార్థం మృద్నీయాత్తైలేనాంగుష్ఠకేన వా,
యవగోధూమముదైశ్చ సిద్ధపిష్టైః ప్రలేపయేత్. ౩౩

గట్టిగ కొంచెము నొప్పిగలదిగనుండు వాపులకు వాత కఫములను పోగొట్టు నట్టి స్నేహములచేత నభ్యంజనము చేయించి పిదప స్వేదకర్మనొనర్చి వెదురుకొయ్యచే గాని ఆరచేతిచేగాని చేతిబొటన వ్రేలిచేగాని మెల్లగ తోమవలయును. యవలు, గోధుమలు, పెసలు వీనిని చక్కఁగవండి నూరి పట్టువేయవలయును.

— శిరశోఘమునకు ఉపనాహస్వేదము. ౨౯ —

విలీయతే స చేన్నైవం తతస్తముపనాహయేత్,

అవిదగ్ధస్తథా శాంతిం విదగ్ధః పాకమశ్నుతే.

3౪

పైచెప్పిన ప్రకారము చికిత్సజేసినను వాపు శమించకుండిన ఉపనాహస్వేదమును చేయించవలయును. ఇట్లు జేసిన అవిదగ్ధముగ నుండు వాపు శమించును. విదగ్ధముగనుండు వాపు పాకమును జెందును.

— ఎఱ్ఱమునకు ఉపనాహస్వేదము. ౩౦ —

సకోలతిలవల్లోమా దధ్యమ్నా సత్తుపిండికా,

సక్ణ్యాకుష్మలవణోష్ణా శస్తోపనాహనే.

3౫

రేగుపండ్లు, నువ్వులు, వాయువిడంగములు, అగసి, క్షిణ్యము, చెంగల్యకోస్తు శైంధవలనణము, సత్తువులు వీనిని పుల్లనిపెరుగుతో నూరి యుంటజేసి సుఖోష్ణము; వాపునం దుపనాహస్వేదకర్మను చేయించిన హితము కలుగును.

— శోఘపారశస్త్రకర్మ. ౩౧ —

సుపక్ష్యే పిండితే శోఘే వీడనైరుపవీడితే,

దారణం దారణార్హస్య సుకుమారస్య చేవ్యతే.

3౬

ఇక చెప్పబోయెడు పీడనద్రవ్యములచే బీడింపబడిన వాపు చక్కఁగ పామును జెంది యుంటగనుండునపుడు ఆరోగి సుకుమారుడై దారణ కర్మకర్తృడు; నున్నచో నాశోఘమును శస్త్రముచే ఛేదించదగును.

— శోఘవిదారణద్రవ్యములు. ౩౨ —

గుగ్గుల్యతసిగోదంతస్వర్ణక్షీరీకపోతవిట్,

తూరౌషధాని తూరాశ్చ పక్వశోఘవిదారణమ్.

3

గుగ్గిలము, అగసి, హరిదళము, స్వర్ణక్షీరి, పాపురపిట్టమలము, తూరవిష్కధ్యాం ములోఁ జెప్పియుండు తూరౌషధములు, సర్వతూరము మొదలగు తూరములు. ఇవి పండి వాపును పగలగొట్టునట్టి ద్రవ్యములు.

—ॐ పూయగర్భవిణమునకు పీడనము. ౧—

పూయగర్భా నణుద్వారా సోత్సంగాన్లుర్జగానపి,
నిస్సేహైః పీడనద్రవైః సుమంతాత్ప్రతిపీడయేత్.

3౮

లోన చీముగలవియు, సూక్ష్మమైన ద్వారములుగలవియు, పొడవుగ మర్మము
నాశ్రయించియుండునవియునైన వ్రణములను ఘృతాది స్నేహరహితముగనుండు పీడన
ద్రవ్యములచే నలుప్రక్కలయందు పీడింపవలయును.

—ॐ జౌషధలేపనక్రమము. ౧—

శుష్కంతం నముపేక్షేత ప్రలేపం పీడనంప్రతి,
నముఖే చై నమాలింపే త్తథాదోషః ప్రసిష్యతే.

3౯

వ్రణములకు పీడనార్థము పట్టువేసిన ఆది యెందునపుడు కడగంజనదు. వ్రణ
ములయొక్క ముఖముపై జౌషధలేపనము చేయంజనదు.

—ॐ వ్రణపీడనద్రవ్యములు. ౧—

కలాయయవగోధూమమాషముద్గహరేణవః,
ద్రవ్యాణాం పిచ్ఛిలానాం చ త్వజ్జులాని ప్రపీడనమ్.

౪౦

చిరుసెనగలు, యవలు, గోధుమలు, ఉడ్డులు, పెసలు, రేణుకలు, జిగటగనుండు
ద్రవ్యములయొక్కపట్టలు, వేళ్లు ఇవి వ్రణపీడన ద్రవ్యము లనఁబడును.

—ॐ వ్రణక్షౌళనాది కృత్యములయందు ఆరగ్వధాదియోగము. ౧—

సప్తసు త్కౌళనాద్యేషు సురసారగ్వధాదికౌ,

భృశం దుష్టే ప్రణే యోజ్ఞ్యామేహకుష్ఠప్రణేషు చ.

౪౧

దుష్టవ్రణమునకు క్షౌళనము, లేపనము, ఘృతము, తైలము, రసక్రియమార్గము,
నర్తి అను ఏడు కృత్యములను చేయుటయందును ప్రమేహవ్రణమునందును కుష్ఠవ్రణము
నందును సురసాదిగణద్రవ్యములను ఆరగ్వధాదిగణద్రవ్యములను విశేషముగ ప్రయో
గించవలయును.

—ॐ శుద్ధాశుద్ధవ్రణక్షౌళనక్రమము. ౧—

అథవా త్కౌళనం క్వాథః పటోలీనింబవత్రజః,

అవిశుద్ధే విశుద్ధే తు న్యగ్రోధాదిత్వగుద్భవః.

౪౨

చేగుపొట్ల, వేపాకు వీనికషాయముతో అశుద్ధవ్రణమును కడిగిన హితము కలు
గును. శుద్ధవ్రణమును న్యగ్రోధాది గణద్రవ్యములయొక్క పట్టలకషాయముచే కడగ
వలయును.

—ॐ వ్రణశోధనలేపనము. ౧౭—

పటోలీతిలయస్త్వాహ్వత్రిసృద్దంతీనిశాద్వయమ్,

నింబవత్త్రాణి చాలేప స్సపటు గ్వ్రణశోధనః.

౪:

చేదుపొట్లాకు, నువ్వులు, అతిమధురము, తెల్లతెగడ, దంతి, పసుపు, మ్రాపసుపు, వేపాకు వీనిని నూరి అందులో సైంధవలవణము కలిపి లేపనము చేసిన దుష్ప్రణము శుద్ధంబగును.

—ॐ సూక్ష్మద్వారప్రణశోధనక్రమము. ౧౮—

వ్రణాన్విశోధయేద్వర్త్య సూక్ష్మాస్యాక్ సంధిమార్గగాక్,

కృతయా త్రివృతా దంతీలాంగలీమధుసైంధవైః.

౪:

సూక్ష్మమైన ద్వారముగలవియు సంధిమర్మముల నాశ్రయించినవియు నగు వ్రణములను తెల్లతెగడ, దంతి, చెన్నచెగ్లగడ్డ, తేనె, సైంధవలవణము వీనితోచేయఁబడి వర్తిచే శుద్ధిచేయవలయును.

—ॐ వాతాధికప్రణమునకుఁ దూషణము. ౧౯—

వాతాభిభూతాక్ సాస్రావాక్ ధూపయేదుగ్రవేదనాక్,

యవాజ్యభూర్జమదనశ్రీ వేష్టకసురాహ్వయైః

౪:

వాతాధిక్యము, స్రావము, తీవ్రవేదన వీనితోఁ గూడియుండు ప్రణములయనలు, నెయ్యి, భుజపత్రి, మ్రంగ, నర్జరసము, వేపదారు వీనినొకటిగఁచేర్చి ధూపము వేయవలయును.

—ॐ పిత్తరక్తవ్రిణచికిత్స ౨౦—

నిర్వాపయేద్భ్రుశం శీతైః పిత్తరక్తవిషోల్బణాక్,

పిత్తరక్తము, విషము ఇవి అధికముగ నుండు వ్రిణములను శీతద్రవ్యములచే శమిపఁజేయవలయును.

—ॐ వ్రిణమునకు ఉత్సాదనకర్మ. ౨౧—

శుష్కాల్పమాంసే గంభీరే వ్రణ ఉత్సాదనంహితమ్.

౪:

స్యగ్రోధపద్మకాదిభ్యామశ్వగంధాబలాతిలైః,

అద్యాన్మాంసాదమాంసాని విధినోపహితాని చ.

౪

మాంసం మాంసాదమాంసేన వర్ధతే శుద్ధచేతనః,

ఎండివదియు, మాంసము స్వల్పముగ నుండునదియు అంభీకముగ నుండునదియు నైన వృణమునకు వ్యగ్రహాది గణద్రవ్యములు, పద్మకాది గణద్రవ్యములు, పెన్నెరుగెడ్డ, చిట్టాముట్టి, నువ్వులు వీనితో ఉత్పాదనము చేయించవలయును. జంతువులను భుజించునట్టి చిరుతపులి మొదలగు జంతువులమాంసమును చక్కఁగ పాకముచేసి రోగికెయిప్పించవలయును. ఇటుల జేసిన నామాంసముచే రోగికరీరమునందు మాంసము వృద్ధిజెందును.

— ఉత్పన్నాదివృణహారలేపనము. —

ఉత్పన్నమృదుమాంసానాం వ్రణానామవసాదనమ్, రర
జాతీముకుళకాసీసమనోహ్వలపురాగ్నికైః,

ఉత్పన్నముగ, మృదువుగ నుండు మాంసము గల వృణములకు జాజిమొగ్గలు, పుప్పకాసీసము, మణిశిల, హరిదళము, గుగ్గిలము, చిత్రమూలము వీనిని లేపనముచేసిన వృణము శమించును.

— ఉత్పన్నాదివృణములకు ఔరకర్మ. —

ఉత్పన్నమాంసాన్ కఠినాన్ కంఠాయుక్తాంశ్చిరోత్థితాన్. రర
వ్రణాన్ సుదుఃఖశోధ్యాంశ్చ శోధయేత్ఔరకర్మణా,

ఉత్పన్నమైన మాంసముగలవియు, కఠినముగనుండునవియు, దురదతోగూడినవియు, బహుకాలముగఁడచినవియు, శోధించుట కశక్యముగ నుండునవియునగు వృణములను ఔరములచే శుద్ధిజేయవలయును.

— అగ్నికర్మార్హవృణములు. —

ప్రవంతోఽశ్శరిజా మూత్రం యే చాన్యే రక్తవాహినః. ౫౦
చిన్నాశ్చ సంధయో యేషాం యథోక్తైర్యే చ శోధనైః;
శోధ్యమానా న శుద్ధ్యంతి శోధ్యాన్యున్యస్తేఽగ్నికర్మణా. ౫౧
శుద్ధానాం రోషణం యోజ్యముత్సాదాయ యదీరితమ్,

మూత్రమును ప్రవించునట్టి అశ్మరీవృణము, రక్తములను ప్రవింపజేయునట్టి వృణము, సంధులు ఛేదించబడియుండు వృణములు నైచెప్పియుండు శోధనాపథములచే శుద్ధిజేసియు శుద్ధముకాకుండువృణములు వీనిని అగ్నికర్మచే శుద్ధిచేయవలయును. ఉత్పాదనకర్మకు జెప్పియుండుద్రవ్యములను శుద్ధవృణములు శమించుటకు ప్రయోగించవలయును.

— ౭ వ్యణిరోహణద్రవ్యములు. ౭ —

అశ్వగంధారుహః రోధ్రం కట్ఫలం మధుయష్టికా. ౫
సమంగా ధాతకీపుష్పం పరమం నైణిరోహణమ్,
పెన్నేరుగడ్డ, తిప్పతీగె, బొద్దుగు, తేను, అతిమధురము, మంజిష్ఠ, ఆరెపువ్వు ఇః
వ్యణిములను మానువటయందు మిక్కిలి శ్రేష్ఠములు.

— ౮ మాంసాశ్రితవ్యణిహరలేపము. ౮ —

అపేతపూతిమాంసానాం మాంసస్థానామరోహతామ్. ౫
కల్కం సంరోహణం కుర్యాత్తిలానాం మధుకాన్వితమ్,
దుర్గంధమాంసములేనిదియు, మాంసము నాశ్రయించి యుండునదియు నగు వ్య
ణులు శమించకయుండిన వానికి నువ్వులు, అతిమధురము వీనిని నూరి కల్కముచేసి లే
నము చేయవలయును.

— ౯ వ్రాశుద్ధ్యాదులకు తిలకల్కము. ౯ —

స్నిగ్ధోష్ణతృమధురకషాయతైవస్థు సర్వజితే. ౫
సత్కేద్రనింబవత్రాభ్యాం యుక్తస్సంశోధనం పరమ్,
పూర్వాభ్యాం సర్పిషా చాసా యుక్తస్సాన్విదాశు రోహణః. ౫
తిలవ ద్వవకల్కం తు కేచి దిచ్చంతి తద్విదః,
నువ్వులకల్కము స్నిగ్ధముగ, ఉష్ణముగ, చేదుగ, తీపుగ, వరుగు నుండుటవ
వాతాదిదోషములనన్నిటిని పోగొట్టును. మఱియు నానవ్వులకల్కములలో తేనెను,
పాకునుచేర్చిన నది వ్రామును చక్కఁగ శుద్ధిచేయును. తేనె, వేపాకు, ఆవునెయ్యి వీనితో
నువ్వులకల్కమును ప్రయోగించిన వ్యణములను కడుశీఘ్రముగ మాన్పును. వ్యణస్వ
పములను తచ్చికిత్సలను చక్కఁగ నెఱిగినవండితులు కొందరు నువ్వులకల్కమునలే
తిలకల్కముగూడ వ్యణముల నార్చునని చెప్పుచున్నారు.

— ౧౦ రక్తపిత్తాదివ్యణిచికిత్స. ౧౦ —

సాస్రప్తిత్తవిషాగంతుగంభీరాన్ సోష్ణణో వ్రణాన్. ౫
క్షీరరోహణభైషజ్యశ్చ తేనాజ్యేన రోపయేత్,
రోహణౌషధసిద్ధేన తైలేన కఫవాతజ్ఞాన్. ౫
రక్తపిత్తము, విషము వీనివలన జనించినదియు, ఆగంతుకమైనదియు, గంభీర
నదియు; ఉష్ణముతోఁగూడినదియు నగు వ్యణములను ఆవుపాలు, పెన్నేరుగడ్డ మొదలఁ

వ్రణరోపణ ద్రవ్యములు వీనితో కాంచబడిన ఘృతముచే చికిత్సజేయవలయును. కఫ వాతజవ్రణములను రోపణద్రవ్యములతో పక్ష్యముచేయబడిన తైలముచే చికిత్సజేయవలయును.

—ॐ వ్రణములకు సౌరాష్ట్ర్యదిలేపనము. ౧౯—

కాక్షీరోద్ధ్రాభయాసద్వ సిందూరాంజనత్థకమ్,

చూర్ణితం తైలమదనైర్వృక్తం రోపణముత్తమమ్. ౧౯

తునరిమన్ను, లొద్దుగు, కరక్కాయలు, స్వజ్వారము, సిందూరము, సౌపీరాంజనము, మైలుతుత్తము, మ్రంగ వీనిని చక్కఁగ చూర్ణముచేసి నువ్వులనూనెలో కలిపిన నది వ్రణములయందు శ్రేష్ఠమైనరోపణౌషధము.

—ॐ చర్మశిథి వ్రణములకు చూర్ణోపయోగము. ౨౦—

సమానాం స్థిరమాంసానాం త్వక్ష్వానాం చూర్ణ ఇవ్యతే,

సమముగ మాంసము గట్టిగనుండునదిగ చర్మము నాశ్రయించినదిగనుండు వ్రణములకు మానుటకై చూర్ణమున ప్రయోగించవలయును.

—ॐ చర్మవ్రణములకు కకుభాదిచూర్ణము. ౨౧—

కకుభోదుంబరాశ్వత్థజంబూకట్ఫలరోధ్రజైః.

త్వచమాశు నిగృహంతి త్వక్చర్మైశ్చర్మైతా వ్రణాః,

మద్ది, మేడి, రావి, నేరేడు, టేకు, లొద్దుగు వీనిపట్టలను చక్కఁగచూర్ణముచేసి వ్రణములకు వైచేసిన శిఘ్రముగ వ్రణములు మానును.

—ॐ చర్మశుద్ధికర లాక్షాదిలేపనము. ౨౨—

లాక్షామనోహ్వమంజిష్ఠాహరితాలనిశాద్వయైః.

ప్రలేపస్పృశ్యుతక్షౌద్ర స్వగ్విశుద్ధికరః పరమ్,

లక్క, మజిశిల, మంజిష్ఠ, హరిదశము, పసుపు, మ్రానిససుపు వీనిని చక్కఁగ నూరి అందులో ఆవునెయ్యి, తేనెకలిపి చర్మమునకు లేపనముచేసిన నది చక్కఁగ శుద్ధియగును.

—ॐ సవర్ణకరలేపనము. ౨౩—

కాలీయగలతామ్రాశ్చిహేమకాలారసోత్తమైః.

లేపస్సగోమయరసస్సవర్ణకరణః పరమ్,

మానిషసుపు, మామిడిపప్పు, నీలియాకు, త్రిఫలములు వీనినినూరి ఆవుపేడరసము లోకలిపి వ్రణమునకు వైతేపనముచేసిన వ్రణమునందు శరీరముతో సమానమైనవర్ణము కలుగును.

❀ రోమోత్పత్తికరలేపము. ❀

దగ్ధోవారణదంతోఽస్తద్ధూమం తైలం రసాంబనమ్. ౬౨

రోమసంజననో లేపస్తద్వత్తైలపరిప్లుతా,

చతుష్పాన్నఖిరోమాస్థి త్వక్స్పృంగఖురజామషీ. ౬౩

ఏనుగుదంతములను నిప్పులోకాల్చి యామసిని, రసాంబనమును, నువ్వులనూనె లోకలిపి లేపనముచేసినను, నాలుగుకాళ్లుగల జంతువులయొక్క గోళ్లు, వెండ్రుకలు, ఎముకలు, చర్మము, కొమ్ములు, గిట్టలు వీనినికాల్చి యామసిని నువ్వులనూనెలోకలిపి లేపనముచేసినను వ్రణముమానిన స్థలమున వెండ్రుకలు చక్కగ మొలచును.

❀ వ్రణరోగమునందు పథ్యాహారాలు. ❀

వ్రణేన శ్చస్త్రకర్సోక్తం పథ్యాపథ్యాన్నమాదిశేత్,

వ్రణరోగముగలవారికి పథ్యాపథ్యాహరములను శస్త్రకర్మవిఘ్నభ్యాయములూ చెప్పియుండునటుల నిర్ణయించునది.

❀ వాతాదివ్రణములకు ప్రత్యేకనాదిద్రవ్యములు. ❀

ద్వే పంచమూలే వర్గశ్చ వాతఘ్నో వాతకే హితః. ౬౪

స్యగ్రోధపద్మకాద్యా తు తద్యత్ప్రేతప్రదూషితే,

ఆరగ్వధాదిశ్లేష్మఘ్నః కఫే మిశ్రస్తు మిశ్రకే. ౬౫

ఏభిః ప్రత్యేకనా లేపఘృతతైలరసక్రియాః,

చూర్ణోవర్తిశ్చ సంయోజ్యా వ్రణే సప్త యథాయథమ్. ౬౬

వాతజవ్రణమునందు దశమూలములును వాతహరగణద్రవ్యములును; పిత్తజవ్రణ మునందు స్యగ్రోధాదిగణపద్మకాది గణద్రవ్యములును; శ్లేష్మజవ్రణమునందు కఫహర ములగు ఆరగ్వధాదిగణద్రవ్యములును హితకరములుగనుండును. కావున వైవాతాదివ్రణ ములయం దాయాదోషమునకు చెప్పియుండుద్రవ్యములచే ప్రత్యేకనము, ఆలేపము, ఘృతము, తైలము, రసక్రియచూర్ణము, వర్తి ఆను నేడుః కిత్సలను చేయించవలయును. సంసర్గజవ్రణములయందు వైయాధిగణములను మిశ్రముచేసి చికిత్సచేయవలయును.

— గంభీరాదివృణహరఘృతము. —

జాతీనింబపటోలపత్రకటుకా దార్వీనిశాసారిబా
మంజిష్ఠాభయసింధుతృతమధుకై ర్ణక్తావ్వ బీజాన్వితైః,
సర్పిసాధ్యమనేన సూక్ష్మపదనా మర్నాశ్రితాః క్షేదినో
గంభీరాస్సరుజో ప్రణాస్సగతయశ్శుభ్యంతి రోహంతి చ.

౬౭

జాజియాకు, వేపాకు, చేదుపొట్లాకు, కటుకరోహిణి, మ్రానిపసుపు, పసుపు,
నల్లసుగంధిపాల, మంజిష్ఠ, వట్టివేరు, మైనము, మైలుతుత్తము, అతిమధురము, క్రాసుగ
విత్తులు వీనిని సమముగ గ్రహించి కల్కముచేసి ఆపునేతిలోకలిపి ఘృతపాకవిధిగ
పక్వముచేసి ప్రయోగించిన సూక్ష్మమైన రంధ్రములుగలవియు, మర్మముల నాశ్రయించి
నవియు, క్షేదముతోగూడినవియు, గంభీరములైనవియు, విశేషముగ నొప్పిగలవియు,
నానాగతులుగలవియునగు వృణములన్నియు శుద్ధంబులై శూనును.

ఇది అష్టాంగహృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రము
ఇరువదియైదవీయధ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ ర స్తు.

ష డ్వింశాధ్యాయము.

న్రణవిజ్ఞానీయ ప్రతిషేధాధ్యాయము నిరూపణానంతరము సద్యోవ్రణ ప్రతిషే
ధాధ్యాయము చెప్పబడుచున్నది —

సద్యోవ్రణప్రతిషేధాధ్యాయప్రారంభము.

సూ. అథాతో సద్యోవ్రణప్రతిషేధం వ్యాఖ్యాస్యమః,

ఇతిహస్సాహురాత్రేయాదయో మహర్షయః.

న్రణవిజ్ఞానీయ ప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము ప్రహారము మున్నగు
సభిఘాతమువలన నపుడే జరించిన వ్రణభేదలక్షణములను వానిచికిత్సలను తెలియఁబఱచు
నట్టి సద్యోవ్రణప్రతిషేధమును నీయధ్యాయమును వివరించెదము.

—ॐ అష్టవిధ సద్యోవ్రణములు ॐ—

సద్యోవ్రణా యే సహసా సంభవం త్యభిఘాతతః,

అనంతైరపి తైరంగ ముచ్యతే జుష్టమష్టధా. ౧

ఘృష్టావకృత్తవిచ్ఛిన్నప్రవిలంబితపాతితమ్,

విధం భిన్నం విదళితమ్.

అభిఘాతము వలన ప్రహారాది కారణములు సంభవించినపుడే యతివేగముతో
జనించునట్టి వ్రణములు సద్యోవ్రణము లనఁబడును. అట్టివ్రణములు పలుచెఱంగులై
లెక్కిడ నలవిగాక యుండును. అయినను అట్టివ్రణములచే నాక్రమింపఁబడిన శరీరావ
యనములవిన్యాసభేదములఁబట్టి యావ్రణములు ఎనిమిదివిధములుగ నుండును. అయ్యవి
ఘృష్టము, అవకృత్తము, భిన్నము, ప్రవిలంబితము, పాతితము, విధము, భిన్నము, విద
ళితము నని యెనిమిది విధములుగ నుండును.

—ॐ అష్టవిధ సద్యోవ్రణలక్షణము. ॐ—

తత్ర ఘృష్టం లసీకయా. ౨

రక్తలేశనవాయుక్తం సప్లోషం ఛేదనా త్య్రవేత్,

అవగాఢం తతః కృత్తం విచ్ఛిన్నం స్యాత్తత్రో పి చ. 3

ప్రవిలంబి సవేశేస్థిపాతితం పతితం తనోః,
సూక్ష్మస్థం శల్యవిధం తు విధం కోష్ఠవివర్జితమ్.

౪

భిన్నమవ్యద్విదళితం మజ్జరక్తపరిప్లుతమ్,

ప్రహరవీడనోత్పేషాత్ప్రహస్థా పృథుతాం గతమ్.

౫

పై అష్టవిధవిణములలో శృష్టమనునది బరియ్యటచే దోగియన్న వణిము,
అశ్వుది లసీక (అనగా పులిసరు)తో గాని స్వల్పరక్తముతోఁ గాని కూడియుండును.
అవకృత్తమనునది ఛేదింపఁబడుటవలన కొంచె ముష్ణముగనుండు రక్తస్రావముతోఁ గూడి
యుండును. విచ్ఛిన్నమనునది అవకృత్తమునకన్న గాయము లోన తగిలినదిగ నుండును.
ఆయుధము మొదలగు వానిచే ఛేదింపఁబడి కొంచెము శరీరముతో నంటుకొని ప్రేలాడు
చుండు అస్థులు మొదలగునవి ప్రవిలంబిత మనఁబడును. గాయమువలన తునుకలుగ
చేయఁబడి శరీరమునందుండి పడునది పాతిత మనఁబడును. శల్యము తగిలి సూక్ష్మద్వా
రముతోఁ గూడియుండునది విధ మనఁబడును. ఛేదింపఁబడినది భిన్నమనఁబడును. విశే
షముగ నభిఘాతమును జెందుటవలన మజ్జరక్తముతో వ్యాప్తంపై అస్థులవరకు లోన దిగి
యుండు విణము విదళిత మనఁబడును.

— సద్యోన్యవిణచికిత్స. ౧ —

సద్యస్సద్యోవ్రణం సింఛేదథ యష్టావ్యవస్థిపా,

తీవ్రవృథం కవోష్ణేన బలాత్తైలేన వా పునః.

౬

పై చెప్పిన ప్రకారము సద్యోన్యవిణ స్వరూపములను తెలిసికొని దారుణమైన
శూలతో గూడియుండు సద్యోన్యవిణమునకు అపుడే కొంచె ముష్ణముగ నుండు యష్టిమ
ధుక తైలముచే గాని, బలాత్తైలముచేగాని పలుమారు సేచనము చేయవలయును.

— సద్యోన్యవిణమునందు లేపాదులు. ౧ —

క్షతోష్ణణో నిగ్రహార్థం తత్కాలం విస్మృతస్వచ,

కషాయశీతమధురస్నిగ్ధా లేపాదియో హితాః.

౭

సద్యోన్యవిణమునందు అభిఘాతము వలన జనించు శూల శమించుటకును రక్తము
బైలువెడలకుండుటకును వగరుగను, శీతముగను, మధురముగను, స్నిగ్ధముగనుండు ద్రవ్య
ములను నూరి లేపాదులను చేయించవలయును.

— ఆయతసద్యోన్యవిణచికిత్స. ౧ —

సద్యోవ్రణే ప్షాయతేషు సంధానార్థం విశేషతః,

మధుసర్పిశ్చ యుంజీత పిత్తేఘ్నేశ్చ హిమాః క్రియాః.

౮

సహ్యోనిములు పెద్దవిగనుండినవి సంధించుటకై (చీలిక లాంఛంటకలియు
టకై) విశేషముగ లే నెను ఆపునెయ్యిని లేపనము చేయవలయును. మఱియు పిత్తహర
ములుగ శీతముగనుండు చికిత్సలను చేయవలయును.

—ॐ ససంరంభ నిగ్రాచికిత్స. ౭—

ససంరంభేషు కర్తవ్య మూర్ధ్వంచాధశ్చ శోధనమ్,

ఉపవాసో హితం భుక్తం ప్రతతం రక్తమోక్షణమ్. ౯

సహ్యోనిములు అధికోపద్రవములతోఁ గూడియుండినవో వమనవిరేచనంబు
లను లంఘనమును దోషానుగుణముగ చేయించవలయును. మఱియు నాయాయవస్థాను
గుణముగ పూర్వోక్తహితాహరములను రక్తమోక్షణమును చేయించవలయును.

—ॐ ఘృష్టవిదళితనిగ్రాచికిత్స. ౧౦—

ఘృష్టే విదళితే చైష సుతరామివ్యతే విధిః,

తయోర్వ్యల్పం స్రవత్యస్రం పాకస్తేనాశు జాయతే. ౧౦

ఘృష్టము విదళితము అనునిగ్రాములయందు వైచేష్ట్యచికిత్సలను విశేషముగచేయు
వలయును. ఏలయునఁగా ఆనగ్రాములయందు రక్తము స్వల్పముగ స్రవించి దానిచే శీఘ్ర
ముగ పాకము కలుగను.

—ॐ అధికరక్తస్రావనిగ్రాచికిత్స. ౧౧—

అత్యధమస్రం స్రవతి ప్రాయశోఽన్యత్ర విక్షతే,

తతోరక్తక్షయాయాద్వాయా కుపితేఽతిరుజాకరే. ౧౧

స్నేహపానపరీషేకస్వేదలేపోపనాహనమ్,

స్నేహవస్తిం చ కుర్వీత నాతఘ్నాషధసాధితమ్. ౧౨

విశేషముగ గాయముతగిలి మిక్కిలి రక్తము స్రవించినవో నానిగ్రాము పాకము
ను జెందకుండును. అయితే అధికరక్తము వెడలుటవలన వాతము ప్రకోపించి దారుణ
మైన శూలలను కలుగఁజేయును. కావున దానియందు వాతహరద్రవ్యములతో పక్వము
చేయఁబడిన స్నేహపానము, పరీషేకము, స్వేదకర్మ, లేపనము, ఉపనాహస్వేదము,
స్నేహవస్తి వీనిని చేయించవలయును.

ఇతి సప్తాహికః ప్రోక్తస్సద్యో న్నణహితో విధిః,

సప్తాహద్గతవేగే తు పూర్వోక్తం విధిమాచరేత్. ౧౩

ఇటుల ఏడుదినములవఱకు చేయవలసిన సద్యోవ్రాణచికిత్సలు చెప్పబడినవి. ఏడుదినములకుపై యావరిగావేగము తగ్గియుండినచో వ్రాణప్రతిషేధాధ్యాయమునందు చెప్పియుండు చికిత్సలను చేయవలయును.

—ॐ స్ఫుష్టవ్రాణచికిత్స. ౧౬—

ప్రాయస్నామాశ్శకశ్చేదం; వత్సతే తు పృథక్పృథక్,

ఘృష్టే రుజం నిగృహ్యశు వ్రజే చూర్ణాని యోజయేత్. ౧౮

ఇటుల సద్యోవ్రాణములకు సామాన్యచికిత్సలు బాహుశ్యముగ చెప్పబడినవి. ఇంక ప్రత్యేకముగ వానిచికిత్సలు చెప్పబడుచున్నవి. ఘృష్టమునువ్రాణమునందు నొప్పిని తొలగి తమింపఁజేసి పిదప చూర్ణములను ప్రయోగించవలయును.

—ॐ ఆవక్యత్రాదివ్రాణచికిత్స. ౧౭—

కల్కాదీశ్యవక్యత్రే తు; విచ్ఛిన్నప్రవిలంబినో,

సేవనం విధినోక్తేన బంధనం చానువీడనమ్. ౧౯

ఆవక్యత్రమును వ్రాణమునందు కల్కాదులను ప్రయోగించవలయును. విచ్ఛిన్నము ప్రవిలంబితము అను వ్రాణములను ముందు చెప్పబడియుండు విధిప్రకారము కట్టి కట్టుకట్టి పిదప వీడనద్రవ్యములను ప్రయోగించవలయును.

—ॐ స్ఫుటితనేత్రచికిత్స. ౧౮—

అసాధ్యం స్ఫుటితం నేత్రమదీర్ఘం లంబతే తు యత్,

సన్నివేశ్య యథాస్థానమవ్యావిధ్ధసిరం భిషక్.

వీర్యయేత్వాణి నా పద్మపలాశాంతరితేన తత్, ౧౯

అభిఘాతములన పగిలిపోయిన నేత్రము చికిత్సయం దసాధ్యము. నేత్రము పగిలి తునకలుకాక వ్రేలాడుచుండినచో దానిని నిజస్థానమునందుంచి సిరలకు అభిఘాతము కలుగనియ్యక తామరాసుచే మూయబడిన చేతితో ఆచవలయును.

—ॐ స్ఫుటితనేత్రమునకు సేవనాదులు. ౨౦—

తతోఽశ్య సేవనే నశ్యే తర్పణే చ హితం హవిః

వివక్వమాజం యప్త్యాహ్వజీవకర్ష భగోత్పతైః,

సపయస్కైః పరం తద్ధి సర్వనేత్రాభిఘాతజత్. ౨౧

పిమ్మట అతిమధురము, జీవకము, ఋషభకము, నల్లకలువ వీని కల్కములను ఆవుపాలను మేకనేతిలో కలిపి ఘృతపాకవిధిగ పక్వముచేసి దానిని యారోగియొక్క సేత్రములయందు సేచనము, నస్యము, తర్పణము వీనిని చేయించవలయును. ఈఘృతము సేత్రాభిఘాతము లన్నిటిని పోగొట్టును.

గళపీడావనన్నే క్షిప్రమనోత్ క్లేశనక్షవాః,

ప్రాణాయామోఽథ వా కార్యః క్రియాచక్షుశనేత్రతత్.

కంఠమునందు దెబ్బతగులుటచే సేత్రములకు బాధకలిగినచో వాంతి, తుమ్మ వీనినిగాని ప్రాణాయామమును గాని చేయించి క్షుతసేత్రమునకు చెప్పియుండు నట్లు విశిష్టలను జేయవలయును.

— ౧౭ స్థానమృతకర్ణచికిత్స. ౧౭ —

కర్ణే స్థానాచ్ఛ్యతే సూత్రే స్తోత్రస్థితేన పూరమేత్,

కర్ణములు ఆభిఘాతమువలన స్వస్థానము నందుండి జారినచో వానిని సరియై స్థానములో నుంచి కుట్టి కర్ణద్వారములయందు తైలమును పోయవలయును.

— ౧౮ చిన్నకృకాటికాచికిత్స. ౧౮ —

కృకాటికాయాం చిన్నాయాం నిర్గచ్ఛత్యపి మారుతే. ౧

సమం నివేశ్యబద్ధీయాత్సూత్రావశీఘ్రం నిరంతరమ్,

ఆజేన సర్పిషా చాత్ర పరిషేకః ప్రశస్యతే. ౨

ఉత్తానోఽన్నాని భుంజీత శయిత చ సుయంత్రితః,

ముచ్చిలిగుంటు ఛేదించబడి యాద్వారముచే వాతము బైలువెడలుచుండినచో ముచ్చిలిగుంటను సరిగానుంచి కుట్టి గట్టిగ కట్టుకట్టవలయును. పిదప మేకనేతిలో ముచ్చిలిగుంటకు పరిషేకమును చేయించవలయును. అట్టిరోగముకలవానిని కదలనియ వెలికిల పరుండఁబెట్టి యాహారమును భుజింపఁజేయవలయును.

— ౧౯ శాఖాఘాతచికిత్స. ౧౯ —

ఘాతం శాఖాను తిర్యక్స్థం గాత్రే సమ్యజ్జీవేశితే.

సూత్రావేల్లితబంధేన బద్ధీయాద్ధనవాససా,

చర్మణా గోష్పణాబంధః కార్యః శ్వాసంగతే వ్రణే.

హస్తపాదములయందు అడ్డముగ గాయము తగిలినచో నాయంగములను గ నుంచి కుట్టి గట్టివస్త్రముతో వేల్లితబంధమును కట్టున కట్టవలయును. ఏగిణము పె నుండి చీలిక లొండొంటు చేరకయుండినచో చర్మముచే గోష్పణాబంధమును కట్టున వలయును.

—ॐ చిన్నవృషణచికిత్స. ॐ—

పాదా విళంబి ముష్కస్య ప్రోక్ష్య నేత్రే చ వారిణా,
ప్రవేశ్య వృషణౌ నీవ్యే త్సేనన్యా తున్నసంజ్ఞయా. ౨౦
కార్య శ్చ గోష్ఠణాబంధః కట్యమావేశ్య పట్టకమ్,
స్నేహనేకం న కుర్వీత తత్ర క్లిద్యతి హి వ్రణః. ౨౧

వృషణములు అభిఘాతమువలన నిజస్థానమునందుండిజారి వ్రేలాడుచుండినచో యారోగియొక్క పాదములను నేత్రములను జలముతోతడిపి యావృషణములను సరియైనస్థానములలో ప్రవేశింపఁజేసి తున్నమను నేవనిచేకుట్టి నడుమునందు చిన్నపలకనుంచి గోష్ఠణాబంధమును కట్టును కట్టవలయును. స్నేహనేకములను చేయంజనదు; అటులఁజేసిన వ్రణములలో స్రావముకలుగును.

—ॐ చిన్నవృషణరోపణతైలము. ॐ—

కాలానుసార్యాగుర్వేలాజాతీచందనపర్పటైః,
శిలాదార్వ్యమృతాతుత్థైస్సిద్ధం తైలం చ రోపణమ్. ౨౨

సరళదేవదారుబంక, అగరుచెక్క, ఏలకులు, జాజిమొగ్గలు, చందనము, పర్పటకము, మణిశిల, మ్రానిపసుపు, తిప్పతీగ, మైలుతుత్తము వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి నూరి నువ్వులనూనెలో కలిపి విధిప్రకారము పక్వముచేయఁబడిన తైలమును వృషణములకు లేపనముచేయించిన వ్రణము శమించును.

—ॐ చిన్నహస్తపాదచికిత్స. ॐ—

చిన్నాం నిశ్చేషతశ్శాఖాం దద్ధ్వా తైలేన యుక్తితః,
బద్ధీయాత్కోశబంధేన తతో వ్రణవదాచరేత్. ౨౩

హస్తములుగాని పాదములుగాని రెండువిఠిగినచో వానికి యుక్తితో చక్కఁగ కాచిన నువ్వులనూనెచేకాల్చి కోశబంధమును కట్టునుకట్టి వ్రణమునకు చెప్పియుండు నటుల చికిత్సలను చేయవలయును.

—ॐ శిరోభంగచికిత్స. ॐ—

కార్యా శల్యహృతే విధ్ధే భంగాద్విదళితే క్రియా,
శిరసోఽపహృతే శల్యే వాలవర్తిం ప్రవేశయేత్. ౨౪

అ-ఉ. 38.

మస్తులుంగనుతే క్రుద్ధో హన్యాదేనం చలోఽన్యథా,
 వ్రజే రోహతి చైకైకం శనైరపనయేత్కచమ్. ౨౯
 మస్తులుంగనుతౌఖాదేన్మస్తిష్కానన్యజీవజాన్,

ఆయుధాదులచే శిరమునందభిఘాతముకలిగి శల్యము గ్రుచ్చుకొన్నచో విదలిత వ్రణమునకు చెప్పియుండు చికిత్సలనుచేసి పిదప శిరమునుండి శల్యమును వెలిపఱచి శిఘ్రిముగవాలవర్తిని (జెండులతోగూడినవర్తిని) బ్రవేశింపఁజేయవలయును. అటుల చేయనిచో మెడదునందలి మజ్జాస్పృశించును. అందువలన వాతముప్రకోపించి రోగిని జంపును. వ్రణము కొంచెము మానినపిదప ఆ వ్రణమునఁ దంఁకుకొనియుండు జెండు కల నొకటొకటిగ మెల్లగఁగియవలయును. మఱియు మెడదు బైలువెడలినచో యారోగిని ఇతరజంతువుల మెడదును భక్షింపఁజేయవలయును. మెడదు బైలువెడలుటవలన మను జాఁడు నిస్సంశయముగ మృతిజెందునని తెలిసియుండినను అంత్యశ్వాసమువఱకు రోగికి చికిత్సజేయవలయునని ఆయుర్వేదతంత్రములయందు చెప్పియుండుటవలన నిచట మెడదు బైలువెడలినపిదపకూడ చికిత్సలను తంత్రకారుఁడు చెప్పియున్నాఁడు.

—౨౭ అంగ శ్లేషమున స్నేహవర్తి. ౨౭—

శత్యే హృతేఽంగాదన్యస్యా శ్లేష్ణేహవర్తిం నిధాపయేత్. ౩౦

శిరముతప్ప తక్కినయంగములయందు శల్యముతగిలిన నాశల్యమును తీసివేసి యా వ్రణమునందు స్నేహవర్తి నుంచవలయును.

—౨౮ సూక్ష్మముఖ వ్రణచికిత్స. ౨౮—

దూరావగాఢాస్సుత్సాస్యా యే వ్రణాః స్రుతశోణితాః,

సేచయేచ్ఛక్తతేలేన సూక్ష్మనేత్రార్పితేన తాన్. ౩౧

శిరమునకు లోఁల లోఁతుగా ప్రవేశించియుండునదియు సూక్ష్మమైన ద్వారముకలదియు విశేషముగరక్తమును స్రవింపఁజేయునదియు నగు వ్రణములకు సన్నముగ నుండుగొట్టములో చక్రతైలమునుబోసి యావ్రణములోపల ప్రవేశింపఁజేసి సేచనము చేయవలయును.

—౨౯ కోష్ఠభేదోపద్రవములు. ౨౯—

భిన్నే కోష్ఠేఽపృజా పూర్ణే మూర్ఛాహృత్పార్శ్వవేదనాః,

జ్వరో దాహస్తృడాఢ్మానం భక్తస్యానభినందనమ్. ౩౨

సంగో విణ్ణాత్రమరుతాం శ్వాసఃస్వేదో ౭క్షీర క్తతా,

లోహగంధిత్వమాస్యస్య స్యాద్ధాత్రే చ విగంధతా. 33

అభిఘాతమువలన కోష్ఠముపగిలి యదిరక్తముచే పూర్ణంబైయుండినవో మూర్ఛ, తొమ్మిదొప్పి, పక్కశాల, జ్వరము, సర్వాంగతాపము, దప్పి, కడుపుబ్బరము, అన్నమునం దిచ్చితేకుండుట, మలమూత్ర అపానవాతనిరోధులు, శ్వాసము, శ్లేశము, నేత్రములయందు రక్తవర్ణము, నోటియం దినుపవాగన, శరీరమునందు దుర్బంధము అను నీయుపద్రవములుకలుగును.

—౨౭ ఆమాశయగర్భరక్తోపద్రవములు. —

ఆమాశయస్థే రుధిరే రుధిరం ఛర్దయత్యపి,

అధ్నానేనాతిమాత్రేణ శూలేన చ విశస్యతే. 34

అభిఘాతమువలన రక్తము ఆమాశయమునజేరియుండినవో రక్తము ఎమనంబగుట, మిక్కుటముగ కడుపుబ్బరము, దారుణమైన శూలంబు ఇవిజనించి పిదప రోగి మరణమును జేందును.

—౨౮ పక్వాశయగత రుధిరోపద్రవములు. —

పక్వాశయస్థే రుధిరే ససూలం గౌరవం భవేత్,

నాభేరధస్తాచ్చీతత్వం ఖేభ్యో రక్తస్య చాగమః. 35

అభిఘాతమువలన రక్తము పక్వాశయమును జేరియుండినవో శరీరమందంతట నొప్పి, గురుత్వము, నాభికిక్రిందిభాగమున శైత్యము, నేత్రము మొదలగుయింద్రియ ద్వావములనుండి రక్తమువెడలుట ఇట్టి యాపద్రవములు జనించును.

—౨౯ ఆహపక్వాశయ రక్తప్రవేశక్రమము. —

అభిన్నోప్యాశయస్సన్మైస్సస్త్రితోభిరభిపూర్యతే,

అస్యజాస్యందమానేన పార్శ్వే మూత్రేణ వస్త్రీవత్. 36

అభిఘాతమువలన ఆమాశయపక్వాశయములు భిన్నంబులు కాకుండినను నూత్నముగనుండు స్తోతోమార్గముగ ప్రవహించునట్టి రక్తముచే పైఆహాశయాదులు “మూత్రముచే మూత్రాశయము పూర్ణంబగు చందంబున” పూరింపఁబడును.

—౩౦ ఆపాద్యరక్తరోగము. —

తత్రాంతర్లోహితం శీతపాదోచ్ఛ్వాసకరాననమ్,

రక్తాక్షం పాండువదనమానధ్ధం చ విసర్జయేత్. 37

పాదములు, హస్తములు, ముఖము, శ్వాసము అనునవి చల్లగనుండువాఁడును శేత్రములుఎఱ్ఱగ ముఖము తెల్లగనుండువాఁడును, కడుపుబ్బరముకలవాఁడును నగు కోష్ఠవృణోగిని చికిత్సయందు వర్జింపవలయును.

—ॐ ఆమాశయాదిగతరక్తచికిత్స. ॐ—

ఆమాశయస్థే వసునం హితం పక్వాశయాశ్రయే,
విరేచనం నిరూహం చ నిస్సే హోష్ఠైర్విశోధనైః. 3౮

కోష్ఠాభిఘాతమువలన రక్తమామాశయమునందు జేరియుండినచో వసునమును, పక్వాశయమునందు జేరియుండినచో విరేచనంబును ఘృతాదిన్నేహరహితంబును ఉష్ణమునునైన యాషఢములచే నిరూహవస్తియు చేయించవలయును.

—ॐ కోష్ఠవృణితునికి పథ్యాహారము. ॐ—

యవకోలకుఘ్నానాం రసైః స్నేహవివర్జితైః,
భంజితాన్నం యవాగూం వా పిబేత్తైస్సంధవ సంయుతామ్. ౩౯

కోష్ఠమునం దభిఘాతముకలిగియుండువానికి ఘృతాదిన్నేహములేకుండునదియు; యవలు, కేగు, ఉలపలు వీనితో పక్వముచేయబడినదియగు యవాగులతో నన్నమును భుజింపఁజేయవలయును, లేక సైంధవలవణముచేర్చిన యవాగువునుగాని పానముచేయించవలయును.

—ॐ అధికరక్తస్రావమునందు రక్తపానము. ॐ—

అతినిస్సృతరక్తస్తు భిన్నకోష్ఠః పిబేదస్మక్,
అభిఘాతములవలన కోష్ఠముపగిలి విశేషముగ రక్తముబైలువెడలి యుండువానికి రక్తపానము చేయించవలయును.

అభిఘాతములవలన కోష్ఠముపగిలి విశేషముగ రక్తముబైలువెడలి యుండువానికి రక్తపానము చేయించవలయును.

—ॐ క్లిన్నభిన్నాంత్ర పృణాసాధ్యత్వము. ॐ—

క్లిన్నభిన్నాంత్రభేదేన కోష్ఠభేదో ద్విధా స్మృతః. ౪౦

మూర్ఛాదయో ల్బాః ప్రథమే ద్వితీయ్యేత్వతిబాధకాః,

క్లిన్నాంత్ర స్పంశయీ దేహీ భిన్నాంత్రో నైవ జీవతి. ౪౧

క్లిన్నాంత్రము భిన్నాంత్రము అనికోష్ఠభేదములు ద్వివిధంబులు. వానిలో క్లిన్నాంత్రమును కోష్ఠభేదమునను ముందుచెప్పియుండు మూర్ఛాగ్రస్థులములు కొంచెముగ

నుండును. భిన్నాంత్రమునగు వైమూర్ఖులు విశేషముగనుండును. క్లిష్టాంత్రము గలరోగి జీవించుట సందియము. భిన్నాంత్రరోగి నిస్సంశయముగ జచ్చును.

—౨౨ సాధ్యకోష్ఠభేద లక్షణము. ౨౨—

యథా స్వం మార్గమాపన్నా యస్య విణ్ఘాత్రమారుతాః,
ప్రవద్రవస్స భిన్నేఽపి కోష్ఠే జీవత్యసంశయమ్. ౨౨

రోగికి కోష్ఠము కలియుండినను మలమూత్రాపానవాతములు నిజమార్గముల వలన వెడలుచు నుపద్రవములు లేకుండిన అట్టిరోగి నిస్సంశయముగ జీవించును.

—౨౩ అభిన్నాంత్రచికిత్స. ౨౩—

అభిన్నమంత్రం నిష్కాగ్రతం ప్రవేశ్యం న త్వతోఽన్యథా,
ఉత్పంగిలశిరోగ్రస్తం తదప్యేకే వదంతి తు. ౨౩

అభిఘాతమువలన ప్రేగులు బైటికి వచ్చియుండినను అవి భిన్నము కాకుండినచో దానిని ముందునలె లోపల ప్రవేశింపఁజేయవలయును. భిన్నమైనయెడల వానిని లోనికి ప్రవేశింపఁ జేయంజనదు. భిన్నమైయుండినను ప్రేగులను లోన ప్రవేశింపఁజేయవలయు నని కొందరాచార్యులు వచింపుచున్నారు.

—౨౪ భిన్నాంత్రప్రవేశనక్రమము. ౨౪—

ప్రత్యౌశ్య పయసా దిగ్ధం తృణశోణితపాంగుభిః,
ప్రవేశయేత్ క్లృప్తనఖో ఘృతేనాక్తం శనై శ్వనైః. ౨౪

ప్రేగులు అభిఘాతము వలన బైటికివచ్చియుండినచోగోళ్లను తీసికొనియుండు వైద్యుఁడు తృణములు, రక్తము, దుమ్ము వీనితో కప్పఁబడియుండు యాప్రేగులను ఆవు పాలతో చక్కఁగకడిగి నేతని పూసి కోష్ఠములోపల మెల్లమెల్లగ ప్రవేశింపఁ జేయవలయును.

—౨౫ శుష్కాంత్రప్రవేశనక్రమము. ౨౫—

క్షీరేణాద్దీక్రతం శుష్కం ఘోరిసర్పిః పరిప్లుతమ్,
అంగుళ్యా ప్రమృశేత్కంతం జలేనోద్వేజయేదపి. ౨౫

తథాంత్రాగ్ని విశంత్యస్తత్కాలం వీడయంతి చ,

ప్రేగులు బైటికివచ్చి యుండియుండినచో వానిని ఆవుపాలతో తడిపి ఆవునే తినిబూసి వైద్యుఁడు చేతిబాటన ప్రేలితో రోగిగొంతును మెల్లగరుడచు చన్నీళ్లను పైన చిలకరించుచు యాప్రేగులను లోనప్రవేశింపఁ జేయవలయును. ఇటులఁజేసి

ప్రేగులు లోన సులభముగ ప్రవేశించును. అయితే ఆసమయమున రోగికి విశేషపీడ కలుగును.

—ॐ అనేకాంతప్రవేశనక్రమము. ॐ—

వ్రణసౌత్సన్నద్వహుత్వా ద్వాకోష్ఠమంత్రమనావిశత్. ౪౬

తత్ప్రమాణేన జతరం పాటయిత్వా ప్రవేశయేత్,

యథాస్థానం స్థితే నమ్యగంత్రే సీవ్యేదనువ్రణమ్. ౪౭

స్థానాదపేతమాదత్తే జీవితం కుపితం చ తత్,

వేష్టయిత్వానుపట్టేన ఘృతేన పరిషేచయేత్. ౪౮

పాయయేత్తం తతః కోష్ఠం * చిత్రాతైలయుతం పయః,

మృదుక్రియార్థం శక్యతో వాయోశ్చాధః ప్రవృత్తయే. ౪౯

అనువర్తేత వర్షం చ యథోక్తాం వ్రణయంత్రణామ్,

వ్రణము సూక్ష్మముగ నుండుటవలనగాని పేగులు అధికముగ నుండుట వలన గాని యాపేగులు మరల కోష్ఠములో ప్రవేశింపజేయుట కసాధ్యముగ నుండినదో ఉదరమును పేగులంత ప్రమాణము చేదించి యాపేగులను లోనప్రవేశింపజేసి స్వస్థానములో సరిగానుంచి పిదప ఆవ్రణమును కుట్టవలయును. అటుల చేయకుండిన బైటికి వచ్చియుండు నాపేగులు కుపితంబులై ప్రాణములను పోగొట్టును. వ్రణమును కుట్టిన పిదప గట్టిగనుండు వస్త్రఖండముచే వుట్టి ఘృతమును నలుప్రక్కల తడిపి ఎలుకచేవి యాకుతైలము చేర్చబడిన యావుపాలను రోగికి సుఖోష్ణముగ పానము చేయించ వలయును. మలము అపానవాతము ఇవి అభోమార్గమున చక్కగ వెడలుటకై వ్రణ రోగములకు చెప్పియుండు పథ్యములను ఒక సంవత్సరము వఱకు అనుసరింపు చుండ వలయును.

—ॐ బహిర్గతమేదోవర్తిచికిత్స ॐ—

ఉదరాన్లేదసోవర్తిం నిర్గతాం భస్మనా మృదా, ౫౦

అవకీర్య కషాయైర్వా శ్లఙ్ఖైర్నూలై స్తతస్సమమ్,

దృఢం బద్ధా చ సూత్రేణ వర్ధయేత్కుశలోభిషక్. ౫౧

తీక్ష్ణేనాగ్నిప్రతప్తేన శస్త్రేణ సకృదేవ తు,

స్వాదస్యథా రుగాటోపో మృత్యుర్వా ఛిద్యమానయా. ౫౨

సత్తోద్రే చ వ్రణే బద్ధే సుజీర్ణేన్నే ఘృతం పిబేత్,

క్షీరం వా శర్కరా * చిత్రాలాక్షాగోక్షురకై శృతమ్. ౫౩

రుద్దాహాజిత్యస్త్యైవైః వరం పూర్వోదితో విధిః,

మేదోగ్రంధ్యదితం తత్ర తైలమభ్యంజనే హితమ్. ౫౪

అభిసూతము వలన మేదోవర్తి కడుపులోనుండి బైటికి నచ్చినచో నావర్తికి బూడిదెనుగాని మట్టినిగాని వగరుగనుండు నోషధులకేళ్ల చూళ్లమును గాని పూసి యామేదోవర్తిమూలమును నూలుతో గట్టిగకట్టి అగ్నిలో కాచబడిన శస్త్రముచే బుద్ధి మంతుడగు వైద్యుడు ఒకటే పర్యాయముగ ఛేదింపవలయును. అటుల చేయక వేరు ప్రకారముగ ఛేదించిన అధికముగ నొప్పినిగాని మరణమును గాని కలుగజేయును. మఱియు నావ్రిణమునకు తేనెను బూసి కట్టుకట్టి శర్కర, ఎలుక చెవియాకు, లక్క, పల్లెరు, అతిమధురము వీనితో కాచబడిన యాపుపాలనుగాని ఘృతమునుగాని అన్నము జీర్ణమైన పిదప పానము చేయించిన హృల, మంట హరించును. మఱియు ముంగు చెప్పబడిన వ్రిణచికిత్సలను సహితము చేయవలయును. మేదోగ్రంధికి చెప్పియుండు తైలముచే న్యంజనము చేయించవలయును.

— సద్యోవ్రిణరోహితైలము. ౨౬ —

తాలీసం పద్మకం మాంసీహరేణ్వ గురుచందనమ్,

హరిద్రే పద్మబీజాని సోశీరం మధుకం చ తైః. ౫౫

పక్వం సద్యోవ్రణేమాంక్షం తైలం రోహణము త్తమమ్,

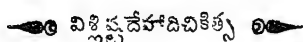
తాళిసపత్రి, పద్మకము, జటామాంసి, రేణుకలు, అగరు, చందనము, పసుపు, మ్రానిపసుపు, తామరవిత్తులు, వట్టివేరు, అతిమధురము వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి కల్కముచేసి నువ్వులనూ నెలలో కలిపి విధిప్రకారము పక్వము జేయబడిన తైలము సద్యోవ్రిణములను శమింపఁ జేయుటయందు మిగుల శ్రేష్ఠమైన దని చెప్పబడి యున్నది.

— గూఢప్రహారాదిచికిత్స. ౨౭ —

గూఢప్రహారాభిహతే పతితే విషమోచ్చకైః. ౫౬

కార్యం వాతా ప్రజిత్తృప్తిమర్దనాభ్యంజనాదికమ్,

అభిసూతమువలన లోన గాయములేగిలియుండు వానికిని విషముముగ పడినవానికిని ఉన్నత ప్రదేశమునుండి పడినవానికిని వాతరక్తహరములైన తర్పణము, మర్దనము, అభ్యంజనము మొదలగు చికిత్సలను చేయించవలయును.

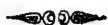
విశిష్టదేహాదివిశిష్ట విశిష్టదేహాంషధితం క్షీణం మర్గాహతాహతమ్. - ౫౭

వాసయేత్తైలపూర్ణాయాం ద్రోణ్యాం మాంసరసాశినమ్,

శరీరమునందలి అవయవము విడిగి జారినవానిని విశేషముగ శరీరమునకు లోభాగమునందు గాయము తగిలినవానిని క్షీణించియుండువానిని మర్మములో గాయముతగిలియుండువానిని మాంసరసమును భుజింపజేసి వానిని సువ్రులనూనె నింకించిన బాసయందుండునటుల చేయవలయును.

ఇది అష్టాంగహృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రమును

ఇరువదియాఱవయథ్యాము యుగిసెను.

శ్రీ రస్తు.

సప్తవింశాధ్యాయము.

సద్యోవ్రిణ ప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము భంగ ప్రతిషేధాధ్యాయము చెప్పబడు చున్నయది:—

భంగప్రతిషేధాధ్యాయప్రారంభము.

అథాతో భంగప్రతిషేధం వ్యాఖ్యాస్యామః,

ఇతి హ స్మానురాత్రేయాదయో మహర్షయః.

సద్యోవ్రిణ ప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము విరిగిన యెముకలకు చికిత్స లను తెలియపఱచునట్టి భంగప్రతిషేధమున నీయధ్యాయమును వివరించెదము.

—● భంగలక్షణము ●—

పాతేఘాతాదిభిర్ద్వేధా భంగోఽస్థాం సంధ్యసంధితః,

ప్రసారణాకుంచనయోరశక్తిస్సంధిముక్తతా.

౧

ఇతరస్థిక్ భృశం శోఫస్సర్వావస్థాన్వతివృథా,

అశక్తిశ్చేష్టితేఽల్పేఽపి వీద్యమానే సశబ్దతా.

౨

సమాసాదితి భంగస్య లక్షణం బహుధా తు తత్,

భిద్యతే భంగభేదేన తస్య సర్వస్య సాధనమ్.

౩

యథా స్యాదుపయోగాయ తథా తదుపదేశ్యతే,

పడుట, అభిఘాతము మొదలగువానివలన నెముకలు విరుగుట భంగవనబడును. ఇది సంధిభంగము, అసంధిభంగము అని రెండు విధములుగ నుండును. సంధిభంగమునందు హస్తపాదాదులను జాచుటకును ముడుచుటకును శక్తిలేకుండును. సంధులు జారిపోవును. అసంధిభంగమునందు నాపు సర్వకాలముల యందును విశేషముగ నొప్పి, స్వల్పచులను చేయుట నుండును అశక్తి ఎముకల బిసికిన శబ్దము కలుగుట ఇవి కలిగి యుండును. ఇటుల భంగలక్షణము సంగ్రహముగ చెప్పబడినది. మరియు నాభంగము అనేక భేదములు గలదిగ నుండును. అయినను చికిత్సకుపయోగముగ నుండునది నాత్రమునిక చెప్పబడును.

అసాధ్యాస్థి భంగములు ౧౭

ప్రాజ్యణుధారి యత్త్వస్థిస్పర్శే శబ్దం కరోతి యత్. ౪

యత్రాస్థితేః ప్రవిశే న్నధ్యమస్థో విచారితః,
భగ్నం యచ్ఛాభిఘాతేన కించిదేవావశేషితమ్. ౫

ఉన్నమ్యమానం క్షతవ్యచ్ఛ మజ్జని మజ్జతి,
తద్దశాస్థ్యంకృతాశక్త వాతలాలాపశినామపి. ౬

పలుజెరంగుల తునకలై పగిలిన అస్థి, స్పృశించిన శబ్దముతోఁ గూడియుండు అస్థి, అభిఘాతము వలన తునకగా పగిలిన అస్థి, విరిగి లోన ప్రవేశించియుండు అస్థి, అభిఘాతముచే చక్కఁగ విరిగి కొంచె మంటికొనియుండు అస్థి, గాయముతగిలియుండు అస్థి, చుజ్జలో ముడిగియుండు అస్థి, కృశులు, దుర్బలులు, వాతప్రకోపము గలవారు స్వల్పముగ నాహారమును భుజించువారు వీరలను గలిగియుండు అస్థిభంగము - ఇవి చికిత్సయం దసాధ్యములు.

భిన్నం కపాలం యత్కట్యం సంధిముక్తం చ్యుతం చ యత్,
జఘనం ప్రతిపిప్తంచ భగ్నం యత్త్వద్వివర్జయేత్. ౭

నడుమునందలి కపాలమును నస్థి, అభిఘాతముచేఁగిలిననది చికిత్సయంసాధ్యంబు. సంధివిరిగిన అస్థి, సంధిలోనుండి జారిన అస్థి, అభిఘాతముచే విరిగిన పిఱుగులలోనుండు అస్థి వీనిని చికిత్సయంను నర్జించవలయును.

అసంశ్లిష్టకపాలం చ లలాటం చూర్ణితం తథా,
యచ్ఛ భగ్నం భవేచ్ఛంఖశిరః పృష్ఠస్తనాంతరే. ౮

అభిఘాతముచే నుదురు, శిరఃకపాలము వీని సంధిభగ్నంబైనను, శిరఃకపాలము చూర్ణంబైనను ఇవి చికిత్సయం దసాధ్యంబులు. కణతులు, శిరము, శీఘ్ర, తొమ్ము వీని యందలి యస్థులు విరిగిన నవియు చికిత్సయం దసాధ్యంబులు.

సమ్యగ్యమితమప్యస్థిదుర్వాప్తసాద్దుర్నిబంధనాత్,
సంక్షోభాదపి యద్గచ్ఛేత్ప్రియాం తద్వివర్జయేత్. ౯
ఆదితోయచ్ఛ దుర్జాతమస్థి సంధిరథాపి వా,

అస్థి చక్కఁగ పైకెత్తఁగడి యుండినను లోన నుంచుటకు శక్యము కాకుండుట వలనను, కట్టుకట్టుట కశక్యముగ నుంచుటవలనను, సంక్షోభము వలనను వికారమును

జెందునట్టి అస్థులను, జనించునపుడే స్వభావముచే వికారముగ జనించుచుండు అస్థిగం
ధులను చికిత్సయందు వర్జింపవలయును.

అసాధ్యతరుణాస్థ్యాది భంగలక్షణము. ౨౭

తరుణాస్థీని భుజ్యంతే భజ్యంతే నలకానితు.

౧౦

కపాలాని విభిద్యంతే స్ఫుటం త్యన్యాని భూయసా,

తరుణాస్థులు అభిమాతమువలన వంకరగ నగును. నశకములను అస్థులు విరుగును.
కపాలములను అస్థులు చీల్చబడును. శక్తి న అస్థులు పగులును. ఇవి చికిత్సయందు దుస్సా
ధ్యంబులు.

అస్థిభంగ చికిత్స. ౨౮

అథా వనతమున్నవ్య మున్నతం చావపీడయేత్.

౧౧

అంచేదతిష్ఠీష్ట మధోగతం చోపరి వర్తయేత్,

అంఛనోత్పీడనోన్నామ చర్మసంక్షేపబంధనైః.

౧౨

సంధీ శరీరగాఢ సర్వా చలానవ్యచలానపి,

ఇత్యేతైస్థానిసనోపాయైశ్చమృత్యుంస్థాప్య నిశ్చలమ్.

౧౩

పట్టైః ప్రభూతసర్పిర్భి ర్దేప్తయిత్వా సుఖైస్తతః,

కదంబోదుంబరాశ్వత్థ సర్జార్జనపలాశజైః.

౧౪

వంశోద్భవైర్వా పృథుభిస్తనుభిస్తునివేశితైః,

సుశ్లెష్ణై స్సుప్రతిస్తంభైర్వల్కలై శ్శకలై రపి.

౧౫

కుశాహ్వయైస్సమం బంధం పట్టసాగ్యపరి యోజయేత్,

పై చెప్పినప్రకారము అస్థిభంగములను తెలిసికొని ఎంగియుండు నస్థిని పైకెత్త
వలయును. పైకెత్తబడియుండు అస్థిని క్రిందికి త్రోయవలయును. అతి క్షీర్ణముగనుండు
అస్థిని అంఛనము చేయవలయును. క్రిందిభాగమును క్షేరియుండు అస్థిని వైభాగమునం
దుంచవలయును. వంచలముగను స్థిరముగను సర్వశరీరము నాశ్రయించి యుండునదిగను
నుండునంధులను పై చెప్పినప్రకారము అంఛనము ఉత్పీడనము ఉన్నామము సంక్షేప
బంధనము మొదలగు స్థాపనోపాయంబులచే చక్కగ కదలనీయక ఆయాస్థానముల
యందు స్థాపించి నేతిలో చక్కగ తడపబడిన వస్త్రఖండముచే చుట్టిపిదప విశాల
ముగ సన్నముగనుండు కడిమి, మేడి, రావి, సర్జ, మద్ది, మోచుగ అనునీ వృక్షముల
పట్టలను గాని చెక్కలను గాని నున్నగ నుండు నెదురుబద్దలనుగాని ఆవస్త్రముపై
నుంచి విశ్రాంతియు చేయవలయును.

—ॐ భగ్నాస్థిబంధనక్రమము. ॐ—

శిథిలేన హి బంధేన సంధే స్థైర్యం న జాయతే.

౧౬

గాఢేనాతిరుజా దాహపాకశ్వయధుసంభవః,

ఎముక తునియలుగ విరిగినపుడు ఆతునకలరెండిటి నొకటిగజేర్చి కట్టుగట్టునపుడు ఆకట్టునదలుగ నున్నచో అస్థులు రెండుతునకలు నొండొంటు కలియదు. మిగుల గట్టిగ గట్టిన విశేషముగ నొప్పి మంట పాకము వాపు కలుగును. కావున సమముగ కట్ట వలయును.

—ॐ బంధమోక్షణకాల నియమము. ॐ—

త్ర్యహా త్ర్యహాద్యతౌ ఘర్షే సప్తాహస్సోక్షయేద్ధిమే.

౧౭

సాధారణే తు పంచాహాద్భంగదోషవశేన వా,

విరిగినయస్థులయొక్క బంధమును ఉష్ణకాలమునందు మూడుదినముల కొక పర్యాయమును, శీతకాలమునందు ఏడుదినముల కొకపర్యాయమును, సాధారణకాలము లైన శరద్వసంతకాలములో ఐదు దినముల కొకపర్యాయమును కట్టు విప్పవలయును. లేక నాయాయస్థి భంగ దోషానుగుణముగ కట్టులను విప్పవలయును.

—ॐ భగ్నాస్థిసేచనము. ॐ—

స్యగ్రోధాదికషాయేణ తత శ్చీతేన సేచయేత్.

౧౮

తం పంచమూలవక్త్రేన సయసా తు సవేదనమ్,

కట్టువిప్పినపిదప నాసంధికి స్యగ్రోధాదిగణద్రవ్య కషాయమును చల్లార్చి సేచ నము చేయించవలయును. ఆసంధిలో నొప్పియుండినచో పంచమూలములతో కాచబడిన యావుపాలతో సేచనము చేయించవలయును.

—ॐ అస్థిభంగమునకు చక్రతైలోపయోగము. ॐ—

సుఖోష్ణం వావచార్యం స్యాచ్చక్రతైలం విజానతా.

౧౯

విభజ్య దేశం కాలం చ వాతేఢ్నాషధనంయుతమ్,

సమర్థుడైన వైద్యుడు దేశకాలభేదములను అవస్థావిశేషములను చక్కగ గుర్తెఱిగి వాతసారాషధములతో గూడియుండు చక్రతైలమును ఆరోగికి ప్రయోగించ వలయును.

—ॐ అస్థిభంగమునకు సేక లేపములు. ॐ—

ప్రతతం సేక లేపాంశ్చ విదధ్యా ద్భృశశీతలాఙ్.

౨౦

అసింధంగరోగములయందు మిగులచల్లనైన నేకలేపముల నెల్లప్పుడు చేయుచుండవలయును.

—౨౭ అసింధంగమునందు గృష్టిక్షీరపానము. ౨౭—

గృష్టిక్షీరం ససర్పిష్కం మధురౌషధసాధితమ్,

ప్రాతః ప్రాతః పిబేద్భగ్నశ్శీతలం లాక్షయో యుతమ్.

౨౮

అసింధంగముగలమనుజుఁడు తొలియూతనైన ఆవుపాలలో మధురౌషధములను జేర్చి చక్కఁగకాచి అందులో ఆవునేతనిబోసి చల్లార్చి లక్కకలిపి పానముచేయవలయును.

—౨౮ సప్రణభంగచికిత్స. ౨౮—

సప్రణస్య తు భగ్నస్య వ్రణో మధుఘృతో త్రరైః,

కషాయైః ప్రతిసార్యోఽథశేషో భంగోదితః క్రమః.

౨౯

అసింధంగము ప్రణమతోఁ గూడియుండినచో నాప్రణమనకు తేనె, నెయ్యి అధికముగచేర్చబడిన కషాయములచే ప్రతిసారణమును జేయించి భంగమునకు చెప్పి యుండు చికిత్సలను చేయవలయును.

—౨౯ లంబప్రణచికిత్స. ౨౯—

లంబాని వ్రణమాంసాని ప్రలిప్య మధుసర్పిషా,

సందధీత వ్రణాన్ వైద్యో బంధనైశ్చిపపాదయేత్.

౩౦

అసింధంగముగల మనుజునికి ప్రణమునందు మాంసము వ్రేలాడుచుండినచో అమాంసమునకు తేనె, నెయ్యిపూసి యొకటిగ చేర్చి నూత్రస్థానములో చెప్పియుండు ప్రకారము కట్టుకట్టవలయును.

—౩౦ లంబప్రణమునకు అనచూర్ణప్రయోగము. ౩౦—

తాన్ సమాన్ సుస్థితాన్ జ్ఞాత్వా ఫలినీలోధ్రకట్ఫలైః,

సమం గాధాతక్కియు శ్చైశ్చుర్జితైరవచూర్ణయేత్.

౩౧

ధాతక్కిరోధ్రచూర్ణైర్వా రోహంత్యాశు తథా వ్రణాః,

ఇతి భంగ ఉపక్రాంతః.

ఇప్పుడిది చికిత్సలు చేయుటచే అడ్డులు విరిగియుండు మనుజునియొక్క ప్రణములు స్థిరముగను సమముగను నైనచో ఆవ్రణములు శిశుముగ శమించుటకై ప్రేంకణము, లొద్దుగు, టేకు, మంజిష్ఠ, ఆరె వీనిని చక్కఁగ చూర్ణముచేసి యాచూర్ణమును గాని ఆరె, లొద్దుగు వీనిచూర్ణమును గాని యావ్రణమునకుపై పూయవలయును. ఇటుల భంగ చికిత్సలు నెప్పబడినవి.

—ॐ సుఖసాధ్యవిణము. ॐ—

స్థిరధాతోఃఋతౌహిమే.

—౨౫

మాంసలస్యాల్పదోషస్య సుసాధ్యో దారుణోఽన్యథా,

స్థిరధాతువు కలవాడును, మాంసపుష్టి కలవాడును, దోషము స్వల్పముగకలిగి యుండువాడునగు మనుజునికి శీతఋతువులయందు జనించిన వ్రణము సుఖసాధ్యముగనుండును. వైజెప్పిన లక్షణములకు విరుద్ధముగ నున్నయెడ నావ్రణములు కృచ్ఛ్ర, సాధ్యములును, అసాధ్యములును నగును.

—ॐ భగ్నసంధిస్థైర్యకాల నియమము. ॐ—

పూర్వమధ్యాంతవయసామేకద్విత్రగుణైః క్రమాత్.

—౨౬

మాంసైస్థైర్యం భవేత్సంధేర్యధోక్తం భజతో విధిమ్,

పైచెప్పిన భంగ చికిత్సలను విధిప్రకారము చేయించినచో పూర్వవయస్సు గల వారికి ఒక మాసములోను మధ్యవయస్సుగలవారికి రెండు మాసములలోను అపర వయస్సుగలవారికి మూడుమాసములలోను సంధులకు స్థైర్యము కలుగును. (విరిగిన యెముకల నతికినస్థలము గట్టి పడునని భావము.)

—ॐ కటిభంగాదులయందు శయనక్రమము. ॐ—

కటీజంఘోరుభగ్నానాం కపాటశయనం హితమ్.

—౨౭

యంత్రణార్థం తథా కీలాః పంచకార్యా నిబంధనాః,

జంఘోర్వోః పార్శ్వయోర్ద్వైద్వా తల ఏకశ్చ కీలకః.

—౨౮

శ్రోత్ర్యాం వా పృష్ఠవంశే వా వక్రస్యాక్షకయోస్తథా,

గతుము, పిక్కలు, తొడలు వీనియందు భంగము గలవారిని బల్లయందు పరుండ బెట్టవలయును. వారు కదలక యుండుటకై పిక్కలయందు రెండు కీలకములు తొడలయందు రెండు కీలకములు అరచేతియందు ఒక కీలకము ఇటుల ఐదు కీలకముల నేర్పఱచవలయును. పిటుదులయందు భంగము గలవారికిని వీపు నడిమియెముక భంగము గలవారికి నిరుప్రక్కల రెండేసి కీలకములను అరచేతియందొక కీలకమును కదలకుండుటకై యేర్పఱచవలయును.

—ॐ సంధిభంగచికిత్స. ॐ—

విమోక్షే భగ్నసంధీనాం విధిమేవం సమాచరేత్.

—౨౯

సంధియెముకలు విరిగియుండు వారికి పై చెప్పియుండు ప్రకారము చికిత్సలన చేయవలయును.

—ॐ చిరవిముక్తసంధిచికిత్స. ౨॥

సంధీంశ్చిరవిముక్తాంస్తు స్నిగ్ధస్విన్నాస్సలదూకృతాః,

ఉత్తైర్విధానైర్బుధ్యాచయథాస్వంస్థానమానయేత్. 30

2 హుకాలముగ విముక్తసంధులుగల మనుజులను స్నేహస్వేదకర్మలను చేయించిన సంధులు మృదుత్వముజెందును. మృదుత్వము నొందిన యాసంధులను పై చెప్పిన ప్రకారము చికిత్సచేయుటచేతను తన బుద్ధిచేతను స్వస్థానమునం నుంచవలయును.

—ॐ అసంధిభంగచికిత్స. ౩॥

అసంధిభగ్నే రూఢేతు విషమోల్బణసాధితే,

అపోఢ్య భంగంయమయేత్తతోభగ్నవదాచరేత్. 31

సంధులుత్పన్నయితరస్థలములయందలి యెముకలను భంగముకలిగి యవి విషమముగ చికిత్సజేయబడి న్నిణముశమించియుండినను బుద్ధిమంతుడగు వైద్యుడు ఆభంగమును మరలచేడించి సరిగా నాయస్థులను, స్వస్థానమందునిచి పైచెప్పిన ప్రకారము చికిత్సజేయవలెను.

—ॐ అస్థిభంగపాకనిషేధము. ౪॥

భగ్నంనైతియథాపాకంప్రయతేతతథాభిషక్,

పక్వమాంససిరాన్నాయసంధిశ్లేషంనగచ్ఛతి. 32

అస్థులయందలి భంగము పాకము జెందినచో పుండైనచో మాంసము సిరలు స్నాయువులు పక్వములై మరల నొకటితోనొకటి చేరవు కావున నవి పాకమును జెందకుండునటుల వైద్యవరుండు మిగుల ప్రయత్నము చేయవలయును.

—ॐ భంగమునందు స్నేహపానసికర్మలు. ౫॥

వాతవ్యాధివినిర్దిష్టాస్నేహాభగ్నస్యయోజయేత్,

చతుఃప్రయోగాః బల్యాంశ్చవస్తికర్మచశీలయేత్. 33

అస్థిభంగముకలవానికి బలకరముగ వాతవ్యాధికి చెప్పియుండునవిగనుండు స్నేహములను పాననస్య అశ్యంగ అనువాసన వస్తికర్మలయందు ప్రయోగించవలయును. వస్తికర్మము. —

“ప్రాక్నేహ ఏకః పంచాంతం”

ఇత్యాది శ్లోకములలో చెప్పియుండు ప్రకారము చేయవలయును.

—ॐ అస్థిభంగమునం వాహరము. ॐ—

శాల్యాజ్యరసదుగ్ధాద్యైః పాష్టికై రవిదాహిభిః,
మాత్రయోపచరేద్భగ్నం సంధిసంశ్లేషకారిభిః. 3౪
గ్లానిర్నశస్య తే తస్య సంధివిశ్లేషకృద్ధి సా,

అస్థిభంగముకలవానికి విఃగినసంధులనొకటిగ జేర్చునవిగ పుష్టిఃరనులుగ విదాహ-
జీర్ణమును కలుగజేయు నవిగనుండు సంభాబియ్యము నెయ్యి మాంసుసము పాలు మొద
లగునానిని తగిన ప్రమాణముగ నిష్పించవలయును. మఱియు భంగముగలవానికి బడలిక
జేకుండవలయును కలిగినచో సంధులు నొకటిగచేరి యతకవు.

—ॐ భగ్నునికి వర్జనీయములు. ॐ—

లవణం కటుకంతోరమమ్లం మైధునమాతపమ్.

3౫

వ్యాయామం చ న సేవేత భగ్నో రూక్షం చ భోజనమ్,

భంగముగలవాడు లవణము కారము తోరము పులుసు మైధునము యెండ శ్ర-
మకరమైన పనులు రూక్షగుండుభోజనము వీనిని వర్జింపవలయును.

—ॐ గంధతైలము. ॐ—

కృష్ణాం స్తిలాక్ విరజసో దృఢవస్త్రబద్ధాక్ సప్తక్షపా వ
హతి వారిణి వాసయేత్, సంశోషయేదనుదినం ప్రవిసార్థ్య
చైతాక్ క్షీరే తథైవ మధుకక్ష్వధితే చ తోయే. 3౬

పునరపి పీతపయస్కాం స్తాక్ పూర్వవదేవ శోషితాక్
బాధమ్, విగతతుషానరజస్కాక్ సంచూర్ణ్య నుచూర్ణితై
ర్వంజ్యత్. 3౭ నలదవాలకలోహిత యష్టికానఖమిశ్లవ
కుష్మబలాత్రయైః, అగరుచందనకుంకుమ సారిబాసరళస్వరసా
మరదారుభిః. ౩౮. పద్మకాదిగణోపేతైః స్తిలపిష్టం తతశ్చ
తత్, సమస్తగంధభైః జ్యసిద్ధదుగ్ధేన వీడయేత్. ౩౯. శైతే
యరాస్నాంశు మతీకసే రుకాలానుసారీనతపత్రలోద్రైః,
సక్షీరయైశ్చ సుపయస్కు దూర్వైః పైలం పచేత్తం నళదా
దిభిశ్చ. ౪౦. గంధతైల మిదముత్తమ మస్థిస్థైర్య కృజ్జయతి

చాళు వికారాక, వాతపిత్తజనితా నటివీర్యా న్వాప్యసినోఽపి

వివిధై రుప మోగైః.

౪౧

నిర్మలములైన నల్లనువ్వులను గట్టిగ తెల్లగనుండు వస్త్రములో మూటగట్టి వేగముగ ప్రవహించు నుదకములో రాత్రియందు నానబెట్టి ప్రాతఃకాలమున నెత్తి ఒకటి తోనొకటి అంటనియక నెరిపి నీడనెండించి మరల రాత్రియందు ముందువలె నానబెట్టువలయును. ఇట్లు ఏడుదినములుచేసి పిదప ఆనువ్వులను ఆవుపాలయందును యష్టిమధుకకషాయమునందును జలమునందును పైచెప్పిన ప్రకారము నానబెట్టువలయును. పిదప ఆనువ్వుల నెత్తి చక్కఁగ నెండించి మరల నావుపాలలో ఏడుదినములు పూర్వము చెప్పిన ప్రకారము నానబెట్టి చక్కఁగ నెండ నెండించి పైపొట్టునుతీసివేసి చూర్ణముచేసి అందులో పట్టివేరు, కురువేరు, మంజిష్ఠ, అతిమధురము, నఖము, సదాప, తుంగముస్తలు, చంగల్వకోష్ఠు, చిన్నముత్తవపులగము, పెద్దముత్తవపులగము, బలుసు, అగరుచెక్క, చందనము, కుంకుమపువ్వు, నల్లసుగంధిపాల, సరళదేవదారు, సర్జరసము, దేవదారు, పద్మకాదిగణద్రవ్యములు వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి చక్కఁగ చూర్ణముచేసి కలిపి కచోరములు మొదలగు సమస్తగంధద్రవ్యములతోకాచబడినయావుపాలలోచేర్చిచక్కఁగ బిసికి దానిలోనుండి నూనెను తీయవలయును. పిదప నానూనెలో ములుగోరింట, దుంపరాస్తము, ముయ్యాకుపొన్న, తుంగముస్తలు. అడవిమామెన, గ్రంథితగరము, ఆకుపత్రి, లొద్దుగు, గరికె, పైచెప్పినవట్టివేరు మొదలగు ద్రవ్యములు వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి కల్కముచేసి కలిపి నాలుగింత లావుపాలుచేర్చి తైలపాకవిధిగ పక్వముచేసిన నది గంధతైల మనబడును. మిక్కిలి యుత్కృష్టమైనది. అస్థులకు నైర్వ్యమునుకలుగజేయును. పానసస్యాదులవలన దారుణమైన వాతపిత్తరోగములను పోగొట్టును.

ఇది ఆష్టాంగహృదయమునందలి ఉత్తరతంత్ర మను
ఇరువదిఏడవయథాయము ముగిసెను.

శ్రీ రస్తు.

అష్టావింశాధ్యాయము.

అన. భంగప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము భంగమును బోలె భగందరన ప్రణామమైన రోగము పటంజేసి భగందర నిదానలక్షణ చికిత్సాదుల బెల్లు భగందర ప్రతిషేధాధ్యాయము చెప్పబడుచున్నయది:—

భగందరప్రతిషేధాధ్యాయప్రారంభము.

సూ. అథాఽత్తో భగందరప్రతిషేధం వ్యాఖ్యాస్యామః,

ఇతి హ స్నాహురాత్రేయాదయో మహస్వయః.

భంగప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము భగందరరోగచికిత్సలను తెలియపరచునట్టి భగందర ప్రతిషేధమును నీయధ్యాయమును వివరించెదము.

—ॐ భగందర నిదానలక్షణము. ॐ—

హస్త్యశ్వపుష్కగమనకరినోత్కటకాననైః,

అర్శోనిదానాభిహితైరపరైశ్చ నిషేవితైః.

అనిష్టాదృష్టపాకేన సద్యో వా సాధుగర్హణైః,

ప్రాయేణ పిటకాపూర్వో యోం గులే ద్వ్యంగులే పి వా.

పామోర్వగ్రీవోఽంతర్భాహ్యో వా దుష్టాశ్చజ్ఞాంసగో భవేత్.

వస్త్రీమూత్రాశయాభ్యాశగతత్వా త్స్యందనాత్మకః.

భగందరస్యః.

ఏనుగు, గుఱ్ఱము వీనివై నెక్కి విశేషముగ సంచరించుటవలనను కఠినముగ మిట్ట పల్లముగనుండు ఆసనముపై కూర్చుండుటవలనను పూర్వజన్మకృతము లైన పాపకర్మ పాపకమువలనను అర్శోరోగ నిదానమున చెప్పినకారణముల వలనను అశభ్యకరములైన యాహారవిహారములవలనను పెద్దలనించుటవలనను గుదమునకు ఒకటి రెండంగుళముల దూరమున నైనను గుదమునందు లోభాగమున నైనను ధుష్టరక్తమాంసములనాశ్రయించి నదిగను రక్తమును స్రవింపఁజేయునదిగను పిటకల ప్రమాణముగల వ్రణము జనించును. ఇది భగందరరోగ మనఁబడును. ఇది వస్త్రీమూత్రాశయములకు సమీపమునం దుండుట వలన అందెల్లపుడు స్రావముకలుగును.

ఈభగందర మనునది తంత్రాస్తరమున నన్వర్థముగ నిట్లు చెప్పబడినది:—“భగం పరిసమస్తాచ్చ గుదంవస్తింతవై నచ, భగవద్ధాఃయే ద్యస్మాత్ తస్మాత్ జ్ఞేయోభగన్ధరః” భగమును, వస్తిని, గుదమును పగులదీసి మలమూత్రదులను బైటవెడలించఁ జేయుటంజేసి యీప్రణామ భగంవఃమని చెప్పబడును. ఈఅర్థము “భగందారలీతి, భగందరః” అను వ్యుత్పత్తిచే లభించును.

—ॐ భగందరోపద్రవములు. ॐ—

సర్వ శ్చ దారయ త్వక్రియావతః,

భగవ స్తిగుదాం స్తేషు దీర్యమాణేషు భూరిభిః.

౪

వాతమూత్రశక్చచ్ఛక్రం హై సుస్మిత్సైర్వమతిక్రమాత్,

పైభగందరరోగము భగము మూత్రాశయము గుదము వీనిని బ్రద్దలు చేయును. దానికి చికిత్సచేయుమండిన భగము మొదలగువానిలో నూత్నములైన అనేక రంధ్ర ద్వారములు కలిగి ఆహారములవలన అపానవాత మలమూత్ర శుక్రములు యెల్లపుడు వెడలుచుండును.

—ॐ భగందరభేదములు. ॐ—

దోషైః పృథగ్వ్యతై స్సర్వైరాగంతుసాన్నిప్తమస్సృతః.

౫

వాతజము పిత్తజము క్లేష్మజము వాతపిత్తజము వాతక్లేష్మజము పిత్తక్లేష్మజము సన్నిపాతజము అగంతుకము అని భగందరప్రణామ లెనిమిదివిధములు.

—ॐ భగందరపిటకా. ॐ—

అపక్వం పిటకామాహుః పాకప్రాప్తం భగందరమ్,

పక్వముకాకుండు వాపును పిటకాయనియు, పండినవాపును భగందర మనియు పెద్దలు వచింపుచున్నారు.

—ॐ భగందరకారణపిటకలు. ॐ—

గూఢమూలాం ససంరంభాం రుగాఢ్యాం రూఢకోపినీమ్.

౬

భగందరకరీం విద్యాత్పిటకాం సత్వతోఽన్యథా,

మూలస్థానము తెలియనిదిగను వాపు, నొప్పి తీవ్రవేగము వీనితోఁ గూడినదిగను నుండు పిటక భగందరప్రణామమును కలుగఁజేయును. పైచెప్పిన గుణములులేకుండునట్టి పిటకలు కేవల పిటకాయని చెప్పబడును. ఇది భగందరమును కలుగఁజేయ శేరదు.

—ॐ వాతజభగందర పిటకాలక్షణము. ॐ—

తత్ర శ్యావారుణాతోదభేదస్ఫురణమక్కురీ.

౭

పిటికా మూర్ఛతాత్.

దుష్టవాతమువలన జనించిన పిటకలు శ్యావవర్ణము కలదిగను రక్తవర్ణము కలదిగను పోట్లు, భేదము, అదురుట, నొప్పి వీనితోఁ గూడినదిగను నుండును.

—ॐ పిత్తజగందరపిటకాలక్షణము. ॐ—

పిత౯దుష్ప్రగ్రివావదుచ్చితా,

రాగిణీ తనురూప్సా ధ్య జ్వరధూమాయనాన్వితా. ౮

పిత్తజపిటకలు ఒంటెమెడవలె పొడవుగను, రక్తవర్ణముగలదిగను, నూత్నముగను విశేష ముష్ణముగలదిగను జ్వరముతోఁ గూడినదిగను నగును.

—ॐ కఫజగందరపిటకాలక్షణము. ॐ—

స్థిరా స్నిగ్ధా మహామూలా పాండుః కంఠూమతీ కఫాత్,

కఫమువలన జనించిన పిటకలు నునుపుగను మిక్కిలి లోతులోజనించినదిగను తెల్లగను దురదతోఁ గూడినదిగను నగును.

—ॐ వాతపిత్తజగందరపిటకాలక్షణము. ॐ—

శ్యావా తామ్రా సదాహోషా ఘోరరుగ్వాతపిత్తజా. ౯

వాతపిత్తమువలన జనించిన పిటకలు శ్యావవర్ణముకలదిగను ఎఱ్ఱగను సర్వాంగ తాపము మంట దారుణమైన నొప్పి వీనితోఁ గూడినదిగను నగును.

—ॐ కఫవాతజగందరపిటకాలక్షణము. ॐ—

పాండురా కించిదాశ్యావా కృచ్ఛ్రపాకా కఫానిలాత్,

కఫవాతమువలన జనించిన పిటకలు కొంచెము శ్యావవర్ణముకలదిగను తెల్లగను కడుకష్టముమీఁద పాకమును జెంనునదిగను నుండును.

—ॐ సన్నిపాతజగందరపిటకాలక్షణము. ॐ—

పాదాంగుష్ఠసమా సర్వైర్వైష్ణోర్నానావిధవృథా. ౧౦

శూలారోచకతృష్ణాహజ్వరఛర్దిరుపద్రుతా,

త్రిదోషమువలన జనించిన పిటక కాలిబొటనప్రేలితో సమానాకారము గలదిగను పలువిధములైన యుపద్రవములను కలుగజేయునదిగను నొప్పి, అరోచకము, దప్పి, సర్వాంగతాపము, జ్వరము, వాంతి వీనితోఁ గూడినదిగను నుండును.

—ॐ భగంశరప్రణామము. ॐ—

వ్రణతాం యాంతి తాః పక్వాః ప్రమాదాత్.

వైపిటకలకు చికిత్సచేయకుండిన నవి కొంతకాలమునకు పాకమునుజెంది ప్రణామముగ పరిణమించును.

శతపోనకభగందరము. ౧౦

తత్ర వాతజా.

౧౧

దీర్యతేఽణముఖైశ్చిద్రైశ్శతపోనకవత్క్రమాత్,
అచ్చం స్రవద్భిరాస్రావమజస్రం ఘనసంయుతమ్,
శతపోనకసంజ్ఞోఽయం.

౧౨

వాతమువలన జనించిన పిటకలు పక్వమైనయెడల అవిపగిలి జల్లెడవలె ననేక నూ
త్మద్వారములతోఁగూడి యాద్వారములలోనుండి నురుగునతోడ తేటగ నుండునీరును
ఎల్లపుడు స్రవించఁజేయుచుండును. దీనికి శతపోనకభగందరమని పేరుగలదు.

ఉష్ప్రగ్రీవభగందరము. ౧౧

ఉష్ప్రగ్రీవ స్తు పిత్తజః,

పిత్తమువలనజనించిన భగందరము ఉష్ప్రగ్రీవమను పేరంబుఁగ.

పరిస్రావిభగందరము ౧౨

బహుపిచ్ఛాపరిస్రావీ పరిస్రావీ కఘోద్భవః.

౧౩

కఘమువలన జనించిన భగందరవిణమునందు జిగుగును అధికముగనుండు స్రావ
ము కలిగియుండును. ఇది పరిస్రావియని చెప్పఁబడును.

పరిక్షేపిభగందరము. ౧౩

వాతపిత్తాత్పరిక్షేపీ పరిక్షేప్య గుదం గతిః,

జాయతే పరితస్తత్ర ప్రాకారపరిభేదః చ.

౧౪

వాతపిత్తమువలన జనించిన భగందర విణమును పరిక్షేపియని చెప్పుదురు. ఇది
గుదమునకు చుట్టు ప్రాకారమువలె వ్యాపించియుండును.

ఋజుభగందరము. ౧౪

ఋజుర్వాతకఘాదృజ్వాప్యి గుదో గతు త్యా తు దీర్యతే,

వాతకఘమువలన జనించిన భగందరము ఋజువని చెప్పఁబడును. ఇది ఋజుగతి
చే గుదమును చీల్చును.

అర్కోభగందరము. ౧౫

కఘపిత్తే తు పూర్వోత్థం దుర్నామాశ్రిత్య కువ్యతః.

౧౫

అర్ఘ్యములే తతశ్శీఘ్రః కంఠాదాహాదిమాన్యవేత్,

స శీఘ్రంపవ్వభిన్నోఽస్య క్షేదయన్ములమర్చనః.

౧౬

ప్రవత్సజప్రం గతిభిరయమర్ఘ్యభగందరః,

కఫసిత్తములు పూర్వము చెప్పియుండు అర్చస్సనాశ్రయించి ప్రకోపమును జెందుటవలన అర్ఘ్యమాలము నందు దురద, మంట మొదలగు నుపద్రవములు గల వాపు జనించును. ఇది శీఘ్రముగ పాకమునుజెంది పగిలి అర్ఘ్యమాలమునందు స్రావమును కలుగజేయును. దీనియందుగల అనేక ద్వారములలో నుండి యెల్లపుడు స్రావము కలుగును. దీనిని అర్ఘ్యభగందర మందురు.

శంబూకావర్త భగందరము.

సర్వజశ్యంబుకావర్త శ్యంబుకావర్తసన్నిభః.

౧౭

గతయో దారయంత్యస్మి న్మగ్నోద్దారాణైర్దదమ్,

సన్నిపాతమువలన జనించిన భగందరవ్యాధియు నత్తగుల్లలోనుండు నుడులవలె నుండును. దీనిని శంబూకావర్తమని చెప్పుదురు. ఇది ద్వారములు గలిగి దారుణమైన కూలను కలుగజేసి గుదమును చీల్చును.

ఉన్మార్శిభగందరము.

అస్థిలేశోఽభ్యవహృతో మాంసగృథ్యా యదా గుదమ్.

౧౮

క్షీణోతి తిర్యక్షీర్గచ్ఛన్నన్మార్గం త్తతతో గతిః,

స్యాత్తతః పూయదీర్ఘాయాం మాంసకోఢేన తత్ర చ.

౧౯

జాయంతే క్రిమయస్తస్య ఖాదంతః పరితో గుదమ్,

విదారయంతి న చిరాదున్మార్శి త్తతజశ్య సః.

౨౦

మిక్కిలియాసతో నెముకతునకలతోడ మాంసమును భక్షించినయెడల ఆయెము కలు అడ్డముగ గుదమార్గమునుండి బైలువెడలును. అటుల బైలువెడలుటవలన గుదములో గాయముకలుగును. ఆ గాయములో చీముపట్టి మాంసముమళ్ళి క్రిములు జనింపును. ఆ క్రిములు భగందరలోగి గుదమునుభక్షింపుచు విశేషముగ బాధలను కలుగజేయుచు గుదమును నలుపక్కల చీల్చును. ఈభగందరము ఉన్మార్శి యనియు, త్తతజమనియు చెప్పబడును.

భగందరవ్యాధిశూలాదిజ్ఞానము.

తేషు రుగ్ధాహకంఠ్వాదీన్వింద్యాద్వ్యాధ్యానిషేధతః,

ప్రభంగందరములయం దా'యా'వ్రణమునుపట్టి హాల, మంట, దురద మొదలగు లక్షణములను తెలిసికొనవలయును.

— సాధ్యాసాగ్ధ భగందరములు. —

మట్టచ్చిసాధనాస్తేషాం నిచయక్షతశ్చ త్యజేత్. ౨౦

ప్రవాహినీం వలీం ప్రాప్తం సేవనీం వా సమాశ్రితమ్,

ప్రభంగందరరోగములలో వాతజము, పిత్తజము, క్లేష్మజము, వాతపిత్తజము, వాత క్లేష్మజము, పిత్తక్లేష్మజము అను ఆరుభేదములు కష్టస్యాంబులు. సన్నిపాతజము, క్షత జము, ప్రవాహిని వీని నాశ్రయించియుండు భగందరరోగములు సేవనీనాడిని ఆశ్రయించియుండు భగందరరోగము ఇవి అసాధ్యంబులు. కావున వీనికి చికిత్స చేయం జనదు.

— భగందర చికిత్సాక్రమము. —

అథాస్య పిటకామేవ తథా యత్నాదుపాచరేత్. ౨౧

శుద్ధ్యసృక్కుతిసేకాద్యైర్వథా పాకం న గచ్ఛతి,

భగందరము పిటికావస్థను జెందియుండునపుడే అయ్యది పాకమును జెందకుండు నటుల సమనవిశేషన రూపశుద్ధి కర్మలచేతను, రక్తమోక్షణము చేతను, సేకాదులచేతను చికిత్స చేయవలెను.

— భగందరమునకు స్నేహకర్మాగులు —

పాకే పునరుపస్నిగ్ధం స్వేదితం చావగాహతః. ౨౨

యంత్రయిత్వార్చసమివ సమ్యక్ప్రేద్భగందరమ్,

అర్వాచీనం పరాచీనమంతర్ముఖబహిర్ముఖమ్. ౨౩

భగందర పిటకలు పాకమును జెందియుండినచో దానిని స్నేహకర్మ అవగాహన స్వేదము వీనిని చేయించి అర్శోరోగమును ఛేదించునటుల ఛేదించి అర్వామృతముగ నున్నదా? పరామృతముగ నున్నదా? అంతర్ముఖముగ నున్నదా? బహిర్ముఖముగ నున్నదా? అని చక్కఁగా నిశ్చయించుకొనవలయును.

— అంతర్ముఖాది భగందరచికిత్స. —

అథాంతర్ముఖమేషిత్యా సమ్యక్ప్రేణ పాటయేత్,

బహిర్ముఖం చ నిశ్చేషం తతః తూరేణ సాధయేత్. ౨౪

అగ్నినా వా భిషకాన్ముఖ తూరేణైవోష్ఠ్యకంధరమ్,

పిదప అంతర్ముఖముగనుండు భగందరమును ఏషిణియను యంత్రముచే చక్కఁగ జూచి శస్త్రముచే ఛేదింపవలయును. బహిర్ముఖముగ నుండు భగందరమును శస్త్రముచే నిశ్శేషముగ ఛేదించి ఊరకర్మచేత గాని దాహకర్మచేత గాని చక్కఁగ చికిత్స చేయవలయును. ఉష్ణగ్రీనమను భగందరమును ఊరకర్మచేత మాత్రము చక్కఁగ చికిత్స చేయవలెను.

— శతపోనకచికిత్స. —

నాడీరేకాంతరాః కృత్వా పాటయేచ్ఛతపోనకమ్. ౨౬

తాను రూఢాను శేషాశ్చ మృత్యుర్దీర్ఘేగుదే ౭స్యథా,

శతపోనకమును భగందరరోగమునం దొకనాడిని తొలుత శస్త్రముచే ఛేదించి యావ్రణము శమించినపిదప తక్కిననాడుల నొక్కొక్కటిగ క్రమముగ ఛేదించి చికిత్స చేయవలెను. ఇటులఁజేయక యొకటేపర్యాయ మన్నినాడులను ఛేదించిన యెడల రోగి మృతిజెందును.

— పరిక్షేపిచికిత్స. —

పరిక్షేపిణి చాప్యేపం నాడ్యంతైః ఊరసూత్రకైః. ౨౭

పరిక్షేపి యను భగందరరోగమునందు శతపోనకరోగమునకు చెప్పియుండునటుల చికిత్సచేయవలయును.

— అఝోభగందరచికిత్స. —

అఝోభగందరే పూర్వమర్పాంసి ప్రతిసాధయేత్,

త్యక్తోపచర్యః త్తతఃశ్శల్యం శల్యవతస్తతః. ౨౮

ఆహారేచ్ఛ తథా దద్యాత్క్రిమిఘ్నం లేపభోజనమ్,

పిండనాడ్యాదయస్సేదానుస్నిగ్ధా రుజి పూజితాః. ౨౯

అఝోభగందర రోగమున అర్చస్సులకు తొలుత చికిత్సచేయవలయును. త్తతః భగందరరోగమును చికిత్సయందు వర్జింపవలయును. శల్యముతోఁ గూడియుండు త్తతః భగందరరోగమున శల్యమును తీసివేసి క్రిములను పోఁగొట్టునట్టి లేపన భోజనములను చేయించవలయును. నొప్పి విశేషముగ కలిగియుండినచో మిగుల స్నిగ్ధముగనుండు పిండ స్వేదనాదులను చేయించవలయును.

— బహుచ్ఛిద్ర భగందరచికిత్స. —

సర్వత్ర చ బహుచ్ఛిద్రే ఛేదానాలోఽప్య యోజయేత్,

గోతీర్థసర్వతోభద్రదళలాంగలలాంగలాః. ౩౦

అనేక ద్వారములతోఁ గూడియుండు భగంధరరోగమునందు చక్కఁగ పర్యాలోచించి ఇఁక చెప్పఁబోయెడు గోతీర్థము, స్వతోభద్రము, ఆర్థలాంగలము లాంగలము అను నాల్గవిధములైన ఛేదములను చేయవలయును.

—ॐ గోతీర్థాదిచ్ఛేదలక్షణము. ౩౦—

పార్శ్వంగతేన శస్త్రేణ ఛేదో గోతీర్థకోమతః,
సర్వత స్సర్వతోభద్రః పార్శ్వఛేదోఽర్థలాంగలః.
పార్శ్వద్వయే లాంగలకః.

3౧

శస్త్రముచేత వ్రణముయొక్క పార్శ్వమున వ్రణమును ఛేదించుట గోతీర్థకమనియు, నలుప్రక్కలను ఛేదించుట సర్వతోభద్రమనియు, ఒకపార్శ్వమును ఛేదించుట అర్థలాంగలమనియు, ఇరుపార్శ్వములను ఛేదించుట లాంగలక మనియు మహద్గులు చెప్పుదురు, ఇటుల గోతీర్థాది నాల్గవిధఛేదములను తెలిసికొనవలయును.

—ॐ భగంధరమునకు అగ్నికర్మ. ౩౧—

సమస్తాంశ్చాగ్నినా దహేత్,

ఆస్రావమాగ్గాన్ని శ్చేషాన్నైవం వికురు తే పునః.

3౨

భగంధరవ్రణమునందలి రక్తాదులను ప్రవింపఁజేయునట్టి ద్వారముల నన్నిటిని నిశ్చేషముగ నిప్పుచే కాల్చినచో నావ్రణము మరల వికారమును జెందకుండును.

—ॐ భగంధరరోగికి కోష్ఠశుద్ధి. ౩౨—

యతేత కోష్ఠశుద్ధౌ చ భిషక్తస్యాంతరాంతరా,

భగంధరరోగికి చికిత్సచేయునపుడు పలుమాఱు అస్పృశ్యుడు కోష్ఠశుద్ధిని చేయించవలయును.

—ॐ భగంధరవ్రణలేపము. ౩౩—

లేపో వ్రణే బిడాలాస్థి త్రిఫలారసకల్మితమ్.

33

భగంధరవ్రణముకలవారికి పిల్లియెముకలను త్రిఫలరసముతో నూరి కల్కముచేసి లేపనముచేసిన హితముకలుగును.

—ॐ భగంధరములకు జ్యోతిష్కృత్యాదిలైలము. ౩౪—

జ్యోతిష్కృతీమలయలాంగలిశేలుపాతా

కుంభాగ్ని సర్జకరవీరవచానుధార్తైః,

అ.ఉ. 41

అభ్యంజనాయ విపచేత భగందరాణాం

తైలం వదంతి సరమం హితమేతదేషామ్.

38

బోధిష్ఠి (మార్కం 90), బ్రహ్మమేడి, చన్నచర్లగెడ్డ, విడిగి, చిరుబొద్ది, తెల్లతెగడ, చిత్రమూలము, జేగిస, గన్నేరు, వస, జెముడు, జిల్లేడు వీనిని సమభాగములుగ చేర్చి కల్పముచేసి నువ్వులనూనెలో కలిపి విధిప్రకారము పక్వముచేసి ఆతైలముచే భగందరమొగులకు అభ్యంజనము చేయించిన మిక్కిలి హితకరముగ నుండునని ఋషులు వదించెదరు.

భగందరమునకు యష్టిచుడుక తైలము.

మధుకరోధ్రకణాశ్రుటిరేణుకాద్విరజనీఫలినీపటుసారిబాః,
కేమలకేసరపద్మకథాతకీమదనస్జరసామయరోధ్రకాః.

39

సబీజపూరచదనైరేభిస్తైలం విపాచితమ్,

భగందరాపచీకుష్ఠమధుమేహప్రణాపహమ్.

3౬

అతిమధురము, లొడ్డుగు, పిప్పళ్లు, పిన్నయేలకులు, రేణుకలు, పసుపు, మ్రనిపనులీ, ప్రేంకణము, సైంధవలనణము, నల్లసుగంధిఫాల, తామరకేసరములు, పద్మకము, ఆరె పువ్వు, స్రంగ, స్వర్ణరసము, చెంగల్వకోవు, ఎఱ్ఱలొడ్డుగు, మాడిఫలపుచ్చెట్టుయాకు వీనిని సమభాగములుగ చేర్చి కల్పముచేసి నువ్వులనూనెలో కలిపి విధిప్రకారము పక్వము చేయబడినతైలము భగందరము, అపచీకుష్ఠము, మధుమేహము ఈవ్రణములను పోగొట్టును.

భగందరములకు విడంగసారాదిమార్గము.

మధుతైలయుతా విడంగసారత్రిఫలానూగధికాకణాశ్చ లీఘాః,
క్రిమీకుష్ఠభగందరప్రమేహక్షతనాడీవ్రణరోహణా భవంతి.

32

వాయువిడంగసారము, త్రిఫలములు, పిప్పళ్లు, జీలకఱ్ఱ వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి చూర్ణముచేసి తేనె, నువ్వులనూనె వీనిలో కలిపి నాకించిన క్రిములు, కుప్పలు, భగందరము, ప్రమేహము, నాడీవ్రణము మొదలగు వ్రణములు హరించును.

భగందరమునకు అమృతాదిమార్గము.

అమృతాశ్రుటివేల్లవత్సకం కలిపథ్యామలకాని గుగ్గులుః,
క్రమశ్చర్థమిదం మధుద్రుతం పిటకాష్ఠాల్పభగందరా స్థయేత్.

మాగధికాగ్నికలింగవిడంగైర్భిల్వపుత్రైస్సనసాపలషత్కైః,

గుగ్గులునా సద్యశేన సమేతైః క్షౌద్రయుతైస్సకలామయనాశః.

తిప్పతీగ, పిన్నయేలకులు, వాయువిడంగములు, కొడిసె, కరక, తాండ్ర, యసిరికలు, గుగ్గిలము వీనిని క్రమముగ నొకదానికంటె నొకటిని ఒక్కొక్కభాగముచొప్పున హెచ్చించి చూర్ణముచేసి తేనెలో కలిపి నాకించిన పిటకలు, స్థాల్యరోగము, భగందరము ఇవిహరించును. మఱియు పిప్పళ్లు, చిత్రమూలము, కొడిసెవిత్తులు, వాయువిడంగములు, నూరేడు, ఆవునెయ్యి ఇవి ప్రత్యేక మొక్కకపలము, త్రిఫలము ల్దారుపలములు, వీనికన్నింటికి సమము గుగ్గిలము ఇటుల నొకటిగచేర్చి చూర్ణముచేసి తేనెలో కలిపి మాత్రగనిష్ఠించిన సకలరోగములు హరించును.

— స్వామంభువగుగ్గులు. —

గుగ్గులుపంచపలం పలికాంశా మాగధికా త్రిఫలా చ
పృథక్స్యాత్, త్వక్తుటికర్షయతం మధులీఢం కుష్ఠభగందర
గుల్మగతిఘ్నమ్. రం

గుగ్గిలము ఐదుపలములు; పిప్పళ్లు, త్రిఫలములు ఇవి దినుసుకొక్కొక్కపలము, లనంగపట్ట ఒకకర్షము, ఏలకులు ఒకకర్షము ఇటుల వీనినొకటిగచేర్చి చక్కఁగ చూర్ణముచేసి తేనెలోకలిపి నాకించిన కుష్ఠము, భగందరము, గుల్మము హరించును.

— భగందరమునకు శృంగిబేరాదిచూర్ణము. —

శృంగిబేరరజోయుక్తం తదేవ చ నుభావితమ్,
క్వాథేన దశమూలస్య విశేషాద్వాతరోగజత్. రం

పైచెప్పిన గుగ్గుల్వాదిద్రవ్యచూర్ణములలో శుంతిచూర్ణమును చేర్చి దశమూలకషాయములో భావనచేసి యిష్పించిన భగందరరోగము, వాతరోగము ఇవి నిశ్శేషముగ హరించును.

— భగందరమునకు త్రిఫలాదిచూర్ణము. —

ఉత్తమాఖదిరసారజం రజ శ్శీలయ న్నసనవారిభావితమ్,
హంతతుల్యమహిషాఖ్యమాక్షికం కుష్ఠమేహపిటకాభగందరాన్.

త్రిఫలములు, చండ్రబంక (కాచు), వీనిని చక్కఁగ చూర్ణముచేసి నేగిసకషాయములో భావనచేసి దానికి సమముగ మహిసాక్షి, గుగ్గిలమును చేర్చి యిష్పించిన కుష్ఠము, మేహపిటకలు, భగందరము హరించును.

భగందరే ష్వేష విశేష ఉక్తశ్చేషాణి తు వ్యంజనసాదనాని,
 వ్రణాధికారా త్వరితేలనాచ్చ సమ్యగ్వి త్వేషధికం విదధ్యాత్.
 ఇటుల భగందరరోగములను విశేషముగ చికిత్సలు చెప్పబడినవి. తక్కిన వ్రణ
 ములన్నియు సుఖసాధ్యములు. కావున వానికనుగుణముగ వానిలక్షణములను చికిత్సలను
 చక్కగ పర్యాయించి చికిత్సలను చేయవలయును.

❦ భగందరరోగికి వర్జనీయములు. ❦

అశ్వపుష్కగమనం చలరోధం మద్యమైధున మజీర్ణమసాత్మ్యమ్,
 సాహసాని వివిధాని చ రూఢే వత్సరం పరిహరేదధికం వా. ౪౪
 భగందరరోగి వ్రణము శమించియుండినను గుఱ్ఱము నెక్కుట, ఆపానవాతము
 నడ్డగించుట, మద్యమును త్రాగుట, సంభోగముచేయుట, అజీర్ణకారిగను, అసాత్మ్యము
 గనునుండు నాహారములను భుజించుట, పలవిధములైన సాహసకృత్యములను జేయుట
 వీనిని ఒకసంవత్సరమువరకు వర్జింపవలయును.

ఇది అష్టాంగ హృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రమును
 ఇరువది ఎనిమిదవ యధ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ రస్తు.

ఏకోనత్రింశాధ్యాయము.

అవ. భగందర ప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము గ్రంథ్యర్బుద స్థిపదాపచీ నాడీవిజ్ఞానాధ్యాయము చెప్పబడుచున్నయది:—

గ్రంథ్యర్బుద స్థిపదాపచీనాడీ విజ్ఞానాధ్యాయప్రారంభము.

సూ. అథాతో గ్రంథ్యర్బుద స్థిపదాపచీనాడీవిజ్ఞానం వ్యాఖ్యాన్యాయముః,
ఇతి హ స్మహురాత్రేయాదయో మహర్షయః.

భగందర ప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము గ్రంథి, అర్బుదము, స్థిపదము, అపచి, నాడీవ్రణము వీనిలక్షణభేదములను తెలియజేయు గ్రంథ్యర్బుద స్థిపదాపచీనా డీజ్ఞానమును నీయధ్యాయమును వివరించెదము.

—ॐ గ్రంథిలక్షణము. ॐ—

కఫప్రదానాః కుర్వంతి మేదోమాంసాస్త్రగా మలాః,

వృత్తిన్నతం యం శ్వయంధుం స గ్రంథిర్గ్రహనాత్పుతః. ౧

మేదస్సు, మాంసము, రక్తము వీనినాశ్రయించినవిగను కపాధిక్యముతోఁ గూడి నవిగనునందు వాతాదిదోషములు గుండ్రముగ పొడవుగనుండువావును కలుగజేయును. ఇది యుంటగనుండుటవలన గ్రంథియని చెప్పబడును.

—ॐ గ్రంథిభేదములు. ॐ—

దోషాస్త్రమాంసమేదోస్థిసిరా వ్రణభవా నవ,

పైగ్రంథులు వాతజము, పిత్తజము, క్లేష్మజము, రక్తజము, మాంసజము, మేదో జము, అస్థిజము, సిరాజము, వ్రణజము నని తొమ్మిదివిధములుగ నుండును.

—ॐ వాతజగ్రంథిలక్షణము. ॐ—

తే తత్ర వాతాదాయామతోదభేదాన్విత్తోఽసితః. ౨

స్థానాత్థానాంతరగతిరకస్నా ధ్ధానివృద్ధిమాన్,

మృదు ర్వస్తి రివానద్ధో విభిన్నో చ్ఛం ప్రవత్యసృక్. ౩

వాతమువలన జనించిన గ్రంథి నిడివిగ పోట్లు, పగులదీయునటుల నొప్పి వీని తోఁగూడినదిగ, నల్లగ, ఒకచోటునుండి మఱియొకచోటికి పోవునదిగ, అకస్మాత్తుగ తనంతనే యొకపుడు త్నయించునదిగ మఱియొకపుడు స్పృధ్ధిజెందునదిగనుండును. ఇది పగిలినయెడల నందుండి రక్తము తేటగ ప్రవించును.

❖ పిత్తజగ్రంథిలక్షణము. ❖

పితౄ త్సదాహః వీతాభో రక్తో వా పచ్యతే ద్రుతమ్,

భిన్నోఽశ్రముష్ణం స్రవతి.

పిత్తమువలన జనించిన గ్రంథి, మంటతోఁగూడి పసుపువర్ణముగ గాని, ఎఱుపు వర్ణముగ గాని యుండును. త్వరలో పాకమునుజెందును. ఇదిపగిలిన రక్తముష్ణముగ ప్రవించును.

❖ కఫజగ్రంథిలక్షణము. ❖

శ్లేష్మణా నీరుజో ఘనః.

ర

శీత స్సనర్థః కంఠూమాకౌ పక్వః పూయం స్రవేద్ధనమ్,

శ్లేష్మమువలన జనించిన గ్రంథి నొప్పిలేనిదిగ, శీతముగ, తెల్లగ, దురదతోఁగూడి నదిగ నుండును. ఇది పక్వమైనయెడల చీము గట్టిగ ప్రవించును.

❖ రక్తజగ్రంథిలక్షణము. ❖

దోషైర్దుష్టేఽసృజి గ్రంథిర్భవేన్సూర్భత్స జంతుషు.

శ

సిరామాంసం చ సంశ్రిత్య సస్వాపః పిత్తలక్షణః.

వాతాదిదోషములచే దుష్టమైన రక్తము గ్రంథిని జనింపజేయును. ఆ గ్రంథిలో క్రిములు వృద్ధిజెందుటవలన సిరామాంసములయందు స్పృశ్యజ్ఞానరహితమైన వాపుజనించును. దీనియందు పిత్తజగ్రంథికి చెప్పిన లక్షణములుండును.

❖ మాంసజగ్రంథిలక్షణము. ❖

మాంస లైప్తూషితం మాంసమాహారైర్గ్రంథిచూపహేత్.

౬

స్నిగ్ధం మహంతం కఠినం సిరానద్ధం కఘాకృతిమ్,

మాంసవృద్ధికరములైన ఆహారములను భుజించుటవలన మాంసము దుష్టమై స్నిగ్ధముగను చెద్దదిగను కఠినముగను సిరలతో వ్యాపించినదిగను కపాకారముగలదిగను నుండు గ్రంథికలుగును.

—౨౭ మేదోజగ్రంథిలక్షణము. ౨౭—

ప్రవృద్ధం మేదురై శ్చేదో నీతం మాంసేఽథవా త్వచి. ౭

వాయునా కురుతే గ్రంథిం భృశం స్నిగ్ధం మృదుం చలమ్,

శ్లేష్మతుల్యాకృతిం దేహక్షయవృద్ధిక్షయోదయమ్. ౮

స విభిన్నో ఘనం మేదస్తామ్రాసితసితం ప్రవేత్,

మేదోవృద్ధికరములగు నాహారములను భుజించుటవలన మేదస్సు మిక్కుటముగ వృద్ధిజెంది వాతముచే మాంసమునందుగాని చర్మమునందుగాని కొనిపోబడినదై మేదస్సు గ్రంథిని కలుగజేయును. ఇది మిగులస్నిగ్ధముగ మృదువుగ చలించునదిగ శ్లేష్మముతో తుల్యాకారముగలదిగనుండును. దేహముక్షయించిన క్షయమును, వృద్ధిజెందిన వృద్ధిని జెందును. దీనిని మేదోగ్రంథి యని చెప్పుదురు ఇదిపగిలినచో అందుండి గట్టిగ యెఱ్ఱగ, లేక తెల్లగ నల్లగనుండు మేదస్సు ప్రవించును.

—౨౮ అస్థిగ్రంథిలక్షణము. ౨౮—

అస్థిభంగాభిఘాతాభ్యా మున్నతావనతం తు యత్. ౯

సోఽస్థిగ్రంథిః-

అస్థులు విరుగుటవలనగాని అస్థులయం దభిఘాతముకలుగుటవలన గాని అస్థులు పొడవుగ లేక పల్లముగనగును. ఇది అస్థిగ్రంథియనబడును.

—౨౯ సిరాగ్రంథిలక్షణము. ౨౯—

పదాతే స్తు సహసాంభోఽవగాహనాత్,

వ్యాయామా ద్వా ప్రతాంతస్య సిరాజాలం సశోణితమ్. ౧౦

వాయు స్సంపీఢ్య సంకోచ్య వక్రీకృత్య విశోష్య చ,

నిస్ఫురం నీరుజం గ్రంథిం కురుతే స సిరాహ్వయః. ౧౧

బహుమార్మగ్నమునడచి తత్త్వణమే చన్నీశ్లయందు ముణుగుటవలనగాని శ్రమ కరమైన పనులనుచేయుటచే బడలికను చెందుటవలనగాని ప్రకోపించిన వాతము రక్తము తోఁగూడినవిరలపహిష్పినికలుగజేయుటయేగాకవానిని చిన్నవిగను పంకరగను శుష్కించినవిగను జేసి నొప్పి చలనము లేని గ్రంథులను కలుగజేయును. ఇది సిరాగ్రంథియనబడును.

—౩౦ వ్రణగ్రంథిలక్షణము. ౩౦—

అక్షాఢే యాథమాత్రే వా వ్రణే సర్వరసాశినః,

సాద్యో వా బంధరహితే గాత్రేఽశ్శాభిమాతేఽథ వా. ౧౨

వాతోఽస్రమస్రతం దుష్టం సంశోష్య గ్రంథితం వ్రణమ్,

కుర్యాత్సదాహః కంఠూమాన్ వ్రణగ్రంథి రయం స్ఫుటః. ౧౩

వ్రణము మానకయుండునపుడు గాని మానినతోడనేగాని మధురాష్లాది రసములను భుజించినను, వ్రణము పచ్చిగనుండి కట్టుకట్టకుండినను, లేక శరీరమునందు రాతిచే గాయము తగినను, వాతము ప్రకోపించి దుష్టరక్తమును వెడలించి క్షేమక శుష్కింపఁజేసి గ్రంథిని కలుగఁజేయును. ఇది స్వాంగతాపము దురద వీనితోఁ గూడియుండును. దీనిని వ్రణగ్రంథియని మహర్షులు చెప్పెదరు.

— సాధ్యాసాధ్యగ్రంథిలక్షణము. ౧౧ —

సాధ్యా దోషాస్రమేదోజా నతు స్థూలఖరాశ్చలాః,

మర్మకంఠోదరస్థాశ్చ.

వాతాదిదోషములచే జనించిన గ్రంథులును రక్తజ మేదోజగ్రంథులును సుఖసాధ్యంబులు. లావుగను కఠినముగను చంచలముగను మర్మస్థానము కంఠము ఉదరము వీనిలో జనించినవిగనుండు గ్రంథు లసాధ్యంబులు.

— అర్బుదగోగభేదములు. ౧౨ —

మహత్తు గ్రంథికోఽర్బుదమ్.

౧౪

తల్లక్షణం తు మేదోఽంతైః షోఢా దోషాదిభి స్తు తత్,

ప్రాయో మేదః క్షిప్రాధ్యత్వాత్ స్థిరత్వా చ్చ న పచ్యతే. ౧౫

గ్రంథికన్న పెద్దదిగనుండునది యర్బుదమనఁబడును. ఇది వాతజము, పిత్తజము, క్లేష్మజము, రక్తజము, మాంసజము, మేదోజము అని ఆరువిధములు. మేదఃకఫము లధికముగను కఠినముగ నుండుటవలన పాకమును జెందకుండును.

— శోణితార్బుదలక్షణము. ౧౬ —

సిరాస్థం శోణితం దోషస్సంకోచ్యాంతః ప్రవీడ్య చ,

పాచయేత తదానద్ధం సాస్రాసం మాంసపిండితమ్. ౧౭

మాంసాంకురైశ్చితం యాతి వృద్ధిం చాశు స్రవేత్తతః,

అజస్రం దుష్టరుధిరం భూరి తచ్ఛోణితార్బుదమ్. ౧౮

౧౮

వాతాదులలో నేదైన నొకదోషము సిరలలోనుండు రక్తమును క్షయింపఁ జేసి పాకమునుజేయును. పక్వముగనుండు నారక్తము మాంసపిండితమునలె ఉంటగట్టి మాంసాం

కురములతో వ్యాప్తమై శిష్యులుగ వృద్ధిజెందును. దానినుండి యెల్లపుడు గుప్తరక్తము అధికముగ స్రవించును. ఇది శోణితార్బుదనుని చెప్పబడును.

— శ్లీపదరోగసంప్రాప్తి. —

తేవ్యసృష్ణాంనజే వర్జ్యే చత్వార్యన్యాని సాధయేత్,

అర్బుదరోగము లారిటిలో రక్తజము మాంసజము అను రెండర్బుదరోగములు అసాధ్యములగుటవలన వానిని నికిత్సయందు వర్జింపవలయును. తక్కిన నాలుగు అర్బుద రోగములును చికిత్సార్హములు.

— శ్లీపదరోగసంప్రాప్తి. —

ప్రస్థితా వంక్షణోర్వాదిమధఃకాయం కఫోల్బణాః, ౧౮

దోషా మాంసాస్త్రగాః పాదా కాలేనాశ్రిత్య కుర్వతే,

శనై శ్వనై గుణం శోఢం శ్లీపదం తత్ప్రచక్షతే. ౧౯

గజ్జలు తోడలు మొదలగు క్రిందిశరీరము నాశ్రయించియుండు వాతాదిదోషములు కఫాధిక్యముతో గూడి మాంసరక్తములనుజేరి తొలుత గజ్జలయందు వాపునుకల్గించి యావాపును నానాట తోడలనుండి మీగాళ్లకు దిగజూర్చును. ఆవాపు పాదములయందు క్రమముగ నానాటవృద్ధి నొంది పెద్దదియగును, ఇయ్యది శ్లీపదము (బోదకాలు) అనబడును.

— వాతజశ్లీపదలక్షణము. —

పరిపోటయుతం కృష్ణమనిమిత్తరుజం ఖరమ్,

రూక్షం చ వాతాత్.

వాతమువలన జనించిన శ్లీపదరోగము చర్మమున పగుళ్లతో గూడి నల్లగ, రూక్షముగ నుండును. దీనియందు కారణము లేకయే నొప్పికలుగును.

— పిత్తజశ్లీపదలక్షణము. —

పిత్తాత్తు వీతం దాహజ్వరాన్వితమ్. ౨౦

పిత్తమువలన జనించిన శ్లీపదము పసుపువర్ణము సర్వాంగతాపము జ్వరము వీనితో గూడియుండును.

— కఫజశ్లీపదలక్షణము. —

కఫాద్గురుస్థిగమరుక్చీతం మాంసాంకురై ర్బలహత్,

కఫమువలన జనించిన శ్లీపదరోగము పెద్దదిగను స్థిగముగను నొప్పితేనిదిగను అనేక మాంసాంకురములతో గూడినదిగ నుండును.

—ॐ ఆసాధ్యశ్శీపదలక్షణము. ౧౭—

తత్త్వజే ద్వ్యభరాతీతం సుమహత్సు పరిస్రुతి.

౨౧

ఒకసంవత్సరమునకు వైబడిన శ్శీపదరోగమును, పెద్దదిగను అధికస్థానముతోఁ గూఁపినదిగనుండు శ్శీపదరోగమును చికిత్సయందు కర్మింగవలయును.

—ॐ శ్శీపదభేదములు. ౧౮—

పాణినా సౌప్తకశ్లేషం వదంత్యే శేతు పాదవత్,
శ్శీపదం జాయతే తచ్చ దేశేనూపే భృశం భృశమ్.

౨౨

శ్శీపదరోగము కాల్యాయందు జనించునట్లులనే చేతులు ముక్కు పెదవులు చెవులు వీనియందును జనించునని కొందరు వచింపుచున్నారు. ఈరోగము అనూపదేశమునందు విశేషముగ జనించును.

—ॐ గండమాలాపచీలక్షణము. ౧౯—

మేదస్థాః కంఠమన్యాయకతావంక్షణగా మలాః,
నవర్ణాః కర్ణిణాః స్నిగ్ధాః క్షౌణ్డికామలకాకృతీన్.

౨౩

అవగాఢాః క్షౌణ్డికాః గండభ్రూరపాకాంశ్చ కుర్వతే,
పఞ్చంతేల్పరుజస్త్యస్త్యే స్రవంశ్యస్త్యేతికండురాః.

౨౪

నశ్యంత్యస్త్యే భవంత్యస్త్యే దీగ్ధకాలానుబంధినః,
గండమాలాపచీ చేయం దూర్వేవ త్తయన్పృథ్విభాక్.

౨౫

మేదస్సు కంఠము పెదతల పెద్దనరము చంకలు గెజ్జలు వీనినాశ్రయించియుండు వాతాదివోషములు గట్టంబులై తమతమ వర్ణములతో తుల్యముగను కఠినముగను స్నిగ్ధముగను వంకాయ ఉపిరికకాయ వీనితో సమానాకారము గలవిగనుండు నశేకగడ్డలను కలుగఁజేయును. ఇది బహుకాలముమీఁద పాకమునుజెందును. మఱియు వానిలో కొన్ని గడ్డలు కొంచెమునొప్పితోఁగూడి పాకమును జెందును అందులో కొన్ని ప్రావమతోఁ గూడియు మరికొన్ని విశేషముగ దురదతోఁగూడియునుండును. కొన్ని శీఘ్రముగ నశించును. కొన్ని చిరకాల మనవ ర్తింపుచుండును. ఇది గండమాలయసియు అపచియనియు చెప్పబడును. ఇది గరకవలె పృథ్విక్షయములను జెందుచుండును.

—ॐ ఆసాధ్యగండమాల. ౨౦—

తాం త్యజేత్సజ్వరచ్ఛర్తీ పార్శ్వరుక్మాసవీనసామ్,

జ్వరము వాంతి పార్శ్వశూల కాసము పీనసము వీనితోఁగూడియుండు గండ
ల యసాధ్యంబగుటవలన దానిని చికిత్సయందు వర్జింపవలయును.

— నాడీగతిలక్షణము. —

అభేదాత్పక్షశోఘస్య వ్రణే చాపథ్యసేవినః. ౨౬

అనుప్రవిశ్య మాంసాదీన్ దూరం పూయోఽభిధావతి,
గతి సా దూరగమనా న్నాడీనాడీన సంస్రుతేః. ౨౭

నాడ్యేకా నృజరణ్యేషాం సైవానేకగతిర్గతిః,

పక్ష్యముగనుండు వాపు పగలకుండుటవలనను, వ్రిణము కలిగియుండు నపుడె
య్యములను చేయుటవలనను, వ్రిణమునందలి చీము మాంసాదులలో ప్రవేశించి బహు
లము పోవును. అటుల పోవుటవలన గతియనియు నాడివలె బహుస్రావముతోఁ
డియుండుటవలన నాడియనియు చెప్పబడును. ఇది ఒకతేమార్గముగను సంకరగను
వుచుండిన నాడియనియు, అనేకమార్గములుగ పోవుచుండిన గతియనియు కొన్ని
త్రకారులు చెప్పియున్నారు.

— పంచవిధనాడీవ్రిణములు. —

సా దోషైః పృథగేకస్థైశ్చల్యహేతుశ్చ పంచవిధా. ౨౮

పైచెప్పిన నాడీవ్రిణము, వాతజము, పిత్తజము, శ్లేష్మజము, సన్నిపాతజము, శల్య
మి అని ఐదువిధములు.

— వాతజనాడీలక్షణము. —

వాతా త్సరుక్సూక్ష్మమృఘీ వివర్ణా ఘేనిలోద్వమా,
ప్రవత్యభ్యధికం రాత్రౌ.

వాతమువలన జనించిన నాడీవ్రిణము నొప్పితోఁగూడినదిగను స్వల్పద్వారము
దిగను వికారవర్ణము కలదిగను నురుగుతోడ రక్తాదులను స్రవించఁజేయునదిగ నుండు
దీనియందు రాత్రులలో విశేషముగ స్రావముకలుగును.

— పిత్తజనాడీలక్షణము. —

పిత్రా త్రృష్ణద్వారదాహకృత్. ౨౯

వీతోష్ణపూతిపూయాస్సుద్రివా చాతినిషించతి,

పిత్తమువలన జనించిననాడి దప్పి జ్వరము సర్వాంగతాపము వీనిని కలుగఁజేయు
గను, పసుపువర్ణము ఉష్ణము గుర్గంగము వీనితోఁగూడిన చీమును స్రవింపఁజేయునదిగ
నుండును. పగటియందు విశేష స్రావముతోఁ గూడియుండును.

—ॐ కఫజనాడీలక్షణము. ॐ—

ఘనపిచ్చిలసంస్థావా కంఠాలా కఠినా కఘాత్.

30

నిశి చాభ్యధికక్షేదా.

కఫమువలన జనించిన నాడీవృణము గట్టిగను జిగటగనుండు స్థానముతోఁగూడి నదిగను దురదగలదిగను కఠినముగ నుండును. రాత్రులయం దధిక స్థానముతోఁ గూడి యుండును.

—ॐ సన్నిపాతజనాడీలక్షణము. ॐ—

నర్వై స్పృశాకృతిం త్యజేత్,

సన్నిపాతమువలన జనించిన నాడీవృణమునకు వాతజాదినాడీవృణములకు చెప్పి యుండు లక్షణములన్నియు కలిగియుండును.

—ॐ శల్యజనాడీలక్షణము. ॐ—

అంతస్థితం శల్యమనాహృతం తు

కరోతి నాడీం వహతే చ సాస్య,

ఘేనానువిధం తనుమల్పముష్ణం

సాస్త్రం చ పూయం సరుజం చ నిత్యమ్.

31

శరీరములోను ప్రవేశించియుండు శల్యమును బైటికితీయకుండిన నది నాడీవృణమును కలగఁజేయును. ఇది శల్యజనాడియనబడు. దీనియందు మరుగుతోఁ గూడినది గను, తేటగను, కొంచెముగను, వేడిగను, రక్తముతోఁగూడినదిగను దుర్గంధయుక్తముగ నుండు చీము నొప్పితో నెల్లప్పుడు ప్రవింపుచుండును.

ఇది అష్టాంగ హృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రమును

ఇరువది తొమ్మిదవయథ్యాయము ముగిసెను.

అ
వి
ల
క
మ
అ

శ్రీ రస్తు.

త్రిం శా ధ్యాయము.

గ్రంథ్యర్బద స్థి పదాపచీనాడీ విజ్ఞానీయాధ్యాయ నిరూపణానంతరము తత్ప్రతి
షేధాధ్యాయము చెప్పబడుచున్నయది:—

గ్రంథ్యర్బదస్థి పదాపచీనాడీ ప్రతిషేధాధ్యాయ ప్రారంభము.

సూ. ఆథాతో గ్రంథ్యర్బదస్థి పదాపచీనాడీ ప్రతిషేధం వ్యాఖ్యాస్యామః,
ఇతి హ స్సాహురాత్రేయాదయో మహర్షయః.

గ్రంథ్యర్బద స్థి పదాపచీనాడీ విజ్ఞానీయాధ్యాయ నిరూపణానంతరము వానిచిత్త
లను తెలియపఱచునట్టి గ్రంథ్యర్బద స్థి పదాపచీనాడీ ప్రతిషేధము నీయాధ్యాయమును
వివరించెదము.

—ॐ గ్రంథిచిత్త. ॐ—

గ్రంథిష్వామేషు కర్తవ్యా యథాస్వం శోభనత్రియా,

గ్రంథుపకవ్యములుగాక యుండునపుడు ఆయాదోషానుగుణముగ శోభరోగము
లను జెప్పియుండు చిత్తలను చేయవలయును.

—ॐ గ్రంథిరోగమునకు స్నేహలేపములు. ॐ—

బృహతీచిత్రకవ్యాఘ్రికానిధేన సర్పిషా.

స్నేహయే చ్చుద్ధికామం చ తీక్ష్ణైశ్శుద్ధస్య లేపనమ్,

గ్రంథిరోగము గలవానికి మలక, చిత్రమాలము, వాగ్రికుండు, పిప్పళ్లు వీనితో
పక్వము చేయబడిన ఘృతముచే స్నేహకర్మను సిద్ధప నమనవిరేచనకర్మలను ఒనర్చి శుద్ధ
మైన శరీరముగలవానికి తీక్ష్ణద్రవ్యములచే లేపనము చేయవలయును.

—ॐ గ్రంథులకు స్వేదకర్మ. ॐ—

సంస్వేద్య బహుశో గ్రంథిం విమృద్ధీయాత్పునః పునః.

గ్రంథులకు పలుమారు స్వేదకర్మను చక్క గచేయించి చేతిబొటనవేలు మొద
లగువానిచే చక్కగ పిసకవలయును.

—ॐ వాతజాదిగ్రంథిచికిత్స. ॐ—

ఏష వాతే విశేషేణ క్రయః పితృప్రజే పునః,

జలౌకసో హిమం సర్వం కఫజే వాత్తికో విధిః.

3

పైచెప్పినచికిత్సలను వాతజగ్రంథియందు నిశేషముగ చేయవలయును. పితృక్తజగ్రంథులయందు జలగలచే రక్తమోక్షణముచేయించి చల్లగనుండు పట్లు మొదలగువానిని వేయవలయును. శ్లేష్మజగ్రంథికే వాతజగ్రంథి చికిత్సలను చేయవలయును.

—ॐ వాతజాదిగ్రంథులకు దాహకర్మ. ॐ—

తథాప్యవక్త్యం ఛిత్రైవినం స్థితే రక్తేఽగ్నినా దహేత్,

సాధ్యశేషం స శేషో హి పునరాప్యాయ తే ధ్రువమ్.

౪

పైచెప్పినప్రకారము చికిత్సలను జేసియు గ్రంథి పక్వముకాకుండినచో దానిని శస్త్రముచే చక్కఁగ ఛేదించి రక్తము స్రవించడము నిలిచినపిదప దానిని నిశ్శేషముగ చక్కఁగ కాల్చవలయును. ఆగ్రంథి కొంచెము శేషించియుండిన నది మరల వృద్ధి జెందును.

—ॐ మాంసవ్రిణగ్రంథిచికిత్స. ॐ—

మాంసవ్రణోద్భవా గ్రంథీ పాటయే దేవమేవ చ,

పైచెప్పిన ప్రకారము మాంసగ్రంథిని వ్రిణగ్రంథిని ఛేదించి చికిత్సచేయవలయును.

—ॐ మేదోభవగ్రంథిచికిత్స. ॐ—

కార్యం మేదోభవేఽప్యేతత్తప్తైః ఫాలాదిభిశ్చ తమ్.

౫

ప్రమృద్యా త్తిలదిగ్ధేన ఛన్నం ద్విగుణవాససా,

శస్త్రేణ పాటయిత్వా వా దహేన్నేదసి సూధృతే.

౬

మేదస్సులక జనించిన గ్రంథికిని వైచిక్యలనే చేయవలయును. మఱియు నా గ్రంథికి నువ్వులకల్కము పూయఁబడిన నస్త్రమునఁజూటి యాగ్రంథిని నిప్పులో కాల్చబడిన కుండపెంకులు మొదలగువానిచే దహింపవలయును. లేక శస్త్రముచే ఛేదించి లోననుండు మేదస్సును నిశ్శేషముగ బైటికితీసివేసి నిప్పుచే కాల్చవలయును.

—ॐ సిరాగ్రంథిచికిత్స. ॐ—

సిరాగ్రంథౌ నవే పేయం తైలం సాహచరం తథా,

ఉపనాహోఽనిలహరైర్వస్తికర్ణ సిరాశ్శుధః.

౭

సిరాగ్రంథి గొత్తగనుండునపుడు సాహచర (అనగా గోరింట) తైలమును పానము చేయించవలయును. మఱియు వాతహరద్రవ్యములచే నుపనాహస్వేదము వస్త్రీకర్మ సిరావేః వినివి చేయించవలయును.

—ॐ అశ్వుదహచికిత్స. ॐ—

అశ్వుదే గ్రంథిచక్కుర్యాద్యథా స్వం నుతరాం హితమ్,

అశ్వుదరోగము కలవానికి గ్రంథిరోగమునకు చెప్పియుండునటుల చికిత్సలను చక్కఁగ చేయవలయును.

—ॐ శ్లిషదరోగచికిత్స. ॐ—

శ్లిషదే నిలజే విధ్యేత్స్లిష్ఠ స్విన్నోపనాహితే.

౮

సిరాముసరి గుల్ఫస్య ద్వ్యంగులే పాయయేచ్చ తమ్,

మానమేరండజం తైలం గోమూత్రేణ సమన్వితమ్.

౯

జీరే జీర్ణాన్న మశ్నియాచ్చంతీశృతపయోఽన్వితమ్,

త్రైవృతం వా పి బేదేవమశాంతావగ్నినా దహేత్.

౧౦

గుల్ఫస్యాధస్సిరామోక్షః.

వాతమువలన జనించిన శ్లిషదరోగమునకు స్నేహస్వేదకర్మలను చేయించి పిషప నుపనాహస్వేదమునొనర్చి చీలమండకు రెండంగుళములకు వైసిరను వేధించి ఆముదము లో గోమూత్రమును కలిపి యారోగికి నొకమాసమునఱకు పానము చేయించవలయును. అది బిర్లమైనపిడప పాతసంబావియ్యపు ఆన్నమును శుంఠిచేర్చి కాచబడిన యావుపాల తోడ భుజింపఁజేయవలయును. లేక త్రివృతైలమును పానముచేయించవలయును. ఇటుల చేసియు శ్లిషదరోగము శమింపకయుండిన నిప్పుచే కాల్చి చీలమండకు క్రిందనుండు సిరను వేధించవలయును.

—ॐ పిక్షజ్జీవదచికిత్స. ॐ—

పైత్రే సర్వం చ పిత్తజత్,

పిత్తమువలనజనించిన శ్లిషదరోగమునకు పిత్తహరచికిత్సలన్నిటిని చేయవలయును.

—ॐ కఫజ్జీవదచికిత్స. ॐ—

సిరామంగుష్ఠకే విధ్వా కఫజే శీలయేద్యవాన్.

౧౧

సక్షోద్రాణి కషాయాణి వర్ధమానాస్తథాభయాః,

లింపేత్సర్వ పవార్తాకీమూలాభ్యాం ధాన్యయాభవా.

౧౨

కఫమువలన బుట్టిన క్లిష్టదరోగమునకు కాలిబొటనవ్రేలియందలి సిరనువేధించి యవాన్నమును భుజింపజేయవలయును. మఱియు సగరుగనుండు ద్రవ్యములను లేనె ఱోడ భుజింపజేయవలయును. దినమున కొఱవలయున నృద్ధివొందింపఁబడిన కరక్కాయను భుజింపవలయును. ఆవాలచెట్ల వేళ్లనుగాని ములగవేళ్లనుగాని రేగటిమాలగోవిల వేళ్లనుగాని సొంటినిగాని నూరి లేపనము చేయవలయును.

—ॐ అపచిరోగచికిత్స. ॐ—

ఉద్ధావధశ్శోధనం పేయ మపచ్యాం సాధితం ఘృతమ్,
దంతీద్రవంతీత్రివృతాజాలినీ *దేవదాళిభిః.

౧౩

శీలయేత్కఫమేదోఘ్నం ధూమగంధూషనావసమ్,
సిరయాపహాదేద్రక్షం పిబేన్సుత్రేణ తార్క్ష్యజమ్.

౧౪

అపచిరోగమునందు దంతి, ఎఱకచెవియాకు, తెగడ, కేచువీర, డావరడంగి వీనినిచేర్చి కాచఁబడిన ఘృతముచే వమనవిరేచనములను చేయించి కఫమేదోహరములైన ధూమపానమును గంధూషమును నగ్ర్యమును చేయించవలయును. సిరనువేధించి రక్తమోక్షణమును చేయించవలయును. రసాంజనమును గోమూత్రములతో కలిపి పానము చేయించవలయును.

—ॐ అపక్వగ్రంథిచికిత్స. ॐ—

గ్రంథీ నపక్వా నాలింపే న్నాకులీపటునాగరైః,
స్విన్నాక్ష లవణపోటల్యా కఠినాననుమద్దయేత్.

౧౫

పక్వముకాకుండు గ్రంథులకు సరాపక్షి సైంధవలవణము సొంటి వీనిని నూరి లేపనము చేయవలయును. కఠినముగ నుండుగ్రంథులకు సైంధవలవణమును గుడ్డచింపిలో మూటగట్టి దానిచే స్వేదకర్మను చేయించి చేతిబొటనవ్రేలు మొదలగువానిచే పిసక వలయును.

—ॐ గ్రంథులకు శమ్యాదిలేపనము. ॐ—

శమీమూలకశిగ్రుణాం బీజైస్సయవసర్వపైః,
లేపః సిస్థోఽమృతక్రేణగ్రంథిగంధవిలాపనః.

౧౬

జమ్మివిత్తులు, ముల్లంగివిత్తులు, మునగవిత్తులు, యవలు, ఆవాలు వీనిని సమ భాగములుగ గ్రహించి పుల్లని ఆవుమజ్జితోనూరి లేపనముచేసి గ్రంథులును గడ్డలును కరగును.

పాకోన్మృఖ గ్రంథిచికిత్స. ౧౭

పాకోన్మృఖాన్ స్రుతాప్రస్య పిత్తశ్లేష్మహరైర్జయేత్,

అపక్వానేవ చోద్ధృత్యక్షౌరాగ్నిభ్యాముపాచరేత్.

౧౮

పాకమును జెందుచుండు గ్రంథులయందు రక్తమోక్షణము చేయించి పిత్తజ్వలహరద్రవ్యములచే చికిత్సచేయవలయును. పక్వముకానుండు గ్రంథులను చక్కగ గఢేదించి క్షౌరాగ్నికర్మలచే చికిత్సచేయవలెను.

గండమాలలను కాకాదన్యాదితైలము. ౧౯

కాకాదనీలాంగలికానహికోత్పండికీఫలైః,

జీమూతబీదకరోక్రీటివిశాలాకృతవేధనైః.

౧౯

పాతాన్వితైః పలార్థాంశైర్విషకర్షయ్యైః పచేత్,

ప్రస్థం కరంజతైలస్య నిస్సంఘీర్వరసాథకే.

౧౯

అనేన మాలా గండానాం చిరజా పూయవాహిని,

సిద్ధ్యత్యసాధ్యకల్పాపి పానాభ్యంజననావనైః.

౨౦

నల్లపుప్పి, చన్నచక్కగడ్డ, బండిగురిగింజలు, నేపాళపుటిత్తులు, ములుదోస, డావరంగివిత్తులు, పెద్దపాఠర, చేనుబీర, చిరుబొద్ది ఇవి దినుసును అరపలము వీని నొక కిగచేర్చి కల్పముచేసి కానుగనూనె ఒకప్రస్థములోకలిపి అందులో నావిలి నూపరసము ఒకఅళకముఃబోసి తైలపాకవిధిగపాకముజేసి పానాభ్యంజననస్యములయం ప్రయోగించిన చిరకాలముగ జనించునుండునదియు చీమును స్రవింపఁజేయునదియు సాధ్యముగ నుండునదియు నగుగండమాలలు సిస్సంశయముగ నివర్తించును.

అపచీరోగమునకు లాంగల్యాదితైలము. ౨౧

తైలం లాంగలికీకందకల్పపాదే చతుర్గుణే,

నిస్సంఘీర్వరసే పక్వం నస్యాద్యైరపచీప్రణుత్.

౨౧

* శ్లో. తుణ్ణాని నింబపత్రాణి క్లిన్నై ర్భల్లాతకై స్సహ,

శరావసంపుటే దద్ధ్యా సార్థం సిద్ధానకై స్సమైః.

ఏతచ్ఛాగాంబునా పిష్టం గండమాలాప్రలేపనమ్,

వేపానును నూరి అందులో తెల్లవాలు, ఉడికించినజీడిగింజలు వీనిని సమభాగాలుగచేర్చి శరావసంపుటములోనుంచి చక్కగకాల్చి గొట్టెయూత్రములోకలిపి గండమాలలను లేపనము చేయవలయునని కొన్నిప్రతులయం దధికపాఠము గన్పట్టుచున్నది.

—ॐ గ్రంథిరోగమున సుశ్రుతమతశస్త్రచికిత్స. ॐ—

పార్శ్వం ప్రతివ్యాదశ్చాంగులాని

ముక్తేంద్రవస్తిం చ గదాన్యపార్శ్వే,

విదార్య మత్స్యిండనిభాని మధ్యా

జ్వాలాని కర్షేదితి మశ్రుతోక్తిః.

30

ఏకార్చ్యమున రోగము కలిగియున్నదో తదితరపార్చ్యమున గుదికాళ్లకుపైనింద్ర వస్తియను మర్మమునవదలి పండ్రెండు అంగుళముల ప్రమాణము చేదించి దాని మధ్య భాగమునుండి మత్స్యిండనుముగనుండు జాలములను బైటికితీయవలయును. ఇటుల సుశ్రుతాచార్యుడు చెప్పియున్నాడు.

—ॐ గ్రంథిరోగమున మతాంతరశస్త్రచికిత్స. ॐ—

ఆగుల్ఫకర్ణా త్సుమితస్య జంతో స్తస్యాష్టభాగం ఖుడకాద్విభజ్య,

ఘ్రాణార్జవేధసుస్పరాజవస్తే ధ్విత్యా త్మమాత్రం త్వపరే వదంతి.

చేవులు మొదలుకొని చీలమండవఱకు కొలిచి ఎనిమిదిభాగములుగ విభజించి ముక్కుకు గమముగ దవుడలో నింద్రవస్తియను మర్మముననుక్రింద తానికాయంత ప్రమాణము చేదించి వైజాలములను వెలికిందీయవలెనని కొందఱాచార్యులు వచింపుచున్నారు.

—ॐ వాతజనాడీచికిత్స. ॐ—

ఉపనాహణ్యిలొన్నాడీం పాటితాం సాధు లేపయేత్,

ప్రత్యక్ష్పవీఫలయుతైస్సైలైః విష్టైస్ససైంధవైః.

33

దుష్టవాతమువలన జనించిన నాడీవ్రణమును (అనగా లోనికేగువ్రణమును) చేదించి ఉత్తరేణువిత్తులను సైంధవలవణమును నువ్వులను సెతో నూరి లేపనము చేయవలయును.

—ॐ పిత్తజనాడీచికిత్స. ॐ—

పైత్తిం తు తిలమంజ్ఞానాగదంతీ *శిలాహ్వయైః,

పిత్తమువలన జనించిన నాడీవ్రణమును చేదించి నువ్వుల, మంజిష్ఠ, నాగదంతి, శిలాజతు వీనిని నూరి లేపనముచేయవలయును.

—ॐ కఫజనాడీచికిత్స. ॐ—

శైష్నికీం తిలసారాప్తీ నికుంభారిష్టసైంధవైః.

38

శ్లేష్మమువలన జనించిన నాడీవ్రణమును ఛేదించి యందు సువ్రులు, కుందురుష్కము, లేక తువరిమున్ను, నల్లతెగడ, వేము, సైంధవలనణము వీనిని నూరి లేపనము చేయవలయును.

శల్యజనాడీచికిత్స. ౧౦

శల్యజాం తిలమధ్వాజైవ్య ద్దేపయే చ్చిన్నశోధితామ్,
శల్యమువలన జనించిన నాడీవ్రణమును శస్త్రముచే ఛేదించి చక్కఁగకడిగి సువ్రులు, తేనె, ఆవు నెయ్యి వీని నొకటిగచేర్చి లేపనము చేయవలయును.

శస్త్రకర్మానునర్హనాడీచికిత్స. ౧౧

అశస్త్రకృత్యామేషిణ్యా భిత్యాంతే సమ్యగేషితామ్. 3౫
తూరవీతేన సూత్రేణ బహుశో దారయేద్ధతిమ్,
శస్త్రముచే ఛేదించతగని నాడీయందు ఏషిణియను యంత్రముచే నాప్రిణము ఏమార్గమున వ్యాపించియున్నది గమనించి చూచి తూరములో తడపఁబడిన సూత్రమును లోపలప్రవేశింపఁజేసి దానిని చీల్చవలయును.

నాడీప్రిణమునందు వర్తి. ౧౨

వ్రణేషు దుష్టసూక్ష్మాస్య గంభీరాదిషు సాధనమ్. 3౬
యా వర్త్యో యాని తైలాని తన్నాడీష్వషిశస్య తే,
దుష్టములుగ సూక్ష్మద్వారముగలవిగ మిక్కిలి లోతున వ్యాపించినవిగనుండు ప్రిణములకు చికిత్సగా చెప్పఁబడియుండు ఎరులు తైలములు వీనిని నాడీవ్రణములయందుపయోగించవలయును.

నాడీవ్రణహరలేపము. ౧౩

పిష్టం చంచుఫలం లేపాన్నాడీవ్రణహరం పరమ్. 3౭
ఆముదపువిత్తులను చక్కఁగనూరి లేపనముచేసిన నాడీవ్రణము హరించును.

నాడీవ్రణహరవర్తి. ౧౪

ఘోంటాఫలత్వగ్ధవణం సలాక్షం
బూకస్య పత్రం వనితాపయశ్చ,
స్నుగర్కదుద్ధాన్విత ఏష కల్కో
వర్తికృతో హంత్యచిరేణ నాడీమ్.

పోకపండు, లవంగపట్ట, సైంధవలవణము, లక్క, ఆముదపాకు వీనినొకటిగఁ
చక్కఁగనూరి అందు, చనుబాలు, జముడుపాలు, జిల్లేడుపాలు వీనినిచేర్చి చక్క
కల్కముచేసి దానిచే వర్తికేసి నాడీవిణములోపల ప్రవేశింపజేసిన శిఘ్రిముగ నా
విణము హరించును.

❧ నాడీవిణహరకల్కాదులు. ❧

సాముద్రసౌవర్చలసింధుజన్మనువక్ష్వఘోంటాఫలవేళ్ళధూమా

ఆమ్రాతగాయత్రిబహువాశ్చ కటంకతేర్యాచథ చేతకీచ.

కల్కే ౭భ్యంగే చూర్ణే వర్త్యం చైతేషు సేవ్యనూనేషు,

అగ్నితిరివ నశ్యతి గతిశ్చపలా చపలేషు భూతి రివ.

సాముద్రలవణము, సౌవర్చలవణము, సైంధవలవణము, చక్కఁగ పండినపోక
డ్లు, కరిమాపము, అంబాశఫుచిగుళ్లు, చంద్రచిగుళ్లు, మ్రానిపసుపు, పసుపు, కరకా
యలు వీనిని కల్కమునందును అభ్యంగమునందును చూర్ణమునందును వర్తియందును
పలుమాలు నుపయోగించుచుండినచపలస్వభావముగలవారికి సంపత్తు శిఘ్రిముగ నశి
భంగి" నాడీవిణ మతిశిఘ్రిముగ నశించును.

ఇది అష్టాంగహృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రమును

ముప్పదియవయథ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ రస్తు.

ఏకత్రింశాధ్యాయము.

అవ. గ్రంథ్యర్చుదశ్లిపదాపచీనాడీ ప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము త్సుద్ర రోగవిజ్ఞానీయాధ్యాయము చెప్పబడుచున్నది:—

త్సుద్రరోగవిజ్ఞానీయాధ్యాయప్రారంభము.

సూ. అథాఽతః త్సుద్రరోగవిజ్ఞానం వ్యాఖ్యాన్యమాః,

ఇతిహ స్సాహురాత్రేయాదయో మహర్షయః.

గ్రంథ్యర్చుదశ్లిపదాపచీనాడీ ప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము త్సుద్ర రోగముల లక్షణభేదములను తెలియపఱచునట్టి త్సుద్రరోగవిజ్ఞానమును నీయాధ్యాయము ను వివరించెదము.

ఇచ్చట నీవిషయము నెఱుంగునది:—రోగములు మహారోగములనియు, త్సుద్ర రోగములనియు రెండుతెఱంగులు. అందు మిక్కిలి బలిష్ఠములైన కారణములచే ననేక భేదములకల్గి ప్రబలములైన చికిత్సలను పూనికతో చేయవలసిన వ్యాధులు మహారోగ ములు. స్వల్పములగు కారణములచే స్వల్పభేదములను స్వల్పలక్షణములునుకల్గి స్వల్పచికిత్సలచే సులభముగ సాధింపందగినవి త్సుద్రరోగములు. అట్టిత్సుద్రరోగములలక్షణములు ఈయాధ్యాయమున చెప్పబడు. అయ్యది ముప్పదియారని వాగ్భటాచార్యునిచే నీయాధ్యాయాంతమునచెప్పబడినది. కొంద రాచార్యు లింతకన్న నెక్కువగజెప్పియున్నారు. మరియు నీప్రకరణముననే అగ్నిరోహిణి మున్నగు కొన్ని ప్రాణాంతకములగు రోగములును చెప్పబడును. అయినను ప్రాయికముగ త్సుద్రరోగములు చెప్పబడుననిభావము.

—ॐ ఆజగల్లికారోగలక్షణము. ॐ—

స్నిగ్ధా సవర్ణా గ్రథితా నీరుజా ముద్గసమ్మితా,

పిటకా కఫవాతాభ్యాం బాలానా మజగల్లికా.

బాలురకు దుష్టకఫవాతములవలన స్నిగ్ధముగను శరీరముతో సమానవర్ణముగలదిగను నొప్పిలేనిదిగను పెరిగింజలంతప్రమాణము గలదిగనుండు పిటకలు జనించును. ఇది ఆజగల్లికయని చెప్పబడును.

యవప్రఖ్యాతము. ౭౭

యవప్రఖ్యాతము యవప్రఖ్యాతాభ్యాం మాంసాశ్రితా ఘనా,
దుష్టకఫవాతములవలన యవగింజతో తుల్యమైనయాకారముగలవిగను కఠినము
లుగనుండు పిటకలు మాంసము నాశ్రయించి జనించును, ఇది యవప్రఖ్యాతముని చెప్పఁ
బడును.

కచ్చపీలక్షణము. ౭౮

అవక్రాశ్చాలజీవుతా స్తాకపూయా ఘనోన్నతాః. ౭౯
గ్రంథయః పంచ వా షడ్వా కచ్చపీకచ్చసోన్నతా,
పంకరలేనివిగను అలజీవలై గుండ్రముగను కొంచెము చీపుతోఁగూడినవిగను
కఠినముగను పొడవుగనుండు విదారు గ్రంథులు జనించును, ఇది కచ్చపీయని చెప్పఁ
బడును, ఇచ్చుది పీపునందు తాపేలువలై పొడవుగనుండును.

పనసికాలక్షణము. ౮౦

కర్ణస్పృగ్ధ్వం సమంతాద్వా పిటికాకఠినోగ్రరుక్. ౮౧
శాలూకాభా పనసికా.
చెవికివైభాగమున గాని నలుప్రక్కలయందుగాని కఠినముగను అధికమైననొప్పి
తోఁ గూడినదిగను తామరదుంపవలై నుండు పిటక జనించును, ఇది పనసికయనిచెప్పఁ
బడును.

పాషాణగర్దభలక్షణము. ౮౨

శోఢస్త్యబ్ధరుజఃస్థిరః,
హనుసంధిసముద్భూత స్తాభ్యాం పాషాణగర్దభః. ౮౩
దుష్టకఫవాతములవలన చెక్కిల్లసంధులయందు కొంచెము నొప్పితోఁగూడి కఠి
నముగనుండు వాపుజనించును, ఇది పాషాణగర్దభముని చెప్పబడును.

ముఖదూషికాలక్షణము. ౮౪

శాల్యలీకంటకాకారాః పిటికా స్ఫురుజో ఘనాః,
మేదోగగ్భా ముఖే యూనాం తాభ్యాం చ ముఖదూషికాః. ౮౫
వయస్సుగల మనుజులయొక్క, ముఖమున దుష్టకఫవాతములవలన బూరుగ ముం
జ్జనంతి యాకారము గలవిగను నొప్పితోఁగూడినవిగను కఠినముగను మేదస్సు గలవిగ
నుండు పిటకలుజనించును, ఇది ముఖదూషికయనబడును.

—౧౭ పద్మకంటకలక్షణము. ౧౬—

తే పద్మకంటకా జ్ఞేయా యైః పద్మమివ కంటకైః,
చీయతే నీరుజై శ్వేత్వైశ్చరీరం కఫవాతజైః.

౩

దుష్టకఫవాతములవలన తెల్లగను నొప్పితేనివిగనుండు పిటకలు జనించి తామర తూడును ముండ్లకప్పుకొనియుండునటుల శరీరమంతయు కప్పుకొనును. ఇది పద్మకంటకమని చెప్పబడును.

—౧౮ వివృతాలక్షణము. ౧౭—

పితౌన పిటకా వృత్తా హ్యోదుంబరసన్నిభా,
మహాదాహజ్వరకరీ వివృతా వివృతాననా.

2

దుష్టపిత్తముచే శరీరమున గుండ్రముగనుపండిన మేడిపండువలె నుండునదిగను స్వాంగములయందు తాపజ్వరములను కలుగఁజేయునదిగను ముఖము తెఱవఁబడినదిగనుండు పిటకజనించును. దీనికి వివృతా యనిపేరుకలదు.

—౧౯ మసూరికాపిటకాలక్షణము. ౧౮—

గాత్రేష్వంతశ్చ వక్రస్య దాహజ్వరరుజాన్వితాః,
మసూరమాత్రాస్తద్వద్ధాస్తత్సంజ్ఞాః పిటకాఘనాః.

౩

పిత్తప్రకోపమువలన స్వాంగతాపము జ్వరము నొప్పి వీనితోఁగూడినదిగను చిటుసెనగలంతప్రమాణము గలదిగను గట్టిగనుండు పిటకలు సర్వశరీరమునందును నోటి లోపలను జనించును. దీనికి మసూరికా యనిపేరు.

—౨౦ విస్ఫోటాలక్షణము. ౧౯—

తతః కష్టతరా స్ఫోటా విస్ఫోటాఖ్యా మహారుజాః,

పిత్తప్రకోపమువలన నధికోపద్రవములతోఁగూడియుండు పిటకలు జనించును.

ఇది వైమసూరికాపిటకలకంఠై మిక్కిలి దారుణముగనుండును. దీనికివిస్ఫోటమనిపేరు.

—౨౧ విధాలక్షణము. ౨౦—

యాపద్మకర్ణికాకారా పిటకా పిటకాచితా.

౪

సా విధా వాతపిత్తాభ్యాం-

వాతపిత్తప్రకోపమువలన తామరదుద్దవంటి యాకారముగల పిటకజనించి దానికి నలుప్రక్కల చిన్నవిగనుండు ననేకపిటకలుజనించును. ఇది విధయని చెప్పబడును.

—౨౨ గర్దభీలక్షణము. ౨౧—

తాభ్యామేవ చ గర్దభీ,

మండలా విపులోత్పన్నా సరాగపిటకాచితా.

౧౦

వాతసిత్తములవలన గుండ్రముగను విశాలముగను నడుమ మిట్టగను యొట్టిగనుండు పిటకలతోఁ గూడినదిగనుండు పిటకజనించును. ఇది గర్దభి యని చెప్పబడును.

—౧౦ కక్ష్యలక్షణము. ౧౦—

కక్షేతి కక్షాసన్నేషు ప్రాయో దేశేషు సానిలాత్,

వాతమువలన చంకలకు సమీపమునందు వైగర్దభియను పిటక జనించును. ఇది కక్ష యని చెప్పబడును.

పితృ ద్భవంతి పిటకాస్సుత్స్నౌ లాజోపమా ఘనాః.

౧౧

సిత్తముచే చంకలకు సమీపప్రదేశమున వరిపేలాలవంటి యాకారముగలవిగనుచిన్నవిగను గట్టిగనుండుపిటకలు జనించును. దీనినిగూడ కక్షయనియే చెప్పెదరు.

—౧౧ గంధనామరాజికాలక్షణము. ౧౧—

తాదృశీ మహతీ త్వేకా గంధనామేతి కీర్తితా,

ఘర్మ స్వేదవరీ తేఽంగే పిటకాస్సురుజోఘనాః.

౧౨

రాజికా వర్ణసంస్థానప్రమాణా రాజికాహ్వయాః,

సిత్తముచే వరిపేలాలవలె పెద్దదిగనుండు నొకపిటకజనించును. దీనికి గంధనామ యని పేరుకలదు. మఱియు చెరుటతోఁగూడియుండు శరీరమునందు నొప్పితోఁగూడినదిగను గట్టిగను నల్లవాలవంటివల్లము ఆకారము ప్రమాణము గలదిగనుండు పిటకలు జనించును. వీనికి రాజికాయనిపేరు. వీనిని చెరుటకాయలని లోకమున జెప్పెదరు.

—౧౨ బాలగర్దభోగలక్షణము. ౧౨—

దోషైః పిత్రోబ్బణైర్గుండైర్విసర్పతి వినర్పవత్.

౧౩

శోఘోఽపాకస్తనుస్తామో జ్వరకృజ్జాలగర్దభః,

పిత్తమధికముగ వాతశ్లేష్మములు స్వల్పముగనుండు త్రిదోషములచే వాపుజనించి విసర్పమునుబోలె శరీరమునం దంతటవ్యాపించుచు పాకమును జెండక యెరుపువల్లము లోఁగూడినదై జ్వరమును కలుగజేయుచుండును ఇది బాలగర్దభ మనబడును.

—౧౩ అగ్నిరోహణీలక్షణము. ౧౩—

మల్లైః పిత్రోబ్బణైః స్ఫోటా జ్వరిణో మాంసదారణాః.

౧౪

కక్షా భాగేషు జాయంతే యేఽగ్న్యభాస్సాగ్నిరోహణీ,

పంచాహత్యుప్తరాత్రా ద్వా వక్షాద్వా హంతి జీవితమ్.

౧౫

పితృధిక్యముతోఁగూడియుండు వాతాది త్రిదోషములచే మనుజునికి విశేషజ్వరము కలిగి నిష్పతోతుల్యముగను మాంసమును చీల్చినవిగనుండు పెద్దపిటకలు చంకలయందు జనించును. ఇది అగ్నిరోహిణి యని చెప్పబడును. ఈరోగముకల్గిన నైదుదినములకైనను, ఏడుదినములకైనను, పదునైదుదినములకైనను రోగినిచంపును.

❧ ఇరివేల్లికాలక్షణము. ❧

త్రిలింగా పిటకావృతా జత్రూర్ధ్వమిరివేల్లికా,

సన్నిపాతమునలన త్రిదోషలక్షణములు గలదిగను గుండ్రముగనుండుపిటక మెడ కొంకులకు ప్రభాగమునందు జనించును. దీనికి ఇరివేల్లిక యనిపేరు.

❧ విదారీలక్షణము. ❧

విదారీ కందకఠినా విదారీకక్షవంక్షణే.

౧౬

దుష్టమైన త్రిదోషములచే చంకలయందును గజ్జలయందును శేలగుమ్మడు గడ్డలలె కఠినముగనుండు పిటక జనించును. ఇది విదారి యనిచెప్పబడును.

❧ శర్కరార్బుదలక్షణము. ❧

మేదోఽనిలకపై ర్గ్రింధిసాన్నియుమాంససిరాశ్రయై,

భిన్నోవసాజ్యమధ్యాభం స్రవేత్తత్రోల్బణోఽనిలః.

౧౭

మాంసం విశోష్య గ్రథితాం శర్కరాముపపాదయేత్,

దుర్గంధం దుధిరం క్లిన్నం నానావర్ణం తఙ్మోమలాః.

౧౮

తాం స్రావయంతి నిచితాం విద్యాత్తచ్ఛర్కరార్బుదమ్,

సరములు మాంసములు సిరలు వీనినాశ్రయించి దుష్టంబులైయుండు మేదోవాత శ్లేష్మములచే గ్రథిజనించును. ఇది కొంచెముకాలమునకుపై పగిలి కొవ్వు నెయ్యి తేనె వీనితోతుల్యముగనుండు రక్తమును స్రవింపజేయును. మఱియు దీనియందు వాతము పుద్గిజేంది మాంసమెండి శర్కర ఉంటగజనించును. పిదప దుర్గంధయుక్తముగను నానావిధవర్ణములుగనుండురక్తము స్రవించును. దీనిని శర్కరార్బుద మని తెలిసికొనవలయును.

❧ వల్లీకలక్షణము. ❧

పాణిపాదతలే సంధౌ జత్రూర్ధ్వం వోపచీయతే.

౧౯

వల్లీకవచ్చనైర్గ్రింధిస్తద్వద్భవాభిర్ముఖైః,

రుద్ధాహకంఠాక్షేదాఢ్యో వల్లీకోఽసౌ సమస్తజః.

౨౦

అరచేతులయందుగాని అరకాళ్లయందుగాని సంధులయందుగాని మెడకొంకుల పైగాని గ్రంథిజనించి పుట్టవలె నూత్నముగనుండు నశేకద్వారములతోఁగూడి మెల్లగ వృద్ధిజేయుచుండును. దీనియందు విశేషము నొప్పి మంట క్షేదము దురద అధికముగ కలిగి యుండును. ఇది సన్నిపాతమువలన జన్మించును. దీనిని వల్మీక మనియెదరు.

— ౧౮ కదరలక్షణము. ౧౮ —

శర్కరోస్పృథితే పాదే త్తతే హాకంటాకాదిభిః,

గ్రంథిః కీలవదుత్పన్నో జాయతే కదరం తు తత్. ౧౯

అరకాళ్లయందు గులకరాయించే నభిఘాతము కలిగినను, లేక ముండ్లు మొదలగు నవి పొడిచికొనినను శల్యమువలె కొంచెముబ్బియుండు గ్రంథిజనించును. దీనికి కదర మనిపేరు. దీనిని ఆణె యని లోకమున జెప్పెదరు.

— ౧౯ రుద్ధగుదలక్షణము. ౧౯ —

వేగసంధారణాద్వాయు రపానోఽపానసంశ్రయమ్,

అణాకరోతి బాహ్యంతర్భాగమస్య తత శ్శక్యత్. ౨౦

కృచ్ఛాన్నిర్గచ్ఛతి వ్యాధిరయం దుద్ధగుదో మతః,

స్వయముగ ప్రవర్తింపుచుండు మలమునడ్డగించుటవలన ఆపానవాతము ప్రకోపించి బాహ్యంతరములయందు గుదమార్గమును నూత్నముగఁజేయును. దానివలన మనుజునికి మిక్కిలి కష్టముతో మలమువెడలును. ఇది రుద్ధగుదరోగమని చెప్పబడును.

— ౨౦ ఉపసఖరోగలక్షణము. ౨౦ —

కుర్యాత్ప్వితానిలం పాకం నఖమాంసే సరుగ్నవ్విరమ్.

చిష్టమక్షతరోగం చ విద్యాదుపసఖం చ తమ్,

పిత్తవాతములుగుప్పంబులై నఖమునకు క్రిందిభాగమునగుండు మాంసమునందు (పాకమును అనఁగా విణమును) కలుగఁజేయును. దీనియందు జ్వరము నొప్పి కలుగును. ఇది చిష్టరోగమనియు, అక్షతరోగమనియు, ఉపసఖమనియు చెప్పబడును. దీనిని గోరుచుట్టు అని లోకమున చెప్పుదురు.

— ౨౧ కునఖలక్షణము ౨౧ —

కృష్ణోఽభిఘాతో ద్రూక్షశ్చ ఖరశ్చ కునఖో నఖః.

౨౨

రాష్ట్ర మొదలగువానిచే గాయముతగులటవలన గోళ్లు నల్లగను చూత్తుగను వికారముగనగును. దీనిని కునఖరోగమనియెదరు.

— ౨౭ అలగలక్షణము. ౨౭ —

దుష్టకర్దమసంస్పర్శాత్కంఢాక్లేదాన్వితాంతరాః,
అంగుళ్యోఽలసమిత్యాహుః.

చెడ్డబురదను తామటవలన కాలి వేళ్ళసందులయందు దురద క్లేదము కలుగును. దీనిని అలసరోగమని చెప్పెదరు. దీనిని అడుసుపుండు అని లోకమున జెప్పుదురు.

— ౨౮ తిలకాలకలక్షణము. ౨౮ —

తిలాభాం స్థిలకాలకాః. ౨౮

కృష్ణానవేదనాం స్వక్పాః.

శరీరమున నల్లగను నొప్పితేనిదిగను నువ్వులవంటి యాకారముగలదిగనుండు మచ్చలు చర్మము నాశ్రయించిజనించును. దీనిని తిలకాలకమని వైద్యశ్రేష్ఠులు వచించెదరు.

— ౨౯ మాషలక్షణము. ౨౯ —

మాషాం స్తానేవ చోన్నతాః,

పైచెప్పిన తిలకాలకమనునది పొడవుగనుండినచో దానిని మాష మనియెదరు.

— ౩౦ చర్మకీలలక్షణము. ౩౦ —

మాషేభ్య స్తూన్నతతరాం శ్చర్మకీలాః సితాసితాః. ౩౦

వైహుషములకన్న మిక్కిలి యున్నతముగను తెలుపు నలుపు వర్ణములతోఁ గూడినదిగనుండు పిటకజనించును. ఇది చర్మకీల మనఁబడును.

— ౩౧ జతుమణిలక్షణము. ౩౧ —

తథావిధో జతుమణిస్సహజో లోహితస్తు సః,

చర్మకీలమునంటి యాకారముగలదిగను శరీరముతోఁగూడి బుట్టినదిగ నెఱ్ఱగ నుండు పిటక జతుమణి మనఁబడును. (ఇదియే పుట్టుమచ్చ.)

— ౩౨ లాంఛనలక్షణము. ౩౨ —

కృష్ణం సితం వా సహజం మండలం లాంఛనం సమమ్. ౩౨

మండలాకారముగ తెల్లగగాని నల్లగగానియుండు మచ్చ శరీరముతోడబుట్టును. దీనిని లాంఛన మనియెదరు. (ఇదియును పుట్టునుచ్చ.)

— ౧౭ వ్యంగనీలికాంతక్షణము. ౧౭ —

శోక శ్రోధాదికుపితాద్వాతపితాస్నుభేతను,

శ్యామలం మండలం వ్యంగం వక్త్రాదన్యత్ర నీలికా. ౩౮

దుఃఖము శోషము మొదలగువానిచే వాతపిత్తములు ప్రకోపించి ముఖమునందు విన్నదిగ నల్లగనుండు మండలము జనించును. దీనిని వ్యంగ మనియెదరు. ఇది ముఖము తప్ప యితరశరీరమునజనించిన నీలిక యని చెప్పబడును.

— ౧౮ వాతాద్యవ్యంగలక్షణము. ౧౮ —

పరుషం పరుషస్పర్శం వ్యంగం శ్యావం న మారుతాత్,

పితౄత్తామ్రాంతమానీలం శ్వేతాంతం కండుమత్కఫాత్. ౧౯

రక్తా ద్రక్తాంతమాతామ్రం శోషం చియచిమాయతే,

వాతమువలన జనించినవ్యంగము పరుషముగను కఠినస్పర్శము నలపు ఎల్లముగలదిగనుండును. పిత్తమువలన జనించినవ్యంగము అంచులయందెట్లుగ నడుమ నల్లగనుండును. కఫమువలన జనించినవ్యంగము తెల్లగనుండు అంచుగలదిగను గురదతో గూడినదిగనుండును. రక్తమువలన జనించినవ్యంగము అంచులయందు రక్తమునంటి నర్లముగలదిగను నడుమ కొంచెమెట్లుగను శోషతో గూడినదిగనుండును.

— ౧౯ ప్రసూప్తిగలక్షణము. ౧౯ —

వాయునోదీరితః శ్లేష్మా త్వచం ప్రాప్య విశువ్యతి. 30

తత స్త్వగ్దాయతే పాండుః శ్రమేణ చ విచేతనా,

అల్పకంఠూరవిక్లేదా సా ప్రసూప్తిః ప్రసూప్తితః. 3౧

వాతముచే బైటికి లోయబడిన శ్లేష్మము చర్మమును జెంది చక్కగ నెండిపోవును. పిదప నాచర్మము తెల్లగా క్రమముచే స్పర్శజ్ఞానములేనిదై స్వల్పమరదతో గూడి శ్లేఢరహితముగనుండును. ఇది ప్రసూప్తి యనబడును.

— ౨౦ ఉతోగ్రలక్షణము. ౨౦ —

అసమ్యగ్యమనోదీర్ఘ పిత్తశ్లేష్మాన్ననిగ్రహ్లాః,

మండలాన్యతికంఠూని రాగవంతి బహూని చ. 32

ఉత్తర స్థానమునుబట్టి కోర ఇత్యభిధీయతే,

చక్కఁగఁపఱచుము కాకుండుటవలన ప్రకృతిపించిన పితృశ్రేష్ఠములచేతను యుక్త కాలములో నాహారమును భుజించకుండుటవలనను మిక్కుటముగు దురద యెఱుపునకు ము వీనితోఁగూడియుండు ననేకమండలములు జనించును. ఇది ఉత్తరమనఁబడును. చిరకాలమువర్తింపుచుండిన నిదియే కోర మనిచెప్పఁబడును.

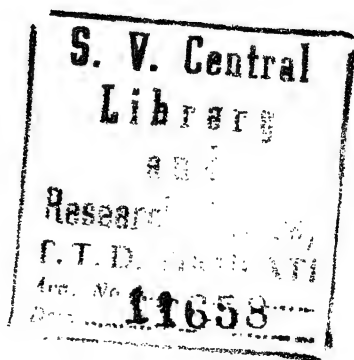
— శ్లోకము — శ్లోకము.

ప్రకృతి పుట్టింపఁజేసిన తే తుద్రోగా విభాగశః.

33

ఇత్యేఽంగున ముప్పదియారు తుద్రోగములు విభాగముతో జెప్పఁబడినవి.

ఇది అష్టాంగహృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రమును
ముప్పదియొకటవయథాయము ముగిసెను.

శ్రీ రస్తు.

ద్వాత్రింశాధ్యాయము.

అవ. త్సుద్రోగవిజ్ఞానీయాధ్యాయ నిరూపణానంతరము వాని చికిత్సలదెలుపు
చు త్సుద్రోగప్రతిషేధాధ్యాయము చెప్పబడుచున్నది:—

త్సుద్రోగ ప్రతిషేధాధ్యాయప్రారంభము.

సూ. అథాతః త్సుద్రోగప్రతిషేధం వ్యాఖ్యాన్యావసః,

ఇతిహస్నాహురాత్రేయాదయో మహ్నయః.

త్సుద్రోగ విజ్ఞానీయాధ్యాయ నిరూపణానంతరము త్సుద్రోగచికిత్సలను దెలి
యబఱచునట్టి త్సుద్రోగప్రతిషేధమును నీయాధ్యాయమును వివరించెదము.

—ॐ ఆజగల్లికాచికిత్స ॐ—

విస్తావయే జ్వరాకోభి రపక్వామజగల్లి కామ్,

ఆజగల్లికారోగము పక్వముకాకపూర్వమే జలగలచే రక్తమోక్షణము చేయించ
వలయును.

—ॐ యవప్రఖ్యాచికిత్స. ॐ—

స్వేదయిత్యా యవప్రఖ్యాం విలయాయ ప్ర లేపయేత్.

దారుకుష్ఠమనోహట్టైః.

యవప్రఖ్యాయసరోగము పక్వమైదుటకు పూర్వమే స్వేదకర్మచేయించి దేవ
దారు, చెంగల్వకోస్తు, మణిశిల, హరిదళము వీనిని నూరి లేపనము చేయించవలయును.
దానివలన కరగిపోవును.

—ॐ పాషాణగర్దభాదిచికిత్స. ॐ—

ఇత్యాపాషాణగర్దభాత్,

విధి స్తం శ్చాచరేత్పక్వా న్యౌణవ త్సాజగల్లి కామ్.

పైచెప్పినప్రకారము గ్రంథి, కచ్చుసము, పాషాణగర్దభము, శాలూకము, ఆజ
గల్లికా అనుసరోగములకు చికిత్సచేయవలయును. పైరోగములు పక్వములైయుండినచో
వానికి ప్రణచికిత్సను చేయవలయును.

ముఖదూషిక చికిత్స. ౧౦

రోధ్రకుస్తుంబరువచాప్రతేపో ముఖదూషికే,

నటపల్లవయుక్తా వా నారికేళోత్థాన క్తయః.

అశాంతో వమనం నస్యం లలాటే చ సిరావ్యధః,

ముఖదూషికరోగమునకు లొద్దగు, ధనియాలు, పసు వీనినిగాని, మజ్జిచిగుళ్లు, టెంకాయచిప్పలు వీనినిగాని నూరి లేపనముచేయవలయును. ఇటుల చికిత్సచేసినను ముఖదూషికరోగము నివర్తికాకయుండిన వమననస్యములను చేసి పిదప నుదురునందు సిరావేధనమును చేయించవలయును.

పద్మకంటకచికిత్స. ౧౧

నింబాంబువాంతో నింబాంబుసాధితం పద్మకంటకే.

పిబేత్తైద్రాన్వితం సర్పిర్నింబారగ్వధలేపనమ్,

పద్మకంటకమునునురోగమున వేపపట్టకషాయముతో వమనముచేయించి వేపకషాయముతో పక్వము చేయఁబడినఘృతమును తేనెతోడ పానము చేయించుటయేగాక వేపాకు తేల వీనిని నూరి లేపనము చేయించవలయును.

వివృతాదిచికిత్స. ౧౨

వివృతాదీంస్తు జాలాంతాంశ్చికిత్సే దిరిష్టేల్లికామ్.

పిత్తవీనర్పవత్తద్వత్ప్రత్యాఖ్యాయాన్నిరోహిణీమ్,

వివృతరోగము మొదలు జాలరోగమువఱకు నుండు రోగములను, యిరికేల్లికాయను రోగమును పిత్తవీనర్పమునకు జెప్పియుండునట్లుల చికిత్సచేయవలెను. అన్నిరోహిణియను రోగమసాధ్యంబగుటవలన దానిని కుదురుట రుస్త్రమనిచెప్పి వైజెమ్మినవిధముగ చికిత్సచేయవలెను.

జాలకగర్దభచికిత్స. ౧౩

విలంఘనం రక్తవిమోక్షణం చ విరూక్షణం కాయవిశోధనం చ,

ధాత్రీప్రయోగాన్ శిశిరప్రదేహాన్ కుర్యాత్సదా జాలకగర్దభస్య.

జాలకగర్దభరోగమున లంఘనము రక్తమోక్షణము రూక్షచికిత్స వమనవిశేషములు ఉసిరికపండు ప్రయోగము శీతలముగనుండుపట్లు వీని నాయాదోషగుణముగ యెల్లప్పుడు చేయుచుండవలయును.

❧ విదారికాచికిత్స. ❧

విదారికాం హృతే రక్తే శ్లేష్మగ్రంథి వదాచరేత్,
విదారికారోగమున రక్తమోక్షణము చేయించి శ్లేష్మగ్రంథిక జెప్పియుండు
చికిత్సలను చేయవలయును.

❧ శర్కరాబ్బద చికిత్స. ❧

మేదోర్బుదక్రియాం కుర్యా త్సుతరాం శర్కరాబ్బదే 2
శర్కరాబ్బదరోగమున మేదోర్బుదమునకు జెప్పియుండు చికిత్సలను చక్కఁగ
చేయవలయును.

❧ ఆసాఢ్యవల్మీకము. ❧

ప్రవృద్ధం సుబహుచ్ఛిద్రం సశోఫం మర్మణి స్థితమ్,
వల్మీకం హస్తపాదే చ వర్ణయేత్.
మిక్కుటముగ వృద్ధిజెందినదిగ ఆ నేకరంధ్రములతోఁ గూడినదిగ వాఁపుగలదిగ
మర్మస్థానమునందును హస్తపాదములయందును జనించినదిగ నుండు వల్మీకరోగమును
చికిత్సయందు వర్ణింపవలయును. ఇది ఆసాఢ్యము.

❧ సాఢ్యవల్మీకచికిత్స. ❧

దితరత్పునః, ౮
శుద్ధస్యాస్తే హృతే లింవేత్సపట్వారేవతామృతైః,
శ్యామామిశ్మత్తికామూలదంతీపలలసక్తుభిః ౯
పై జెప్పిన ఆసాఢ్యలక్షణములు లేకుండునదిగ పైజెప్పిన స్థలములకన్న నితరస్థల
ములలో జనించినదిగనుండు వల్మీకరోగమునందు వమనవిరేచనములను రక్తమోక్షణ
మును చేయించి సైంధవలవణము, తేల, తిప్పతీగ, తెగడవేళ్లు, ఉలవవేళ్లు, దంతి,
మాంసము, సత్తువులు వీనినొకటిగచేర్చి నూరి లేపనము చేయవలయును.

❧ నాడీప్రణాచికిత్స. ❧

పక్షే తు దుష్టమాంసాని గతీస్సర్వాశ్చ శోధయేత్,
శస్త్రేణ సమ్యగను చ తూరేణ జ్వలనేన వా. ౧౦
వల్మీకరోగము పక్ష్యమైయుండిన దానియందలి దుష్టమాంసములను అన్నిరంధ్ర
ములను శస్త్రముచే చక్కఁగఁగఁగించి శుద్ధిచేసి తూరముచేతగాని అగ్నిచేతగాని కాల్చ
వలయును.

— ౧౦ కదరచికిత్స. ౧౦ —

శస్త్రేణోత్కృత్య నిశ్చేషం స్నేహేన కదరం దహేత్,

నిరుద్ధమణివత్కార్యం రుద్ధపాయా శ్చికిత్సితమ్.

౧౧

కదరమును రోగమును శస్త్రముచే నిశ్చేషముగ చేదించి నూనెచే కాల్చవలయును.

రుద్ధగుదరోగమున రుద్ధమణిరోగమునకుఁ జెప్పియుండు చికిత్సలను చేయవలయును.

— ౧౧ చిష్యచికిత్స. ౧౧ —

చిష్యం శుద్ధ్యా జితోష్ణాణం సాధయేచ్ఛస్తకర్మణా,

చిష్యరోగమున ముగిసినచనములను చేయించి ఉష్ణము లేకుండువానికి శస్త్ర

కర్మచే చికిత్సచేయవలెను.

— ౧౨ కునఖచికిత్స. ౧౨ —

దుష్టం కునఖమవ్యేషం.

దుష్టమైయుండు కునఖరోగమునందును చిష్యరోగమునకుఁ జెప్పియుండు నటుల

చికిత్స చేయవలయును.

— ౧౩ అలసచికిత్స. ౧౩ —

చరణావలసే పునః.

౧౨

ధాన్యామ్లసిక్తౌ కాసీనపటోలీరోచనాతితైః,

సనింబపత్రైరాలింపేత్.

అలసరోగమున కాశ్మను పులికడుగుచే చక్కఁగకడిగి కాసీగము, చేదుపొట్ల, గోరోచనము, నువ్వులు, వేపాకు వీనిని చక్కఁగనూరి కాశ్మకు పూయవలయును.

— ౧౪ తిలకాలకచికిత్స. ౧౪ —

దహేత్తు తిలకాలకాన్.

౧౩

మాషాంశ్చ సూర్యకాంతేన ఔరేణ యదివాఽగ్నినా,

తిలకాలకము మాషము అనురోగములను సూర్యకాంతము (నురాకారము)చేగాని

ఔరముచేగాని నిప్పుచేగాని కాల్చవలయును.

— ౧౫ చర్మకీలజతుమణిచికిత్స. ౧౫ —

తద్వసుత్కృత్య శస్త్రేణ చర్మకీలజతుమణీ

౧౪

చర్మకీలము జతుమణి అనురోగములను శస్త్రముచే చక్కఁగఁగఁదించి వై చెప్పిన ప్రకారము నూన్యకాంతాదులచే డహింపవలయును.

— లాంఛనవ్యంగనీలికాచికిత్స. —

లాంఛనాదిత్రయే కుర్యా ద్యభాసన్నం సిరావ్యధమ్,
లేపయేత్తీ రపిష్టైశ్చ క్షీరివృక్షత్వరుగంకురైః

౧౫

లాంఛనము వ్యంగము నీలిక అను నీమాడురోగములయందును సమీపమునందుండు సిరను వేధించి క్షీరివృక్షములపట్టలను చిగుళ్లను నూరి లేపనముచేయవలయును.

— వ్యంగహారలేపములు. —

వ్యంగేషు చార్జనత్వగ్వా మంజిష్ఠా వా సమాక్షికా,
లేపస్థ నవనీతా వా ద్వేతాశ్వఖురజా మషీ.

౧౬

వ్యంగరోగములయందు మద్దిపట్టనుగాని మంజిష్ఠనుగాని నూరి మాక్షిక మను లే సెలోకలిపి లేపనము చేయవలయును, లేక తెల్లగుఱ్ఱముయొక్క గిట్టలనుకాల్చి యామ సిని ఆవువెన్నలోకలిపి లేపనము చేయవలయును.

రక్తచందనమంజిష్ఠాకుష్ఠరోధ్రప్రియంగవః,
వటాంకురా మసూరాశ్చ వ్యంగఘ్నా ముఖకాంతిదాః.

౧౭

రక్తచందనము, మంజిష్ఠ, చెంగల్వకోష్ఠ, లొద్దుగు, ప్రేంకణము, మట్టిచిగుళ్లు, చిరుశేనగలు వీనిని చక్కఁగనూరి ముఖమునకు లేపనముచేసిన వ్యంగరోగము హరించుట యేగాక ముఖమున మంచికాంతియుకల్గును.

ద్వే జీరకే కృష్ణతిలా స్సర్వ పాః పయసా సహ,
పిష్టాః కుర్వంతి వక్త్రేందుమపాస్తవ్యంగలాంఛనమ్.

౧౮

జీలకఱ్ఱ, నల్లజీలకఱ్ఱ, సల్లనువ్వులు, ఆవాలు వీనిని సుమభాగములగ గ్రహించి ఆవుపాలతో నూడి లేపనముచేసిన ముఖమునందలి వ్యంగరోగములు నిశ్శేషముగ హరించును.

క్షీరపిష్టా ఘృతక్షౌద్రయుక్తా వా భ్రష్టనిస్తుమాః,
మసూరాః క్షీరపిష్టా వా తీక్ష్ణాశ్శాల్మలికంటకాః.

౧౯

సగుడః కోలమజ్జా వా శశాస్పక్ తౌద్రకల్కితః,
 సప్తాహం మాతులుంగస్థం కుష్ఠం వా మధునాన్వితమ్. ౨౦
 పిష్టా వా ఛాగపయసా సత్తౌద్రా మాసలీ జటా,
 గోరస్థి ముసలీమూలయుక్తం వా సాఙ్గమాక్షికమ్. ౨౧

చిరుసెనగలను వేయించి పొట్టుతీసి ఆవుపాలతోనూరి దానియం దావునెయ్యిని తేనెను చేర్చి గాని, పదునుగనుండు బూరుగముండ్ల నావుపాలతో జక్కఁగ నూరిగాని, పుల్లిని రేగుగుజ్జను కుండేలర క్తముతోనూరి అందులో తేనెను బెల్లమును చేర్చి గాని, చెంగల్వకోమ్మును ఏడుదినములవఱకు మాదీఫలములోనుంచి పిదప దానిని చక్కఁగనూరి తేనెలో కలిపి గాని, బూరుగవేళ్ళను మేకపాలతోనూరి యందు తేనె కలిపి గాని, ఆవు యెముకలు బూరుగువేళ్ళు వీనినినూరి అందు తేనెను ఆవునెయ్యిని కలిపి గాని లేపనము చేసిన వ్యంగరోగము నిశ్చేషముగ హరించును.

—౨౨ సవర్ణకరలేపము. ౨౨—

జంబ్యావ్రుపల్లవామస్తు హరిద్రే ద్వే నవో గుడః,
 లేపస్సవర్ణకృత్పిష్టం స్వరసేన చ తిందుకమ్. ౨౨

నేరేడుచిగుళ్లు, మామిడిచిగుళ్లు, పసుపు, మ్రానిపసుపు, కొత్తబెల్లము, పెరుగు మీఁగడ వీనినొకటిగచేర్చి చక్కఁగనూరి లేపనము చేసినను, నల్లతుమికి రసమును లేపనము చేసినను ముఖమునకు మంచివర్ణము కలుగును.

—౨౩ వ్యంగమున కుద్వర్తనయోగము. ౨౩—

ఉత్పలపత్రం తగరం ప్రియంగుకాలీయకం బదరమజ్జా,
 ఇదముద్వర్తన మాస్యం కరోతి శతపత్రసంకాశమ్. ౨౩

నల్లకలువరేకులు, గ్రంథితగరము, ప్రేంకణము, మ్రానిపసుపు, రేగుపండులోని పప్పు వీనిని సమముగ గ్రహించి నూరి ముఖమునకు లేపనము చేసిన ముఖమునకు తామర పుష్పమువంటికాంతి కలుగును.

—౨౪ వ్యంగహరతైలములు. ౨౪—

ఏభిరేవాషధైః పిష్టైర్ముఖాభ్యంగాయ సాధయేత్,
 యథాదోషర్తుకాన్ స్నేహాన్ మధుకక్వాథసంయుతైః. ౨౪

వైశిష్ట్యేన నల్లకలువచేతులు మొదలగునొకటి మూలను సమముగ గ్రహించి కల్పముచేసి అతిమధురముయొక్క కషాయములో కలిపి యందులో నువ్వులనూనెను చేర్చి ఆయాదోషానుగుణముగ స్నేహములను పక్వముచేసి ముఖమున కభ్యంగము చేసికొనిన ముఖమునకు మంచికాంతికలుగును.

— ౧౦ నీలికాన్యంగహార లేపనము. ౧౦ —

యవాన్ సర్జరసం రోధ్రముశీరం చందనం మధు,
ఘృతం గుడం చ గోమూత్రే సచేదాదర్శితేపనాత్. ౨౫

తదభ్యంగాన్నిహంత్యాశు నీలికాన్యంగదూషికాన్,
ముఖం కరోతి పద్మాభం పాదౌ పద్మదళోపమా. ౨౬

యవలు, సర్జరసము, లాద్దుగు, పెట్టివేరు, చందనము, తేనె, నెయ్యి, బెల్లము వీనినొకటిగ చేర్చి చక్కఁగ నూరి గోమూత్రములో కలిపి గరితైకంటువఱకు పాకము చేసి దానిచే ముఖమున కభ్యంగము చేసికొనిన నీలికాన్యంగదూషికారోగములునిశ్చేషముగ హరించి ముఖపాదములు తామరపుష్పమునంటి కాంతికలదిగ నగును.

— ౧౧ నీలికాదులకు కుంకుమాదితైలము. ౧౧ —

కుంకు మోశీరకాలీయలాఘాయస్త్వేహ్వచందనమ్,
న్యగ్రోధపాదాం స్తరుణాన్ పద్మకం పద్మకేసరమ్. ౨౭

సనీలోత్పలమంజుష్ఠం పాలికం సలిలాథకే,
పక్వా పాదావశేషేణ తేన విష్టైశ్చ కార్షికైః ౨౮

లాఘాపత్తంగమంజుష్ఠాయష్టేమధుకకుంకుమైః,
అజాక్షీరద్విగుణితం తైలస్య కుడవం వచేత్. ౨౯

నీలికాపలితన్యంగవలీతిలకదూషికాః,
వాంతి తన్నస్యమభ్యస్తం ముఖోపయనర్ణకృత్. ౩౦

కుంకుమపువ్వు, పెట్టివేరు, కాలీయము (ఆనఁగా మ్రొవసుపు), లక్క, అతిమధురము, చందనము, తేతమట్టిరమూచలు, పద్మకము, పద్మకేసరములు, నల్లకలువ, మంజిష్ఠ వీనిని దినుసుకొకపలముచొప్పున గ్రహించి ఒక అధక ప్రమాణ ముదకములోవైచి పాదావశేషముగ కషాయముకాంచి అందులో లక్క, సత్తెనము (ఆనఁగా రక్తచందన

ము) మంజిష్ఠ, అతిమధురము, కుంకుమపువ్వు వీనిని కష్టప్రమాణము చొప్పున గ్రహించి కల్కముచేసి కలిపి దానితో మేకపాలు చెండు కుండనములు, నువ్వులనూనె ఒక కుండనముచేర్చి తైలపాకవిధిగ పక్వముచేసి దానిచే నవ్యము చేయుందుమండిన నీలిక, పలితము, వ్యంగము, పలి, తిలకము, భూషికము అనురోగములు హరించుటయేగాక ముఖమునకు మిక్కిలి కాంతియుకలుగును. కాలీయచురః గా—కస్తూరి పసుపునియు, పద్మతము లోజనించిన కృష్ణచందనమునియు, కొన్నినిఘంటువులయంగు కనఁబడుచున్నది.

—౧౭ వ్యంగనీల్యాదులకు మంజిష్ఠానీతైలము. ౧౭—

మంజిష్ఠాశబరోద్భవస్తువరికాలాక్షౌ హరిద్రాద్వయం
నేపాలీహరితాలకుంకుమగదా గోరోచనా గైరికమ్,
పత్రం పాండుపటస్యచందనయుగం కాలీయకం పారదం
పత్రంగం కనకత్వచం కమలజం బీజంతథాకేసరమ్. 3౧
సింధం తుత్థం పద్మకాద్యో వసాజ్యం
మజ్జా క్షీరంక్షీరివృక్షాంబు చాగ్నై,
సింధం సింధం వ్యంగనీల్యాదినాశే
వక్త్రేఛాయామైందవీం చాశు ధత్తే. 3౨

మంజిష్ఠ, తెల్లలొడ్డుగు, తునరికా (అనఁగా తువరిమన్ను), లక్క, పసుపు, మృగపసుపు, మణిశిల, హరిదళము, కుంకుమపువ్వు, చెంగల్వకోళ్లు, గోరోచనము, కావిరాయి, మజ్జిపండుటాకులు, చందనము, పీతచందనము, కాలీయకము, పాదరసము, రక్తచందనము, ఉమ్మెత్తచెట్టుపట్ట, తామరవిత్తులు, తామరకేసరములు, మైనము, మైలు తుత్తము, పద్మకాదిగద్రవ్యములు, క్రొవ్వు, నెయ్యి, మజ్జ, పాలు, క్షీరౌత్తముల (మజ్జి జువ్వి రావి మున్నగువాని)పట్టక పాయము వీనినన్నిటి నొకటిగ చేర్చి పాయమిఁదఁ బెట్టి పాకముచేసి దానిని ముఖమునకులేపనముచేసిన వ్యంగము నీలి మొదలగురోగములు శమించి ముఖమునందు చంద్రునికి సమానమైన కాంతికలుగును.

—౧౮ వ్యంగాదులకు నవ్యము. ౧౮—

మార్చనస్వరసక్షీరతోయవిష్టాని నావనే,
గుంటగలగరామరసము, ఆవుపాలు, మంచినీళ్లు వీనినొకటిగఁజేర్చి నవ్యముచేయించిన వ్యంగాదిరోగములు శమించును.

—౧౯ ప్రసుప్తిచికిత్స. ౧౯—

ప్రసుప్తై వాతకుష్ఠోక్తం కుర్యాద్దాహం చ వహ్నినా. 33

ప్రసూప్తిరోగమున వాతకుష్ఠమునకుఁ జెప్పియుండు చికిత్సలను చేయుటయే గాక
ఆరోగమును నిష్పన్నచే కాల్పవలయును.

—ॐ ఉత్కోఠచికిత్స. ॐ—

ఉత్కోఠే కఫపిత్తోక్తం కోఠే సర్వం చ కౌష్ఠికమ్,
ఉత్కోఠరోగమున కఫపిత్తమునకుఁ జెప్పియుండు చికిత్సలను, కోఠరోగమున
కుష్ఠచికిత్సల నన్నిటిని చేయవలయును.

ఇది అష్టాంగహృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రమును
ముప్పదిరెండవయధ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ రస్తు.

త్రయస్రింశాధ్యాయము.

అవ. త్సంద్రరోగప్రతిషేధాధ్యాయనిరూపణానంతరము గుహ్యరోగవిజ్ఞానీయా
ధ్యాయము చెప్పబడుచున్నది:—

గుహ్యరోగ విజ్ఞానీయాధ్యాయ ప్రారంభము.

సూ. అథాతో గుహ్యరోగవిజ్ఞానం వ్యాఖ్యాస్యమః,
ఇతి హ స్సాహురాత్రేయాదయో మహర్షయః.

త్సంద్రరోగప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము గుహ్యరోగములను తెలియ
పఱచునట్టి గుహ్యరోగవిజ్ఞానమును నీయధ్యాయమును వివరించెదము.

❖ ఉపదంశ్యాదిగుహ్యరోగములు. ❖

ప్రీత్యహయనివృత్తస్య సహసా భజతోఽథ వా,
దోషాధ్యుషితసంక్షీర్ణమలినాణరజఃపథాన్.

అస్య యోనిమనిచ్చంతీమగమ్యాం నవసూతికామ్,
దూషితం స్పృశతస్తాయం రతాంత్యేషషి నైవ వా.

వివర్ధయిషయా తీక్ష్ణా ప్రలేపాదీ ప్రయచ్ఛతః,
ముష్టిదంతనఖోత్పిడావిషవచ్చుక్రపాతనైః.

వేగనిగ్రహదీహ్నాతిఖరస్పర్శవిఘ్ననైః,

దోషా దుష్టా గతా గుహ్యం త్రయోవింశతిమామయాన్.
జనయంత్యుపదంశాదీన్.

ప్రీత్యసంభోగమును బహుకాలమునదలి మరల నకస్మాత్తుగ ప్రీత్యసంభోగముచేయుట
వలనను, వాతాదిదోషములచే దుష్టంబుగ సంక్షీర్ణముగ మలినముగ నూక్ష్మముగనుండు
రజోమార్గముగల ప్రీతి, లేక తనయందిచ్చలేకుండునట్టిప్రీతి, లేక తోడబుట్టినప్రీతి, లేక
బాలింతరానిని సంభోగించుటవలనను; బట్టి మొదలగు చతుష్పాజ్ఞంతువులతో సంప
ర్కము చేయుటవలనను, సురసాంతమున విషము పురుగులు మొదలగువానిచే దూ

—ॐ అవమంథలక్షణము. ॐ—

పిఠికా బహవో దీప్తా దీర్ఘతే మధ్యత శ్చ యాః. ౧౨
సోఽవమంథః కఫాస్పగ్భ్యం వేదనారోమహర్షవాన్,

గుహ్యమున నిడుపుగనుండు ననేకపిటకలు జనించును. ఇవి మధ్యమున పగులును. ఈ పిటకలు అవమంథమని చెప్పబడును. కఫరక్తమువలన జనించును. ఈరోగమునందు నొప్పి గగుర్పాటు కలుగును.

—ॐ కుంభికాలక్షణము. ॐ—

కుంభికా రక్తపిత్తోత్థా జాంబవాస్థినిభాఽశుజా. ౧౩

దుష్టములగు రక్తపిత్తములవలన నేరేడుగింజలంతేసి యాకారముకలవియు శీఘ్రముగ జనించునవియు నైన పిటకలు జనించును. ఇది కుంభిక యనబడును.

—ॐ యోన్యలజీలక్షణము. ॐ—

అలజీం మేహవద్విద్యాత్ -

ప్రమేహరోగములకుఁ జెప్పియుండు లక్షణములు మేఘాలజీరోగమునకు కలిగియుండును.

—ॐ ఉత్తమాలక్షణము. ॐ—

ఉత్తమాం రక్తపిత్తజామ్,

పిటకాం మాషముద్గాభాం -

పిత్తరక్తములచే మేఘమునందు మినుపగింజవంటి పిటక జనించును. ఇది ఉత్తమ యనబడును.

—ॐ పుష్కరికాలక్షణము. ॐ—

పిటకా పిటకాచితా. ౧౪

కర్ణికా పుష్కరస్త్వేవ జ్ఞేయా పుష్కరికేతి నా,

అనేకపిటకలతో గూడినదిగ తామరదుద్ధవంటి యాకారముగలదిగ నుండు పిటకలు జనించును. ఇది పుష్కరిక యనబడును.

—ॐ సంప్రృథపిటకాలక్షణము. ॐ—

షోణిభ్యాం భృశసంప్రృథే సంప్రృథపిటకా భవేత్. ౧౫

చేతులతో మేఘమును మిక్కుటముగ మద్దనము చేయుటవలన మేఘమునందు పిటకజనించును. ఇవి గంప్రూఢపిటక యనబడును.

— మృదితలక్షణము. ౧౦ —

మృదితం మృదితం వస్త్రసంరబ్ధం వాతకోపతః,

చేతులతో మేఘమును మర్దించుటవలనను వస్త్రముచే గట్టిగ కట్టుటవలనను వాతము ప్రకోపించి పిటకను జనింపజేయును. ఇది మృదిత మనబడును.

— అష్ఠీలికాలక్షణము. ౧౧ —

విషమూ కఠినా భుగ్నా వాయునాష్ఠీలికా స్ఫుతా. ౧౬

కొంచెము పొడవుగ కఠినముగ వంకరగనుండు పిటక దుష్టవాతముచే జనించును. ఇది అష్ఠీలిక యనబడును.

— నివృత్తలక్షణము. ౧౨ —

విమర్దనాదిదుష్టేన వాయునా చర్మమేఘజమ్,

నివర్తతే సరుద్దాహం క్వచిత్పాకం చ గచ్ఛతి. ౧౭

పిండితం గ్రధితం చర్మ తత్ప్రళంబమథోమణేః,

నివృత్తసంజ్ఞం సకఘం కంఢూకాఠిన్యవత్తుతత్. ౧౮

మేఘమును పిసుకుటవలన వాతము ప్రకోపించి మేఘమునకు వైభాగమునందలి చర్మమును నివర్తింపజేసి మంట తాపము వీనిని కలుగజేయును. దానియందు దొకానొక ప్పడు అగ్రమున వ్రణము జనించును. మణికి క్రిందచర్మము వ్రేలాడుచు నుంటగ నగును. ఆమేఘము కఘము, దురద, కాఠిన్యము వీనితో గూడియుండును. దీనికి నివృత్త మనిపేరు.

— అవపాటికాలక్షణము. ౧౩ —

దురూఢం స్ఫుటితం చర్మ నిర్దిష్టమవపాటికా,

మేఘముయొక్క వైచర్మము దుష్టవాతముచే సగిలి కడుకట్టముచే శమించును. ఇది అవపాటిక యనబడును.

— నిరుద్దమణీలక్షణము. ౧౪ —

వాతేన దూషితం చర్మమణౌ స క్తం రుణద్ధి చేత్. ౧౯

స్తోత్రో మూత్రం తతో ౭ భ్యేతి మందఘారమవేదనమ్,

మణ్యేర్వికాసరోధశ్చ సనిరద్ధమణి ర్గదః.

౨౯

వాతముచే దూషింపబడినచర్మము మణియందంటుకొని స్తోత్రస్సగు (మూత్రమువెడలు ద్వారమును) ఆడ్డగించును. అందువలన మూత్రముపర్రవరహితముగ స్వల్పముగవెడలును. మణికివికాసము కలుగవుండును. దీనికి రుద్ధమణి యనిపేరు.

❧ గ్రథితలక్షణము. ౧౯ ❧

లింగం శూకై రివాకీర్ణం గ్రథితాఖ్యం కఫోద్భవమ్,

కఫమువలన మేఘమునందు ముండ్లుగుచ్చుకొని యుండునటుల బాధకలుగున ఇది గ్రథిత మనబడును.

❧ స్పర్శహానిలక్షణము. ౨౦ ❧

శూకదూషితరక్తోత్థా స్పర్శహానిస్తదాహ్వయా.

౨౧

మేఘమునందు రక్తము శూకముచే దూషింపబడుటవలన స్పర్శజ్ఞానము లేక డును. దీనికి స్పర్శహాని యనిపేరు.

❧ గుహ్యశతపోనకలక్షణము. ౨౧ ❧

ఛిద్రైఃఖముఖై ర్యత్తు మేహానం సర్వతశ్చిత్తమ్,

వాతశోణితకోపేన తం విద్యాచ్ఛతపోనకమ్.

౨౨

వాతరక్తప్రకోపములవలన మేఘమునకు నలుప్రక్కలయందు నూత్నైముఖముగల యనేక ద్వారములు జనించును. ఇది శతపోనక గోగమని తెలిసికొనవలయు

❧ త్వక్వాకలక్షణము. ౨౩ ❧

పితృస్థగ్భృం త్వచః పాకః త్వక్వాకో జ్వరదాహపాకో,

పిత్తరక్తములవలన జ్వరము స్వాంగతాపము వీనితోఁగూడియుండు ప్రేణమేఘచర్మమునకు వైభాగముగ జనించును. ఇది త్వక్వాకరోగ మనబడును.

❧ మాంసపాకలక్షణము. ౨౪ ❧

మాంసాపకస్సర్వజస్సర్వవేదనో మాంసశాతనః.

సన్నిపాతమువలన మాంసపాకమును రోగముజనించును. ఇది మిక్కిలియుపద్రవఃతోఁగూడినదై త్రిదోషములకును జెప్పిన పోటు, చుంటు, చురద మొదలగుబాధలఁగూడి మేఘమంతయు పుండై మేఘమునందలి మాంసము నూడునటులఁజేయును.

❖ రక్తార్బుదలక్షణము. ❖

సరాగైరసితైస్సోస్పైః పిటకాభిశ్చ వీడితమ్,

మేహానం వేదనాశ్చోగ్రాస్తం విద్యాదస్యగర్బదమ్. ౨౮

కొంచెమెఱ్ఱగ నల్లగనుండు స్ఫోటకములచేతను సిటకలచేతను మేఘము వీడింపఁబడును. దీనియందు దాహణమైన గ్రాస్తమై పోటు నొప్పి మున్నగుబాధలు కలుగును. దీనిని రక్తార్బుదమని తెలిసికొనవలయును.

❖ మాంసార్బుదలక్షణము. ❖

మాంసార్బుదం ప్రాగుదితం విద్రధిశ్చ త్రిదోషజః,

గ్రంథ్యాదిరోగవిజ్ఞానీయాధ్యాయమునందు మాంసార్బుదలక్షణము ముందుజెప్పఁబడియున్నది. అలక్షణములబట్టియే మేఘమున జనించు మాంసార్బుదమును నిర్ణయించునది. ఇది సన్నిపాతమువలనజనించును. మేఘవిద్రధిరోగము త్రిదోషములవలన జనించును. దీనిలక్షణము విద్రధ్యాది విజ్ఞానీయమున ముందే చెప్పఁబడినది.

❖ తిలకాలకలక్షణము. ❖

కృష్ణాని భూత్వా మాంసాని విశీర్యంతే సమంతతః. ౨౯

పక్వాని సన్నిపాతేన తాన్విద్యాత్తిలకాలకాః,

మేఘమునందలి మాంసము నల్లగనై సన్నిపాతదోషముచే పాకమునుజెంది నలుప్రక్కల నూడిపడును. దీనిని తిలకాలకరోగమని తెలిసికొనవలయును.

❖ అసాధ్యగుహ్యరోగములు ❖

మాంసోత్థమర్బుదం పాకం విద్రధిం తిలకాలకాః. ౩౦

చతురో వర్జయేదేహం శేషా శీఘ్రముపాచరేత్,

పై చెప్పినరోగములలో మాంసార్బుదము మాంసపాకము విద్రధితిలకాలకము అను నాల్గరోగములు అసాధ్యంబులగుటవలన చికిత్సయందు పర్జింపఁదగినవి. తక్కిన షడునారు రోగములకు శీఘ్రముగ చికిత్సచేయవలయును.

❖ యోనిరోగసంఖ్య. ❖

వింశతిర్వాప్తదో యోనేర్దాయం తే దుష్టభోజనాత్. ౩౧

హితములుకాని యాహారముల భుజించుటవలన వ్రీలయోనియందు రోగములు జనించును. ఇవి యౌషత్తులనబడును. అయ్యవి యిరువది భేదములు కల్గియుండును.

— ౧౭ వాతకీలక్షణము. ౧౭ —

విషమస్థాంఽగశయనభృశమైథునసేవనైః,
 దుష్టార్తవాదపద్రవైర్భిజదోషేణ దైవతః. ౨౮
 యోనా క్రుద్ధోఽనిలః కుర్యాద్క్రోధాయామసుప్తతాః,
 పిఘీలికాశ్చప్తిమివ స్తంభం కర్కశతాం స్వనమ్. ౨౯
 ఘేనిలారుణకృష్ణాల్పతనురూక్షార్తవస్త్రిమే,
 స్రంసం వంక్షణపార్శ్వద్వాదౌ వ్యథాం గుల్మం క్రమేణ చ. ౩౦
 తాం స్తాంశ్చ స్వాక్ గదాక్ వ్యాపద్వాతీకీ నామ సా స్మృతా,

మిట్టఫల్లములయందు పరుండుట, అవయవములను వ్యశ్యస్తముగ నుంచుకొని పరుండుట, అధికముగ మైథునము చేయుట, ఋతురక్తము వాతాదులచే చెడుట, జన్మకు కారణమైనభీజము దుష్టమగుట, ఇవి మొదలగు కారణములచే వాతము ప్రకోపించి యోనియందు నొప్పి పోట్లు ఆయానువాతము నుత్పత్తి, చీమలు పాకులాడునటు లుండుట, యోనియందు స్తబ్ధత్వము కఠిన్యము శబ్దముకలుగుట, నుడుగులోఁగూడినదిగ యెఱ్ఱగ నల్లగ న్నల్లముగ శోణితము స్రవించుట, గెజ్జలు పార్శ్వములు జారుట, విశేషముగ నొప్పికలుగుట, గుల్మము, అనేకవిధరోగములు ఇవి క్రమముగ నానాటజనించుట, యీ లక్షణములు వాతకీరోగమునకు కలిగియుండును.

— ౧౮ అతిచరణాలక్షణము. ౧౮ —

సై వాతిచరణా శోభనంయుక్తాఽతివ్యవాయతః. ౩౧
 అధికముగ మైథునము చేయుటవలన వైవాతకీరోగమునందు వాపుకలుగును. ఇది అతిచరణ యనఁబడును.

— ౧౯ ప్రాకృరణాలక్షణము. ౧౯ —

మైథునాదతీబాలాయాః పృష్ఠజంఘరోరు వంక్షణమ్,
 రుజక్ సందూషయేద్యోనిం వాయుః ప్రాకృరణేతి సా. ౩౨
 బాలగానుండుస్త్రీ ఋతుమతికాకమునుపు మైథునముచేయుటవలన వాతము ప్రకోపించి వీపు పిక్కలు తొడులు గెజ్జలు వీనిని బాధింపుచు యోనిని దుష్టముగజేయును. ఇది ప్రాకృరణమును రోగమనఁబడును.

— ౨౦ ఉదావృత్తాలక్షణము. ౨౦ —

వేగోదావర్తనాద్యోనిం సప్రవీక్షయతి మూరుతః,
 నఘేనిలం రజః కృచ్ఛాద్దుదావృత్తం విముంచతి.

ఇయం వ్యాపదుదావృత్తా-

శోణితవేగము నడ్డగించుటచే వాతము యోనిని మిక్కుటముగ పీడించును. అందు వలన నాయోనియందుండి రజస్సు సురుగుతోఁ గూడి కడుకష్టముతో వెడలును. ఇది ఉదావృత్తరోగ మనబడును.

— బాతఘ్నీలక్షణము. ౨౭ —

బాతఘ్నీ తు యదానిలిః,

జాతం జాతం సుతం హంతి రాత్యౌద్ధృష్టార్తవోద్భవమ్. 3౪

వాతాదులచే దుష్టముగ నున్న యార్తవముచే బుట్టిన శిశువును ప్రకుపితమైన వాతము తనయందలి రూక్షగుణముచే చంపును. ఇత్తెరంగు పుట్టిన శిశువులనెల్ల చంపుచుండును. ఈవ్యాధి బాతఘ్నీ (శిశువుల జంపునది) యనబడును.

— అంతర్ముఖీలక్షణము. ౨౮ —

అత్యశితాయా విషమం స్థితాయాన్సురతే మరుత్,

అన్నేనోత్పీడితో యోనేః స్థితః స్రోతసి వక్రయేత్. 3౫

సాస్థిమాంసం ముఖం తీవ్రరుజమంతర్ముఖీతి సా,

అధికముగ నన్నమును భుజించినదిగ మిట్టపల్లమునందు పరుండునదిగ నుండు స్త్రీకి మైథునకాలమున వాతము అన్నముతోఁ గూడి యోనియందలి స్రోతస్సును జేరి యాయోనిముఖమును మిక్కిలి యుపద్రవము కలదిగను పంకరగను జేయును. ఇది అంతర్ముఖీయనబడును.

— సూచీముఖీలక్షణము. ౨౯ —

వాతలాహరీసేవిన్యాం జనన్యాం కుపితోఽనిలిః. 3౬

ప్రియో యోనిమణుద్వారాం కుర్యాత్సూచీముఖీతి సా,

వాతప్రకోపకరమైన యాహరములను తల్లి భుజించినయెడల వాతము ప్రకోపించి గర్భములో నుండు స్త్రీశిశువుయొక్క యోనిద్వారమును సూక్ష్మముగ జేయును. ఇది సూచీముఖీరోగ మనబడును.

— శుష్కాఖ్యాలక్షణము. ౩౦ —

వేగరోధాదృతౌ వాయుద్దృష్టో విఘ్నాత్రసంగ్రహమ్. 3౭

కరోతి యోనేశ్శోషం చ శుష్కాఖ్యా సాఽతివేదనా,

అ.ఉ. 47

ఋతుకాలమున నలయాత్ర వేగముల నడ్డగించుటవలన వాతము దుష్టంబై మల
మూత్రముల నడ్డగించి యోనిని శుష్కించునటులఁ జేయును. ఇది శుష్కరోగ మనఁ
బడును. మిక్కిలి నొప్పితోఁ గూడియుండును.

— ౭౭ వామినీలక్షణము. ౭౭ —

పడహాత్పుష్టరాత్రాద్వా శుక్రం గర్భాశయాన్నరుత్. ౩౮
వమేత్సరుజ్జీరుజో వా యస్యాస్యా వామినీ మతా,
దుష్టవాతము ఋతుస్నానమునకు పిదప ఆరు ఏడుదినములలో వరల స్త్రీగర్భా
శయమునండి నొప్పితోఁగాని నొప్పితేకఁగాని శుక్రమును వెడలింపఁ జేయును. ఇది
వామిని యని జెప్పబడును.

— ౭౮ పండలక్షణము. ౭౮ —

యోనౌ వాతోపతప్తాయాం స్త్రీగర్భే బీజదోషతః. ౩౯
సృద్ధేషిణ్యస్తనీ చ స్వాశ్చండనంజ్ఞానుపక్రమా,
యోని వాతముచే పీడింపఁబడియుండు సమయమున స్త్రీపురుషసంపర్కము చేసి
అందువలన గర్భము ధరించిన బీజదోషమువలన నాగర్భములోనుండి జనించిన స్త్రీసంతా
నము స్తనములు లేనిదిగ పురుషుని జ్యేషింయనట్టి (సంభోగమునం దిచ్చలేని) స్వభావము
గలదిగనగును. ఇది పండరోగమనఁబడును. అసాధ్యము.

— ౭౯ మహాయోనిలక్షణము. ౭౯ —

దుష్టో విప్రభ్య యోన్యాస్యం గర్భకోష్ఠం చ మారుతః. ౪౦
కురుతే విసృతాం ప్రస్తాం వాతకీమివ దుఃఖతామ్,
ఉత్పన్నమాంసాం తామాన్మర్మహాయోనిం మహారుజామ్. ౪౧
వాతము దుష్టంబై యోనిముఖమును గర్భకోష్ఠమును కేరి యాయోని ముఖము
తెరివఁబడినదిగ జారినదిగ వాతకీరోగమునలె మిక్కిలి యుపద్రవిములతోఁ గూడినదిగ
మాంసము బైటికివచ్చి యుండునదిగ జేయును. ఇది మహాయోని మనఁబడును.

— ౮౦ వైత్రికీలక్షణము. ౮౦ —

యథాస్వైకాపక్షైర్దృష్టం పిత్తం యోనిముపాశ్రితమ్,
కరోతి దాహపాకోపాం పూతిగంధజ్వరాన్వితామ్. ౪౨
భృశోష్ణభూరికుణపసీలపీతానితార్తవామ్,
సా వ్యాపతైత్తికీ.

సర్వకోగ నిదానాధ్యాయములలో చెప్పియుండు పితృప్రకోపకారణములచే దుష్టమైన పితృము యోనియందు జేరి తాపము, పాకము, మంట, గుర్గంధము, జ్వరము వీనిని కలుగఁజేసి మిక్కిలి యష్టముగ ఆధికముగ తనగంధము గలదిగ నల్లగ పసుపువర్ణముగ కొంచెము తెల్లగనుండు ఆర్తమనురక్తమును యోనియందుండి స్రవించుచేయును. ఇది వైత్తికీయనఁబడును.

— రక్తయోనిలక్షణము. —

రక్తయోన్యాఖ్యాస్యగతిస్రుతేః. ౪౩

యోనియందుండి రక్తమధికముగ స్రవించిన నది రక్తయోని లోగమనఁబడును.

— శైష్ఠీకీలక్షణము. —

కఫోఽభివ్యందిభిః క్రుద్ధః కుర్యాద్యోనిమవేదనామ్,
శీతలాం కండులాం పాండుపిచ్చిలాం తద్విధస్రుతిమ్.
సా వ్యాసచ్ఛైష్ఠీకీ. ౪౪

కఫప్రకోపకారణములచే శ్లేష్మము ప్రకోపించి యోని నుపద్రవరహితముగ శీతలముగ దురదలోఁ గూడినదిగ తెల్లగ జిగటగ నుండుస్రావముతో గూడినదిగ జేయును. ఇది శైష్ఠీకీ యనఁబడును.

— లోహితక్షయాలక్షణము. —

వాతపిత్తాభ్యాం క్షీయతే రజః,
సదాహకార్యవైవర్ణ్యం యస్యాం సా లోహితక్షయా.
దుష్టవాతపిత్తములచే రజస్సు క్షయించి యోనియందు మంటకార్యము వికారవర్ణము కలుగును. ఇది లోహితక్షయ మనఁబడును. ౪౫

— పరిపుత్రాలక్షణము. —

పితృలాయా నృసంవాసే. క్షనధూడ్ధారధారణాత్,
పిత్రయుక్తేన మగుతా యోనిర్భవతి దూషితా.
శూనా స్పర్శానహా సార్త్వీలవీతానవాహినీ,
వస్త్రకుక్షిగురుత్వాతిసారాఽరోచకకారిణీ. ౪౬

శ్రోణివంక్షణరుక్తోదజ్వరకృత్సా పరిప్లుతా,
 పిత్తాధిక్యముతోఁ గూడియుండు స్త్రీకి పురుషసంయోగమువలనను దగ్గును తే-
 పును అడ్డగించుటవలనను వాతము పిత్తముతోఁగూడి యోనిని చెఱుచును. దానివలె
 యోని యుచ్చినదిగ సుర్భును సహించువండునదిగ నొప్పితోఁ గూడినదిగ నల్లగ పను-
 వగ్గముగనుండు రక్తమును ప్రవింపజేయునదిగ నగును. మఱియు నాస్త్రీకి పాత్తికడు-
 నందును కడుపునందును గురుత్వము ఆతిసారము ఆరోచకము పిక్కలయందును గెజ్జ-
 యందును పోట్లు శూలజ్వరము ఇవి కలుగును. ఇది పరిప్లుతారోగ మనఁబడును.

— ౭ ఉష్ణతాలక్షణము. ౭ —

వాతశ్లేష్మాయుయవ్యాప్తా శ్వేతపిచ్చిలవాహినీ.

౪౧

ఉష్ణపుతా స్పృతా యోనిః.

స్త్రీయోని వాతశ్లేష్మరొగములచే నీడింపఁబడి తెల్లగ జిగటగనుండు స్రావ-
 వోగూడినదిగ నగును. ఇది ఉష్ణపుతాయని చెప్పఁబడును.

— ౮ విప్లుతాలక్షణము. ౮ —

విప్లుతాఖ్యా త్వధావనాత్,

సంజాతజంతుః కంఠమాలా కంఠ్యాచాతిరత్తిప్రియా.

౪౨

యోనిని చక్కఁగ కడగకుండుటవలన దానియందు క్రిములుజనించి విశేషము;
 దురదను కలుగజేయును. అందుచే నకస్మాత్తుగ పురుషసంభోగమునం దధికముగ నిచ్చ-
 బాడమును. ఇది విప్లుతమనఁబడును.

— ౯ కర్ణినీలక్షణము. ౯ —

అకాలవాహనాద్వాయుశ్లేష్మరక్తవిమూర్భితః,

కర్ణికాం జనయేద్యోనా రజోమార్గనిరోధినీమ్.

౪౩

సా కర్ణినీ-

ఋతుకాలమునకంటె నితరమైనకాలమున రజస్సు ప్రవింతుటవలన వాతము
 ప్రవింది కఫరక్తములతో గూడి యోనియందు రజోమార్గము నడ్డగించునట్టి కర్ణికన
 కలుగజేయును. ఇది కర్ణిని యనఁబడును.

— ౧౦ సాన్నిపాతికీలక్షణము. ౧౦ —

త్రిభిద్దోమైర్యోనిర్గర్భాశయాస్త్రితైః,

యథాస్వోపద్రవకరై ర్వాప్యవతా సాన్నిపాతికీ.

౪౪

త్రిదోషములు ప్రకోపించి అవి యోని గర్భాశయము వీనినిజేరి అనేకోపద్రవ
ములను కలుగజేయును. దీనికి సాన్నిపాతికీ యనిపేరు.

ఇతి యోనిగదా నారీ యైశ్వక్రం న ప్రతీచ్ఛతి,
తతో గర్భం న గృహ్ణతి రోగాంశ్చాప్నోతి దారుణాన్,
అస్యగ్దరార్యోగుల్లాదీనాబాధాశ్చానిలాదిభిః.

>౩౨

రోగములచే యోని శుక్రమును గ్రహించక గర్భమును ధరించకయుండును.
దారుణములగు అస్యగ్దరాది రోగములును వాతపిత్త కఫజనితములైన నానావిధోపద్రవ
ములును స్త్రీలకు గలుగును. అట్టియోనిరోగములు విశదముగ చెప్పబడినవి.

ఇది అష్టాంగహృదయమునందలి ఉత్తరతంత్ర మను
ముప్పదిమూడవయధ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ రస్తు.

చతుస్త్రింశాధ్యాయము.

అన. గుహ్యరోగవిజ్ఞానీయాధ్యాయనిరూపణానంతరము వానిచికిత్సల దెబుపు
గుహ్యరోగప్రతిషేధాధ్యాయము చెప్పబడుచున్నయది:—

గుహ్యరోగ ప్రతిషేధాధ్యాయ ప్రారంభము.

సూ. అథాతో గుహ్యరోగప్రతిషేధం వ్యాఖ్యాస్యమః,
ఇతి హ స్సావలరాత్రేయాదయో మహర్షయః.

గుహ్యరోగ విజ్ఞానీయాధ్యాయ నిరూపణానంతరము గుహ్యరోగచికిత్సలను నిరూ-
పించునట్టి గుహ్యరోగప్రతిషేధమును నీయాధ్యాయమును వివరించెదము.

—ॐ ఉపదంశరోగచికిత్స. ॐ—

మేఢ్రిమధ్యే సిరాం విధ్యేదుపదంశే నవోత్థితే,
శీతాం కుర్యాత్క్రియాం శుద్ధిం విరేకేణ విశేషతః.
తిలకల్కస్యతక్షోద్రైర్దేహః పక్షే తు పాటితే,

ఉపదంశరోగము జనించిన తోడనే మేఢ్రిమధ్యమునందలి సిరను వేధించవల-
యును. చల్లగనుండు లేపనేకములను చేయించవలయును. పలుమాటు విరేచనముల కొనఁ-
గవలయును. రోగము పక్షమైయుండిన దానిని ఛేదించి తెలికపిండి, నెయ్యి, లేనె వీనిని
సూరి లేపనము చేయించవలయును.

—ॐ ఉపదంశరోగమునకు కషాయతైలములు. ॐ—

జంబ్వామ్రసుమనోసీవశ్వేతకాంబోజికాంకురాన్.
సల్లకీబదరీబిల్వపలాశతనిశోద్భవాః,
త్యచః క్షీరిద్రుమాణాం చ త్రిఫలాం చ జలే పచేత్.
స క్వాఢః ఘౌళనం; తేన పక్ష్యం తైలం చ రోహణమ్,

నేరేడు, మామిడి, జాజి, కడిమి, తెల్లనింపైన వీనిచిగుళ్లను, అందుగు, రేగు, మారేడు, మోదుగు, నెమ్మి, తీరివృక్షములు వీనిపట్టలను, త్రిఫలములను సమభాగములుగ గ్రహించి యుదకములో వైచి చక్కఁగ కషాయము కాచి దానిచే మేధ్య వ్రణమును హఠాదు కడుగవలయును. మఱియు పైకషాయములో నుష్వలనూ నెనుచేర్చి తైలపాకవిధిగ పాకముచేసి చరిమిన నుపదంశ వ్రణము శమించును.

— ౧౭ ఉపదంశ వ్రణ హరణేపము. ౧౭ —

తుషగైరికలోద్భూతామనోహర్విలరసాంజనైః.

౪

హరేణుపుష్పకాసీనసారాష్ట్రీనినోత్తమైః,

లేపః షోడ్రయైస్సూక్ష్మైర్నుపదంశ వ్రణావహః.

౫

మైలుతుత్తిము, కావిరాయి, లొడ్డుగు, వలకులు, మణిశిల, హరిదళము, రసాంజనము, రేణుకలు, పుష్పకాసీనము, సారాష్ట్రీ (అనఁగా తునరిమన్ను), సైంధవలవణము వీనిని సమభాగముగ గ్రహించి చక్కఁగనూరి తేనెలో కలిపి లేపనముచేసిన నుపదంశ రోగము శమించును.

కషాలే త్రిఫలా దగ్ధా సఘృతారోపణం పరమ్,

త్రిఫలములను సమభాగములుగ గ్రహించి కుండపెంకులో వైచి కాల్చి దానిని తేనెలో కలిపి లేపనము చేసిన నుపదంశ వ్రణము మానును.

— ౧౮ వాతజాద్యుపదంశచికిత్స. ౧౮ —

సామాన్యం సాధనమిదం ప్రతిదోషం తు శోభనత్.

౬

వైచెప్పిన చికిత్స లుపదంశరోగము లన్నిటికిని సామాన్యముగ చెప్పఁబడినవి. వాతజాద్యుపదంశ రోగములయందు వాతజశోఫలకు చెప్పియుండు చికిత్సలను చేయవలయును.

— ౧౯ ఉపదంశపాకనిషేధము. ౧౯ —

న చ యాతి యథా పాకం ప్రయతేత తథా భృశమ్,

పక్షైస్సాన్నియుసిరామాంపైః స్త్రాయో నశ్యతి హి ధ్వజః.

౭

ఉపదంశ వ్రణము పాకమును జెందకుండునట్లుల మిగుల జాగరూకతతో చికిత్స జేయవలెను. ఆ వ్రణము పాకమును జెందినచో నరములు, సిరలు, మాంసములు ఇవి పుండై మేధ్యము నశించును.

—ॐ మేఘార్కృచ్ఛికిత్స. ౭—

అర్కసాం చిన్నదగ్ధానాం క్రియా కార్యోపదంశవత్,
మేఘార్కస్సులను ఛేదించి తూరాదులతో కాల్చి యుపదంశరోగమునకు జెప్పి
యుండునటుల చికిత్సచేయవలెను.

—ॐ సర్వపికాచికిత్స. ౮—

సర్వపాలిఖితాస్సూక్ష్మైః కషాయైరవచూర్ణయేత్. ౮
తైరేవాభ్యంజనం తైలం సాధయేద్వర్ణారోషణమ్,
సర్వపికాయను గుహ్యరోగమును శస్త్రముచే ఛేదించి ఎగురుగుండు నేరేడు మొద
లగువానిపట్టలను సన్నగ చూర్ణము చేసి వ్రణముపై వేయవలయును. మఱియు పై
నేరేడు మొదలగువానిపట్టల కషాయముతో బక్వముచేయఁబడిన తైలముచే నభ్యంజనము
చేయించిన వ్రణము శమించును.

—ॐ ఆవమంధచికిత్స. ౯—

క్రియేయమవమంధేఽపి రక్తం ప్రాప్యం తథోభయోః. ౯
పైచికిత్సను ఆవమంధమును గుహ్యరోగమునందును చేయించవలయును. సర్వపికా
వమంధరోగములయందు రక్తమోక్షణము చేయించవలయును.

—ॐ కుంభికాచికిత్స. ౧౦—

కుంభికాయాం హరేద్రక్తం పక్వాయాం శోధితేవ్రణే,
తిందుక త్రిఫలారోద్ధైర్లేపస్తైలం చ రోషణమ్. ౧౦
కుంభికాయను గుహ్యరోగమున రక్తమోక్షణము చేయించవలయును. పైరోగము
పక్వమై యుండిన దానిని చక్కఁగ కడిగి నల్లతుమికి, త్రిఫలములు, లొద్దుగు వీని
నూర లేపనము చేయవలయును. మఱియు పై నల్లతుమికి మొదలగు వానితో బక్వము
చేయఁబడిన తైలమును చరిమిన వ్రణము శమించును.

—ॐ అలజీచికిత్స. ౧౧—

అలజ్యాం సుతరక్తాయామయమేవ క్రియా క్రమః,
అలజీరోగమునందు రక్తమోక్షణము చేయించి పైచికిత్సలనే చేయవలయును.

—ॐ ఉత్తమాచికిత్స. ౧౨—

ఉత్తమాఖ్యాం తు పిటికాం సంఛిద్య బడిశోద్ధృతామ్. ౧౨
కల్పైశ్శుద్ధైః కషాయాణాం తౌద్రయుక్తైరుపాచరేత్,

ఉత్తమాను పిటకను బడికను నాయుధముచే వైకృత్తి చక్కఁగ చేదించి
వగు రసముగల ద్రవ్యములయొక్క చూర్ణములలో తేనెనుచేర్చి దానిచే తేపనాదు
లను చేయించవలయును.

— పుష్కర పూర్ణచికిత్స. —

క్రమః పిత్తవిసర్పిక్తకః పుష్కర పూర్ణ యోగితి,

౧౨

పుష్కరికము, సంపూర్ణము అను నీరోగములయందు పిత్తవిసర్పరోగమునకుఁ
జెప్పియుండు చికిత్సలను చేయవలయును.

— త్వక్పాకచికిత్స. —

త్వక్పాకే స్పర్శహాన్యాం చ సేచయేత్.

త్వక్పాకము స్పర్శహాని అను రోగములయందు సేచనమును చేయించవలయును.

— మృదితచికిత్స. —

మృదితం పునః,

బలాత్తైలేన కోష్ఠేన మధురైశ్చోపనాహయేత్.

౧౩

మృదితమును లింగరోగమునందు నిక చెప్పబోయెడు బలాత్తైలమును కాంచే
మృష్ణముగ లేపనముచేసి మధురద్రవ్యకల్పముతో కూడినదిగ నుఖోష్ణముగ ఘృతసహ
తముగ నుండు నుపనాహమును (కట్టగట్టుటను) చేయించవలయును.

— అస్థిలికాచికిత్స. —

అస్థిలికాం హృతే రక్తే శ్లేష్మగ్రంథినదాచరేత్,

అస్థిలికారోగమున రక్తక్షణము చేయించి శ్లేష్మగ్రంథిరోగమునకుఁ జెప్పియుం
డునట్లుల చికిత్సచేయవలయును.

— నివృత్తచికిత్స. —

నివృత్తం సర్పిహాభ్యుజ్య స్వేదయిత్తోపనాహయేత్.

౧౪

త్రిరాత్రం పంచరాత్రం వా నుస్నిగ్ధైశ్శాల్యాలాదిభిః,

స్వేదయిత్వా తతో భూయస్సిగ్ధం చర్మసమానయేత్.

౧౫

మణిం ప్రవీశ్య శణకైః ప్రవిష్టే చోపనాహనమ్,

మశౌ పునః పునస్సిగ్ధం భోజనం చాత్ర శస్యతే.

౧౬

విప్రుత్తమును పేరుగల లింగరోగమునందు మేఘమునకు నేతనిపూసి స్వేదకర్మను చేయించి మూడు, లేక ఆయిగు దినములవఱకు స్నిగ్ధముగనుండు శాల్వలాదులచే నుపనాహస్వేదమునుచేయించి మరల సామాన్యముగ స్వేదకర్మనొనర్చి మృదుత్వగనుండు మేఘచర్మములో మేఘముణిని మెల్లక ప్రవేశింపజేసి, అది చక్కగ ప్రవేశించి యుండునపుడు ఉపనాహస్వేదమును పలుమాఱు చేయించి భృతాదిస్నేహసహితముగ సాహారమును భుజింపజేయవలయును.

— అపహటిచికిత్స ల —

అయమేవ ప్రయోజ్యస్నిగ్ధవపాట్యమపి క్రమః,
అపహటికాయను లింగరోగమునందు పై నిర్మత్తలింగరోగమునకు చెప్పియుండు నట్లుల చికిత్సలను చేయవలయును.

— నిరుద్ధమణిచికిత్స ల —

నాడి ముఖయతోద్వారాం నిరుద్ధే జతునా సృతామ్. ౧౭
స్నేహాక్తాం ప్రోతసి న్యన్య సించేత్ స్నేహై శ్చలాపహైః,
త్యోహా త్యోహాత్ స్థూలతరాం తస్య నాడిం విసర్జయేత్. ౧౮
ప్రోతోద్వారమసిద్ధౌ తు విద్వా శస్త్రేణ పాటయేత్,
సేవనీం వర్జయన్యన్యజ్యత్సద్యః క్షతవిధిం తతః. ౧౯

నిరుద్ధమణియను పేరు ల మేఘరోగమునందునిరుప్రక్కలనుండు ద్వారముగల గొట్టమునకు లక్కనుబూసి వేతితోతడిపి దానిని స్నేహవిద్యాయములో జెప్పియుండు ప్రకారము మేఘద్వారములో నునిచి వాతహరములైన బలాత్తైలము మొదలగునాని నాగొట్టములోపోసి సేవనము చేయుచుండవలయును. ఇటుల మూడుదినములు చేసి యాగొట్టమునుతీసివేసి దానికంటె లావుగనుండు మఱియొకగొట్టమును ముందువలమేఘద్వారములోనుంచి బలాత్తైలాదులచే సేవనము చేయుచుండవలయును ఇటుల నామేఘద్వారమును వృద్ధిజేయవలయును. ఇటుల చికిత్సజేసినను నిరుద్ధమణిరోగము శమింపకయుండిన బుద్ధిమంతుడగువైద్యుడు మేఘముననుండు నేసరియను నాడియందు గాయము తగులనియక వైనిరుద్ధమణిని శస్త్రముచే ఛేదించి సిదప సద్యక్షరోగమునకు జెప్పియుండు చికిత్సలను చేయించవలయును.

— గ్రంథితచికిత్స ల —

గ్రంథితం స్వేదితం నాడ్యా స్నిగ్ధోష్ణైరుపనాహయేత్,

గ్రంథితమును రోగమునకు నాడి స్వేదమును జేయించి పిదప స్నిగ్ధముగ నుష్ణముగ నుండు ఉపనాహస్వేదమును జేయించవలయును.

శతపోనకచికిత్స. ౧౦

లింపేత్కషాయైస్సక్షౌద్రైః త్వ శతపోనకమ్. ౨౦

శతపోనకమును మేఘరోగమును శస్త్రముచే ఛేదించి ఎగరుచునుగల ద్రవ్య చూర్ణములతో నెను కలిపి లేపనము జేయవలయును.

రక్తక్తార్బుదచికిత్స. ౧౧

రక్తవిద్రధివత్కార్యా చికిత్సా శోణితార్బుదే,

శోణితార్బుదరోగమునందు రక్తవిద్రధిరోగమునకుఁ జెప్పియుండు చికిత్సలను జేయవలయును.

అంగరోగోపచారము. ౧౨

వ్రణోపచారం సర్వేషు యథా వస్థం ప్రయోజయేత్. ౨౧

వైలింగరోగములన్నిటియందు ఆయావస్థానుగుణముగ వ్రణసామాన్యమునకుఁ జెప్పిన అంతస్పృద్ధి క్షణములేపన ఘృతతైలరసక్రియాచూర్ణాద్యుపచారములను జేయించవలయును.

యోనివ్యాపచ్ఛికిత్స. ౧౩

యోనివ్యాపత్సుభూయిష్ఠం శస్య తే కర్ణవాతజిత్,

స్నేహనస్వేదవస్త్యాదివాతజాను విశేషతః. ౨౨

యోనిరోగములయందు తఱచుగా వాతమును పోగొట్టుకొట్టి స్నేహస్వేదన సి కర్మ మొదలగుచికిత్సలం జేయవలయును. వాతజములైన యోనిరోగములయందు స్నేహ స్వేదవస్త్యాది వాతహరచికిత్సలను మిక్కుటముగ జేయవలయును.

స హి వాతాదృతే యోనిర్వనితానాం ప్రదుష్యతి,

అతో జిత్వా తమన్యస్య కుర్యాద్దోషస్య భేషజమ్. ౨౩

గుప్తవాతసంబంధములేకయే యోనిరోగము జనించదు. కాబట్టి యోనివ్యా పత్తురోగములకు వాత వాత వాతమునకు చికిత్సజేసి పిదప సిద్ధాదిదోషములకు చికిత్సజేయ వలయును.

— యోనిరోగమునందు బలాత్కైలాద్యుపయోగము. —

పాయయేత బలాత్కైలం మిశ్రకం నుకుమారకమ్,
స్నిగ్ధస్విన్నాం తథాయోనిం దుస్థితాం స్థాపయేత్సుమామ్. ౨౪
పాణినోన్నమయేజ్జహ్నుం సంవృతాం వ్యధయేత్సునః,
ప్రవేశయేన్నిస్సృతాం చ వివృతాం పరివర్తయేత్. ౨౫
స్థానాపవృత్తా యోని ర్హి శల్యభూతా స్త్రియో భవేత్,

యోనిరోగముగలస్త్రీకి బలాత్కైలము మిశ్రకఘృతము నుకుమారకఘృతము
ఆనునౌషధములను పానము చేయించవలయును. మఱియు విషమముగనుండు ఆయోనికి
స్నేహస్వేదకర్మలను జేయించి దానిని సరిగా నుంచవలయును. అది వంకరగనుండిన
చేతితో సరిగా చేయవలయును. సంకోచమును జెందియుండిన దానిని విశాలముగ
చేయవలయును. బైటికి వచ్చియుండిన లోన ప్రవేశింపఁ జేయవలయును. తెఱవఁబడి
యుండిన దానిముఖము మూయునటుల చేయవలయును. స్వస్థానమునందుండి జారి విష
మముగనుండుయోని స్త్రీలకు మిగుల నాపదను కలుగఁజేయును. కావున నెన్నివిధముల
నైన సమస్థితినుంచుట ముఖ్యము.

— యోనిరోగమునందు వమనాదికర్మలు. —

కర్మభిర్వమనాదైశ్చ మృదుభిర్యోజయేత్త్రియమ్. ౨౬
సర్వతస్సువిశుద్ధాయాశ్లేషం కర్మ విధీయతే,
వస్త్యభ్యంగపరీషేకప్రలేపపిచుధారణమ్. ౨౭

యోనిరోగముగలస్త్రీకి మృదువైన వమనవిరేచనాదికర్మలను తొలుతఁ జేయించ
వలయును. ఊర్ధ్వాశోభాగములయందు శుద్ధమైన శరీరముగలస్త్రీకి వస్త్రీకర్మ, ఆభ్యంజన
ము, పరిషేకము, ప్రలేపము, పిచుధారణము మొదలగు చికిత్సలను జేయవలయును.

— యోనిరోగమునకు కాశ్యర్యాదిఘృతము. —

కాశ్మర్యత్రిఫలాద్రాక్షా కాసమర్దనిశాద్వయైః,
గుడూచీసైర్యకాభీరుశుకనాసాపునర్నవైః. ౨౮
పరూషకైశ్చ విపచేత్ప్రస్థమక్షసమైర్ఘృతాత్,
యోనివాతవికారఘ్నం తత్ప్రీతం గర్భదం పరమ్. ౨౯

పెద్దగుమ్మడు, త్రిఫలములు, ద్రాక్ష, కసివెండ, పసుపు, మ్రొనిపసుపు, తిప్ప
తీగె, ములుగోరింట, పిల్లిపీచర, దుందిలము, గలిజేరు, పెద్దయ్యారా అనువానిని దిను
సుకు కర్షప్రమాణముచొప్పున గ్రహించి కల్పముచేసి ఒకప్రస్థ మాపుకయ్యిలోకలిపి
ఘృతపాకవిధిగ పాకముచేసి పానము చేయించిన స్త్రీలకు యోనిలో జనించు వాతరోగ
ములు హరించుటయేగాక స్త్రీలు గర్భమునుకూడ ధరింతురు.

— యోనిరోగమునకు వచాద్యుపయోగము. —

వచోపకుంచికాఽజాజీకృష్ణావృషకసైంధవమ్,

అజమోదాయనక్షారశర్కరాచిత్రకాన్వితమ్.

30

పిష్ట్యా ప్రసన్నయాఽఽలోఢ్య ఖాదే తద్ధృతభర్దితమ్,

యోనిపార్శ్వార్తిహృద్రోగగుల్మార్యోవినివృత్తయే.

31

వస, నల్లజీలకఱ్ఱ, జీలకఱ్ఱ, సిప్పళ్లు, అడ్డసరము, సైంధవలవణము, ఓమము,
యవత్కారము, శర్కర, చిత్రమూలము వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి ప్రసన్నయను
మద్యముతోనూరి దానిలోనే కలిపి నేతిచే వేయించి యిప్పించిన యోనిశూల, పార్శ్వ
శూల, తోమ్మునొప్పి, గుల్మము, అర్బుస్సు అను నీరోగములు హరించును.

— యోనిరోగమునకు వృషకాదికల్పపానము. —

వృషకం మాతులుంగస్య మూలాని మదయంతికామ్,

పిబేన్నద్యైస్సలవణై స్తథా కృష్ణోపకుంచికై :

32

అడ్డసరము, మాదీఫలపుచ్చెట్టువేళ్లు, మల్లె వీనిని మద్యముతోనూరి దానిలోనేకలిపి
సైంధవలవణమును చేర్చి పానము చేయించినను, సిప్పళ్లు, పెద్దజీలకఱ్ఱ వీనిని మద్యము
తోనూరి మద్యములోనేకలిపి అందులో సైంధవలవణము చేర్చి పానము చేయించినను,
యోనిశూలలు హరించును.

— యోనిరోగమునకు రాస్నాదిక్షీరము. —

రాస్నాశ్వదంష్ట్రావృషకైశ్శృతం శూలహరం పయః,

సన్నరాష్ట్రము, పల్లేరు, అడ్డసరము అనువానిని సమభాగములుగ ఆవుపాలలో
చేర్చి చక్కఁగకాచి యాపాలను పానము చేయించిన యోనిశూల హరించును.

— యోనిరోగమునందు పరిషేచనము. —

గుఘూచీత్రిఫలాదంతీక్వాఢైశ్చ పరిషేచనమ్.

33

తిప్పతీగె, త్రిఫలములు, దంతివేళ్లు అనువాని కషాయముచే సుఖోష్ణముగ
నికి సేవనముచేయుచిన యోనిశూల హరించును.

— ౭౭ యోనిశూలహాపిచువు. ౭౭ —

నతవార్తాకినీకుష్ఠసైంధవమరదారుభిః,

తైలాత్ప్రసాధితాద్ధార్యః పిచుర్యోనౌ రుజాపహః.

గ్రంథితగరము, పెద్దములక, చెంగల్వకోళ్లు, సైంధవలవణము, దేవదారు
వానిని సమభాగములుగ గ్రహించి కల్కముచేసి నువ్వులనూ నెలొచ్చేర్చి చక్కగక
దానిలో ప్రత్తిని తడిపి యోనియందు ధరింపిన యోనిశూల హరించును.

— ౭౮ పిత్తలయోనిచికిత్స. ౭౮ —

పిత్తలనాం తు యోనీనాం సేకాభ్యంగపీచుక్రియాః,

శీతాః పిత్తజితః కార్యాస్నేహనార్థం ఘృతాని చ.

పిత్తప్రకోపముగల యోనులకు శీతస్పర్శముగలవిగ పిత్తహరముగనుండు సే
కాభ్యంగము పిచుకర్మ వీనిని చేయించవలయును. ఘృతముచే స్నేహకర్మనుకూడ చే
వలయును.

— ౭౯ యోనిరోగమునకు శతావరీఘృతము. ౭౯ —

శతావరీమూలతులాచతుష్కాత్మణ్ణపీడితాత్,

రసేన క్షీరతుల్యేన పాచయేత ఘృతాథకమ్.

జీవనీయైశ్చ తావర్యా మృద్వీకాభిః పరూషకైః,

పిష్టైః ప్రియాశైశ్చాక్షౌంశైర్గుధుకాద్వ్యబలాన్వితైః.

సిద్ధశీతే తు మధునః పిష్పల్యాశ్చ పలాష్టకమ్,

శర్కరాయా దశపలం క్షిపేల్లిహ్యత్పిచుం తతః.

యోన్యస్పృక్చక్రదోషఘ్నం వృష్యం పుంసవనం పరమ్,

క్షుతం క్షయమస్పృక్పిత్తం కాసం శ్వాసం హలీమకమ్.

కామలాం వాతరుధిరం విసర్పం హృచ్చిరోగహమ్,

అపస్మార్దాంతాయామమదోన్మదాంశ్చ నాశయేత్.

చల్లపిల్లిగడ్డలు (పిల్లిపీచరగడ్డలు) నాల్గు తులములను (నాలుగువందలపలములు) గ్రహించి చక్కగఁగూరి రసమునుపిండుకొని యారసమునకు సమము అవుపాలను ఒక ఆఢక అవునెయ్యిని వీనినొకటిగఁజేర్చి అందులో జీవనీయగణద్రవ్యములు, చల్లపిల్లిగడ్డలు, ద్రాక్ష, పేరీత, మురళి. అతిమధురము, చిట్టాముట్టి, పేరాముట్టి అనువానిని కర్ణప్రమాణముచొప్పున గ్రహించి కల్కముచేసి కలిపి ఘృతపాకవిధిగ పక్వముచేసి చల్లారినపిదప దానియందు లేనె ఎనిమిదిపలములు, సిప్పల్లు ఎనిమిదిపలములు, పంచదార పదిపలములు చేర్చి దానిని కర్ణప్రమాణము ప్రతిదినము నేవించుచుండిన యోనిశూల, రక్తదోషము, శుక్రదోషము, త్మతము, త్మయము, రక్తపిత్తము, కాసము, శ్వాసము, హలీమకము, కామల, వాతరక్తము, విసర్పకుష్టువు, ట్రొమ్మనొప్పి, తలనొప్పి, అపస్మారము, అర్ధి తవాతము, ఆయామవాతము, మదాత్మయము, ఉష్ణాద్రము ఇవియన్నియు హరించును. వీర్యవృద్ధి కలుగును. గర్భమునుకలుగఁజేయును.

— యోనిరోగమునకు జీవనీయక్షీరపానము. —

ఏవమేవ పయస్పర్పిర్జీవనీయోపసాధితమ్,

గర్భదం పిత్తజానాం చ రోగాణాం షరమం హితమ్. రగ

వైచెప్పిన ప్రకారము జీవనీయోషగములతో పక్వము చేయఁబడిన యావుపాలను గాని నెయ్యినిగాని స్త్రీలను పానము చేయించిన యోనిదోషము హరించి గర్భము ధరింతుర. మఱియు నిది పిత్తజరోగములయందు మిగుల హితకరముగ నుండును.

— యోనిరోగమునకు బలాదితైలము. —

బలాద్రోణద్వయక్వాథే ఘృతతైలాధకం వచేత్,

క్షీరే చతుర్గుణే కృష్ణాకాకనాసానితాన్వితైః. ర౨

జీవంతీక్షీరకాకోళీస్థిరావీరర్థిజీవకైః,

పయస్యశ్రౌణీముద్గపీలుమాషాఖ్యవర్ణిభిః. ర౩

వాతపిత్తామయా హత్యాపానాద్గర్భం దధాతి తత్,

రెండుద్రోణముల పరిమితమైన చిట్టాముట్టి వేళ్లకషాయములో ఒక ఆఢకసరి. మితమైన అవునెయ్యిని, ఒక ఆఢకము నువ్వులనూనెను, నాల్గొకములు అవుపాలను బోసి అందు సిప్పల్లు, కాకిదొండ, జీవంతి, క్షీరకాకోళి, ముయ్యాకుపొన్న, కాకోళి, ఋద్ధి, శీవకము, పిన్నమనుబాల, బోహరము, పిల్లిపెసర, చాగ, కాటుమినుములు అను వానిని సమభాగములుగ గ్రహించి కల్కముచేసి కలిపి ఘృతపాకవిధిగ పక్వముచేసి యా ఘృతమును పానము చేయించిన వాతపిత్తరోగములు హరించి గర్భధారణము కలుగును,

❧ రక్తయోనిచికిత్స. ❧

రక్తయోన్యామస్యగ్వల్లేరనుబంధమపేక్ష్య చ.

రర

యథాదోషోదయం యుంజ్యాద్ రక్తస్థాపనమాషధం,

రక్తయోనిరోగమునగు ప్రవిండురక్తము యొక్క ఐర్ల భేదములను బట్టి వాతాదిదోషసంబంధమును తెలిసికొని ఆయాదోషానుగుణముగ ఔషధముల నిస్సించ వలయును.

❧ పుష్క్యానుగచూర్ణము. ❧

పాతాజంబ్వామ్రయోరస్థి శిలోచ్ఛేదం రసాంజనమ్.

రగ

అంబస్తాం శాల్మలీపిచ్ఛాం సమంగాం వత్సకత్వచం,

బాహ్లీకవిల్వాతివిషారోధ్రతోయదగై రిక్మ్.

రక

శుంఠీమధూకమాచీకరక్తచందనకట్ఫలం,

కట్వంగవత్సకానంతాధాతకీమధుకార్జునమ్.

ర2

పుష్యే గృహీత్వా సంచూర్ణ్య సత్కౌద్రం తండులాంభసా,

పిబేదర్శస్సృతీసారే రక్తం యశ్చోపవేశ్యతే.

ర3

దోషా జంతుకృతా యే చ బాలానాం తాంశ్చ నాశయేత్,

యోనిదోషం రజోదోషం శ్యావశ్వేతారుణాసితమ్.

ర4

చూర్ణం పుష్క్యానుగం నామ హితమాత్రేయపూజితం,

చిరుబాద్ది, నేరేడువిత్తులు, మామిడివిత్తులు, శిలోచ్ఛేదము (అనగా శిలాజిత్తు), రసాంజనము, అంబస్తా (అనగా బలుసు), బూరుగుబంక, మంజిష్ఠ, కొడిసెపట్ట, ఇంగువ, మారేడు, అతివస, లొద్దుగు, తుంగముస్తలు, కావిరాయి, సాంటి, ఇప్ప, మాచీకము, రక్తచందనము, కేకు, దుండిలము, కొడిసె, తీటకసింద, ఆరెపువ్వు, అతిమధురము, కడిమి అను నీయోషధులను పుష్కమానుములో పుష్కనత్కృతములో సమభాగములగ గ్రహించి చక్కఁగ చూర్ణముచేసి బియ్యపుకడుగులో కలిపి అందులో కొంచెము తేనెచేర్చి పానముచేయించిన అర్చున్న అతిసారము రక్తస్రావము బాలురకు క్రిమిరోగము ఇవి శమించును. మఱియు నిది యోనిరోగమును నల్లగ తెల్లగ యెఱ్ఱగనుండు ఆర్తవదోషమును పోగొట్టును. ఇయ్యది పుష్క్యానుగచూర్ణ మనబడును. ఆత్రేయమునిచే చెప్పబడినది.

— శ్లోకదుష్టయోనివిశిష్ట. —

యోన్యాం బలాసదుష్టాయాం సర్వం చూక్షోష్ణ మాషధమ్. ౫౦

శ్లోకముచే దుష్టమైన యోనిగలవనితకు మాత్రముగ ఉష్ణముగనుండు నాషధము నిప్పించవలయును.

— యోనిరోగమునకు ధాతక్యాదితైలము. —

ధాతక్యమలకీపత్రస్తోతోజమధుకోశ్పలైః,
జంబ్వమ్రసారకాసీసరోద్రకట్ఫులితంబుకైః. ౫౧

సారాష్ట్రికాదాడిమత్వగుదుంబరశలాటుభిః,
అక్షమాత్రైరజామూత్రే క్షీరే చ ద్విగుణే పచేత్. ౫౨

తైలప్రథం తదభ్యంగపిచువస్తిషు యోజయేత్,
శూనోత్తానోన్నతాస్తభా పిచ్ఛిలా స్రావణీ తథా. ౫౩

విప్లుతోపప్లుతాయోని స్పిధ్యేత్సస్ఫోటశూలినీ,

మేకమూత్రము రెండు ప్రస్థములు, ఆవుపాలు రెండు ప్రస్థములు, నువ్వుల నూనె ఒక ప్రస్థము వీనినొకటిగచేర్చి అందులో ఆరెపువ్వు, ఉసిరికాయకు, సోపి రాంజనము, అతిమధురము, నల్లకలువ, శేరేడువిత్తులు, మామిడివిత్తులు, భుష్పకాసీ సము, లొద్దుగు, టేకు, నల్లతుమికి, సారాష్ట్రికము, (అనఁగా తువరిమన్ను) దానిమ్మ బెరడు, మేడికాయ వీనిని దినుసుకు కర్షప్రమాణముచొప్పున చేర్చి తైలపాకవిధిగ పక్వముచేసి యాతైలమును అభ్యంగము పిచువు వస్తికర్మ వీనియందు ప్రయోగించిన రక్త స్రావముగలదియు పోట్లు శూల బొబ్బలు వీనితోఁగూడినదియు జీగటగనుండునదియు నగు యోనిరోగము లన్నియు నివర్తియను. మఱియు ఉత్తన, ఉన్నత, స్తభ, పిచ్ఛిల, విప్లుత, ఉపప్లుత అను యోనివ్యాపత్తులును శమించును.

— యోనిరోగమునకు యవాన్నాద్యుపయోగము. —

యవాన్నమభయారిష్టం సీధుతైలం చ శీలయేత్. ౫౪

పిప్పల్యయోరజఃపథ్యాప్రయోగాంశ్చ సమాక్షికాః,

యవాన్నము, అభయారిష్టము, సీధు అను మద్యములు, నువ్వులనూనె వీనిని యోనిరోగముగల వారి కిప్పించుచుండవలయును. మఱియు పిప్పళ్ళచూర్ణము ఆయో భస్మము హరితకీయోగములు అనువానిని తే నెసహితముగ పలుమాఱునిప్పించవలయును.

— యోనిరోగమునను కాసీసాచిమార్గము. —

కాసీసం త్రిఫల కాంక్షీ సామ్రజంబ్వస్థిధాతకీ.

౫౫

వైచ్చిత్రే డౌద్రసంయు క్తశ్చుల్లో వై శద్యకారకః,

కాసీసము, త్రిఫలములు, తులసము, మామిడివిత్తులు, నేరేకువిత్తులు, ఆచె పువ్వు అనువానిని సమభాగములుగ గ్రహించి చక్కఁగ చూర్ణముచేసి తేనెలో కలిపి యిప్పించిన జిగటగనుండు యోని శుద్ధంబగును.

— యోనిరోగమునను పలాశాచిమార్గము. —

పలాశధాతకీజంబూసమంగామోచసద్దజః.

౫౬

దుర్గంధే పిచ్చితేక్షే దే స్తంభనశ్చుల్లో ఇవ్యతే,

ఆరగ్వధాదివర్గస్య కషాయః పరిషేచనమ్.

౫౭

స్తబ్ధానాం కర్కశానాం చ కార్యం మార్దవకారకమ్,

ధారణం వేసవారస్య కృసరాపాయసస్య చ.

౫౮

మోదుగు, ఆచెపువ్వు, నేరేకు, మంజిష్ఠ, బూరుగు, సర్జరము అనువాని మార్గమును ప్రయోగించిన దుర్గంధముగ స్రావయుక్తముగ జిగటగనుండు యోనిరోగము హరించును. మఱియు ఆరగ్వధాదిగర్హద్రవ్యముల కషాయముచే నేచనము చేయించిన యోనియందలి దుర్గంధాదివోషములు శమించును. స్తబ్ధముగ కఠినముగనుండు యోనుల యందు హృదుశ్చ్యుమును గలుగఁజేయునట్టి వేసవారము కృసరము పాయసము వీనినిఘరింపఁ జేయవలయును.

— దుర్గంధయోనిచికిత్స. —

దుర్గంధానాం కషాయస్సస్య త్రైం వా కల్క ఏవ వా,

చూర్ణో వా సర్వగంధానాం పూతిగంధాపకర్షణః.

౫౯

మంచివాసనగల యోషధి ద్రవ్యములయొక్క కషాయమును గాని కల్కమును గాని మార్గమున గాని వైద్రవ్యములతోఁ బ్రక్షయముచేయఁబడిన తైలమునుగాని ప్రయోగించిన యోనియందలి దుర్గంధము హరించును

— వాతదుష్టయోనిచికిత్స. —

శ్లేష్మలానాం కటుప్రాయాః సమూత్రాన స్తయో హితాః,

పిత్రే సమధుకక్షీరాః వా తే శ్లేలాప్లుసంయుతాః.

౬౦

శ్లోకాధిక్యముగల యోనులకు మిక్కిలి కారముగలదిగి గోమూత్రము చేర్చబడినదిగనుండు వస్త్రీకర్మలు పితృధిక్యముగల యోనులకు అతిమధురము, ఆవుపాలు చేర్చబడినదిగనుండు వస్త్రీకర్మలు వాతాధిక్యముగల యోనులకు సువ్యలనూనె, పులికడుగు అనువానితోఁ గూడియుండు వస్త్రీకర్మలు హితకరంబులుగ నుండును.

— సన్నిపాతయోనిచికిత్స. —

సన్నిపాతసముత్థాయాః కర్ణసాధారణం హితమ్,

సన్నిపాత యోనిరోగమునందు వైవాతాదియోనిరోగములకు చెప్పియుండు చికిత్సల నన్నిటిని చేయవలయును.

— శుద్ధయోనియందు గర్భధారణము. —

ఏవం యోనిషు శుద్ధాసు గర్భం విందంతి యోషితః. ౬౭

అదుష్టే ప్రాకృతే బీజే జీవోపక్రమణే సతి,

వైచిప్యప్రకారము చికిత్సచేయుటవలన యోని శుద్ధంబై యుండి పురుషుని బీజము దోషరహితంబై యుండినచో స్త్రీలు గర్భమును 4రింతురు.

— శుక్రదోషచికిత్స. —

పంచకర్ణ విశుద్ధస్య పురుషస్యాపి చేంద్రియమ్. ౬౮

పరీక్ష్య వర్ణైర్దోషాణాం దుష్టం తద్వైరుపాచరేత్,

పంచకరణమునాది కర్మలచే పరిశుద్ధుఁడుగనుండు పురుషునియొక్క శుక్రమును తెలుపు మొదలగు వాతాదిదోషవర్ణములచే పరీక్షించి ఆశుక్రము దుష్టంబైయుండినచో శుక్రదోషహరములైన యాషణముల నిప్పించవలయును.

— ఫలసర్పి. —

మంజిష్ఠాకుష్ఠతగరత్రిఫలాశర్కరావచాః ౬9

ద్వే సిశే మధుకం మేదా దీప్యకః కటురోహిణీ,

పయస్యాహింగుకాకోశీవాజిగంధాశతావరీః ౭౦

పిష్టావ్విఘ్నాంశైర్ఘృతప్రస్థం పచత్తీ రాచ్చతుర్దణమ్,

యోనిశుక్రప్రదోషేషు తత్సర్వేషు చ శిశ్యతే. ౭౧

ఆయుష్యం పౌష్టికం మేధ్యం ధన్యం పుంసవనం పరమ్,
 ఫలసర్పిరితి ఖ్యాతం పుష్పే వీతం ఫలాయ యత్.
 మ్రియమాణప్రజానాం చ గర్భిణీనాం చ పూజితమ్,
 ఏతత్పరం చ బాలానాం గ్రహఘ్నం దేహవర్ధనమ్.

౬౬

౬౭

మంజిష్ఠ, చెంగల్వకోష్ఠ, గ్రంథితగరము, త్రిఫలములు, పంచదార, వస, పసుపు, మ్రానిపసుపు, అతిమధురము, మేద, ఓమము, కలుకరోహిణి, శిన్నమనుబాల, ఇంగువ, కాకోళి, పెన్నేరుగడ్డ, పిల్లిపీచర అనువానిని దినుసుకు కర్షప్రమాణము చొప్పు నగ్రహించి కల్కముచేసి ప్రస్థపరిమితమైన ఆవునేతిలో కలిపి అందులో నాలుగు ప్రస్థము లావుపాలనుచేర్చి ఘృతపాకవిధిగ పక్వము చేయవలయును. ఇది యోనిదోషమునందును, శుక్రదోషమునందును మిగుల ప్రశస్తమైనది. ఆయుర్వృద్ధి, పుష్టి, బుద్ధి, సంతానము వీనిని గలగఁజేయును. దీనిని స్త్రీలకు ఋతుకాలమునందు పానముచేయించిన గర్భము కలుగును. ఇది ఫలసర్పియనబడును. జనించినతోడనే మృతిజెందు శిశువు అను వ్రసవించునట్టి స్త్రీలకును గర్భిణులకును మిగుల హితకరమైనది. బాలగ్రహదోషమును పోగొట్టును. శరీరమునకు పుష్టిని కలగఁజేయును.

ఇది అష్టాంగహృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రమును
 ముప్పది నాల్గవయధ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ రస్తు.

పంచత్రింశాధ్యాయము.

(విషచికిత్స (అగదతంత్రము ౬-వ అంగము.)

అవ. గుహ్యరోగాదులవలె విషము తక్షణమే ప్రాణములను హరించుటవలన గుహ్యరోగప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము విషప్రతిషేధాధ్యాయము చెప్పఁబడుచున్నది:—

విషప్రతిషేధాధ్యాయప్రారంభము.

సూ. అథాతో విషప్రతిషేధం వ్యాఖ్యాస్యమః,
ఇతి హ స్నాహురాత్రేయాదయో మహర్షయః.
గుహ్యరోగ ప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము విషచికిత్సలను చెలియవలె నునట్టి విషప్రతిషేధమును నీయాధ్యాయమును వివరించెదము.

—ॐ విషోత్పత్తి. ॐ—

మధ్యమానే జలనిధావమృతార్థం సురాసురైః,
జాతః ప్రాగమృతోత్పత్తేః పురుషో ఘోరదర్శనః.
దీప్తతేజాశ్చతుర్దంష్ట్రో హరిత్యేశోఽనలేక్షణః,
జగద్విషణ్ణం తం దృష్ట్వా తేనాసౌ విషసంజ్ఞతః.
హుంకృతో బ్రహ్మణా మూర్తీ తతఃస్థావరజంగమే,
సోఽధ్యతిష్ఠన్నిజం రూపముర్ఘ్నిత్వా వంచనాత్మకమ్.

తొల్లి దేవాసురులు అమృతముకొఱకు సముద్రమును మధింపుమండఁగా అమృత ముత్పన్నమగుటకు మును పుభయంకిరమైన యాకారము గలవాఁడును జ్వలింపుచుండు తేజస్సు గలవాఁడును నాల్గుకోటపండ్లు గలవాఁడును ఆకుపచ్చనర్థమునంటి వెండ్రుకలు గలవాఁడును నిష్పావంటి నేత్రములు గలవాఁడు నైననొకపురుషుఁడు జనించెను. వానింజూచి లోకమంతయు విషాదమును జెంచెను. దానంజేసి యాపురుషునికి విషమునుపేరు కలిగినది. పిదప యావిషపురుషుఁడు బ్రహ్మచే అదలింపఁబడిన

వాడై వంచన స్వభావముగల నిజయాకారమును వదలి స్థావర జంగమరూపమైన శరీరమును ధరించెను. కావున విషము స్థావరము, జంగమము అని రెండువిధములుగ నుండును.

— ౭౭ స్థావరవిషలక్షణము. ౭౭ —

స్థిరమత్యుబ్బణం వీర్యే యత్కందేషు ప్రతిష్ఠితమ్,
కాలకూటేంద్రవత్సాఖ్యశృంగీహాలాహలాదికమ్.

౪

గడ్డలయందలి విషము స్థావరవిష మనబడును. అది కాలకూటము ఇంద్ర వత్సము శృంగీ హాలాహలము అని పలువిధములుగ నుండును. ఇది అధికవీర్యముగలది. పండ్లు పూలు మొదలగు వానియందును స్థావరవిషముండును. అయితే గడ్డలోనుండు విషమువలె వీర్యవత్తరము కానేరదు.

“కాలకూటం వత్సనాభం సాక్షుక వాలకం కర్దమకం వైరాటం ముస్తకం శృంగీ పుండరీకం మహావిషం హాలాహలం మార్కటకం కాశపుష్పక మింద్రాయుధం తథా తైలమితి భేదాః ప్రకీర్తితాః”

కాలకూటము, వత్సనాభము, సాక్షుకము, వాలకము, కర్దమకము, వైరాటము, ముస్తకము, శృంగీ, పుండరీకము, మహావిషము, హాలాహలము, మార్కటకము, కాశ పుష్పకము, ఇంద్రాయుధము, తైలము అని విషభేదములు గలవని సంగ్రహమునందు చెప్పబడియున్నది.

— ౭౮ జంగమవిషలక్షణము ౭౮ —

సర్పలూతాదిదంష్ట్రాను దారుణం జంగమం విషమ్,

సర్పము, సాలెపురుగు మొదలగు వాని కోరితలయందలి విషము జంగమ విషమ ననబడును. ఇదియు దారుణముగ నే యుండును. కొన్నిజంతువులకు గోళ్లు కొమ్ము మూత్రము మలము మొదలగువానియందును విషముండును.

— ౭౯ కృత్రిమాకృత్రిమవిషలక్షణము ౭౯ —

స్థావరం జంగమం చేతి విషం ప్రోక్తమకృత్రిమమ్.

౫

కృత్రిమం గరసంజ్ఞం తుక్రియతే నివిభాషయైః,

హంలి యోగనశేనాశు చిరాచ్ఛిరతరాచ్ఛతత్.

౬

శోఫపాండుదరోన్మదదుర్వామాదీక కరోతి చ,

పైచేపైన స్థావరము జంగమము అను చెండువిగములైన విషములు అకృత్రి మము (అనగా స్వభావసిద్ధము) అనఁబడును. నానావిభాషములను చేర్చి చేయఁ బడినవిషము గరమనిబఱంగును. ఇది కృత్రిమమనినది. మఱియు నీగరళమను విషము మనుజులను బహుకాలముమీఁద జంపును. లేక వాపు పొందువు ఉదరరోగము పైత్యము అగ్గస్సు మొదలగు దారుణరోగములను కలుగఁజేయును.

❧ విషస్వరూపము. ౧౭ ❧

తీక్ష్ణోష్ణరూక్షవిశదం వ్యవాయోశుకరం లఘు. 2

వికాసి సూక్ష్మమవ్యక్తరసం విషమపాకి చ,

ఓజస్రో విపరీతం తు తీక్ష్ణదైర్ఘ్యరన్వితం గుణైః. ౩

వాతపిత్తోత్తరం శూణాం సద్యో హరతి జీవితమ్,

విషము తీక్ష్ణముగ, ఉష్ణముగ, రూక్షగ, విశదముగ, అతిశీఘ్రముగ శరీరమునం దంతట వ్యాపించునదిగ, లఘువుగ, సూక్ష్మముగ, మధురాదిరసములు స్పష్టముగ తెలియ కుండునదిగ, జీర్ణము కాకుండునదిగ నుండును. విషము తీక్ష్ణదిగుణములతో గూడి యుండుటవలన ఓజస్సునకు విరుద్ధముగ నుండును. మఱియు నది వాతపిత్తముల బ్రకో పింపఁజేసి మనుజులప్రాణముల నతిశీఘ్రముగ పోగొట్టును.

❧ విషోపద్రవము. ౧౮ ❧

విషం హి దేహం సంప్రాప్య ప్రాద్ధూషయతి శోణితమ్. ౪

కఫపిత్తానిలాంశ్చాను సమం దోషాన్ సహశయాన్,

తతో హృదయమాస్థాయ దేహోచ్ఛేదాయ కల్పతే. ౫

విషము శరీరమున బ్రవేశించి తొలుత రక్తమును దూషింపఁజేసి పిదప కఫ పిత్తవాతములను వానివాని యాశయములతోడ నేకకాలమునందు చెఱచి దుష్టరక్తకఫ పిత్తవాతములతోడ హృదయమును జేరి స్తోమార్గము లన్నిటి నడ్డగించి మనుజుని జంపును.

❧ స్థావరవిషప్రధమవేగోపద్రవములు. ౧౯ ❧

స్థావరస్థావయుక్తస్య వేగే పూర్వే ప్రజాయతే,

జిహ్వాయాఃశ్వానతా స్తంభో మూర్ఛా త్రాసః క్షమో వమిః.

స్థావరవిషముయొక్క ప్రధమవేగమున నాలుకయందు శ్వామనర్ణము శరీరము నందు స్తబ్ధత్వము మూర్ఛ ఘోష బడలిక వాంతి కలుగును.

—ॐ ద్వితీయవేగోపద్రవములు. ॐ—

ద్వితీయే వేపథుః స్వేదో దాహః కంఠే చ వేదనా,

విషం చామాశయం ప్రాప్తం కురుతే హృది వేదనామ్. ౧౨

స్థావరవిషముయొక్క రెండవవేగమునందు విలుకు చెనుట సర్వాంగతాపము గొంతులో నొప్పికలుగును. విషము ఆమాశయమును జెందియుండినదో తొమ్మిదందు విశేషముగ నొప్పికలుగును.

—ॐ తృతీయవేగోపద్రవములు. ॐ—

తాలుశోషస్తృతీయే తు శూలం చామాశయే భృశమ్.

దుర్బలే హరితే శూనే జాయతే చాస్య లోచనే. ౧౩

పక్వాశయగతే తోదహిద్భాకాసాంత్రకూజనమ్,

స్థావరవిషముయొక్క మూడవవేగమునందు లోదాడ యెండిపోవును. ఆమాశయమునందు మిక్కుటముగ శూల కలుగును. నేత్రములు దృష్టిశక్తిలేనివిగ ఆకుపచ్చ వర్ణముగలివిగ ఉబ్బినవిగనగును. విషము పక్వాశయమును జేరియుండిన పోట్లు ఎక్కిల్లు దగ్గు ప్రేగులరుచుట కలుగును.

—ॐ చతుర్థవేగోపద్రవములు. ॐ—

చతుర్థే జాయతే వేగే శిరస శ్చాతిగారవమ్.

౧౪

స్థావరవిషముయొక్క నాల్గవవేగమునందు శిరమున మిక్కిలి గురుత్వము కలుగుటయే గాక ప్రథమాదివిషవేగమునకుఁ జెప్పియుండు లక్షణములుకూడ కలుగును.

—ॐ పంచమవేగోపద్రవములు. ॐ—

కఫప్రసేకో వై వర్ణ్యం పర్వభేదశ్చ పంచమే,

సర్వదోష ప్రకోపశ్చ పక్వాధానే చ వేదనా. ౧౫

అయిదవవేగమునందు కఫాధిక్యము, నోటియందు నీరూరుట, శరీరమునందు వికారవర్ణము, గణుపులయందు నొప్పి, వాతాదిత్రిదోషము, లేక కాలమునందు ప్రకోపమును జెందుట, పక్వాశయమునందు శూల కలుగును.

—ॐ షష్ఠసప్తమవేగోపద్రవములు. ॐ—

షష్ఠే సంజ్ఞాప్రణాశశ్చ సుభృశం చాతిసార్యతే,

స్కంధపుష్కటిభంగో భవే న్నృత్యుశ్చ సప్తమే. ౧౬

అజినవేగమున ప్రజ్ఞాభంగము విరేచనము కలుగును. ఏడవవేగమునందు భుజశిరములు వీపు నడుము వీనియందు నొప్పికలుగును. రసాది సప్తధాతువులు విషముచే దూషింపబడుటవలన మరణముకూడ కలుగును.

— ౭౭ ప్రథమవిషవేగచికిత్స. ౭౭ —

ప్రథమే విషవేగే తు వాంతం శీతాంబుసేచితమ్,

స్పృష్ణధుభ్యాం సంయుక్తమగదం పాసుయేద్ద్రుతమ్. ౧౭

స్థావరవిషముయొక్క మొదటివేగమునందు ఆరోగికి తొలత వమనముచేయించి శీతోద్దకముచే నేచనము చేయించి విషహరౌషధములను లేన నెయ్యి వీనిలో కలిపి యిప్పించవలయును.

— ౭౮ ద్వితీయవిషవేగచికిత్స. ౭౮ —

ద్వితీయే పూర్వపద్వాంతం విరిక్తం చానుపాయయేత్,

రెండవవేగమునందు తొలత శీతోద్దకముచే నేచనము చేయించి పిదప నమనవిరేచనములను జేయించి విషహరౌషధముల నిప్పించవలయును.

— ౭౯ తృతీయవిషవేగచికిత్స. ౭౯ —

తృతీయేఽగదపానం తు హితం నస్యం తథాంజనమ్. ౧౮

మూడవవేగమునందు విషహరౌషధపానము, నన్యము, అంజనము వీనిని చేయించవలయును.

— ౮౦ చతుర్థపంచమషష్ఠసప్తమ విషవేగచికిత్స. ౮౦ —

చతుర్థే స్నేహసంయుక్త మగదం ప్రతియోజయేత్,

పంచమే మధుకక్వాథమాక్షికాభ్యాం యుతమ్ హితమ్, ౧౯

షష్ఠేఽతిసారవత్పిద్ధి రసవీడ స్తు సప్తమే,

మూర్ధ్ని కాకపదం కృత్వా సాస్పగ్వా పిశితమ్ షీచేత్. ౨౦

విషముయొక్క నాల్గవవేగమునందు ఘృతాదిస్నేహ సహితముగ విషౌషధముల నిప్పించవలయును. అయిదవ వేగమునందు ఆతిమధురకషాయము, లేన వీనితోడ జౌషధమును క్షేప్రి ఇప్పించవలయును. విషముయొక్క ఆజినవేగమునందు అతిసారరోగమునకు జెప్పియుండు చికిత్సలను జేయవలయును. విషముయొక్క ఏడవ వేగమునందు సూత్రస్థానముయొక్క రోగానుత్పాదనీయాధ్యాయములోఁ జెప్పిన అవడీడస్వేదమును జేయించవలయును. లేక రోగిశిరమున కాకపదాకారముగ చ్ఛేదనమును చేయించి అందులో రక్తసహితముగనుండు జంతుమాంసముల నుంచవలయును.

❖ విషవేగమునందు యవాగూపానమః ❖

కోశాతకృగ్నికః పాతా సూర్యవల్ల్యమృతాభయాః,
శ్చేషిశ్చిరీషః కిశిహీ హరిద్రే డౌద్రసాహ్వయా. ౨౧
పునర్నవే త్రికటుకం బృహత్యై సారిబే బలా,
ఏషాం యవాగూం నిర్యాహే శీతాం సఘృతమాక్షికామ్. ౨౨
యుంజ్య ద్వేగాథతరే సర్వవిషఘ్నీం కృతకర్షణః,
తద్వన్మధూకమధుకపద్మకేసరచందనైః, ౨౩

చేదవీర, చిత్రమాలము, చిరుబొద్ది, నూర్యవల్లి, తిప్పశీలెగె, కరిక్కాయ, విరిగి, దిరిసనము, ఉత్తరేణు, పసుపు, మ్రానిపసుపు, నటమాక్షికము, తెల్లగలిజేరు, యెఱ్ఱగలిజేరు, త్రికటుకములు, చిన్నములక, పెద్దములక, సుగంధిపాల, నల్లసుగంధి పాల, చిట్టాముట్టి వీనికషాయములలో యవాగు అనుగంజిని పక్వముచేసి అది చల్లారినపిదప దాని నుండు తేనె, నెయ్యి చేర్చి విషవేగమగ్నమునందు రోగికి పానము చేయించవలయును. ఇది అన్నివిషములను పోగొట్టును. ఇష్ప, అతిమధురము, పడక కేసరములు, చందనము వీనికషాయముతో పేయ యనుగంజిని పక్వముచేసి అందులో నెయ్యి, తేనె చేర్చి యిప్పించిన విషము హరించును.

❖ విషమునకు చంద్రోదయశాంతి. ❖

అంజనం తగరం కుష్ఠం హరితాశం మనశ్శిలా,
ఫలినీ త్రికటు స్పృక్కా నాగభుష్పం సకేసరమ్. ౨౪
హరేణు మధుకం మాంసీ రోచనా కాకమాలికా,
శ్రీవేష్టకం సర్జరసః శతాహ్వ కుంకుమం బలా. ౨౫
తమాలపత్ర తాళీసభూజ్జోశీరే నిశాద్వయమ్,
కన్యోపవాసినీ స్నాతా శుక్లవాసా మధుద్రుతైః. ౨౬
ద్విజానభ్యర్చ్య తైః పుష్పే కల్పయేదగదోత్తమమ్,
వైద్యశ్చాత్ర తదా మంత్రం ప్రయతాత్సా పతేదిమమ్. ౨౭
నమః పురుషసింహాయ నమోనారాయణాయ చ,
యథాసా నాభిజానాతి రణే కృష్ణవరాజయమ్. ౨౮
ఏతేన సత్యవాక్యేన అగదో మే ప్రసిద్ధ్యతు,
నమో వైడూర్యమాతే హుళు హుళు రక్షమాంసర్వవిషేభ్యః.

గారి గౌరవంబు చండాళి మాతంగి స్వాహా,"

పిష్టే చ ద్వితీయో మంత్రః "ఓం హరిమాయ స్వాహా. 30

అశేషవిషవేతాశగ్రహకార్మణాపాష్ణును,

మారకవ్యాధిదుర్భిక్షయద్ధాశనిభయేషు చ. 31

పానసన్యాంజనాలేపమణిబంధాటయోజితః,

ఏష చంద్రోదయో నామ శాంతి స్పృశ్యైవనం పరమ్. 32

రసాంజనము, గ్రంథితగగము, చెంగల్వకోష్ఠు, హరిదళము, మణిశిల ప్రేంక
ణము, త్రికటుకములు, స్పృక్క యనుగ్రంథ్యము, నాగసరములు, రేణుకలు, ఆతిమధు
రము, జటామాంసి, తిలక్షీరి (వెదురున్న), కాచి, శ్రీ వేష్టకము, నర్జరసము, స్వదాఃవిత్తులు,
కుంకుమపుత్త్య, చిట్టముట్టి, తమాలపత్రి, తాలిసపత్రి, భుజపత్రి, వట్టివేరు, పసుపు,
ప్రానిపసుపు ఈ ద్రవ్యములను సమభాగముగ గ్రహించవలయును. పిదప స్నానము
చేసి తెల్లవస్త్రమును ధరించి ఉపవాసముతో నందు కన్యక పుష్పనక్షత్రమునందు బ్రా
హ్మణపూజచేసి వైద్యముల సేత్తి తేనెలోతడిసి నూరి జౌషధమును సిద్ధముచేయవల
యును. ఆసమ రుముచ వైద్యవరుండు పరిశుద్ధుడై "నమః పురుషసింహాయ-చండాళిమా
తంగిస్వాహా" అను మంత్రమును జపించవలెను. జౌషధమును నూరి సిద్ధముచేసినపిదప
"ఓం హరిమాయ స్వాహా" అను నీమంత్రమును జపముచేయవలెను. అట్టి మంత్రపూర్వక
ముగ సిద్ధమైన యీ యౌషధము చంద్రోదయ మనబడును. దీనిని సకల తాళగ్రహములు,
అవహించినపుడును, సకలవిషములయందును, పూర్వజన్మకృతపాపముచే గల్గినకష్టములయం
దును, చంపనుండువ్యాధులయందును, దుర్భిక్షసమయమునందును, యుద్ధకాలమునందును,
పిడుగులు పడునప్పుడును, పానము, నన్యము, అంజనము, ఆలేపము, మణిబంధము మున్న
గుయోగముల కుపయోగించినయెడ వైజ్ఞేయవియన్నియు శాంతి నొందును. మిక్కిలి
సుఖముకల్గును.

— మాషీవిషలక్షణము. —

జీర్ణం విషహ్నాషధిభిర్హతం వా

దావాగ్నివాతాతపశోపితం నా,

స్వభావతో వా సుగుణైర్న యుక్తం

దూషీవిషాఖ్యాం విషమభ్యుపైతె.

వీర్యాల్పభావాదవిభావ్యమేత

త్కఫావృతం వర్షగణానుబంధి,

తేనార్దితో భిన్నపురీషవర్ణో

దుష్టాస్త్రోగీ తృణరోచకార్తః.

38

మూర్ఛవృషమ స్లద్దదవాగ్విముహ్యక్

భవేచ్ఛ దూష్యో దరలింగజుష్టః,

అమాశయస్థే కఫవాతరోగీ

పక్వాశయస్థే నిలపి త్రోగీ.

39

భవేన్నరో ధ్వస్తశిరోరుహంగో

విలూనపక్షస్థు యథావిహంగః,

స్థితం రసాదిష్యథ వా విచిత్రా

కరోతి ధాతుప్రభవా వికారా.

32

మిగులపాతదిగు లేక విషహరార్యములచే వీర్యము పోంగొట్టబడినదిగను లేక
కాల్చివచ్చు; ఎండ, గాలి వీనిచే శోషింపబడినదిగను లేక స్వభావముగ నే స్వల్పగుణము
కలదిగను, నుండువిషము దూషీవిష మనబడును. ఇది స్వల్పవీర్యము గలదియగుటవలన
దానిగుణము బయటికి తెలియకయే కఫముతోజేరి యనేకవర్షములు శరీరములోనే యుం
డును. అదూషీవిషముచే పీడింపబడియుండువానికి మలమునందు వికారవర్ణము దుష్ట
రక్తరోగము, దప్పి, ఆరోచకము, మూర్ఛ, వాంతి, వాక్కు స్పష్టముగలేకుండుట, మో
హము, ఉదరరోగము ఇవి కలిగియుండును. ఈదూషీవిషము అమాశయమును జేరియుం
డినచో కఫవాతరోగములును పక్వాశయమును, జేరియుండినయెడ వాతశి త్రోగము
లును కలుగును. దూషీవిషము రసాదిధాతువుల వాశ్రయించియుండినచో మనుజుడు
రెక్కలు విరిగినపక్షివలె వెండ్రుకలురాలి కృశించినశరీరము గలవాఁడుగ నగును; లేక
ధానావిధములైన రోగములచే పీడింపబడును.

—ॐ దూషీవిషనామకారణము. ॐ—

ప్రాగ్వాతాజ్జ్వలీతాభ్రదివాస్వప్నాహితాశనైః,

దుష్టం దూషయతే ధాతునతో దూషీవిషం స్ఫుతమ్. 32

వైవిషము తూర్పుగాలి అజీర్ణము శీతలద్రవ్యములు మేఘము పగటినిద్ర అహి
తాహారములు వీనిచే దుష్టంబై రసాదిధాతువులను చెఱుదును. కావున దీనికి దూషీవిష
మని పేరుకలిగినది.

—ॐ దూషీవిషచికిత్స. ॐ—

దూషీవిషార్తం సుస్విన్నమూర్ధ్వం చాధశ్చ శోధితమ్,

దూషీవిషారిమగదం లేహయేన్మధునా ప్లుతమ్.

35

దూషీవిషముచే పీడింపబడి యుండు వానికి స్వేదకర్మ ఎమనవికేచనములు పీనిని చక్కగ చేయించి దూషీవిషములను పోగొట్టునట్టి ఇక చెప్పబోయెడుబౌషధములను మాక్షిక మనులేనేతో నాకించవలయును.

— ౩౬ దూషీవిషహర ద్రవ్యములు. ౩౬ —

పిప్పల్యో ధ్యామకం మాంసీ రోధ్రగ్రీమేలా సువర్నికా,
కుటన్నటం నతం కష్టం యష్టే చందనగైరికమ్.

36

దూషీవిషారిన్నామ్నాయం న చాస్యత్రాపి వార్యతే,

పిప్పళ్లు, ధ్యామకమును గ్రంధ్యము, జటామాంసి, లొద్దుగు, ఏలమలు, ప్రాద్దుతిరు గుడుచెట్టు, దుండిలము, గ్రంధితగరము, చెంగల్వకోష్ఠు, ఆతిమధురము, చందనము, కావరాయి యివి దూషీవిషారి యనబడును. ఇతరౌషధము లుండినను వానికంటె పై పిప్పళ్లు మొదలగునవి దూషీవిషమును పోగొట్టుటయందు విశేష శక్తిగలవిగ నుండును.

— ౩౭ విషదిగ్ధవిధచికిత్స. ౩౭ —

విషదిగ్ధేన విధస్తుప్రతామ్యతి ముహు ర్ముహూః.

౪౦

వివర్ణభావం భజతే విషాదం చాశు గచ్ఛతి,
కీటైరివావృతం చాస్య గాత్రం చిమిచిమాయతే.

౪౧

క్రోణిపృష్ఠశిరస్కుంధ సంధయస్సుస్పృశేదనాః,

కృష్ణదుష్టాన్రవిస్రావీ తృణ్నూర్భాజ్వరదాహవాక్.

౪౨

దృష్టికాలువ్యవమథుశ్వానకాసకరః క్షణాత్,

ఆరక్తపీతపర్యంతః శ్వావమధ్యో తిగుగ్ వ్రణః.

౪౩

సూయతే పచ్యతే సద్యో గత్వా మాంసం చ కృష్ణతామ్,

ప్రక్షిన్నం శీర్యతే భిక్ష్యం సవిచ్ఛిలపరిస్రవమ్.

౪౪

కుర్యాదమర్ణవిధస్య హృదయావరణం ద్రుతమ్,

విషము పూయబడినకేస్త్రము మున్నగునవి గ్రుమ్మకొనిన మనుజుండు పలు మాటు బడలికను జెందును. వికారవర్ణము దుఃఖము పీనిని శీఘ్రిముగ జెందును. మఱియు వానియొక్క శరీరమునందు పురుగులు వారాడునట్లు చిహ్నమును ని యుపద్రవము కలుగును. పిఱుచులు, వీపు, శిరము, భుజశిరములు, సంధులు పీనియందు నొప్పికలుగును. నల్లగనుండు దుష్పరక్తము ప్రవించును. దప్పి, మూగ్గు, జ్వరము, సర్వాంగతాపము, కేత్రములు కఱకబారియుండుట, వాంతి, శ్వాసము, కాసము ఈలక్షణములు కల్గును.

కొంచెమెట్టిగ పసుపువర్ణముగలదిగ నడుమ నల్లగ విశేషముగ నొప్పితోఁ గూడి అతిత్వరలో పాకమును జెందునదిగ నుంచును. ప్రాణముకల్గును. ఆప్రాణమునందలి మాం నల్లగ నై స్రావముతోఁ గూడి క్రిందికి జారిపడును. మర్మస్థానముతప్ప యితరస్థలముల గాయము తగిలినవానికి అతిశీఘ్రముగ మూగ్ధుకలుగును.

శల్యమాకృప్య తప్తేన లోహేనానుదహేద్వీణమ్.

అథ వా ముష్కశ్వేతాసోమత్వక్తామ్రవల్లితః,

శిరీషాద్ధృధ్రనఖ్యాశ్చ తూరేణ ప్రతిసారయేత్.

శుకనాసాప్రతివిషావ్యాఘ్రీమూలైశ్చ లేపయేత్,

విషము పూయఁబడిన శస్త్రము మున్నగువానిచే గాయము తగిలినః శరీరములో నాటియుండు శల్యమును తీసివేసి యావ్రణమును కాల్చినయిన దహింపవలయును లేక మొక్కపుచెట్టు, కలిగొట్టు, తెల్లతుమ్మ, మంజిష్ఠ, దిరిస, నల్లిఉప్పి అనువాని తూరములచే ప్రతిసారణమును జేయించవలయును. దుంది అతివస, వాక్రుఁడు వీనివేశ్యను నూరి పైవ్రణమునకు లేపనము చేయవలయును.

కీటదప్తచికిత్సాం చ కుర్యాత్తస్య యథార్హతః.

విషము పూయఁబడినశల్యముచే గాయము తగిలినవానికి పురుగుకాటునకు యుండు చికిత్సలను జేయవలయును.

— ౨౨ దుర్గంధవ్రణచికిత్స. —

వ్రణే తు పూతిపిశితే క్రియాపి త్తవినర్పవత్,

ప్రాణమునందలి మాంసము దుర్గంధము గలదిగనుండిన పిత్తవినర్పమునకు యుండు చికిత్సలను జేయవలయును.

— ౨౩ గరప్రయోగము. —

సాభాగ్యార్థం ప్రయో భద్రే రాజ్ఞే వారాతిచోదితాః.

గరమాహారసంపృక్తం యచ్ఛంత్యానన్నవర్తినః,

భర్తను స్వాధీనపఱచుకొనుటకై స్త్రీలు భర్తలకు గరమును (ఆనఁగా కృ, విషమును) ఆహారములో కలిపి యిప్పింతురు. రాజులకు సమీపమునందుండు పరి కులు శత్రువుల ప్రేరణచే గరము నిప్పింతురు.

— ౨౪ గరలక్షణము. —

నానాప్రాణ్యంగశమలవిసృద్ధౌషధిభస్మనామ్.

విషాణాం చాల్పవీర్యాణాం యోగో గర ఇతి స్మృతః,

నానాజంతువుల ఆనయనములు మలములు, ఉన్మాదాదివికారములను కలుగం జేయు నోషధులభస్మము, స్వల్పవీర్యముగల విషము, వీని నొక్కటిగ జేర్చి చేయఁబడినది గరమని చెప్పఁబడును.

— గరోపద్రవములు. —

తేన పాండుః కృశోఽల్పగ్నిః కాసశ్వాసజ్వరాద్ధితః. ౫౦

వాయునా ప్రతిలోమేన స్వప్నచింతాపరాయణః,
మహాదరయక్తత్రీహీ దీనవాగ్ద్వర్బలోఽలసః. ౫౧

శోఫవాక్ సతతాధ్వాతః శుష్కపాదకరః క్షయీ,
స్వప్నే గోమాయుమాద్భారనకులవ్యాలవానరాక్. ౫౨

ప్రాయః పశ్యతి శుష్కాంశ్చ వనస్పతిజలాశయాక్,
మస్యతే కృష్ణమాత్సానం గారో గారం చ కాలకః. ౫౩

వికర్ణనాసానయనం పశ్యేత్తద్విహతేంద్రియః,
ఏతైరవైశ్చ బహుభిః క్లిష్టో ఘోరైరుపద్రవైః. ౫౪

గరారో నాశమాప్నోతి కశ్చిత్సద్యోఽచికిత్సతః,

పైగరమును భుజించినవానికి శరీరమునందు తెలుపునర్థము (పాండురోగము), కృశత్వము, అగ్నిమాంద్యము, కాసము, శ్వాసము, జ్వరము, ప్రతిలోమముగనుండు వాతముచే నెల్లప్పుడును నిద్రించుటయుండును, చింతయందును, ఆశక్తికల్గియుండుట, మహాదరము, యక్తత్రుప్రీహంబును వృద్ధినిొంగుట, దీనతగలమాటలు, బలహీని, ఆలస్యము, వాపు, ఎల్లపుడుకడుపుబ్బరము, కాళ్ళుచేతులయందు కృశత్వము క్షయరోగము కలుగును. మతియు నక్క, పిల్లి, మంగిస, సర్పము, కోతి మొదలగునవి స్వప్నమునందగుపడుట, తటాకము, నృక్షములు ఇవి యెండియుండునటుల స్వప్నమున గోచరించుట, స్వభావముగ నెఱుంగుముగల తనశరీరము నల్లగనగుపడుట, తనకు చెవులు, ముక్కు, కండ్లు మొదలగునవి యుండియు లేనటుల నగుపడుట ఇవి మున్నగు నుపద్రవములు కలుగును. మతియు గరసంబంధముకలవాఁడు, పైయుపద్రవములచేతను ఇతరములగు ననే కోపద్రవములచేతను వీడిఁబడినవాఁడై మరణమునొందును. గరమును భుజించినవానికి అప్పుడే చికిత్సజేయనిచో గరములోఁ జేర్చఁబడిన యాషధములయొక్క వీర్యముచేత నప్పుడే మరణమును జెందును.

— గరార్తచికిత్స. —

గరారో వాంతవాక్ భుక్త్వా తత్పథ్యం పానభోజనమ్. ౫౫

శుద్ధహృచ్చీలయే ద్వేమ సూత్రస్థానవిధేః స్మరన్,

గరముచే నీడింపబడినవానికి వసునము జేయించి వధ్యకరమైన యన్నపా నాదుల నిప్పించి.

“శుద్ధేహాది తత్తత్కాణం హేమచూర్ణస్య దాపయేత్.”

అసి మాత్రస్థానములోఁ జెప్పియుండు విధిప్రకారము స్వర్ణచూర్ణమునిప్పించవలయును.

—ॐ గరోపద్రవ హరలేపము. ౧౭—

శర్కరాక్షౌద్రసంయుక్తం చూర్ణం తాప్యసువర్ణ మోః. ౫౬

లేహః ప్రశమయత్సుగ్రం నర్వయోగకృతం విషమ్,

ధాతుమాక్షికచూర్ణము, సువర్ణచూర్ణము, వీనిని తేనె, శర్కరతోడ కలిపి నాకించిన ధారుణమైన గరవిషయములన్నియు శమించును.

—ॐ గరోపద్రవహర చూర్ణము. ౧౮—

మూర్వామృతానతకణాపటోలీచవ్యచిత్రకాః. ౫౭

వచాముస్తవిడంగాని తక్రకోష్ఠాంబుమస్తుభిః,

పిబేద్రసేన వామ్లేన గరోపహతపావకః. ౫౮

చాగ, తిప్పతీగె, గ్రంథితగరము, పిష్టశ్లు, చేదుపొట్ట, చవ్యము, చిత్రమూలము, వస, తుంగముస్తలు, వాయువిడంగాములు వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి చూర్ణముజేసి మజ్జితోఁ గాని కొంచముష్ణముగ నుండు నుదకముతోఁ గాని పెరుగుమీఁది మీఁగడతోఁ గాని పుల్లగనుండు మాదీఫలము మొదలగువాని రసములతోఁగాని కలిపి పానము జేయించిన గరస్వరూపమువలన కలిగిన అగ్నిహృంధ్యము శమించును.

—ॐ గరోపద్రవహరక పానము. ౧౯—

పారావతామిషశరీపుష్కరాహ్వం శృతం హిమమ్,

గరతృష్ణారూజాకానశ్వాసహిధ్నాజ్వరాపహమ్. ౫౯

పాపురపిట్టహంసము, చకోరములు, పుష్కరమూలము వీనిని సమభాగములుగ నుదకములోవైచి చక్కఁగాఁచి చల్లార్చి పానము జేయించిన గరము, దప్పి, కాసము, శ్వాసము, ఎక్కిళ్లు, జ్వరము ఇవి హరించును.

—ॐ విషసంకటలక్షణము. ౨౦—

విషప్రకృతికాలాన్నదోషదూష్యాదినంగమే,

విషసంకటముద్దిప్తం శతస్రైకోఽత్ర జీవతి. ౬౦

పిత్తప్రకృతి, ఎర్వాకాలము, విరుద్ధాన్నము, సర్వాదివిషము, పిత్తము, రక్తము, సాత్త్వికము ఇవి మున్నగునవి యొక్కటిగ జేరినచో విషసంకటమనిచెప్పబడును. ఆ విషసంకటముగల సమయమున విషభాధకల్పినచో నూటికొక్కఁడు మాత్రము జీవించును.

— విషవృద్ధికర ద్రవ్యములు. —

ఝఝత్తప్రస్థాఘర్షదార్బల్యక్రోధశోకభయశ్రమైః,

అజీర్ణవర్షోద్రవతః పిత్తమారుతవృద్ధిభిః.

౬౧

తీలపుష్పఫలాఘ్రాణభూబాష్పఘనగర్జితైః,

హస్తీమూషికవాదిత్రనిస్సవ్వనైర్విషసంకటైః.

౬౨

పురోవాతోత్పలామోదమదనైర్వర్షతే విషమ్,

ఆకలి, దప్పి, గుఃఖము, బలహీని, కోపము, చెమట, భయము, ఆయాసము,

అజీర్ణము, ద్రవరూపమైన యాహారము, పిత్తవాతప్రకోపము, నువ్వులు, నువ్వులపుష్పములను ఫలములను నాఘ్రాణించుట, భూబాష్పము, (అనఁగా వర్షాకాలములో భూమి యందుండి వెడలు నొకవిధమైన ఆవిరి,) ఉరుములు, ఏనుఁగుగర్జనము, ఎలుకకూత, వాద్యశబ్దము, పై జెప్పిన విషసంకటములు, తూర్పుగాలి, నల్లకలువవాసన, కామము వీనిచే విషము వృద్ధిఁజెందును.

— వర్షాదికాలవిషస్వరూపము. —

వర్షాను చాంబుయోనిత్వా త్పంక్తేదం గుడవద్ధతమ్.

౬౩

విసర్పతి ఘనాపాయే తదగస్త్యో హినస్తి చ,

ప్రయాతి మందవీర్యత్వం విషంతస్నాద్ధ నాత్మయే.

౬౪

విషము నీటిలో జనించినదికావున వర్షాకాలమునందు బెల్లమువలె ద్రవరూపము నొంది శరీరమందంతట వ్యాపించును. శరత్కాలమునందు అగస్త్యుఁడుదయించి విషమును హరించును. కావున శరత్కాలమున విషమునకు వీర్యము తగ్గిపోవును.

— విషప్రకృత్యాదిజ్ఞానావశ్యకత్వము. —

ఇతి ప్రకృతీసాత్మ్యర్కసానవేగబలాబలమ్,

ఆలోచ్య నిపుణం బుధ్యా కర్మానంతరమాచరేత్.

౬౫

పైజెప్పినప్రకారము ప్రకృతీసాత్మ్యము ఋతువులు, స్థానము వేగము వీని బలాబలమును చక్కఁగా పర్యాలోచించి పిదప వాని కనుగుణముగ దగిన చికిత్సలను జేయవలయును.

— శైష్వికవిషచికిత్స, —

శైష్వికం వమనైరుష్ణగూఢతీక్షణైః ప్రలేపనైః,

కషాయకటుతిక్తైశ్చ భోజనైశ్శమయేద్విషమ్.

౬౬

శైష్వికవిషమును వమనముల చేతను ఉష్ణముగ రూక్షగ తీక్షణముగనుండు పట్టుల

చేతను వగరుగ కారముగ చేదుగనుండు ఆహారములచేతను శమింపజేయవలయును.

—ॐ వైత్తికవిషచికిత్స. ౧౦—

వైత్తికం సంసనై సేకప్రదేహైర్భృశశీతలైః,

కషాయతిక్తమధురైర్గుతయుక్తైశ్చ భోజనైః.

౬౭

పిత్తాధిక్యముగల విషమును విరేచనములచేతను మిక్కిలి శీతలముగనుండు సేకలేపములచేతను వగరుగ చేదుగ తియ్యఁగ ఘృతసహితముగనుండు నాహారములచేతను శమింపజేయవలయును.

—ॐ వాతీకవిషచికిత్స. ౧౧—

వాతాత్మకం జఘ్నేత్స్వాద్వద్విద్ధామ్మలవణాన్విజైః,

సఘృతైర్భోజనైర్లెప్తైస్తథైవ పిశితాశనైః.

౬౮

నాఘృతం సంసనం శస్తం ప్రలేపో భోజ్యమాషధమ్,

వాతీకవిషమును మధురముగ స్నిగ్ధముగ ఆమ్లలవణరసములతోఁ గూడినదిగ నెయ్యి చేర్చఁబడినదిగ నుండు భోజనములచేతను పట్టులచేతను మాంసాహారములచేతను శమింపజేయవలయును. విషమునందు ఘృతమును చేర్చక విరేచనమును గాని పట్టులను గాని ఆహారమును గాని బోషధమును గాని చేయించకూడదు.

—ॐ విషమునందు ఘృతమునకు శ్రేష్ఠత్వము. ౧౨—

సర్వేషు సర్వావస్థేషు విషేషు న ఘృతోపమమ్.

౬౯

విద్యతే భేషజం కించిద్విశేషాత్ప్రబలేనిలే,

అన్ని విషములయందును విషోపద్రవావస్థలయందును నేతితో సమానమైన యాషధ మేదియులేదు. వాతప్రకోపముతో గూడియుండు విషమునందు మిక్కిలముగ నేతినిప్పించవలయును.

—ॐ సాధ్యాసాధ్యవిషములు. ౧౩—

అయత్నాన్వైచ్ఛికంసాధ్యం యత్నా త్పితౌశయాశ్రయమ్. ౭౦

నుదుస్సాధ్యమసాధ్యంవా వాతాశయగతం విషమ్,

కఠముతోఁ జేరియుండు విషము స్వల్పప్రయత్నముచే సుఖసాధ్యంబగును. పితౌశయము నాశ్రయించియుండు విషము కడుకష్టమమింద సాధ్యంబగును. వాతాశయము నాశ్రయించియుండు విషము మిక్కిలి కష్టసాధ్యము. లేక అసాధ్యము.

ఇది అష్టాంగహృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రమున

ముప్పదియైదవయధ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ రస్తు.

పత్రింశాధ్యాయము.

అవ. విషప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము సర్వవిషప్రతిషేధాధ్యాయము చెప్పబడుచున్నది:—

సర్వవిషప్రతిషేధాధ్యాయప్రారంభము.

నూ. అథాత సుర్వవిషప్రతిషేధం వ్యాఖ్యాస్యమః,

ఇతి హ స్సాహురాత్రేయాదయో మహర్షయః.

విషప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము సర్వవిషముల చికిత్సలను తెలియఁపఱచునట్టి సర్వవిషప్రతిషేధమును నియధ్యాయమును వివరించెదము:—

❖ దర్శికరాదిసర్వభేదములు. ❖

దర్శికరా మండలినో రాజీమంతశ్చ పన్నగాః,

త్రిధా సమాసతో భామా భిద్యంతే తే త్వనేకథా.

వ్యాసతో యోనిభేదేన నోచ్యంతే నుపయోగినః,

భూమియందు నివసించు సర్పములు దర్శికరము, మండలి రాజీమంతఃము అని మూఁడువిధములు. మఱియు వైసర్పములు యోనిభేదములచే అనేకవిధములుగ నుండును. అట్టిభేదములు చికిత్సయందుపయోగరహితములుగ నుండుటంజేసి యిచట విస్తారముగ వానిభేదములను గ్రంథకర్త చెప్పఁడయ్యె.

❖ దర్శికరాదివిషలక్షణము. ❖

విశేషాద్రూక్షకటుకమన్లౌష్ణం స్వాదు శీతలమ్.

విషం దర్శికరాదీనాం శ్రమాద్వాతాదికోపనమ్,

దర్శికరము, మండలి, రాజీమంతము అను నీమూఁడువిధములైన సర్పములయొక్క విషము రూక్షముగ కారముగ పుల్లగ ఉష్ణముగ కొంచెము తియ్యఁగ శీతలముగ నుండును. యథాక్రమముగ వాతాదులను ప్రకోపింపజేయును. (దర్శికరవిషము వాతమును, మండలివిషము పిత్తమును, రాజీమంత విషము కఫమును మిక్కిలియుగ ప్రకో

పింపఁజేయునని భావము.) విషములన్నియు రూక్షాదిగుణయుక్తంబులుగ నుండునని పూర్వాధ్యాయమునందే చెప్పఁబడినది. అయినను దర్శికరము మొదలగు సర్వవిషములకు వైరూక్షాదిగుణములు విశేషముగ కలిగియుండునని తెలియపఱచుటకై మరల నీయధ్యాయమునందును తంత్రకారుఁడు చెప్పియున్నాఁడు.

—ॐ దర్శికరాదివిషవృద్ధికాలము. ॐ—

తారుణ్యమధ్యస్థస్థిత్యేవృష్టిశీతాతపేషు చ.

3

విషోల్బణా భవంత్యేతే వ్యంతరా ఋతుసంధిషు,

వైచెప్పిన దర్శికరాది సర్పములకు యౌవన మధ్యమ వార్ధక్య దశలయందును పర్వాకాలమైన శ్రావణము మొదలగు నాల్గిమాసములు శీతకాలమైన మార్గశిరము మొదలగు నాల్గిమాసములు యెండకాలమైన చైత్రము మొదలగు నాల్గిమాసములు వీనియందును యథాక్రమముగ విషము అధికముగ నుండును. సంకరజాతులైన పాములకు ఋతుసంధులయందు విషాధిక్యము కలిగియుండును.

(దర్శికరసర్పములకు యౌవనవయసునందును, పర్వాకాలమైన శ్రావణ భాద్రపద ఆశ్వయుజ కార్తీక మాసముల నాల్గిఁటియందును విషమధికముగ నుండును. మండలిసర్పములకు నడివయసునందును, మంచుకాలమైన మార్గశిర్ష పుష్య మాఖ ఫాల్గునమాసముల నాల్గిఁటియందును విషమధికముగ నుండును. రాజీమంతము అనుసర్పములకు ముసలివయసునందును, ఎండకాలమైన చైత్ర వైశాఖ జ్యేష్ఠ ఆషాఢమాసముల నాల్గిఁటియందును విషమెక్కుడుగ నుండును. సూత్రస్థానమునఁ జెప్పిన ఋతుసంధికాలమునందు సంకరజాతులైన తక్కిన సర్పములకన్నింటికిని విషము మిక్కిలి అధికముగ నుండును.)

—ॐ దర్శికరలక్షణము. ॐ—

రథాంగలాంగలఛత్ర స్వస్తికాంకుశధారిణః.

౪

ఫణిన శ్శీఘ్రగతయ స్సర్పా దర్శికరాస్సృతాః,

చక్రము, నాగలి, గొడుగు, స్వస్తికము, అంకుశము యీ చిహ్నములతోఁ గూడిన పడిగలుగలవియు అతి వేగముతో పరుగిడునవియు నగుసర్పములు దర్శికరము అని ఋషులకుఁ జెప్పఁబడును.

—ॐ మండలిలక్షణము. ॐ—

జ్ఞేయా మండలినోఽభోగా మండలై ర్వివిధై శ్చితాః.

౫

ప్రాంశవో మందగమనాః.

హస్తాస్త్రకారములగు మండలములతో (పాడలతో)ఁ గూడినవియు నిడుపుగ

నుండునవియు అతివేగముతోఁ గూడినవియు నగుసర్పములు మండలియని తెలిసికొన వలయును, వీనికి పడిగెలుండవు.

— రాజీమల్లక్షణము. —

రాజీమంతస్తురాజిభిః,

స్నిగ్ధా విచిత్రవర్ణాభి స్తిర్యగూర్ధ్వం విచిత్రితాః.

౬

నానావిధవర్ణములతోఁగూడి అడ్డముగ నిడుపుగ వ్యాపించియుండు రేఖలు (కట్లు)గల సర్పములు రాజీమంతము అనఁబడును.

— గోధానుతలక్షణము. —

గోధానుతస్తు గౌధేరో విషే దర్వీకరై స్సమః,

చతుష్పాత్.

గౌధేరము (అనఁగా ఉడుము) దర్వీకర సర్పవిషమువంటి విషముగలదిగ నాల్గు కాళ్ళతోఁ గూడినదిగ నుండును.

(ఉడుము దర్వీకర సర్పజాతికి ఇతరసర్పజాతి సంస్కరమున కల్గునది. ఇది నాల్గు కాళ్లు కల్గియుండును. దర్వీకరసంబంధము కల్గియుండుటం జేసి దానింబోలె తీవ్రమైన విషము కల్గియుండునని భావము.)

— సుకరజాతివ్యంతరసర్పలక్షణము. —

వ్యంతరాక్ విద్యాదేతేషామేవ సంకరాత్.

౭

వ్యామిశ్రలక్షణా స్తేహి సన్నిపాతప్రకోపనాః,

వైచేష్ఠిన దర్వీకరాది సర్పములయొక్క పరస్పర సంకరమువలన జనించిన సర్పములు వ్యంతరము అనఁబడును. వీనికి వైదర్వీకరాది సర్పములకుఁ జెప్పియుండు లక్షణములు కలిసియుండును. వీని విషము సన్నిపాతమును ప్రకోపింపఁజేయును.

— సర్పదంశకారణము. —

ఆహారార్థం భయాత్పాదస్పర్శాదతివిషాత్ప్రధః.

౮

పాపవృత్తితయా నై రాద్దేవర్షి యమచోదనాత్,

దశంతి సర్పాస్తేషూక్తం విషాధిక్యం యథోత్తరమ్.

౯

ఆహారముకొఱకును భయమువలనను కాళ్ళచే త్రొక్కుటవలనను విషము వృద్ధిఁ జెందియుండుట వలనను కోపమువలనను పాపస్వభావము చేతను ద్వేషమువలనను దేవతలు ఋషులు యముఁడు వీరి ప్రేరేపణవలనను సర్పములు మనుజులను కఱచును. వైచేష్ఠిన కాటులో నొకదానికన్న నొకటి విషాధిక్యము కలదిగ నుండును. (అనఁగా

అహారము కొఱకు కఱచిన కాటుకనన్న భయములవలన కఱచిన కాటుకనందు విషముగ నుండును.) ఇట్లు మైజెప్పిన వానిలో నొకదానికన్న నొకటి యధికవిషమని యూహించుచును.

ఆదిష్టాత్కారణం జ్ఞాత్వా ప్రతికుర్యా ద్యథాయథమ్,
మైజెప్పిన దర్శకరాది సర్పములు కఱచుటకు కారణములను చక్కగ తెలిసికొని వానివానికి తగినట్లు చికిత్సలను జేయవలయును.

—ॐ వ్యంతరస్వరూపము. ॐ—

వ్యంతరః పాపశీలత్వాన్మార్గమశ్రిత్య తిష్ఠతి. ౧౦

వ్యంతరములను సర్పములు (సంకరజాతి సర్పములు) పాపిష్ఠిస్వభావము గలవి యగుటంజేసి యెల్లపుడు మనుజులు సంచరించునట్టి మార్గములయందు సంచరించుచుండును. అట్టిల్లోపలగనిపెట్టి ప్రాణుల గరవజూచును.

—ॐ తుండాహతాది సర్పదంశలక్షణము. ॐ—

యత్ర లాలాపరిక్లేదమాత్రం గాత్రే ప్రదృశ్యతే,
నతు దంష్ట్రాకృతం దంశం తత్తుండాహతమాదిశేత్. ౧౧

ఏకందంష్ట్రాపదం ద్వే వా వ్యాలీఘ్రమశోణితమ్,
దంష్ట్రాపదే సరక్తే ద్వే వ్యాలుప్తం త్రిణి తాని తు. ౧౨

మాంసచ్ఛేదాదవిచ్ఛిన్నరక్తవాహీని దంష్ట్రకమ్,
దంష్ట్రాపదాని చత్వారి తద్వద్దష్టనిబీడితమ్. ౧౩

నిర్విషం ద్వయమత్రాద్యమసాధ్యం పశ్చిమం వదేత్,

మనుజునియొక్క శరీరమున సర్పముయొక్క కోరలుతగులక దాని జొల్లుమాత్రము తగిలియుండిన నది తుండా హతమనియు, ఒకటి లేక రెండు కోరలుతగిలి రక్తము వెడలకయుండిన నది వ్యాలీఘమనియు, రెండు కోరలు దృఢముగ తగిలి రక్తముతోఁ గూడియుండిన నది వ్యాలుప్తమనియు, మూడు కోరలు గట్టిగతగిలి మాంసము ఛేదించబడి ధారగా రక్తము ప్రవించుచుండిన నది దంష్ట్రకమనియు నాల్గు కోరలు దృఢముగతగిలి ధారగ రక్తము ప్రవించుచుండిన నది దష్టని పీడితమనియు జెప్పబడును. వానిలో తుండాహతము, వ్యాలీఘము అను రెండును విషరహితములుగ నుండును. వ్యాలుప్తము దంష్ట్రకము అను రెండును కష్టసాధ్యములు. దష్టనిపీడిత మనునది అసాధ్యము.

—ॐ సర్పవిషలక్షణము. ॐ—

విషం నాహేయమప్రాప్య రక్తం దూషయతే వపుః. ౧౪

రక్తమణ్వసి తు ప్రాప్తం వర్ధతే తైలమంబువత్,

స్వప్నిషమునకు రక్తసంబంధము కలుగక శరీరము చెడనేరదు. అవిషము స్వల్పరక్తముతో సుబంధింపచినను జలముతో నువ్వులనూ నె స్వల్పముతగలిన నుదక మంతయు నెటుల వ్యాపించునో అటుల శరీరమంతయు వ్యాపించును.

— సర్పాంగాభిహతలక్షణము. —

భీరోస్తు సర్పసంస్పర్శాద్భయేన కుష్మి^{౧౫} ౨ నిలః.

కదాచిత్కురు తే శోభం సర్పాంగాభిహతం తు తత్,

భయపడు స్వభావము గలవానికి సర్పము తాకుటవలన విశేషభయముకలిగి దానిచే హతము ప్రకోపించి ఒకానొకప్పుడు శరీరమున వాపును గలుగజేయును. అది సర్పాంగాభిహతమని చెప్పబడును.

— శంకావిషలక్షణము. —

*దుర్గాంధకారే విధస్య కేనచి ద్దస్తశంకయా. ౧౬

విషోద్వేగో జ్వరశ్చర్ధిహ్నుర్భా దాహో^{౧౭} ౨పివా భవేత్,

గ్లానిర్శోహో^{౧౮} ౨తిసారో వా తచ్చంకావిషముచ్యతే. ౧౭

గాఢాంధకారములో నేదైన నొకజంతువుచే గాయము తగిలిన వానికి పాముకాచినదన్న సందేహముచే విషవేగము జ్వరము వాంతి మూర్ఛ సర్వాంగతాపము, లేక బడలిక మోహము అతిసారము కలుగును. ఇది శంకావిషమని చెప్పబడును.

— సవిషనిర్విషలక్షణము. —

తుద్య తే సవిషో దంశః కంఠూశో^{౧౯} ౨ఘరజాన్వితః,

దహ్య తే గ్రధితః కించిద్విపరీతస్తు నిర్విషః. ౧౮

విషముతోఁ గూడియుండు కాటునఁడు పోట్లు దురద వాపు శోఫనొప్పి తాపము గొంచెము ఉంటకట్టి యుండుట ఈలక్షణము లుండును. ఇట్టి లక్షణములు లేకుండినది నిర్విషమని తెలిసికొనవలయును.

— దర్శకరీప్రథమ విషవేగాద్యుపద్రవములు —

పూర్వే దర్శకృతాం వేగే దుష్టం స్రావీభవత్యస్యక్,

శ్యావతా తేన వక్త్రాదా సర్పంతీవ చ కీటకాః. ౧౯

ద్వితీయే గ్రంథయో వేగే తృతీయే మూర్ధ్ని గౌరవమ్,

దుర్గంధో దంశవిక్లేదశ్చతుర్థే స్థీవనం వమిః. ౨౦

సంధివిశ్లేషణం తంద్రా పంచమే పర్వభేదనమ్,

* 'దుర్గాంధకారే' అని పాతాస్తరము.

దాహా హిధ్నా చ షష్ఠే చ హృత్పిడా గాత్రగౌరవమ్. ౨౦

మూర్ఛా విపాకోః ౭తీసారః ప్రాప్య శుక్రం తు సప్తమే,

స్కంధపృష్ఠకటీభంగస్సర్వచేష్టానివర్తనమ్. ౨౧

దర్శికరమను స్పృశుయొక్క మొదటి విషవేగమున శ్యావవర్ణముగల దుష్టరక్తము ప్రవించును. దానిచేత ముఖము కండ్లు నాలుక వీనియందు శ్యావవర్ణము కలుగును. శరీరమంతట పురుగులు సంచరించునట్లుండును. దర్శికరమను స్రవణియొక్క రెండవవిషవేగమునందు గ్రంథులు, మూడవవిషవేగమునందు శిరోగురుత్వము, దుర్గంధము కలిచినస్థలమునందు చల్లగనుండుట, నాల్గవవిషవేగమునందు నోట జొల్లుకారుట, వాంతి శరీరసంధులు బారిపోవుట ఆలస్యము అయిదవవిషవేగమునందు గణపులయందు నొప్పి సర్వాంగతాపము ఎక్కిల్లు, ఆఱవవిషమున తొమ్మిది నొప్పి, శరీరగురుత్వము, మూర్ఛ, అజీర్ణము, అతిసారము, ఏడవవిషమునందు విషము శుక్రస్థానమును జేరుటవలన భుజశరీరములందును నడుమునందును వీపునందును నొప్పి, హస్తపాదాదులు చలనము తేనుండుట కలుగును.

❖ మండలివిషప్రథమాదివేగోపద్రవముః. ❖

అథ మండలిదప్తస్య దుష్టం వీతీభవత్సృక్,

తేన వీతాంగతా దాహా ద్వితీయే శ్వయభూద్భవః. ౨౩

తృతీయే దంశవిక్లేదస్సేదస్తృష్ణా చ జాయతే,

చతుర్థే జ్వర్యతే దాహాః పంచమే సర్వగాత్రగః. ౨౪

మండలియను స్రవణు కలిచినవానికి మొదటివిషవేగమునందు రక్తముచెడి రక్తము పసుపువర్ణముగ నగును. దానివలన శరీరమంతయు పసుపువర్ణముగ నగును. దానివలన శరీరమంతయు పసుపువర్ణము తాపముకలుగును. రెండవవిషవేగమున వాపు, మూడవవిషవేగమున కలిచిన స్థలమునందు చెమట, దప్పి, నాల్గవవిషవేగమున జ్వరము, తాపము, అయిదవ విషవేగమున సర్వాంగతాపము కలుగును.

❖ రాజిలసర్పవిషవేగాదుర్వపద్రవము. ❖

దప్తస్య రాజిలైద్దుష్టం పాండుతాం యాతి శోణితమ్,

పాండుతా తేన గాత్రాణాం ద్వితీయే గురుతాతి చ. ౨౫

తృతీయే దంశవిక్లేదో నాసికాక్షిముఖస్రవాః,

చతుర్థే గరిమా మూర్ఛాః మన్యాస్తంభశ్చ పంచమే. ౨౬

గాత్రభంగో జ్వరశ్శీతశ్చేషయోః పూర్వవద్వదేత్,

రాజీమంతమును సగ్గుము కరచినవానికి రక్తముచెడి తెల్లగనై శరీరమంతయు తెల్లగనగును. రెండవవిషవేగమున శరీరమున మిక్కిలి గురుత్వము, మూడవవేగమున కఱచిన స్థలమున చెమట ముక్కు నేత్రములు నోరు వీనియందు స్రావము, నాల్గవవేగమున శిరోగురుత్వము మెడపట్టుకొనుట, అయిదవవేగమున శరీర మందంతట నొప్పి జ్వరము కైత్యము కలుగును. మండలి, రాజీమంతము అను సర్పములయొక్క ఆరు ఏడు విషవేగములయందు దర్శకరమను సర్పముయొక్క ఆరు ఏడు విషవేగమునకుచెప్పియుండు ఉపద్రవములు కలుగును.

— మండలివిషచికిత్సాకాలము. —

కుర్యాత్పంచను వేగేషు చికిత్సాం న తతః పరమ్. — ౨౭

దర్శకరాదిసర్పములు కఱచినవానికి ఐదు విషవేగములలోపల తగిన చికిత్సను చేయవలయును. అందుకుపై అసాధ్యము కావున చికిత్సజేయంజనదు.

— అల్పవిషసర్పములు. —

జలాప్లుతారతిక్షీణాభీతానకులనిర్జితాః,

శీతవాతాతపవ్యాధిక్షుత్తృష్ణాశ్రమవీడితాః. — ౨౮

తూర్ణం దేశాంతరాయాతావిముక్తవిషకంచుకాః,

కుశౌషధీకంటకవద్యే చరంతీవ కాననమ్. — ౨౯

దేశం చ దివ్యాధ్యపితం సర్పాస్తేఽల్పవిషా మతాః,

జలములో తడిసినవిగ, సంభోగముచే శ్రమమును జెందినవిగ, భయపడినవిగ ముంగిసచే జయింపబడినవిగ, చలి, గాలి, ఎండ, వ్యాధి, ఆకలి, దప్పి, ఆయాసము వీనిచే వీడింపబడినవిగ, అప్పుడే దేశాంతరమునుండి వచ్చినవిగ, విషమునుగాని కూసమునుగాని విడిచినవిగ, దగ్ధ, ఓషధులు ముండ్లుగల అడవియందుగాని దేవతలుసంచరించు ప్రదేశమునందు గాని సంచరించునవిగనుండు సర్పములన్నియు మిక్కిలి స్వల్ప విషముగలవిగ నుండునని మహర్షులు వచింపుచున్నారు.

“శ్మశానవైత్యవల్లీక యజ్ఞశ్రయసురాలయే,

చతుష్పథే జలస్థానేజీర్ణోద్యానేషు కోటరే.

క్షీరద్రుమే నింబతరా నిర్మలే గిరిగవ్వరే,

చక్రవర్తగదాకుంతత్రిశూలాంకజటాధరాః.

రక్తాస్యనయనా యే చ తే స్యురాశీవిఘ్నోపమాః,

న తేషు కాలనియమో న చ వేగే వ్యసుక్రమః,
మంత్రతంత్రబలాన్నాపి ప్రసవ్యా వినివర్తనమ్.”

శ్మశానము చైత్యప్రదేశము పుట్టి యాగభూమి దేశాలయము నాల్గుతోనలు కలసి నస్థలము జలసమీపప్రదేశము పాతయుద్యానము వృక్షములతోరటలు పాలుగల నృక్షములు వేచెట్టు పెరిమేరుపర్వతగుహలు వీనియందు వసించెడిసాములును, చక్రము వజ్రాయుధము గద కుంతము త్రిశూలము వీనితో తుల్యముగనుండు రేఖలుగల పడిగల తోగూడిన సర్పములును, నోరు కండ్లు యివి యెఱ్ఱగనుండుసాములును యివియన్నియు పెద్దసర్పములతో సమానమైన విషము కలవిగనుండును. వైసాములు కఱదుటకు కాఱ నియమంబును కారణంబును లేవండును. వాని విషవేగములకు క్రమములేదు. మణి మంత్రతంత్ర ఓషధి మొదలగువాని వీర్యములచే వానివిషము త్రిష్వటకునాశ్యముకానే రదు. అని సంగ్రహమునందు చెప్పబడియున్నది.

— అసాధ్యవిషలక్షణము. —

శ్మశానచితిచైత్యాదౌ పంచమీపక్షసంధిషు. 30

అష్టమీనవమీసంధ్యామధ్యరాత్రిదినేమచ,

యామ్యాగ్నేయమఘ్నాశ్లేషావిశాఖాపూర్వనైఋతే. 31

నైఋతాశ్వే ముహూర్తే చ దష్టం మర్కసు చ త్యజేత్,

దష్టమాత్రస్థితాస్యాక్షశ్శీర్షమాణశిరోరుహః. 32

స్తబ్ధజహ్వో ముహుర్నగ్నాగ్నో శీతోచ్ఛ్వాసో న జీవతి,

శ్మశాన, చితి, చైత్యప్రదేశాని దుష్టస్థలములయందును, పంచమి, పక్షసంధులు, అష్టమి, నవమి ఈతీధులయందును, సంధ్యాకాల ఆర్ధరాత్ర మధ్యాహ్నకాలములయందును, భరణి, కృత్తిక, మఖ, ఆశ్లేష, విశాఖ, పుబ్బ, పూర్వాషాఢ, పూర్వాభాద్ర, మూల, ఈనక్షత్రములయందును, నైఋతమను ముహూర్తమందును, మర్కస్థానములయందును, పాముకఱచిన నా ముచజులు జీవింపనేరరు. పాముకఱచినతోడనే వానికి నోరు కండ్లు తెలుపుబారుట తలపెండుక లూడిపడుట నాలుక స్తబ్ధమగుట, పలుమాటు మూర్ఛకులుగుట ఊపిరి చల్లగవెడలుట ఈ యుషద్రవములు కలిగినవాఁడు జీవించఁడు. కావున వీరలకు చికిత్సక్షేయము సిద్ధియొజనము.

“శ్వయంభుర్వేదనాస్తీవ్రాగ్రీవాభంగోక్షిరక్తతా,

మూర్ఛాగళగ్రహశ్చర్ధిః ప్రేతరాజస్య కింకరాః,

జాంబవప్రతిమోగంశః కూర్మపుష్పవదున్నతః,

రక్తంభేభ్యస్సుమస్తేభ్యో వర్తతే న తు దంశతః,

రోమహర్షో నశిశిరైశ్శ్వయధుర్లోహితోఽసితః,

హృష్టమేహనతావక్తవక్రత్వం యస్య తం త్యజేత్.”

పాముకఱచినతోడనే వాపు తీవ్రమైననొప్పి మెడపట్టుకొనుట నేత్రములు యెఱ్ఱి బారుట మూర్ఛ తొమ్ముకఱచినొనుట వాంతి యాయుషద్రవములు కలిగినచో నా మనుజుఁడు జీవించనేరఁడు. మఱియు పాముకఱచిన స్థలము నేరేడుపండువలె నల్లగ తాఁబేసి వీచునలె పొడవుగనై శరీరమునందలి ద్వారములయందుండి రక్తము స్రవించుచు పాముకఱచిన స్థలములో మాత్రము రక్తము స్రవింపకయుండిన నట్టివాఁడు జీవించఁడు. గగుర్పాటు వాపు శరీరము యెఱ్ఱిగగాని నల్లగగానినగుట నేత్రములు ముక్కు నోరు యివి పంకరగనగుట యాయుషద్రవములుగల విషరోగి జీవించఁడు. అని సంగ్రహమునంగు చెప్పఁబడియున్నది.

హిధ్నా శ్వాసో వమిః కాసో దప్తమాత్రస్య దేహినః.

33

జాయంతే యుద్ధపద్యస్య సహృచ్చాలీ న జీవతి,

పాముకఱచినతోడనే మనుజునికి ఎక్కిళ్లు శ్వాసము వాంతి కాసము తొమ్ము నొప్పి యివి యేకకాలమున జనించిన నట్టివాఁడు జీవించఁడు.

ఘేనం వమతి నిస్సంజ్ఞ శ్వాసపాచకరాననః.

3౪

నాసానసాదో భంగోఽంగే విఙ్మేదశ్శ్లథనంధితా,

విషవీతస్య దప్తస్య దిగ్ధేనాభిహతస్య చ.

3౫

భవంత్యేతాని రూపాణి సంప్రాప్తే జీవతక్షయే,

విషమును త్రొగినవానికిగాని పాము కఱచినవానికిగాని విషము పూయఁబడిన కస్త్రముచే కొట్టఁబడిన వానికిగాని నురుగును కక్కుట, ప్రజ్ఞతేకుండుట, కాళ్లు చేతులు ముఖము నల్లగనగుట, ముక్కు పంకరగనగుట, శరీరముందంతట నొప్పి, మలయు వెడలుట, సంఘటబారుట యాలక్షణములు కలిగినవాఁడు జీవించఁడు. పై లక్షణములు మరణకాలమునందే కలుగును.

న నస్యై శ్చేతనా తీక్ష్ణైర్న తతాత్ తతజాగమః.

3౬

దండాహతస్య నో రాజీ ప్రయాతస్య యమాంతికమ్,

మందుచెప్పిన ప్రకారము పాముకఱచిన వానికి తీక్ష్ణమైన నన్యములు చేయించియు వానికి ప్రజ్ఞ తెలియకుండుట, శరీరమును ఛేదించిన నాగాయమునుండి రక్తము వెడలకుండుట, కట్టచేగట్టికొట్టిన యాకట్టివలె రెఖగ దగ్ధకలుకకుండుట ఈ లక్షణము లులిగినవాఁడు యముని సమీపమునకు పోవునని నిశ్చయింపవలయును.

—౧౭ సాధ్యవిషచికిత్స. ౧—

అత్రోఽన్యథాతు త్వరయా ప్రదీప్తాగారవద్భిషక్. 32

రక్షణ కంఠగతాణా ప్రాణాణ విషమాశు శమం నయేత్,

సర్పదప్తునికి పైచెప్పిన యసాధ్యలక్షణములు లేకుండినచో “నిష్పృతగిలి కాలఁ బుండు యిల్లును శిశువుముగ నుదకాదులచే శమింపఁ జేయుచందంబున” విషసంబంధముచే వీడితుండుగ నుండువానికి త్వరితముగ ఔషధాదుల నిప్పించి యా విషమున శిశువుముగ శమింపఁజేయవలయును.

—౧౮ విషవ్యాప్తిక్రమము. ౧—

మాత్రాశతం విషం స్థిత్యా దంశే దప్తస్య దేహినః. 3౩

దేహం ప్రక్రమతే ధాతుా రుధిరాదీన్ ప్రదూషయత్,

ఏతస్మిన్నంతరే కర్మ దంశస్యాత్కర్తనాదికమ్. 3౪

కుర్యాచ్ఛిఘ్రిం యథా దేహే విషవల్లీ న రోహతి,

పాము కఱచినచోటులో నావిషము నూరు త్రుటుల కాలమువరకునుండి సిద్ధఁ రక్తాదిధాతువులను చెఱచుచు దేహమంతట వ్యాపించును. కావున నాకాలములోపలనే విషము శరీరమంతట వ్యాపించకుండునటుల నతిశిఘ్రిముగ పాముకఱచినతోడనే ఆపామును కఱచుట పాముకాటున కాటువేసి రక్తముదీయుట మున్నగు చికిత్సలను జేయవలయును.

—౧౯ సర్పదప్తచికిత్స. ౧—

దప్తమాత్రో దశేదాశు తమేవ పవనాశినమ్. ౪౦

లోష్టం మహీం వా దశనైశ్చిత్వా చాను ససంభ్రమమ్,

నిష్ఠీవేన సమాలింపే ద్దంశం కర్ణమలేన వా. ౪౧

పాముకఱచినపురుషుఁడా తోడనే యాపామును త్వరగా కొఱకవలయును. లేక అట్టిమనుజుఁడు మట్టిగడ్డనుగాని భూమినిగాని పండ్లచేకొరికి సిద్ధప కారియుమిసిపాము కఱచినచోట ఆవుమ్మినిగాని తన గుబిలినిగాని తాను లేపనము చేయవలయును.

—౨౦ సన్నిదంశబంధనము. ౧—

దంశస్యాపరి బద్ధీయాదరిష్టాం చతురంగులే,

కౌమాదిభిర్వేణికయా సిద్ధైర్నంత్రైశ్చ మంత్రవిత్. ౪౨

అరిబువత్సేతుబంధేన బంధేన స్తభ్యతే విషమ్,

న వహంతి సిరాశ్చాస్య విషం బంధాభిషీడితాః.

౪౩

మంత్రసిద్ధిగలవాడు తెల్ల పట్టుగుడ్డ చింపినైనను, వెండ్రుకలనైనను సిద్ధమంత్రములచే నభిషంత్రించి పాము కఱచిన స్థలమునకు పైన నాల్గు అంగుళములప్రదేశములోఁ గట్టవలయును. ఇటుల కట్టుటచే “ఆనకట్టువలన ప్రవహించునీరునిలుచుభంగి” సీరలమార్గమునుండి శరీరములో విషము వ్యాపించక నిలుచును.

— సర్పవిషహరణము. —

నిషీడాన్మాద్యరేద్దంశం మర్మసంధ్యగతం తథా,

న జాయతే విషావేగో బీజనాశాదివాంకురః.

౪౪

పైచెప్పిన ప్రకారము కట్టుకట్టినపిదప నావిషము మర్మములు సంధులు వీనిని జేరకయుండునపుడు కఱచినచోటును కత్తిచేగించి చక్కఁగ బిసికి విషమును బైలుపఱచవలయును. ఇటులఁజేసిన “విత్తనములు నశించిన మొలకలు మొలవకుండు చందంబున” విషమును బైలు పఱచుటవలన విషవేగము కలుగకుండును.

— సర్పదంశమునకు దాహకర్మ. —

దంశం మండలినాం ముక్త్యా పిత్తలత్వాదధాపరమ్,

ప్రతప్తై ర్హేమలోహదై ర్దహేదాశూల్పకేన వా.

౪౫

కరోతి భస్మసా త్పద్యో వహ్నిః కిం నామ న త్క్షణత్,

మండలియను సర్పముయొక్క కాటుశస్త్ర యితరములగు కాటునందు బంగారు యినుము మొదలగు లోహములను చక్కఁగకాల్చి వానిచే గాని కొటివికట్టెలచేఁ గాని కాల్చిన నాయగ్ని విషమును తక్షణకాలములో భస్మము చేయును.

— సర్పవిషాచూషణము. —

ఆచూషేత్పూర్ణవక్త్రో వా మృద్ధస్సాగదగోమయైః.

౪౬

ప్రచ్ఛాయాంతరరిష్టాయాం మాంసలం తు విశేషతః,

అంగం సహైవ దంశేన లేపయేదగదైర్ముహుః.

౪౭

చందనోశీరయుక్తేన సలిలేన చ సేచయేత్,

సర్పదష్టులైనవారికి పూర్వము చెప్పినప్రకారము కట్టుకట్టి పిదప మిక్కిలి బలవంతులగు మనుజులు పట్టి, బూడిద, బొంబళము, గోమయము వీనిలో దేనినైన నొకటిని నోటినిండ నుండుకొని పాము కఱచినచోటులో నొక గొట్టమునునిచి దానిమార్గముగ

విషమును నోటిచే పీల్చువలయును. పాము విషముతగిలినవాఁడు స్థూలశరీరుఁడుగ నుండిన వానివిషమును వైచేష్టనప్రకారము నోటిచేతనే పీల్చువలయును. మతియు విషవారాషధములను నూరి శరీరమంతట వలమాటు పూయుచుండవలయును. చందనము, పట్టివేరు వీనినినూరి యుదకములో కలిపి యాయుదకముచే సేవనమును చేయవలయును.

❧ విషోపద్రవమున సిరావేధము. ❧

విషే ప్రవిస్తృతే విధ్యాత్ఫిరాం సా పరమా క్రియా. ర౯
రక్తే నిర్మియమాణే హి కృత్స్నం నిర్మియతే విషమ్,

విషము శరీరమంతట వ్యాపించియుండిన సిరను వేధించవలయును. అట్లుచేయుటవలన రక్తము బైలువెదలి చక్కఁగ నారక్తముతో విషమంతయు బైటికి వచ్చును. కాబట్టి సిరావేధము విషవికిత్సయందు తమమైనది.

❧ సవిషనిర్విషర క్తలక్షణము. ❧

దుర్గంధం సవిషం రక్తమగ్నా చటచటాయతే. ర౯
యథా దోషం విశుద్ధం చ పూర్వపల్లక్షయేదస్మక్,

విషముతోఁగూడియుండు రక్తము దుర్గంధము కలదిగ నుండును. దానిని నిప్పులో వేసిన చటచటయును శబ్దము కలుగును. శుద్ధంబుగ నుండు రక్తము నాయా దోషమగుటచేత సిరావ్యధవిధ్యభ్యాములోఁ జెప్పియుండు లక్షణములచే తెలిసికొనవలయును.

❧ విషమునందు జలౌకాప్రయోగము. ❧

సిరా స్వదృశ్యమానాను యోజ్యా శృంగజలౌకసః. ౫౦

వాపు మొదలగు సుషద్రవములచే సిర లగుపడకయుండిన చిమ్మనగొట్టముచే గాని జలగలచేఁగాని రక్తమును తీయవలయును.

❧ విషోపద్రవమున రక్తస్తంభనము. ❧

శోణితం స్రుతశేషం చ ప్రవిలీనం విషోష్ణణా,

లేపన్తేక్తస్തു బహుశః స్తంభయేద్భృశశీతలైః. ౫౧

బైలువెడలినది పోఁగా శేషించియుండు రక్తము విష్ణున్నచేకరిగి వెడలుచుండిన మిక్కిలి శీతలముగ నుండు పట్టు నేకము వీనిని కలుమాటుచేయించి యారక్తము బైలువెడలకుండునటులఁ జేయవలయును.

— విషమూర్ఛాహరోపచారములు. —

అస్కన్నే విషవేగాద్ధి మూర్ఛాయమదహృద్ధ్రవాః,
భవంతి తాః జయేచ్ఛైర్వీజేచ్ఛారోమహర్షతః. ౫౨
విషవేగముచే రక్తముపేరి స్రవించకయుండిన మూర్ఛ మదాత్మ్యము చొమ్మి
కలుగును. అట్టివారికి చల్లగనుండు లేపనేకములను జేయించవలయును. శరీరమున
పట్టు కలుగువఱకు విసనకట్టు మొదలగు వానిచే గాలితగులునట్లు విసరవలయును.

స్కన్నే తు రుధిరో నద్యో విషవేగః ప్రశామ్యతి,
రక్తము చక్కఁగ బైలువెడలిన విషవేగము శీఘ్రములో శమించును.

— విషోపద్రవమునకు ఘృతపానము. —

విషం కర్షతి తీక్ష్ణత్వాద్భద్రయం తస్య గుప్తయే. ౫౩
పిబేద్భృతం ఘృతక్షౌద్రమగదం వా ఘృతాప్లుతమ్,
హృదయావరణే చాస్య స్లేష్మా హృద్యుపచీయతే. ౫౪
విషము తీక్ష్ణస్వభావము గలదియగుటం జేసి హృదయము నీడ్చును. కాఁబట్టి
హృదయమును కాపాడుటకై ఆవునెయ్యినిగాని, ఆవునెయ్యి తేనె కలిపిగాని,
రాషధములను ఆవునెయ్యిలో కలిపిగాని విషరోగి కిప్పించ వలయును. ఇటుల
స్లేష్మము వృద్ధిజేంది యది హృదయమును నావరించును.

— విషవేగమున వమనావశ్యకత్వము. —

ప్రవృత్తగౌరవోక్తేశహృల్లాసం వామయే త్తతః,
ద్రవైః కాంజికకౌఠుత్థతైలమద్యాదివర్జితైః. ౫౫
వమనైర్విషహృద్భిశ్చ నైవం వ్యాప్నోతి తద్వపుః,
పాము కాటుతగిలినవానికి శరీరమునందు గురుత్వము ఓకర హృల్లాసము కలిగి
గిన విషహరములైన ద్రవనరూపముగనుండు నౌషధములచే వమనము చేయించ
వలయును. గంజి, ఉలవకట్టు, నువ్వుల నూనె, మద్యము మొదలగు వానిచే వమనము
ఁపం జనదు. పైచెప్పిన ప్రకారము వమనము చేయించిన శరీరమునందు విషము
ఁచనేరదు.

— దర్శికరాదిప్రకృత్యనుగుణచికిత్స. —

భుజంగదోషప్రకృతిస్థానవేగవిశేషతః. ౫౬
సుసూక్ష్మం సమ్యగాలోచ్య విశిష్టాం వాచరేత్ క్రియామ్,

సర్పము, దోషము, ప్రకృతి, స్థానము. వేగము వీనిని చక్కఁగ పర్యాయించి
వానివానికి తగినటుల చికిత్సలను జేయవలయును.

—ॐ దర్శికరవిషమున పాననస్యములు. ॐ—

సిందువారితమూలాని శ్వేతా చ గిరికర్ణికా.

౫౭

పానం దర్శికరైర్దప్తే. నస్యం మధు సపాకలమ్,

దర్శికరమును పాముకఱచినవానికి వావిలివేళ్ళను గాని తెల్లఁగఁబెనను గాని నూరి
యుదకములో కలిపి పానము చేయించి పిదప చెంగలవ్వకోష్టును ఉదకముతో నూరి మాఱి
కమను తేనెలో కలిపి నస్యము చేయించవలయును.

—ॐ కృష్ణసర్పదప్తచికిత్స. ॐ—

కృష్ణసర్పేణ దప్తస్య లింపేద్దంశం హృతేఽస్యజి.

౫౮

చారటీనాకులీభ్యాం వా తీక్ష్ణమూలవిషేణ వా,

పానం చ డౌద్రమంజిస్తా గృహధూమయుతం ఘృతమ్.

౫౯

కృష్ణసర్పము కఱచినవానికి రక్తమోక్షణము చేయించి కఱచిన చోటునందు
గురిగింజవేళ్ళు, పెద్దసర్పాక్షివేళ్ళు వీనిని నూరి లేపనము చేయవలయును. లేక తీక్ష్ణమైన
మూలవిషముచే లేపనము చేయవలయును. మంజిష్ఠ, కరిధూపము, తేనె వీని నావు
నెయ్యిలో కలిపి పానము చేయించవలయును.

—ॐ రాజీమద్దప్తచికిత్స. ॐ—

తండలీయకకాశ్మర్య కణిహీ గిరికర్ణికా,

మాతులుంగీ సితా శేలుః పాననస్యాంజనైర్ద్వితః.

౬౦

అగదః ఫణినాం ఘోరే విషే రాజీమతామపి,

రాజీమతు అనుసర్పము పెద్దసర్పములు. వీనియొక్క చారుణవిషములందు చిట్టి
కూర, గుమ్మడు, ఉత్తరేణు, తెల్లఁగఁబెన, అడవి మాడిఫలపుచెట్టు తులసి, విరిగి వీనిచే
పాన నస్యాంజనములను చేయించిన హితముకలుగును.

—ॐ మండలివిషచికిత్స. ॐ—

సమా స్సుగంధా మృద్వీకా శ్వేతాఖ్యా గజదంతికా.

౬౧

అర్ధాంశం సౌరసం వత్త్రం కపిత్థం బిల్వదాడిమమ్,

సత్కొద్రో మండలివిషే విశేషాదగదో హితః.

౬౨

పెద్దసర్పాక్షి, ద్రాక్ష, శ్వేతాఖ్యా (అనఁగా కలిగొట్టు), నాగదంతిచెట్టు ఇవి
సమభాగములు. తులసి, వెలగ, మారేడు, దానిమ్మ ఇవి దిన సౌకటింటికి అర్ధభాగము.

ఋల వీనిని నూరి తేనెలో కలిపి ముడలియను సర్పము కలుచినవారికిఁ స్పించిన మిక్కిలి తపము కలుగును.

—ॐ మండలివిషహరలేపము. ॐ—

పంచసల్కవరాయస్త్రినాగపుష్పైలవాలుకమ్,
జీవకర్షభకోశీరం సితా పద్మక ముత్పలమ్. ౬౩
సత్కేంద్రో హిమవా న్నామ హంతి మండలినాం విషమ్,
లేపాచ్ఛ్వయధువీసర్ప విసోఘటజ్వరదాహహా. ౬౪
పంచవల్కలము, (అనఁగా దిరిసెనము, రావి, మట్టి, జువ్వి, ప్రబ్బలి వీని
ల్లలు), త్రిఫలములు, అతిమధురము, నాగకేసరములు, వీలకలు, జీవకము, ఋషభ
ు, వట్టివేరు, పంచదార, పద్మకము, నల్లకలువ వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి
రి తేనెలో కలిపిన నాయకాషధముఁదిహిమవాక్ అనఁబడును. దీనిని లేపనముఁజేసిన
డలి సర్పవిషము, వాపు, విసర్పము, విసోఘటము, జ్వరము, తాపము ఇవియున్నియు
రించును.

—ॐ మండలివిషమున కాశ్మర్యాదిపానము. ॐ—

కాశ్మర్యవటశృంగాణి జీవకర్షభకౌ సితా,
మంజిష్ఠా మధుకం చేతి దప్తో మండలినా పిబేత్. ౬౪
గుమ్మడు, మట్టిచిగుళ్లు, జీవకము, ఋషభకము, పంచదార, మంజిష్ఠ, అతిమధు
అనువానిని నూరి ఉదకములోకలిపి మండలియను సర్పము కలుచినవారికి పానము
యించవలయును.

—ॐ గోనసవిషచికిత్స. ॐ—

వంశత్వగ్భజకటుకాపాటలీబీజనాగరమ్,
శిరీషబీజాతివిషే మూలం గావేధుకం వచా. ౬౬
పిష్టో గోవారిణాఽష్టాంగో హంతి గోనసజం విషమ్,
వెదురుపట్ట, వెదురుపిత్తులు, కటుకరోహిణి, కలిగొట్టుపిత్తులు, శుంతి, దిరిసెనపు
లు, అతిమన, అశవి గోధుమచెట్టువేళ్లు, వస అనువానిని, సమభాగములుగ గ్రహించి
సూత్రములో నూరవలయును. ఇది అష్టాంగౌషధ మనఁబడును. ఇది గోనసమను
, విషమును పోఁగొట్టును.

—ॐ రాజీమద్విషచికిత్స. ॐ—

కటుకాతివిషాకుష్ఠగృహధూమహారేణుకాః. ౬౭
అ-ఉ. 53

సత్కేద్రవ్యోపతగరా ఘ్నుంతి రాజీమతాం విషమ్,

కటుకరోహిణి, అతివస, చెంగల్వకోష్ఠ, కరిఘాపము, రేణుకలు, త్రికటుకములు, గ్రంథితగరము, తేనె అనునోషధులును రాజీమంతమను సర్పవిషమును పోగొట్టును.

—౧౭ కాండచిత్రావిషహరచికిత్స. ౧౭—

నిఖినే త్కాండచిత్రాయాః దంశం యామద్యయం భువి. ౬౮

ఉద్ధృత్యప్రస్థితం సర్పిధాన్యమృద్భ్యాం ప్రలేపయేత్,

పిబేత్పురాణంచ ఘృతం వరాచూర్ణావచూర్ణితమ్. ౬౯

జీర్ణే విరిక్తో భుంజీత యవాన్నం సూపసంస్కృతమ్,

కాండచిత్రాయను సర్పము శరీరమునం దేప్రదేశమును కఱచినదో యాప్రదేశమును భూమిలోపల రెండుజాముల కాలము పాతిపెట్టి పిదపయెత్తి ఆకాటుపై ధాన్యపుమట్టిని నేతిలో కలిపి లేపనము చేయవలయును. పిదప త్రిఫలములను చూర్ణముచేసి ప్రాతనేతిలో కలిపి పానము చేయించి యది జీర్ణమై విరేచనమైన పిదప సంబాదియ్యములో కందిపప్పును చేర్చి పక్వముచేసి దాని నాహారముగ నిప్పించవలయును.

—౧౮ న్యంతరవిషహరచికిత్స. ౧౮—

కరవీరార్కకుసుమమూలలాంగలికాకణాః. ౭౦

కల్కయేదారనాశేన పాఠామరిచసంయుతాః,

ఏష న్యంతరదస్తానామగదస్సార్వకార్నికః. ౭౧

గన్నేరుపూలు, గన్నేరువేళ్లు, జిల్లేడుపూలు, జిల్లేడువేళ్లు, చన్నచర్ల గడ్డ, విప్పళ్లు, చిరుబొద్ది, మిరియాలు అనువానిని కలితోనూరి దానిని న్యంతరమును సర్పము కఱచినవానికి పాన సస్యాదులయం దుపయోగించవలయును.

—౧౯ సర్పదప్తపానస్యాదులు. ౧౯—

శిరీషపుష్పస్వరసే సప్తాహం మరిచం సితమ్,

భావితం సర్పదప్తానాం పానే నస్యాంజనే హితమ్. ౭౨

తెల్లమిరియాలను, దిరిసెనపువ్వు రసములో నేడుదినములు నానబెట్టి దానినిసర్పముకఱచినవారికి పానసస్యాంజనములయం దుపయోగించిన హితముకలుగును.

—౨౦ సర్పవిషహరపానము. ౨౦—

ద్విపలం సతకుష్ఠాభ్యాం ఘృతకేద్రచతుష్పలమ్,

అపి తక్షకదష్టానాం పాన మేత త్సుఖప్రదమ్.

23

గ్రంథితగరము రెండుపలములు, చెంగల్వకోట్టు రెండుపలములు, అవునెయ్యి నాల్గుపలములు, తేనె నాల్గుపలములు ఇటుల వీని నొకటిగచ్చేర్చి పానము చేయించిన తక్షకమను సర్పము కలచినవానికిపూడ విషముహరించి సుఖము కలుగును.

—ॐ దర్శికరవిషవేగచికిత్స. ॐ—

అథ దర్శికృతాం వేగే పూర్వే విప్రాస్య శోణితమ్,
అగదం మధుసస్పిర్భావ్యం సంయుక్తం త్వరితం పిబేత్.

24

ద్వితీయే వమనం కృత్వా తద్వదేవాగదం పిబేత్,
విషాపహైః ప్రయుంజీత తృతీయేఽంజననావనే.

25

పిబేచ్ఛతుర్థే పూర్వోక్తాం యవాగూం వమనే కృతే,
షష్ఠపంచమయోశ్చీతై ర్ద్విగం సిక్తమభీష్టశః.

26

పాయయేద్వమనం తీక్ష్ణం యవాగూం చ విషాపహైః,
అగదం సప్తమే తీక్ష్ణం యుంజ్యాదంజననస్యయోః.

27

కృత్వాఽనగాఢం శస్త్రేణ మూర్ఛి కాకపదం తతః,
మాంసం సరుధీరం తస్య చర్మ వా తత్ర నిషీచేత్.

28

దర్శికరమను సర్పముకలచినవానికి మొదటివిషవేగమునందు తొలుతర క్తస్రావము జేయించి పిదప తేనె, నెయ్యి వీనితోడ విషహరార్థమును శీఘ్రముగ నిస్పించవలయును. రెండవ విషవేగమునందు వమనమున కిప్పించి పిదప తేనె, నెయ్యి వీనిలూ నొక ధమును కలిపి తినిపించవలెను. మూడవ వేగమునందు విషహరములైన యాషధములచే అంజనమును నన్యమును చేయించవలయును. నాల్గవ వేగమున వమనమును జేయించి పూర్వము చెప్పియుండు పేరును పానము చేయించవలయును. అయిదు ఆఱు వేగములయందు విషోపద్రవముగల వానిశరీరమునకు శీతముగనుండు విషహరార్థములను పలుమాఱు పూసి విషహర కషాయముచే సేవనము చేయించి శీత్లమైన వషనొషధము నిస్పించి విషహరార్థములతో సిద్ధము చేయఁబడిన గంజిని పానము చేయించవలయును. ఏడవవేగమున తీక్ష్ణాషగములచే అంజననస్యములను చేయించి శస్త్రముచే శరమునందు కాకపదాకారముగ లోతుగ చ్ఛేదించి దానియందు రక్తముతో గూడియుండు మాంసమును గాని చర్మమును గాని యుంచవలయును.

—ॐ మండలివిషవేగచికిత్స. ॐ—

తృతీయే వమితః పేమాం వేగే మండలినాం పిబేత్,

అతీక్ష్ణమగదం షష్ఠే గణం వా పద్మకాదికమ్.

౭౯

మండలియును సర్పము కఱచినవానికి మూడవవిషవేగమునందు వమనముచేయించి పేయను పానము చేయించవలయును. ఆఱవ విషవేగమునందు తీక్ష్ణముకాకుండు విషహారాషధమును గాని పద్మకాదిగణద్రవ్యములను గాని యిప్పించవలయును.

—ॐ రాజీమద్విషవేగచికిత్స. ॐ—

ఆద్యేఽనిగాఢం ప్రచ్ఛాయ వేగే దప్తస్య రాజిలైః,

అలాబునా హాగేద్రక్తం పూర్వవచ్ఛాగదం పిబేత్.

౮౦

షష్ఠేఽంజనం తీక్ష్ణతమమవపీడం చ యోజయేత్,

రాజిలమును సర్పము కఱచినవానికి మొదటివిషవేగమున కాటునందు గాఢముగ ఛేదించి సొరకారబుట్టచే రక్తమును పీల్చి వెలివఱచి ముందు చెప్పియుండునటుల నౌషధమునిప్పించవలయును. ఆఱవ విషవేగమునందు తీక్ష్ణమైన అంజనమును అవపీడమును ప్రయోగించవలయును.

—ॐ అనుక్తవిషవేగచికిత్స. ॐ—

అనుక్తేషు చ వేగేషు క్రియాం దర్శికరోదితామ్.

౮౧

మండలి రాజిలము అనుసర్పముల విషవేగములతో దీనికి ప్రత్యేకముగ చికిత్స జెప్పబడలేదో వానికి దర్శికరమును సర్పవిషమునకుఁ జెప్పియుండు చికిత్సలం జేయవలయును.

—ॐ గర్భిణ్యాగులకు సిరావేధనిషేధము. ॐ—

గర్భిణీబాలవృద్ధేషు మృదుం విధ్యేత్సిరాం న చ,

గర్భిణీస్త్రీ, బాలుర, వృద్ధులు వీరలకు పాముకాటుతగిలినచో మృదుచికిత్సలను చేయవలయును. సిరను వేధింపంజనదు.

—ॐ సర్పవిషహరత్వగాదిపానము. ॐ—

త్వజ్ఞునోహ్నినిశే వక్త్రం రసశ్శాస్త్రాలజో నఖః.

౮౨

తమాలః కేసరం శీతం ఫీతం తండులవారిణా,

హంతి సర్పవిషాణ్యేతద్వజ్రవజ్ర ఇవానురాత్.

౮౩

లవంగపట్ట, మణిశిల, పసుపు, మ్రానిపసుపు, గ్రంథితగరము, రసము, పులి

గోరు, తమలకత్తము, పద్మకేశరములు యీ ద్రవ్యములను నూరి బియ్యపుకడుగు లో జేర్చి చల్లగ పానము చేయించిన ఆది ఇంగుని వజ్రాయుధము, అనురుల నశింపజేయు భంగి సమస్తవిషములను నశింపజేయును.

—ॐ భుజంగాదివిషహరపాననస్యాదులు. ౦—

బిల్వస్య మూలం సురసస్య పుష్పం
ఫలం కరంజస్య నతంసురాహ్వయమ్,
ఫలత్రికం వ్యోషనిశాద్వయం చ
బస్తస్యమూత్రేణ సుసూక్ష్మపిప్లమ్.
భుజంగలూతోందరవృశ్చికాదైవ్య
ర్విషూచికాజీర్ణగరజ్వరైశ్చ,
ఆర్తాన్నరాజ్ భూతవిధర్షితాంశ్చ
స్వస్థీకరోత్యంజనపాననస్యైః.

౮౪

౮౫

మారేడువేళ్లు, తులసిపువ్వు, క్రామగవిత్తులు, గ్రంథితగరము, దేవదారు, త్రిఫలములు, త్రికటుకములు, పసుపు, నూనిపసుపు అనువానిని సమభాగములుగ గ్రహించి గొట్టెమూత్రముతో చక్కగనూరి వానిని అంజన పాననస్యములయందు పయోగించిన సర్పము, సాలెపురుగు, ఎలుక, తేలు మొదలగు విషజంతువుల విషము, విషూచిక, అజీర్ణము, గరమను విషము, జ్వరము, భూతగ్రహబాధలు ఇవియన్నియు హరించును.

—ॐ నిశ్శేషవిషహరణావశ్యకత్వము. ౦—

ప్రలేపాద్యైశ్చ నిశ్శేషం దంశాదవ్యుద్ధరేద్విషమ్,
భూయో వేగాయ జాయేత శేషం దూషీవిషాయ వా.

౮౬

విషహరౌషధములచే పట్టుబేయుట పానము అంజనము నస్యము మొదలగువానిని చేయించి విషమును నిశ్శేషముగ బైటికి తీసివేయవలయును. విషము శరీరమున కొంచెము శేషించియుండిన నది మరల వేగమును కలుగజేయును. లేక దూషీవిషముగ పరిణమించును. కావున కాటునందును ఇంచుకేనియు విషమును నిలుపక నిశ్శేషముగ హరింపజేయవలెను.

—ॐ విముక్తవిషోపచారము. ౦—

విషాపాయేఽనిలం క్రుద్ధం స్నేహాదిభిరుపాచరేత్,

తైలమద్యకుఘ్నాఘ్ననర్జ్యైః పవననాశనైః.

౮౭

పిత్తం పిత్తజ్వరహరైః కషాయస్నేహవస్తిభిః,

సమాక్షి కేణ వర్గేణ కఫమారగ్వధాదినా.

౮౮

విషము శమించినపిదప ప్రకోపించియుండువాతమును నువ్వులనూనె, మద్యము, ఉలవలు, చింతపండు ఇవితప్ప తక్కిన వాతహస్తేహౌషధములచే చికిత్స చేయవలెను. పిత్తము ప్రకోపించియుండిన దానిని పిత్తజ్వరమును పోగొట్టునట్టి కషాయములచేతను స్నేహవస్తి కర్మలచేతను, కఫము ప్రకోపించియుండిన తేనెతోగూడిన ఆరగ్వధాది గణద్రవ్యములచేతను శమింపజేయవలయును.

— సర్వాంగాభిపాతచికిత్స. —

సితా వైగంధికో ద్రాక్షా పయస్యా మధుకం మధు,

పానీ సమంత్రపూతాంబు ప్రోక్షణం సాంత్యహర్షణమ్.

౮౯

సర్వాంగాభిహతే యుంజ్యా త్తథా శంకావిహర్దితే,

సర్వాంగాభిఘాతము (స్వయమృక్క శరీరస్యము)చే గాని శంకావిషము (పాముకబ్బిదనే సందేహము)చే గాని వీడింబడి యుండువారికి పంచదార, వైగంధి కము, ద్రాక్ష, పిన్నమనుబాల, యప్తిమధుకము, తేనె వీనిని నూరి మంత్రముచే నభిమంత్రింపబడిన యాదకములో కలిపి పానము చేయించి పిదప నాయుదకమును శరీరముపై ప్రోక్షించి మంచుమాటలను జెప్పి సంతోషమును కలుగజేసిన హితముకలుగును.

— విషహరతత్వాదిధారణము. —

కర్కేతనం మరకతం వజ్రం వారణమాక్తికమ్.

౯౦

వైడూర్యం గర్దభమణిం పిచుకం విషమూషికమ్,

హిమవద్గిరిసంభూతం సోమరాజీం పునర్నవామ్.

౯౧

తథా ద్రోణం మహాద్రోణం మానసీం సర్పజం మణిమ్,

విషాణి విషశాంత్యర్థం వీర్యవంతి చ ధారయేత్.

౯౨

కర్కేతనమమరత్నము, మరకతము, వజ్రము, ఏనుగువంభస్థలమునుండితీయబడిన ముత్తయములు, వైడూర్యము, గర్దభమణి, పిచుకము (ఆనగా గారచెట్టు) విషమూషికము (ఆనగా విషముప్తిచెట్టు), హిమవత్పర్వతములోజనించిన బావంచెత్తులు గలికేరు మానస గరస్సులోజనించిన ద్రోణ (ఆనగా ఏనుగుతుమ్మి), మహాద్రోణ (ఆనగా పెద్దతుమ్మి

చెట్టు) అను ఓషధులు, స్వముయొక్క పడిగలోజంనిచినరత్నములు వీర్యముగలవిషములు వీనిని విషశాంత్యర్థము మనుజుఁడు ధరింపవలయును.

ఛత్రీజర్జరపాణిశ్చ చరేద్రాత్రౌ విశేషతః,

తచ్ఛాయాశబ్దవిత్రస్తాః ప్రణశ్యంతి భుజంగమాః.

౯౩

మఱియు మనుజుఁడు గొడుగునుపట్టుకొని జర్జరమును వాద్యమును చేతిలోధరించి ఘోషింపుచు రాత్రులయందు సంచరించిన గొడుగునీడ వాద్యశబ్దము వీనివలన భయమునొంది స్వములు దూరముగ తొలఁగును. దానంజేసి మనుజునకు సర్పబాధ తొలఁగును.

ఇది ఆష్టాంగహృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రమును

ముప్పదియావయధ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ రస్తు.

న ప్రతింశాధ్యాయము.

అన సర్వవిష ప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము విషసామ్యముచే కీట
లూతాది విషప్రతిషేధాధ్యాయము చెప్పబడుచున్నయది:—

కీటలూతాదివిష ప్రతిషేధాధ్యాయప్రారంభము.

సూ. అథాతః కీటలూతాదివిష ప్రతిషేధం వ్యాఖ్యాన్యమః,

ఇతి హ సాహచర్య రాత్రేయాదయో మహర్షయః.

సర్వవిష ప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము పురుగులు సాలెపురుగులు
మొదలగువాని విషములకు చికిత్సలను చెలియబఱచునట్టి కీటలూతాదివిష ప్రతిషేధమును
వీయధ్యాయమును వివరించెదము.

—ॐ చతుర్విధకీటములు. ॐ—

సర్పాణామేవ విఘ్నోత్ర శుక్రాండశవకోధజాః,

దోషై ర్వ్యవై, సుమస్తై శ్చ యుక్తాః కీటా శ్చతుర్విధాః

పూర్వాధ్యాయములో వచించిన దర్వీకరాది సర్పములయొక్క మలమూత్ర
శుక్ర ఆండములు, చచ్చి మిగిలినసర్పములశరీరము వీనినుండి కీటములు జనించును.
అయ్యవి వాతము, పిత్తము, క్లేష్మము, సన్నిపాతము అను దోషముల గుణాదులు కల్గి
యుండును. అందు వాతముగ కల్గినవి వాయువ్యములనియు, పిత్తగుణము గల్గినవి ఆగ్నే
యము లనియు, కఫగుణములు కల్గినవి జ్ఞైష్మికము లనియు, త్రిదోషముల గుణములు
కల్గినవి సాన్నిపాతికములనియు నాల్గుతెఱంగు లగును.

—ॐ వాయువ్యకీటదంశలక్షణము. ॐ—

దప్తస్య కీటై ర్వాయవై ర్దంశస్తోదరుజోల్బణః,

వైచెష్విర కీటములలో వాయువ్యములను కీటములు కఱచినస్థలములలో పోట్లు
నొప్పి అధికముగ నుండును.

—ॐ ఆగ్నేయకీటదంశలక్షణము. ॐ—

ఆగ్నేయైరల్పసంప్రావో దాహరాగవిసర్పవాక్.

పక్షిపీలుఫలప్రఖ్యః ఖిగురసదృశో ౭థ వా,

అగ్నేయ కీటములుకఱచినచో కాటునందు స్వల్పముగ రక్తము ప్రవించును. మంటయు ఎఱుపువర్ణమును కల్గియుండును. విషము శరీరమునం దెల్ల వ్యాపించును. కఱచినచోట గోగుకాయను ఖడ్జూరపుకాయను బోలిన దద్దుకల్గియుండును.

— శైష్మికకీటదంశలక్షణము. —

కఫాధికైర్నందరుజః పకోద్వదుంబరసన్నిభః.

3

శైష్మికమును కీటముకఱచిన నాకాటునందు స్వల్పముగ నొప్పి మేడిపండువంటి యాకార ముండును.

— సాన్నిపాతికకీటదంశలక్షణము. —

ప్రావాఙ్మ సుర్యలింగస్తు వివర్జ్యసాన్నిపాతికైః,

సాన్నిపాతిక మను పురుగులు కఱచినవానికి కఱచినచోటునందు విశేషస్రావము మైనాయన్యాదికీటముల కాటులకుఁ జెప్పియుండు లక్షణములు కలిగియుండును. ఇది యసాన్యం బగుటవలన చికిత్సయందు వర్జింపఁదగినది.

— కీటవిషవేగలక్షణము. —

వేగాశ్చ సర్పవచ్ఛోభో వర్ధిష్ఠ్యర్విస్రరక్తతా.

౪

శిరోఽఽక్షిగౌరవం మూర్ఛాభ్రమశ్వాసోఽతివేదనా,

సర్వేషాం కర్ణి కాశోఽఘో జ్వరః కంఠూరరోచకః.

౫

పైచెప్పిన కీటములయొక్క కాటులందు సర్పమునకుఁ జెప్పియుండు విషవేగమువంటి వేగములు కలిగియుండును. ఆకాటులందు వాపు ప్రతిదినము వృద్ధిఁ జెందుచుండును. రక్తము దుర్గంధము కలదిగుండును. శిరమునందును నేత్రములందును గురుత్వము కలుగును. మఱియు నారోగికి మూర్ఛ భ్రమ శ్వాసము పలువిధములైన యుపద్రవములు కలుగును. మఱియు పైచెప్పిన అన్నికీటములయొక్క కాటులందు కఱచిన స్థలములో గుండ్రముగనుండు వాపు కలుగును. మఱియు జ్వరము దురద ఆరోచకము కలుగును.

— వృశ్చికవిషలక్షణము. —

వృశ్చికస్య విషం తీక్ష్ణమాదా దహతి వహ్నివత్,

ఊర్ధ్వమారోహతి క్షీప్రం దంశే పశ్యాత్తు ణ్యతి.

౬

దంశస్సద్యోఽతిరుక్చాప్యవస్తుద్య తే స్ఫుటతీవ చ,

తేలుకు విషము తీక్షణముగనుండును. అది మొదట అగ్నివలె శరీరమున కుట్టిన చోటునందు దహించును. పిదప నతీక్షణముగ నైకైక్కి మరల కఱచినచోటులో నిలిచి యుండును. మఱియు తేలుకుట్టినచోట అధికముగ నొప్పి నల్లనివర్ణము నూచిచే పొడుచునట్లును పగిలిపోవునట్లును వేదనయు కలుగును.

— సృష్టికోశపత్రికము. ౭ —

తే గవాదిశక్యతోక్తా ద్దిగ్ధదష్టాదికోఢతః.

2

సర్పకోఢాచ్చ సంభూతా మందమధ్యమహావిషాః.

ఆపు మొదలగు జంతువులయొక్క కుళ్ళిపోయిన పేడలోనుండియు, సర్పము మొదలగు విషజంతువుల కాటుతగిలి మరణమున జెంది కుళ్ళిపోయిన శరీరములలో నుండియు, సర్పము మృతిజెంది కుళ్ళిపోయినదాని శరీరమునుండియు వై తేళ్లుపుట్టును. మఱియు నవి యథాక్రమముగ మందవిషము మధ్యవిషము మహావిషము గలవిగ నుండును. (కుళ్ళిన పేడలో బుట్టినవి స్వల్పవిషము లనియు, విషజంతువులచే జచ్చిన వాని శరీరమున బుట్టినవి మధ్యవిషము లనియు, కుళ్ళిన పాము శరీరమున బుట్టినవి తీవ్ర విషము లనియు భావము.)

— మందవిషవృద్ధికలక్షణము. ౭ —

మందాః వీతా స్సితాః శ్యావా రూక్షకర్చురమేచకాః.

౮

రోమశా బహుపర్వాణో లోహితాః పాండురోదరాః,

మందవిషముగల తేళ్లు పసుపువర్ణము కలవిగను తెలుపు శ్యావవర్ణముచిత్రవర్ణము కలవిగను నల్లనిరోమములతోఁ గూడినవిగను అనేకములగు గణుపులుగలవిగను యెఱ్ఱగను తెల్లనికడుపు కలవిగ నుండును.

— మధ్యవిషవృద్ధికలక్షణము. ౭ —

ధూమ్రోదరాస్త్రిపర్వాణో మధ్యాస్తు కపిలారుణాః.

౯

పిశంగాశ్చబలాశ్చిత్రా శ్శోణితాభాః.

మధ్యవిషముగల తేళ్ల శరీరమునందు మాఁడు గణుపులు కపిలవర్ణము యెఱ్ఱని వర్ణము బంగారువర్ణము చిత్రవర్ణము రక్తమువలె నెఱ్ఱవర్ణము కడుపునందు పొగవంటి వర్ణము కలిగియుండును.

— మహావిషవృద్ధికలక్షణము. ౭ —

మహావిషాః,

అగ్న్యాభాద్యేకపర్వాణో రక్తాశితాశ్శోదరాః.

౧౦

మహావిషముగల తేళ్లు నిష్పవంటి యెఱ్ఱని కాంతిగలవిగను ఒకటిరెండు గణు
పులు గలవిగనుండును. మతీయు వీనిలో కొన్ని యెఱ్ఱగనుండు కడుపుగలవిగను కొన్ని
నల్లని కడుపుగలవిగను కొన్ని తెల్లని కడుపుగలవిగ నుండును.

—ॐ మహావిషదష్టలక్షణము. ॐ—

తైద్రస్థ శ్శూనరసః స్తబ్ధగాత్రో జ్వరార్ధితః,
భైరవమన్యోణితం కృష్ణమింద్రియార్థానసంవిదన్. ౧౧
స్విద్యౌ మూర్ఛౌ విశుష్కసౌఖ్య విహ్వలో వేదనాతురః,
విశీర్యమాణమాంసశ్చ ప్రాయశో విజహత్యసూన్. ౧౨

వైచెప్పిన మహావిషమును తేళ్లు కుట్టినవానికి నాలుకయందుబ్బు, శరీరమున స్తబ్ధస్థ
ము, జ్వరము, నల్లరక్తమును చతురాదీంద్రియద్వారములలోఁ గ్రమ్మట, శబ్దస్పర్శాది
జ్ఞానములులేకుండుట, చమట, మూర్ఛ, నోరుయెండుట, బడలిక పలువిధములైన యుపద్రవ
వములు, మాంసము కుళ్ళిపడుట యీలాటి యుపద్రవములు కలుగుటయే గాక మరణము
కూడ కలుగును.

—ॐ ఉచ్చటింగవృశ్చికదష్టలక్షణము. ॐ—

ఉచ్చటింగస్తు వక్త్రేణ దశత్యభ్యధికవృథః,
సాధ్యతో వృశ్చికాత్ స్తంభం శేషసో హృష్టరోమతామ్. ౧౩
కరోతి నేకమంగానాం దంశశ్శీతాంబునేవ చ,
ఉష్ణధూమస్స ఏవోక్తో రాత్రిచారాప్య రాత్రికః. ౧౪

ఉచ్చటింగమును పేరుగలతేలు నోటిచే కఱచును. అది కఱచినవో మనుజునికి
సామాన్యమైన తేలుకన్న మిక్కిలి బాధకల్గును. పేథ్రము స్తంభించుట, వెండ్రుకలు
నిక్కిబొడిచికొనుట, శరీరమంచుండి చల్లనినీరు (చెమట) ప్రవించుట, యిట్టియుపద్రవ
ములు కలుగును. ఈతేళ్ళను ఉష్ణధూమమునియు రాత్రిలయందు సంచరించుటవలన
రాత్రికమనియుఁ జెప్పెదరు.

—ॐ కీటాదిస్వరూపము. ॐ—

వాతపిత్రో త్తరాః కీటాశ్చైష్ణికాః కణభోందురాః,
ప్రాయో వాతోల్బణవిషా వృశ్చికాసోస్త్విధూమకాః. ౧౫
కీటములు వాతపితృధిక్కృతైన విషము కలవిగను కణభము (కణదురీగలు) యెలు

కలు యివి శ్లేష్మాధిక్యముగల విషముకలవిగను తేష్లు ఉష్ప్రధూమకములు ఇవి వాతాధిక్యముగల విషముతోఁ గూడినవిగ నుండును.

యస్య యస్యైవ దోషస్య లింగాధిక్యం ప్రతర్కయేత్,

తస్య తస్యైవ ధైః కుర్యాద్విపరీతగుణైః క్రియామ్.

౧౬

కీటాదులచే కలువఁబడినవానికి వాతాదులలో నేదోషము యొక్క లక్షణము లధికముగ నుండునో వానిని చక్కఁగ తెలిసికొని యాదోషమునకు విరుద్ధ గుణముగల యాషధములచే చికిత్సలను జేయవలయును.

—ॐ వాతికవిషలక్షణము. ॐ—

హృత్పీఠోద్ధ్వనిల స్తంభస్థిరాయా మోఽస్థిపర్వరక్,

ఘూర్ణనోద్వేష్టనంగాత్ర శ్వావతా వాతికే విషే.

౧౭

వాతాధిక్యముగల విషమునందు తొమ్మునొప్పి, ఊర్ధ్వవాత స్తంభము, సిరలు అనులు గఱుపులు వీనియందు శూల, ఘూర్ణనము (అనఁగా చక్రమువలె తిరుగుట) ఉద్వేష్టనము (అనఁగా పొల్లాడుట), శరీరమునందు నలుపువర్ణము, ఈలక్షణములు కలుగును.

—ॐ పైత్తికవిషలక్షణము. ॐ—

సంజ్ఞానాశోష్ణనిశ్వాసా హృద్దాహా కటుకాస్యతా,

మాంసావదారణం శోఘో రక్తవీతశ్చ పైత్తికే,

౧౮

ప్రజ్ఞాభంగము, ఊపిరి వేడిగవెడలుట, తొమ్మునందు మంట, నోరు చేదుగ నుండుట, శరీరమున మాంసము చీల్చఁబడినట్లు నొప్పి, రక్తవీతవర్ణములుకల వాపు యీల లక్షణములు పిత్తాధిక్యముగల విషమునకు కలిగియుండును.

—ॐ శ్లేష్మికవిషలక్షణము. ॐ—

ఛర్ద్యరోచకహృల్లాస ప్రసోక్తే శవీనసైః,

నశైత్యముఖమాధురైర్విద్యాప్తేష్పాధికం విషమ్.

౧౯

శ్లేష్మాధిక్యముగల విషమునందు వాంతి అరోచకము హృల్లాసము ప్రసేకము (అనఁగా నోటియందు నీరురుట) ఓకర వీనస శరీరమున నైత్యము, నోటియందు తీపు ఈలక్షణములు కలిగియుండును.

—ॐ వాతికవిషచికిత్స. ॐ—

పీణ్యాకేన ప్రణాతేపస్తైలాభ్యంగశ్చ వాతికే,

నాడిస్వేదః పులకాదైర్బంహణశ్చ విధిర్హితః,

౨౦

వాతాధిక్యముగల విషమునందు తెలికపిండిచే ప్రణామనకు లేపనము, నువ్వుల నూనెచే నభ్యంజనము, నాడీస్వేదము, బృంహణచికిత్స వీనిని చేయించిన హితము కలుగును.

—ॐ వైత్తికవిషచికిత్స. ॐ—

వైత్తికం స్తంభయేత్సేకైః ప్రదేహైశ్చాతిశీతలైః,
మిక్కిలి చల్లగనుండు సేకములచేతను పట్టులచేతను పిత్తాధిక్యముగల విషమును స్తంభింపఁ జేయవలయును.

—ॐ శ్లేష్మికవిషచికిత్స. ॐ—

లేఖనస్వేదనచ్ఛేదవమనైశ్శ్లేష్మికం జయేత్. ౨౦

లేఖనము, ఛేదనము, స్వేదకర్మ, వమనకర్మ వీనిచే శ్లేష్మాధిక్యముగల విషమును చికిత్సఁ జేయనగును.

—ॐ త్రివిధకీటదష్టచికిత్స. ॐ—

కీటానాం త్రిప్రకారాణాం త్రైవిధ్యేన ప్రతిక్రియా,
స్వేదాలేపనసేకాంస్తు కోష్ఠాన్ప్రాయో ౭వచారయేత్. ౨౧
అన్యత్ర మూర్ఛితా ద్దంశపాతతః కోథతో ౭పి వా,

పైచెప్పిన వాయువ్యాదిభేదములచే మూఁడువిధములగు కీటములయొక్క కాటుల యందు యథాక్రమముగ స్వేదకర్మ లేపనము సేకము వీనిని సుఖోష్ణముగ చేయించ వలయును. అయితే పైకీటముల కాటుతగిలినవాఁడు మూర్ఛఁజేరియుండినను పైకాటు తగిలినస్థలము ప్రణామ కలిగియుండినను లేక కుళ్ళిపోయి యుండినను పై స్వేదాది చికిత్సలను చేయంజనదు.

—ॐ విషదంశమునకు నృకేకాదిధూపము. ॐ—

నృకేశాస్పర్షపాః పీతా గుఱో జీర్ణశ్చ ధూపనమ్. ౨౨

విషదంశస్య సర్వస్య కాశవః పరమబ్రవీత్,

మనుజుని వెండ్రుకలు, యెఱ్ఱఆవాల, పాతబెల్లము వీనిని గుమభాగములుగ గ్రహించి విషజంతువుల కాటులకన్నిటికిని ధూపమువేసిన హితము కలుగునని కాశ్య పుఁడు వచించియున్నాఁడు.

విషఘ్నం చ విధిం సర్వం కుశ్యా త్సంశోధనాని చ. ౨౩

పైకీటాదుల యొక్క కాటులయందు విషహరచికిత్సలు నమన విరేచనములు చేయించవలయును.

— ౧౭ కీటవృశ్చికదప్తచికిత్స. ౧౭ —

సాధయే త్వర్వనద్దప్తా విషాక్రైః కీటవృశ్చికైః,

విషాధిక్యముగల కీటములుగాని తేళ్లుగాని కఱచినవానికి సర్పదప్తచికిత్సలను చేయవలయును.

— ౧౮ కీటవిషమునకు తండులీయాదిపానము. ౧౮ —

తండులీయకతుల్యాంశాం త్రివృతాం సర్పిషా పిబేత్. ౧౯

యాతి కీటవిషైః కంపం న కైలాస ఇనానిలైః,

చిట్టికూర, తెల్లతెగడ వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి నూరి అపునేతిలోకలిపి పానము చేయించినచో కైలాసపర్వతము యెటుల కదలకయుండునో అటుల కీటవిషములచే మనుజుఁడు భయమును జెందనుండును.

— ౧౯ కీటవిషమునకు ఊరివృక్షత్వగాలేపము. ౧౯ —

ఊరివృక్షత్వగాలేపశ్శుద్ధే కీటవిషాపహాః.

— ౨౦ —

కీటములు కఱచినవానికి నమనవిరేచనముల జేయించి ఊరివృక్షముల యొక్క పట్టలను నూరి లేపనము చేసిన విషము హరించును. (అత్తి, జువ్వి, మట్టి, ఇవి ఊరి వృక్షములు.)

— ౨౦ కీటవిషమున శోఢాదిహారలేపము. ౨౦ —

ముక్తా లేపో వరశ్శోఢతోదదాహజ్వరప్రణాత్,

ముత్తియములను చాది కీటములయొక్క కాటుకు లేపనము చేసిన వాపు, పోట్లు, జ్వరమును హరించును. ఇది మిగుల శ్రేష్ఠమైన లేపము.

— ౨౧ కీటవిషమునకు దశాంగౌషధము. ౨౧ —

వచా హింగువిడంగాని సైంధవం గజపిప్పలీ.

— ౨౨ —

పాతా ప్రతివిషా వ్యోషం కాశ్యపేన వినిర్మితమ్,

దశాంగమగదం పీత్యా సర్వకీటవిషం జయేత్.

— ౨౩ —

వస, ఇంగువ, వాయువిడంగములు, సైంధవలవణము, ఏనుఁగుపిప్పళ్లు, చిలు బొడ్డి, అతివస, త్రికటుకములు వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి నూరి పానము చేయించిన కీటవిషము లన్నియు హరించును. ఇది దశాంగౌషధ మనఁబడును. కాశ్యపునిచే నిర్మింపఁబడినది.

—ॐ వృశ్చికవిషమునకు సేకము. ౧౭—

సద్యో వృశ్చికజం దంశం చక్రతై లేన సేచయేత్,

విదారిగంధసిద్ధేన కవోష్ణేనేతరేణ వా.

౨౯

లవణోత్తమయుక్తేన సర్పిషా వా పునః పునః,

సించే త్కోష్ణారనాశేన సక్షీరలవణేన వా.

3౦

తేలుకాటును తక్షణము చక్రతైలముచేగాని ముయ్యకుపొన్నతో సిద్ధము చేయఁబడినతైలముచేగాని సేచనము చేయించిన హితము కలుగును. మఱియు ఆవు నేతిలో నైంధవలవణము చేర్చి దానితోగాని ఆవుపాలలో నైంధవలవణము చేర్చి దానితోగాని కొంచెముష్ణముగ నుండు కలితోగాని తేలుకాటుతోగలిపిన తావునకు పలు మాలు సేచనము చేయుచుండిన హితము కలుగును.

—ॐ వృశ్చికదంశమునకు ఉపనాహము. ౧౮—

ఉపనాహో ఘృతే భృష్టః కల్కోఽజాజ్యైశ్చ నైంధవః,

జీలకఱ్ఱ, నైంధవలవణము వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి కల్కముచేసి కాగు చుండునేతిలో వైచి దానిచే ఉపనాహస్వేదమును చేయించవలయును.

—ॐ వృశ్చికదంశమునకు ప్రతిసారణము. ౧౯—

ఆదంశం స్వేదితం చూర్ణైః ప్రచ్ఛాయ ప్రతిసారయేత్.

3౧

రజనీనైంధవవ్యోమశిరీషఫలపుష్పజైః,

తేలుకఱ్ఱచినచోటునకు చక్కఁగ స్వేదకర్మను చేయించి దానిపై పసుపు, నైంధవలవణము, త్రికటుకములు, దిరిసెనపువిత్తులు, పువ్వులు వీని చూర్ణముచే రుద్ద వలయును.

—ॐ వృశ్చికవిషమున మాతులుంగాదిరేపము. ౨౦—

మాతులుంగాష్టుగోమూత్రసిప్తం చ సురసాగ్రజమ్.

3౨

లేపస్సుఖోష్ణశ్చ హితః పిణ్యాకో గోమయోఽపి వా,

పానే సర్పిర్నధుయుతం క్షీరం వా భూరిశర్కరమ్.

33

మాదీఫలపురసము, గోమూత్రము వీనిలో తులసిపువ్వులనునూరి లేపనముచేసినను, తెలికపిండిని నూరి గాని గోమయమునుగాని సుఖోష్ణముగ లేపనము చేసినను హితము కలుగును. మఱియు ఆవునేతిలో తేనెను కలిపిగాని ఆవుపాలలో అధికముగ పంచదారను చేర్చిగాని పానము చేయించిన హితము కలుగును.

—ॐ వృశ్చికవిషమున పారావతశకృదాదిశేషము. ॐ—

పారావతశకృత్పథ్యా తగరం విశ్వభేషజమ్,

బీజపూరరసోన్మిశ్రః పరమో వృశ్చికాగదః.

33

సశైవలోష్ఠ్యదంష్ట్రా చ హంతి వృశ్చికజం విషమ్,

పాశురపిట్టమలము, కరక్కాయ, గ్రంథితగరము, శుంతి వీనిని మాదీ

ఫలరసముతో నూరి తేలుకుట్టిన స్థలములో లేపనము చేయవలయును. తేలువిషమున కిది శ్రేష్ఠాపదము, మతియు పాచి ఒంటెపల్లు వీనిని చాది లేపనముచేసిన తేలు విషము మానును.

“ససైంధవోష్ఠ్యదంష్ట్రా చ హంతి వృశ్చికజం విషమ్,

మనోహళ్ళసైంధవం హింగుమాలతీపల్లవాని చ,

గోశకృద్రసపిష్టేయం గుళికావృశ్చికార్దితే,

లఘునో మరిచం హింగుసురసం విశ్వభేషజమ్,

అర్ఘ్యక్షీరేణగుళికా వృశ్చికార్దితశంకరీ.”

సైంధవలవణము, ఒంటెపల్లు వీనిని చాది లేపనముచేసిన తేలువిషము హరించును.

మణిశిల, సైంధవలవణము, ఇంగువ విరజాజిచిగుళ్లు వీనిని సమభాగములుగ ఆవు పేడ రసముతో నూరి గుళికలు చేయవలయును. వెల్లుల్లి, మిరియాల, ఇంగువ, తులసి,

శుంతి వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి జిలేడుపాలతో నూరి గుటికలు చేయవలయును. ఈ రెండువిధములగు గుటికలు చాది తేళ్ళుకుట్టినచోటునందు వేసిన తేలు విషము శమించి సుఖము కలుగును. అని సంగ్రహమునందు చెప్పబడియున్నది.

—ॐ వృశ్చికదంశమునకు హింగాద్విలేపనాంజనము. ॐ—

హింగునా హరితాశేన మాతులుంగరసేన చ.

34

లేపాంజనాభ్యాం గుటికా పరమం వృశ్చికాపహం,

ఇంగువ, హరిదళము వీనిని సమభాగములుగ మాదీఫలరసముతో నూరి గుటికచేసి

దానిచే లేపనము అంజనము చేసిన తేలువిషము నిశ్శేషముగ హరించును.

—ॐ వృశ్చికదంశమునకు కరంజాదిలేపనము. ॐ—

కరంజార్జునశైలూనాం కటభ్యాః కుటజస్య చ.

35

శిరీషస్య చ ఘృష్ణాణి మస్తునా దంశలేపనమ్,

క్రానుగు, మద్ది, విరిగి, నల్లగినియ, కొడిక, దిరిసెనము వీనిపువ్వులను పెరుగుమీడి

మీడిగడతో నూరి తేలుకాటునకు లేపనము చేసిన హితము కలుగును.

—ॐ వృశ్చికదంశమునకు పథ్యాదిలేపనము. ॐ—

యో ముహ్యతి ప్రశ్వసితి ప్రలపత్యగ్రవేదనః.

32

తస్య పథ్యా నిశా కృష్ణా మంజిష్ఠా తివిహోషణమ్,

సాలాబువృంతం వార్తాకరసపిష్ఠం ప్రలేపనమ్.

33

ఏమనుజుడు తేలుకుట్టుటవలన మిక్కిలి యుపద్రవముకలవాడై మూర్ఛనుజెంది బ్రూర్పువిడుచుచును, అసంబద్ధముగ మాటలాడుచునుండుచో అట్టివానికి కరక్కాయ, సుపు, పిష్పల్లు, మంజిష్ఠ, అతివస, మిరియాలు, సారకాయతోడిమి వీనిని సమగ్రములుగ గ్రహించి వంకాయరసముతో నూరి తేలుకుట్టిన స్థలమునందు లేపనము చేయవలయును.

—ॐ వృశ్చికదంశమున సిరావేధాదులు. ॐ—

సర్వత్ర చోగ్రాళివిషే పాయయే ద్దధిసర్పిషీ,

విధ్యేత్పిరాం విదధ్యాచ్చ వమనాంజననావనమ్.

34

ఉష్ణస్నిగ్ధామ్లమధురం భోజనం చానిలాపహమ్,

దారుణమైన అన్ని తేలువిషములయందును ఆవుపెరుగు ఆవునెయ్యి ఆవుపాలు వీని సమభాగములుగ కలిపి పానము చేయించవలయును. రక్తమోక్షణము వమనకర్మంజనము నస్యము వీనిని చేయించవలయును. వాతమును హరించునదిగ నుష్ణముగ స్నేహముగ కొంచెముమ్లముగ మధురముగనుండు భోజనము నిప్పించవలయును.

—ॐ వృశ్చికవిషమునకు నాగరాదిలేపనము. ॐ—

నాగరం గృహకపోతపురీషం

బీజపూరకరసో హరితాలమ్,

నైంధనం చ వినిహంత్యగదోఽయం

లేపతోఽళికులజం విషమూళు.

౪౦

శుంఠి, ఊరపావురపిట్టమలము, హరిదళము, నైంధవలనణము వీనిని మాడిఫలరసముతో నూరి లేపనము జేసిన తేలువిష మతిశీఘ్రముగ హరించును.

—ॐ వృశ్చికవిషహరగుటికలు. ॐ—

అంతే వృశ్చికదష్టానాం సముదీర్ణేభృశంవిషే,

విషేణాలేపయే ద్దంశముచ్చిటింగేఽప్యయం విధిః.

౪౧

తేలుకుట్టినవానికి విషము మిక్కుటముగ వృద్ధిజెందుచుండిన నాకాటుకుపైన విషమును లేపనము జేయవలయును. ఈ చృటింగమును తేలుకాటునందును ఈచికిత్సనే చేయవలయును.

❧ కీటానులను విమహరాపథము. ❧

నాగపురీషచ్ఛత్రం రోహిషయూలం చ శేలుతోయేన,

కుర్యాద్గుటికాం లేపాదియమళివిషనాశినీ శ్రేష్ఠా.

ర-౨

నాగపురీషచ్ఛత్రము, కాచిగడ్డిచేళ్లు వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి విరిగిన ముతో నూరి గుటికలు చేసి దానిని లేపనముచేసిన తేలువిషము హరించును.

❧ వృశ్చికవిషసంక్రాంతికరాపథము. ❧

అర్కస్య దుగ్ధేన శిరీషబీజం

త్రిరాభానితం పిప్పలి చూర్ణమిశ్రమ్,

ఏషోఽగదో హంతి విషాణి కీట

భుజంగలూతోందురవృశ్చికానామ్.

ర-3

దిరిసెనపుపిత్తులను జిల్లేడుపాలలో మూడుపర్యాయములు భావనచేసి దానికి సమముగ పిప్పలిచూర్ణమును కలపవలయును. ఈయాపథము కీటములు సర్పములు పాలె పురుగు ఎలుకలు తేళ్లు వీనివిషములను పోగొట్టును.

శిరీషపుష్పం సకరంజబీజం కాశ్మీరజం కుష్ఠమనశ్శిలా చ,

ఏషోగదో రాత్రికవృశ్చికానాం సంకాంతికారీ కఢితో జనేన. ర-౪

దిరిసెనపుపువ్వు. క్రానుగపిత్తులు, కుంకుమపువ్వు, చెంగల్వకోష్ఠ, మణిశిల వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి చక్కఁగనూరవలయును. ఈయాపథము రాత్రికమును తేలు విషమును నిశ్చేషముగ పోగొట్టును. సర్వజ్వడైన బుద్ధునిచే చెప్పబడినది.

❧ లూతాదంశభేదతల్లక్షణములు. ❧

కీటభ్యో దారుణతరాలూతా ఘోడశకధాజగుః,

అష్టావింశతిరిజ్యేకే తతోఽస్యస్యే తు భూయసీః.

ర-5

సహస్రరశ్మ్యనుచ గా వదంత్యస్యే సహస్రశః,

బహూపద్రవరూపాతు లూతైకైవ విషాత్మికా.

ర-౬

రూపాణినామతస్తస్యా దుష్టయాణ్యతినంకరాత్,

నాస్తి స్థానవ్యవస్థా చ దోషతోఽతః ప్రచక్షతే.

ర-౭

సాలెపురుగులు కీటంబులన్నిటికన్న దారుణములైనవి. అవి పదునారు విధములుగ నుండునని ఋషులు చెప్పుచున్నారు. కొందఱు ఇరుపదిఎనిమిది విధములనియు మఱి కొందఱు వేయివిధములనియు, కొందఱు అనేకవిధములనియు వచింపుచున్నారు. అయినను అవి అనేకోపద్రవములను గలుగఁజేయు స్వభావముగలవిగ మిక్కిలి విషముతోఁ గూడినవిగ నుండుటంజేసి అవి ఒకటివిధముగ నుండును. మఱియు సాలెపురుగులు మిక్కిలి సంకరములుగ నుండుటంజేసి వాని రూపనామములను వెన్నేరుగ చెప్పటకును నెఱుంగుటకును సాధ్యముకానేరదు. వానికి స్థాననిశ్చయము లేదు. కాబట్టి వానిదోషములనుబట్టి చికిత్సలను జెప్పఁబడును.

— సాధ్యాసాధ్యలూతావిషము. ౭ —

కృచ్చ్రసాధ్యా పృథద్దోషైరసాధ్యా నిచయేన సా,

సాలెపురుగు కాటు పైత్తికము శ్లేష్మికము వాతికము సాన్నిపాతికము అని నాల్గు విధములుగ నుండును. వానిలో మూఁడు కృచ్చ్రసాధ్యములుగ సాన్నిపాతికమను నది అసాధ్యముగ నుండును.

— పైత్తికలూతాదంశలక్షణము. ౮ —

తద్దంశః పైత్తికో దాహతృణ్స్పృటజ్వర మోహవాక్. ౪౮

భృశోష్ణిరక్తవీతాభః క్లేదీ ద్రాక్షాఫలోపమః,

పిత్తాధిక్యముతో నుండు సాలెపురుగుకాటు కలవారికి సర్వాంగతాపము దప్పి పిటకలు జ్వరము మూర్ఛ మిక్కిలి యుష్ణము కలుగును. మఱియు నాకాటు నందు స్రావము కొంచెము యెఱుపు పసుపువర్ణములు ద్రాక్షపండువంటి యాకారము నుండును.

— శ్లేష్మికలూతాదంశలక్షణము. ౯ —

శ్లేష్మికః కఠినః పాండుః పరూషకఫలాకృతిః, ౪౯

నిద్రాం శీతజ్వరం కాసం కంఠూం చ కురుతే భృశమ్.

శ్లేష్మాధిక్యముగల సాలెపురుగుకాటునందు కఠినస్పర్శము తెలుపువర్ణము, పేదఁ తపండువంటి యాకారముగ కల్గియుండును. మఱియు నిది నిద్ర శీతజ్వరము కాసము దురద వీనిని మిమ్ముటముగ కలుగఁజేయును.

— వాతికలూతాదంశలక్షణము ౧౦ —

వాతికః పరుషశ్శ్యానః పర్వభేదజ్వరప్రదః.

వాతాధిక్యముగల సాలెపురుగుకాటు కఠినముగను శ్వాసవర్ణము గలదిగను సంధులయందు పగుళ్లు జ్వరము వీనిని కలుగఁజేయునదిగ నుండును.

తద్విభాగం యథా స్వం చ దోషలింగైర్విభావయేత్,

వైసాలెపురుగుల భేదములను వానికాటులకుఁ జెప్పియుండు వాతాదిదోష లక్షణములచే తెలిసికొనవలయును.

—॥ అసాధ్యలూతాలక్షణము. ॥—

అసాధ్యాయాం తు హృన్మోహశ్వాసహిఘ్నశిరోరుజాః. ౫౧

శ్వేతాః వీతాస్సితా రక్తాః పిటికాః శ్వయధూద్భవాః,
వేపథుర్వమథుర్దాహస్తృడాంధ్యం వక్రనాసతా. ౫౨

శ్వావోష్ణవక్రదంతత్వం పృష్ఠగ్రీవావభంజనమ్,
పక్వజంబూసవర్ణం చ దంశాత్సృవతి శోణితమ్. ౫౩

అసాధ్యముగు సాలెపురుగుకాటునందు చిత్తభ్రమ, శ్వాసము, ఎక్కిళ్లు, తలనొప్పి, తెల్లగ పనుపువర్ణముగ నల్లగ యెఱ్ఱగనుండు పిటికలు, వాపు, వణుకు, వాంతి, మంట, దస్సి, గుడ్డితనము, నోరు పండ్లు వీనియందు వంకర, పెదవులయందు శ్వాసవర్ణము, వీపు మెడ యిడ్చికొనుట, యియుపద్రవములు కలుగును. మఱియు సాలెపురుగు కఱచినస్థలమునందు పండిన నేరేడుపండువంటి వర్ణముగల రక్తము స్రవించును.

—॥ వైత్తికాదివ్యపదేశకారణము. ॥—

సర్వాపి సర్వజా ప్రాయో వ్యపదేశస్తు భూయసా,

సాలెపురుగులన్నియు తఱచుగా త్రిదోషజములుగ నుండును. అయినను వాతాదులలో నేదోషలక్షణ మధికముగ నుండునో యాదోషమును బట్టి వాతికము వైత్తికము శైష్ఠికము అనియు నెఱుంగవలయును.

—॥ తీక్ష్ణాదిలూతాలక్షణము. ॥—

తీక్ష్ణమధ్యవరత్వేన సాత్త్రిధా హంత్యుపేక్షితా. ౫౪

సప్తాహేన దశాహేన పక్షేన చ పరం క్రమాత్,

తీక్ష్ణము మధ్యము అధమము అని సాలెపురుగులు మూఁడు విధములుగ నుండును. వానికాటులకు చికిత్స చేయక యుపేక్షించినచో తీక్ష్ణములగువాని విషము ఏడు దినములలోపలను, మధ్యమ వేగముగలవి పదిదినములలోపలను, అధమవేగము గలవి పదునైదుదినములలోపలను క్రమముగ మనుజుని చంపును.

—ॐ లూతాదంశలక్షణము. ॐ—

లూతాదంశశ్చ సర్వోఽపి దద్రుమండలసన్నిభః. ౫౫

సితోఽసితోఽరుణః వీతశ్శ్యావో వా మృదురున్నతః,

మధ్యే కృష్ణోఽథ వా శ్యావః పర్యంతే జాలకావృతః. ౫౬

విసర్పవా శోఘయుతస్తస్య తే బహువేదనః,

జ్వరాశుపాకవిక్లేదకోఢావదరణాన్వితః. ౫౭

క్లేదేన యత్సృశత్యంగం తత్రాపి కురుతే వ్రణమ్,

సాలెపురుగుకాటులన్నియు దద్రుశుష్కపుతోతుల్యముగను గుండ్రముగ నుండును. మఱియు నాకాటులు తెల్లగాని యెఱ్ఱగాని తెలుపు నలుపు కలిసిగాని పసుపువర్ణముగగానియుండును. మృదువుగ పొడవుగ మధ్యప్రదేశములో నల్లగ, లేక శ్యావవర్ణముగ అంచులయందు జాలకముతోఁగూడినదిగ విసర్పము వాపు మిక్కిలి శూల వీనితోఁగూడినదిగనుండును. మఱియు దానియందు జ్వరము ఆశుపాకము (శీఘ్రముగ పుండగుట) ప్రావము కుళ్లి పోవుట పగుళ్లు ఇవియును కలుగును. కాటులోనుండు చెడ్డనీరు శరీరములో నెచటతగిలిన నచట వ్రణము కలుగును.

—ॐ లూతాదివిషస్థానములు. ॐ—

శ్వాసదంష్ట్రాశక్మన్ముత్రశుక్రలాలానఖార్తవైః. ౫౮

అష్టాభి రుద్వమజ్యేషా విషం వత్త్వై ర్విశేషతః,

ఊపిరి, కోరలు, మలము, మూత్రము, శుక్రము, జొల్లు, గోళ్లు, ఆర్తము అను నీయైనిమిదిటిచే సాలెపురుగులు విషమును గ్రక్కును. అందు నోటిచే విశేషముగ విషమును గ్రక్కును.

—ॐ లూతాకీటదంశస్థానములు. ॐ—

లూతా నాభేర్దశత్యూర్ధ్వమూర్ధ్వం వాధశ్చ కీటకాః. ౫౯

తద్దూషితం చ వస్త్రాదిదేహే పృక్తం వికారకృత్,

సాలెపురుగు మనుజునియొక్క నాభికి పైభాగమునకఱచును. కీటములు మాత్రము నాభికిపైనను క్రిందను కఱచును. సాలెపురుగు విషముతగిలినవస్త్రము మొదలగు నవి శరీరమున తగిలినను రోగములు జనించును.

—ॐ లూతావిషప్రథమవేగలక్షణము. ॐ—

దినార్ధం లక్ష్యతే నైవం దంశో లూతావిషోద్భవః. ౬౦

సూచీవ్యధనదాభాతి తతోఽసౌ ప్రథమేహని,

అస్య క్తవర్ణః ప్రచలః కించిత్కంఠూరుజాన్వితః.

౬౦

సాలెపురుగుకాటు ఆరదినమువలకు తెలియకుండును. పిదప మొదటిదినమునందు నూదిచే పొడుచునట్లు బాధకలిగి రూపము తెలియక కొంచెము దురద నొప్పి వీనితోఁ గూడియుండును.

— లూతావిష్యతీయాదివేగలక్షణములు. —

ద్వితీయేభ్యన్నతోఽంతేషు పిటక్తై రివ వాచితః,

వ్యక్తవర్ణో నతో మధ్యే కంఠూమాన్ గ్రంథినన్నిభః.

౬౧

తృతీయే సజ్వరోరోమహర్ష కృద్రక్తమండలః,

శరావరూపస్తాదాఢ్యో రోమకూపేషు సస్రవః.

౬౩

మహాంశ్చతుర్థే శ్వయంధు స్తావశ్వానభమప్రదః,

వికారాన్ కురుతే తాంస్తాన్ పంచమే విషకోపజాన్.

౬౪

షష్ఠేవ్యాప్నోతి మర్గాణి సప్తమే హంతి జీవితమ్,

సాలెపురుగుకఱచిన రెండవదినమునందు కాటుయొక్క ఆంతులయందుబ్బు పిటకలు యివి చక్కఁగకనబడుచు నడుమ కొంచెముపల్లము గ్రంథివంటి యాకారము దురదకలుగును. మూడవదినమునందు జ్వరము గగుర్పాటు పోట్లు రోమకూపములయందు స్రావము సానికెంటి యాకారముకలిగి యెఱ్ఱగ గుండ్రముగనుండును. నాల్గవ దినము నందు ఆకాటు పెద్దదిగను వాపు తాపము శ్వాసము భ్రమ వీనితోఁగూడినదిగనుండును. అయిదవదినమునందు విషప్రకోపసువలన జనించునట్టి యనేకీపద్రవములను గలుగఁ జేయును. ఆరవదినమునందు ఆవిషము మర్మములంతట వ్యాపించును. ఏడవదినమునందు మరణమును కలుగఁజేయును.

ఇతి తీక్ష్ణంవిషం మధ్యం హీనం చ విభజేదతః.

౬౫

వైచెప్పిన ప్రకారము సాలెపురుగుయొక్క తీక్ష్ణవిషము ఉపద్రవములను కలుగఁ జేయును. దీనిని బట్టి మృగహానివిషములను పర్యాలోచించి వాని యుపద్రవాది ప్రమాణములను తెలిసికొనవలయును.

— లూతావిషకాలప్రమాణము —

ఏకవింశతిరాత్రేణ విషం శామ్యతి సర్వథా,

సాలెపురుగువిషము ఇరువదియొకదినములలో శమనమునొందును.

— లూతాదష్టచికిత్స. —

అథాశు లూతాదష్టస్య శస్త్రేణాదంశముద్ధరేత్.

౬౬

దహేచ్చ జాంబవౌస్తాద్యై ర్నతు పితౌ త్రరం దహేత్,

సాలెపురుగు కఱచినవానికి గలకాటును నలుప్రక్కల శస్త్రముచే ఛేదించి జాంబవౌస్తాది శస్త్రములచే దహింపవలయును. ఆకాటు పితౌధిక్కముగలదిగనుండిన దానిని దహింపంజనదు.

❧ లూతాదంశమున దాహకర్మనిషేధము. ❧

కర్కశం భిన్నరోమాణం మర్మసంధ్యాదినంశ్రితమ్.

౬౭

ప్రసృతం సర్వతో దంశం న చ్ఛిందీత దహేన్న చ,

కఠినముగ వెండ్రుకలు రాలిపోయినదిగ మర్మముసంధు మొదలగు స్థలములనాశ్రయించియుండునదిగ నలుప్రక్కల వ్యాపించినదిగనుండు సాలెపురుగుకాటును ఛేదించుటయు దహించుటయు దగదు.

❧ లూతాదంశమునకు సేచనము. ❧

లేపమే ద్దగమగదైర్లధుసైంధవసంయుతైః.

౬౮

సుశీతై స్సేచయేచ్చాను కషాయైః క్షీరినృతృజైః,

వైచెప్పిన ప్రకారము శస్త్రముచే ఛేదించి దహింపబడిన యాకాటునకు తేనె, సైంధవలతము వీనిని విషహరణములలో కలిపి లేపనముచేసి చల్లగనుండు క్షీరినృతృ కషాయములచే సేచనము చేయవలయును.

❧ లూతాదంశమునకు రక్తమోక్షణాదులు. ❧

సర్వతోఽపహరేద్రక్తం శృంగాద్యైస్సిరయాఽపి వా.

౬౯

సేకాలేపాస్తతశ్శీతా బోధిశ్చేష్టాంతకాక్షకైః,

సాలెపురుగుకాటునందు చిమ్మనగొట్టము మొదలగుయంత్రములచేగాని సిరస వేధించుటచేగాని పలుమాలు రక్తమును స్రవంపఁజేసి రావి, విరిగి, తాడి వీనిపట్టల కషాయముచే సేకమును లేపములను చల్లగ పలుమాలు చేయించవలయును.

❧ లూతాదంశమునకు పద్మకలేపము. ❧

ఫలినీద్వినిశాక్షౌద్రసర్పిర్భిః పద్మకాహ్వయః.

౭౦

అశేషలూతాకీటానామగదసాస్పర్శకార్మికః,

ప్రేంకణము, పసుపు, మ్రానిపసుపు, తేనె, ఆవునెయ్యి వీనినొకటిగ చేర్చి నూర వలయును. ఇది పద్మకౌషధమనబడును. దీనిని సాలెపురుగులు, కీటకములు మొదలగు అన్ని విషపురుగులకాటులయందును లేపసేకాదిక్రియలయందు నుపయోగించిన హితము కలుగును.

—ॐ లూతాదంశమునకు చంపకాషధము. ॐ—

హరిద్రాద్వయపత్తంగమంజిష్ఠానతకేనరైః.

27

సత్కేద్రసర్పిః పూర్వస్నాదధికశ్చంపకాహ్వయః,

తద్వద్దోమయనిష్పిడాశర్కరాఘృతమాక్షికైః.

28

పసుపు, మ్రానిపసుపు, పత్తంగము (అనగా రక్తచందనము). మంజిష్ఠ, గ్రంథితగరము, పద్మకేసరములు వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి నూరి తేనె, ఆవునెయ్యి వీనిని సమభాగములుగకలిపిన చంపకాషధమనబడును. ఇది ముందుచెప్పిన పద్మకమను ఔషధమునకన్న మిక్కిలి శ్రేష్ఠమైనది. మఱియు ఆవుపేడరసము, పంచదార, ఆవునెయ్యి, తేనె వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి మిశ్రముచేసి లేపనముచేసిన సాలెపురుగులు మొదలగు కీటములవిషములు హరించును.

—ॐ లూతాదంశమునకు మందరగంధమాదనౌషధములు. ॐ—

అపామార్గమనోహళదార్వీధ్యామకగైరికైః,

నలైలాకుష్ఠమరిచయప్త్యాహ్వపుతమాక్షికైః.

23

అగదో మందరో నామ తథాఽన్యో గంధమాదనః,

సతరోద్రవచాకట్వీపాలైలా పత్రకుంకుమైః.

24

ఉత్తరేణు, మణిశిల, హరిదళము, మ్రానిపసుపు, ధ్యామకమను గ్రంథ్యము, కావిత్తాయి, గ్రంథితగరము, ఏలకులు, చెంగల్వకోష్ఠ, మిరియాలు, అతిమధురము, తేనె, ఆవునెయ్యి వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి యొకటిగచేర్చి నూరవలయును. ఇది మందరమనబడును. గ్రంథితగరము, లొడ్డుగు, వస, కటుకరోహిణి, చిఱుబిద్ది ఏలకులు, జాపత్రి, కుంకుమపువ్వు వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి నూరవలయును. ఈ యౌషధమునకు గంధమాదనమనుపేరు. మందరము గంధమాదనము అనునీ ఔషధములు రెండును సాలెపురుగు మొదలగు వాని కాటులయందును హితమునకలుగజేయును.

—ॐ లూతాదంశమునకు పమనము. ॐ—

విషఘ్నం బహుదోషేషు ప్రయుంజీత విశోధనమ్,

సాలెపురుగుకాటుతగిలినవానికి దోషము లధికముగ కలిగియుండినదో విషమును పోగొట్టునట్టి విరేచనౌషధము నిష్పించవలయును.

—ॐ లూతాదంశమునకు ఐమనవిరేచనౌషధము. ॐ—

యప్త్యాహ్వమదనాంకోల్లజాలినీసిందువారికాః.

25

కఫే శ్రేష్ఠాంబునా వీత్వా విషమాశు సముద్వమేత్

శిరీషపత్రత్యజ్జులఫలం వాంకోల్లమూలవత్.

2౬

విరేచయేచ్ఛ త్రిఫలానీలిని త్రివృతాదిభిః,

సాతెపురుగుకాటుతగిలినవానికి కఠమధికముగ కలిగియుండినచో అతిమధురము, మ్రంగ ఊడుగు, చేదుబీర, వావిలి వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి చక్కఁగ నూరి త్రిఫలాకషాయములోకలిపి పానముచేయించి యావికము శీఘ్రముగ ఎమనమగునటుల చేయవలయును. లేక దిరిసెనపుటాకులు పట్టులు వేళ్లు విత్తులు ఊడుగు వేళ్లు వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి నూరి త్రిఫలాదకములోకలిపి పానముచేయించి విషము వమనంబగునటుల చేయించి పిదప త్రిఫలములు, పెద్దనీలి, తెల్లతెగడ మొదలగు విరేచనోషధములను ప్రయోగించి విరేచనము చేయించవలయును.

— ౨౭ లూతాదంశమున కర్ణికాపాతనము. —

నివృత్తేదాహశోఘాదా కర్ణికాం పాతయేద్వ్రాణాత్.

2౭

సాతెపురుగుకాటుగలవారికి వైచెప్పిన ఎమనవిరేచనాద్యోషధములను సేవించుటచే మంట వాపు మొదలగునుషద్రవములు శమించినయెడల నికచెప్పబోయెడుబోషధములచే వ్రణమునుండి కర్ణికను నెలిపుచ్చవలయును.

— ౨౮ లూతాదంశమున కర్ణికాపాతనోషధము. —

కుసుంభపుష్పం గోదంతస్వర్ణక్షీరీ కపోతవిత్,

త్రివృతా సైంధవం దంతీ కర్ణికాపాతనం షథా.

2౮

మూలము త్తరనారుణ్యా వంశనిర్దేఖసంయుతమ్,

కుసుంభపుష్ప, హరిదశము, స్వర్ణక్షీరి, (అనగా కంకువృత్తు), పావురపిట్టమలము, తెల్లతెగడ, సైంధవలవణము, దంతిచెట్టువేరు అనునీయోషధులు వ్రణమునందలి కర్ణికను హరింపజేయును. పెద్దపాపరవేళ్లను నూరి తవక్షీరి (వెనురుప్ప) లోకలిపి లేపనముచేసిన కర్ణిక రాలిపోవును.

తద్వచ్చ సైంధవం కుష్ఠం దంతీకటుకదాగ్ధికమ్.

2౯

రాజకోశాతకీమూలం కిణో వా మధితోద్భవః,

మతీయు సైంధవలవణము, చెంగల్యకోళ్లు, దంతిచెట్టు, కటుకరోహిణి, పిన్నపాల వేళ్లు, పెద్దబీరవేళ్లు, పెరుగుమీడిమీఁగడ అనునవియును కర్ణికను హరింపజేయుటయగు సమర్థంబుగనుండును.

—ॐ కర్ణికాపాతమున బృంహణచికిత్స —

కర్ణికాపాతసమయే బృంహయే చ్చ విహవహైః. ౮౦
కర్ణికాపాతసమయే బృంహణచికిత్సలను జేయవలయును.

—ॐ లూతాదంతమున ఘృతపానము —

స్నేహకార్యమశేషం చ సర్పిషైవ సమాచరేత్,
విషస్య వృద్ధయే శ్లోలమగ్నేరివ తృణోలుపమ్. ౮౧

అన్నిని తృణములు వృద్ధిజేయునట్లులు నువ్వులనూనె విషమును వృద్ధిజేయును. కావున సర్పము సాలెపురుగు మొదలగు వాని విషమును యందు నువ్వులనూనెను బొత్తుగ వర్జించి ఆవు నెయ్యిని విశేషముగ పానము చేయించవలయును. మఱియు స్నేహ ద్రవ్యములతో జేయవలసిన పనులనన్నిటిని నేతితోనే చేయవలెను.

—ॐ పితృదిలూతాదంతములకు హ్రీ జేరాదియోగములు. —

హ్రీ బేరవై కంకతగోపకన్యాముస్తాశమీచందనతిందుకాని,
శైవాలనీలోత్పలవక్రయష్టేశ్వజ్ఞాకులీపద్మకరాశమధ్యమ్. ౮౨

రజనీఘనసర్పలోచనాకణశుంఠీకణమూలచిత్రకాః,
వరుణాగురుబిల్వపాలలీపిచమందాభయశేలుకేనరమ్. ౮౩

బిల్వచందననతోత్పలశుంఠిపిప్పలీనిచుళవేతనకుఘమ్,
శుక్తిశాకవరపాటలిభార్గ్యసిందువారకరఘాటవరాంగమ్. ౮౪

పితృకఫానిలలూతాః పానాంజననస్య లేపనేకేన,
అగదనరాః వృత్తస్థాకుమతీరివ వారయం ఘృతే. ౮౫

పట్టివేరు, పుల్లకెలగ, పిల్లిపీచర, తుంగముస్తలు, జమ్మి, చందనము, నల్లతుమిక్కి, పాచి, నల్లకలువ, గ్రంథితగరము, అతిమధురము, అవంగపువట్ట, పెద్దసర్పాక్షి, పద్మకము, మ్రంగకాయ గుఱ్ఱ వీనిని సమభాగములుగజేర్చి చేయబడిన యాషధముయొకటి. పసుపు, తుంగముస్తలు, సర్పాక్షి, పిప్పళ్లు, సొంటి, మోడి, చిత్రమూలము, ఉలిమిడి, అగరు, మారేడు, కలిగొట్టు, వేము, ఆభయము (అనగా పట్టివేరు), విరిగి, నాగజరములు వీనిని సమముగజేర్చి చేయబడిన యాషధము రెండవది. మారేడు, చందనము, గ్రంథితగరము, నల్లకలువ, సొంటి, పిప్పళ్లు, నీరుప్రబ్బలి, చెంగలవ్వికోష్టు, ముగ్ధపుచిప్ప, చక్రవర్తికూర, కలిగొట్టు, గంబుభారంగి, వావిలి, తామరగడ్డ, అవంగములు వీనిని సమములుగజేర్చి చేయబడిన యాషధము మూడవది. ఈమూడు విధములగు శ్రేష్ఠాషధములు పాననస్య అంజననేకములయందు గుపయోగించినపతి వ్రతలు దుష్టకునిత

లను నిరసించుచున్నాన" పితృశ్లేష్మ వాతములవలన జనించిన సాలెపురుగులయొక్క విషములను నిరసించును.

— సర్వలూతాదంశశర నస్యానులు. —

రోధ్రం సేవ్యం పద్మకం పద్మరేణుః
కాలీయాఖ్యం చందనం యచ్చ రక్తమ్,
కాంతాపుష్పం దుగ్ధినీకామృణాళం
లూతాస్సర్వా ఘ్నంతి సర్వక్రియాభిః.

౮౬

బొద్దగు, కురువేరు, పద్మకము, తామరపువ్వు, తామరపుష్పముల ధూళి, పీతచందనము, రక్తచందనము, కాంతాపుష్పము, (అనగా ప్రేంకణపుష్పము) ఎఱ్ఱఉత్తరేణి, తామరతూండ్లు యీ ద్రవ్యములచే పాన నస్యాంజన లేపనేకాదులను చేయించిన సాలెపురుగు విషము లన్నియు హరించును.

ఇది అష్టాంగహృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రమును
ముప్పదిఏడవయధ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ రస్తు.

అష్టత్రింశాధ్యాయము.

అష్ట. కీటలూతాది విషప్రతిషేధ్యాయ నిరూపణానంతరము మూషికాశర్క-
విషప్రతిషేధాధ్యాయము చెప్పబడుచున్నయది:—

మూషికాశరవిష్క ప్రతిషేధాధ్యాయ ప్రారంభము.

సూ. అథాతో మూషికాశర్కవిషప్రతిషేధం వ్యాఖ్యాస్యమః
ఇతి హ స్సాచురాత్రేయాదయో మహర్షయః.

కీటలూతాదివిషచికిత్సా నిరూపణానంతరము యెలుకలు, పిచ్చివృక్కలు వీనివిష
ములను చికిత్సలను వివరించునట్టి మూషికాశర్క విషప్రతిషేధమును నీయధ్యాయమును
వివరించెదము.

—ॐ మూషికాభేదములు. ॐ—

లాలనశ్చపలః పుత్రో హసిర శ్చిక్కిరోజిరః,

కషాయదంతః కులకః కోకిలః కవిలోనితః.

అరుణశ్చబళశ్చేత్వతః కపోతః పలితోందురః,

చుచుందరో రసాలాఖ్యో దశాష్టా చేతి మూషికాః.

లాలనము, చపలపుత్రము, హసిరము, చిక్కిరము, అజిరము, కషాయదంతము,
కులకము, కోకిలము, కవిలము, అనితము, అరుణము, బలము, శ్వేతము, కపోతము,
పలితము, ఉంగురము, చుచుందరము, రసాలాఖ్యము అని యెలుకలు పదు నెనిమిదిభేద
ములు గల్గియుండును.

—ॐ మూషికావిషదుష్టలక్షణము. ॐ—

శుక్రం పతతి యత్రైషాం శుక్రద్విధైః స్పృశంతి వా,

యదంగమంగైస్తత్రాస్తే దూషితే పాండుతాం గతే.

గ్రంథయః శ్వేదాః కోఠో మండలాని భ్రమోరుచిః,

శీతజ్వరో² తిరుక్పాదో వేపథుః పర్వభేదనమ్.

౪

రోమహర్షః శ్రుతిర్నూర్చా దీగ్ధకాలానుబంధనమ్,

శ్లేష్మానుబద్ధబహ్వభివృద్ధిసం సత్పత్.

౫

పైచెప్పిన యెలకలయొక్క శుక్రము మనుజులయొక్క యేయంగమునకు తగు లునో, లేక పైయెలకలు శుక్రముచే పూయబడిన యంగములతో మనుజులయొక్క యేయంగములను తాకునో యా యంగములయందలి రక్తము దూషింపబడి తెలుపు వర్ణముగ సరిణమించి గ్రంథులు వాపు కుళ్ళు మండలములు కలుగును. ఇంతయే గాక నామనుజునికి భిమ, ఆరుచి, శీతజ్వరము, మిక్కిలిశాల, దౌర్బల్యము, వణుకు, గణు పులయందు నొప్పి, గగుర్పాటు, ప్రాసము, మూర్ఛ ఇవికల్గి బహుకాల మనువర్తించి యుండుట, దప్పి, ఎలకలె నాకారముకల కఫమును వమనముచేయుట మొదలగు నుప ద్రవములు కలుగును. ఇట్టి వమనము విషప్రభావమున కల్గును.

—ॐ ఆఖివిషలక్షణము. ॐ—

వ్యవాయోఽఖివిషం కృచ్ఛ్చం భూయో భూయశ్చ కుశ్యతి,

ఎలక విషము శరీరమంతట వ్యాపించునట్టి స్వభావము కలదిగను కష్ట సాధ్యముగ నుండుటయేగాక పలుమాఱు ప్రకోపము నొందుచుండును.

—ॐ ఆసాధ్యమూషికావిషలక్షణము. ॐ—

మూర్ఛాంగ శోఢనై వర్ణ్యశ్లేదశబ్దై శ్రుతిజ్వరాః.

౬

శిరోగురుత్వం లాలాశృక్చర్ది శ్చాసాధ్యలక్షణమ్,

మూర్ఛ, శరీరమునందు వాపు, వికారవర్ణము, శ్లేదము, చెవుడు, జ్వరము, శిరో గురుత్వము, జొల్లుకారుట, రక్తము వాంతియగుట యివి యెలకకాటునందు ఆసాధ్య లక్షణములని తెలియవలయును.

—ॐ వర్జనీయమూషికాదప్టలక్షణము. ॐ—

శూనవ స్తి వివర్ణోష్ఠమాఖ్వాభై ర్గంధిభిశ్చితమ్.

౭

చుచుందరసగంధం చ వర్జయే దాఖిదూషితమ్,

పొత్తికడుపునం చుబ్బు, పెదవులయందు వికారవర్ణము, శరీరమంతట నెలక వంటి యాకారము గల గ్రంథులు, శరీరమున చుంచెలకవాసన, ఇట్టిలక్షణములు ఎలక కాటుగలవానికి కలిగియుండిన అట్టివానిని చికిత్సయందు వర్జింపవలయును.

—ॐ గుప్తశునకలక్షణము. ౭౭—

శునః శ్లేష్మోబ్బణా దోషాస్సంజ్ఞాం సంజ్ఞావహశ్చి తాః. ౮

ముష్ణంతః కుర్వతే త్కోభం ధాతూనామతిదారుణమ్,

లాలావానంధబధిరః సర్వత స్సోఽభిధావతి. ౯

స్తస్తపుచ్చహనుస్కంధశిరో దుఃఖీ నతాననః,

కుక్కకు వాతాదిదోషములు శ్లేష్మధిక్యముతోఁ గూడినవై సంజ్ఞను (అనఁగా జ్ఞానమును) నహించునట్టి ప్రాతస్సుల నాశ్రయించి జ్ఞానమును పోఁగొట్టి రసాదిధాతువులకు దారుణమైన తోఁభను కలగజేయును. దానివలన నాకుక్క జొల్లుకారుమందు నదిగను గ్రుడ్డిగను చెవిటితనము గలదిగను తోఁకచెక్కిళ్ళు భుజశిరము లివి జూని నవిగ నుండును. మరియు నది తలవందుకొని మిగుల దుఃఖముతో నెల్లపుడు పలుదెరంగుల పరువిడుచుండును.

—ॐ శునక దష్టమశజలక్షణము. ౭౮—

దంత స్తేన విదష్టస్య నుష్టః కృష్ణం *స్తవత్కృత్. ౧౦

హృచ్చిరో దుర్జ్వరస్తంభః స్తృష్ణామూర్ఛద్భవో నుచ,

వైచెప్పియుండు లక్షణములుగల కుక్క మనుజుని కఱచినయెడల నాకాటు స్పర్శజ్ఞానము లేనిదిగ నల్లనిరక్తమును స్రవించుఁ జేయునదిగ నుండును. పిదప తోము నొప్పి జ్వరము శరీరము స్తంభముగ నగుట దప్పి మూర్ఛ యివి జనించును.

—ॐ దుష్టజంతుదష్టలక్షణము. ౭౯—

అనేనాన్యేఽపి బోధవ్యా వ్యాళా దంత్రాప్రహరణః. ౧౧

శరీరలచ్చే కఱచునట్టి నక్క మొదలగు దుష్టజంతువుల కాటులందును వైచెప్పిన కుక్కకాటు లక్షణములు కలిగియుండునని తెలియవలయును.

—ॐ సవిషనిర్విషలక్షణము. ౮౦—

కంఠానిస్తోదవై వర్ణ్యసుప్తి శ్లేదజ్వరభ్రమాః,

విదాహరాగరుక్పాకశోధగ్రంథికుంచనమ్. ౧౨

దంశావదరణం స్ఫోటాః కర్ణికా మండలాని చ,

సర్వత్ర సవిషే లింగం విపరీతం తు నిర్విషే. ౧౩

విషముతోఁ గూడియుండు అన్ని కాటులయందును దురద, పోట్లు, వికార పద్ధము, స్పర్శజ్ఞానము, ప్రాసము, జ్వరము, భ్రమ, మంట, యెఱుపువల్లము,

* 'క్షరత్కృత్' అని పాతాస్తరము:

శోషి, పాకము. నాపు, గ్రంథులు; విమంచనము, కఠినస్థలమునందు పగుళ్ళు, పిట
క్రలు, కర్లిక, మండలములు. అను నీలక్షణములు కలిగియుండును విమరహితముగ నుండు
కాటులందు శైలక్షణములు లేకుండును.

శుచికాదిదష్టలక్షణము ౧౦

దష్టో యేన తు తచ్చేష్టా రుతం కుర్వన్విసశ్యతి,

పశ్యత్ స్తమేవచాకస్మాదాదర్శనలిలాదిషు.

౧౮

ఏజంతువు మనుజునికఠవినదో యాజంతువుయొక్క న్యాపారములను మనుజు
డు చేయుదు దానినలె నేకూయుదు అద్దము ఉదకము మొదలగునానియందు ఆజంతువు
లను అకస్మాత్తుగజూచును మనుజుడు మృత్యుకెందును.

జలసంత్రాసలక్షణము. ౧౧

యోఽద్యృప్తస్యేదదష్టోఽపి శబ్దసంస్పర్శదర్శనైః,

జలసంత్రాసనామానం దష్టం తమపి వర్జయేత్.

౧౯

కుక్క మొదలగుజంతువులు కఠవక యుండినను యెవఁడు వానియొక్క శబ్దము
స్పర్శము దర్శనము వీనిచేతను ఉదకమువలనను భయపడునో వానికి జలసంత్రాస అని
చేరుగలను. అట్టివానిని చికిత్సయిండు వర్జింపవలయును.

ఆఖుదష్టచికిత్స. ౧౨

ఆఖునా దష్టమాత్రస్య దంశం కాంజేన దాహయేత్,

దర్పణేనాథ వా తీవ్రగుజా న్యాయ్కర్ణికాన్యథా.

౨౦

ఎలక కఠవినతోడనే ఆకాటును నిప్పులో కాల్చబడిన యినుముచేత
గాని అద్దముచేతగాని కాల్చవలయును. అటులచేయకుండిన క్రూరము లగుబాధలు
కలుగును.

మూషికదష్టమున రక్తస్రావాదులు. ౧౩

దగ్ధం విస్తానయేద్దంశం ప్రచ్ఛిన్నం చ ప్రలేపయేత్,

శిరీషరజనీవక్ర కుంకుమామృతవల్లభిః

౨౧

వైచెప్పినప్రకారము కాల్చబడిన ఆకాటును ఛేదించి రక్తమును స్రవించజేసి
దిరిసవపుపిత్తులు, పసుపు, గ్రంథితగరము, కుంకుమపువ్వు, తిప్పతీగె వీనినినూరి కాట్టుపై
లేపనము చేయవలయును.

మూషికదంశమునకు లేపము. ౧౪

ఆగారధూమమంజిష్ఠారజనీలవణో త్తమైః,

లేపో జయత్యాఖునిపం కర్ణికాయాశ్చ పాతనః.

౧౮

కరిమాపము, మంజిష్ఠ, ససుపు, సైంధవలవణము వీనిని సమభాగములు గ్రహించి నూరి లేపనము చేసిన నెలుకలవిషము హరించును. కర్ణికాయను పడిపోవును.

—ॐ మూషికద్రవ్యమున లేపాదులు. ॐ—

తతోఽమైః తౌళయిత్యాను తోయైగను చ లేసయేత్,

పాలిందీశ్వేతకటభీబిల్వమూలగుడూచిభిః.

౧౯

అనైశ్చ విషశోభస్మై స్థిరాం వా మోక్షయేద్దుగ్ధమ్,

ఎలుక కాటును పుల్లసి కలితోకడిగి మఱిల శుద్ధజలములతో కడిగి నల్లతెగడ, తెల్ల గినియ, మారేడువేళ్లు, తిప్పతీగె వీనిని నూరి దానిచేతను విషము వాపు వీనిని పోగొట్టునట్టి యితరయోషధులచేతను లేపనము చేయవలయును. లేక సిరను వేధించ వలయును.

—ॐ మూషికాద్రవ్యమున వమనము. ॐ—

ఛర్దనం నీలినీక్వాత్తై శ్శుకాఖ్యాంకోల్లయో రపి.

౨౦

ఎలుక కాటు కలవానికి నీలిచెట్టు కషాయముచే గాని, దిరిసనము, ఊడుగు వీని కషాయముచే గాని వమనము చేయించవలయును.

—ॐ మూషికాద్రవ్యమున వమనము. ॐ—

కోశాతక్యాశ్శుకాఖ్యాయాః ఫలం జీమూతకస్య చ,

మదనస్య చ సంచూర్ణస్య దధ్నా పీత్వా విషం వమేత్.

౨౧

ఎలుక కఱచినవానికి చేదుబీర, దిరిసనము, డావరడంగి, ప్రంగ అనువాని విత్తులను చూర్ణముచేసి ఆవుపెరుగులో కలిపి పానము చేయించి విషమును వమనము చేయించవలయును.

—ॐ మూషికావిషహరపానము. ॐ—

వచామదనజీమూతకుష్ఠం వా మూత్ర వేషితమ్,

పూర్వకత్వేన పాతవ్యం సర్వోద్ధరవిషాపహమ్.

౨౨

వస, ప్రంగకాయ, డావరడంగి, చెంగల్వకోష్ఠ వీనిని సమభాగములు గ్రహించి గోమూత్రముతో నూరి ఆవుపెరుగులో కలిపి పానముచేయించిన నెలుకలవిష యములన్నియు హరించును.

— ౧౭ — మూషికవిషమునందు విరేచనము. ౧౭ —

విరేచనం త్రివృన్నీలీ త్రిఫలాకల్క ఇష్యతే,

ఎలుకకబిచినవానికి తెల్లతెగడ, నీలి, త్రిఫలములు అనువానిని సమముగ
 ౧౦ చి కల్కముచేసి విరేచనమున కిప్పించవలయును. ౧౮

— ౧౮ — మూషికవిషమున కంజనము. ౧౮ —

అంజనం గోమయరసో వ్యోషసూక్ష్మగజోఽన్వితః.

శుంఠి, పిప్పలి, మిరియాలు వీనిని సమముగ ౧౫ హించి నున్నగ చూర్ణముచేసి
 మయరసములో కలిపి ఎలుకవిషముకలవాని కంజనము వేయవలయును. ౧౯

— ౧౯ — మూషికవిషమున కనలేహము. ౧౯ —

కపిత్థగోమయరసో మధుమానవలేహనమ్,

ఎలుకవిషమునందు వెలగపండురసము ఆవుపేడరసము వీనిని సమముగ మిశ్రము
 ౫ అందులో కొంచెము తేనెకలిపి నాకించవలయును. ౨౦

— ౨౦ — ఆఖువిషహరఘృతము. ౨౦ —

తండులీయకమూలేన సిద్ధం పానే హితం ఘృతమ్.

ద్వినిశాకటభీరక్తాయష్టాష్టైర్వా ఘృతాన్వితైః,

ఆస్ఫోటమూలసిద్ధం వా పంచకాపిత్థమేవ వా.

ఎలుకకాటునందు చిట్టిహరవేళ్లకల్కముతో చేయబడిన ఘృతమునుగాని,
 పు; మ్రనివసుపు, గినియ, అతిమధురము, తిప్పతీగె అనువానికల్కముతో సిద్ధము
 నుబడిన ఘృతమునుగాని, తెల్లజిల్లేడువేళ్లకల్కముతో పక్వముచేయబడిన ఘృత
 ముగాని, వెలగచెట్టుయొక్క వేళ్లు, పట్టలు, ఆకులు, పువ్వులు, పండ్లు అనువాని
 కల్కముతో పక్వముచేయబడిన ఘృతమునుగాని ఇప్పించిన హితము కలుగును. ౨౧

— ౨౧ — మూషికవిషమునకు సిందువారాదికషాయము. ౨౧ —

సిందువారనతం శిగుబిల్వమూలం పునర్నవా,

వచాశ్వదంష్ట్రాజీమూతమేషాం క్వాథం సమాక్షికమ్.

పిబేచ్ఛాల్వోదనం దధ్నా భుంజానో మూషికార్దితః,

తక్రేణ శరపుంఖాయా బీజం సంచూర్ణ్య వా పిబేత్.

ఎలుకవిషముచే పీడింపబడియుండువానికి వావిలియాకు, గ్రంథితగరము, మునగ
 మారేడువేళ్లు, గలిజేరు, వస, వల్లేరు, దేవతాడి వీనికషాయమును తేనె సహితముగ

పానముచేయించి ఆపుపెరుగుతో సంబాధియ్యపు అన్నమును భుజింపఁ జేయవలయును. లేక టెల్లచెంపలివిత్తులను చూర్ణముచేసి ఆపునుజ్జగలో కలిపి పానము చేయించవలయును.

—ॐ మూషికవిషమునకు అంకోలమూలకల్పన. —

అంకోల్లమూలకల్లో వా బస్తమూత్రేణ కల్పితః,

పానా లేపన యోర్యక్తస్పర్వాఖువిషనాశనః.

—౨౮

ఊడుగువేళ్లను గొట్టెమూత్రముతోనూరి కల్పముచేసి పానమును లేపనమును చేయించిన నెలకవిషము హరించును.

—ॐ మూషికవిషహరకల్పాదులు. —

కపిత్థమధ్యతిలకతిలాంకోల్లజటాః విజేతే,

గవాం మూత్రేణ పయసా మంజరీం తిలకస్య వా,

—౨౯

అథవా సైర్యకాన్మూలం సత్కేద్రం తండులాంబునా,

కటుకాలాబువిన్యస్తం వీతం వాంబునిశోషితమ్.

30

వెలగగుజ్జ, కానుగచెట్టువేళ్లు, నువ్వుచెట్టువేళ్లు, ఊడుగుచెట్టువేళ్లు వీనిని సమముగ గోమూత్రముతో నూరి పానము చేయించినను, లేక నువ్వులపువ్వులను ఆపుపాలలో నూరి పానము చేయించినను, లేక ములుగోరింటవేళ్లను బియ్యపుకడుగుతో నూరి అందులో కొంచెము తేనె కలిపి పానము చేయించినను, లేక చేదానుగుబుట్టిలో నుడకముబోసి యొకరాత్రి నానబెట్టి దానిని పానము చేయించినను నెలకకాటు విషము హరించును.

—ॐ మూషికవిషమునకు నస్యాదులు. —

సిందువారస్య మూలాని బిడాలాస్థివిషం నతమ్,

జలపిప్టోఽగదో హంతి నస్యైద్యైరాఖుజం విషమ్.

31

నల్లవావిలివేళ్లు, పిల్లియెఘుకాళ్లు విషము, గ్రంథితగరము అనువానిని సమముగ గ్రహించి ఉడకముతో నూరి నస్యమును లేపనమును చేయించిన నెలకకాటు విషము హరించును.

—ॐ సశేషమూషిక విషచికిత్స. —

సశేషం మూషికవిషం ప్రకుప్యత్యభిదర్శనే,

యథాయథం వా కాలేషు దోషాణాం వృద్ధి హేతుషు. 32

తత్ర సర్వే యథావస్థం ప్రయోజ్యాః స్యు రుపక్రమాః,

యథా స్వం యే చ నిర్దిష్టాః తథా దూషీవిషాపహాః. 33

పై చెప్పిన ప్రకారము చికిత్సజేసినను ఎలుక కాటువిషము చక్కఁగ నివర్తించక కొంచెము శేషించియుండినచో నది మేఘము వృద్ధిజెందునపుడును, వాతాదిదోషముల వృద్ధికాలములందును ప్రకోపించును. దానియందు దాయా యవస్థానుగుణముగ పై చెప్పిన చికిత్సలనన్నిటిని చేయుటయేగాక దూషీవిషమునకు చెప్పియుండు చికిత్సలను కూడ చేయవలయును.

అశర్కరదశచికిత్స. 34

దంశం హ్యశర్కరదప్తస్య దగ్ధముష్ణేన సర్పిషా,

ప్రదిహ్యదగదైస్తై స్తైః పురాణం చ ఘృతం విభేత్. 35

అర్కషీరయుతం చాస్య యోజ్య మాశువిరేచనమ్,

పిచ్చికుక్క కఱచినవానియొక్క కాటును బాగుగ కావఁబడి మిక్కిలి వేడిగ నుండు శేతితో కాల్చి యెలుకవిషమునకు జెప్పియుండు జొషధములచే లేపనముచేసి ప్రాత్ర ఆవునేతిని పానము చేయించవలయును. మతియు త్వరలో విరేచనోషధములలో జిల్లేడుపాలను కలిసి యిప్పించవలయును.

మూషికవిషహరపానము. 36

అంకోల్లో త్రరమూలాంబుత్రిపలం సహవిఃపలమ్. 37

పిబేత్సధత్తూరఫలాం శ్వేతాం వాపి పునర్నవామ్,

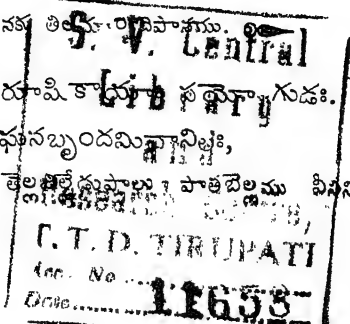
పిచ్చికుక్క కఱచినవానికి టాడుగవేళ్లకసాయము మూఁడుపలములు, ఆవు నెయ్యి ఒకపలము వీనిని మిశ్రముచేసి పానము చేయించవలయును. లేక ఉమ్మెత్త పిత్తులు, తెల్లగలిజేరు వీనిని సమముగ నుదకముతో నూరి పానము చేయించవలయును.

అశర్కర విషమునకు తిక్తి. 38

వికధ్యం పలలం తైలం రూషికాయా శర్కరమ్. 39

భిన్ త్రి విషమాశర్కరం ఘనబృందమిష్టానిష్టః,

సేవియదిన నువ్వులచూర్ణము తెల్లజిల్లేడుపాలు పాతబెల్లము వీనిని సమముగ

గ్రహించి మిశ్రముచే యుదకములో కలిపి పానము చేయించిన నది గాలిమేఘములను పోగొట్టుభంగి పిచ్చికుక్కకాటువిషమును పోగొట్టును.

—ॐ అశర్కావిషమునకు మంత్రాదులు. ॐ—

సమంత్రంసౌషధీరత్నం స్వపనం చ ప్రయోజయేత్. 32

పిచ్చికుక్క కఱచినవానికి సిద్ధమంత్రములచే నభిమంత్రింపఁబడినదిగ నోషధులు రత్నములు చేర్చఁబడినదిగ నుండు సౌదకముచే స్నానమును చేయించవలయును.

“అష్టోత్తరశతం వారాః సిద్ధమంత్రాభిమంత్రితైః,
అష్టోత్తరశతోన్మానైః పుష్పమాలావకుంఠితైః,
గోచర్మమాత్ర కేలిప్తే జ్వలితేఽగ్నాకుశాస్తృతే,
స్థండిలే సరిత స్తీరే స్నానం చాస్య చతుష్పథే,
“అశర్కాధిపతే యక్ష సారమేయగణాధిప,
అశర్కజుష్టమేతన్నే నిర్విషంకురు మాచిరాత్,
స్వాహా”తి మంత్రోఽశర్కాంతే సర్వకర్మసు శస్యతే.”

అని అష్టాంగసంగ్రహమునందు పిచ్చికుక్కవిషమునకు మంత్రము స్నానక్రమము చెప్పఁబడియున్నది. ప్రశస్తమైన నదీతీరమున గోచర్మమాత్ర పరిమాణము గల ప్రదేశమున స్థండిలము నేర్పరిచి అందు దర్భల బరిచి యచ్చట నొకకలశమును నూట యెనిమిదియంగుళముల యెత్తుకల కలశమునునిచి నదీజలముచే నిండించి దానిని పుష్పమాలికలచే గప్పి ప్రక్కనన గినిడి “అలర్కాధిపతేఽమగుమాచిరాత్ స్వాహా” అను మంత్రముచే హోమము నూటయెనిమిదిమార్లు చేసి పిదప నామంత్రముచేత నేనూట యెనిమిదిమార్లు కలశోదకము నభిమంత్రించి యామంత్రము నుచ్చరింపును కలశోదకముచే నభిషేకము చేయించిన పిచ్చికుక్కవిషము నిశ్శేషముగ పోయెను.

—ॐ చతుష్పాద్విషము. ॐ—

చతుష్పాద్భిర్ద్విపాద్భిర్వా నఖదంతపరిక్షతమ్,
శూయతే పచ్యతే రాగజ్వరస్రావరుజాన్వితమ్. 33

నాల్గుకాళ్లుగల యేనుఁగు, గుఱ్ఱము, రెండుకాళ్లుగల మనుజులు, నెమలి, కోడి యొమ్మదలగువానియొక్క గోళ్లచేతను పండ్లచేతను మనుజులకు గాయముకలిగిన ఆచో

టులో నాజంతువులయొక్క విషమతగిలి యుట్టి పాకమును జేంది యెఱుపునర్జము
జ్వరము ప్రాప్తము నొప్పి ఇచ్చి కలుగును.

— నఖదంతవిషహరౌషధములు. —

సోమవల్కో-శ్వకర్ణశ్చ గోజిహ్వ హంసపాదికా,

రజన్యై ర్గైరికం లేపో నఖదంతవిషాపహా.

3౯

తెల్లచండ్ర, ఆశ్వకర్ణము (అనగా వీపి), కర్పూరపుబెండ, హంసపాదిచెట్టు,
పసుపు, మ్రానిపసుపు, కావిరాయి వీనిని సమముగ గ్రహించి లేపనముచేసిన జంతువుల
యొక్క గోళ్లవలనను పండ్లవలనను గాయము తగులుటచే జనించినవిషము నారించును.

ఇది అష్టాంగహృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రమును
ముప్పదివినిమిదవ యధ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ రస్తు.

ఏకోనచత్వారింశాధ్యాయము.

(రసాయనతంత్రము ౭-వ అంగము.)

ఆవ. మూషికాశర్క-విషప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము రసాయనాధ్యాయము చెప్పబడుచున్నది:—

రసాయనాధ్యాయ ప్రారంభము.

సూ. అథాత్తో రసాయనాధ్యాయం వ్యాఖ్యాస్యమః,
ఇతి హ స్నాహు రాత్రేయాదయో మహర్షయః.

మూషికాశర్క-విషప్రతిషేధాధ్యాయ నిరూపణానంతరము రసాయనయోగములను తెలియపఱచునట్టి రసాయనాధ్యాయమును వివరించెదము.

(లోగములనన్నిటిని నివర్తింపజేసి ముసలితనమునురానియక ఆయువును వృద్ధిజేయునది రసాయనము. అట్టియోగములు ఈ యాధ్యాయమున వివరింపబడుటంజేసి యియ్యది రసాయనాధ్యాయమని చెప్పబడును.)

—ॐ రసాయనస్వరూపము. ॐ—

దీర్ఘమాయుః స్మృతిం మేధామారోగ్యం తరుణం వయః,

ప్రభానర్ణస్వరాదార్యం దేహేంద్రియబలోదయమ్.

వాక్సిద్ధిం వృషతాం కాంతిమవాప్నోతి రసాయనాత్,

లాభోపాయో హి శస్త్రానాం రసాదీనాం రసాయనమ్.

శ్రేష్ఠములగు రసరక్తాదిధాతుశైలను సాంధుటకు కారణముగ నుండునది రసాయన మనబడును. ఈ రసాయనయోగములను నేవించుటలన మనుజులకు దీర్ఘాయువు స్మృతి బుద్ధి శక్తి ఆరోగ్యము యౌవనము కాంతి ఐర్లము మంచిస్వరము జ్ఞాదార్యము శరీరబలము చక్షురాదీంద్రియశలము వాక్సిద్ధి వీర్యపుష్టి కాంతి ఇవియన్నియు

(సుశస్త్రక్తాది ధాతునాం) అయనం (స్థానం) రసాయనమ్” అను

ఈ రసరక్తాదిధాతువును పోషించుట కారణములగు నౌషధ

యోగములన్నియు రసాయనశబ్దముచే జెప్పబడును. అట్టి ధాతువులు పరిశుద్ధములై
వృద్ధికొందుటంజేసి మనుజులను దీర్ఘాయుష్యము మొదలజేసి శరీరకాంతివరకు జెప్పబడిన
గుణములన్నియు స్వయముగనే కల్గును. కావున అట్టి యాయుర్వృద్ధి మున్నగు ప్రశస్త
గుణములకన్నిటికిని కారణమైనది రసాయనమని ఫలితార్థము.

—ॐ రసాయనసేవనకాలము. ౧౮—

పూర్వే నయసి మధ్యే వా తత్ప్రయోజ్యం జితాత్మనః,

స్నిగ్ధస్యస్రుతరక్తస్య విశుద్ధస్య చ సర్వథా.

3

స్నేహకర్మ, రక్తమోక్షణము వీనిని చేయించి కొనినవాడును పమనవిరేచన
కర్మంబులచే శుద్ధమైన శరీరముకలవాడును బిశేంద్రియుడును నగు పురుషునికి
తొలివయసునందు గాని మధ్యవయస్సునందు గాని ప్రైరసాయనము నుపయోగించ
వలయును.

—ॐ ఆశుద్ధశరీరునికి రసాయననిషేధము. ౧౯—

అవిశుద్ధే శరీరేహి యుక్తో వాసాయనో విధిః,

వాజీకరో వా మలినే వస్త్రే కుగ్ధే నిషాఢయః.

౪

స్నేహపమన విరేచనాదికర్మలచే శరీరశుద్ధి జేసికొనక ఇచ్చెప్పబోయేడు
రసాయనయోగములను గాని వాజీకరణ యోగములను గాని ఉపయోగించిన అది
‘మురికిగనుండు వస్త్రమునకు రంగుబట్టకుండు చందమున’ ఫలవంతముగా నోపదు.
కావున పమనవిరేచనాదులచే శోధనము జేసికొనుట ముఖ్యము.

—ॐ ద్వివిరసాయనప్రయోగము. ౨౦—

రసాయనానాం ద్వివిధం ప్రయోగమృషయో విదుః,

కుటీప్రావేశికం ముఖ్యం వాతాతపికమన్యథా.

౫

కుటీప్రావేశికము, వాతాతపికము అని రసాయనప్రయోగములు రెండు విధము
లుగ నుండుననియు వానిలో కుటీప్రావేశికము శ్రేష్ఠమనియు వాతాతపికము శ్రేష్ఠము
కాదనియు మహర్షులు చెప్పచున్నారు.

—ॐ కుటీనిర్మాణక్రమము. ౨౧—

నిర్వాతే నిర్భయే * హర్షే ప్రాప్యోపకరణే పురే,

దిశ్యుదీప్త్యాం శుభే దేశే త్రిగర్భాం సూక్ష్మలోచనామ్.

౬

ధూమాతపరజోవ్యాళస్త్రీమూర్ధాద్యవిలంఘితామ్,

సజ్జవై ద్యోవకరణాం సుమృష్టాం కారయేత్కుటీమ్.

2

రసాయనసేవనయం నిచ్చగల మనుజుడు గాలిలేనిదియు భయము లేకుండు నదియు అన్నిసామగ్రిలు దొరుకునదియు ధర్మిష్ఠమైనదియు నగుపట్టణమునం దుత్తర దిక్కులో మనస్సునకు ప్రియమును భయభీతియును నైన ప్రదేశమునందు మూడు గగ్భగృహములు గలవియు-నూత్నమైన గవాక్షములతోఁ గూడినదియు పొగ యెండ దుమ్ము సర్పము దుష్టజంతువులు క్రిలు దుష్టులు మొదలగువారు ప్రవేశించుట కశక్యం బుగనుండునదియు జౌషధములు సిగ్ధముగ నుండునదియు ఆపువేడ మున్నగునానిచే నలికి పరిశుద్ధముగ నుండునదియైనగు గుడిసెను నిర్మించవలయును.

❧ రసాయన ప్రారంభకాలము. ౧❧

అథ పుణ్యేహి సంత్రాజ్య పూజ్యాంస్తాం ప్రవిశేచ్ఛుచిః,

తత్ర సంశోధనై శ్శుద్ధః సుఖీ జాతబలః పునః.

౫

బ్రహ్మచారీ ధృతియుతశ్చ శ్రద్ధానో జితేంద్రియః,

దానశీలదయాసత్త్వవ్రతధర్మపరాయణః.

౯

దేవతానుస్మృతౌ యుక్తో యుక్తస్యష్టప్రజాగరః,

ప్రియాపదః వేశలవాక్పారిశత రసాయనం.

౧౦

సిమ్మట నామనుజుడు శుభముహూర్తమునందు స్నానాదులచే పరిశుద్ధుఁడుగ, మంగళార్థవైవాచనములను చేయించికొని పూజ్యులుగనుండు గురుబ్రాహ్మణమిత్రాదు లను పూజించి ముందు నిర్మించబడినగుడిసెలో ప్రవేశించవలయును. పిదప నచట సుఖముగవసించుచు వచనవిరేచనకర్మలచే శరీరశుద్ధిగలవాఁడును రోగరహితుఁడునునై మరలశరీరమునకు బలము వచ్చినపిదప స్త్రీసంభోగమును వర్జించినవాఁడుగ సంత్తోషము గలవాఁడుగ చాపల్యములేనివాఁడుగ జితేంద్రియుఁడుగ దానము సదాచారము దయ సత్త్వము నియమము ధర్మము వీనియందాసక్తిగలవాఁడుగ ఎల్లపుడు దేవశల ధ్యానించు వాఁడుగ నిద్ర జాగరము వీనిని సకాలమున యుక్తముగజేయువాఁడుగ జౌషధముల యందు స్త్రీతిగలవాఁడుగ ప్రియమైన మాటలాడువాఁడుగ శరీరవాఙ్మనశ్శుద్ధి గలవాఁ డుగనుండు నామనుజుడు రసాయనయోగమున కారంభించవలయును.

❧ రసాయనోపయోగపూర్వక ర్తవ్యము. ౧❧

హారీతకీ మామలకం సైంధవం నాగరం వచామ్,

హరిద్రాం విప్పలీం వేల్లం గుడం చోష్ఠాంబునా విబేత్.

౧౧

స్నిగ్ధః స్వినో సరః పూర్వం తేన సాధు విరిచ్య తే,

మనుజుఁడు రసాయనయోగమును నేవించుటకును నపు స్నేహస్వేదకర్మలను చేయించి కొని కరక్కాయ, ఉసిరికపండు, వైంధవలవణము, శుంతి, వస, పసుపు, పిప్పళ్ళు, వాయువిడంగములు, పాతదెల్లము వీనిని సమముగ గ్రహించి నూరి ఉష్ణోదకములో కలిపి చక్కఁగ విరేచనంబగుటకై పానముచేయవలయును.

— శుద్ధశరీరునికి యవాన్నోపయోగము. —

తత శుద్ధశరీరాయ కృతసంసర్జనాయ చ. ౧౨

త్రిరాత్రం పంచరాత్రం వా సప్తాహం వా ఘృతాన్నితమ్,

దద్యాద్ధ్యావకమాశుద్ధేః పురాణశకృతోఽథ వా. ౧౩

అనంతరము శుద్ధశరీరముగలవాఁడును గంజి మొదలగు పథ్యములభుజించిన వాఁడును నగు అమనుజునికి మూఁడు లేక యైదు లేక ఏడు దినములవఱకుగాని లేక కడుపు బోనండు పాతమలము బయలుపెడలువఱకుగాని యవాన్నమును ఘృతసహితముగ నిప్పిరి వలయును.

— శుద్ధకోష్ఠునికి రసాయనసేవనవిధి. —

ఇత్థం సంస్కృతకోష్ఠస్య రసాయనముపాహారేత్,

యస్య యద్యాగికం పశ్యేత్సర్వ మాలోచ్య సాత్మ్యవిత్. ౧౪

సమర్థుఁడుగ సాత్మ్యమునెఱింగినవాఁడుగ నుండువైశ్యుఁడు వైచెప్పినప్రకారము శుద్ధమైకోష్ఠముగల మనుజునికి నిక చెప్పబోయెడు రసాయనయోగములలో ముక్తముగనుండు రసాయనమును ప్రయోగించవలయును.

— బ్రాహ్మరసాయనము. —

పథ్యాసహస్రం త్రిగుణధాత్రీఫలసమన్వితమ్,

పంచానాం పంచమూలానాం సార్థం పలశశద్వయమ్. ౧౫

జలే దళగుణే పక్త్యా దళభాగస్థితే రసే,

ఆసోఢ్య కృత్వా వృద్ధిని విజయూమలకాశ్మధ. ౧౬

వినీయ తస్మిన్ నిరూపే యోజయేత్కుడవాంశకమ్,

త్యగేలాము స్తరజనీపిప్పల్యగరుచందనమ్. ౧౭

మండుకపర్ణికనకశంఖపుష్పినచాష్టవమ్,

యస్యైవ్యహ్వయం విడంగం చ చూర్ణితం తులయాధికమ్. ౧౮

సింహాపలాధభారం చ పాత్రాణి త్రీణి సర్పిషః,
 ద్వే చ తైలాత్పచేత్పుర్యం తదగ్నా లేహతాంగతమ్
 అవతీర్ణం హిమం యుంజ్యాద్వింశైః షోడశతైస్త్రిభిః,
 తతః ఖజేన వధితం నిదధ్యాన్ముతభాజనే
 యా నోపరుంధ్యాదాహారమేకం మాత్రాస్య సా స్ఫుతా,
 షష్టికః పయసా చాత్ర జీర్ణే భోజనమిష్యతే.
 వైఖానసా వాలఖిల్యస్తథాచాన్యే తపోధనాః,
 బ్రహ్మణా విహితం ధన్యమిదం ప్రాశ్య రసాయనమ్.
 తంద్రాశ్ర మ్లమచలీపలితామయనర్జితాః,
 మేధాస్మృతిబలోపేతా బభూవురమితాయుషః.

ఋక్ కరక్కాయలు, మూడువేలు యుసిరికపండ్లు, ఇన్నూటయాబైః
 ములు పంచమాలములు వీనిని పదింత లుడకములోవైచి నండి పదియవభాగము మి
 లునటుల కషాయముకాచి దించుకొని పై కరక్కాయలు మొదలగు వానిని చక్క
 బిసికి అందులోని బిత్తులు నరములు తీసివేసి యాకషాయములో లవంగపట్ట, ఏలకుల
 తుంగము స్త్రలు, పసుపు, పిప్పళ్ళు, అగరుచెక్క, చందనము, సుగంధియాను, నాగ
 రములు, శంఖపుష్పి, పసు, తుంగము స్త్రలు, అతిమధురము, వాయువిడంగము,
 వీనియూర్ణము వెన్నేరుగ ఒకకుడవము, పగునొకడుతులములు పంచదార, మూడు ఆ
 కములు, ఆవు నెయ్యి, రెండు ఆడకములు నువ్వులనూనె వీనిని చేర్చి మరల పొయిమీ
 బెట్టి లేహముగ నగునతిసువండి దించుకొని చల్లానశిరప అందులో మున్నూట యి
 వది పలములు తేనెను చేర్చి గరిటచే చక్కఁగ కలియబెట్టి పాతనీతికుండలో నుం
 వలయును. దీనిని మాత్రిగా నేవించి అది జీర్ణమైనపిదప అరువిదివములకు ఫలించెడ
 సంబాధాస్మృత్య అన్నమును అపుపాలతో భుజింపవలయును. ఘాత్రయనఁగా—(ప్రాత
 కాభిమున నీయాషఃము నెంతపరిమాణము పుచ్చుకొనిన సాయంకాలమునకు జీర్ణమగున
 యంతపరిమాణము కలది) వైఖానసులు వాలఖిల్యులు ఇతరమహర్షులను బ్రహ్మక
 నిర్మింపఁబడిన యీరసాయనమును నేవించి ఆలస్యము ఆయాసము బడలిక వలెలు ప
 తము రోగములు నివితేనివార్త మేధా, స్మృతి, శరీరబలము వీనితోఁగూడి దీర్ఘాయుస్సు
 గలవారుగ మనిరి.

— అభయములకగసాయనము —

అభయములకగసాయనం నిరామయం సిద్ధవీరహస్తయతమ్,

తరుణులలాశ్చ షోడ్రవీకృతం స్థావయ్యాంజే.

— ౨౪ —

ఉపయుక్తే చ త్వారే చ్ఛాయాసంశుష్కచూర్ణితం మోఽప్యమ్,
 సాదాంశేన సితాయాశ్చతుర్జాభ్యాం మధుఘృతాభ్యామ్.
 తద్భృతకుంభే భూమౌ నిధాయ షణ్మాససంస్థముద్భృత్య,
 ప్రాణ్ణే ప్రాశ్య యథానలముచితాహారో భవేత్సతతమ్.
 ఇత్యుపయుంజ్యాఽశేషం వర్షశతమనామయో జరారహితః,
 జీవతి బృపుష్టిరపుఃస్ఫుటిమేధాద్యన్వితో విశేషేణ ౨౭

కొత్తగనుండు వెనుగుతొడము యొక్క నీళ్లును మట్టిమండలోబోసి అందు
 లో వెయ్యి కరక్కాయలు, వెయ్యి ఉసిరికకాయలు, వెయ్యి పిప్పళ్లుచేర్చి మోచుగు
 త్వారోదక మిగిరిపోవునటనుంచి పిదప దానినెత్తి నీడనెండించి విత్తులు మొదలగు
 వానిని తీసివేసి దానిని చక్కఁగ చూర్ణముచేసి అందులో నాల్గవభాగము పంచ
 దారను కలిపి నాలుగింతలు తేనెను ఆపునీతిని బోసి నేతిమండలోనుంచి భూమిలోపల
 ఆరు మాసములు పాతిబెట్టి పిదప నెత్తి ప్రాతఃకాలమున జాతరాన్ని బలాధగుణముగ
 పానము చేయించి పథ్యాహారములను భుజింపఁ జేయవలయును. ఇటుల నాయాషధ
 మును నిశ్శేషముగ భుజించినమనుజుఁడు రోగము ముగిలినము మున్నగునవి లేక శరీర
 లము, పుష్టిస్ఫుటి, బుద్ధి ఆనువానితోఁ గూడినవాఁడై సూర్యసంవత్సరములు సుఖముగ
 జీవించును.

— ఆమలకరసాయనము. ౨౮ —

సీరుజాద్విపలాశస్య చిన్నేశిరసి తత్త్వతమ్,
 అంతర్ద్విహస్తం గంభీరం పూర్వమామలకైర్మనైః. ౨౯
 ఆమూలం వేష్టితం దర్భైః పద్మినీపంకలేపితమ్,
 ఆదీప్య గోమయైర్వనైర్విర్విరావతే స్వేదయేత్తతః. ౩౦
 స్విన్నాని తాన్యామలకాని తృప్త్యా
 ఖాదేన్నరః తౌద్రఘృతాన్వితాని,
 క్షీరం శృతం చానుపిబేత్ప్రకాశం
 తేనైవ వర్తేత చ మాస మేకమ్.
 వర్జ్యాని వర్జ్యాని చ తత్రయత్నా
 త్సప్తశృం చ శీతాంబున పాచినావి,
 ఏకాదశాపేఽస్య తతోవ్యతీతే
 ఐతంతి కేశా దశనా నఖాశ్చ.

అథాల్పకై రేవ దినై స్సురూప స్త్రీష్వక్షయః కుంజరతుల్యవీర్యః,
విశిష్టమేధాబలబుద్ధినత్వో భవత్యసౌ వగ్న సహస్రజీవీ. 3 ౨

కీటకాదులచే చెఱచఁబడకను రోగరహితంబుగను పచ్చివిగనుండు మోదుగుచెట్టు కొమ్మయొక్క కొనను మూఁడుమూరలునఱికి ఆకొమ్మకులోపల రెండుమాళ్ల ప్రమాణము లోఁతుగ రంధ్రము తొలచి ఆబొంగులో కొత్తదిగనుండు ఉసిరికపండ్లను నిండించి పైదన్నగడ్డిని చక్కఁగజుట్టి దానిపై తామరకొలనులోని బురదనుబూసి గాలిలేని చోటులో అడవియేరుపడకలతో ఉసిరికాయలు పక్వమగువఱకు పుటము వేయవలయును. పిదప దానిని గ్రహించి ఉసిరికకాయలనెత్తికొని ప్రతిదినము తేనె ఆవునెయ్యి వీనితోడ తృప్తికలుగువఱకు భుజించి చక్కఁగకాచిన ఆవుపాలను పానముచేయవలయును. ఇటుల ఒక మాసము ఆహారములేక వైయుసిరికపండ్లను భుజింపవలయును. ఈ రసాయనమును సేవించునపుడు రసాయనసేవనలో వర్జనీయముగాచెప్పియుండు ఔరారులను మిగులప్రయత్నముతో నిర్జింపవలయును. శీతోదకమును చేతితోనైన తాకరాదు. ఇటులసేవించువానికి పదునొకండుదినములుగడచినపిదపతలవెండ్రుకలు పండ్లు గోళ్ళురాలి పోవును. పిదప స్వల్పదినములలోనే యామనుజుఁడు ముందుకన్న విశేషసౌందర్యముగల వాడుగ స్త్రీసంభోగమునందు విశేషశక్తిగలవాఁడుగవఁనుగవంటి బలయుగలవాఁడుగ బుద్ధి శరీరబలము ధారణాశక్తి సత్త్వగుణము లివి అధికముగలవాఁడుగ నగుటయేగాక వేయి సంవత్సరములు జీవించును.

— చ్యవనప్రాశనమును రసాయనము. —

దశమూలబలాము స్తజీవకర్ష భకోత్పలమ్,
పర్ణిన్యౌ పిష్పలీశ్యంగీ మేదా తామలకీత్రుటిః. 33

జీవంతి జోంగకంద్రాతౌ పౌష్కరం చందనం శతీ,
పునర్నవాద్వికాకోళీ *కాకనాసామృతాహ్వయాః. 3౪

విదారీ వృషమూలం చ తదైకధ్యం పలోన్లితమ్,
జలద్రోణే పచేత్పంచ ధాత్రీఫలశతాని చ. 3౫

పాదశేషం రసం తస్మాద్వ్యస్థీన్యమలకాని చ,
గృహీత్వా భర్జయేత్తైలఘృతాద్వాదశభిః పల్లైః. 3౬

మత్స్యండికాతులార్ధేన యుక్తం తల్లేహవత్పచేత్,
న్నేహార్ధం మధుసిద్ధే తు తవక్షీర్యాశ్చతుష్పలమ్. 3౭

పిష్పల్య ద్విసలం దద్యాచ్చతుర్జాతం కణార్ధితమ్,

అతోఽవలేహయేన్నాత్రాం కుటీస్థః పథ్యభోజనః.

3౮

ఇత్యేష చ్యవప్రాశోయం ప్రాశ్య చ్యవనో మునిః,

జరాజర్జరితోఽప్యసీన్నారీనయననందనః.

3౯

కాసం శ్వాసం జ్వరం శోషం హృద్రోగం వాతశోణితమ్,

మూత్రశుక్రాశ్రియా దోషా వైస్వర్యం చ వ్యపోహతి,

బాలవృద్ధక్షతక్షీణకృశానామంగవర్ధనః.

౪౦

మేధాం స్మృతిం కాంతిమనామయత్వ

మాయుః ప్రకర్షం పవనానులోమ్యమ్,

ప్రీషు ప్రహర్షం బలమింద్రియాణా

మగ్నేశ్వ కుర్యాద్విధినోపయుక్తః.

౪౧

దశమాలములు, చిట్టానుట్టి, తుంగముడులు, జీవకము, ఋషభకము, నల్లకలువ, కోలపొన్న, నేలపొన్న, పిప్పళ్ళు, కర్కటకశృంగి, మేద, నేలయుసిరిక, ఏలకులు, పిన్నమను బాల, నల్లఆగరు, ద్రాక్షపండు, పుష్కర మూలము, చందనము, ఆరుగంట్ల కచోరములు, గలిజేరు, కాకోలి, క్షీరకాకోలి, కాకినాండ, తిప్పతీగె, నేలగుమ్మడు, అడ్డసరపు నేళ్ళు వీనిని దినుసుకు ఒక పలము చొప్పున గ్రహించి ద్రోణ ప్రమాణ ముదకములో వైచి అందులో నూరు యుసిరికపండ్లను జేర్చి నాల్గవభాగము నీళ్ళు మిగులునట్లుల వండి యాయుసిరిక పండ్లను గ్రహించి అందులోని విత్తులనెత్తి వేసి యాయుసిరిక పండ్లను నువ్వులనూనె పన్నెండు పలములు ఆవునెయ్యి పన్నెండు పలములు వీనిలో వేయించి మరల నాకషాయములో జేర్చి యాపై పలములు పంచ దారను కలిపి లేహమువలె వండవలయును. పిదప దానిని గ్రహించి చల్లారిన పిదప అందులో పన్నెండు పలములు తేనెను జేర్చి తవాక్షీరి (వెదురుప్ప) నాల్గు పలములు, పిప్పళ్ళు రెండు పలములు, చతుర్జాతకము ఒక పలము చేర్చి యొకపాత్రలో నుంచు కొనవలయును. ఈలేహమును ముందు జెప్పిన గుడిసెలో నిసింపుచు మాత్రగా నేవించు పథ్యాహారములను భుజింపుచుండవలయును. ముసలితనమువలన శిథిలమైన శరీరముగల చ్యవనాడను మహర్షి యీలేహమును నేవించి యావననయస్సు గలవాడై స్త్రీలలోచనములకు ఆనందకరమైన సౌందర్యముగలవాఁడాయెను. కావున నీరసాయనమునకు చ్యవనప్రాశమని పేరుగలిగినది. ఇది కాసము, శ్వాసము, జ్వరము, శోష, తొమ్మునొప్పి, వాతరక్తము, మూత్రకృచ్ఛము, శుక్రదోషము, స్వరభంగము వీనిని పోగొట్టును. బాలురు వృద్ధులు క్షతక్షీణులు కృశులు వీరికి శరీరపుష్టిని కలుగఁజేయును. దీనిని విధిప్రకారము నేవించిన బుద్ధి పుద్ధి స్మృతి మంచికాంతి ఆరోగ్యము ఆయుర్వృద్ధి

మతియు వాతమున కనుగోమగతి త్రీలకు సంతోషమును గలుగజేయునట్టి సంభోగఁ
చక్షురాదీంద్రియములను బలము జాతరాగ్ని దీపనము కలుగును.

— శ్రిఫలారసాయనము. ౧౭ —

మధుకేన తవక్షీర్యాపిష్పల్యా సింధుజ్జనా,

పృథగ్లోహైస్సువణ్ణేన వచయా మధునర్పితా.

నితయా వా సమాయుక్తా సమాయుక్తా రసాయనమ్,

త్రిఫలా నర్వరోగఘ్ని మేధాయుః స్మృతిబుద్ధిదా.

అతిమధురము, వెనురుప్పు, పిప్పలి, సైంధవలనము, వెండి, రాగి, సీసము, శ్రే
ఆయము, సువర్ణము, వస, తేనె, నెయ్యి, పంచదార వీనిలో దేనితోఁ గాని
ముగ త్రిఫలములను జేర్చిన నది రసాయనం బగును. దీనిని విధిప్రకారము సేవి
నర్వరోగములు నివర్తించుటయ గాక ధారణాశక్తిగల బుద్ధి, ఆయువు, స్మృతి,
ఇవి కలుగును.

— మండుకపర్ణ్యాదిరసాయనము. ౧౮ —

మండుకపర్ణ్యాః స్వరసం యథాగ్ని

క్షీరేణ యష్టిమధుకస్య చూర్ణం,

రసం గుడూచ్యాస్సహమూలపుష్పాః

కల్కం ప్రయుంజీత చ శంఖపుష్పాః

ఆయుః ప్రదాన్యామయనాశనానిబలాగ్ని నర్ణస్వరవర్ధనాని,

మేధ్యాని చైతాని రసాయనాని మేధ్యా విశేషేణ తు శంఖపు

మండుకబ్రహ్మి (సరస్వతియాకు) స్వరసమును ఆవుపాలతోను, అతివ
చూర్ణమును, తిప్పతీగె స్వరసమును, వేళ్లు పుష్పములుగల శంఖపుష్పి కల్కమును,
రాగ్ని బలానుగుణముగ సేవించిన ఆయుస్సు వృద్ధియగును. రోగములు హరించును
రబలము అగ్నిదీపనము మంచినర్ణము స్వరము కలుగును. ధారణాశక్తిగలుగును.
ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగ రసాయనముగ నుండును. వైచెప్పిన వానిలో శంఖపుష్పి
ముగ బుద్ధి శక్తులను కలుగజేయును.

— శంఖపుష్పీరసాయనము. ౧౯ —

నలదంకటురోహిణీ పయస్యా

మధుకం చందససారివోగ్రగంధాః,

త్రిఫలా కటుక త్రయం హరిద్రే
సపటోలం లవణంచ తైస్సుపిష్టైః.

౪౬

త్రిగుణేన రసేన శంఖపుష్పావ్య
స్పృశయన్కం ఘృతనల్వణం వివర్జయన్,
ఉపయుజ్య భవేజ్జడోఽపి వాగ్మీ
శ్రుతధారీ ప్రతిభానవానరోగః.

౪౭

పట్టివేరు, కటుక రోహిణి, పిన్నమమబాల, అతిమధురము, రక్తచందనము, నల్ల
సుగంధిపాల, వెను, త్రిఫలములు, త్రికటుకములు, పసుపు, మ్రోపసుపు, చేమపొట్ట,
సైంధవలవణము వీనిని సమముగ గ్రహించి చక్కఁగ నూరి కల్కముచేసి ఒక ఆఢక మాపు
నేతిలో కలిపి అందులో మూడు ఆఢకములు శంఖపుష్పరసము ఒక ఆఢకము అపు
పాలు చేర్చి ఘృతపాకవిధిగ వక్యముచేసి దానిని పానము చేయించిన మూఢుఁడుగ
నుండు వానికి కూడ మంచివాఁకు, ధారణాశక్తి, విశేషబుద్ధి, వికాసము, ఆరోగ్యము
కలుగును.

— పంచారవిందఘృతము. —

పేష్టైర్గుణాశబిన కేసరవత్రబీజైః
సిద్ధంసహేమశకలం పయసా చ సర్పిః,
పంచారవిందమితి తత్ప్రధితం పృథివ్యాం

ప్రభ్రష్టపౌరుషబలప్రతిభైర్నిషేవ్యమ్.

౪౮

తామరతూండ్లు, తామరగడ్డలు, తామర కేసరములు, తామరరేకులు, తామర
విత్తులు వీనిని సమభాగములగ జేర్చి కల్కముచేసి అపునేతిలో కలిపి నేతికి సమముగ
అపుపాలు బోసి అందులో అపరంజిరేకులను జేర్చి ఘృతపాకవిధిగ వక్యము చేయవల
యును. ఇది పంచారవిందఘృత మనబడును. శుక్రము, బలము, బుద్ధి నశించియుండు
వారికి దీని నిష్పించిన హితము కలుగును.

— చతుష్కువలయఘృతము. —

యన్నాశకందదశకేసరవద్విపక్వం
నీలోత్పలస్య తదపి ప్రధితం ద్వితీయమ్,
సర్పిశ్చతుష్కువలయం సహిరణ్యవత్రం
మేధ్యం గవామపి భవేత్కిము మానుషాణాం.

౪౯

నల్లకలువ పుష్పము యొక్క తూండ్లు, గడ్డలు, రేకులు, కేసరములు వీని సమముగ గ్రహించి కల్కము చేసి ఆవునేతిలో కలిపి అందులో ఆపరంజిరేకులను కేర్చి నేతికి సమముగ ఆవుపాలను కేర్చి ఘృతపాకవిధిగ పక్వము చేయవలయును. ఇది చతుష్కువలయ ఘృతమరచబడును. దీని నిష్పించిన పశువులకు కూడ విశేషముగ బుద్ధి కాశలము గలుగును. ఇతఁ మనుజులమాట చెప్పనేల?

— బ్రాహ్మీరసాయనము. —

బ్రాహ్మీ వచా సైంధవశంఖపుష్పీ
మత్స్యాక్షక బ్రహ్మసువర్చ లేంద్ర్యః,
నైదేహికా చ త్రియవాః పృథక్కుస్యః
యవా నువర్ణస్య తిలో విషస్య.

౫౦

సర్పిషశ్చ పలమేకత ఏతద్యోజయేత్పరిణతే చ ఘృతాఢ్యమ్,
భోజనంసమధు వత్సరమేవం శీలయన్నధికధీస్సృతిమేధః. ౫౧
అతిక్రాంతజరావ్యాధీతం ద్రాలస్యశ్రమక్లమః,
జీవత్పృథ్వీతం పూర్ణం శ్రీతేజః కాంతిదీప్తిమాన్.

౫౨

విశేషతః కుష్ఠకిలాసగుల్మ
విషజ్వరోన్నాదగరోదరాణి,
అధర్వమంత్రాది కృతాశ్చ

కృత్యాశ్చామ్యంత్యనేనాతిబలాశ్చ వాతాః.

౫౩

సంస్కరియాకు, వస, సైంధవలవణము, శంఖపుష్పి, పాన్మగంటి, పత్తంగము, అదిత్యధక్తి, పాపర, పిప్పళ్లు యివి దినుసుకు మూడు యవలప్రమాణము ఆపరంజిరెండు యవల ప్రమాణము, విషము ఒక తిలప్రమాణము, ఆవు నెయ్యి ఒక పలము వీని నొకటిగ చేర్చి నూరవలయును. దీని నిష్పించి అది జీర్ణమైనపిదప ఆవునెయ్యిని విశేషముగ చేర్చుకొని కొంచెము తేనెతోడ సంబాదియ్యపు అన్నమును భుజింపవలయును. ఇటుల ఒక సంవత్సరము నేవించిన విశేషబుద్ధి, స్మృతి, ధారణాశక్తి, సంపత్తు, తేజస్సు, కాంతి వీనితోఁ గూడి, ముసలితనము, రోగములు, అలస్యము, ఆయాసము, బడలిక ఇవి లేనివాఁడై నూరు సంవత్సరములు సంపూర్ణముగ జీవించును. మఱియు నీయాషధముచే కుష్ఠము, కిలాసము, గుల్మము, విషము, జ్వరము, ఊన్మాదము, కృత్రిమవిషము, ఊదర రోగము, అధర్వమంత్రముచే జనించిన యుషద్రవములు దారుణములై వాతరోగములు ఇవి యన్నియు హరించును.

నాగబలారసాయనము

శరస్సుఖే నాగబలాం పుష్యయోగే సముద్ధరేత్,
అక్షమాత్రం తతో మూలాచ్చార్ణితా త్వయసాపిబేత్. ౫౪
లిహ్యస్సధుఘృతాభ్యాం వా క్షీరవృత్తిరనన్నభుక్,
ఏసం వర్షప్రయోగేణ జీవేద్వర్షశతం బలీ. ౫౫

శరత్కాలారంభమునందు పుష్యనక్షత్రమున జీలిక చెట్టువేళ్లను గ్రహించి చక్కగ చూర్ణముచేసి దానిని కర్షప్రమాణము ఆవుపాలలో కలిపి గాని లేక తేనె, నెయ్యి వీనిలో కలిపిగాని పానము చేయవలయును. అన్నమును భుజింపకూడదు. ఆవుపాలను మాత్రము పానము చేయవలయును. ఇటుల నొకసంవత్సరముచేసిన మనుజుడు బలిష్ఠుడై సూరుసంవత్సరములు జీవించును.

గోక్షురకరసాయనము.

ఫలోన్ముఖో గోక్షురకస్సమూల
శ్చాయావిశుష్కస్సవిచార్ణితాంగః,
సుభావితః స్వేదన రసేన తస్మా
న్మాత్రాంపరాం ప్రాస్పృతికీం విబేద్యః. ౫౬
క్షీరేణ తేనైవ చ శాలి మశ్నౌ
జీరే భవేత్సద్వితులోపయోగాత్,
శక్తస్సురూప స్సుభగశ్శతాయుః
కామీ కకుద్బానివ గోకులస్థః. ౫౭

పండిన నేనుఁగుపల్లెరును సమూలముగ గ్రహించి నీడనెండించి చక్కగ చూర్ణముచేసి దానిని ఏనుఁగుపల్లెరురసముతో భావనచేసి మరల నీడనెండించి మెత్తగ చూర్ణముజేసి యాచూర్ణములో ప్రసృత(రెండుపలముల) కరిమితము ఆవుపాలలోకలిపి పానముచేసి యది జీర్ణమైనపిదప ఆవుపాలతో సంభావియ్యపు అన్నమును భుజింపవలయును. ఇటుల వైచూర్ణమును ఇన్నూరుపలములు సేవించిన మనుజుఁడు మంచి శక్తి సౌందర్యము సూరుసంవత్సరము లాయుస్సు కామార్ద్రీపనము ముడించిన యెద్దువంటి సంభోగశక్తికలవాఁడుగ నగును.

వారాహకర్షరసాయనము.

వారాహీకందమాద్ధార్ద్రం క్షీరేణ క్షీరపః విబేత్,

మాసం నిరన్యో మాసం చ క్షీరాన్నాదో జరాం జయేత్.

మిక్కిలి పచ్చిననుండు వారాహీకంఠమును గ్రహించి ఆవుపాలతోనూరి ఒకమాసముపానముచేసి ఆన్నమును భుజింపక ఆవు పాలను మాత్రము త్రాగుచుండవలయును. పిదప నొకమాసమునఱకు ఆవుపాలతో అన్నమును భుజింపవలయును. ఇటుల చేసిన మనుజునికి ముసలితనమే లేకుండును.

తత్కందశ్శ్చూర్ణం వా స్వరసేన నుభావితమ్,

ఘృతక్షౌద్రప్లుతం లిహ్యేత్తత్పక్వం వా ఘృతం పిబేత్. ౫౪

వారాహీకంఠమును చక్కఁగచూర్లముచేసి దానిరసములోనే చక్కఁగ భావన చేసి లేనె, నెయ్యి వీనిలోకలిపి నాకించినను లేక వారాహీకంఠ కల్కముతో పక్వముచేయఁబడిన ఘృతమును పానము చేయించినను ముసలితనము లేకుండును.

❧ విదార్యాదిసాయనయోగము. ❧

తద్వద్విదార్యతిబలాబలామధుకవాయసీః,

*శ్రేయసీశ్రేయసీ యుక్తా పథ్యా ధాత్రీస్థిరాస్తస్మృతాః. ౬౦

మండూకీశంఖకుసుమావాజిగంధాశతావరీః,

ఉపయుంజీత మేధావీ వయఃసైర్యబలప్రదాః. ౬౧

శేలగుమ్మడు, పేరాముట్టి, చిట్టాముట్టి, అతిమధురము, కాకమాచి, ఏనుగు పిప్పళ్ళు, చిఱుబొద్ది, కరక్కాయ, ఉసిరికపండ్లు, ముయ్యాకుపొన్న, మండూక బ్రహ్మి, శంఖపుష్పి, పెన్నేరుగడ్డ, పిల్లిపీచర అనువానిని ప్రత్యేకప్రత్యేకముగ వారాహీకంఠమునకుఁజెప్పినవిధముగ ఆవునెయ్యి పాలు వీనితోనేపించిన ధారణాశక్తి, యావనము, బలము కలుగును.

❧ చిత్రమూలసాయనయోగము. ❧

యథా స్వం చిత్రకః ఘృష్టైర్జ్వలైః పీతసితానితైః,

యథోత్తరం స గుణవాన్ విధినా చ రసాయనమ్. ౬౨

ఛాయాశుష్కం తతో మూలం మాసం చూర్ణీకృతం లిహ్యేత్,

సర్పిషా మధుసర్పిర్భావ్యం పిబేత్ వాపయసా యతిః. ౬౩

* జీవంతి. † 'అమృతాః' అని పాఠాంతరము.

అంభసా వా హితాన్నాశీ శతం జీవతి నీరుజః,
 మేధావీ బలవాన్ కాంతో వపుష్పాన్ దీప్తపానకః. ౬౮
 తైలేన లీఢో మాసేన వాతాన్ హంతి సుదుస్తరాన్,
 మూత్రేణ శ్విత్రకుష్ఠాని వీతస్త్రేణ పాయుజాన్. ౬౯

చిత్రమూలపు చెట్టు, పసుపునర్లముతో గూడిన పుష్పముకలదిగ, తెల్లపుష్పము కలదిగ, నల్లపుష్పము కలదిగ మూడుతెఱంగుల నుండును. వానిలో నుత్తరోత్తరము, నొకదానికన్న నొకటి మిగుల శ్రేష్ఠగుణము గలది. దానిని విధిప్రకార ముపయోగించిన నాయురారోగ్యబల బుద్ధి వికాసములు కలుగును. కావున చిత్రమూలపు వేళ్ళను గ్రహించి నీడనెండించి చక్కఁగ చూర్ణముచేసి దాని నొకమాస మాపునేతితోఁ గాని, ఆవునెయ్యి తేనె వీనితోఁగాని కలిపి నాకించి ఆవుపాలతో లేక మంచినీటితో పానము చేయించిగాని ప్రీతసంభోగమును న్బింపి, హితాహరములను భుజింపఁ జేయుచుండిన నామనుజుఁడు రోగఽహితఁడుగ నూరుసంవత్సరములు జీవించును. మఱియు వైచిత్రమూలపువేళ్ల చూర్ణమును నువ్వుల నూనెలో కలిపి ఒకమాసము సేవించిన దారుణమైన వాత రోగములు, గోమూత్రములో కలిపి పానముచేసిన శ్విత్రకుష్ఠములు ఆవుమజ్జిగలో కలిపి పానముచేసిన గుదాంకురములు హరించును.

❀ శిల్లాతకరసాయనవిధి. ❀

భల్లాతకాని పుష్టాని ధాన్యరాశౌ నిఘాపయేత్,
 గ్రీష్మే సంగృహ్య హేమంతే స్వాదుస్నిగ్ధహిమైర్వపుః. ౬౬
 సంస్కృత్య తాన్యష్టగుణే సలిలేఽష్టే విపాచయేత్,
 అష్టాంశశిష్టం తత్కావ్యథం సక్షీరం శీతలం పిబేత్. ౬౭
 వర్ధయేత్ప్రత్యహంచాను తత్రైకైక మరుష్కరమ్,
 సప్తరాత్రత్రయం యావత్త్రీణి త్రీణి తతః పరమ్. ౬౮
 ఆచత్వారింశతస్తాని హ్రసయేద్వృద్ధివ తతః,
 సహస్రముపయుంజీత సప్తాహైరిత సప్తభిః. ౬౯
 యంత్రితాత్సాఘృతక్షీరశాలిషాష్టికభోజనః,
 తద్వత్ప్రిగుణితం కాలం ప్రయోగాం తేఽపి చాచ రేత్. ౭౦
 ఆశిషోలభ తే పూర్వా వహ్నేర్ద్రిష్టిం విశేషతః,

ప్రమేహక్రిమికుష్ఠారోగ్యే మేదో దోషవివర్జితః.

౭౦

పండిన జీడిగింజలను గ్రీష్మకాలములో గ్రహించి ధాన్యరాశియందు బూడ్చి పెట్టవలయును. మధురముగ స్నిగ్ధముగ శీతలముగ నుండు నాహారములచే శరీరపుష్టిని జెందియుండు మనుజుఁడు హేమంతఋతువులో వైజీడిగింజల నెత్తి వానిలో ఎనిమిది జీడిగింజలను ఎనిమిదింత లుదకములో వైచి ఎనిమిదవభాగము మిగులునటుల కషాయము కాచి దానినెత్తికొని అంగులో కొంచెమావుపాలను జేర్చి చల్లగ మొదటిదినము నగు పానము చేయవలయును. పిదప రెండవదినము మొదలుకొని ప్రతిదినమునందు నొక్కొక్కజీడిగింజచొప్పున హెచ్చించి యాగింజల నుదకములో వైచి పూర్వమువలె కషాయముకాచి, ఇరువదిదినములవఱకు ఆవుపాలలో కలిపి పానము చేయవలయును. పిదప నలువది దినములవఱకు మూడేసి జీడిగింజలచొప్పున హెచ్చించి కషాయము కాచి ఆవుపాలతో పానము చేయవలయును. పిదప జీడిగింజలను హెచ్చించినటులనే మరల తగ్గించి కషాయము కాచి, యావుపాలతో పానము చేయవలయును. ఇటుల నలు వదితోమ్మిదిదినములలో వెయ్యి జీడిగింజల నుపయోగపఱచవలయును. వైజీడిగింజల నుపయోగించునపుడు ఆవుపాలు ఆవునెయ్యి నీనితో సంభావుదియ్యపు అన్నమును, ఆరువది దినములకు ఫలింపెడు సంభావుదియ్యపు అన్నమును భుజింపుచు, స్త్రీసంభోగమును వర్జించి యుండవలయును. ఇటుల భల్లాతక సేవనము ముగించినపిదప నూటయూభైదినములవఱకు వైషభ్యములనే చేయుచుండవలయును. ఇటులఁజేసిన మనుజుఁడు ప్రమేహము, క్రిమిరోగము, కుష్టువు, ఆర్శస్సు, మేదోరోగము ఇవి లేనివాఁడై అగ్నిదీప్తిని ఆయురారోగ్య బలాదులను జెందును.

— భల్లాతకస్వరసము. —

పిష్టస్వేదనమరుజైః పూర్ణ భల్లాతకైర్విజర్జరితైః,

భూమినిఖాతే కుంభే ప్రతిష్ఠితం కృష్ణమృల్లిప్తమ్.

౭౧

పరివారితం సమంతాత్పచేత్తతో గోమయాగ్నినా మృదునా,

తత్సర్వరసో యశ్చ్యవతే గృష్ణీయాత్తం దినేనైవ్యస్థిక్.

౭౨

అముముపయుజ్య స్వరసం మధ్వప్తమభాగికం ద్విగుణసర్పిః,

పూర్వవిధియంత్రితాత్నా ప్రాస్తోతి గుణాన్ స తానేవ.

౭౩

సంభావుదియ్యపుపిండిని సీశ్యలో కలిపి మట్టికుండకు లోపలబూసి దానిక్రింది భాగమున సన్నముగ గంధముచేసి పండిన జీడిగింజల నలియఁగొట్టి కుండనిండుగ బోయ వలయును. పిదప భూమిలోపల నొకకుండను బూడ్చి దానిపై జీడిగింజలకుండ నుంచి

నల్లమట్టితో చీలమన్ను జేసి కుండకు నలుప్రక్కల యేరుపిడకల నిండించి మృద్వగ్నిచే వండజలయును. పైకుండలో నుండి క్రిందికుండలో స్రవించి యుండు జీడితైలమును మరుదినమం చెత్తికొని ఒకభాగ మాత్రైలము ఎనిమిదవ భాగము తేనె, తేనెకు రెండింత లావు నెయ్యి యిటుల నొకటిగజేర్చి నేవించి, పూర్వస్థానములో జెప్పియుండు ప్రకారము పథ్యహారమును భుజించిన ఆయురారోగ్యానులు కలుగును.

— భల్లాతక లేహము. —

పుష్టాని పాకేన పరిచ్యుతాని

భల్లాతకాన్యాథకసమ్మితాని,

ఘృష్టేష్టకాచూర్ణకణైర్జలేన

ప్రక్షాళ్య సంశోష్య చ మారుతేన.

27

జర్జరాణి విపచేజ్జలకుంభే పాదశేషధృత గాలితశీతే,

తద్రసం పునరపి శ్రవయేత క్షీరకుంభసహితం చరణస్థే.

28

సర్పిః పక్వం తేన తుల్యప్రమాణం

యుంజ్య త్వేచ్ఛం శర్కరాయా రజోభిః,

ఏకీభూతం తత్థజతోభణేన

స్థావ్యంధాన్యే సప్తరాత్రం సుగుప్తమ్.

29

తమమృతరసపాకం యః ప్రగే ప్రాశమశ్చ

న్ననుపిబతి యథేష్టం వారిదుగ్ధం రసం వా,

స్మృతిమతిబలమేధాసత్త్వసారైరుపేతః

కనకనిచయగౌరస్సోఽశ్నుతే దీర్ఘమాయుః.

30

చక్కఁగముదిరి పండి తనంతట క్రిందరాలియుండు జీడిగింజలను ఒక అధక ప్రమాణము గ్రహించి యిటికపొడిచే రాచి శుద్ధోదకముచే కడిగి గాలిలో నెండించి నలియఁగొట్టి దోణప్రమాణ ముదకములో వైచి చక్కఁగా పాకము చేసి పాదావశేషముగ కషాయము కాచి ఆకషాయమును గ్రహించి పడియఁగొట్టి యదిచల్లైన పిదప నారసమునందు దోణప్రమాణ మావుపాలను జేర్చి మరల పాదావశేషముగ కాచి దాని యందు సమముగ ఆవునేతిని చేర్చి ఘృతపాకవిధిగ పక్వముచేసి సాత్త్వికప్రకృత్యాగ్ర్య నుగుణముగ పంచదారనుజేర్చి దించుకొని గరిటచే చక్కఁగ కలియఁబెట్టి ధాన్యరాశిలో నేడుదినములు చక్కఁగ బూడ్చి పెట్టి దానినెత్తికొని అమృతరసముపంటి పాకముగల యాలేహమును ప్రాతఃకాలమున జాతరాగ్ని బలాద్యనుగుణముగ భుజించి పిదప మంచి

యదృశమును గాని ఆవుపాలను గాని మాంసరసమును గాని యధేష్టముగ పానముచేయవలయును. ఇటులఁజేసిన పురుషునికి స్మృతి, బుద్ధిబలము, ధారణాశక్తి సత్త్వము, బంగారువంటి శరీరకాంతి, దీప్తి యుష్మము కలుగును.

— భల్లాతకతైలము. ౭౭ —

ద్రోణేఽంభసో వ్రణకృతాం త్రిశతాద్విపక్వా
త్కావృథాథ కేపలనమైస్తిలతైలపాత్రమ్,
తిక్తావిషాద్యయవరాగిరిజన్మతాక్షిణ్య

స్నిగ్ధంపరం నిఖిలకుష్ఠనిబర్హణాయ.

౭౯

ద్రోణప్రమాణముదకములతో మూడువందల జీడిగింజలను వైచి చక్కఁగ కాచి అధకప్రమాణముగ దించుకొని అందులో నువ్వులనూనె ఒక అధకము బోసి చేదు పొట్ల, వస, అతివస, క్షీరకాకోళి, శిలాజతు, రసాంజనము వీనిని దినుసుకు ఒకపలము చొప్పున గ్రహించి కల్పముచేసి కలిపి తైలపాకవిధిగ పక్వముచేసి దాని నుపయోగించిన కుష్ఠరోగములన్నియు నశించును.

— భల్లాతకోపయోగక్రమము. ౭౮ —

సహామలకశుక్తిభిర్ద్ధృతసరేణ తైలేన వా
గుణేన పయసా ఘృతేన యవనక్తుభిర్వాసహ,
తిలేన సహమాక్షికేణ పలలేనసూపేన వా
వపుష్కరమరుష్కరం పరమమేధ్యమాయుష్కరమ్.

౮౦

జీడిగింజలను ఉసిరికమరుగుతో గాని పెరుగుమీడి మీఁగడతో గాని నువ్వులనూనెతో గాని బెల్లముతో గాని ఆవుపాలతో గాని శేతితో గాని యవలపిండితో గాని నువ్వులతో గాని తేనెతో గాని మాంసముతో గాని వండిన కందిపప్పుతో గాని చేర్చి నేవించిన శరీరపుష్టి మిక్కిలి బుద్ధివికాసము ఆయుర్వృద్ధియు కలుగును.

— భల్లాతకతక్షణము. ౭౯ —

భల్లాతకాని తీక్ష్ణాని పాకీన్యగ్నిసమాని చ,
భవంత్యమృతకల్పాని ప్రయుక్తాని యథా విధి.

౮౧

జీడిగింజలు తీక్ష్ణముగ జీర్ణశక్తిని కలుగఁజేయునవిగ అగ్నితో తుల్యమైన వీర్యముకలవిగ నుండును. వానిని విధిప్రకారము నేవించిన అమృతతుల్యంబుగ నుండును.

— భల్లాతకగుణము. ౮౦ —

కఫజ్ఞోనసరోగోఽస్తి న విబంధోఽస్తి కశ్చన,

యం న భల్లాతకం హన్యాచ్ఛిమగ్నిబలప్రదమ్.

౮౨

మిక్కిలి జాకరాన్ని దీప్తిని కలుగఁజేయునట్టి జీడిగింజలచే హరింపఁబడకుండు నట్టి కఫజరోగముగాని మలబంధరోగముగాని యొద్దియునులేదు.

— వాతాతపికమున వస్త్వసీయములు. —

వాతాతపవిధానేఽపి విశేషేణ వివర్ణయేత్.

కుభుత్తదధిసూక్తాని తైలాభ్యంగాగ్నిసేవనమ్,

౮౩

వాతాతపికమును రసాయన ప్రయోగవిధి ననుసరించి జీడిగింజలను సేవించునపుడు ఉలవలు పెఱుగు కలితైలాభ్యంగము మొదలగువానిని నిర్దింపవలయును.

— తువరకత్తైలసేవనక్రమము. —

వృక్షాస్తువరకానామ పశ్చిమాగ్ణవతీరజాః,

వీచీతరంగవిత్తో భూమారుతోద్ధూతప్లువాః.

౮౪

తేభ్యః ఫలాన్యాదదీత సుపక్వాన్యంబుదాగమే,

మజ్జాః ఫలేభ్యశ్చాధాయ శోషయిత్వాఽవచూర్ణ్యచ.

౮౫

తిలవత్పిడయేద్ద్రోణ్యం క్వాఢయేద్వా కుసుంభవత్,

తత్తైలం సంస్మతం భూయః పచేదాసలిలక్షయాత్.

౮౬

అవతార్య కరిషే చ పక్షమాత్రం నిధాపయేత్,

స్నిగ్ధస్నిగ్ధో హృతములః పక్షాదుద్భృత్య తత్తతః.

౮౭

చతుర్థభక్తాంతరితః ప్రాతః పాణితలం పిబేత్,

మంత్రేణానేన పూతస్యతైలస్య దివసే శుభే.

౮౮

“మజ్జాసార! మహావీర్య! సర్వాధాతుక్ విశోధయ,

శంఖచక్రగదాపాణి స్త్వామాజ్ఞాపయ తేఽచ్యుతః.”

౮౯

తేనాస్యోర్ధ్వమధస్తాచ్చ దోషా యాంత్యసకృత్తతః,

సాయమస్నేహాలవణాం యవాగూం శీతలాం పిబేత్,

౯౦

పంచాహాని పిబేత్తైలమిత్థం వర్జ్యాని వర్జయేత్,

పక్షం ముద్గరసాన్నాశీ సర్వకుష్మేర్విముచ్యతే.

౯౧

పశ్చిమసముద్రతీరంబున తువరకమును పేరుగల వృక్షములు జనించుచుండును. వాని చిగుళ్లు సముద్రపుతలలగాలిచే నెల్లపుడు చలించుచుండును. (ఇవియే నీరుడు గింజల మ్రాసులు) అట్టివృక్షములనుండి చక్కఁగఁగూగిన ఫలములను వర్జకాలమునందు

గ్రహించి వానిగింజలనుండు పప్పునుదీసి నీడనెండించి చూర్ణముచేసి (గానుగలో ను వ్యులనుండి నూనెతీయచందంబున) గానుగనందుండి తైలముతీయవలయును. లేక వసు మవిత్తులనుండి తైలమును దీయునటుల వైచూర్ణము నుదకములోవైచి కషాయముకాచి అందుండి తైలమును గ్రహింపవలయును. పిదప నానూనెను, పొయిమీఁదనిడి యుదక ముకలియకుండునటుల కాచి దిండుకొని చల్లారినపిదప యేఱుపిడకలరాశిలో పడునైదు దినములవఱకు పూడ్చి పెట్టవలయును. యంత్రమునుండి తీయఁబడిన తైలమున జలసంబంధ ముండదు. కావున దానినిమాత్రము కాచఁబనిలేదు. పిదప నాతైలమునెత్తికొని—

“మజ్జాసారమహావీర్య.....తేచ్యుతః”

అను మంత్రముచే నభిమంత్రించి స్నేహస్వేదకర్మలచే శుద్ధమైన శరీరముగల రోగికి ప్రాతఃకాలంబున కర్షప్రమాణ మిప్పించిన పసునవిశేచనంబులై వోషములు బయలు వెడలును. పిదప సాయంకాలంబున నెయ్యి మొదలగు స్నేహములు, అవణములు వీనిని వర్జించి యవాగు అనుగంజిని చల్లగ పానము జేయించవలయును. ఈ ప్రకారము ఐదు దినములు వైతైలమును పానము జేయించి ఆపథ్యాహారములను వర్జించునటులంజేసి దానికి పిదప పదునైదు దినములవఱకు పెనలకట్టులతో సంబాధియ్యవన్నమును భుజింపజేయు నుండవలయును. ఇటులజేసిన దారుణమైన కుష్ఠములు నివర్తించును.

తదేవ ఖదిరక్వాథే త్రిగుణే సాధుసాధితమ్,

నిహితం పూర్వవత్పక్షం పిబేన్నాసం నుయంత్రితః. ౯౨

తేనాభ్యక్తశరీరశ్చ కుర్వన్నాహార మిరితమ్, *

అనేనాశు ప్రమోగేణ సాధయేత్కుష్ఠినం నరమ్ ౯౩

సర్పిర్గుఢయుతం వీతం తదేవ ఖదిరాద్విణా,

పక్షమాంసరసాహారం కరోతి ద్విశతాయుషమ్. ౯౪

తదేవ నన్యే పంచాశద్దినసానుపయోజితమ్,

† వపుషష్కంతం శ్రుతధరం కరోతి త్రిశతాయుషమ్. ౯౫

* భిన్నస్వరం రక్తనేత్రం శీర్ణాంగం క్రిమిభక్షితమ్.

వికారస్వరము కలవాడును, రక్తవర్ణముకల నేత్రములు కలవాడును, శిథిలము నొందిన అవయవములు కలవాడును క్రిములచే భక్షింపఁబడిన యవయవములు గల వాడును నైన కుష్ఠరోగికి వైతైలము నిప్పించవలయును.

† వలీచలితనిర్ముక్తం సిగ్ధద్యుజకచ శ్రుతిమ్.

వరులు, తిలవెండ్రుకలు నెరపు యివిలేనివాడును, దంతములు, వెండ్రుకలు ఇవి దృఢముగ నుండువాడును, శ్రవణశక్తికలవాడును నగును.

వైశేష్ఠిన తువరకతైలమును మూఁడింతల చంద్రకసాయములో శీర్షి తైలపాక విధిగ పక్వముజేసి యేరుడుపిడకలరాశిలో పడునైదుదివసములు పూడ్చిపెట్టి పిదప దాని నెత్తి దేహబలాద్యనుగుణముగ ఒకమాసమువఱకు పానముజేయించి యవాగు ఆనుగంజిని పథ్యముగా నిప్పించుచుండవలయును. ఆతైలముచేతనే శరీరమున కభ్యంజనము జేయించ వలయును. ఇట్లుజేసిన కుష్ఠరోగము ఆతిక్లిష్ఠముగ నివర్తియగును. మఱియు వైశేష్ఠిన తువరకతైలమును ఆపునెయ్యి తేనె వీనితోడ జావరాన్ని బలానుగుణముగ పడునైదుదివ సములు పానముజేయించి మాంసరసముతోడ ఆహారరసమును భుజింపజేసిన మనుజుఁడు రెండువందల సంవత్సరములు జీవించును. వై తైలముచే యేబదిదివసములవఱకు నస్యము చేయించిన మనుజునికి సుందరమైనశరీరము, ధారణాశక్తియుకల్గి మూఁడువందల సంవత్స రము లాయవుకలుగును.

❖ విష్ణులీరసాయనవిధానము. ❖

పంచాష్టా సప్త దశ వా విష్ణులీర్నధునర్పిషా,

రసాయనగుణాన్వేషీ సమామేకాం ప్రయోజయేత్.

౯౬

ఐదు లేక ఏడు లేక ఎనిమిది లేక పది విష్ణుశ్లను తేనె ఆపునెయ్యి వీనితోడ నొకసంవత్సరమువఱకు సేవించిన ఆయురారోగ్యాదులు కలుగును.

తిస్రస్తిస్రస్తు పూర్వాష్టే భుక్త్వాగ్రే భోజనస్య చ,

విష్ణుల్యకింశుకక్షౌరభావితా ఘృతభర్జితాః.

౯౭

ప్రయోజ్య మధుసంమిశ్రౌ రసాయనగుణైషిణా,

విష్ణుశ్లు మోదుగుత్తరములో భావనచేసి పిదప నేతితోవేయించి వానిలో మూఁడువిష్ణుశ్లను తేనెతోడ ప్రాతఃకాలమునందును, మూఁడు విష్ణుశ్లను భోజనమునకు ముందును, మూఁడువిష్ణుశ్లను భోజనానంతరమును సేవించిన రసాయనమువలె గుణము నిచ్చును.

❖ వర్ధమానవిష్ణులీరసాయనము. ❖

క్రమవృద్ధ్యా దశాహాని దశ పైపులికం దినమ్.

౯౮

వర్ధయేత్పుయసా సార్ధం తథై వాపనయేత్పునః,

జీర్ణౌషధశ్చ భుంజీత షాష్టికం క్షీరనర్పిషా.

౯౯

విష్ణులీనాం సహస్రస్య ప్రయోగోఽయం రసాయనమ్,

విష్టాస్తా బలిభిః పేయాశ్శృతా మధ్యబలై ర్నరైః.

౧౦౦

తద్వచ్చ ఛాగదుద్ధేన ద్వే సహస్రే ప్రయోజయేత్,

మొదటిదినమునందు పది, రెండవదినము ఇరునది, మూడవదినము ముప్పది ఇటుల పదిదినములవఱకు దినంబకటికి పది పిప్పళ్లచొప్పున హెచ్చించి ఆపిప్పళ్లను ఆవుపాలతో భుజింపవలయును. పదునొకండవదినము తొంబది, పన్నిండవదినము ఎనుబది, పదుమూడవ దినము డెబ్బది ఇటుల దినము ఒకటికి పదిపిప్పళ్లచొప్పున తగ్గించి ఇరుపదిదినములవఱకు పిప్పళ్లను ఆవుపాలతో భుజింపవలయును. ఎట్లనగా:—మిక్కిలి బలముగలవారు వైపిప్పళ్లను ఆవుపాలతోనూరి పానముచేయవలయును. మధ్యములవలయువారు వైపిప్పళ్ల నుదకములవైచి కషాయముకాచి పానముచేయవలయునని భావము. వైపిప్పళ్ళు జీర్ణమైనపిదప ఆరుపదిదినములకు ధరించెడు సంభావుబియ్యపు అన్నమును ఆవుపాలు నెయ్యి వీనితోడ భుజింపవలయును. ఇదియ సహస్రసిద్ధిలీ ప్రయోగమనబడును. ఉత్క్లష్టమైన రసాయనము, ఇటులనే మేకపాలతో రెండువేల పిప్పళ్లను సేవింపవలయును.

— ౭౭ పిప్పలీరసాయనఫలము. ౭౭ —

వీధిః ప్రమోదైః పిప్ప్యుః కాసశ్వాసగగళగ్రహణ్. ౧౦౧
యత్సా మేహగ్రహణ్యర్థః పాండుత్వవిషమజ్వరాక్,
ఘ్నంతి శోఘం వమిం హిఢ్మాం స్తీహసం వాతశోణితమ్. ౧౦౨
పైచెప్పిన ప్రకారము పిప్పళ్లను సేవించినయెడ కాసము, శ్వాసము, గళగ్రహము, తుయము, ప్రమేహము, గ్రహణి, అర్భస్సు, పాండురోగము, విషమజ్వరము, వాపు, వాంతి, ఎక్కిళ్ళు, స్తీహము, వాతరక్తము ఇవియన్నియు హరించును.

— ౭౮ పిప్పల్యాయసలేపనము. ౭౮ —

బిల్వార్ధమాత్రేణ చ పిప్పలీనాం
పాత్రం స్రలింపేదయసో నిశాయామ్,
ప్రాతః విభే తృత్యలిలాంజలిభ్యాం
వర్షం యథేష్టాశనపానచేష్టః. ౧౦౩
రెండు కర్షములపిప్పళ్ల నుదకముతో చక్కగనూరి సాయంకాలము ఇనుప పాత్రకు లోభాగమునందుబాసి నుంచినముదయమున పాత్రకు బూసియుండు దానిని గీచియత్తిగాని సేవించి రెండుదో సెర్వుజలమును పానముచేసి పిదప యథేష్టముగ (పథ్య నియమములేక) అన్నపానాదులను సేవింపవలయును. ఇటుల నొకసంవత్సరకాలము సేవించిన పైజిప్సినరీతిగ కాసశ్వాదిరోగములన్నియు నివర్తించును.

— ౭౯ శుంత్యాద్యాయసలేపనము. ౭౯ —

శుంతీవిడంగత్రిఫలాగుడూచీయష్టీహారిద్రాత్రిబలాబలా శ్చ,

ముప్తానురాహ్వగరుచిత్రకాశ్చ సాగంధికం పంకజముత్పలాని.
 ధవాశ్వకర్ణాసనబాలపత్రసారాస్తథా పిష్పలివత్ప్రయోజ్యాయోః,
 లోహోపలిప్తాః పృథగేవ జీవేత్సమాశ్శతం వ్యాధిజరావిముక్తః.
 క్షీరాంజలిభ్యాంచరసాయనాని యుక్తాన్యమూన్యాయసలేపనాని,
 కుర్వంతి పూర్వోక్తగుణప్రకర్షమాయుఃప్రకర్షం ద్విగుణం తతశ్చ.

శుంఠి, వాయువిడంగములు, త్రిఫలము, తిప్పతీగె, అతిమధురము, పసుపు, పేరాముట్టి, చిట్టాముట్టి, తుంగముస్త్రలు, దేదారు, ఆగరు, చిత్రమూలము, నల్లకలువ పువ్వు, చెంగలువపూలు, తామరపూలు, చండ్ర, వీపి, వేగిస అనువానిచిగుళ్ళు వీనిని ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగ పైచెప్పినవిష్పల్లవలె నూరి రాత్రియినుపపాత్రకుఁబూసి మరుదిన ముదయన నీనియెత్తికొని రెండుదోసెళ్ళు ఆవుపాల అనుపానముతో సేవించిన మనుజుఁడు రోగము ముసలితనము లేనివాఁడై నూరుసంవత్సరములు జీవించును. మనుజుఁడు పైచెప్పిన ఆయనలేపసాయనములను ఆవుపాలతో సేవించిన విశేషగుణములు కలుగుటయేగాక (రెండుగుండల) సంవత్సరములు జీవించును.

— సోమరాజీరసాయనము. —

అసనఖదిరయామైర్భావితాం సోమరాజీం
 మధుఘృతశిఖపథ్యాలోహచూర్ణైరుపేతామ్,
 శరదమవలిహాసః పారిణామాన్వికారాం

స్త్యజతి మితహితాశ్చే తద్వదాహరజాతాః.

౧౦౭

వేగిస, చండ్ర వీనికషాయములతో భావనచేయఁబడిన బావంచిత్తులను తేనె, నెయ్యి, చిత్రమూలము, కరక్కాయచూర్ణము, ఉక్కుభస్మము వీనితోడ నొకసంవత్సరకాలము సేవింపుదు హితాహరములను మితముగ భుజింపుచుండిన ముసలితనమువలన జనించిన వికారములు ఆహారదోషమువలన జనించిన రోగములను హరించును.

— కుష్ఠమునందు సోమరాజీనేనము. —

తీవ్రేణ కుష్ఠేన పరితమూర్తిర్య సోమరాజీం నియమేన ఖాదేత్,
 సంవత్సరంకృష్ణతిలద్వితీయాం ససోమరాజీం వపుషాఽతశ్చేతే.

దారుణమైన కుష్ఠము స్వకరీరమునందును వ్యాపించియుండును గావున అట్టి రోగముగలవాఁడు బావంచిత్తులను నల్లనువ్వులతోడ నొకసంవత్సరము పుష్కంతము తప్పక భక్షింపుచుండిన క్రూరమైన కుష్ఠముమాని చంద్రునివంటి కాంతిగల శరీరముగలవాఁడగును.

—ॐ కుష్ఠమున సోమరాజీసారసేవనము. ౧౦—

యే సోమరాజ్యావితుషీకృతాయా

శ్చురైరుపేతా త్వయసస్సుజాతాత్,

ఉద్ధృత్య సారం మధునా లిహంతి

తక్రం తదేవానుపిబంతి చాంతే.

౧౦౯

కుష్ఠినః కుఢ్యమానాంగాస్తే జాతాంగుళినాసికాః,

భాంతి వృక్షౌ ఇవ పునః ప్రగూఢనసపల్లవాః*.

౧౧౦

దారుణమైన కుష్ఠరోగమునలన నవయవములు కుళ్లును. అందుచే వేళ్ళు ముక్కు-
యివి లోనికిడ్చుకొనిపోవును. అట్టివారికి బానంచివిత్తుల వైపొట్టుతీసి చూర్ణముచేసి
ఆపువాలలో కలిపి చక్క-గకాచి పేరఁబెట్టి చిలికి వెన్ననెత్తి దానిని తేనెలోకలిపి
నాకించి పిదప నామజ్జిగను పానముచేయించినయెడ వారికి కుష్ఠరోగమునివర్తించి వృక్ష-
ములు చిగిరించుచందంబున మరల వేళ్ళు ముక్కు చిగిరించి మునుపటివలెచక్కఁబడును.

—ॐ లఘునసాయనవిధి. ౧౧—

శీతవాతహిమదగ్ధతనూనాం స్తబ్ధభుగ్నుకుటిలవృధితాస్థ్నామ్,

భేషజస్య పవనోపహతానాం వత్స్యతే విధిరతో లఘునస్య. ౧౧౧

చల్లగాలి, మంచు వీనిచే పీడింపఁబడిన శరీరముగలవారికిని, స్తబ్ధముగ నీడ్చు
కొనునదిగ ఎంకరగ నొప్పితోఁగూడినదిగ నుండు యెముకలుగలవారికిని, వాతరోగముచే
పీడింపఁబడిన వారికిని, హితకరముగనుండు వెల్లుల్లి కల్పము నిఁకవచించెద.

—ॐ లఘునోత్పత్తిక్రమము. ౧౨—

రాహో ర్రమృతచోద్యేణ లూనా ద్యే పతితా గళాత్,

అమృతస్య కణా భూమా తే రసోనత్వమాగతాః.

౧౧౨

ద్విజా నాశ్నంతి తమతో దైత్యదేహ సముద్భవమ్,

సాక్షౌదమృతసంభూతేగ్రామణీస్సరసాయనమ్.

౧౧౩

రాహువు దొంగతనంబున నమృతపానము చేయుటచే వాని కంతమును విష్ణువు
కక్రముచే ఛేదించెను. అపుడు వానినోటినుండి భూమివైఁ బడిన యమృతకణము వెల్లుల్లి
గజనించె. అసురశరీరమునందుండి జనించినందున నావెల్లుల్లిని బ్రాహ్మణులు భుజింపక

* శ్లో. తే కుష్ఠినః సత్తుహరిద్ర నేత్రావిశీల్యమణాంగుళి నాసికాగ్రాః,

విహాయవైరుష్యమవాప్యరూపంపునః ప్రయాథా ఇవ భాంతి నృతాః.

† రమృతచక్రేణ భిన్నా,

నిషేధించిరి. వెల్లులి అమృతమునలన బుట్టినది యగుటంజేసి యది రసాయనములలో మిగుల శ్రేష్ఠము. కంఠముతెగిన రాహువును బ్రతికింపఁజేయ సమర్థమగుటంజేసి రసాయనములలో వెల్లులి మిక్కిలి శ్రేష్ఠమనిభావము.

— ౭ లకుననేవనకాలము. —

శీలయేల్లగునం శీతే పసంతేఽపి కఫోల్బణః,
ఘనోదయేఽపి వాతార్తస్సదా వా గ్రీష్ణలీలయా. ౧౧౮
స్నిగ్ధశుద్ధతనుశ్శీతమధురోపస్కృతాశయః,
తదుత్తంసావతంసాభ్యాం చర్చితానుచరాజిరః. ౧౧౯

మనుజుఁడు స్నేహకర్మను చేయించుకొని ఐమనవిరచనంబులచే పరిశుద్ధశరీరము గలవాఁడై శీతలముగ మధురముగనుండు ఆహారములను భుజింపుచు హేమంత శిశిరము తువులయందు వెల్లులిని సేవించవలయును. కఫాధిక్యముగలవాఁడు వసంతముతువునందును వాతాధిక్యముగలవాఁడు వర్షముతువునందును వెల్లులిని సేవించవలయును. వాతరోగముగలవాఁడు అన్ని ఋతువులయందును గ్రీష్మర్తు చర్యాప్రకరణమున చెప్పియుండు నియమము నవలంబించి వెల్లులిని సేవింపవలయును. ఆసమయమున వానిసేవకులు వెల్లులిని శిరమునగదును చెవులయందును అవతంసముగ నునిచికొని మందిరాంగణమున సంచరించు చుండవలెను.

— ౮ లకుననేవనక్రమము. —

తస్యకందాస్వసంతాంతే హిమవచ్ఛకదేశజ్ఞః,
అపనీతత్వచో రాత్రౌ తీమయేన్మదిరాదిభిః. ౧౧౯
తత్కల్పస్వరసం ప్రాతశ్శుచితాం తవవీడితమ్,
మదిరాయాస్సురూఢాయాస్త్రిభాగేన సమన్వితమ్ ౧౨౦
మద్యస్యాస్యస్య తైలస్య మస్తునః కాంజికస్య వా,
తత్కాల ఏవ వా యుక్తం యుక్తమాలోచ్య మాత్రయా
తైలసర్పిర్వసామజ్జక్షీరమాంసరసైః పృథక్,
క్వాభేన వా యథావ్యాధి రసం కేవలమేవ వా. ౧౨౧
పిబేద్గంఢూషమాత్రం ప్రాక్కంఠనాడివిశుద్ధయే,

హిమవత్స్వతమనందును శకదేశమునందును జనించిన వెల్లులిగడ్డలను వసంతకాలాంతమున గ్రహించి వైశాఖ్యతీసిన వెల్లులిపాయలను రాత్రియందు మద్యాగలలో

విడియకట్టి యారసమును మూడింతలు మదిరయను మద్యములోఁగాని యితరము, లలోఁగాని నువ్వులనూ నెలోఁగాని పెరుగుమీఁది మీఁగడలోఁగాని కలిలో కలిసి రోగీశరీరబలాద్యనుగుణముగ పానము చేయించవలయును. వెల్లుల్లిని నువ్వుల నెయ్యి కొవ్వు మజ్జి అపుపాలు మాంసరసము వీనిలో దేనితో నైనను లేక వెల్లుల్లిరస ప్రత్యేకముగ నైనను ఆయా రోగానుగుణముగ కంతనాడి శుద్ధియుగుటకై తొలుతగ పసురిమాణము (పుక్కిరిపిండును) పానముచేయించవలయును.

❧ లకునసేవనయందు సేకారులు. ❧

ప్రథతం స్వేదనం చాను వేదనాయాం ప్రశస్యతే. ❧

శీతాంబుసేకః సహసా వమిమూర్ఛాయయోర్ముఖే,

వెల్లుల్లిరసమును పానముచేయువానికి వేదన కలిగినచో శరీరమునందు స్వేదః చేయించవలయును. అరోగికి నటులచేయుటచే వాంతి మూర్ఛకలిగిన శిశువుముగ ను నందు చల్లని నీళ్ళను చల్లనలయును.

శేషం పి బేత్కమాపాయే స్థిరతాం గత ఓజసి. ❧

బడలికనినర్తించి ఓజస్సు స్థైర్యమును జెందియుండునపుడు శేషించియుండు రసమును పానము చేయించవలయును.

❧ లకునసేవనయందు శీతానులేపనము. ❧

విదాహపరిహారాయ పరం శీతానులేపనః,

ధారయేత్సాంబుకణికా ముక్తాః కర్పూరమాలికాః. ❧

వెల్లుల్లిని సేవించుటవలన జనించిన తాపము (ఒడలిపైనుంట్ల) శమించుటకై నుండు చంద్రనమును బూసికొనవలయును. జలబిందుసహితముగ నుండు ముక్తాహార పచ్చకర్పూరము వీనిని ధరింపవలయును.

❧ లకునరసప్రమాణము. ❧

కుడవోఽస్య పరామాత్రాతదర్థం కేవలస్య తు,

పృం పిష్టస్య తన్నజ్జస్సభక్తం ప్రాక్ష్ణ శీలయేత్. ❧

సురయను మద్యముతో చేర్చబడిన వెల్లుల్లి రససేవనయందు ఒకపలము ఉ మాత్ర. వెల్లుల్లిరసమును మాత్రము సేవించుటయందు అరపల ముత్తమమాత్ర. పాయలను చక్కఁగనూరి చేసినకల్ప సేవనయందు ఒకకల ముత్తమమాత్ర. వీనిని రముతోడను ఆహారమును భుజించుటకును సేవించవలయును.

❧ లకునసేవనయందు పథ్యాహారము. ❧

జీర్ణశాల్యోదనం జీర్ణే శంఖకం దేందుపాండురమ్,

భంజిత యూషైః పయసా రసైర్వాధన్వచారిణామ్. ❧

వైచేప్పయుండు ప్రకారము వెల్లుల్లిని సేవించవలయును. అది జీర్ణమైన పిదప శంఖము, పిండపుష్పము, చంద్రుడు వీనివలె తెల్లగనుండు పాతసంబంధబిర్యువు అన్నమును కట్టులతోడను ఆవుపాలతోడను లేక జాంగలదోడంతువుల మాంసరసములతోడను భుజింపవలయును.

❧ లశునసేవనయందు పానము ❧

మద్యమేకం పిబేత్తత్ర తృట్ప్రబంధే జలాన్వితమ్,

* అమద్యపస్తావరనాశం ఫలాంబు పరిసిన్ధికామ్.

౧౨౫

తత్కల్కం వా సమఘృతం ఘృతపాత్రే ఖజాహతమ్,

స్థితం దశాహాదశ్చీయా తద్వద్వా వసయాసమమ్.

౧౨౬

వెల్లుల్లిని సేవించినవారికి దప్పికలిగినచో మద్యములో నుదకమునుకలిపి పానము చేయించవలయును. రోగి మద్యపానాభ్యాసములేని వాడుగనుండినచో వానికి ఫలాంబువు (త్రిఫలకషాయము)నుగాని కలిసిగాని పరిసిన్ధికనుగాని పానము చేయించవలయును. లేక వెల్లుల్లి కల్కములో సమముగ ఆవు నేతిని కలిపి నేతికుండలో బోసి గెరిటతో చక్కగ కలియఁబెట్టి పదిదినములుంచి పిదప దానిని పానము చేయించవలయును. లేక వైకల్కములో క్రొవ్వును కలిపి పదిదినములు నేతికుండలో బోసిపెట్టి పిదప దానిని పానము చేయించవలయును.

❧ లశునవిమర్ద కాద్యపయోగము. ❧

వికంచుకప్రాజ్యరసోనగర్భాన్

సశూల్యమాంసాన్ వివిధోపదంశాన్,

పిమర్ద కాన్వా ఘృతశుక్తయుక్తాన్

ప్రకామమద్యా ల్లఘుతుఘ్నమశ్నాన్.

౧౨౭

పొట్టుతీసిన వెల్లుల్లిపాయల నధికముగ చేర్చఁబడినదిగ శూలముతో పక్వముచేయఁబడిన మాంసముతోఁగూడినదిగ అనేకవిధ ఉపదంశములు కలవిగనుండు విమర్దకములను ఘృతశుక్తి సహితముగ భుజింపవలయును.

❧ వాతమునందు లశునావశ్యకత్వము. ❧

పిత్తరక్తవినిర్ముక్తనమస్తావరణావృతే,

శుద్ధే వా విద్యతే వాయూ న ద్రవ్యం లశునాత్పరమ్.

౧౨౮

పిత్తరక్తము తప్ప ఇతరదోషసంబంధముకలిగిన వాతమునందును శుద్ధవాతమునందును వెల్లుల్లికి సమమైన యాచిది మెద్దియులేదు.

* శ్లో అమద్యవాక్ మస్క్కులాంబుశక్రమనంతిశోమంచసుగంధశీతం,

సద్విరేకం జాంగలజం రసం వా తుషోదకంవా పరిసిన్ధికం వా. అనిపాతాంతరము.

—ॐ లకుననిషేధము. ౭—

పియాంబుగుడదుగ్ధస్య మాంసమద్యాస్తువిద్విషః,
అతితిక్ష్ణోరజర్ణం చ రసోనోవ్యాపదే ధ్రువమ్.

౧౨౯

శీర్ణ, బెల్లము, పాలు వీనియందిచ్చగలవారికిని, మాంసము, మద్యము, ఆమ్రరస ముగలవస్తులు వీనియందుద్యేషము గలవారికిని, అజీర్ణమును సహింపకుండు వారికినివెల్లలి ఆపదను కలుగజేయును.

—ॐ లకుననేవనయందు విరేచనము. ౮—

పిత్తకోపభయాదంతే యుంజ్యా స్మృదు విరేచనమ్,
రసాయనగుణాననం పరిపూర్ణా నమశ్శుతే.

౧౩౦

వెల్లలిని నేవించినపిదప రోగికి పిత్తప్రకోపము కలుగకుండుటకై వైద్యుడు పృథువైన విరేచనోషధముల నిస్పించవలయును. ఇటులజేసిన మనుజునికి పరిపూర్ణమైన రసాయనగుణంబులు ఫలించును:—

“ఆమాంబుపాచేక్షువికారమత్స్యయానాధ్వ వాతాతపభాప్యచింతాః,
స్వప్నం దివా జాగరణం నిశాను పిష్టంవ్యవాయం దధిచాత్రనేచ్ఛేత్.”

రసాయనవిధి ప్రకారము వెల్లలిని నేవించువారు శీతోదకపానము, బెల్లము, శర్కర మొదలగునవి, మత్స్యములు, మద్యపానము, మార్గసంచారము, యెండ, గాలి, అధికసంభాషణము, మనశ్చింత, పగటినిద్ర, రాత్రులయందు జాగరణము, పిండిచే చేయబడిన భక్ష్యములు, స్త్రీసంభోగము, పెరుగు వీనిని వర్జింపవలయునని కోశాంతర ములయం దధికపాఠము కనబడుచున్నది.”

శిలాజతు కల్పము.

—ॐ శిలాజతుత్పత్తి క్రమము. ౯—

గ్రీష్మే^{*} ర్కతప్తాగిరయో జతుతుల్యం వమంతి యత్,
హేమాదిషడ్ధాతురసం ప్రోచ్యతే తచ్ఛిలాజతు.

౧౩౧

గ్రీష్మఋతువునందు పర్వతములు సూర్యునిచే తపింపబడి అందుండి బంగారు మొదలగు ఆఱులోహములరసములు లక్కవలె స్రవించును. ఇది శిలాజతువనబడును. (బంగారు, వెండి, రాగి, ఇనుము, సీసము, తగరము అను నీయాఱుధాతువులవలన సరూప ముగ శిలాజతువు పుట్టుననిభావము)

* గ్రీష్మే^౨ తప్తా.

— శిలాజతుగుణము. —

*సర్వం చ తి క్తకటుకం నాత్పుష్టం కటుపాకతః,

ఛేదనం చ విశేషేణ తాహం తత్ర ప్రశస్యతే.

౧౩౨

బంగారు మొదలగు ఆఱుధాతువులచే జనించిన శిలాజతువు చేదుగ కారముగ కొంచె ముష్ణముగ పాకమువలన కటురసముగలదిగ వాతాదిదోషములను ఛేదించునదిగ కుండును. వానిలో నిమమువలన బుట్టిన శిలాజతు మిగల ప్రశస్తమైనది.

— శ్రేష్ఠమైనశిలాజతులక్షణము. —

గోమూత్రగంధి కృష్ణం గుగ్గుల్యాభం విశర్కరం మృత్స్నమ్,

స్నిగ్ధమనన్లుకషాయం మృదు గురు చ శిలాజతు శ్రేష్ఠమ్. ౧౩౩

ఆపుపంచితమువంటి వాసనగలదియు, నలుపువర్ణము గలదియు, గుగ్గిలమువంటి కాంతిగలదియు, ఇసుక మట్టితగలదియు, స్నిగ్ధముగ నుండునదియు, పుల్లగ వగరుగ లే కుండునదియు, మెత్తగ వగరుగ నుండునదియునగు శిలాజతువు శ్రేష్ఠము.

— శిలాజతుభావనాక్రమము. —

వ్యాధివ్యాధితసాత్మ్యం సమనుష్ఠరక్ భావయే దయఃపాత్రే,

ప్రాక్లేవలజలధౌతం శుష్కం క్వాఢైస్తతో భాష్యమ్. ౧౩౪

రోగముయొక్క సాత్మ్యము రోగియొక్క సాత్మ్యము వీనిని చక్కగ పర్యా లోచించి మొదట శిలాజతువును మంచినీళ్ళతో చక్కగకడిగి యెండించి పిదపదానిని యిసుపపాత్రలో వైచి కషాయములతో భావన చేయవలయును.

— శిలాజతుభావనాకషాయము. —

సమగిరిజమప్తగుణితే నిఃక్వాఢ్యం భావనౌషధం తోయే,

తన్నిర్యూహేఽష్టాంశే పూతోష్ణే ప్రక్షిపే ద్గిరిజమ్. ౧౩౫

తత్సమరసతాం యాతం సంశుష్కం ప్రక్షిపేద్రసే భూయః,

పైవైవైరేవం క్వాఢైర్భావ్యం నారాక భవే త్సప్త. ౧౩౬

శిలాజతు, భావనౌషధములు వీనిని సమముగ గ్రహించి ఎనిమిదింత లుడకము

* స్తో. సర్వదోష ప్రశమనం సర్వరోగవినాశనమ్,

శిలాభ్యో చుస్య యజ్ఞాతం ధాతోస్తత్తద్గుణం వదేత్.

శిలాజతువు వాతాదిదోష ప్రకోపము, సమస్తరోగములు వీనిని పోగొట్టును.

ఏధాతువునుండి జనించునో ఆధాతువుగుణము శిలాజతువునకు కలుగును.

లోపైచి ఎనిమిదవభాగము మిగులునటుల కషాయము కాచి పడిచుగట్టి వేడిగనుండు నాకషాయములో శిలాజతువును వేయవలయును. నానినపిదప ఆశిలాజతువు నెండించి మరల నాకషాయములో వేయవలయును. ఇటుల నాయాకషాయములలో నేడుపర్యా యములు భావన చేయవలయును.

❖ శిలాజతుప్రయోగక్రమము. ❖

అథ స్నిగ్ధస్య శుద్ధస్య ఘృతం తిక్తకసాధితమ్,
త్ర్యహం యుంజీత గిరిజమేకై కేన తథా త్ర్యహమ్. ౧౩౨

ఫలత్రయస్య యూషేణ పటోల్యా మధుకస్య చ,
యోగయోగ్యం తత స్తస్య కాలాపేక్షం ప్రయోజయేత్. ౧౩౩

శిలాజమేవం దేహస్య భవత్యత్యుపకారకమ్,
గుణాన్ సమగ్రాన్సురుతే సహసావ్యాపదం న చ. ౧౩౪

స్నేహకర్మను చేయించికొనిన వాడును, వమనవికేచనంబులను చేసికొని శుద్ధ మైన శరీరముగల వాడును నగురాగికి తొలుత తిక్తఘృతమును మూడుదినము లిప్పించి పిదప శుద్ధశిలాజతువును మూడుదినములును, త్రిఫల కషాయముతోడను మూడుదిన ములును, చేదంబొట్ల కషాయముతోడను మూడుదినములు అతిమధుర కషాయముతోడ నిప్పించవలయును. పిదప యుక్తకాలమును యోచించి శిలాజతు నిప్పించవలయును. ఇటుల శిలాజతువును ప్రయోగించిన నది శరీరమునకు మిగుల సుపకారమును కలుగజేసి విశేషగుణములనిచ్చును. అకస్మాత్తుగ నాపదలను గలుగజేయకుండును.

❖ శిలాజతుసేవనకాలప్రమాణము. ❖

ఏక త్రింశ స్తసప్తాహం కర్షమర్ధపలం పలమ్,
హీనమధ్యోత్తమోయోగ శ్శిలాజస్య క్రమా స్మృతః. ౧౪౦

శిలాజతు ప్రయోగమునకు ఏడుదినములు అగమము, ఇరువదిఒకదినములు మధ్య మము, నలువదితొమ్మిది దినములు శుత్రము. పాతికపలము అగమమాత్ర, ఆరపలము మధ్యమాత్ర, ఒకపలము శుత్రమాత్ర. ఇటుల కాలమాత్రా యోగముల తెలిసికొన వలయును.

“ప్రయోగ స్సప్తసప్తాహాస్త్రయ ఏకశ్చ కాలతః,
నిర్దిష్టప్రివిధస్తస్య వరో మధ్యోఽవర స్తథా,
పలమర్ధపలం కర్షం మాత్రా తస్య త్రిధా మతా.”

అని వైయద్ధిమునే చరకాచార్యుడును చెప్పియున్నాడు.

శిలాజతు సేవనవిధి.

సంస్కృతం సత్కృతే దేహే ప్రయుక్తం గిరిజాహ్వయమ్,
యుక్తం వ్యస్తైస్సమస్తైర్వా తామ్రామోరూప్యహేమభిః. ౧౮౧
క్షీరేణాలోడితం కుర్యాచ్ఛ్రుం రాసాయనం ఫలమ్,
కుళుత్థా న్నాకమాచీం చ కపోతాం శ్చ సదా త్యజేత్*. ౧౮౨

స్నేహస్వేదవమనాదులచే శుద్ధమైన శరీరముగలవానికి వాతాదిదోషములను బోగొట్టునట్టి ఓషధులతో భావనచేయబడిన శిలాజతువును తామ్రము, ఇనుము, వెండి, బంగారు వీనిలో నొక్కొక్కటితోఁ గాని లేక అన్నిటితోఁగాని ఆవుపాలతో కలిపి యిప్పించిన రసాయనఫలము సిద్ధించును. శిలాజతు సేవనయందు ఉలవలు, కాచియాకు, పావురపిట్ట మాంసము వీని నెల్లప్పుడు వర్జింపవలయును.

“శుష్కామిషం విరూఢం పిష్టం శుక్తం విదాహి గురుచాన్యత్,
పానాశనం కుళుత్థా విశేషతో వర్జయేచ్ఛాత్,
శిలాజతుప్ర మోగేషు విదాహీని గురూణి చ,
వర్జయేత్సర్వకాలేషు కుళుత్థాంశ్చ సదా త్యజేత్.”

శిలాజతువును సేవించువాఁడు యెండినమాంసము, గడ్డలు, పిండి, కలి, విదాహిగ గురువుగనుండు ఆహారపానములు వీనిని వర్జింపవలయును. ఉలవలను మాత్రము నెల్లప్పుడును వర్జింపవలయునని చరకాచార్యుఁడును, భరనాథుఁడును చెప్పియున్నారు.

ఇచ్చుట “కుళుత్థాంశ్చ సదా త్యజేత్” అని చెప్పటవలన ఉలవలను మాత్రము శిలాజతువును సేవించిన మనుజుఁడు తనజీవదశవరకును వర్జించవలెనని యభిప్రాయము. రాళ్లను పగులదీయు గుణము ఉలవలయందున్నవి. రాళ్లను పగులదీయువారు ఉలవలను నీళ్ళలో బోసి కాని యానీళ్ళచే రాళ్లను తడిపి సుఖముగ రాళ్లను పగులదీయుట వాడుక. కావున ఉలవలయందు రాళ్లను పగులదీయు గుణము ప్రత్యక్షము. రాళ్ళయందు దాని సత్తారూపముగ జనించినది శిలాజతువు. దానిసేవించిన వారి శరీరము శిలాజతుమయముగ నుండును. అట్టివారికి వైజెప్పినరీతిగ రాళ్ళుఁబడించు శక్తికల ఉలవల నుపయోగించుటవలన శరీరము శీథిలమగును. ఈయభిప్రాయముచేతనే చరకాచార్యులు ‘సదా త్యజేత్’ అనియుపదేశించిరి. ఈ యభిప్రాయము ననుసరించియే వాగ్భట భరనాథాదులును ముఖ్యముగ నిషేధించిరి.

*శ్లో. పితేన్మాహేంద్రముదకం కాపం ప్రాస్తవజాంబువా.

శిలాజతువును సేవించునపుడు ఆకాశోదకమునుగాని బావిసీళ్లనుగాని నెలయేటి సీళ్లనుగాని త్రాగవలయును.

శిలాజతువునకు స్వరోగహరత్వము. ౦౭

స సోఽస్తి రోగో భువి సాధ్యరూపో
జత్వశ్శబం యం నజయేత్ప్రసహ్య,
తత్కాలయోగై ర్విధివత్ప్రియుక్తం
స్వస్థస్య చోఽర్జుం విపులాం దధాతి.

౧౪౩

పూర్వముచెప్పిన కాలమాత్రాదియోగములతో విధిప్రకారము ప్రయోగింపబడిన శిలాజతువునలన పోగొట్టబడకుండునట్టిరోగము లోకమునం దెచ్చటను లేదు. మఱియు పైశిలాజతువును విధిప్రకారము ప్రయోగించినచో స్వస్థ శరీరముగలవాని కధికబలము కీఘ్రిముగ కలుగును

మఱియు శిలాజతుప్రయోగమున రోగభేదములచే ననుపానాదిభేదములు సంగ్రహమున నిట్లు చెప్పబడియె.

“జ్వరీజ్వరఘ్నాంబుదపర్పటాది
క్వాభేన రత్తిమధుయష్టికాయాః,
శోషీరసైఃక్రవ్యభుగామిషోత్తై

ర్లాఘూరమాంసైః పయసా చ కార్యే.

మధ్వంబునా మేదసి సంప్రసృద్ధే క్షీరేణ పర్యాకులబుద్ధిసత్త్వః,
పాంశౌనశోఫే జఠరే నకృచ్ఛే పిబేచ్ఛిలాజం మహిషీజలేన.

అశ్ల వీరతరాద్యేనకృష్ణం ఖదిరవారిణా,

విషం విషమైర్గర్గదైర్హం త్యేనం తద్యథామయమ్.

శైలజత్రికటుత్తౌద్రుత్తౌద్రధాతున్నిషేవతే,

క్షీరోదనాశీయో జీర్ణే యక్షుణా న సబాధ్యతే.

సుభావితాం సారజలైస్తులాంపీత్వా శిలోద్భవాత్,

సారాంబునైవ భుంజానశ్శాలీకా జాంగలజై రసైః.

అపోహ్య మధుమేహాఖ్యమంతకం రోగనంకరమ్,

వపుర్వర్జబలోపేతశ్శతం జీవత్యనామయః.

అమరమందిరమందరసంభవాత్పలశతం గిరిజాదుపయోజయ,

యది జరామరదుఃఖవివర్జితాం సుచిరమిచ్ఛసి జీవితసంతతమ్,

దశగుణముపయుం క్తే యశ్శతం శైలజాతా
 ల్లఘుహితమితభోజీ వర్జయన్ వర్జనీయాన్,
 సతతసమనుషక్తాన్ వర్జితాన్ వైద్యబృందై
 ద్విధమతి స గదాఘాన్ నేక్షతే చాయుషోఽంతమ్.
 శిలాహణ్వోడశపలం త్రిప్తీరేకత్ర భావయేత్,
 వరాయా దశమూలస్య గుడూచ్యాః కర్కటస్య చ.
 బలాయా మధుయప్త్యాశ్చ రసే గవ్యే చ వారిణి,
 క్షీరేసకృత్క్రమేణైవం సప్తకృత్వస్తథా పునః.
 కాకోళియుగ్గుఘనపుష్కరవహ్నిరాస్నా
 మేదాయుగర్ధిచవికాగజపిప్పలీనామ్,
 పాఠాద్విజీరకనికుంభవిదారియుగ్గు
 వీరావరీమధుఫలాంశుమతీద్వయానామ్.
 పలికానామజ్జోగ్రణే సిద్ధానాంపాదశేషితే క్వాథే,
 భావితమిథ్యం గిరిజం ద్విపలైశ్చుర్ణీకృతైర్మృంజాయత్.
 కర్కటశృంగీధాత్రీవ్యోమైస్తాళీసపత్రకుడవేన,
 చూర్ణపలేన విదార్యా స్తనక్షీర్యాః కర్షయగ్నేన.
 కుడవేన చతుర్జాతై స్తైలఘృతతౌద్రశర్కరాభిశ్చ,
 ద్విపలాభిర్ద్విగుణాభిః కుర్యాద్దుళికా స్తతోఽక్షసమాః.
 తాశ్శుష్కా నవకుంభే జాతీపుష్పాధివాసి తేస్థావ్యాః,
 తాసామేకాం ఖాదేత్ప్రతిదినమనుపానమత్రేష్టమ్.
 క్షీరరసదాడిమాంభోమార్ద్వీకసురాసవాద్యన్యతమమ్,
 జ్జీర్ణేఽన్నం లఘుభోజ్యం యూషపయః పిశితనిర్యూహైః.
 సప్తాహమాత్రమేవం సర్వాన్నీనః క్రమాద్యవేత్పురతః,
 భక్తస్యాంతే ప్రాగ్వాగుళికా న విరుధ్యతేచైషామ్
 నిరపాయాభూరిఫలా పరిహారసుఖోపయోజితా జయతి,
 ప్రబలమపి వాతశోణితమూరుస్తంభం జ్వరం దీర్ఘమ్
 భగమూత్రశుక దోషప్లిహాయకృద్రక్తపాండుహృద్రోగాః,

వర్ధ్నవమిగుల్గుషీనసహిధ్నాకాసారుచిశ్వాసాః.

విద్రధిముదరం కుష్ఠం శ్విత్రంఘంశ్యం త్షయంమదం మూర్ఛాన్,

ఉన్నాదమపస్నారం ముఖనేత్రశిరోగదాంతాంతాః.

ఆనాహమతీసారం హలీమకం కామలాగ్రహణిరోగాః,

గ్రంథ్యర్బదాః సపిటకాః భగందరం గండమాలాం చ.

అతికార్యమతిష్ఠాల్బ్యం స్వేదమపి శ్లీవదం గుదే కీలాః,

దంష్ట్రావిషం సమూలం గరస్త్రయోగాః సుఘోరాంశ్చ.

అభిచారమరాతికృతం దుస్వప్నం భాతికీం తథా బాధామ్,

పాష్ణాలక్షీం చేయం గుటికాశమయేచ్ఛివా నామ.

వృష్యాయుష్యా ధన్యా కాంతియశశ్శీ గ్రివిబోధనీమేధ్యా,

కురుతే సృపవల్లభతాం జయతి వివాదే చ వక్త్రస్థాః.

జతఖిలతినలీపలితం జీవయతి సుఖం శతద్వయం శరదామ్,

వర్షద్వయప్రయోగాద్వర్ష శతచతుష్టయం జీవేత్."

జ్వరితునికి శిలాజతును జ్వరహరమగు ముస్తాపర్వటకాదికషాయములతోడను, రక్తపిత్తరోగికి యష్టిచుధుకషాయముతోడను, త్షయరోగము గలవానికి మాంసమును భుజించునట్టి జంతువులయొక్క మాంసరసముతోడను, కార్యము గలవానికి నెనులి మాంసముతోఁ గాని, ఆవుపాలతోఁ గాని, మేదోరోగము గలవానికి తేనె, ఉదకము వీనితోడను, బుద్ధిభ్రమ గలవానికి ఆవుపాలతోడను, పాండురోగము వాపు దారుణమైన యుద్గరరోగము యీరోగములు గలవానికి బత్తిమూత్రముతోడను పానము చేయించవలయును. మతియు శిలాజతువును వీరశర్వాది కషాయములతోడను, చండ్రకషాయముతోడను, పానము చేయించిన కుష్ఠరోగము హరించును. విషహరౌషధములతో పానముచేయించిన విషములన్నియు హరించును. ఇటుల శిలాజతువు నాయారోగానుగుణముగ నిష్పించవలయును. శిలాజతు, త్రికటుకములు, తేనె, ధాతుమాక్షికము వీని నొకటిగ చేర్చి నేవించి యాయౌషధము జీర్ణంబైన పిదప ఆవుపాలతోడ సంభావుబియ్యపు అన్నమును భుజించిన త్షయరోగము హరించును. సారోదకములో భాననచేయుఁబడిన శిలాజతువును సారోదకముతోడ పానము చేసి యది జీర్ణమైన పిదప జాంగల జంతు మాంసరసములతో సంభావు బియ్యపు అన్నమును భుజింపవలయును. ఇటుల ఒకమాసముచేసిన భయంకరమగు మధుమేహ రోగములు నివర్తించి మంచికరీరకాంతి బలము వీనితోడ రోగములేక యేనురుసంతృప్తములు మనుజుఁడు

జీవించును. మఱియు రోగోపద్రవంబులు ముసలితనములేక ఒహుకాలము సుఖముతో జీవించుటయం దిచ్చగలవాఁడు హిమవత్సర్వతములో జనించిన శిలాజతువును. నూరు పలములు భుజించవలయును. మనుజుఁడు శుద్ధశిలాజతువును వెయ్యిపలములు కాలక్రమముగ భుజింపుచు అపథ్యాహారముల వర్జించి లఘుప్రగ హితముగ మితముగనుండు ఆహారములను భుజింపుచుండిన రోగరహితుఁడై పెక్కు సంవత్సరములు జీవించును.

మఱియు పదునూరు పలములు శిలాజతువును గ్రహించి త్రిఫలకషాయము దశమాలకషాయము, తిప్పతీగై కషాయము, కర్కాటకశృంగి కషాయము, యష్టిమధుక కషాయము వీనిలో నొక్కొక్క దానియందును మూడేసిపర్యాయములు భావనచేసి పిదప ఆవుపంచితము నందును, ఆవుపాలయందును నొక్కొక్కపర్యాయము భావన చేయవలయును. పిదప కాకోలి, క్షీరకాకోలి, తుంగముస్తలు, పుష్కర మూలము, చిత్రమూలము, సన్నరాన్నము, మేద, మహామేద, బుద్ధి, చవ్యుని, ఏనుగుపిప్పళ్లు, చిరుబొద్ది, జీలకఱ్ఱ, నల్లజీలకఱ్ఱ, దంతివేళ్లు, నేలగుమ్మడు, తెల్లనేలగుమ్మడు, పిల్లిపీచర, ఇఁపి, కోలపొన్న, నేలపొన్న వీనిని ప్రత్యేక మొక్కక పలముచొప్పున గ్రహించి ద్రోణప్రమాణముదకములో వైచి పాదావశేషముగ కషాయము కాచి అందులో వైశిలాజతువును ఏడుపర్యాయములు భావనచేసి చూర్ణించి దానియందు కర్కాటకశృంగి, ఉసిరికివరుగు, త్రికటుకములు, తాళిపపత్తి వీచూర్ణము దినుసుకు ఒకకుడవము, నేలగుమ్మడుగడ్డ చూర్ణము ఒకపలము, తవక్షీరి, (వెదురుప్ప) రెండుకర్ణములు, చతుర్దాతకములు ఒక కుడవము, నువ్వులనూనె, తేనె, నెయ్యి, పంచదార యివి దినుసుకు నాలుగుపలములు వీనినిన్నిటి నొకటిగఁచేర్చి చక్కఁగనూరి కర్ణ (కాలుపలము) ప్రమాణము గుటికలు చేసి నీడనెండించి జాజిపువ్వులతో వాసనబట్టఁబడిన క్రొత్తకుండలో నుంచుకొని, వానిలో ప్రతిదిన మొక్కొక్క గుటికను భుజింపుచు ఆవుపాలు, మాంస రసము, దానిమ్మపండు రసము, మార్ద్యకము, సుర, ఆసనము అనుమద్యములు, వీనిలో దేనినైన ప్రియముగనుండుదానిని అనుపానముచేసి యది జీర్ణమైన పిదప లఘువైన యన్నమును పప్పుకట్టు, ఆవుపాలు, మాంసరసము వీనిలో దేనితోడనైన భుజింపవలయును.

పైప్రకారము ఏడు దినములు గుటికలను నేపింపవలయును. పిదప నాహారమును జ్యోతియమములేక యిచ్చవచ్చినట్లు భుజింపవచ్చును. పైగుటికలను భోజనమునకు ముందుగాని, భోజనమునకు పిదపగాని భుజింపవలయును. ఇది యుపద్రవమును కలుగఁజేయనేరదు. విశేషగుణమును కలుగఁజేయును. ఇది శివగుటికలని చెప్పఁబడును. దారుణమైన వాతరక్తము, ఊరుస్తంభము, ఒహుకాల మనువర్తింపుచుండు జ్వరము, యోనిరోగము, మూత్రకృచ్ఛిము, శుక్రదోషము, స్త్రీహవృద్ధి, యకృద్వృద్ధి, రక్తదోషము, పాండువు,

హృద్రోగము, వర్షద్రోగము, వాంతి, గుల్మము, పీచసము, ఎక్కిళ్లు, కాసము, అరుచి, శ్వాసము, విద్రధి, ఉదరరోగము, కుష్టువు, శ్విత్తము, నపుంసకత్వము, త్షయము, మదాత్మ్యము, మూర్ఘ, ఉన్మాదము, అపస్మాదము, ముఖరోగము, నేత్రరోగము, శిరోరోగము, కడుపుబ్బరము, హఠీమకము, అతిసాయుర, కామిల, గ్రహణి, గ్రంథి, అర్బుదము, పిటకలు, భగందరము, గండమాల, అతికార్యము, అతస్థాల్యము, స్వేదము, క్లిష్టము, అశ్మోమకరములు కొరపండ్లవిషము, కృత్రిమప్రయోగవిషము, అభివారోపద్రవములు, దుస్వప్నము, భూతభాస, పాపము, అలక్ష్మి వీనినన్నిటిని పోగొట్టును. మఱియు నీటి ఆయుర్వృద్ధి, శుక్రస్పృద్ధి, మంచికాంతి, బుద్ధివికాసము వీనిని కలుగఁజేయును. ఈ గుటికిల నోటిలో నుంచుకొనియుండిన రాజనశ్యము కలుగును. వివాదమునందు జయముకలుగును. దీనిని సేవించిన మనుజులు నరులు, వెండ్రుకలు నెరయుట యివి లేని వారై రెండువందల సంవత్సరములు జీవించుదురు. మఱియు మనుజులు దీనిని రెండుసంవత్సరములు విధిప్రకారము సేవించిన నాల్గువందల సంవత్సరములు జీవించుదురు. అని సంగ్రహమున చెప్పఁబడియున్నది.

మఱియు ఖరనాగుఁడు జిలాజతూత్పత్తిక్రమము, వాని భేదములు, వాని రసగుణ, పీడ్యవిపాదులు, వాని గుణములు, భావనాభేదములు మున్నగువాని నిట్లుచెప్పెను:—

“కనకా ద్రవతా తామ్రా దయస స్పీసా త్తథా త్రవుణః,
గిరివివరనిస్సృతం తత్కావ్యస్పిష్ఠాతిమృదు మృత్స్నమ్.
జత్వాభం చ శిలాజతు వింద్యాదేతజ్జడాత్స్నకం గిరిజమ్,
సరం క్షతీతవర్ణం సతి క్తమధురంరసే కటువిపాకి.
శీతం కనకశిలాజతు విశేషతఃశ్లేష్మపి త్రస్నమ్,
శ్వేతంచ తి క్తమధురం పాచనవల్లేఖనం శీతమ్.
కించిల్లవణం విద్యాద్విశేషతో వాతపి త్రస్నమ్,
శితకంఠతుల్యవర్ణం తీక్ష్ణోష్ణంలేఖనం విపాకకటు.
కించిల్లవణం తామ్రాత్స్నకం స్సృతం కఫవృద్ధిదోషేణ,
గుగ్గులుకాభం స్పిష్ఠం తి క్తం లవణం సరం విశదతీక్ష్ణమ్.
కటుపాకి నాతిశీతంత్రిమలఘ్నం త్వాయసం శ్రేష్ఠమ్,
స్వాకిరసమానవర్ణే సీసత్రపుసంభవే శిలాజతునీ.
అల్పాంతరకర్షగుణే కృష్ణాయసజా చ్ఛిలాజతునః,
గోమూత్రగంధమశీతం గుగ్గులుకాభం విశర్కరం మృత్స్నమ్.

స్నిగ్ధమనన్తుకమాయం శిలోద్భవం సర్వకర్మణ్యమ్,
 సన్నేహాలవణభావాద్వాతఘ్నం పిత్తనుత్పరత్వాత్తత్.
 రసపాకయోః కటుత్వాత్తైష్ణ్యైశ్చశ్లేష్ణమేదోఘ్నమ్,
 కటుతీక్ష్ణత్వాదీపనమగ్నేరుద్దీపనాన్మలాః పచతి.
 తిక్తత్వా ద్రక్తఘ్నం కటుత్వైష్ణోస్త్వాత్క్రిమిఘ్నం వా,
 శోభనభావాద్వృష్యం స్నిగ్ధత్వాత్పిష్టికం చ బల్యం చ.
 ఆయుష్యం చ విషఘ్నం మంగళ్యమమృతాన్వయత్వాచ్చ,
 శోభనభావాతోస్త్రితోఽథాత్వేంద్రియబుద్ధిశోధనం వర్ణ్యమ్.
 పుత్ర్యం చ వృష్యభావాన్నేధ్యం యోనిస్వభావాచ్చ”
 “భావితమవై శ్రద్ధవై శ్రీర్వోక్తర్వాద్విశేషకర్మణ్యం,
 తతాన్యత్తస్మాద్భావ్యం వాతాదిహరౌషధకషాయైః.
 రాస్నాదశమూలబలాపునర్నవై రండశుంఠిమధుకానాం,
 క్వాఢేన భావితం తద్విశేషతో వాతరోగఘ్నం.
 ద్రాక్షాభీరుపటోలీత్రాయంతిగుడూచిజవనీయానాం,
 క్వాఢేన భావితం తద్విశేషతః పిత్తరోగఘ్నం.
 త్రిఫలావచావిడంగకరంజఘనముఖ్యపంచమూలానామ్,
 సహపంచకోలకానాంక్వాఢేన కఫాయే భావ్యమ్.
 లఘుపంచమూలశుంఠీద్రాక్షాకాశ్లర్మవాజిగంధానామ్,
 సగుడూచీగసబలానాం రసేన పిత్తానిలగదేషు.
 ఘనకుష్టవచాత్రిఫలాసురదారువిడంగపంచకోలానామ్,
 రజనీమరిచాతివిషాయుక్తానాం వాతకఫజేషు.
 పాఠాపటోలనింబత్రిఫలాఘనకష్టనప్తపణ్డానాం,
 త్రాయంత్యమృతాతివిషాసహితానాం పిత్తకఫజేషు.
 త్రిమలేషుయథాదోషం యోగానేతాన్వికల్ప్య భావ్యం స్యాత్,
 కేవలజలధౌతం తచ్ఛుష్కంక్వాఢై స్తతోభావ్యం.
 గిరిజం చతుర్గుణజలం క్వాఢ్యం స్యాత్ భావనౌషధంతత్ర,
 చతుర్థశేషే క్వాఢేపూతోష్ణే ప్రక్షిపేద్గిరిజమ్.”

చగ్వతమునంగు బంగారు, వెండి, రాగి, ఆయును, సీసము, త్రపు (అనగా తగరము) వీనిలోనుండి ప్రత్యేకప్రత్యేకముగ లక్కవలె ద్రవముగ ప్రవించునది శిలాజతు ఐనబడును. వానిలో సువర్ణము వలన బుట్టిన శిలాజతువు యెఱ్ఱుగను సుమపుగను కొంచెము చేదుగను తియ్యగను, పాకమువలన కటువుగను శీతముగ నుండును. ఇది తఱుముగ శ్లేష్మపిత్తములను పోగొట్టును. వెండివలనపుట్టిన శిలాజతువు చేదుగ మధురముగ శీరమును కలుగఁజేయునదిగ వాతాదిదోషముల భేదించునదిగ శీతముగ కొంచెముప్పగ నుండును. ఇది తఱుముగ వాతపిత్తమును హరించును. తామ్రమువలన జనించిన శిలాజతువు నెమలివంటి వర్ణముగలదిగ తీక్షణముగ నుష్ణముగ వాతాదిదోషముల భేదించునదిగ కటువుగ కొంచెముప్పగ నుండును. ఇది కఫమును వృద్ధిజేయును. ఆయుమునుండి బుట్టినశిలాజతువు గుగ్గిలమువంటి వర్ణముగలదిగ స్నిగ్ధముగ చేదుగ ఉప్పుగ శీఘ్రముగ శరీరమున వ్యాపించునదిగ నిర్మలముగ తీక్షణముగ పాకమువలన కారముగ కొంచెము శీతముగ నుండును. ఇది సన్నిపాతమును పోకడచును. మిగుల శ్రేష్ఠమైనది. సీసము తగరము వీనివలన జనించిన శిలాజతువు, సీసము తగరము వీనివర్ణము కలదిగ నుండును. వానిగుణములు ఆయున శిలాజతువుకన్న కొంచెము తక్కువగనుండును. గోమూత్రమువంటి వాసనకలదియు తెల్లగను గుగ్గిలమువలె నుండునదియు రాష్ట్రలేనిదియు శ్రేష్ఠమైన మట్టిలోఁగూడి స్నిగ్ధముగ పులుపుగ వగు రసములు గలదియునైన శిలాజతువు సర్వకృత్యములయందుపయోగార్హము.

మఱియు నీశిలాజతువు స్నేహముతోఁ గూడి ఉప్పుగ నుండుటవలన వాతమును పోగొట్టును. శరీరమందంతట వ్యాపించు స్వభావము కలదియగుటవలన పిత్తమునుహరించును. కటువైన రసపాకములు కలదిగ తీక్షణముగ నుండుటవలన శ్లేష్మము మేదస్సు వీనిని పోగొట్టును. కారముగ తీక్షణముగ నుండుటవలన జాతరాగ్నికి దీపనమును కలుగఁజేసి దోషములను పాకము చేయును. చేదుగనుండుటవలన రక్తదోషమును కారముగ తీక్షణముగ నుష్ణముగ నుండుటవలన కృమలను పోగొట్టును. అనేక సుగుణములు గలదిగ నుండుటవలన శుక్రవృద్ధిని, స్నిగ్ధముగ నుండుటవలన శరీరపుష్టి బలమును, అమృతసంబంధము గలదిగ నుండుటవలన ఆయుర్వృద్ధిని బలమును కలుగఁజేయును. విషమును పోగొట్టును. మఱియు నిది శుద్ధిక్షయనదిగ నుండుటవలన స్రోతోమార్గములు రసరక్తాది ధాతువులు చక్షురాదీంద్రియములు వీనిని శుద్ధిపఱచును. శరీరమునకు మంచినర్ణమును కలుగఁజేయును. శుక్రమును వృద్ధిజేయునదిగ నుండుటవలన సంతానమునుకలుగఁజేయును. సువర్ణాది ధాతువులనుండి జనించినదగుటవలన బుద్ధికి ధారణాశక్తిని గలుగఁజేయును.

మఱియు నీశిలాజతువును యితరద్రవ్యములతో భావనజేసినది మిగుల వీర్యయుక్తంబై విశేషగుణములను కలుగఁజేయును. కావున వాతాదిదోషములను పోగొట్టునట్టి యాచ్యధముల కపాయములలో భావనచేయవలయును. సన్నరాన్నము, దశమాల

ములు చిట్టాముట్టి, గరిజేరు, ఆముదపాకు, సొంటి, అతిమధురము అనువానికషాయములతో భావనచేయఁబడిన శిలాజతువు విశేషముగ వాతరోగములను బోగొట్టును. ద్రాక్ష, పిల్లిపీచర, చేదుపొట్ల, కలుక్రానుగు, తిప్పతీగె, జీవనీయాషధములు వీనికషాయములతో భావనచేయఁబడిన శిలాజతువు పిత్తరోగములను నిశ్శేషముగ పోగొట్టును. త్రిఫలములు, వస, వాయువిడంగములు, క్రానుగు, తుంగముస్తలు, దశమూలములు, పంచకోలములు అనువానికషాయములతో భావనచేయఁబడిన శిలాజతువును కఫరోగమున ప్రయోగింపవలయును. లఘుపంచమూలములు, సొంటి, ద్రాక్ష, గుమ్మడు, పెన్నేరుగడ్డ, తిప్పతీగెరసము, చిట్టాముట్టి వీనితో భావనచేయఁబడిన శిలాజతువును పిత్తవాతరోగములయందు యుపయోగింపవలయును. తుంగముస్తలు, చెంగల్యకోష్ఠ, వస, త్రిఫలములు, దేవదారు, వాయువిడంగములు, పంచకోలములు, పసుపు, మిరియాలు, అతివస వీనికషాయములతో భావనచేయఁబడిన దానిని వాతశ్లేష్మజరోగములయందు యుపయోగింపవలయును. చిటుబొద్ది, చేదుపొట్ల, వేము, త్రిఫలములు, తుంగముస్తలు, చెంగల్యకోష్ఠ, ఏడాకులపాన్న, కలుక్రానుగు, తిప్పతీగె, అతివస అనువాని కషాయములలో భావనచేయఁబడిన దానిని పిత్తశ్లేష్మరోగములయందు చేర్చుకొనవలయును. సన్నిపాత దోషములయందు ఆయాదోష ప్రకోపానుగుణముగ పైచెప్పిన కషాయములను పర్యాలోచించి వానిలో శిలాజతువును భావనచేయవలయును.

శిలాజతువును తొలుత నుంచియుదకములో కడిగి యెండించి పిదప దానిని వాతాదిదోషహర కషాయములతో పైజెప్పినవిధముగ భావనచేయవలయును. భావనోపకములను నాలుగింత లుదకములోవైచి నాల్గవభాగము మిగులునట్లు కషాయముకాచి పడియగట్టి ఉష్ణముగనుండు దానిలో శిలాజతువును వైచి భావనచేయవలయును. అని ఖరనాథుఁడు చెప్పియున్నాఁడు.

ఇచ్చట నీవిషయమునెఱుంగునది:—వాగ్భటాచార్యులు “సమగిరిజమష్టగుణితే యిక్వాథ్యం, కన్నిర్యూహే ౭ష్టాంశే పూతోష్ఠే ప్రక్షిపే ద్గిరిజమ్” అనువాక్యముచే క్వాథ్యద్రవ్యమునకు ఎనిమిదింతలు నీళ్లబోసి అష్టమాంశము మిగులునట్లు కాచినకషాయమున శిలాజతువును భావనచేయవలెననిచెప్పిరి. ఖరనాథుఁడు—“గిరిజం=ద్గిరిజం” అనువాక్యముచే నాల్గవభాగమును శేషించినకషాయమున భావనచేప్పెను. వాగ్భటాచార్యులకు అష్టమాంశ కేషక్వాథ్యము పీఠ్యవత్తరముగ నుండుననిభావము.

“నలిలవిశుద్ధా ద్గిరిజా త్ప్రిబేదరోగః ఫలత్రికరసేన,
మాత్రాం క్రమాభివృద్ధాం త్ర్యహం కషాయేణ మధుకస్య.
రోగాన్వితేషు గిరిజంజలశుద్ధం భావితం కషాయైశ్చ,
దోషవ్యాధిబలాతుగకాలాపేక్షీ ప్రయుంజీత.

జీర్ణాపథస్సుఖోదకపరిపిక్తో మాంసరసపయోయూషైః,
రక్తాదిషాష్టికోదన మనవమరోగో గదీ చాద్యాత్.

వ్యాధ్యాతురదోషబలం దృష్ట్వా తస్య త్రిధాప్రయోగస్సస్యత్,
శ్రేష్ఠ స్త్రిషష్టిరాత్రం మాసోమధ్య స్త్రినష్టరాత్ర మవరః.
పానావగాహయో స్సన్యద్విష్యం శైలోద్భవం కౌపమ్.”

రోగరహితుఁడుగనుండు పురుషుఁడు మంచియుదకములో శుద్ధిజేసిన శిలాజతువును క్రమముగ నొక్కొక్కదినమున కొక్కభాగము హెచ్చించి మూఁడుదినములవఱకు త్రిఫలకషాయము యష్టిపథకకషాయము వీనితోడ పానము చేయవలయును. రోగము తోఁగూడియుండు వానికి ఉదకములో చక్కఁగ కడఁగఁబడి ఆయారోగానుగుణముగు కషాయములో భావనచేయఁబడిన శిలాజతువును వాతాదిదోషరోగరోగి బలకాలాదుల ననుసరించి మాత్రగనిస్పించి యది జీర్ణమైనపిదప నుష్టోదకములో స్నానముచేయించి యెఱ్ఱసంబాదియ్యము, ఆరువదిదినములలోవలించెడు సంబావుబియ్యము వీనియన్నములను మాంసరసము, ఆవుపాలు, కట్టులు వీనితోడ భుజింపజేయవలయును. మఱియు నీశిలాజతువును ఆరువదిమూఁడుదినములు నేవించుట ఉత్తమము. ఒకమాసము నేవించుట మధ్యమము, ఇరువదియొకదినములు నేవించుట అధమము, ఇటుల శిలాజతుప్రయోగము ఉత్తమ-మధ్యమ-అధమభేదములచే మూఁడువిధములంగనుండును. రోగము, రోగి, వాతాదిదోషములు వీనిబలమును చక్కఁగ పర్యాలోచించి పైజెప్పిన మూఁడువిధములలో నెద్ది యుక్తముగనుండునో దానిని ప్రయోగింపవలయును. శిలాజతువును నేవించువారికి స్నానపానాదులయందు దివ్యోదకము నెలయేటిసీరు బావినీరు వీని నుపయోగింపవలయును. అని తంత్రైస్తరమునగలదు.

చరకాచార్యులమాత్రము శిలాజతూత్పత్తిని నాల్గవిధములగ నే యిట్లుచెప్పిరి:—

“అనన్తం చ కషాయం చ కటుపాకీ శిలాజతు,

అత్యుష్ణశీతం ధాతుభ్యశ్చత్యుత్పన్న స్తస్య సంభవః,

హేమ్న స్ఫురజతా త్రామాద్వరం కృష్ణాయసాదపి.”

శిలాజతువు ఆస్ఫురసహితముగ వగరుగపాకమువలన కారముగ అత్యుష్ణముగ శీతముగనుండును. ఇది స్వర్ణములోనుండియు రజతమునందుండియు తామ్రమునందుండియు మంచి ఇనుమునందుండియుజనించును. వానిలో మంచి యినుములో జనించినది మిగుల శ్రేష్ఠము అనియు, నువర్ణాది నాల్గధాతువులలోనుండి శిలాజతువుజనించుననియు, చరకాచార్యుఁడు చెప్పియున్నాఁడు.

“దానవేంద్రవిజితాః పురా సురాః
 భగ్నిష్టకాంతిధృతిశౌర్య తేజసః,
 వీక్ష్య విష్ణు రమృతం కిలాస్మజ
 ధ్నుగులుం బలవపుర్జయప్రదమ్.
 అద్యాప్యతస్సురగణాః కిలధూపముఖ్యాః
 హిత్యా వరాగరుతురుష్క హిమేందుదర్పాః,
 నిర్దహ్యమానవపుషో పి శిఖాం పిబంతో
 గంధేన యస్యముదితా దధతి ప్రసాదమ్.
 స యోగవాహీ స శివ సుశార్వ
 సుర్వర్తుసేవ్య సుఖశీలనీయః,
 హంతా జరాపాష్ణ మయామయానాం
 కర్తా గ్నిమేధా స్మృతిపాటవానామ్.
 గంధోత్కటస్పదాహో సిగ్ధద్రవపిచ్ఛిలో విగతశల్యః,
 మహిషాఖ్యః పుష్పరాగస్ఫటికాసితనీరుజచ్ఛాయః.
 యఃపద్మరాగరాగ్యేభః కనకచ్ఛదపాటలో యో వా,
 జయతీంద్రనీలమమలం భగ్నోఽప్యతికాంతిమత్త్వేన.
 జ్యేష్ఠః ప్రయోగోఽస్య తులా పలానైర్నవాధికం పిబేత్,
 ఆత్రేయమునిగీతశ్చ మంత్రో యం సర్వకర్మకృత్.
 “భగవాన్ పుండరీకాక్షో దేవాశ్చ సపురందరాః,
 ఆజ్ఞాపయంతి సమ్యక్త్వాం ప్రభావం చాదిశంతి తే.
 జరామరణదుఃఖేభ్యో యథా తేఽభ్యుత్థితాస్సురాః,
 ఉపయోక్తుస్తథైవాస్య భవత్వం హి మహాబల.”
 పంచమూలస్య మహతః క్వాఢేన హితభోజినా,
 గుగ్గులుశ్శీలితోహంతి సర్వా వాతకఫామయాన్.
 లఘీయసోఽపి తద్వచ్చ సుఖోష్ణేన జలేన వా,
 మస్తుధాన్యామృతదైర్వా వచాదేసులిలేన వా.
 వరణాదేస్తు బాధిర్యం దంతకర్ణశిరోరుజః,

శిలాజతు విధానం చ గుగ్గులోస్పర్శమిష్యతే.
 గుణనిధిరపి కుర్యాత్సోఽతిమాత్రోపయుక్త
 స్తిమిరవదనశోషస్త్వీబతాకార్యమేహః,
 శమలశిథిలభావం దేహరాక్ష్యం చ తస్మా
 ద్రజనిచరనిషేవీ స్యాన్న రోగీష్వమిషు.”

తొల్లిదేవత లనురులచే జయింపబడి కాంతి ధైర్యము శౌర్యము సంతోషములు
 తేజస్సు మొదలగువానిని పోగొట్టుకొని మిక్కిలముగ దుఃఖింపుచుండు వారియందు
 విష్ణువు దయార్ద్రహృదయుండై శరీరకాంతి బలారోగ్యజయప్రదమును అమృతతుల్య
 మునైన గుగ్గిలమును సృజించెను. కావున దేవతాగణంబు లిపుడును శ్రేష్ఠమైన అగరు
 చెక్క, అందుబంక, పచ్చకర్పూరము మొదలగు శ్రేష్ఠధూపద్రవ్యములను పర్జించి గుగ్గి
 లపుధూపవాసనచే సంతృప్తులై మనుజులయొక్క కోరికలను పూర్తిచేయుచున్నారు.
 మఱియు గుగ్గిలము యోగవాహిగా సుఖమును కలుగఁజేయునదిగ నర్హువులయం
 దును సుఖముగ నేవింపఁదగినదిగనుండును. ముసలితనమును దారుణమైన రోగములను
 పోగొట్టును. జాతరాగ్నిదీపనము ధారణాశక్తిగలబుద్ధి, స్మృతి వీనిని కలుగఁజేయును.
 కాల్చిన విశేషవాసనగలదిగ స్నిగ్ధముగ జిగురు శల్యరహితముగ పుష్కరాగము, స్ఫటి
 కము, ఇంద్రసీలము మొదలగు మణులవంటి వర్ణముగలదిగనుండు నెడ మహిషాక్షి గుగ్గిల
 మనఁబడును. పద్మరాగమువంటి వర్ణముగలదిగగాని బంగారు రేకులవంటి వర్ణము
 కలదిగగాని పగులఁగొట్టినదో ఇంద్రసీలమణివంటి వర్ణముకలదిగగాని నుండుగుగ్గిలము
 మిగులశ్రేష్ఠము. దీనికి ఒకతులము తగినప్రమాణము. రెండు పలములకుపై నేవింపం
 జనదు. దీనిని:—

“భగవాన్ పుండరీకాక్షః మహాబల”

అను మంత్రములచే నభిమంత్రించి ప్రయోగింపవలయును. మహాపంచమాల
 కషాయములతో గుగ్గిలమును నేవించి హితాహరములను భుజింపుచుండిన వాతరోగము
 లన్నియు హరించును. లఘుపంచమాలకషాయముతోఁగాని సుఖోష్ణముగ నుండునుద
 కముతోఁగాని పెరుగుమీఁది మీఁగడతోఁగాని పులికడుగుతోఁగాని మద్యములతోఁ
 గాని వచాదిగణద్రవ్యముల కషాయములతోఁగాని వరణాదిగణద్రవ్యకషాయములతోఁ
 గాని గుగ్గిలమును కలిపి పానముచేసిన చెవిటితనము, పండ్లనొప్పి, చెవి నొప్పి, శిరశ్శూ
 ల, స్వరభేదము, ఉదరరోగము, శ్వాసము, వృద్ధి, గుల్మము, విద్రధి, వాతపిత్తరోగ
 ములు హరించును. పెన్నేరుగడ్డలకషాయముతోఁగాని జీవనీయగణద్రవ్యకషాయము
 తోఁగాని నల్లకలువ, ద్రాక్షపండు, రక్తచందనము వీనికషాయములతోఁగాని గుగ్గిలమును

పానముచేసిన వాతపిత్తరోగములు హరించును. శరీరమునకు పుష్టికల్గును. పద్మకాదిగణ ద్రవ్య కషాయములతోఁగాని చన్ద్రము, చెంగల్యవోష్టు, వాయువిడంగములు అనువాని కషాయములతోఁగాని దురదగొండి, శుంఠి వీనికషాయములతోఁగాని పాపరకషాయముతోఁగాని గుగ్గిలమును సేవించిన కఫవాతములు హరించును. త్రికటుకములు, చిత్రమూలములు, తుంగముస్తల, వాయువిడంగములు, పిల్లివీచర అనువాని కషాయములలో మహిసాక్షిగుగ్గిలము ఆవునెయ్యిచేర్చి పానము చేయించిన కఫవాతరోగములు, మేదోదోషము హరించును. చేదుపొట్ట, వేము, త్రిఫలములు, తిప్పతీగె, చంద్ర, పసుపు, నూనిపసుపు, వేగిన అనువానికషాయములతో ప్రత్యేకముగ గుగ్గిలము నొకమాసము సేవించిన దారుణమైన కఫపిత్తరోగములు, వాపు, విసర్పము, గుడ్డవ్రణములు, భగందగము, శుక్రదోషము, ఆర్ద్రదోషము, ప్రమేహము, శ్విత్తమృత్తువు, పాండురోగము హరించును. చేదుపొట్ట, వేము అనువాని కషాయములలో రసాంజనము గుగ్గిలము వీనిని సముముగ కలిపి పానముచేయించిన గళరోగము, అపచి, వ్యంగము, స్థూల్యరోగము, గ్రంథులు, క్రిమిరోగము హరించును శిలాజతువునకు సమభాగముగ గుగ్గిలమునుకలిపి ఆవుపాలతోఁగూర్చి పానముచేయించి ఆవుపాలు, మాంసరసము, ఆవునెయ్యి వీనితోడ ఆహారమును భుజింపఁజేసిన దారుణమైన వాతరక్తరోగములు హరించును. మాంసరసముతోఁగాని ఆవుపాలతోఁగాని గోమూత్రముతోఁగాని గుగ్గిలమును పానముచేయించిన వాతపిత్తకఫములు హరించును. సర్వగతియాకురసము, బోడతరము, శంఖభుష్పి అనువానిరసములతో వేరువేరుగపానముజేసిన జ్ఞానకశక్తిబుద్ధిమున్నగునవి వృద్ధినిొందును. పిప్పళ్లు, చిత్రమూలము, వాయువిడంగములు, కొడిసెపిత్తులు, మారేడుపండు, ఆవునెయ్యి, వస వీనిని దినుసుకు ఆరు పలములు చొప్పున గ్రహించి అందులో ఆరుపలములు గుగ్గిలమునుచేర్చి తేనెలోకలిపి పానముచేయించిన సమస్తరోగములు నివర్తించును. నూరు పలముల గుగ్గిలమును విధిప్రకారము సేవించి పథ్యాహారములను భుజింపుచు స్త్రీసంభోగమును వర్జించియుండిన అకాలమరణము, రోగము, ముసలితనము కలుగకుండును. శిలాజతుకల్పమునకుఁ జెప్పియుండు ప్రకారము గుగ్గిలమును ఆయారోగముల కనుగుణములైన యనుపానముల గల్పించి ఇష్టించవలయును.

మరియు గుగ్గిలమునందు వైజెప్పినవిధముగ నమోఘగుణములు కల్గియున్నను పరిమితి కధికముగసేవించినయెడ తిమిరరోగము, నోరెండుట, పండత్వము, కృశత్వము, ప్రమేహములు, ఆయవజ్జేఢిల్యము, శరీరమున జడ్డులేక రూక్షముగనుండుట ఇవి మున్నగురోగములు కల్గును. కావున గుగ్గిలమును తగివ ప్రమాణముతో ననుగుణములైన యనుపానములఁ గూర్చి విధ్యుక్తప్రకారము గుగ్గిలము సేవించినచో రోగములన్నియు నివర్తించును. ఇత్రైఱంగున గుగ్గిలకల్పము అష్టాంగసంగ్రహమున జెప్పబడినది.

❖ కుటీప్రవేశవాతాత్పరసాయనయోగము. ❖

కుటీప్రవేశః యః సాం పరిచ్ఛదనతాం హితః,

అతోఽస్యథా తు యే తేహం సూర్యమాచుతికో విధిః. ౧౮౪

స్వతంత్రముగ విశేషపరివారము కలవారుగ నుండువారికి కుటీప్రవేశము రసాయనప్రయోగము హితకరముగ నుండును. ఇరాధీనమును పరివారహితులు నైనవారికి వాతాత్పరమును రసాయనయోగము హితకరముగ నుండును.

❖ వాతాత్పరసాయనయోగము. ❖

వాతాత్పరసహి యోగా నక్ష్యంతేఽతో విశేషతః,

* సుఖోపచారా భ్రంశేఽపి యే న దేహస్య బాధకాః. ౧౮౫

వాతాత్పరమును రసాయనయోగములు నికవిశేషముగ చెప్పబడుచున్నవి. ఈ యోగములు అనాయాసముగ నేవింపఁదగినవిగ నుండును. పథ్యాహరివిహారాదులయం దేదైన భ్రంశముకలిగినను శరీరమున కుపద్రవములను కలుగఁజేయుటండును.

శీతోదకం పయః తౌద్రం ఘృతమేకైకశో ద్వితీః,

త్రిశస్సమస్తమథవా ప్రాప్తీతం స్థాపయేద్వైః. ౧౮౬

శీతోదకము ఆవుపాలు, తేనె, నెయ్యి వీనిని ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగగాని రెండేసిగా చేర్చిగాని మూడేసిగ చేర్చిగాని అన్నిటిని చేర్చిగాని భోజనమునకుముంగు పానముచేసిన యశాపనము స్థిరముగ కలుగును.

❖ వాతాత్పరహరితకీవిధానము. ❖

గుడేన మధునా శుంఠ్యా కృష్ణయా లవణేన వా,

ద్వేద్వే ఖాదక్ సదా పథ్యే జీవేద్వర్షశతం సుఖి. ౧౮౭

మనుజుఁడు ప్రతిదినము రెండేసి కరక్కాయలను బెల్లముతోఁగాని తేనెతోఁగాని శుంతితోఁగాని సిప్పళ్ళతోఁగాని నైంఁగలవఁజుముతోఁగాని భక్షింపుచుండిన నూరు సంవత్సరములు సుఖముగ జీవించును

❖ హరితకీఘృతము. ❖

హరితకీం సర్పిషి సంప్రతాప్య సమశ్నత స్తత్ప్రబతోఘృతం చ,

* శ్లో. వాతాత్పరవిధానేఽపి విశేషేణ విన్దియేత్,

కుశుత్థః సక్తాని తైలాశ్యంగనిషేణామ్.

వాతాత్పరసాయనయోగములను నేవించువారును ఉలవలు, పెరుగు, కలి, తైలాశ్యంగము వీనిని జర్జింపవలయును.

భవేచ్ఛిరస్థాయి బలం శరీరే సకృత్కృతం సాధు యథా కృతజ్ఞే.
 శరక్కాయబరడును నేతితో వేయించి భక్షించి యాఘృతమును పానముచేసిన
 యెడ కృతజ్ఞుడగు వానికి చేసిన యుపకారమునభోత శరీరమునందెల్లపుడు స్థిరమైన
 బలము కలుగును.

— ధాత్రీరసాయనము. —

ధాత్రీరసఙ్గోద్రసితాఘృతాని

హితాశనానాం లిహతాంసరాణాం,

ప్రణాశమాయాంతి జరావికారా

గ్రంథావిశాలా ఇవ దుగ్ధహీతాః.

౧౮౯

ఉ సరికపండురసము, తేనె, పంచదార, ఆవు నెయ్యి వీనిని సమముగచేర్చి నేవించి
 హితమైన యాహారములను భుజించు వారికి “చక్కెరగ చదవబడక యుండు గొప్ప
 గ్రంథములు శిశువులుగ నశించు చందంబున” ముసలి తనము వలన జనించిన వికార
 ములు నశించును.

— ధాత్ర్యాదిచూర్ణము. —

ధాత్రీక్రిమిఘ్నానసారచూర్ణం సత్తైలసర్పిర్భులోహరేణు,

నిషేవమాణస్య భవేన్నరస్య తారుణ్యలావణ్యమవిప్రణప్తమ్.

ఉ సరికపండ్లు, వాయువిడంగములు, వేగినచేప వీనిచూర్ణము; నువ్వులనూనె, ఆవు
 నెయ్యి, లోహచూర్ణము అనువాని నొకటిగ చేర్చి నేవించుచుండు మనుజునికి యావన
 సౌందర్యములు నశించక యుండును.

— లోహాదిచూర్ణము. —

లోహం రజోవేల్లభవం చ సర్పిః ఙ్గోద్రద్రుతంస్థావితమబ్జమాత్రమ్,

సాముద్ధకే బీజకసార్కప్తే లిహత్ బలీ జీవతికృష్ణకేశః.

౧౯౦

లోహచూర్ణము, వామువిడంగముల చూర్ణము, ఆవు నెయ్యి, తేనె వీనిని సమ
 ముగ నొకటిగ చేర్చి కలియఁబెట్టి వేగినచేపతో, జేయబడిన సంపుటములో నొక సంవ
 త్సరము వఱకునుంచి పిదప దానిని నేవించిన మనుజుఁడు మిక్కిలి బలము నల్లని తల
 వెండ్రుకలు వీనితోడ చిరకాలము జీవించును.

— విడంగాదిచూర్ణము. —

విడంగభల్లూతకనాగరాశి యేఽశ్నంతి సర్పిర్భుసంయుతాని,

జరానదీం రోగతరంగణీం తే లావణ్యయుక్తాః పురుషా స్తరంతి.

వాయువిడంగములు, జీడిగింజలు, శుంఠి అనువానిని ఆవునెయ్యి, తేనె వీనితోడ ప్రతిదినము సేవించు పురుషులు రోగమునెడు అలలతోఁగూడియుండు ముసలితనమునెడు నదిని దాటి సౌందర్యముతోడ చిరకాలము జీవింతురు.

❧ త్రిఫలవాతాతపవిధానము. ❧

ఖదిరాసనయూషభావితాయా

త్రిఫలాయా ఘృతమాక్షికప్లుతాయాః,

నియమేన నరా నిషేవితారో

యది జీవంత్యరుజః కిమత్ర చిత్రమ్.

౧౫౩

త్రిఫలములను, చంద్ర, వేగిస అనువానికషాయములలో భావనచేసి దానిని ఆవు నెయ్యి, తేనె వీనితోడ ప్రతిదినము తప్పక సేవించువారు రోగరహితులై నిశ్చయముగ చిరకాలము జీవింతురు.

బీజకస్య రసమంగుళిహార్యం శర్కరామధుఘృతం త్రిఫలాం చ,

శీలయత్పు పురుషేషుజరత్రాస్వాగతాపి నినివర్తత ఏవ. ౧౫౪

చిక్కఁగనుండు వేగిసరసము, పంచదార, తేనె, నెయ్యి, త్రిఫలములు వీనిని సమ ముగఁగూర్చి సేవించిన పురుషులకు, ముసలితనమువచ్చినను అది చక్కఁగ నివర్తించును.

❧ పునర్నవసారసాయనము. ❧

పునర్నవస్యార్ధపలం నవస్య

షిష్టం పిబేద్యః పయసార్ధమాసమ్,

మాసద్వయం తత్త్రిగుణం సమాం వా

జీర్ణోఽపిభూయ స్సపునర్నవస్స్యాత్.

౧౫౫

క్రిత్యనుండు గలిజేరును అరచలము గ్రహించి ఆవుపాలలో నూరి కలిపి పదు నైదు దినములు లేక రెండు మాసములు లేక ఆరు మాసములు లేక ఒక సంవత్సరము సేవించి పథ్యాహారములను భుజింపుచుండిన ముసలితనముగల మనుజుఁడు గూడ యౌవనము గలవాఁడగును.

❧ మూర్వాదిరసాయనము. ❧

మూర్వాబృహత్సంశుమతీబలానాముశీరపాఠాసనసారిబాణామ్,

కౌలానుసార్యాగురుచందనానాం వదంతి పౌనర్నవమేవకల్పమ్.

చాగ, నాగికుడు లేక, ములక, ముయ్యకుపొన్న, చిట్టాముట్టి, పట్టివేరు, చిబ్బాది, వేగిస, నల్లగుండ్రపాల, యిరుగుడు, ఆగరు, చందనము అనువానిని వైగలిజేరి చెప్పియుండునటుల నూరి ఆవుపాలతో కలిపి నేవించిన రసాయనఫలము కలుగు మహర్షులు వదింపుచున్నారు.

— ౧౭ శతావరీఘ్నతరసాయనము. ౧౭ —

శతావరీకల్కకషాయసిద్ధం యే సర్పిరశ్శంతి సితాద్వితీయం,

తాజీవితాధ్యానమభి ప్రపన్నాన్న విప్రలుంపంతి వికారచౌర

పిల్లిసీవర కషా సకల్కములతోఁ బక్వముచేయఁబడిన ఘృతమును పంచః సహితముగ పానము చేయును; నుజులు ఆయుస్సు అనుమాన్యమునందు సంపరిందునపు వారిని రోగమనెడుచోరులు వీడింకఁజాలరు. అనఁగా నీరసాయనమును నేవింపుచుఁ మనుజులకు జీవితకాలమువఱకు రోగములు కలుగవని భావము.

— ౧౮ ఆశ్వగంధారసాయనము. ౧౮ —

పీతాశ్వగంధా పయసార్థమాసం ఘృతేనతై లేన నుఖాంబునాః

కృశస్య పుష్టిం నపుషో విధతే బాలస్య సస్యస్యయాథా నువృః

పెన్నేరుగడ్డచూర్ణమును ఆవుపాలతోఁ గాని ఆవునేతితోఁ గాని మవ్వలనూ నేఁ గాని ఉష్ణద్రవముతోఁ గాని పడునైదుదినములు పానముచేసి పథ్యముతోనుండిన “మవర్షముచే లేతసస్యములకు పుష్టికలుగుచందంబును” కృశించియుండువారికి శరీరకలుగును.

— ౧౯ కృష్ణతిలరసాయనయోగము. ౧౯ —

దివేదినే కృష్ణతిలప్రకుంచం సమశ్చ తాం శీతజలానుపానమ్,

పోషశ్శరీరస్య భవత్యనల్పో దృఢీభవంత్యామరణాచ్చదంతాః.

ప్రతిదినము నల్లనువ్వులను ఒక పలముఁజేర్చి శీతోద్రకమును అనుపాన పానముచేయువారికి విశేషశరీరపుష్టి కలుగుటయే గాక మరణమువఱకు దంతములు పక దృఢములై యుండును.

— ౨౦ శ్వదంష్ట్రాదిరసాయనయోగము. ౨౦ —

చూర్ణం శ్వదంష్ట్రామలకామృతానాం

లిహస్ససర్పిర్గుధుభాగమిశ్రమ్,

వృషః స్థిరశ్శాంతవికారదుఃఖః

సమాశ్చతం జీవతి కృష్ణకేశః.

పల్లెను, ఉసిరికవరుగు, తిప్పతీగె వీనిచూళ్లమును ఆవు నెయ్యి, తేనె వీనితోడ ప్రతిదినము సేవించువారు ధాతుపుష్టి బలము నల్లనితలవెండుకలు వీనితోఁగూడి రోగ రహితులై నూరుసంవత్సరములు జీవించురు.

— హరీతక్యామలకరసాయనయోగము. —

సార్ధంతిలై రామలకాని కృష్ణై

రక్షాణి సంక్షుద్య హరీతకీర్వా,

యేఽద్యుర్నయూరా ఇవ తే మనుష్యా

రమ్యం పరీణామమవాప్నువంతి.

౧౬౧

నల్లనువ్వులతోడ ఉసిరికవరుగును గాని తాడికాయ బెరడును గాని కరక్కాయను గాని చూర్ణముచేసి ప్రతిదినము భక్షింపుచుండు వారు నెమలివలె నుండరముగ నుండు యౌవనమును జెందుదురు.

— శిలాజత్వాదిరసాయనయోగము. —

శిలాజతుక్షౌద్రవిడంగనర్పిర్లోహభయాపారదతాప్యభక్షః,

ఆపూర్య తే దుర్బలదేహధాతుప్రిసంచరాత్రేణ యథాశశాంకః.

శిలాజతువు, తేనె, వాయువిడంగములు, ఆవు నెయ్యి, లోహచూర్ణము, కరక్కాయ, పాదరసము, ధాతుమాక్షికము వీనిని సమముగ చేర్చి సేవించిన నైదుదినములలోపల చంద్రుండు నృద్ధిఁజెందు చందంబున కృశించినవారికి శరీరబలధాతుపుష్టులు నృద్ధిఁజెందును.

— భృంగరసాయనయోగము. —

యే మాసమేకం స్వరసం పిబంతి దినేదినే భృంగరజస్సముత్థమ్,

క్షీరాశిన స్తేబలవీర్యయుక్తా స్సమాశ్శతం జీవితమాప్నువంతి.

గుంటగలగరాకు రసమును ఒక మాసమువఱకు ప్రతిదినము పానముచేసి ఆవుపాలుతోడ అన్నమును భుజింపుచుండిన మనుజులు బలవీర్యయుక్తులై నూరు సంవత్సరములు జీవించురు.

— వచారసాయనవిధి. —

మాగం పచామప్యప సేవమానాఃక్షీరేణ తైలేనఘృతేనవాఽపి,

భవంతి రక్షోభిరధృవ్యరూపా మేధావినోనిర్మలమృష్టవాక్యాః,

వసను ఆపుపాలతోఁ గాని ఆపునేతితోఁ గాని సువ్వులనూనెతోఁ గాని మాసము భుజించిన మనుజులు రాక్షసబాధరహితులై ధారణశక్తిగల బుద్ధి, మేధ, స్మరముగ మధురముగనుండు వాక్కు వీనితోఁప నుఖముగ జీవించుదురు.

— మంహూకపర్ణీరసాయనవిధి. —

మండుకపర్ణి మపి భక్షయంతో
భృష్టాం ఘృతే మాసమనన్నభక్ష్యైః,
జీవంతి కాలం విపులం ప్రగల్భా
స్తారుణ్యలావణ్యగుణోదయస్థాః.

౧౬

సరస్వతియాకును నేతిలో నేయించి ఒకమాసమువఱకు భుజింపుచు అన్నము భక్షింపకయుండిన మనుజులు యౌవనము సౌందర్యము సుగుణములు వీనితోగూడ కాలము జీవించియుండురు.

— లాంగల్యాదిరసాయనగుటికలు. —

లాంగలీత్రిఫలాలోహపలవంచాశతాకృతమ్,
మార్కవన్దరసే వస్త్యా గుటికానాం శతత్రయమ్.
ఛాయావిశుష్కం గుటికార్థమద్యా
త్పూర్వం సమస్తామపి తాం క్రమేణ,
పిబేద్విరిక్తః క్రమశః మండం
పేయాం విలేపీం రసకౌదనంచ.

౧౭

౧౮

సర్విస్సిగ్ధం మాసమేకం యతాత్మా
మాసాదూర్ధ్వం సర్వథా సైవరవృత్తిః,
వర్జ్యం యత్నా త్పూర్వకాలం త్వజీర్ణం
వక్షేణైవం యోగమేవోపయుంజ్యత్.
భవతి విగతరోగో యోఽప్యసాధ్యామయార్తః
ప్రబలపురుషకారశ్శోభతే యోఽపివృద్ధః,
ఉపచితపృథుగాత్రశ్శ్రోత్రనేత్రాదియుక్త
స్తరుణ ఇన సమానాం పంచజీవేచ్ఛతాని.

౧౯

నాగేటిచాలగడ్డ, త్రిఫలములు, ఇనుము వీనిని దినుసుకు పది పలముల చొప్పున మేత్తము వీనిది పలములను గుంటగలగరామస్వరసముతో నూరి మూడువందలా అరు

గుటికలుచేసి నీడనెండించి తొలుత నాగుటిక యొకటిలో సగమును భుజింప వలయును. ఇటుల ఒక మాసమువఱకు భుజింపుదు విశేషవంజైర విదప క్రమముగ మండము, పేయి, విలేపి అనుగంజాలను మాంసరసముతోడ నన్నును విశేషముగ నేతితో భుజింపవలయును. పిదప పథ్యములేకయే యభేష్టముగ సర్వాన్నములను భుజింపవగును. అజీర్ణకరమగు ఆన్నమును మాత్రము ప్రయత్నముతో వర్జింపవలయును. ఈ ప్రకారము ఆగుటికల నన్నిటిని ఒక సంవత్సరము లోపల భుజింపవలయును. ఇటులచేసిన మను జుఁడు అసాధ్యరోగ పీడితుఁడుగ నుండినను మిక్కిలి వృద్ధుఁడుగ నుండినను శరీరపుష్టి బలము చతురాదీంద్రియపటుత్వము వీనితోడంగూడి యౌషధము గలవానివలె విదువగు దల సంవత్సరములు జీవించును.

— నారసింహభృతము. ౧౭—

గాయత్రీశిఖింశుపాసన శివావేల్లూక్షకారుష్కరాన్
పిష్టాష్టాదశసంగుణేఽంభసి ధృతాన్ ఖండైస్సహాయోమయైః,
పాత్రే లోహమయే త్ర్యహంరవికరైరాలోడయన్పాచయే
దగ్ధాచానుమృదా సలోహశకలం పాదస్థితం తత్పచేత్. ౧౭౦
పూతస్యాంశః క్షీరతోఽంశ స్తథాంశౌ

భార్జాన్నిర్యాసాద్వైవరాయాస్త్రయోఽంశాః,

అంశాశ్చ త్వారశ్చేహ హయ్యంగవీనా

దేకీకృత్యైతత్సాధయేత్కృష్ణలోహైః. ౧౭౧

విమలఖండసితామధుభిః పృథగ్మృ

తమయుక్తమిదం యది వా ఘృతమ్,

స్వరుచిభోజనపానవిచేష్టితో

భవతి నా పలశః పరిశీలయన్. ౧౭౨

శ్రీమాన్నిధ్ధతపాష్ణా వనమహిషబలోహజవేగః స్థిరాంగః

కేతైర్భృంగాంగనీలైర్నధుసురభిముఖో నైకయోషిన్నిషేవీ,

వాజ్ఞేధాధనమృద్ధస్సపటుహుతవహో మాసమాత్రోపయోగా

ద్వితేఽసౌ నారసింహం వపురనలశితాతప్తచామికరాభమ్.

అత్తారం నారసింహస్య వ్యాధయోన స్పృశంత్యపి,

చక్రోద్వలభుజం భీతా నారసింహ మివానురాః. ౧౭౩

చంద్ర, చిత్రనూలము, యిరుగుడు, వేగిస, కరక్కాయ, వాయువిడంగములు, తానికాయ, జీడిగింజలు అనువానిని సమముగ గ్రహించి యనుపకుండలోనైచి యెనిమిదింతలుదగముబోసి అంగులో నినుపకునకలనుచేర్చి మూడుదినములు ఎండలోనుంచి గరిటచే కలియబెట్టుచుండవలయును. పిదప దానిని పొయిమీడుదెట్టిమృద్వర్ణిచే నాలభాగము మిగులనటుల కషాయముకాచి వడియగట్టి యాకషాయము ఒక భాగము, ఆవుపాలు ఒక భాగము, గుంటంగరాకురసము రెండు భాగములు త్రిశలకషాయము మూడుభాగములు, ఆవునెయ్యి నాల్గుభాగములు, ఇటుల వీనినన్నిటినికటిగచేర్చి ఇనుపపాత్రలోబోసి పైయినుపకునకలతోడ మరల ఘృతపాకవిధిగ పక్వముచేయవలయును. దీనిలో ఖండశర్కరను లేక లేనను చేర్చిగాని చేర్చకగాని పానము చేయవలయును. ఇది నారసింహఘృతమనబడును. దీనిని ప్రతిదినము ఒకపల ప్రసాదముచొప్పున ఒక మాసమువఱకు పానముచేసి యభేచ్ఛాహారవిహారముల నేయుచుండు మనుజుడు మంచి బుద్ధిగలవాడుగ అపవిగున్నబోతునంటి బలము, గుఱ్ఱమువంటి వేగము, దృఢాంగత్వము, నల్లనివెండ్లుకలు, నోటియందు తేనెతో తుల్యమగువాసన, అనేక స్త్రీసంభాగశక్తి స్సృటమైనవాఁడు, ధారణాశక్తి, మంచిబుద్ధి, జాతరాగ్నిదీప్తి, కరిగించిన అపరంజివంటి శరీరవర్ణము వీనిని జెందును. మఱియు చక్రధరుండగు నృసింహమూర్తి సమీపంబున నగురులు భయముచే రాకుండునటుల వైఘృతమును నేవించువారి సమీపంబున రోగములు రాకుండును.

—౧౭ భృంగప్రవాళరసాయనము. ౧౬—

భృంగప్రవాళానమునై వ భృష్టా

ఘృతేన యః ఖాదతియంత్రితాత్మా,

విశుద్ధకోష్ఠోఽసనసార సిద్ధ

దుగ్ధానుపస్త త్కృతభోజనార్థః.

౧౭౫

మాసోపయోగాత్సునుభి జీవత్యబ్ధ శతద్వయమ్,

గృహ్ణోతి సకృదప్యక్తమవిలుప్తస్సృతీంద్రియః.

౧౭౬

మనుజుడు స్నేహ పమనవిరేచనకర్మల చేయించుకొని పశుబ్ధమైన కోత్యముగల వాడై గుంటగలగరచిగుళ్లను వై నారసింహఘృతములో వేయించి భక్షించి వేగిస చేపనుచేర్చి కాచబడిన యావుపాలను అనుపానముగ పుచ్చుకొని వైపాలితోడనే సంభావు బియ్యపు అన్నమును భుజింపవలయును. ఇటుల నొకమాసము నేవించిన సుఖముతోడ రెండువందల సంవత్సరములు మనుజుడు జీవించును. చక్షురాదీంద్రియములు స్మృతి వీనికి హాని కలుగకుండును. మఱియు వానికి ఒకపర్యాయము చెప్పిన మాత్రముచేతనే గ్రహించునట్టి ధారణాశక్తి కలుగును.

— ౧౭ భృంగతైలకల్పము. ౧౭ —

అనేనైన చ కల్పేన య స్తైలముపయోజయేత్,

తానేవాప్నోతి సగుణాన్ కృష్ణకేశశ్చ జాయతే.

౧౭౭

పై చెప్పిన నారసింహపుత్రవిధి ప్రకారము తైలమును సిద్ధముచేసి సేవించిన మనుజునికి పై చెప్పిన గుణములన్నియు కలుగుటయే గాక వెండ్లుకలును నల్లనగును.

— ౧౮ యుగానురూపరసాయనము. ౧౮ —

ఉక్తాని శక్యాని ఫలాన్వితాని యుగానురూపాణి రసాయనాని,

మహానుశంసాన్యపి చాపరాణి ప్రాప్త్యాదికష్టాని నకీర్తితాని. ౧౭౮

కలియుగమున కనుగుణములును మిక్కిలి సుఖాయురారోగ్యాని సుగుణంబులను కలుగజేయునవియు సేవించుటకు సులభంబుగ నుండునవియునగు రసాయనయోగములు చెప్పబడినవి. మిగుల శ్రేష్ఠంబుగ విశేషగుణములతోఁ గూడినవిగ నుండు ఇతరరసాయనయోగములుండినను అవి యాయుగంబున ననుష్ఠించుట కశక్యంబుగను వానిలో జెప్పియుండు ఔషధంబులు లభించుట దుర్లభంబుగను నతికష్టానహంబులుగ నుండుట వలన వానిని తంత్రకారుఁ డెచట వదంపడయ్యె.

— ౧౯ రసాయనవిధిభ్రంశచికిత్స. ౧౯ —

రసాయనవిధిభ్రంశాజ్ఞాయేరన్వ్యాధయో యది,

యథా స్వమూషధం తేషాం కార్యం మక్తార్వరసాయనమ్.

రసాయనయోగమును సేవించినపుడు అపఖ్యాగులచే రోగములు జనించినచో రసాయనసేవనను వదలి ఆయా రోగములకు చెప్పియుండు ఔషధములను సేవింప వలయును.

— ౨౦ నిత్యరసాయనలక్షణము. ౨౦ —

సత్యవాదినమక్రోధమధ్యాత్మప్రసణేంద్రియమ్,

శాంతం సద్వృత్తనిరతం విద్యాన్నిత్యరసాయనమ్.

౧౮౦

సత్యమును సంభాషించువాఁడును, కోపరహితుఁడును, యోగాభ్యాసము చేయు వాఁడును, శాంతి, సదాచారము వీనితోఁగూడిన వాఁడును నగు మనుజుఁడు ప్రతి దినము రసాయన సేవనవలన కలుగు ఫలమును పొందును

— ౨౧ రసాయనసేవనగుణము. ౨౧ —

గజైరేభిస్సముదితస్సేవతే యో రసాయనమ్,

స నివృత్తాత్స్నా దీర్ఘాయుః పరశ్రేహ చ మోదతే.

౧౮౧

మనుజుఁడు వైచెప్పిన సత్యదినుగుణ సమన్వితుండై పై రసాయనములను సేవిం
చిన దీర్ఘాయువుతోఁ గూడి యిహలోకమున మిక్కిలి సుఖముల ననుభవించి లోకాం
తరంబున పరమానందమును పొందును.

❦ పరిపూర్ణరసాయనఫలము. ❦

శాస్త్రానుసారిణీ చర్య చిత్తజ్ఞాః పార్శ్వవర్తినః,

బుద్ధిరస్థలితార్థేషు పరిపూర్ణం రసాయనమ్.

౧౮౨

తనప్రవర్తనము శస్త్రపద్ధతి ననుసరించి యుండుట, తనపరిచారకులు తనచిత్తము
నెఱింగి మెలంగుచుండుట, శబ్ద-రూప-రస-గంధములను నట్టియింద్రియముల
విషయములయందు ఆయావింద్రియమును స్వేచ్ఛగవిడువక చలనములేని బుద్ధికల్గియుం
డుట, ఈమూఁడును పరిపూర్ణమైన రసాయనమై యుండును.

ఇది అష్టాంగహృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రమును

ముప్పదితోమ్మిదవ యధ్యాయము ముగిసెను.

శ్రీ రస్తు.

చ త్వా రింశా ధ్యాయము

(వాజీకరణతంత్రము, రెవ అంగము.)

అవ. రసాయనాధ్యాయనిరూపణానంతరము రసాయనమువలె బలవీర్యాదులు కలుగుట కుపాయమును తెలియపఱచునట్టి వాజీకరణాధ్యాయము చెప్పబడుచున్న యది:—

వాజీకరణాధ్యాయ ప్రారంభము.

నూ. అథాతో వాజీకరణాధ్యాయం వ్యాఖ్యాస్యమః,
ఇతి హ స్సాహురాత్రేయాదయో మహర్షయః.

రసాయనాధ్యాయనిరూపణానంతరము వాజీకరణ యోగములను తెలియపఱచు నట్టి వాజీకరణమును నీయధ్యాయమును వివరించెదము:—

(వాజీకరణమనః—దుష్టములగు వాతాదిదోష సంబంధమునంజేసి జీవాధారమైన రేతస్సు చెడియుండు వారికి అట్టిరేతస్సును నిర్దుష్టముగజేసి సంభోగవిషయమై గుఱ్ఱమును బోలె పూర్ణమైన శక్తిని కల్పించునదియని యర్థము.) ఈవిషయము క్రిందనుండు రెండు మూఁడు శ్లోకములచే తంత్రకారుఁడే వివరించెను.

—॥ వాజీకరణోపధగుణము. ॥—

వాజీకరణమన్విచ్ఛే త్సతతం విషయీ పుమాణ్,

తుష్టిః పుష్టిరవత్యం చ గుణవత్తత్ర సంశ్రితమ్.

అవత్యసంతానకరం యత్పద్య స్సంప్రహర్షణమ్,

స్త్రీసంభోగమునం దాసక్తిగల పురుషుఁడు వాజీకరణోపధముల నెల్లప్పుడు సేవింపుచుండవలయును. దానిచేత సంతోషము శరీరపుష్టి మంచిగుణముగల పుత్రసంతానము గొప్పసంతోషము యివి తక్షణమున కలుగును.

—॥ వాజీకరణలక్షణము. ॥—

వాజీవాతిబలో యేన యాత్యప్రతహతోఽంగనాః,

భవత్కృతిప్రియః స్త్రీణాం యేన యేనోపచీయతే,

తద్వాజీకరణం తద్ధి దేహస్యోర్వస్కరం పరమ్.

3

ఏయాష్యసేనాచే పురుషుడు గుణమువలె నధిక బలముగలవాడై స్త్రీసంభోగమునందు మిక్కిలి సామర్థ్యము గలవాడుగ స్త్రీలకు మిక్కిలి ప్రీయుడుగ నగునో, మఱియు సేయాష్యధముచే శరీరము విశేషముగ వృద్ధిజేందునో, యది యవాజీకరణమనబడును. ఇది విశేషబలమును కలుగజేయును.

— బ్రహ్మచర్య ప్రాశస్త్యము. —

ధర్మ్యం యశస్య మాయుష్యం లోకద్వయరసాయనమ్,

అను మోదామహే బ్రహ్మచర్యమేకాంతనిర్మలమ్.

౪

ధర్మము, యశస్సు, ఆయుస్సు వీనిని కలుగజేయునదియు, ఇహలోక పరలోకములకు రసాయనమువలె మిక్కిలి యుపకారియునగు బ్రహ్మచర్యము ఎల్లప్పుడు నిర్మలముగ నుండును. కావున నది మిక్కిలి శ్రేష్ఠమైనది.

— వాజీకరణప్రయోజనము. —

అల్పసత్త్వస్య తుక్లేశైర్బాధ్యమానస్య రాగిణిః,

శరీరక్షయగత్కారం వాజీకరణముచ్యతే.

౫

స్వల్పశక్తిగలవాడును విషయానుభవము వలన జనించిన దుఃఖములచే వీడింపబడియుండువాడును స్త్రీసంభోగేచ్ఛ గలవాడును నగు పురుషునికి శరీర రక్షణము కొఱకై తంత్రకారునిచే నీవాజీకరణము చెప్పబడుచున్నది. లోకమునందు నైశ్రేయసికము, ఆభ్యుదయకము అని రెండుమార్గములు గలవు. అందు చేవలము పరలోకమునకు సాధనమైనది నైశ్రేయసికము. ఇహలోకమున కల్గు సంతానాది సుఖముల కనుకూలమైనది ఆభ్యుదయకము. వానిలో నైశ్రేయసికమార్గము ననుసరించి బ్రహ్మచర్యోపదేశము చేయబడును. ఆభ్యుదయకమార్గము ననుసరించి స్త్రీసంభోగము మొదలగు విషయానుభవములకు సాధనమైన వాజీకరణాద్యుపదేశ మిచట చెప్పబడుచున్నది. ఇతర తంత్రకారులును ఈ వాజీకరణమును చెప్పియున్నారు.

కల్పస్యాదగ్రవయసో వాజీకరణసేవినః,

సర్వేష్వతుష్టహరహర్వ్యవాయో న నివార్యతే.

౬

సమర్థుడును యౌవనవయస్సుగలవాడును వాజీకరణోపధములను సేవించువాడును నగు పురుషునికి అన్నియుతువులయందును ప్రతిదినమునందును స్త్రీసంభోగము చేయందగును.

❖ వాజీకరణసేవనక్రమము. ❶ ❖

అథ స్నిగ్ధవిశుద్ధానాం నిరూహాన్ సానువాసనాన్,

ఘృతతైలరసక్షీరశర్కరాక్షౌద్రసంయుతాన్. 2

యోగవిద్యోజయేత్పూర్వం క్షీరమాంసరసాశినామ్,

తతో వాజీకరాన్ యోగాన్ శుక్రాపత్త్యవివర్ధనాన్. ౪

స్నేహకర్మను చేయించుకొని పమనవిశేషసంబులచే శుద్ధమైన శరీరము గల వాడును, ఆవుపాలతోడను మాంసరసముతోడను అన్నమును భుజించువాడును నగు పురుషునికి నువ్వులనూనె, ఆవునెయ్యి, ఆవుపాలు, మాంసరసము, ఓంవదార, తేనె అను వానితోఁ గూడియుండు నిరూహానువాసన వస్త్రీకర్మలను తొలుతఁజేయించి వాజీకరణ యోగముల నెఱింగినవైద్యుఁడు శుక్రవృద్ధిని పుత్రవృద్ధిని కలుగఁజేయునట్టి వాజీకరణ యోగములను ప్రయోగింపవలయును.

❖ సంతానరహితపురుషునిండు. ❷ ❖

ఆచ్ఛాయః పూతికుసుమః ఫలేన రహితో ద్రుమః,

యథైకశైచైకశాఖశ్చ నిరపత్త్యస్తథా నరః. ౯

ఛాయావిహీనంబును దుర్గంధయుక్త పుష్పములతోఁ గూడినదియు, ఫలరహితమైనదియు, ఒకటే తొమ్మిగలదియు, ఒకటిగ నుండునదియు నగు వృక్షము మనుజులచే నెఱుల నిందింపఁబడునో అట్లులే సంతానములేకుండు మనుజుఁడు నిందింపఁబడును.

❖ సంతానప్రశంస. ❸ ❖

స్థలద్గమనమవ్యక్తవచనం ధూళిధూసరమ్,

అపిలాలావిలముఖం హృదయాష్లాదకారకమ్. ౧౦

అపత్త్యం తుల్యతా కేన దర్శనస్పర్శనాదిషు,

కింపునర్యద్యశోధర్మమానశ్రీకులవర్ధనమ్. ౧౧

తడఁబడుచుండు నడక, స్పష్టముగాని నూఁటలు, దుమ్ముచే పూయఁబడిన శరీరము, జొల్లుకారుచుండు నోరు, యీలాటి చిహ్నములు గల శిశువు మనుజులను జూచుటవలనను, తాకుటవలనను, హృదయమునను మిక్కిలి సంతోషముకలుగును. దీనికి సమానమైన గుఖ మీలోకమునం దెద్దియులేదు. కావున యశస్సు, ధర్మము, గౌరవము, సంపద, కులము వీనిని వృద్ధిఁజేయునట్టి సుగుణసంతానము మనుజుని మనస్సుకు మిక్కిలి సంతోషమును కలుగఁజేయునని వేరుగ చెప్పవేల? అట్టి సంతానము లభించుటకు వాజీక

శుద్ధకరీరమున వాజీకరణౌషధప్రయోగము. ౧౦

శుద్ధకాయే యథాశక్తి పృష్ఠ్యయోగాఽ ప్రయోజయేత్,
జాతరాగ్ని బలానుగుణముగ శుద్ధకరీరముగల పురుషునికి నితః చెప్పబోయే
వాజీకరణయోగములను ప్రయోగింపవలయును.

శుష్కలేహము. ౧౧

శరేణుకుశకాశానాం విదార్యా వీరణస్య చ.
మూలానికంటకార్యాశ్చ జీకర్ష భకౌబలామ్,
మేదే ద్వే ద్వే చకాకోత్యా శూర్వపర్ణ్యా శతావరీమ్.
అశ్వగంధామతిబలామాత్మగుప్తాం పునర్నవామ్,
వీరాం పయస్యాంజీవంతీమృద్ధిం రాన్నాం త్రికంటకమ్.
మధుకం శాలిపర్ణిం చ భాగాం త్రివలికాఽ పృథక్,
మాషాణా మాధకంధై తద్ద్విద్రోణే సాధయేదసామ్.
రసేనాధకశేషేణవచే త్తేన ఘృతాధకమ్,
దత్వా విదారీధాత్రీక్షురసానామాధకాధకమ్.
ఘృతాచ్చతుగ్ధణం క్షీరంపేష్యాణీమాని చావపేత్,
వీరాం స్వగుప్తాం కాకోత్యా యష్టీంఫల్లూని పిష్ఠలీమ్.
ద్రాక్షాం విదారీం ఖర్జూరం మధుకాని శతావరీమ్,
తత్పిద్ధపూతం చూర్ణస్య పృథక్ప్రీణేనయోజయేత్.
శర్కరాయాస్తుగాయాశ్చ పిష్ఠలఘాకుడవేన చ,
మరిచస్య ప్రకుంచేన పృథగర్థపలోన్నితైః.
త్వగేలాకేసరైశ్శతైః తౌద్రాద్వికుడవేన చ,
పలమాత్రంతతః ఖాదేత్ప్రత్యహం రసదుగ్ధభుక్.
తేనారోహతివాజీవ కులింగ ఇవ హృవ్యతి,

రెల్లు, చెఱుగు, కుశగడ్డి, మండురెల్లు, నేలగుమ్మడు, వీరత్మణము, (అః
అపురుగడ్డి) వ్రాకుడు వీనివేళ్లు. జీవకము, ఋషభకము, చిట్టాముట్టి, మేద,
మేది, కాకోలి, క్షీరకాకోలి, కారుమినుములు, అవవిపెనల, పిల్లిపీచర, పెన్నేరి
పేరాముట్టి, రేగటిమాలగోవిల, గలిజేరు, పెద్దచల్లపిల్లి గడ్డులు, సిన్నమనుబాల,

మనుబాల, ఋద్ధి, త్రికంటకములు, అతిమధురము, ముయ్యాయకుపాన్న వీనిని దిను
 మూడుపలములచొప్పున గ్రహించి రెండుదోణములు ఒకకములో వైచి అంద
 రెండుచక్రములు మినుములను చేర్చి ఒకచక్రము మిగులునటుల చక్కఁగ కషాఢ
 కాచి వడియఁగట్టి దానిలో ఆవు నెయ్యి ఒకచక్రము, నేలగుమ్మడు, ఉసిరిక నా
 వీనిరసములు దినుసుకు ఒకచక్రము, ఆవుపాలు నాల్గుచక్రములు యిటుల వీనిని
 పెద్దపిల్లిపీచర, రేగటిదూలగోవిల, కాకోళి, క్షీరకాకోళి, అతిమధురము, బ్రహ్మ
 పిప్పళ్ళు, ద్రాక్ష, నేలగుమ్మడు, భిక్షురము, యప్తిమధుకము, పిల్లిపీచర వీనిని
 ముగ గ్రహించి కల్కముచేసి కలిపి ఘృతపాకవిధిఁ పక్వముచేసి వడియఁగట్టి అం
 పంచదార, తక్షిరి, (వెదురుప్పు) వీనిమార్లము ఒకప్రస్థము, పిప్పళ్ళు నాల్గుపలః
 మిరియాలు ఒకపలము, లవంగపుచెక్క, ఏలకలు, నాగకేసరములు అనువానిచూ
 అరపలము, తేనె రెండుకుడవములుచేర్చి చక్కఁగ కలియఁబెట్టి దానిని ప్రతిదినము
 పలము పానముచేసి మాంసరసము ఆవుపాలు వీనితోడ అన్నమును భుజింపవలె
 ఇటులఁ జేసిన గుఱ్ఱమువంటి సంభోగశక్తి పిచ్చుకవంటి క్రీడాశక్తియు కల్గును.

— విదార్యాదిచూర్ణము. —

విదారీవిప్పలీశాలిప్రియాశేతురకాద్రజః.

పృథక్ స్వగుప్తామూలాచ్చ కుడనాంశం తథా మధు,

తులార్ధం శర్కరాచూర్ణాత్ప్రస్థార్ధం నవసర్పిషః.

సోఽక్షమాత్రమతః ఖాదేద్యస్య రామాశతం గృహే,

నేలగుమ్మడుగడ్డ, పిప్పళ్ళు, శాలి, మొరలి, గొలిమిడి, తీటకసిందవే
 చూర్ణము దినుసుకు వకకుడవము, తేనె వకకుడవము, పంచదార యవైపలములు,
 నెయ్యి పదునారుపలములు వీనినన్నిటి నొకటిగఁచేర్చి చక్కఁగ కలియఁబెట్టి
 ప్రతిదినము కర్షప్రమాణము భక్షించిన మనుజులకు నూనెస్త్రీల నేకకాలమున
 గించునట్టి శక్తికలుగును.

— ఆత్మగుప్తాదియోగము. —

సాత్మగుప్తాథలాక్షీరే గోధూమా సాధితా హిమా
 మాషాన్వా సఘృతక్షౌద్రా ఖాదా గృప్తిపయో నుష
 జాగర్తి రాత్రిం సకలామస్విన్నః స్వేదయేత్తిన్ద్రియః.

తీటకసిందవిత్తులు, గోధుమలు వీనిని ఆవుపాలలో చేర్చి వండి చల్లార్చి
 గాని ఆవుపాలలో మినుములనువండి దానిని ఆవునెయ్యి, తేనె వీనితోఁగాని

తొలుమారు దూడవేసిన యావుపాలను పానముచేసిన అనేకస్త్రీలను సంభోగించునట్టి శక్తినునుజులకు కలుగును.

—ॐ భావితతిలయోగము. ॐ—

బస్తాండసిద్ధి పయసి భావితానసకృత్తిలాక్,

యః ఖాదేత్సీతాక్ గచ్ఛేత్స స్త్రీశతమపూర్వత్. ౨౫

గాడిదెగడపరచెట్టునుచేర్చి కాచబడిన యావుపాలలో నల్లనుస్వలను పలుమారు భావనచేసి దానిని పంచదారతోడ భక్షించిన నూరు స్త్రీలను సంభోగించునట్టి శక్తినునుజులకు కలుగును.

—ॐ విదారీహర్షయోగము. ॐ—

చూర్ణం విదార్యా బహుశః స్వరసేనైవ భావితమ్,

క్షౌద్రసర్పిర్యతం లీఢ్యా ప్రమదాశతమృచ్ఛతి. ౨౬

నేలగుమ్ముడుగడ్డచూర్ణమును నేలగుమ్ముడుగడ్డరసములో పలుమారు భావనచేసి ఆవునెయ్యి, తేనె వీనిలో కలిపి సేవించిన పురుషుడు నూర్గురుస్త్రీల నేకకాలమున సంభోగించును.

—ॐ పిష్పల్యాదిచూర్ణయోగము. ॐ—

కృష్ణాధా శ్రీఫలరజ స్వరసేన సుభావితమ్,

శర్కరామధుసర్పిర్భిక్షీధ్వ యోఽనుపయః పిబేత్. ౨౭

స నరోఽశ్రీతీ వరోఽపి యువేన పరిహృవ్యతి.

పిష్పళ్లు ఉసిరికవరుగు వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి చూర్ణముచేసి దానిని యుసిరికసండ్లరసములో పలుమారు భావనచేసి పంచదార, తేనె, ఆవునెయ్యి వీనిలో కలిపి సేవించి పిదప నావుపాలను పానముచేసిన పురుషుడు ఎనుబదిసంవత్సరముల వాడుగనుండినను యౌవనపురుషునివలె స్త్రీలను సంభోగించును.

—ॐ యష్టిమధుకచూర్ణయోగము. ॐ—

కర్షం మధుకచూర్ణస్య ఘృతక్షౌద్రసమన్వితమ్. ౨౮

పయోఽనుపానం యో లిహ్యన్నిత్యవేగస్స నా భవేత్,

యష్టిమధుకచూర్ణము ఒకకర్షమును, ఆవునెయ్యి, తేనె వీనిలో కలిపి భక్షించిన తోడనే ఆవుపాలను పానముచేసిన పురుషునికి స్త్రీసంభోగమునం చెల్లవుడును శక్తి కలుగును.

—ॐ కర్కటకశృంగియోగము. ॐ—

కుశీరశృంగ్యా యః కల్కమాలోఢ్య పయసా పిబేత్. ౨౯

సితాఘృతపయోన్నాశీ స నారీషు వృషాయతే,

కర్కటకశృంగిని సూరి కల్పముచేసి ఆవుపాలలోకలిపి పానముచేసి పంచదార, ఆవునెయ్యి, ఆవుపాలు వీనితోడ సంభావుబియ్యపు అన్నమును భుజించిన పురుషుడు మడించినవృషభమువలె స్త్రీలను సంభోగించును.

❧ ఊరకాకోలియోగము. ❧

యః పయస్యాం పయస్సిద్ధాం ఖాదేష్వధు ఘృతాన్వితామ్. 30

విబేద్భాష్కయణం చాను ఊరం స త్తయమేతి సః,

ఊరకాకోలిని ఆవుపాలలోచేర్చి పండి ఆవునెయ్యి, తేనె వీనితోడభక్షించి ముదిరిన దూడగలయావుపాలను పానముచేసిన మనుజునికి స్త్రీసంభోగమునలవ శుక్రము త్తయింపకుండును.

❧ స్వయంగుప్తాదిచూర్ణయోగము. ❧

స్వయం గుప్తేక్షురకయోర్బీజచూర్ణం సశర్కరమ్. 31

ధారోష్ణేన నరః వీత్వా పయసా రాసభాయతే,

ఉచ్ఛటాచూర్ణమప్యేవం శతావర్యాశ్చ యోజయేత్. 32

తిటకసిందవిత్తులు, గొలిమిడివిత్తులు వీనిని సమముగ గ్రహించి చూర్ణముచేసి దానికి సమముగ పంచదారనుకలిపి భక్షించి ఆవుపాలను ధారోష్ణముగ పానముచేసిన స్త్రీసంభోగమునందు విశేషముగ శక్తి కలుగును. గుండ్రమైన తుంగము స్తలచూర్ణమును లేక పిల్లిపీచరచూర్ణమును శర్కరతోడ కలిపి భక్షించి ఆవుపాలను ధారోష్ణముగ పానముచేసిన పురుషునికి స్త్రీసంభోగమునందు విశేషశక్తి కలుగును.

❧ దధిసరాది పృష్యయోగము. ❧

చంద్రశుభ్రం దధిసరం ససితం పాష్టికౌదనమ్,

పటే నుమార్జితం భుక్త్వా నృద్ధోఽపి తరుణాయతే. 33

చంద్రునివలె తెల్లగుండు ఆవుపెరుగుమీడి మీఁగడను తెల్లనివస్త్రముపై నుంచి దానికి సమముగ శర్కరను కలిపి అందులో అరువదిదినములకు ఫలించెడు సంభావుబియ్యపు అన్నమునుచేర్చి చక్కఁగకలిపి భక్షించిన నృద్ధుడుకూడ యున్నగులవాడగును.

❧ శ్వదంప్రేగ్నియోగము. ❧

శ్వదంప్రేక్షురమాషాశ్శగుప్తాబీజశతావరీః,

విభక్తీ ర్ణా జీర్ణోఽపి గచ్ఛతి ప్రమదాశతమ్.

38

వల్లెడు, గొలిమిడివిత్తులు, మినుములు, తీటకసిందవిత్తులు, పిల్లిపీచర వీనిని సమ భాగములుగ గ్రహించి నూరి ఆ ప్రపాలలోకలిపి పానముచేసిన పృథులికూడ నూర్గురు స్త్రీలను సంభోగించునట్టి శక్తి కలుగును.

శుక్రస్పృధికర వస్తువులు. ౧౭౭

యత్కించిన్నధురం స్నిగ్ధం బృహణం బలవర్ధనమ్,

మనసో హర్షణం యచ్చ తత్సర్వం వృష్యముష్యతే.

39

మధురరసము గలదియును స్నిగ్ధమును శరీరపుష్టిని కలుగఁజేయునదియును బలమును పృథివీమనదియును మనస్సుకు సంతోషమును కలుగఁజేయునదియునైన వస్తువులన్నియు శుక్రమును పృథివీయునని మహర్షులు నవచింపుదురు.

ద్రవ్యైరేవం విధై స్తస్మాద్దర్పితః ప్రమదాం ప్రజేత్,

ఆత్మవేగేన చోద్ధిర్ఘః స్త్రీగుణైశ్చ ప్రహర్షితః.

3౭

పురుషుఁడు వైశేష్యమున వాఙ్మరణయోగములను సేవించుటవలన శక్తిగలవాఁడై లావణ్య సౌందర్యాదిగుణములచే సంతోషమును జెందినవాఁడై స్త్రీలతో సంభోగము చేయవలయును.

శబ్దాదివిషయానుభవము. ౧౭౮

సేవ్యానుద్వేంద్రియసుఖా ధర్మకల్పద్రుమాంకురాః,

విషయాతిశయాః పంచ శరాః కుసుమధన్వనః.

3౭

ధర్మమునెడు కల్పపుత్రముయొక్క చిగుళ్లవలె నుండునవియు మన్మథుని పంచ బాణమువలె నుండునవియు మనోహరముగ నుండునవియు సర్వేంద్రియములకు నుఖమును కలుగఁజేయునవియు నైన శబ్దస్పర్శరూపరసగంధములు మనుజునిచే సేవింప వలయును.

శబ్దాదివిషయములకు కామోద్దీపకత్వము. ౧౭౯

ఇష్టా హ్యేకై కశోఽపృథ్వా హర్షప్రీతికరాః పరమ్,

కింపునః స్త్రీశరీరే యే సంఘాతేన ప్రతిష్ఠితాః.

3౮

శబ్దస్పర్శరూప రసగంధములలో నొక్కొక్కటియు మిక్కుటముగ మనుజుని యొక్క మనస్సుకు సంతోషమును కలుగఁజేయును. అట్టి శబ్దస్పర్శరూపములన్నియు నేకకాలమున స్త్రీశరీరమునందు సముదాయముగ సాపింఁబడి మిక్కుటముగ సంతోషమును కలుగఁజేయునెడ అట్టి సంతోషమిట్టిదని చెప్పవలెనా?

— కాంతాజగములకు కామోద్దీపకత్వము. —

నామాపి యస్యావృద్ధయోత్సవాయ
యాం పశ్యతాం తృప్తిరనాప్తపూర్వా,
సర్వేంద్రియాకర్షణపాశభూతా
కాంతానుశృత్తివ్రతదీక్షితా యా.

3౯

కలావిలాసాంగవయోవిభూషా శుచిస్ఫలజ్ఞా రహసి ప్రగల్భా,
ప్రియంవదాతుల్యమనశ్శయాయాసాస్త్రీ వృషత్వాపరంనరస్య.

నామోచ్చరణ మాత్రంబున మనంబున కాష్టోదము కలుగజేయునదియు దర్శన
మాత్రంబున విశేషతృప్తిని కలుగజేయునదియు, సర్వేంద్రియముల నాకర్షించు స్వభా
వము కలదియు, యెల్లప్పుడు భర్త ననుసరింపుచుండునదియు, కామతంత్రకళలు, లీలలు,
మనోహరమైన అవయవములు, యుక్తమైన వయస్సు, ఆభరణములు, అజ్ఞ పీనిచే మనో
హరముగ నుండునదియు, సుగతమునందు విశేషచాతుర్యము గలదియు, ప్రియముగ మాట
లాడునదియు, సమానమైన అనురాగముతోఁ గూడినదియు నగు స్త్రీ మనుజునికి విశేష
శుక్రవృద్ధిని కలుగజేయుటయేగాక పురుషునియొక్క హృదయమును ఆకర్షించును.

— వైద్యతంత్రానుగుణ సురతావశ్యకత్వము. —

అచరేచ్ఛ సకలాం రతిచర్యాం కామశాస్త్రవిహితామనవద్యామ్,
దేశకాలబలశక్త్యనురోధాద్వైద్యతంత్రసమయోక్త్యవిరుద్ధామ్.

మనుజుఁడు కామశాస్త్రములో చెప్పఁబడినదియు శరీరమునకు రోగాదులను కలు
గజేయనిదియు ఆయుర్వేద తంత్రాచారములకు విరుద్ధము కాకుండునదియు నగు సుర
తముల నన్నిటిని దేశకాలబలశక్త్యనుసారముగ చేయవలయును.

— మనోవాణీకరణోపగమస్తువులు. —

అభ్యంజనోద్వర్తనసేకగంధస్రక్చిత్రనస్తాభరణప్రకారాః,
గాంధర్వకావ్యాదికథాప్రవీణాస్సమస్వభావా వశగావయస్యాః.

దీర్ఘికా స్వభవనాంతనివిష్టా పద్మరేణుమధుమత్తవిహంగా,
నీలసానుగిరికూటనితంబే కాననాని పురకంతగతాని.

౪౩

దృష్టిసుఖా వివిధా తరుజాతిశ్శోత్రనుఖాకలకోకిలనాదః,
అంగసుఖర్తునశేన విభూషా చిత్తసుఖస్సకలఃపరివారః.

౪౪

తాంబూలమచ్చుమదిరా కాంతా కాంతానిశా శశాంకాంకా,
యద్యచ్ఛకించిదిష్టం మనసో వాణీకరంతత్తత్.

౪౫

అశ్వంజనము, ఉద్వర్తనము, సేకము, గంధద్రవ్యములు, పుష్పహారము, వస్త్రములు, భూషణములు, సంగీతమునంగును కావ్యనాటకాది రసవంతములైన గ్రంథములయందును పాండిత్యము గలవారుగ, మంచి స్వభావముగలవారుగ స్వాధీను నుండు స్నేహితులు, తామరపువ్వులయందలి దుమ్ముచేతను మకరందముచేతను వచిన పక్షులతోఁ గూడినదియు తనగృహసమీపమునందు నిర్మింపఁబడినదియు నగు బావులు, పచ్చనిపచ్చికచే మూసికొనియుండు పర్వతసమీప ప్రదేశమునందలి అడవి చూచుటకు మిగుల రమ్యమగునుండు నానావిధ వృక్షజాతులు, చెవులకు సుఖముని శోకిలస్వరము, ఆయా ఋతువుల కనుగుణములును అవయవములకు కష్టమును కజేయనిదియునైన భూషణములు, మనస్సునకు ప్రియకరములైన పరివారములు, తాలము, నిర్మలమగునుండు మద్యములు, లావణ్యగుణములతోఁ గూడియుండు ప్రిరాలు, పూర్ణచంద్రునితో ప్రకాశించు రాత్రులు ఇవియన్నియు మనస్సునకు మును కలుగఁజేయును, కావున వీనిని వాజీకరణ మనఁబడును. ఇంతయేగాక మనస్సు మిక్కిలి ప్రీయమును కలుగఁజేయునదియైన వస్తువులన్నియు వాజీకరణమనియే చెబుదును.

ॐ కామోద్దీపకరవస్తువులు. ॐ

మధు ముఖమిన సోత్పలం ప్రియాయాః

కళరణనాపరివాదినీప్రియేవ,

కుసుమచయమనోరమా చ శయ్యా

కిసలయినీలతికేవ పుష్పితాగ్రా.

దేశే శరీరే చ న కాచిదార్తిరర్థేషు నాల్పోపి మనోవిఘాతః

వాజీకరాస్సన్నిహితాశ్చ యోగాః కామస్య కామంపరిపూరయ

కలువపువ్వులతో నలంకరింపఁబడిన ద్రాక్షామద్యము, యిష్టరాలులై యిముగ శబ్దించునట్టి వీణాగానము, పుష్పములు, చిగుళ్ళు వీనితో నిర్మింపఁబడిన శశరీరమునంగు రోగాదులులేకుండుట, తనకిష్టమైన పదార్థములు సులభముగ దొరుకవైచెప్పియుండు వాజీకరణయోగములు, దృష్టికిరమ్యముగ రోగాదులను కలుగఁజేయనుండు ప్రదేశము, ఇవియన్నియు మనుజునికి ప్రియురాలియొక్క ముఖమువలె కాదీపనమును కలుగఁజేయును.

ॐ జ్వరాదిరోగములకు ముఖ్యోపధానంగ్రహము. ॐ

ముస్తాపర్పటకం జ్వరే, తృషి జలం, మృద్భుప్తలోష్టోద్ధవం

లాజాశ్చర్దిషు వస్త్రజేషు గిరిజం మేహేషు ధాత్రీనిశే,
పాండో శ్రేష్ఠమయోభయానిలకఫే స్త్రీహమయే పిష్పలీ
సంధానే క్రిమిజా విషే శుకతరుచ్ఛేదోఽనితే గుగ్గులుః.
వృషోఽస్రపిత్తే కుటజోఽతిసారే
భల్లాతకోఽర్చస్సు గరేషు హేమ,
స్థలేషు తార్క్ష్యం క్రిమిషు క్రిమిఘ్నం
శోషేనురాఛాగపయోఽను మాంసమ్.

౪౯

అత్యమయేషు త్రిఫలా గుడూచీ
వాతాస్రరోగే మథితం గ్రహిణ్యామ్,
కుష్మేషు సేవ్యః ఖదిరస్య సార
స్పర్శేషురోగేషు శిరాహ్వయం చ.

౫౦

ఉన్నాదం ఘృతమనవం శోకం మధ్యంవ్యవస్థృతిం బ్రాహ్మీ,
నిద్రానాశం క్షీరం జయతి రసాలా ప్రతిశ్యాయమ్. ౫౧
మాంసం కార్ష్యం లఘునః ప్రభంజనం స్తబ్ధగాత్రతాం నేషదః,
గుడమంజర్యాః ఖపురో నస్యాత్ స్కంధాం సబాహురుజమ్. ౫౨
నవనీతఖండమద్దితమాష్ట్రం మూత్రం పయశ్చ హంత్యుదరం,
నస్యం మూర్ధవికారాన్ విద్రధిమచిరోత్థమస్రవిస్త్రావః. ౫౩
నస్యం కేవలముఖజాన్మన్యంజనతర్పణాని నేత్రరుజః,
వృద్ధత్వం క్షీరఘృతేమూర్ఛాం శీతాంబుమారుతచ్ఛాయాః. ౫౪
సమశుక్తార్ద్రకమాత్రా మందే వశశ్చా శ్రేమే నురాస్తానం,
దుఃఖసహత్వే స్థైర్యే వ్యాయామో గోక్షుర్విత్త కృచ్ఛే. ౫౫
కాసే నిద్ధిగా పార్శ్వశూలే పుష్కరజా జటా,
పయసః స్థాపనేధాత్రీత్రిఫలాగుగ్గులుర్వృణే. ౫౬
వస్త్రీర్వాతవికారాన్ పైత్తాన్ రేకః కఫోద్భవాన్ వమనమ్,
క్షౌద్రం జయతి బలానం సర్పిః పిత్తం సమీరణం తైలమ్. ౫౭
ఇత్యగ్ర్యంయతోష్ఠీక్తం రోగాణామాషధం శమాయాలమ్,
తద్దేశకాలబలతో వికల్పనీయం యథా యోగమ్. ౫౮

జ్యోమునందు తుంగము స్తంభం, పర్వాటకము, దశ్చిహంసు కుండశెంకులు, యినుము మొదలగువానిని నిష్కలాకాల్పియించిన యుదకము వాంతియందు వరిపేలాలు, మూత్రకోశమునందలి రోగములయందు శిలాజతువు, ప్రమేహరోగములయందు ఉసిరిక, పసుపు, పాండురోగమునందు ఆయము, వాతకఘములయందు కరక్కాయ, స్థిహరోగమునందు పిప్పిల్ల, ఉధాక్షతమునందు లక్క, విషాపద్రవమున దిరిశనము, మేదోరోగమున గుగ్గిలము, రక్తపిత్తరోగమున అడ్డసరము, అతిసారరోగమున కొడిసె, ఆరోగ్యరోగమున జీడి, కృత్రిమవిషమున బంగారు, కృమిరోగమున వాయువిడంగములు, శోషయందు సురయనుమద్యము, మేకపాలు, మేకమాంసము, శేత్రరోగములయందు త్రిఫలములు, వాతరక్తకోగమున తిప్పతీగె, గ్రహణిరోగమున చిలికినముజ్జిగ, కుష్ఠరోగమున చండ్రచేన, సకలరోగములయందు శిలాజతువు మిక్కిలి శ్రేష్ఠముగనుండును. మఱియు పాతనెయ్యి ఉన్మాదరోగమును, మద్యము శోకమును, సరస్వతియాకు, అపస్మారరోగమును, ఆవుపాలు నిద్రాహానిని, రసాలాయనునది పీనసరోగమును, మాంసము కృశత్వమును, వెల్లుల్లి వాతరోగమును, స్వేదకర్మ శరీరస్తబ్ధత్వమును, నల్లబూరుగు బంక నస్యమువలన, కంఠము భుజశిరములు చేతులు తొడలు అనువానియందు జనించిన రోగములను, వెన్నఖండశర్కర అనువానిని సమముగచేర్చి చక్కఁగమర్చించబడిన ఒంటెమూత్రము లేక ఒంటెపాలు ఉదరరోగమును, నస్యము శిరోరోగములను, రక్తమోక్షణము విద్రధిరోగములను, నస్యము కఙ్గళము అనునవి నోటిలోజనించు రోగములను, నస్యము అంజనము తర్పణము అనునీమాండును శేత్రరోగములను, ఆవుపాలు, ఆవునెయ్యి ముసలితనమును, చల్లఁగనుండు నుదకము గాలి నీడ యివి మూర్ఛారోగమును పోఁగొట్టును. అల్లము అగ్నిమాంద్యమును, సురయనుమద్యము స్నానము అనునవి శ్రమమును, వ్యాయామము దుఃఖమును, స్థైర్యమును, పల్లెరు మూత్రకృచ్ఛ్రమును, వ్రాసుడు కాసరోగమును, పుష్కరమాలము పార్శ్వశూలను పోఁగొట్టును. ఉసిరిక, త్రిఫలములు అనునవి వయస్సును స్థిరపఱియును. గుగ్గిలము వ్రాణమునార్పును. వస్త్రీకర్మలు వాతరోగములను, విరేచనము పిత్తరోగములను, వమనకర్మ కఫరోగములను పోఁగొట్టును. మఱియు తేనె కఘమును, నెయ్యి పిత్తమును, నువ్వులనూనె వాతమును పోఁగొట్టును. ఇటుల నాయారోగములను బోఁగొట్టునట్టి యాషధములు చెప్పబడినవి. బుద్ధిసంతుండగువైద్యుఁడు దేశకాలబలములను పర్యాలోచించి ఆయారోగములకు తగిన యోగములను ప్రయోగించవలయును. ఆయారోగచికిత్సాప్రకరణములయందు దోషధములు విస్తారముగ చెప్పబడియుండినను తొలుత విస్తారముగ చెప్పి సిద్ధప నాయుర్ధములనే సంగ్రహముగ చెప్పట తంత్రకారులయొక్క సంప్రదాయము కావున మరల నిచట యాయాషధములనే సంగ్రహముగ సీగ్రధకర్త వచించియున్నాఁడు.

అగ్ని వేశకృతాయుర్వేద విషయ ప్రశ్నము.

ఇత్యాత్రేయా దాగమయ్యన్థసూత్రం

తత్సుక్తానాం వేశలానామత్పక్షః,

భేడాదీనాం సమ్మతో భక్తిసమ్రో

ప ప్రచ్ఛేదం సంశయానోగ్ని వేశః.

౫౯

దృశ్యంతే భగవన్ కేచిదాత్మవంతో ౭పి రోగిణః,

ద్రవ్యోపస్థాత్మసంపన్నా వృద్ధవైద్యమతానుగాః.

౬౦

క్షీయమాణామయప్రాణా విపరీతాస్తథాపరే,

హితాహితవిభాగస్య ఫలం తస్మాదనిశ్చితమ్.

౬౧

కింశాస్తి శాస్త్రమస్మిన్నితి కల్పయతోగ్ని వేశముఖ్యస్య,

శిష్యగణస్య పునర్వసురాచఖ్యా కార్తన్యైత స్తత్త్వమ్.

౬౨

అగ్ని వేశముని ఆత్రేయమహర్షిచే వైచెప్పినప్రకారము ఆయుర్వేద సూత్రార్థ

ములను చక్కఁగ గుఱెఱిగి వానియందు మరల సంశయముగలవాడై మధురముగను
యుక్తియుక్తంబునైన ఆత్రేయముని భాషితంబుల నాకర్ణించి తనివినొందక భేడాది
బుఘల సమ్మతిని పొంది భక్తివినయములతోడ ఆత్రేయమహర్షి! కొందరు మనుజు
లాయుర్వేదమున చెప్పియుండు ప్రకారము హితాహరవిహారాదులను చేయఁచుండియు
రోగములచే బీడింపఁబడుచున్నారు. మఱియు వారు ఔషధము పరిచారకులు ద్రవ్యము
వీనితోఁగూడి గొప్పవైద్యుల మతానుసారముగ నొషధములను సేవించియు కొందఱురోగ
నివృత్తిని కొందఱు మరణమును జెందుచున్నారు. మఱియు హితాహరవిహరములను
పాటించక ద్రవ్యోపగమచారక సంపత్తి లేకుండువారును వృద్ధవైద్యమతముల ననుస
రింపకుండువారును నగు యితరులువైచెప్పినప్రకారము కొందఱు మరణమును కొందఱు
రోగనివృత్తిని జెందుచున్నారు. కావున హితాహరవిహారాదులకు ఫలము నిశ్చయముగ
కలుగుటలేదు. ఈశాస్త్రమునందేది యుపదేశింపఁబడుచున్నది? ఆయుర్వేదశాస్త్రముచే
ఫలమేదియు కనుపడలేదు. దానంజేసి కాకదంత పరీక్షవలె యీశాస్త్రారంభము నిష్ఫల
యోజనంబుగ జూపఁజేడిని; అని ప్రశ్నజేసెను. యిటుల సంశయముతోఁగూడియుండు
అగ్ని వేశాది శిష్యగణంబులకు ఆయుర్వేద తత్వాన్థములన్నిటిని ఆత్రేయమహర్షి నిఁక
చెప్పఁబోవుప్రకారము మరల నుపదేశించెను.

ఆత్రేయమహర్షి కృతోత్తరము.

నచికిత్సా ౭చికిత్సా చ తుల్య భవితు మర్హతి,

- వినాపిక్రియయా స్వాస్థ్యం గచ్ఛతాం షోడశాంశయా. ౬౩
- ఆతంకపంకమగ్నానాం హస్తాలంబో భిషజ్జితమ్,
జీవితం మ్రియమాణానాం సర్వేషామేవ నాపథాత్. ౬౪
- సహ్యాపాయమపేక్షంతే సర్వే రోగా స చాన్యథా,
ఉపాయసాధ్యాస్సిగ్ధంతి నాహేతుర్హేతుమాన్యతః ౬౫
- యదుక్తం సర్వసంపత్తి యుక్తయాపిచిత్సయా,
మృత్యుగ్ధవతితన్నైషవనోపాయేఽస్య సుపాయతా. ౬౬
- అప్యేవోపాయయుక్తస్యగ్ధీమతోజాతుచిత్క్రియా,
స సిద్ధేదైవవైగుణ్యా న్నత్వీయం షోడశాత్మికా. ౬౭
- కస్యాసిద్ధోఽగ్నితోయాదిస్వేదస్తంభాదికర్షణి,
సప్రీణనం కర్షనం వా కస్య క్షీరగవేధకమ్. ౬౮
- కస్య మాషాత్స్లగుప్తాదా వృషత్వే నాస్తి నిశ్చయః,
విఘ్నాత్రకరణాక్షేపాకస్య సంశయితౌయవే. ౬౯
- విషంకస్య జరాం యాతి మంత్రతంత్రవివర్జితమ్,
కః ప్రాప్తఃకల్యతాం పథ్యాదృతే రోహిణికాదిషు. ౭౦
- అపిచాకాలమరణం సర్వసిద్ధాంతనిశ్చితమ్,
మహతాపి ప్రయత్నేనవార్యతాం కథమన్యథా. ౭౧
- చందనాద్యపి దాహదౌ రూఢమాగమపూర్వకమ్,
శాస్త్రాదేవగతం సిద్ధిం జ్వరే లంఘనబృంహణమ్. ౭౨
- చతుష్పాద్గుణసంపన్నే సమ్యగాలోచ్య యోజితే,
మా కృథా వ్యాధినిగ్ధాతం విచికిత్సాం చికిత్సితే. ౭౩
- ఏతద్ధి మృత్యుపాశానామకాండే ఛేదనందృఢమ్,
రోగోత్త్రాసితభీతానాం రక్షాసూత్రమసూత్రకమ్. ౭౪
- ఏతత్తదమృతం సాక్షాజ్జగత్యాయాసవర్జితమ్,
యాతిహాలాహలత్వం చ సద్యోదుర్భాజసస్థితమ్. ౭౫

ఓ అగ్నివేళా! చికిత్సయనునది నాల్గుపాదములతోడను పదునాలుగు గుణములతో
డను చూడియుండును. అట్టి చికిత్సలేకయే యెచటరోగము నివర్తించినదని చెప్పెదవో

నచటను చికిత్సకలదనియే చెప్పవలెను. చికిత్సలచే నివర్తింపఁదగిన రోహిణికాది
రోగము లెపుడును చికిత్సలేకయే శమింపనేరవు; దానంతేసి చికిత్సచేయుటయు చికిత్స
యగుతుండుటయును యీరెండును తుల్యము కానేరదు. రోగమునెడు పంకంబున
గ్నంబై యుండువారికి మంచి యాపదముల నుపదేశించునట్టి యీచికిత్సాశాస్త్రము
స్తాంబంబతుల్యముగ నుండును. మరణమును జెందువారికి జ్యోతిషప్రయోగములచే
స్త్రాణము కలుగ నేరదు. రోగములలో కొన్ని యసాధ్యంబులుగ నుండుటవలన యన్ని
రోగములయందును చతుష్పాదములతోఁ గూడియుండు నీచికిత్స సఫలము కానే
దు, అయితే సుఖసాధ్యములుగనుండు రోగములు మాత్రము చికిత్సలచే శమించు
నవునః—

“దృశ్యంతే భగవత్ కేచిత్”

అను శ్లోకములచే చికిత్సలేక రోగము నివర్తించుచున్నది. చికిత్సలను చేసియు మర
గము కలుగుచున్నయది. అనిచెప్పిన యది యుక్తియుక్తము కానేరదు. బుద్ధిమంతుఁడు
ను సకలసామగ్ర్యలతోఁ గూడినవాఁడుగను నుండువానికి కాలదోషమువలన పదు
వారు గుణములతోఁ గూడియుండు చికిత్ససఫల మివ్వకుండును. అయితే రోగియొక్క
అయుష్కాలము రోగముల సాధ్యాసాధ్యస్వములు వీనిని తొలుత చక్కఁగ తెలిసికొని
పదప చికిత్సచేయుట కారంభించవలయునని ఆయుర్వేదశాస్త్రములలో చెప్పియుండుట
వలన వైద్యవరుండు వానిని తెలిసికొని చికిత్సలను జేయుట కుపక్రమించిన నవి నిస్సంశ
యముగ సఫలము లగును. ఈయర్థమునః—

“సాధ్యాసాధ్యవిభాగజ్ఞో జ్ఞానపూర్వం చికిత్సకః,

కాలేనారభ తే కర్మయ త్ర తాసాధయ తే ధృవమ్.”

అనుశ్లోకముచే చరకాచార్యుఁడును చెప్పియున్నాఁడు.

మఱియు ఆగ్నిస్వేదమును, ఉదకము స్తంభనమును, ఆవుపాలు తృప్తిని, గోధు
మలు కృశత్వమును, మినుములు తీటకసింద అనునవి శుక్రమును వృద్ధిజేయును. మను
జులకు చులమాత్ర విసర్జనములు సుఖకరంబులు. వానినడ్డగించుట రోగకారణము. మంత్ర
శాస్త్ర ప్రయోగములు లేక విషము జీర్ణము కానేరదు. రోహిణికాదిరోగములు వధ్యము
లేకయే నివర్తింపవని సకలజనులకును విశదముగ తెలియును. కావున నీచికిత్స సఫలమని
కరతలామలకమువలె కనుబడుచున్నది. మఱియు అకాలమరణమునని సర్వసిద్ధాంతగమ్య
తముగ నున్నది. చికిత్సాశాస్త్రము లేకుండిన నెఱువంటి ప్రయత్నముచేతను అకాలమరణ
మును అడ్డగించుటను సాధ్యము కానేరదు శరీరమున విశేషతాపము కలిగినచో చందనా
దులను లేపనము చేయవలయుననియు, వాతపితృదిబ్బరములు కలిగినచో లంఘనపాచన
కషాయాది ప్రయోగములను, పేయ, యవాగు మొదలగు వధ్యముల నిప్పించవలయు

ననియు, అహితాహార విహారములను నిర్జింపవలయు ననియు, చికిత్సాశాస్త్రము వలన తెలియవలయునే కాని యితర విధోపాయమువలన తెలియుటకు సాధ్యము కానేరదు కావున నూత్రస్థానమునం దాయుష్కామియాధ్యాయములో జెప్పియుండు చిత్ర స్పృహలలోఁ గూడినదియు రోగిశరీరదేశకాలబలాదులను చక్కఁగ బర్యాలోచించి చేయఁబడియున్నచికిత్సరోగమును కమింపఁజేయునా? చేయదా? యని సంశయము; జెందరాదు ఈచికిత్సాశాస్త్రము మనుజులకు అకాలమున యమసాశమువలెనుం జ్వరాదిరోగములను నిస్సంశయముగ ఛేదించుటయేగాక రోగభయము కలిగియుం వారిని రక్షానూత్రమువలె రక్షించును. కావున నిది సకలజరలచేతను అవశ్యమ నభ్యసించఁదగినది. మఱియు నీశాస్త్రము సముద్రమథనప్రయానలేకయే లభిం ప్రత్యక్షాచ్యుతమువలె నుండును. ఇట్లులుండినను దుష్టవైద్య హస్తగతమైనవో “నే పాత్రలోనుంచి న ఆచ్యుతము విషముగ పరిణమించుచందబున” విషరూపన వగును.

— ఆయుర్వేదజ్ఞానసూత్యవైద్యనింద —

అజ్ఞాతశాస్త్రనద్భావాత్ శాస్త్రమాత్రపరాయణాత్,
త్యజేద్దూరాద్భిషక్పశాత్ పాశాత్ వైవస్వతానినః.

ఆయుర్వేదశాస్త్రపరిజ్ఞానములేక కేవలము చికిత్సామాత్రమును కొంతగాని చికిత్సఁజేయువారును, శాస్త్రమునుమాత్ర మభ్యసించి అనుభవజ్ఞానములేనివలెను యమపాపాశములబోలె రోగులస్థానముల హింసఁజేయుదురు. కావున అట్టివలెను దూరముగవర్జింపవలెను. (శాస్త్ర పరిజ్ఞానంబును, అనుభవజ్ఞానంబును రెండును వైద్యుఁడు చికిత్సఁజేయ నర్హుఁడుకాని రెంటిలో నొకటిమాత్రము కలవైద్యుఁడత్యజేయనోపడని భావము.)

ఈవిషయమునే సుశ్రుతాచార్య లిట్లుపదేశించిరి:—“యస్తు కేవలశాస్త్రకర్మస్వపరినిష్ఠితః, సమవ్యాత్యా తురంప్రాప్య సాప్రభీరువాహవమ్, యస్తుకర్మముతః ధార్వాత్ శాస్త్రసహిష్కృతాః, నఁత్సుపూజామాప్నోతి వధంచార్వాతిర (కేవలము శాస్త్రమునుమాత్రము చక్కఁగచదివి చికిత్సావిధానములయందనుభవలేరీవైద్యుఁడు రోగివిషయమై దేశకాలాది బలాదులముల నెరుంగనోపక భయముకలవాఁడు రంగరంగమున నుపయోగించినచందమున చికిత్సయందు పారభాటుమరియు చికిత్సావిధానమున ననుభవజ్ఞానముమాత్రము కల్గియుండి శాస్త్రపరి

బాత్తుగలేక వైద్యకశాస్త్రమును ధిక్కరించు మత్స్యితివైద్యుడు గౌరవమును బొందజాలడు. అట్టివైద్యుడు రాజుచే చంపఁదగియుండును.)

—॥ ఆయుర్వేద సంప్రదాయానుభవజ్ఞ వైద్యప్రశంస ॥—

భిషజాం సాధువృత్తానాం భద్రమాగమశాలినామ్,

అభ్యస్తకర్మణాం భద్రం భద్రం భద్రాభిలాషిణామ్. 21

మంచినడతలుగలవారును ఆయుర్వేదవాగమంబులను జక్కఁగ బఠించి వానియందలి సారాంశములను నిస్సంశయముగ తెలిసికొని తైలలేహాదిపాకములు నిరూహము వాసనవ స్తికర్మలు సిరావేస మొదలగు వానియందనుభవముగలవారును, సకలజనులకు ముఖమును గోరువారును నగు వైద్యోత్తములు మిక్కిలి శ్రేష్ఠులు. అటువంటివారికి యిహలోకపరలోకములయందు ఔషము కలుగును.

—॥ ఆష్టాంగవృద్ధయగ్రంభిర్మాణఫలము. ॥—

ఇతి తంత్రగుణైర్వ్యక్తం తంత్రదోషవివర్జితం,

చికిత్సాశాస్త్రమఖిలం వ్యాపత్య పరితః స్థితమ్. 22

విపులామలవిజ్ఞానమహామునిమతానుగమ్,

మహాసాగరగంభీరసంగ్రహాఞ్ఞోపలక్షణమ్. 23

అష్టాంగవైద్యకమహోదధిమంధనేన

యోఽష్టాంగసంగ్రహమహామృతరాశిరాప్తః,

తస్మాదనల్పఫలమల్పసముద్యమానాం

ప్రీత్యర్థమేతదుదితం పృథగేవ తంత్రమ్. 24

“అలంకృతం యుక్తిపదై స్ఫుద్రత్సైరివ కాంచనమ్,

షట్రింశతార్థదుర్గేషు భిషజాం సంక్రమైరివ.

తత్రాధికరణం యోగో సేత్వర్థోఽర్థఃపదస్య చ,

ప్రదేశోద్దేశనిర్దేశవాక్యశేషాః ప్రయోజనమ్.

ఉపదేశాపదేశాతిదేశార్థాపత్తినిర్ణయాః,

ప్రసంగై కాంతనై కాంతాస్సాపవర్గో విపర్యయః.

పూర్వపక్షవిధానానుమతవ్యాఖ్యానసంశయాః,

అతీతానాగతాపేక్షా స్వసంజ్ఞోహ్యసముచ్చయాః.

నిదర్శనం నిర్వచనం నియోగోధవికల్పనమ్,

ప్రత్యుత్సాగస్తథోద్ధారః సంభవస్తంత్రయుక్తయః."

ఇత్యాదిశ్లోకములచే జెప్పబడియుండు ముప్పదియారు తంత్రలక్షణములతోగూడినదియు, అప్రసిద్ధబౌద్ధ తంత్రదోషరహితంబును, బ్రహ్మచే జెప్పబడినదియు, శతసాహస్రసంహితాహుపమైనదియు నైన చికిత్సాశాస్త్రమును చక్కఁగ బఠించి వాని యందలి తత్త్వార్థముల చక్కఁగ నెఱింగి నిర్మింపబడినదియు, సమస్తవస్తు జ్ఞానములు నిర్మలముగ కలిగియుండు ఆత్మేయాదిమహర్షుల మతము ననుసరించి యుండునదియు, సముద్రమువలె నతిగంభీరముగ నుండునదియు, ఆయుర్వేద తంత్రములన్నిటిలోనుండు సకలసారార్థములను బోధించునదియు, అష్టాంగవైద్యకమున గొప్పసముద్రమును మధించి గ్రహించిన అమృతరాశివలెనుండునదియు, స్వల్పప్రయాసగలవారికిని ఆయురాశోద్యోగ్యులైన గొప్పఘలముల నిచ్చునదియునగు నీయష్టాంగహృదయమును తంత్రము సకలలోకులకు ప్రీతికొఱకై ప్రత్యేకముగ నిర్మింపబడినది.

—॥ బాహుబికిత్సితాశంకానిషేధము. ॥—

ఇదమాంగమసిద్ధత్వాత్ప్రత్యక్షఫలదర్శనాత్,

మంత్రవత్సంప్రయోక్తవ్యం న మీమాంసం న కథంచన.

ఈతంత్రము ఆత్మేయాదిమహర్షులయొక్క ఆయుర్వేదాగమంబుల ననుసరించి నిర్మింపబడియుండుట వలనను ప్రత్యక్షముగ ఫలముల నిచ్చుటవలనను దీనిని మంత్రమువలె రక్షించుచు ప్రయోగించవలసినది. దీనిలో జెప్పియుండు విషయములు ఫలించునా ఫలించరా యని సందేహింపంజనదు.

—॥ అష్టాంగహృదయ గ్రంథపఠనఫలము. ॥—

సీర్ఘజీవితమారోగ్యం ధర్మమర్థం సుఖం యశః,

పాతావబోధానుష్ఠానై రధిగచ్ఛత్యతో ధ్రువం.

౮౧

ఏతత్పురతా సంగ్రహబోధనక్త

స్పృభ్యస్తకర్మా భిషగప్రకంఘః,

ఆకంపయత్యన్య విశాలతంత్ర

కృతాభియోగాత్ యది తన్న చిత్రమ్.

౮౨

అష్టాంగహృదయమును సీగ్రంథమును చక్కఁగబఠించి యందలి యర్థములను నిస్సంశయముగ తెలిసికొని తద్విధిప్రకారము అవస్థించిన మనజుండు దీర్ఘాయువు, ఆరోగ్యము, ధర్మము, అర్థము, సుఖము, యశము అనువానిని నిస్సంశయముగ పొందును. మఱియు అష్టాంగహృదయమును సీతంత్రమును బఠించి అర్థములను తెలిసికొని

దీనిలో జెప్పబడియుండు ప్రకారము చికిత్సాదులను చేయువైద్యుఁడు వైద్యులందఱి కన్న శ్రేష్ఠుఁడుగ నుండుటయే గాక చరక సుశ్రుతాది మహర్షుల ప్రణీతంబులుగ నతి విస్తారముగ నుండు వైద్యతంత్రములయందు విశేషపరిశ్రమల వైద్యులను సులభముగ జయించును.

—॥ అష్టాంగహృదయ పఠనావశ్యకత్వము. ॥—

యది చరకమధీతేతద్ధ్రువం సుశ్రుతాది
ప్రణిగదితగదానాంనామమాత్రేఽపి బాహ్యః,
అథ చరకవిహీనః ప్రక్రియాయామఖిన్నః
కిమివఖిలు కరోతు వ్యాధితానాం వరాకః.

౮౩

చరకతంత్రమును మాత్రము పఠించి యుండువానికి సుశ్రుతతంత్రములో జెప్పి యుండు ఎర్త్తసంధి సితాసితాది శస్త్రరోగములయొక్క నామములు కూడ తెలియక పోవును. సుశ్రుతాదితంత్రములను మాత్రము పఠించియుండువానికి చరకతంత్రములో జెప్పియుండు దోషదూష్యకాల శరీరసత్త్వసాత్త్వాది లక్షణములు తెలియకుండును. అట్టివైద్యులు రోగులకెటుల చికిత్స జేయుటకు శక్తిగలవా రగుదురు? అష్టాంగహృదయ మను నీగ్రంథమునందు చరక సుశ్రుతతంత్రముల యందలి చికిత్సలన్నియు స్పష్టముగ చెప్పబడియుండుటవలన దీనిని పఠించువారు అన్నిరోగములకు చిత్సలను జేయ గలరు.

—॥ అష్టాంగహృదయ గ్రాహ్యత్వము. ॥—

అభినివేశవశాదభియుజ్యతే
సుభణితేఽపి న యో దృఢమూఢకః,
పఠతు యత్నపరః పురుషాయుషం
స ఖిలు వైద్యకమాద్యమనిర్విదః.

౮౪

మిక్కిలి మూఢబుద్ధిగల మనుజుఁడు ఆత్రేయాది మహర్షిప్రణీత సకలాయు ర్వేదసారాంశత తత్త్వజ్ఞానములను అనాయాసముగ కలుగజేయు నీగ్రంథమును వదలి పక్షిపాతబుద్ధివలన ప్రాచీనగ్రంథములయందు విశ్వాసముచే వానిని అభ్యసించుచుండిన నట్టివాఁడు నూరు సంవత్సరములవఱకు మిక్కిలి ప్రయత్నముతో నాప్రాచీనగ్రంథము లనే పఠింపగలుగును. (అనఁగా కలియుగమున మనుజులను ఆయువు బుద్ధి బలము జ్ఞానము ఇవి మిక్కిలి స్వల్పముగ నుండుటవలన వైచేషియ ప్రాచీనగ్రంథములను పఠించి వాని యర్థంబులను చెలిసికొనుటకు నీయాయువుచాలదని భావము.)

వాతే పితౌ శ్లేష్మశాంతౌ చ పథ్యం

తైలం నర్పిర్నాశికం చ క్రమేణ,

ఏతద్భిహ్న భాషతే బ్రహ్మజో వా

కానిర్నంత్రే వక్ష్యభేదోక్తిశక్తిః.

౮౫

అభిధాతృవశాత్కిం వా ద్రవ్యశక్తిర్విశిష్యతే,

అతో మత్సరముత్పృజ్యమాధ్యస్థ్యమవలంబ్యతామ్.

౮౬

వాతమునందు సుశ్చలమానె, పిత్తమునందు నెయ్యి, శ్లేష్మమునందు తేనె పథ్య కరములు. అని సాక్షాద్భిహ్న చెప్పినను లేక బ్రహ్మపుత్రుడైన సనత్కుమారుడు చెప్పినను వాతపిత్తశ్లేష్మదులను పోగొట్టుటయందు తైలాదులను విశేషశక్తికలుగదు. సామాన్యమైన మనుజుడు చెప్పినను నానికి శక్తితగ్గదు. అటుల వచించువారి మహిమ వలన ద్రవ్యములను శక్తి కలుగనేరదు. కాబట్టి బుద్ధిమంతుడగు మనుజుడు పశు పాతము వదలి యేకాలమునుదేసి సులభముగను సఖలముగనుండునో అట్టి గ్రంథములను గ్రహించవలయును.

ఋషి ప్రణీతే ప్రీతశ్చేన్నక్వా చరకసుశ్రుతౌ,

భేడాద్యాః కిం న పత్యస్తే తస్మాద్భాగ్యం సుభాషితమ్.

౮౭

మహర్షులు రచించినవైద్యతంత్రములనే పఠింపవలయునని ప్రీతిగలవారు చరక సుశ్రుతతంత్రములను వదలి భేడాదితంత్రముల నేల పఠింపఁగూడదు? కావున బుద్ధిమంతులగువారు సుభాషితము నవశ్యముగ గ్రహించవలయును. భేడాదితంత్రములను వదలి విశేషార్థ ప్రతిపాదకంబులను అనాయాసముగ పఠింపఁ దగినవియునునగు చరకసుశ్రుత తంత్రములను వైద్యోత్తములందఱు నెటుల పఠించుచున్నారో అటులనే “యక్షి యుక్తం ఐవో గ్రాహ్యం” అను వ్యాయము ననుసరించి బుద్ధిమంతులు చరకసుశ్రుతాది సకలతంత్రములకంటె సులభముగ సకలాయుర్వేద తంత్రములయందలి సారార్థములను ప్రతిపాదించునదిగ నుండు నీయష్టాంగహృదయతంత్రమును మిక్కిలి శ్రద్ధతో పఠింపవలయును.

— ఆష్టాంగ హృదయ గ్రంథసంపూర్తి. —

హృదయమివ హృదయమేతత్సర్వాయుర్వేదవాఙ్మయపయోధేః,

హృష్ట్యా యచ్ఛుభమాప్తం శుభమస్తు పరంతతో జగతః.

౮౮

ఆష్టాంగహృదయమును నీవైద్యతంత్రము సకలాయుర్వేద తంత్రములనెడు సముద్రమునకు హృదయమువలె నుండును, (అనఁగా మనుజులహృదయము శరీర

ములో నొకభాగముగ నుండిన నది పదిమూలసిరలచే సకలశరీరము నెటుల వ్యాపించి యుండునో అటులనే యీతంత్రము సూత్రశారీర నిదాన చికిత్స కల్పసిద్ధి ఉత్తర తంత్రమనెడు ఆఱుస్థానంబులచే నాయుత్పేద తంత్రములన్నిటిని వ్యాపించి వానిలో నుండు సారాంశములను సులభముగ ప్రతిపాదింపుచు సర్వోత్కృష్టముగ నుండును. కావున బుద్ధిమంతులు ఈయష్టాంగహృదయము నభ్యసించి యందలి సారాంశములను గ్రహించి మంగళమును పొందవలయును. అందువలన సకలలోకమునకు ఆత్యుత్తమ మైన మంగళము కలుగుగాత.

ఇది ఆష్టాంగహృదయమునందలి ఉత్తరతంత్రమును
నలువదవయధ్యాయము ముగిసెను.

ఇతి శ్రీసింహగుప్తాచార్యపుత్ర వాగ్భటాచార్యవిరచితాయాం
ఆష్టాంగహృదయసంహితాయాం ఆంధ్రతాత్పర్యసహితాయాం
షష్ఠ్యుత్తరస్థానం సమాప్తమ్.

శ్రీమదష్టాంగహృదయము బాహ్యగ్రంథము
సంపూర్ణము.

వైద్య గ్రంథములు.

	ప్రతి 1-కి	రు. ౨.	అ.
అనుపానమంజరి, సాంధ్రతాత్పర్యము	...	0	8
అజీర్ణమంజరి	...	0	4
అష్టాంగహృదయము, సూత్రసానము	...	6	0
డిటో చికిత్సాస్థానము, కల్పస్థానము	...	5	0
డిటో శారీరనిదానస్థానము	...	3	8
డిటో ఉత్తరస్థానము	...	6	0
ఇలాజుల్ గుర్బా, యూనానివైద్యగ్రంథములలో మిక్కిలి యుత్తమమైనది, ఉర్దూను తర్జుమా, కాలిక్తోబైండు	...	3	0
కాలజ్ఞానము, సాంధ్రతాత్పర్యము	...	0	4
కుమారతంత్రము, రావణకృతము	...	0	6
గదచిగ్రహము, సోధలకృతము, సాంధ్రతాత్పర్యము	...	2	8
చక్రదత్త, ఆంధ్రతాత్పర్యము	...	3	12
చికిత్సాసారము, ఆంధ్రతాత్పర్యము	...	2	8
నాడీజ్ఞానము, సాంధ్రతాత్పర్యము	...	0	4
బసవరాజీయము, ఆంధ్రతాత్పర్యసహితము, క్రొత్తపూర్వ	...	7	0
భేషజకల్పము, సాంధ్రతాత్పర్యము	...	0	6
మాధవనిదానము, ఆంధ్రవ్యాఖ్యానసహితము	...	3	0
మహాచికము, (Smallpox)	...	0	4
రాజనూర్తాండము, సాంధ్రతాత్పర్యము	...	0	10
లోలంబరాజీయము	...	0	8
వస్తుగుణమహోదధి	...	5	0
విషవైద్యవితామణి	...	2	0
వృక్షాయుర్వేదము	...	0	4
వైద్యశత్యోక్తి	...	0	6
సుశ్రుతశారీరము	...	2	0

వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రిలు అండ్ సన్స్,

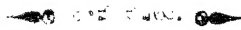
292, ఎన్ స్టేషన్ రోడ్, చెన్నపురి. ఈ.

సంస్కృత శ్రీం ఘములు.

ప్రతి 1-6 వ్య. అ.

అక్షరములు, సహస్రశ్లోకము	...	1	0
అక్షరములు, సహస్రశ్లోకము	...	2	8
అక్షరములు, సహస్రశ్లోకము	...	1	0
అక్షరములు, సహస్రశ్లోకము	...	3	0
అక్షరములు, సహస్రశ్లోకము	...	3	8
అక్షరములు, సహస్రశ్లోకము, అక్షరములు, సహస్రశ్లోకము, అక్షరములు, సహస్రశ్లోకము	...	8	0
అక్షరములు, సహస్రశ్లోకము (అక్షరములు)	...	2	8
అక్షరములు, సహస్రశ్లోకము, అక్షరములు	...	8	0

అక్షరములు, సహస్రశ్లోకము	...	1	0
అక్షరములు, సహస్రశ్లోకము	...	1	12
అక్షరములు, సహస్రశ్లోకము	...	1	8
అక్షరములు, సహస్రశ్లోకము, సహస్రశ్లోకము	...	2	0
అక్షరములు, సహస్రశ్లోకము, సహస్రశ్లోకము	...	1	0
అక్షరములు, సహస్రశ్లోకము, 6 సర్గలు	...	1	4
అక్షరములు, సహస్రశ్లోకము, సహస్రశ్లోకము	...	1	4
అక్షరములు, సహస్రశ్లోకము, సహస్రశ్లోకము	...	3	8
అక్షరములు, సహస్రశ్లోకము, 9 సర్గలు	...	1	0
అక్షరములు, సహస్రశ్లోకము, సహస్రశ్లోకము, సహస్రశ్లోకము	...	2	8
అక్షరములు, సహస్రశ్లోకము	...	1	8
అక్షరములు, సహస్రశ్లోకము	...	0	8
అక్షరములు, సహస్రశ్లోకము	...	1	0
అక్షరములు, సహస్రశ్లోకము, 6 సర్గలు	...	1	4
అక్షరములు, సహస్రశ్లోకము, సహస్రశ్లోకము, సహస్రశ్లోకము	...	2	8
అక్షరములు, సహస్రశ్లోకము	...	1	4

Lib 31
35031.4

ప్రతి 1.

రఘువంశము, ప్రథమసర్గటీకాతాత్పర్యము, పాతప్రతి
విక్రమార్కచరిత్రము, సటీక

...

— నాటకములు. —

ఉత్తరరామచరిత్రము, సవ్యాఖ్యానము

...

వేణీసంహారము

”

...

శాకుంతలనాటకము

”

...

— చంపూగ్రంథములు. —

భారతచంపు, సవ్యాఖ్యానము

...

రామాయణచంపు

”

...

విశ్వగుణాదర్శము, మేలుప్రతి

...

— వ్యాకరణము, అలంకారములు. —

అభినయదర్పణము, సాంధ్రతాత్పర్యము

...

అధర్వణకారికావళి, టీకాతాత్పర్యము

...

ఆంధ్రీకృతన్యాయదర్శనము, ప్రథమభాగము

...

చంద్రాలోకము, సటీక

తర్కసంగ్రహము, సవ్యాఖ్యానము

ప్రతాపరుద్రీయము

”

లఘుకౌముది, సటీక

ఆంధ్రీకృతలఘుసిద్ధాంతకౌముది

న్యాయకుసుమాంజలి, ఆంధ్రతాత్పర్యసహితము

...

— స్తోత్రములు. —

కృష్ణకర్ణామృతము, సాంధ్రతాత్పర్యము

...

శ్రీకృష్ణలీలాతరంగిణి, సటీక

...

రామకర్ణామృతము, సాంధ్రపద్యతాత్పర్యము

...

లక్ష్మీస్తోత్రరత్నత్రయము, సాంధ్రటీకాతాత్పర్యము

...

శివానందలహరి, ఆంధ్రటీకాతాత్పర్యము

...

— సహస్రనామములు నామావళీసహితము. —

శ్రీలలితాసహస్రనామస్తోత్రము, ఆంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము

శ్రీవిష్ణుసహస్రనామస్తోత్రము

”

...

సహస్రనామకదంబము, నామావళీసహితము

...